

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LOZAN ANTLAŞMASI SONRASINDA İZMİR'DE YAHUDİ
AZINLIKLARIN SOSYAL VE EKONOMİK
DURUMLARINDAKİ DEĞİŞİM**

Fatih ÇAVUŞOĞLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nazmi ÜSTE

2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Lozan Antlaşması Sonrasında İzmir’de Yahudi Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumlarındaki Değişim” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Fatih ÇAVUŞOğLU

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Fatih Çavuşoğlu
Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Programı : Kamu Yönetimi
Tez Konusu : Lozan Antlaşması Sonrasında İzmir’de Yahudi
Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumlarındaki Değişim
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği’nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**
ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Lozan Antlaşması Sonrasında İzmir’de Yahudi Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik

Durumlarındaki Değişim

Fatih ÇAVUŞOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Programı

İzmir’in kent kültürüne farklı bir lezzet katan Yahudilerin, Kurtuluş Savaşı sonrasında 40 bin civarında olan nüfusu Tek Parti dönemi ve sonrasında izlenen azınlık karşıtı politikalar sonucunda 21. yüzyılın hemen başında 1500’ler düzeyine gerilemiş ve böylelikle Lozan Barış Antlaşması’nın “azınlık” statüsü verdiği Yahudilerin İzmir’de oluşturduğu cemaat kaçınılmaz bir biçimde dağılma aşamasına gelmiştir.

Küreselleşme sürecinde Batı perspektifli insan hak ve özgürlükleri anlayışının geniş ölçekte kabul görmesi, buna bağlı olarak farklılıkların birer zenginlik olarak kabul edilmesi ve kendilerini yaşatma eğiliminde oluşları, etnik ve dinsel temelli mikro milliyetçiliklerin “*Medeniyetler Çatışması - İttifakı*” fikirlerini öne çıkartması ve Türkiye’nin AB ile yürüttüğü üyelik müzakerelerinde azınlık haklarının önemli bir gündem maddesi oluşturması; İzmir’deki Yahudi azınlıkları nüfus oranlarından çok daha fazla etkili ve önemli bir hale getirmektedir.

Bu noktadan hareketle tezimizde, İzmir’in tarihi zenginliği olarak kabul ettiğimiz ve kent kültürüne önemli katkılar koyduğuna inandığımız Yahudi azınlıkların 21. yüzyılın hemen başında nasıl yaşadığı, birbirleriyle – devletle – toplumla nasıl ilişki kurdukları, dinlerini – kültürlerini – tarihi miraslarını nasıl korudukları ve AB ile müzakere sürecinde yaşadıkları değişim ve devletten beklentileri; yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında ele alınacaktır.

ABSTRACT

Master Thesis

**"Social And Economical Change After The Lausanne Treaty In The Situation Of Jewish
Minority In Izmir"**

Fatih ÇAVUŞOĞLU

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Public Administration**

The population of Jewish, who contribute to the civic culture and give a different taste to it, had fallen away to 1500's with the anti-minority policies that were carried out in single party era and the following era, although it was around 40.000 after Turkish Independence War and as a result the community of the Jewish whom the Lozan Alliance gave the status of "minority" to got into an inevitable process of dissolution.

The acceptance of Western fundamental rights and freedom understanding in large scale, the recognition of differences as a richness and tendency of these differences to survive, foregrounding of ethnical and religious micro-nationalities the ideas of "the Clash and Alliance of Civilizations" and the emergence of minority rights as an important agenda item in the process of Turkey – EU membership negotiations; all make the Jewish more important and effective than their population proportion.

From this point of view in our thesis, we are going to deal with how the Jewish, whom we accept as a richness of İzmir's history and we see as an important contributor to civic culture, were living at the beginning of 21. century, how they set relationship with each other – state – society, how they keep their religious – cultural – historical heritage and how they experiences the change and what they expect from the state in the negotiation process with EU.

YEMİN METNİ	s. II
TUTANAK	s. III
ÖZET	s. IV
ABSTRACT	s. V
İÇİNDEKİLER	s. VI
KISALTMALAR	s. XI
TABLolar	s. XII
GİRİŞ	s. 1

BİRİNCİ BÖLÜM:

ULUSLARARASI BELGELERDE AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL YAPI

1.1 AZINLIK KAVRAMI	s. 3
1.2 ULUSLARARASI BELGELERDE AZINLIKLAR	s. 6
1.2.1 Birleşmiş Milletler Kapsamında Azınlıklar	s. 7
1.2.2 Avrupa Konseyi Kapsamında Azınlıklar	s. 9
1.2.3 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Kapsamında Azınlıklar	s. 10
1.2.4 Avrupa Birliği Kapsamında Azınlıklar	s. 11
1.3 TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR	s. 12
1.3.1 İslam Hukuku'nda Gayrimüslimler	s. 12
1.3.2 Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Gayrimüslimler	s. 15
1.3.3 Fatih Dönemi'nde Millet Sistemi'nin Kurulması	s. 17
1.3.3.1 Rum Millet Sistemi	s. 18
1.3.3.2 Ermeni Millet Sistemi	s. 19
1.3.3.3 Yahudi Millet Sistemi	s. 20
1.3.4 Tanzimat Dönemi ve Millet Sisteminin Bozulması	s. 21
1.3.4.1 Tanzimat Fermanı'nın İlanı	s. 22
1.3.4.2 Islahat Fermanı'nın İlanı ve Gayrimüslimler	s. 23
1.3.5 Osmanlı Parlamentosu'nda Gayrimüslimlerin Temsili	s. 26
1.3.6 Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye'de Azınlıklar	s. 30
1.3.6.1 Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu ve Gayrimüslim Azınlık Kavramı	s. 31

1.3.6.2 Lozan Konferansı'nda Azınlıklarla İlgili Olarak Gündeme Gelen Diğer Konular	s. 36
1.3.7 Lozan Antlaşması'nda Azınlıklara Verilen Haklar	s. 40

İKİNCİ BÖLÜM:

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ÖNCESİNDE İZMİR YAHUDİ CEMAATİ

2.1 İZMİR'İN KOZMOPOLİT NİTELİKLİ BİR LİMAN KENTİ OLARAK ÖNEM KAZANMASI	s. 42
2.2 İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN OLUŞUMU	s. 46
2.2.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudilere Yönelik Hoşgörüsü	s. 46
2.2.2 Yahudi Toplulukların İzmir'e Göçü	s. 48
2.2.3 İzmir Yahudi Cemaatinin Karakteristik Özelliği: Judeo-Espanyol	s. 49
2.2.4 Oluşum Sürecinde İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyal ve Ekonomik Durumu	s. 50
2.2.5 Sabetay Sevi Olayı ve İzmir Yahudi Cemaatinin Gerileme Sürecine Girmesi	s. 51
2.3 İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN NÜFUS YOĞUNLUĞUNA İLİŞKİN SAYISAL VERİLER VE BUNA BAĞLI ANALİZLER	s. 54
2.3.1 Gerileme Sürecinde İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyal ve Ekonomik Durumu ve Yahudihaneler	s. 56
2.4 İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN KENTTEKİ CEMAATLERLE İLİŞKİLERİ	s. 58
2.4.1 Yahudi Cemaatinin Rumlarla İlişkileri ve Kan İftiraları	s. 58
2.4.2 Yahudi Cemaatinin Ermeni ve Levantenlerle İlişkileri	s. 62
2.4.3 Yahudi Cemaatinin Aşkenaz Yahudileriyle İlişkileri	s. 63
2.4.4 Yahudi Cemaatinin Türklerle İlişkileri	s. 63
2.5 ALYANS OKULLARI VE İZMİR YAHUDİLERİNİN AYDINLANMA SÜRECİNE GİRMESİ	s. 64
2.6 İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN ÖRGÜTLENMESİ	s. 69
2.7 20. YÜZYILIN BAŞINDA VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN DURUMU	s. 72
2.7.1 Siyonizm İdeolojisi ve İzmir'e Yansımaları	s. 72

2.7.2	İkinci Meşrutiyet Döneminde İzmir Yahudileri	s. 75
2.7.3	Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İzmir Yahudilerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu	s. 76
2.7.4	Birinci Dünya Savaşı'nda İzmir Yahudileri	s. 78
2.7.5	Yunan İşgali Yıllarında İzmir Yahudileri	s. 79
2.7.6	9 Eylül 1922: Yahudilerin İzmir'deki Tek Gayrimüslim Cemaat Haline Gelmesi	s. 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDAN 21. YÜZYILA UZANAN SÜREÇTE İZLENEN AZINLIK KARŞITI POLİTİKALARIN İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARA ETKİSİ

3.1	KURTULUŞ SAVAŞI SONRASINDA İZMİR YAHUDİLERİNİN DURUMU	s. 85
3.2	LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI İLE AZINLIK STATÜSÜNE GEÇEN YAHUDİLERİN GELECEĞE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ	s. 87
3.3	TEK PARTİ DÖNEMİNDE AZINLIKLARA YÖNELİK BASKICI POLİTİKALAR	s. 90
3.3.1	Tek Parti Dönemi İnkılapları ve Yahudi Azınlıklar	s. 90
3.3.2	Laiklik ve Cemaatin İdari Örgütlenmesi	s. 92
3.3.3	Tek Hukuk Sistemine Geçiş ve Yahudi Azınlıklar	s. 95
3.3.4	Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Yahudi Okulları	s. 99
3.3.5	Ulus Devlet ve Azınlık Dillerine Yönelik Baskılar	s. 101
3.3.6	Milli İktisat Politikaları ve Yahudi Azınlıklar	s. 107
3.4	TEK PARTİ DÖNEMİNDE YAHUDİ KARŞITI HAREKETLER	s. 114
3.5	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÇERÇEVESİNDE YAHUDİ AZINLIKLARLA İLGİLİ YAŞANAN GELİŞMELER	s. 118
3.5.1	1934 Trakya Olayları	s. 119
3.5.2	"20 Kura İhtiyatlar" ve Yahudi Azınlıklar	s. 122
3.5.3	Varlık Vergisi ve Azınlıklar	s. 122
3.5.4	Varlık Vergisi ve İzmir Yahudileri	s. 126
3.5.5	Varlık Vergisi'nin Ardından Yahudi Azınlıkların Kitlesele Göçü	s. 127

3.6 DEMOKRASİ DÖNEMİNDE YAHUDİ AZINLIKLAR	s. 130
3.6.1 Siyasetle İlgili Kısıtlamaların Kaldırılması ve Yahudi Azınlıklar	s. 130
3.6.2 1946-1950 Arasında Yaşanan Olumlu Gelişmeler ve Yahudi Azınlıklar	s. 133
3.6.3 Demokrat Parti Dönemi ve Yahudi Göçünün Durması	s. 134
3.6.4 6-7 Eylül Olayları ve İzmir Yahudileri	s. 136
3.7 1960'TAN 21. YÜZYILA İZMİR YAHUDİLERİ	s. 141
3.7.1 İsrail'deki Türkiyeliler	s. 142
3.7.2 21. Yüzyıl Öncesi İzmir ve Türkiye Yahudileri	s. 145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

21. YÜZYILDA İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMLARINI YANSITMAYA YÖNELİK OLARAK YAPILAN GÖRÜŞMELER

4.1 İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARLA GÖRÜŞMELERİN YAPILIŞ ŞEKLİ VE İÇERİĞİ	s. 150
4.2 İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLAR VE KİMLİK	s. 151
4.2.1 İzmir'deki Yahudilerin Bireysel Kimlik Tanımlaması	s. 151
4.2.2 İzmir'deki Yahudi Azınlıkların Dine Bağlılık Düzeyleri	s. 156
4.2.3 İzmir Yahudilerinin Azınlık Bilincinin İrdelenmesi	s. 160
4.3 İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN GENİŞ TOPLUM VE DEVLETLE İLİŞKİLERİ	s. 168
4.3.1 İzmir'deki Yahudi Azınlıkların Geniş Toplumla İlişkileri	s. 168
4.3.2 İzmir'deki Yahudi Azınlıkların Devletle İlişkileri	s. 175
4.4 İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMLARI	s. 182
4.4.1 İzmir'deki Yahudi Azınlıklarda Nüfus ve Göç Eğilimi	s. 182
4.4.2 İzmir'deki Yahudi Azınlıklarda Sosyal Yaşam, Aile ve Evlilik	s. 185
4.4.3 İzmir'deki Yahudi Azınlıkların Mesleki Tercihleri ve Ekonomik Durumları	s. 191
4.4.4 İzmir'de Yahudi Olmak	s. 194
4.5 İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN SİYASAL TERCİHLERİ	s. 199
4.6 İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN İSRAİL ALGISI	s. 211

4.7 AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN DEVLET VE GENİŞ TOPLUMLA İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞİM VE GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLER	s. 215
4.8 İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN YÖNETİMİ VE TARİHİ YAPILARIN DURUMU	s. 224
SONUÇ	s. 233
KAYNAKLAR	s. 240
EKLER	s. 247

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADL	Anti-Defamation League (İnkâr ve İftirayla Mücadele Derneği)
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AJJDC	American Jewish Joint Distribution Committee (Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi)
AK	Avrupa Konseyi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
EXPO	Dünya Fuarı
KPSS	Kamu Personeli Seçme Sınavı
MC	Milletler Cemiyeti
M.Ö.	Millattan Önce
MP	Millet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
s.	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
UAYK	Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği
UNICEF	United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

TABLolar

Tablo-1: İkinci Meşrutiyet Dönemindeki Meclislerin Etnik Yapısı	s. 29
Tablo-2: 1910'da İzmir Nüfusunun Yapısı	s. 43
Tablo-3: İzmir'de Yahudi Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi-I.	s. 54
Tablo-4: İzmir Vilayeti ve İçteki Birçok Şehir İçin Verilen Yahudi Nüfus Rakamları	s. 54
Tablo-5: İzmir'de Yahudi Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi-II.	s. 55
Tablo-6: İzmir'deki Salgın Hastalıkların Cemaatleri Etkileme Oranı	s. 57
Tablo-7: 1890-1908 Yılları Arasında İzmir'de Yahudihanelerin Dağılımı	s. 58
Tablo-8: Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.-20. Yüzyılda Yaşanan Kan İftiraları	s. 61
Tablo-9: Alyans Okullarının Ders Programı	s. 68
Tablo-10: I. Dünya Savaşı Öncesinde İzmir'deki Alyans Öğrencilerinin Babalarının Meslekleri	s. 77
Tablo-11: I. Dünya Savaşı'nda İzmir'deki Taşınmaz Malların Cemaatlere Göre Dağılımı	s. 77
Tablo-12: 1915 Yılında Türk Sanayinin Etnik Yapısı	s. 108
Tablo-13: Mükellef Sayısı, Vergi Miktarı ve Oranlarıyla Varlık Vergisi	s. 124
Tablo-14: 1948-1952 Döneminde Türkiye'den İsrail'e Yönelik Göçlere ve Geri Dönmelere İlişkin Rakamlar	s. 135
Tablo-15: 1960'tan 21. Yüzyıla İzmir'deki Yahudi Nüfusu	s. 142
Tablo-16: Kimlikle İlgili Sorulara Alınan Yanıtlardan Elde Edilen Sonuçlar	s. 156
Tablo-17: "Dindar mısınız?" Sorusuna Alınan Yanıtlar	s. 158
Tablo-18: Azınlık Kimliğinin İrdelenmesi Çerçevesinde Sorulan Sorulara Alınan Yanıtlar	s. 167
Tablo-19: "Somut dışlanma ile karşılaştınız mı?" Sorusuna Alınan Yanıtlar	s. 174
Tablo-20: Karma Evlilikler Çerçevesinde 10 Kişiyeye Sorulan Sorulara Alınan Yanıtlar	s. 187
Tablo-21: Muhatapların Siyasal Eğilimleri Araştırmaya Yönelik Sorulara Verdiği Yanıtlardan Çıkan Sonuçlar	s. 210
Tablo-22: Muhatapların "AB'ye uyum sürecinde devletle ve Müslüman Türklerle diyaloglarımızda belirgin bir değişim oldu mu?" Sorusuna Verdiği Yanıtlar	s. 217
Tablo-23: Muhatapların AB'ye Üyelik Sürecinde Devletten Beklentileri	s. 222

GİRİŞ

1990'larla birlikte dünya kamuoyunda azınlıklara ilişkin olarak yükselen duyarlılık, Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerinin sürdüğü bir ortamda Türkiye'nin de en önemli gündem maddelerinden biri olarak belirmiştir. **Azınlık kavramı, azınlık tanımı, azınlık hakları ve her türlü ayrımcılığın önlenmesi, kültürel çeşitlilik, çoğulculuk, farklılıkların zenginliği, bir arada yaşam** gibi kavramlar fikir adamlarının, akademisyenlerin ve siyasetçilerin üzerinde kafa yorduğu ve görüş bildirdiği konular olmaktadır. Böyle bir ortamda **“Lozan Barış Antlaşması sonrasında uygulanan nüfus mübadelesinin ardından İzmir’de tek azınlık grup olarak Türklerle baş başa kalan Yahudilerin sosyal ve ekonomik durumlarını incelemek son derece yerinde olur ve konu ile ilgili literatüre katkı koyar”** niyetiyle yola çıkılmış; gerek güncel kaynaklardan gerekse İzmir Yahudileriyle yapılacak derinlemesine mülakatlardan elde edilecek veriler ışığında **“sosyal ve ekonomik durumları çerçevesinde”** İzmir Yahudilerinin AB sürecinde ve 21. yüzyılın hemen başında nasıl yaşadıkları araştırılmak istenmiştir.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Tezimizin konusu **Lozan Antlaşması Sonrasında İzmir’de Yahudi Azınlıklarının Sosyal ve Ekonomik Durumlarındaki Değişim** olduğu için ilk olarak azınlık kavramı ile ilgili kuramsal çalışma yapılmıştır ve Birinci Bölüm’de, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Kavramı ve Türkiye’de Azınlıklara İlişkin Hukusal Yapı** başlığı altında; azınlık kavramının ortaya çıkışı, literatürde geçen azınlık tanımları, uluslararası hukukun azınlıklara bakışı ve uluslararası belgelerde azınlıkların ele alınışı konularında bilgi verilmiştir. Yine aynı bölümde Türkiye'nin azınlıklara verdiği statü üzerinde durulmuştur. Bu konuda – diğer pek çok konuda olduğu gibi – temel doküman olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde Türkiye'nin azınlık tanımı ve yine Lozan’da yer alan azınlık hakları üzerinde durulmuştur ama onun hemen öncesinde; Lozan’da azınlıklara verilen statü bir ölçüde Osmanlı İmparatorluğu’ndaki uygulamanın bir devamı olduğundan, İslam Hukuku ve Osmanlı geleneğinin azınlık anlayışı hakkında bilgi verilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması Öncesinde İzmir Yahudi Cemaati başlıklı İkinci Bölüm’de; İzmir’in Osmanlı ekonomisinde öne çıkan bir liman kenti haline gelmesi ve Yahudilerin yanı sıra, diğer gayrimüslim gruplardan aldığı göçle kozmopolit bir yapıya bürünmesi; bu kozmopolit yapının içerisinde Yahudi cemaatinin sosyal ve ekonomik durumları, başlarından geçen önemli olaylar, cemaat yönetimi ve kurumları, cemaatin devletle

ve diğ er cemaatlerle ilişkileri üzerinde durulmuş ve son olarak da İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Yunan işgali ve Kurtuluş Savaşı gibi önemli olaylarda İzmir Yahudilerinin aldığı pozisyon hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü Bölüm’de, **Lozan Barış Antlaşması’ndan 21. Yüzyıla Uzanan Süreçte İzlenen Azınlık Karşıtı Politikaların İzmir’deki Yahudi Azınlıklara Etkisi** başlığı altında verilen izahatlar; *“Neler oldu da Kurtuluş Savaşı’ndan sonraki dönemde 40 bin düzeyinde olan İzmir’deki Yahudi nüfusu, 21. yüzyılın hemen başında 1500’ler seviyesine geriledi?”* sorusuna yanıt olmaktadır. Bu bölümde öncelikle Tek Parti iktidarının, laik nitelikli bir ulus devlet yaratmak adına izlediği azınlık karşıtı politikalar ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yaşanan 1934 Trakya Olayları, 20 Kura İhtiyatlar ve Varlık Vergisi uygulamasının Yahudilere etkisi, İzmir özelinde ele alınmış; adı geçen azınlık karşıtı politikalarla ilgili olarak daha önce hiçbir kaynakta neşredilmemiş tanıklıklara yer verilmiştir. Yine aynı bölümde İsrail’in kurulması ve bu tarafa yaşanan kitlesel göç, Demokrat Parti iktidarı ile azınlık karşıtı politikaların görece azalması ve 6-7 Eylül Olayları’yla ilgili olarak tafsilatlı bilgiler verilmiş ve yine bu konularla ilgili olarak ilk kez neşredilen tanıklıklar aktarılmıştır. DP İktidarının ardından 21. Yüzyıla uzanan 40 yıllık zaman diliminde İzmir’deki Yahudi azınlıkların yaşadığı önemli olaylar da yine bu bölümde kısaca paylaşılmıştır.

21. Yüzyılda İzmir’deki Yahudi Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumlarını Yansıtmaya Yönelik Olarak Yapılan Görüşmeler başlığı altındaki dörüncü ve son bölümde, İzmir Yahudileriyle yapılan yüz yüze görüşmelerden çıkan sonuçlar ışığında; AB’ye üyelik sürecinde ve 21. Yüzyıl’ın hemen başında İzmir’deki Yahudi azınlıkların kimlik tanımlamaları, azınlık bilinçleri, geniş toplum ve devletle ilişkileri, nüfusu, göç eğilimleri, sosyal yaşamları, aile kurumları, mesleki tercihleri, ekonomik durumları ve siyasal tercihleri ile ilgili olarak elde edilen bilgiler paylaşılmıştır. Görüşmelerde AB’ye üyelik sürecinde İzmir’deki Yahudi azınlıkların devletle ve geniş toplumla ilişkilerde yaşanan değişim üzerinde durulmuş ve Yahudilere özel bir açılım ihtiyacı olup olmadığı hususu araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI BELGELERDE AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL YAPI

Bu bölümde; tarihsel olarak azınlık kavramının ortaya çıkışını, kavramın hukusal ve sosyolojik tanımlarını, ulusüstü ve uluslararası kuruluşların kavramın tanımlanmasında mutabakat arayışını ve uluslararası belgelerde azınlıklarla ilgili düzenlemeleri inceledikten sonra Türkiye'nin azınlık rejimini ve bunun dayandığı temel doküman olan Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıklara verdiği hak ve yükümlülükleri ele alacağız. Ancak Lozan'ın getirdiği rejim Osmanlı deneyiminin bir devamı olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve onun benimsediği İslam Hukuku'nda azınlık olarak kabul edilen gayrimüslimlerle ilgili uygulamalara dair bilgi vereceğiz.

1.1. AZINLIK KAVRAMI

Azınlık kavramı, sosyal bilimlerdeki pek çok kavrama nazaran yeni bir kavramdır. Antik Çağ ve Orta Çağ'da azınlık - çoğunluk şeklinde bir algılama söz konusu değildir. Kavram, 16. yüzyılda mutlakiyetçi krallıklar olarak ortaya çıkan yeni merkezi devlet modelinin milletleşme bilincini ortaya çıkarmasıyla doğmuştur. 18. yüzyılda Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımı da ulus devletlerin kurulmasına yol açmış, siyasi haritası yeniden şekillenen ve hiçbiri homojen yapıda olmayan bu yeni devletler için azınlıklar ve azınlık hakları bir sorun haline gelmiştir.¹

Azınlıklar ilk olarak dinsel gruplar olarak tanımlanmıştır. 16. yüzyılda Katoliklerle Protestanlar arasındaki din savaşlarını sonlandırmak için yapılan düzenlemeler azınlık kavramının tarihsel belgelere ilk yansımasıdır. Fransa 1598'de yayımladığı Nantes Fermanı ile sınırları içindeki Protestan uyruklarına toplu ibadet gibi dinsel özgürlükler tanımış ve yurttaşlık haklarından eşit olarak yararlanma fırsatı vermiştir. 1648 tarihli Vestfalya Kongresi'nde alınan kararlarda da dinsel azınlıklara vurgu yapılmıştır. Millet ve milliyetçilik kavramları yerleşmeye başlayıp din, Avrupa'daki toplulukları birbirinden ayıran yegâne unsur olmaktan çıkınca azınlıklar; ulusal gruplar olarak da tanımlanmaya başlamıştır. Napolyon

¹ Baskın Oran, **Türkiye'de Azınlıklar**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17-19

Savaşları'ndan sonra Avrupa'nın siyasi haritasının yeniden şekillendiği 1815 Viyana Kongresi'nde azınlıkların ulusal gruplar olarak tanımlandığını görüyoruz. Devletlerin yeni sınırları içinde kalan azınlık gruplarının hakları bu dönemden sonra uluslararası toplumun kafa yorduğu bir mesele haline gelmiş ve süreç içinde azınlıklar, devletlerin iç işlerine bir müdahale aracı olarak kullanılmaya başlamıştır.²

I. Dünya Savaşı'nın ardından Orta ve Doğu Avrupa'da kurulan yeni devletlerin bağımsızlıklarının tanınması azınlıklara belli haklar verilmesi koşuluna bağlanmıştır. Savaşın ardından imzalanan devletlerarası ikili ve çok taraflı anlaşmaların ortak özelliği de -Türkiye ile imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda olduğu gibi- azınlık haklarına ilişkin maddeler içermesidir. Bugün neredeyse tüm uluslararası insan hakları ve azınlık hakları belgelerinde ayrıntılı olarak düzenlenen azınlık haklarının genel çerçevesini, I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan antlaşmaların çizdiği görülmektedir.³ I. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan sistemi yerleştirmek ve yeni bir dünya savaşını önlemek amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti (MC)'nin de azınlık haklarına duyarlı bir yaklaşım izlediği bilinmektedir. Barış Antlaşmaları'nda azınlıkların lehine verilen hakların MC'nin garantisi altına konulmuş ve böylelikle azınlık sorunu uluslararası hukuk boyutu kazanmıştır.⁴

Tarihsel arka planını kısaca açıkladığımız azınlık kavramının, çok taraflı uluslararası hukuk belgelerinde genel geçerliliği olan herhangi bir tanımı henüz yapılamamıştır. Uluslararası hukukta azınlıklara ilişkin olarak mutabakata varılan bir tanımlamanın yapılamamış olması, teknik zorluklardan ziyade devletlerin hukuki bir tanımla kendilerini bağlamak istememeleridir.⁵ Hal böyle olsa da Birleşmiş Milletler Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capatorti'nin "Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi"nin 27. maddesi⁶ çerçevesinde hazırladığı raporda yaptığı tanımlama; incelediğimiz hemen her kaynakta referans gösterilmekte ve literatürde azınlık tanımı, bu tanımın unsurları çerçevesinde

² Zeri İnanç (Der.), **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, 1. Baskı, Ütopya Yayınevi, No.152, Ankara, 2004, s. 17-18

³ İnanç, s. 18-19

⁴ Ayşe Füsün Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993, s. 13

⁵ Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2001, s. 34

⁶ **Madde 27-** Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.

yapılmaktadır. F. Capatorti azınlık tanımı şöyledir: “Azınlık, bir devletin geri kalan nüfusundan sayıca az olan, başat konumda olmayan, üyeleri o devletin vatandaşları olan, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel veya dilsel özelliklere sahip ve üstü örtülü de olsa kendi kültürlerini, geleneklerini, dinlerini veya dillerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu gösteren gruptur.”⁷

Görüldüğü üzere bu tanımlama bir grubun azınlık olarak adlandırılabilmesi için beş unsur ortaya koymaktadır. Tanımlamanın nesnel unsurlarına göre bir topluluğun azınlık kabul edilebilmesi için: (i) nüfusun geri kalanına göre farklı etnik, dinsel yahut dilsel bir özellik taşıması; (ii) nüfusun geri kalanına göre sayıca az olması; (iii) baskın (başat) bir konumda olmaması; (iv) yaşadıkları devletin vatandaşı olması gerekmektedir. Tanımlamadaki öznel unsura göre ise azınlık kabul edilebilmesi için topluluk üyelerinin birbirleriyle dayanışma içinde ve farklılıklarını yaşatma eğiliminde olmaları gerekmektedir.

Baskın Oran bu tanımlamayı “dar (hukuksal) açıdan tanımlama” olarak kabul etmekte ve “geniş (sosyolojik) açıdan” da bir azınlık tanımı yapmaktadır. Bu tanıma göre ise bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip gruba azınlık denir. Bu tanım toplumdaki –kadınlar, eşcinseller, engelliler gibi- tüm dezavantajlı grupları azınlık olarak kabul eden en geniş anlamda tanımdır ki uluslararası hukukun azınlıklara bakışının dışındadır.⁸ Azınlıklara ilişkin bir başka sosyolojik tanımı da Orhan Türkdoğan yapmaktadır. Türkdoğan’a göre azınlıklar, “bir kültür içinde fizyonomi, dil, örf ve adetler veya kültürel örnekler (bu öğelerin herhangi bir bileşimi de dahil) açısından farklılaşma nedeniyle hakim gruptan ayırt edilebilen alt gruplar”dır.⁹

⁷ İnanç, s. 21

⁸ Oran, 2005, s. 26

⁹ Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 22

1.2 ULUSLARARASI BELGELERDE AZINLIKLAR

Soğuk Savaş'ın ardından Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan çalkantılı süreç ve demir perde ülkelerinin “etnik temizlik” adı altında azınlıklara uyguladığı mezalim, uluslararası toplumda azınlıklara yönelik ayrı bir duyarlılık geliştirdi. Doğu Bloğu ülkelerinin Avrupa sistemi ile entegrasyonunu sağlamak için insan ve azınlık haklarının geliştirilmesi somut bir hedef olarak ortaya kondu ve bu ülkelerin Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlere üye kabul edilmesi için oluşturulan kriterlerde azınlık haklarına da yer verildi.¹⁰ Küreselleşme süreci ile birlikte de toplumlar arası artan ticari ve sosyal ilişkiler; çok kültürlülük, kültürel çeşitlilik, farklılıkların bir arada yaşaması gibi kavramları gündeme getirdi. Böylelikle dünyada farklı etnik, dinsel, dilsel ve kültürel özelliklerin korunması ve yaşatılması anlayışı gelişti ve bu anlayış dolaylı yoldan azınlık haklarının gelişmesine katkı koydu. Diğer yandan küreselleşme süreci üçüncü dünya ülkelerini de Batı ile ilişkiler içerisinde, açık toplumlar haline getirdi ve bu ülkeler de demokratikleşme süreçlerinde azınlık haklarıyla tanıştılar.¹¹ Azınlıkların uluslararası düzlemde böylesine ön plana çıktığı bir ortamda uluslararası örgütler de azınlıklara ve azınlık haklarına ilişkin standart ve normlar geliştirmeye ve üye devletleri bu konuda denetlemeye başlamıştır. “*Devletlerin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması*”nı temel ilke olarak kabul eden Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AGİT gibi uluslararası kuruluşların ortak yaklaşımı; azınlık sorunlarının evrensel insan haklarına dayalı olarak çözümlenmesi, kültürel çoğulculuğun teşvik edilmesi ve herkesin ayırım görmeden insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasıdır.¹²

Uluslararası düzlemde geliştirilen metinlerin ortak özelliği azınlık tanımı yapmıyor oluşlarıdır. Örneğin, Avrupa Konseyi sözleşmelerinden “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”, “ulusal azınlık” kavramını tanımlamamış, sözleşmenin hangi gruplara uygulanacağını devletlerin inisiyatifine bırakmıştır. Sözleşmeyi hazırlayan uzmanlar sözleşmeye ilişkin açıklayıcı raporda, tüm Avrupa Konseyi üyelerinin desteğini alacak bir tanımlama yapamayacaklarını gördüklerinden hukuki süreci ilerletmek için pragmatik düşünmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Keza aynı pragmatik yaklaşımı AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği de benimsemiş ve ortaya koyduğu standartlarda azınlık tanımı

¹⁰ Oran, 2005, s. 23

¹¹ İnanç, s. 42-43

¹² İnanç, s. 27

yapmaktan kaçınmıştır. Uygulamada sözleşmelere taraf devletler kendi azınlık tanımlarını bir beyanname ile ilan edebilmektedirler.¹³ Genel geçer bir tanımla yapılamamış olsa da azınlıkların korunmasına ilişkin olarak BM ve AGİK çerçevesinde hukuki bağlayıcılığı olan ya da olmayan çeşitli metinler bulunmaktadır. Bunun yanında Avrupa Konseyi çerçevesinde yürürlüğe giren “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” ile “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa şartı” konumuzla ilgili olarak en kapsamlı ve bağlayıcı çok taraflı uluslararası belgeler olmaktadır. Azınlıklarla ilgili olarak uluslararası düzlemde yaşanan gelişmeleri ana hatlarıyla incelemek yararlı olacaktır.

1.2.1 Birleşmiş Milletler Kapsamında Azınlıklar

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası barış ve güvenliğin kalıcı bir şekilde tesis edilmesini sağlamak amacıyla 1945’te MC’nin yerine kurulan Birleşmiş Milletler (BM), savaşın yarattığı büyük tahribatın ve çok sayıda can kaybının etkisiyle azınlık haklarından ziyade insan hak ve özgürlüklerini öncelleyen bir anlayış benimsemiştir. Birleşmiş Milletler Anlaşması’nda defalarca insan haklarına vurgu yapılıyor olsa da bu hakların ayrı bir belgede somutlaştırılması amacıyla örgüt bünyesinde bir İnsan Hakları Komisyonu oluşturulmuş ve komisyonun hazırladığı “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi her ne kadar azınlık haklarına yer vermeyen bir metin olsa da benimsediği hoşgörü, eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkeleri çerçevesinde herkesin temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını öngörmekte ve böylece azınlık haklarına dolaylı yoldan vurgu yapmaktadır.¹⁴

Azınlık hakları, insan hak ve özgürlüklerinden bağımsız ele alınamayacağından Birleşmiş Milletler’in bu haklara ilişkin ilgisi kurulduğu dönemden beri devam etmektedir. İnsan haklarına saygıyı evrensel bir devletler hukuku prensibi haline getirmeye çalışan BM, insan hak ve özgürlüklerinin anayasalara yansımaları yönünde çaba sarf etmiştir. BM; Paris Barış Konferansı’nda (1946) İtalya, Finlandiya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan’la yapılan barış antlaşmalarında azınlıklara pozitif haklar verilmemiş “diskriminasyon

¹³ Mustafa Şahin “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”, **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi**, (Editörler: Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş, Mustafa Görün) 1.Basım, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004, s. 130-131

¹⁴ Münci Kapani, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 19-24

(ayrımcılık) yasağı” yeterli bulunmuştur. Ancak uygulamada diskriminasyon yasaklamaları, azınlıkları kolektif birimler olarak korumada yetersiz kalmıştır.¹⁵

BM, azınlıkları daha etkin bir biçimde koruyabilmek adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1947’de Birleşmiş Milletler bünyesinde İnsan Hakları Komisyonu’na bağlı olarak kurulan “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu” - 1999’da ismi “İnsan Haklarını Koruma ve Geliştirme Alt Komisyonu” olarak değiştirilmiştir - ve bu alt komisyona bağlı olarak faaliyet gösteren “Azınlık Çalışma Grubu” azınlıklarla ilgili sorunların ele alındığı uluslararası bir platform niteliğini almıştır. Komisyon; almış olduğu kararlar, yapmış olduğu çalışmalar ve yayımlanmış olduğu bildirge ve raporlarla azınlık haklarının gelişmesine ve tüm dünya devletlerinde statüsünün güçlendirilmesine katkı koymuştur.¹⁶

1966’da BM Genel Kurulu’nda kabul edilen ve 1976’da yürürlüğe giren “Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi”nin 27. maddesi azınlık haklarının tanınmasını içermektedir ve böylelikle ilk defa azınlık hakları bir uluslararası sözleşme kapsamına alınmıştır. Sözleşmeyi denetleme organı olan İnsan Hakları Komitesi de BM sistemi içerisinde sözleşmenin 27. maddesine dayanarak azınlıkların korunmasını denetlemektedir. 18 Aralık 1992’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi” ise azınlık haklarını konu alan ilk uluslararası belge olarak ortaya çıkmıştır ve hakları; “azınlıklara mensup kişilerin hakları” şeklinde bireysel olarak ele almaktadır.¹⁷

Azınlık haklarını somut bir şekilde ele alan bahse konu belgeler, konu ile ilgili daha sonra yaşanacak gelişmelere zemin oluşturmaktadır. Süreç içerisinde; “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme”, “BM Çocuk Hakları Sözleşmesi”, “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme”, “İrk Ayrımının Bütün Biçimlerinin Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”, “Dine veya İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayrımcılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildiri” BM kapsamında gündeme gelen azınlıklarla ilişkili uluslararası boyutta belgeler olmuştur.¹⁸

¹⁵ Arsava, s. 17

¹⁶ İnanç, s. 27

¹⁷ İnanç, s. 27-33

¹⁸ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.: Süleyman Sırrı Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıkların Ana Dillerinde Eğitim Hakkı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006

1.2.2 Avrupa Konseyi Kapsamında Azınlıklar

İnsan haklarını, çoğulcu demokrasiyi ve hukuk düzenini koruma; Avrupa’da yaşayan kültürel kimliklerin varlığını geliştirme, Avrupa toplumunun karşılaştığı sorunlara çözüm yolları araştırma; siyasi, hukuksal ve anayasal reformları destekleyerek demokratik istikrarın sağlanmasına yardımcı olma gibi amaçlarla 1949’da kurulan Avrupa Konseyi (AK), azınlık sorunlarına da kurulduğu günden bu yana ilgi göstermiş ve Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ilgisini arttırmıştır.¹⁹

Azınlıklarla ilgili olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin kabul ettiği “Uluslararası Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” 1995’e imzaya açılmış ve 1998’de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu sözleşme azınlıklara adanmış ve hukuki bağlayıcılığı olan ilk uluslararası çok taraflı sözleşme niteliğindedir. AGİK'in 1990’da yayımladığı “Kopenhag Belgesi” ve BM’nin 1992 tarihli “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi” metinlerinden yararlanılarak hazırlanan sözleşme, azınlıkların korunmasını, insan haklarının korunmasının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Bireysel özgürlüklerin azınlıkların karşılaştığı sorunları çözmekte yeterli olmadığı; dolayısıyla azınlıkları korumak için eğitim, kültür, din ve siyasi, sosyal, iktisadi alanlarda tedbirler alınması gerektiği belirtilmektedir. İmzacı devletlere geniş bir hareket alanı bırakmak amacıyla belgeye “sözleşme” yerine “çerçeve sözleşme” ismi verilmiştir. Yani sözleşmede belirtilen ilkeler doğrudan uygulanabilir nitelikli değil, ulusal yasama yoluyla üye devletlerin kendi mevzuatlarına geçirilmesi gereken genel ilkelerdir. Çerçeve Sözleşme azınlıklara toplu haklar verilmesini öngörmek yerine, azınlık üyelerinden olan bireylerin haklarını korumayı ön plana çıkartmaktadır.²⁰

Avrupa Konseyi, 1992’de kabul edilen ve 1998’de yürürlüğe giren “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı” ile de Avrupa’daki tarihsel azınlık ve bölgesel dillerini kamusal alanda korumayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Şart; resmi dil ile rekabet ya da çatışma olarak değerlendirmeden bölgesel ve azınlık dillerinin eğitim, kültür, adalet, medya gibi alanlarda ve ekonomik, sosyal faaliyetlerde kullanılmasının teşvik edilmesi için önlemler

¹⁹ İnanç, s. 33

²⁰ Şahin, s. 124-127

içermektedir. Diğer uluslararası metinlerden farklı olarak bu belgede “azınlık dili”²¹ tanımı yapıyor olması dikkat çekicidir.²²

1.2.3 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Kapsamında Azınlıklar

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT); Avrupa, Orta Asya ve Kuzey Amerika’dan toplam 55 devletin üye olduğu erken uyarı, çatışma önleme, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon alanlarında çalışmalar yapan bir örgütlenmedir. 70’li yılların başında Doğu ve Batı blokları arasında karşılıklı diyalog sürecini başlatmak amacıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) şeklinde bir girişim olarak başlamış ve 1994 Budapeşte Zirvesi’nde kurumsal bir yapıya kavuşarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı adını almıştır.²³

AGİK; 1975’te imzalanan Helsinki Nihai Senedi ile siyasi ve ekonomik alanda güvenliğin yanı sıra, insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesine de vurgu yapmaktadır. Helsinki Nihai Senedi’nin hukuki anlamda bağlayıcılığı bulunmasa da içerdiği ilkelerin yaşama geçmesi imzacı devletlerin uluslararası platformda saygınlığı açısından önemlidir. Senedin 7. maddesinde azınlıklara değinilmekte ve sınırları içinde azınlık gruplar bulunan devletlerin bu azınlıklara mensup kişilere yasa önünde eşitlik hakkı sağlayacağı ve insan hak ve özgürlüklerinden etkin olarak yararlanma olanağı sunacağı ifade edilmektedir. 19-21 Kasım 1990 tarihinde Paris’te toplanan AGİK Zirvesi’nin ardından imzalanan ve Soğuk Savaş’ın bitişini simgeleyen “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı” ise insan hakları ve temel özgürlükleri ile azınlık haklarını Helsinki Nihai Senedi’nden daha geniş ve kesin bir biçimde ele almakta ve bunların korunması konusunda hükümetlere sorumluluk yüklemektedir.²⁴

Öte yandan AGİK İnsani Boyut Toplantıları çerçevesinde 1990 tarihli Kopenhag Toplantısı’nın ardından yayımlanan Kopenhag Belgesi’nin 30-40. maddeleri azınlık hakları ile ilgilidir ve 30. maddenin son paragrafında azınlık haklarının korunmasının önemi ayrıntılı

²¹ Şart’ın 1. Maddesi’nde “Azınlık Dili” şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir Devlet’in toprakları içinde bu Devlet’in geriye kalan nüfusundan sayıca daha az bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan ve Devlet’in resmi dil(ler)inden farklı olan diller.” Şart’a göre Devlet’in resmi dilinin diyalekti ve/veya göçmen dillerinin diyalekti olan diller, azınlık dili olarak değerlendirilmemiştir.

²² Soner Karagül, “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı”, **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi**, (Editörler: Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş, Mustafa Görün) 1. Basım, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004, s. 152-156

²³ İnanc, s. 37

²⁴ Kapani, s. 78-80

bir biçimde anlatılmaktadır. Kopenhag Belgesi, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan “Uluslararası Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”ne temel oluşturması açısından önemlidir.²⁵

Aynı zamanda AGİK, 1992 Helsinki Zirvesi’nde aldığı kararlar doğrultusunda ulusal azınlıklarla ilgili sorunların çözümünde önleyici bir rol üstlenmesi amacıyla Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği (UAYK)’ni kurmuştur. Komiserlik çalışmalarını gizlilik ve sessiz diplomasi ilkeleriyle yürütmektedir. UAYK devletlere azınlık sorunlarıyla ilgili olarak özel ve genel nitelikli, bağlayıcı olmayan tavsiyeler sunmaktadır. Komiserlik denetleyici bir mekanizma olmaktan ziyade, azınlıklara ilişkin dil, eğitim, kültür, yayın haklarıyla ilgili standartlar ortaya koymakta ve önleyici diplomasi faaliyeti yürütmektedir.²⁶

1.2.4 Avrupa Birliği Kapsamında Azınlıklar

1950’lerde ekonomik bir yapılanma olarak temelleri atılan ve bugün 25 üye ülkesiyle ekonomik ve siyasal bütünleşme sürecine giden Avrupa Birliği de azınlık haklarına hassasiyet göstermekte ve bu hassasiyeti üyelik kriterleri olarak ortaya koyduğu Kopenhag Kriterleri’ne yansıtmaktadır. Kopenhag Kriterleri’nin siyasi nitelikli kısmında üyelik başvurusu yapan devletin; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına dayanan ve azınlıklara saygı gösteren ve onları koruyan nitelikte olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aday ülkelerle yürütülen üyelik müzakerelerinde azınlık haklarının durumu da önemli bir gündem maddesi olmaktadır.²⁷

Aralık 2000’de toplanan Nice Zirvesi’nde imzalanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda da azınlıklara vurgu yapılmaktadır. 54 maddeden oluşan söz konusu şartın 21. maddesinde cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaklanmaktadır. Şartın 22. maddesinde ise AB’nin kültürel, dinsel ve dilsel çeşitliliğe saygı göstereceği belirtilmektedir.²⁸ Aslına bakılırsa AB tarafından benimsenen azınlık rejimi; BM,

²⁵ İnanç, s. 37-39

²⁶ İnanç, s. 39-42

²⁷ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html Erişim Tarihi: 05.04.2009

²⁸ İnanç, s. 25-26

AGİK ve Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan çalışmalar ve ortaya konan belgeler referans kabul edilerek geliştirilmiş bir alt rejimdir. AB, uluslararası hukukta üretilen normları bölgesel düzeyde yaşama geçirmeyi amaçlamaktadır. AB, güçlü bir Avrupa kimliğinin üst kimlik olarak ortaya çıkmasında büyük engel olarak gördüğü ulusal kimlikleri azınlıklar yoluyla zayıflatmak gibi bir saikle de konuya yaklaşmaktadır.²⁹

1.3 TÜRKİYE’DE AZINLIKLAR

Türkiye azınlık tanımını Lozan Barış Antlaşmasına göre yapmakta ve söz konusu antlaşmada geçen “gayrimüslim azınlık” kavramını Osmanlı dönemindeki geleneksel anlayışa göre yorumlamaktadır. Bu yoruma kaynaklık eden Osmanlı anlayışı ise İslam Hukuku ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla İslam Hukuku’nda ve Osmanlı İmparatorluğu’nda azınlıkların durumunu ele almadan Türkiye ile ilgili yapacağımız inceleme boşlukta kalacaktır. Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar bir Türk-İslam devleti olsa da yayıldığı coğrafya itibariyle çok farklı unsurları bünyesinde barındırmakta, İslam dininin getirdiği şer’i kurallar bu farklı unsurların nasıl idare edileceği konusunda da yol gösterici olmaktadır. Şer’i Hukukun gayrimüslimlere bakışı, Osmanlı dönemindeki uygulamaları şekillendirdiğinden İslam Hukuku’nda gayrimüslimlerin nasıl ele alındığı konumuz açısından önem kazanmaktadır.

1.3.1 İslam Hukuku’nda Gayrimüslimler

İslam Hukuku toplumu, “Müslüman” ve “gayrimüslim” olarak iki sınıfa ayırır. Gayrimüslimleri de “müşrikler” ve “ehl-i kitap olanlar” şeklinde gruplandırır. Ehl-i kitap olanlar kendilerine semavi bir din gönderildiğine inanılan dini topluluklardır. Farklı devirlerde diğer dini grupları kapsayacak şekilde yorumlansa da ehl-i kitap kavramı esas olarak Hıristiyanlara ve Yahudilere vurgu yapmaktadır.³⁰ Ayrıca gayrimüslimler, Müslümanlarla olan ilişkileri bakımından da “ehl-i harp” ve “ehl-i ahd” olmak üzere sınıflandırılır. Ehl-i harp, Müslümanlarla savaş içinde olan gayrimüslimleri, ehl-i ahd ise Müslümanlarla barış içinde olan gayrimüslimleri tanımlar. Ehl-i ahd olanlarsa aralarında “zımmiler”, “muahedler” ve

²⁹ Erol Kurubaş, “Avrupa Birliği’nin Azınlıklara Yaklaşımı ve Avrupa Bütünleşmesine Etkileri”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı: 23, Yıl: 2001 (Yaz Sayısı)

³⁰ Önder Kaya, **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar**, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, No: 09, İstanbul, Ekim 2004, s. 13-14

“müsteminler” olarak sınıflandırılır. “Zimmiler”; bir Müslüman devletin egemenliğini kabul edip onun sınırları içinde sürekli olarak yaşayan gayrimüslimleri, “muahedler”; bir yıldan az olmamak üzere bir Müslüman devletin toprakları üzerinde oturma izni bulunan gayrimüslimleri, “müsteminler” ise ticaret amacıyla bir Müslüman devletin sınırları içinde geçici olarak bulunan gayrimüslimleri nitelemek için kullanılır.³¹ Bu sınıflandırmaya göre gayrimüslimlerle ilişkiler farklı şekillerde kurulacak ve gayrimüslimler devletin egemenliğine karşı gelmedikleri sürece din değiştirmeye zorlanmadan devletin himayesine alınacaktır. Bu sınıflandırma ortaya koymaktadır ki İslam Hukuku’nun bizim anladığımız manada azınlık olarak ele aldığı grup zimmilerdir.³² O nedenle zimmiler hukuku üzerinde daha geniş durmak gerekmektedir.

İslam Hukuku ister Müslüman, ister gayrimüslim olsun, tüm toplulukları teb’a olarak görür ve devletin himayesi altına alır. Ancak zimmiler teb’anın bir unsuru olmakla birlikte bazı hak ve yükümlülükler bakımından Müslümanlardan farklılaşır ki bu durum pek çok konuda onları, Müslümanlara göre daha avantajlı kılar.³³ İslam devleti tıpkı Müslümanlar gibi, zimmilerin can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Zimmilerin de çalışma, seyahat etme, ticaret yapma, bazı kutsal yerler dışında diledikleri yerde ikamet etme, toplantı yapma, evlenme, çocuklarına veli olma gibi hakları bulunmaktadır. Gayrimüslim teb’a da devletin egemenliğiyle ilgili üst düzey görevler dışında kamu hizmetinde çalışabilir. Müslümanlardan farklı olarak gayrimüslimlerin sahip olduğu en önemli haklar inanç, ibadet ve eğitim özgürlükleriyle ilgilidir. Zimmiler inançlarını değiştirmeye zorlanamayacakları gibi kendi inançlarına göre ibadet etme ve eğitim görme özgürlüğüne sahiptir. Yeni bir mabed yapmalarına izin verilmese de mevcut mabedleri devletin koruması altındadır. Zimmilerin aile ve miras gibi özel hukuka ilişkin davaları kendi mahkemelerinde görülür ve kendi dini inançların göre çözümlenir. Yani gayrimüslim teb’a yargı alanında kısmi bir özerkliğe sahiptir.³⁴

Bu haklar dışında gayrimüslimler bazı İslam devletlerinde çeşitli kısıtlamalara da tabi tutulmuştur. Zimmi erkeğin Müslüman kadınla evlenememesi, zimmiyi öldüren Müslümana ölüm cezası verilmemesi, zimmilerin evlerinin Müslümanların evlerinden yüksek olmaması,

³¹ Gülnihal Bozkurt, “İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri”, **9 Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi**, III / 1-4, Ankara, 1987, s. 115-117

³² Kaya, s. 14-15

³³ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi**, Güçbirliği Yayıncılık ve Ticaret, İzmir, 1988, s. 8

³⁴ Eryılmaz, s. 8-18

silah taşımalarının yasaklanması, binecekleri atın eversiz olması; çan çalmama, yüksek sesle ibadet etmeme, umumi yerlerde şarap içmeme, haç ve domuz göstermeme, ölülerini törensiz defnetme, meclislerde başköşeye oturamama gibi yasaklar konması bu kısıtlamalara örnek verilebilir.³⁵ Öte yandan Müslümanların gayrimüslim kılığına girerek içki içmesini önlemek, gayrimüslimlerin kendilerine yasak yerlere girerek casusluk yapmasını engellemek gibi pratik kaygılarla kıyafet kısıtlamaları da söz konusu olmuş ve Müslüman – gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın titizlikle uygulanmıştır. Kıyafetle ilgili kurallar dolaylı olarak, gayrimüslimlerin sahip oldukları cemaat kültürünün ölmesini ve asimile olmalarını engellemiştir.³⁶

İslam Hukukuna göre gayrimüslim teb'anın Müslümanlardan farklı yükümlülükleri de vardır. Müslümanların ödediği zekât yerine zimmiler de can ve mal güvenliklerinin korunması karşılığında “cizye” adı verilen bir vergi öderler. Verginin mükellefleri reşit olmuş gayrimüslim erkeklerdir. Gayrimüslim erkekler askerlik yapmakla yükümlü olmadığından cizye, zaman içinde mükellefleri itibariyle gayrimüslimlerden alınan bir askerlik vergisi olarak görülmeye başlanmıştır. Zimmiler, gönüllü olarak askerlik yapmak isterlerse, asker oldukları zaman zarfında bu vergiden muaf tutulurlar. Kadınlar, köleler, çocuklar, din adamları, fakirler, engelliler ve çalışamayacak derecede yaşlı olanlardan cizye alınmaz. İslam tarihinde kale onarımı, köprü yapımı gibi kamu hizmetlerinde çalışarak cizyeden muaf tutulan zimmiler de olmuştur. Cizye; mükelleflerin zenginliklerine göre âlâ (yüksek), evsat (orta), edna (düşük) şeklinde derecelendirilerek toplanmıştır. Gayrimüslimler, Müslümanlardan alınan “öşür” yerine, benzer nitelikli “haraç” adında bir arazi vergisi de ödemektedir. Bu vergi, arazinin büyüklüğü ve toprağın verimliliğine göre değişik oranlarda ve yıllık olarak toplanmaktadır. Vergi, nakit yahut mahsul olarak ödenebilir. Diğer yandan bazı zimmiler Müslümanlardan farklı olarak, ticaretten elde ettikleri gelirin %5'ini gelir vergisi olarak ödemektedir. Bu verginin mükellefleri İslam dinine göre zengin sayılan gayrimüslimlerdir.³⁷

Tüm bu yükümlülükler ilk bakışta gayrimüslim teb'anın aleyhine görülebilir. Ancak gerçekte memuriyet ve askerlik gibi görevler almaları kısıtlanan gayrimüslimlerin ticarete uzmanlaşıp yüksek gelirler elde ettiği ve dolayısıyla bu vergilerin altında ezilmediği bilinmektedir. Askerlik gibi tehlikeli, memurluk gibi gelir getirmeyen görevler yerine ticarete ilerleyen zimmiler zaman içinde İslam ülkelerinin ekonomisinde hatırı sayılır bir konuma

³⁵ Hüseyin Gazi Yurdaydın, “İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XXVII, s. 99-100

³⁶ Yurdaydın, s. 106

³⁷ Eryılmaz, s. 13-14

sahip olmuşlardır. Müslümanların, inançları gereği ticari faaliyetlere pek rağbet etmemesi; zimmileri ticaretle ilişkili diplomasi, casusluk, bankacılık, tefecilik gibi alanlarda da ön plana çıkarmıştır.³⁸

İslam devletleri gayrimüslim tebaalarıyla ilişkilerini yukarıda açıkladığımız çerçevede kurar. İslam tarihi boyunca istisnai uygulamalar söz konusu olsa da gayrimüslimlere hoşgörüyle yaklaşmıştır. Bu hoşgörünün temelinde bizzat Kuran ayetleri ile Hz. Muhammet ve 4 halife döneminin uygulamaları yatmaktadır. Türkler de İslamiyet'i kabullerinden sonra kurdukları devletlerde gayrimüslimlerle ilişkilerini İslam Hukukunun çizdiği çerçevede yürütmüş ve egemen oldukları topraklar üzerinde yaşayan gayrimüslim topluluklara baskı uygulamamıştır. Özellikle çok sayıda farklı din, mezhep ve ırktan toplulukları bünyesinde barındıran ve bu kozmopolit niteliğiyle sayılı imparatorluklardan biri olan Osmanlı Devleti'nin azınlık politikası çağına göre çok gelişmiş düzeydedir. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere verdiği haklar, onların 19. Yüzyıl sonuna kadar kimliklerini yaşatarak varlıklarını korumalarını sağlamıştır. Osmanlı'nın soykırım ve asimilasyon yerine fethettiği yerlere barış ve adalet götürmesi fetih politikasının başarıyla işlemesini mümkün kılmıştır.³⁹ Tüm bu sebeplerle Osmanlı Devleti'nin, etkileri Türkiye Cumhuriyeti'nin uygulamalarına da yansıyan azınlık politikalarını ana hatlarıyla inceleyeceğiz.

1.3.2 Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Gayrimüslimler

Osmanlı İmparatorluğu coğrafi konumu dolayısıyla kuruluşunun ilk yıllarından beri farklı din ve milletlerden topluluklarla temas halinde olmuştur. Osmanlı Beyliği'nin zamanla genişleterek devlete ve sonrasında imparatorluğa dönüşmesiyle bünyesindeki azınlık unsurlarının çeşitliliği artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun her döneminde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Türkler ve diğer Müslüman gruplar, imparatorluğun asli unsuru olarak görülmüş; Osmanlı egemenliğine itaat eden gayrimüslim gruplar da asli unsurlar gibi himaye altına alınmıştır.⁴⁰ Osmanlı'nın geleneksel yönetim anlayışı tebaayı "hakim millet" (millet-i hakime) ve "mahkum millet" (millet-i mahkume) olarak iki ana gruba ayırmaktadır. Bu ayrımı da din temelinde yapmaktadır. Hakim millet bütünüyle Müslümanlardan oluşmaktadır ve Türkler bu grup içinde kurucu unsur ve çoğunluk olmasına rağmen diğer Müslüman

³⁸ Kaya, s. 18-20

³⁹ Eryılmaz, s. 2-4

⁴⁰ Kaya, s. 29

gruplardan üstün tutulmaz. Saltanat kanununa göre de sadrazam ve diğer vezirlerin Türk olmaları değil, Müslüman olmaları gerekmektedir. Mahkûm millet kapsamına da gayrimüslimler girer ve İslam Hukuku'nda olduğu gibi din değiştirmeye zorlanmadan belli kurallar çerçevesinde Osmanlı topraklarında yaşayabilirler.⁴¹

Katolik mezhebine mensup olan Ermeniler, Gürcüler, Latinler, Süryaniler, Keldaniler, Marunîler, Kıptiler; Ortodoks mezhebine mensup olan Rumlar, Pavlakiler, Selikian ve Bogomiller, Gregoryenler, Nesturiler, Yakubi Süryaniler, Melkitler; Rabbani, Karai ve Samiri Yahudiler ile Sabiiler, Osmanlı İmparatorluğunun bünyesinde bulunan belli başlı gayrimüslim gruplara örnek verilebilir.⁴² Bu gruplar gerek İslam Hukuku'nda geçen “ehl-i kitap” kavramından esinlenerek, gerekse nüfus yoğunlukları sebebiyle Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleri olarak ele alınmış ve ileride detaylarını inceleyeceğimiz “*millet sistemi*” şeklinde teşkilatlandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey, Bilecik çevresindeki gayrimüslimlerle dostluk ve güvene dayanan bir ilişki geliştirmiştir. Osman Bey'in yaylaya çıkarken eşyalarını gayrimüslimlere emanet edip dönüşte onlara yağ, peynir, halı gibi hediyeler verdiği; zaman zaman gayrimüslimlerin düğünlerine katıldığı rivayet edilir. Osman Bey'in kurulan pazar yerlerinde gayrimüslimlerin güven içinde ticaret yapmasına izin verdiği ve alışverişten kaynaklanan anlaşmazlıkları adaletle çözümlendiği bilinmektedir. Osman Bey'in gayrimüslimlere yönelik gösterdiği bu hoşgörü sadece benimsediği İslam kültürü ve sahip olduğu mizaç ile açıklanamaz. Bunların yanında sınırlarını hızla genişletmek, fethettiği yerlerde otoritesini kabul ettirmek, topraklarında ticareti canlı tutmak gibi askeri, siyasi ve ekonomik gerekçeler de söz konusudur. Nitekim Osman Bey'in; Yarhisar, İnegöl, Bilecik ve Yenişehir'i fethettikten sonra buralarda yaşayan gayrimüslim halka iyi davranması Anadolu'nun diğer bölgelerinde ve hatta Rumeli ve Balkanlar'da eziyet gören gayrimüslimler için Osmanlı egemenliğine girmeyi cazip kılmıştır. Osman Bey'in oğlu Orhan Gazi döneminde Bursa'nın askeri güç kullanılmadan fethedildiği, Gelibolu, Edirne ve Ankara'nın fethedilmesini buralarda yaşayan Yahudilerin sevinçle karşıladığı bilinmektedir. Görüldüğü

⁴¹ Eryılmaz, s. 116-117

⁴² Ayrıntılı bilgi için: b.k.z.: Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Çeviren: Mustafa Küpüşlü, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1992

gibi Orhan Bey de babasının izlediği azınlık siyasetini devam ettirmiş ve gayrimüslimlere hoşgörü Osmanlı'da bir devlet geleneği haline gelmiştir.⁴³

1.3.3 Fatih Dönemi'nde Millet Sistemi'nin Kuruluşu

Fatih Sultan Mehmet, askeri başarılarının yanı sıra reformcu kişiliğiyle de Osmanlı tarihinin en önemli padişahlarından biridir. Fatih döneminde, Osmanlı idaresinin gelenek, töre ve nizamnamelerinin bir derlemesi durumundaki Fatih Kanunnamesi yayımlanmış ve böylelikle devletin kurumsallaşması sağlanmıştır. Fatih Kanunnamesi'nde ortaya konan esaslar Tanzimat'a kadar devletin anayasası niteliğinde olmuştur. Fatih, İstanbul'un fethinden hemen sonra genişleyen sınırlarla birlikte Osmanlı tebaasının önemli bir unsuru haline gelen azınlıklarla ilişkilerini de düzenleme yoluna gitmiştir. Fatih döneminde geliştirilen "millet sistemi"yle gayrimüslimlere özerk bir statü verilmiş ve bu sayede Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde barındırdığı çok sayıda farklı topluluğu başarılı bir biçimde asırlarca idare edebilmiştir.⁴⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda "millet", -Fransız İhtilali sonrasında yaygınlaşan anlamı dışında- aynı dine veya mezhebe inanan insan topluluğunu niteleyen bir sözcüktür. Millet sistemi ise bu toplulukların özerk bir statüde teşkilatlandırılarak yönetilmesidir. Söz konusu sistem Rum, Ermeni ve Yahudi olmak üzere üç millet kabul eder. Diğer gayrimüslim toplulukları mezheplerine yahut geleneklere göre bu milletler içinde değerlendirir. Her milletin başında söz konusu cemaatler tarafından seçilen ve doğrudan Osmanlı padişahına bağlı bir din adamı bulunmaktadır. Osmanlı Devleti söz konusu milletle ilgili her konuda bu din adamını muhatap olarak kabul etmektedir. Gayrimüslimlerin ibadet, eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik ve yardımlaşma gibi işleri millet teşkilatlarına ve onların kurmuş olduğu vakıflara bırakılmıştır. Gayrimüslimlerin nikâh ve boşanma işlemleri kendi dini usullerine göre görülür. Nafaka, veraset, vasiyet gibi hukuki mevzuları da kendi mahkemelerinde çözümlenir. Söz konusu mahkemelerin yargılama yetkisi dışında cezalandırma yetkisi de vardır. Millet Sistemi sayesinde yüzyıllar boyunca Osmanlı sınırları içinde din ve mezhep çatışması olmamış, farklı kültürler bir arada huzur içinde yaşamış ve varlıklarını geliştirmişlerdir. Osmanlıların "güçlü merkezi devlet" niteliğinden vazgeçmeden gayrimüslim

⁴³ Eryılmaz, s. 16-19

⁴⁴ Fatih Sultan Mehmet'in askeri ve siyasal kişiliği ve Osmanlı tarihinde taşıdığı önem için bkz.: İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2006, İstanbul, s. 61-67; İlber Ortaylı, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, 18. Baskı, Kasım 2006, İstanbul, s. 61-76

tebaalarına verdikleri verdiği kısmi özerklik, Osmanlı egemenliğinin yayıldığı topraklarda rızaya dayalı bir kabul görmesini sağlamıştır.⁴⁵ Şimdi de ana hatlarıyla Rum, Ermeni ve Yahudi millet teşkilatlarını ele alacağız.

1.3.3.1 Rum Millet Sistemi

Osmanlı egemenliği altında yaşayan en kalabalık ve en ayrıcalıklı azınlık grubu Rumlardır. Rumlar, Osmanlı protokolünde Yahudilerden önce ilk sırada gelmektedir. Kurulduğu günden beri Rumlarla ilişki içerisinde bulunan Osmanlı, Fatih döneminde Ortodoks Patrikhanesi'ni yeniden ihya ederek Rumların sempatisini kazanmış ve Rum tebaa çok uzun yıllar Osmanlı için sorun olmamıştır. İstanbul'un fethinden hemen önce Türk baskısından bunalan Bizans İmparatoru, Roma Kilisesi'nin yardımına başvurmuş ve Roma Kilisesi yardım şartını, doğu ve batı Hıristiyan kiliselerinin kendi egemenliği altında birleşmesine bağlamıştır. Bunun üzerine Ortodoks din adamlarının itirazına rağmen 6 Temmuz 1452'de Ayasofya Kilisesi'nde düzenlenen törenin ardından Bizans İmparatoru, Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştiğini resmen ilan etmiştir. Bizans'ın son patriği Gregoras Mamas bu duruma tepki olarak makamını terk etmiş ve yerine yeni bir patrik seçilmemiştir. Fatih, İstanbul'u fethinin hemen ardından Hıristiyan dünyasının tek bir çatı altında toplanması önlemek, çeşitli merkezlerdeki Ortodoks kiliselerini denetim altında tutmak ve Ortodoks mezhebi mensuplarının sempatisini kazanmak gibi amaçlarla patrikhaneyi yeniden ihya etmek istemiştir. Fatih'in emri ile toplanan Ortodoks ruhani meclisi, yaklaşık bir yıldır boş olan patriklik makamına Ortodoks geleneklerine göre Georgios Skolarios'u II. Gennadios unvanıyla patrik olarak seçmiştir. Fatih, yeni patriği Bizans dönemindeki gibi bir törenle kabul etmiş ve yayımladığı fermanla patrikhaneye Bizans dönemindekine benzer ve hatta ondan daha ileride yetkiler vermiştir. Fermana göre Ortodoks din adamları bazı vergilerden muaf tutulacak ve yargılanma ayrıcalıklarına sahip olacaktır. Ortodoksları kimse rahatsız etmeyecek, istisnai durumlar dışında kiliseler camiye çevrilmeyecek ve Paskalya Yortusu usulüne göre, özgürce kutlanacaktır.⁴⁶

Fatih, Bizans döneminden farklı olarak Rumları "millet sistemi" çerçevesinde ele almıştır. Rumların Osmanlı toplumuna dahil olmaları ve sonra da Osmanlı Devleti bünyesinde

⁴⁵ Mümtazer Türköne, "Osmanlılar'da Islahat ve Teceddüt", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Ağaç Yayınları, VI, İstanbul, 1996, s. 91-95

⁴⁶ Kaya, ss. 33-35; Eryılmaz, s. 58

yer almaları bu sistem ile meşrulaştırmıştır. Osmanlı yönetimi, diğer Ortodoksları da Rum milleti ile bütünleşik görmüş ve patriği “millet başı” sıfatı ile Osmanlı nezdinde tüm Ortodoksların ruhani ve cismani lideri kabul etmiştir. Bu, patrikhanenin evrensel bir boyut kazanmasına ve “Ekümenik Patrikhane” olarak belirmesine vesile olmuştur. Patrik dini ibadetler dışında Ortodoksların evlenme, boşanma, cenaze gibi işleriyle ilgilenir ve Ortodoks tebaa ile ilgili meselelerde devletin tek muhatabıdır. Yani cemaatlerin iç idaresi, toplumsal yaşamı, eğitim ve hayır kurumları; imparatorluğun idari ve siyasi bir mekanizması olarak konumlanan patrikhane sayesinde olmuştur ve böylelikle Yunan ulusunun devamı teminat altına alınmıştır.⁴⁷ Patriğe, Osmanlı paşaları gibi üç tuğ verilir ve devlet hiyerarşisinde vezir rütbesinde görülmektedir. Ortodoksların dini, hukuki ve idari işlerinde en yetkili kişi olan patriğin Divan’da da kendi milleti adına söz söyleme hakkı vardır. Patriğin her türlü güvenliği sağlanmıştır ve emrine Yeniçerilerden kurulu biri muhafız birliği verilmiştir. Fatih döneminden beri Rum patrikleri, milletleri tarafından seçildikten sonra padişah tarafından kabul edilerek göreve başlardı. Rum Patriği III. Patenios, Eflak ve Boğdan’da isyan Osmanlı’ya yönelik isyan hareketini teşvik etmiş ve bu nedenle 1657’de idam edilmiştir. Bu olaydan sonra seçilen patriklerin padişah yerine sadrazam tarafından kabul edilerek göreve başlaması kanun olmuştur.⁴⁸

1.3.3.2 Ermeni Millet Sistemi

Ermenilerin en eski ve önemli ruhani merkezi Erivan yakınlarındaki Emçiyazin Kilisesi’dir. Rusların kontrolüne girinceye dek Osmanlı Devleti söz konusu kilise Ermeniler için ruhani bir merkez olmuş ve Osmanlı yönetimi bu duruma saygı duymuştur. Bununla birlikte Fatih, İstanbul’un fethinin ardından Bursa’da bulunan Ermeni din adamı Ovakim’i İstanbul’a getirmiş ve Ermenilerin “millet başı” olarak ilan etmiştir. Fatih’ten itibaren Osmanlı yönetimi, Ermeni tebaa ile ilişkilerinde İstanbul’daki Ermeni patriğini muhatap kabul etmiştir. Ermeni patriği sadece Ermenilerin değil aynı zamanda Ortodoks ve Yahudiler dışında kalan diğer toplulukların da millet başı kabul edilmiş ve Ortodoks Patriği’ne eşit hak ve yetkilerle donatılmıştır. Nüfusu Rum nüfusundan hayli düşük olan Ermenilerin bir millet olarak teşkilatlandırılmasının sebebi İstanbul’u Ermeniler için cazip bir kent haline getirmektir. Bu sayede İstanbul kısa sürede Ermeni nüfusunun en yoğun olduğu kentlerden

⁴⁷ Athanasia Anagnostopulu, “Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi – Patrikhane, Cemaat Kurumları ve Eğitim”, **19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler**, (Ed: Pinelopi Stathis), (Çev: Foti ve Stefo Benlisoy), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Kasım 1999, s. 1-4

⁴⁸ Eryılmaz, s. 23, 24 ve 39.

biri haline gelmiş ve Ermeniler kentin mimari, ticari ve kültürel yaşamına büyük katkı koymuştur.⁴⁹

1.3.3.3 Yahudi Millet Sistemi

Millet sistemi şeklinde teşkilatlandırılan diğer bir azınlık grubu da Yahudilerdir ancak Yahudilikte; Musevilikte, Hıristiyanlıkta olduğu gibi Papalık ve Patriklik sıfatları kullanan bir ruhban sınıfı, tüm dünya Musevilerini kapsayan bir Hahambaşılık hiyerarşisi olmadığını anımsatmak gerekir. Hahambaşı yalnızca sınırları gelenek veya yasalarla belirlenmiş belirgin bir yörenin dini önderi olarak kabul edilir. Bazı Yahudi cemaatlerinde hiç olmayan bu kurum Türk Yahudileri tarafından Osmanlı döneminden beri kullanılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in 1453'de İstanbul'u fethettiğinde Bizans'ın son Hahambaşısı Moşe Kapsali'yi Osmanlı Hahambaşısı atadığı iddiası kesin değildir. Kapsali'nin Fetih'ten önce bir kent devleti haline dönüşmüş Bizans'taki konumunu koruduğunu yani İstanbul'da yaşayan Yahudilerin dini önderi olmaya devam ettiğini düşünmek daha doğrudur. Osmanlı İmparatorluğunda uzun yüzyıllar boyunca *Musevi milletini temsile ve adına konuşmaya yetkili* tek bir kişi olmamıştır. Edirne, Selanik, Serez, Bursa, İzmir, Şam, Bağdat, Musul, Kudüs, Trablusgarp gibi değişik kent ve yörelerin kendi Hahambaşıları olmuştur. Ancak, İstanbul Hahambaşısı'nın Babıali'ye daha yakın olması sebebiyle avantaj sahibi olmuş ve eşitler arasında birinci olarak algılanarak Saray nezdinde itibar görmüştür. Gösterilen itibara rağmen Yahudi din geleneği nedeniyle Yahudilere, Rum ve Ermeni cemaat önderlerine verildiği gibi resmen tanınmanın nişanesi olan beratlardan verilmemiştir. Hahambaşılığın resmen tanınan bir kurum olması Sultan 2. Mahmut'un 1835'te Hahambaşı Abraham Levi'ye berat vermesi ile mümkün olmuştur. Abraham Levi Yahudi toplumunun resmen tanınmış ilk Hahambaşısıdır ancak bu sıfat onu *İmparatorluğun diğer merkezlerindeki Hahambaşılara üstün bir duruma getirmemiştir*. Abraham Levi'nin ardından Semuel Haim, Balatlı Moşe Fresko, Yakov Behar David, Rav Kahane, Yakup Avigdor, Yakir Geron gibi isimler İstanbul Hahambaşısı olarak görev almışlardır. Son Osmanlı Hahambaşısı Haim Naum Efendi'dir ki kendisi Lozan görüşmelerinde Türk heyetinin danışmanları arasında yer almıştır.⁵⁰

İslam dini Hıristiyanlığın aksine antisemitist karakterde bir din olmadığından bir Türk-İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu Yahudilerin huzur ve güven içinde yaşadığı ender

⁴⁹ Eryılmaz, s. 28 ve 46-47.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgilenme için bkz.: <http://www.muze500.com/content/view/369/257/lang.tr/> (Erişim Tarihi: 27.03.2009)

lkelerden biri olmuştur. Kurulduğu günden beri bünyesinde Yahudi nüfusu barındıran Osmanlı, süreç içinde antisemitist ülkelerden aldığı gle birlikte binlerce Yahudinin vatani haline gelmiştir.⁵¹ Yahudiler, İstanbul'un fethi sırasında Bizans'a yardım etmeyeceklerine ilişkin Fatih'e söz vermiştler ve bu tavır dolayısıyla fethin ardından Fatih'ten ayrı bir ilgi görmüşlerdir. Fatih Sultan Mehmet'in Yahudileri sevdiği ve sarayında ağırladığı, Yahudi doktorlar ve sanatçılarla ahabplık ettiği rivayet edilmektedir. Rum ve Ermeni cemaatleri gibi Yahudiler de Hahambaşı önderliğinde bir millet olarak teşkilatlandırılmışt, kendi havralarına sahip olma ve özgürce ibadet etme hakkına sahip olmuştlardır. Hahambaşı Yahudilere ait davaları görme, Yahudilerden alınacak vergileri toplama gibi yetkiler verilmiştir. Bu zerklik sayesinde Yahudiler kendi inanç ve geleneklerini koruyup günümüze aktarabilmiştlerdir. Osmanlı lkesinde Yahudi nüfusun yoğun olarak yaşıadığı yerler İstanbul, İzmir, Selanik, İskenderiye gibi liman şehirleriyle Şam, Bağdat, Halep gibi büyük ticari merkezlerdir.⁵² İleride tezimizin konusu olması nedeniyle Osmanlı Yahudileri ve İzmir'deki Yahudi nüfusla ilgili daha kapsamlı açıklamalar verilecektir.

1.3.4. Tanzimat Dönemi ve Millet Sisteminin Bozulması

1789 Fransız İhtilali sonrasında yayılan akımlar mutlak monarşileri dağılma sürecine sokmuştur. Özellikle bu akımlardan biri olan milliyetçiliğin kozmopolit nitelikli Osmanlı İmparatorluğu üzerinde etkisi büyüktür. 19. Yüzyıla kadar millet sistemi çerçevesinde rahat bir yaşıam sürerek ticari ve kültürel anlamda güçlenen Osmanlı gayrimüslimleri bu süreçte dış ülkelerin etkisi altına girmiştir. Osmanlı topraklarını paylaştamak isteyen İngiltere, Fransa, Rusya gibi ülkeler; bünyesindeki gayrimüslimleri etnik ve mezhepsel bağlar kurarak himaye altına almaya alıştırmışt ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. 19. yüzyılda askeri, siyasi ve ekonomik anlamda zor günler geçiren Osmanlı Devleti, bir de milli Őurları uyanan azınlıkların dışarıdan cesaret alarak kalkıştıkları ayaklanmalarla meşgul olmuştur. Bir yandan azınlık haklarını bahane ederek Osmanlı'nın içişlerine karışan, diğer yandan ayrılıkçı hareketleri kışkırtarak Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü tehdit altına sokan Avrupa lkeleri Osmanlı'yı yönetim sisteminde köklü değişiklikler yapmaya itmiştir. Bu değişiklikler Osmanlı için mutlak monarşiden meşrutı monarşie geçişin hazırlığıdır. Ancak en önemlisi bu

⁵¹ Kaya, s. 54

⁵² Eryılmaz, s. 29 ve 81.

dönemde yapılan değişikliklerle Fatih'ten beri başarıyla uygulanan millet sistemini ilga edilmiş ve Osmanlı'nın azınlık politikaları bütünüyle değişmiştir.⁵³

1.3.4.1 Tanzimat Fermanı'nın İlanı

Tanzimat Dönemi, Fransız İhtilali sonrası yayılan akımlarla değişen dünya düzeninin yarattığı sarsıntıları önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'nin geleneksel yönetim sistemini Batı sistemiyle uzlaştırma sürecidir. Süreç 3 Kasım 1839'da ilan edilen ve Tanzimat Fermanı da denilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ile başlar, 18 Şubat 1859'da ilan edilen Islahat Fermanı ile devam eder. 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı ile sonra eren reform süreci 37 yıllık bir zaman dilimine yayılmaktadır. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en önemli yenilik tebaanın din ve mezhep farkı gözetilmeksizin eşit olarak ele alınmasıdır. Bu yeni bakış açısı Müslümanları hakim millet olmaktan çıkartmakta ve millet sistemi içerisinde özerk bir statüye sahip gayrimüslimleri de onlarla aynı konuma sokmaktadır. Böylelikle Osmanlı Devleti, çağdaşı imparatorluklardan farklı olarak “hakim millet”inden yani imparatorluğun asli unsurundan vazgeçmiş oluyordu. Bu süreçte yayılan “Osmanlılık”; yani “imparatorluk içindeki ulusların birliği” düşüncesinin de bir hayal olduğu görülecektir.⁵⁴

Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte gayrimüslimlere tüm devlet kadroları ve rütbeleri açılmıştır. Diğer yandan cemaat mahkemelerine ek olarak karma ticaret ve asliye mahkemeleri kurulmuş ve gayrimüslimlerin Müslümanların davalarında tanıklık ve mahkemelerde azalık edebilmeleri mümkün hale gelmiştir. Cizye vergisinin toplanması ve oranları yeniden düzenlenmiştir. Gayrimüslimler merkezi ve yerel düzeyde oluşturulmaya başlanan çeşitli idare meclislerinde de belirli oranlarda temsil edilmeye başlanmıştır.⁵⁵ Darülfünun gibi karma eğitim kurumları kurulmuş ve bu cemaat okulları “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”ne dayanarak denetim ve programlarına müdahale görmeye başlamıştır.⁵⁶ Bu denetim eğitimi dini ayrıcalıkların bir unsuru olarak gören gayrimüslimlerden tepki görmüştür. Eğitimin ruhani imtiyazların bir parçası mı yoksa dünyevi bir mesele mi olduğu konusu üzerinde görüş ayrılıkları yaşanmıştır.⁵⁷

⁵³ İsmail Eyüpoğlu, “Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nde Azınlık Problemi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 11, Erzurum, 1999, s. 249

⁵⁴ Eryılmaz, s. 115-118

⁵⁵ Eryılmaz, s. 132

⁵⁶ Ali Güler, **XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'de Gayrimüslimler**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 133

⁵⁷ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: A. Anagnostopulu, s. 17-29

Tanzimat Fermanı ile gündeme gelen ve gayrimüslimlerin tepkisini çeken bir diğer husus da askerlik meselesidir. Osmanlı tarihinde gayrimüslimler; asker ihtiyacının arttığı istisnai dönemlerde kale muhafızlığı, kürek neferliği, gözcülük, casusluk gibi sivil ve geri askeri hizmetler dışında genel olarak askerlik yapmazdı. Ancak tebaanın eşitliği prensibi gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askere alınmasını bir mükellefiyet olarak gündeme getirmiştir. Yüzyıllar boyunca silah sanatıyla haşır neşir olmayan ve geçici bir süreye de olsa ticaret hayatını bırakmak istemeyen gayrimüslimler hele hele milliyetçilik akımının etkili olduğu bir dönemde Osmanlı ordusunda silah altına alınmayı kabul etmemiştir. Fermanın yayımlanmasından sonra Babiâli'nin kalkıştığı iki askere alma denemesi de başarısız olmuştur. Özellikle Anadolu ve Rumeli'deki Hıristiyanlar ile Lübnan'daki gayrimüslim bazı gruplar ayaklanmış; dağlara, adalara firar ve göç hareketleri söz konusu olmuştur. Bu nedenle gayrimüslimlerin askere alınması ertelenmiş ve uzunca bir süre kâğıt üstünde kalmıştır.⁵⁸

Tanzimat Fermanı gayrimüslim milletler içinde en büyük muhalefeti Rum Patrikhanesi'nden görmüştür. Millet sisteminin bozulması Rum Patrikhanesi'nin Ortodokslar ve diğer azınlık gruplar üzerindeki etkisini büyük ölçüde sınırlıyordu. Diğer yandan tebaanın eşitliği prensibi Rumların Ermeni ve Yahudi milletlerine göre avantajlarını ortadan kaldırıyor, onları tüm azınlık gruplarla eşitliyordu. Bu nedenle ferman okunduktan sonra kırmızı bir atlas kesenin içine konulduğunda Gülhane'deki törende hazır bulunan Rum Patriği “İnşallah bir daha o keseden dışarı hiç çıkmaz.” demiştir.⁵⁹ Gayrimüslimler dışında Müslümanlar da en baştan beri hakim millet vasıflarının ortadan kalkmasına tepki göstermiştir. Tanzimat Fermanı tepeden inme, Frenk icadı olarak algılanmış ve özellikle Osmanlı'nın gerilemesini gayrimüslim tebaaya bağlayan tutucu Müslüman halkın ve kanaat önderlerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Osmanlı devlet ricalinde de geleneksel yönetim anlayışının terk edilmesini içine sindiremeyenler olmuştur.⁶⁰

1.3.4.2 Islahat Fermanı'nın İlanı

Tanzimat Fermanı'nın ilanı beklenildiği gibi Avrupa ülkelerinin Osmanlı'nın içişlerine müdahalesini önlememiştir. Tam aksine Batı dünyası Tanzimat Fermanı'nda gayrimüslimlere verilen hakların genişletilmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya devam etmiştir. Başta

⁵⁸ Sinan Kunerlap, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Gayrimüslimlerin Askerlik Meselesi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 72, Aralık 1999, s. 11-15

⁵⁹ Eryılmaz, s. 117

⁶⁰ Kaya, s. 78

İngiltere ve Fransa olmak üzere Batılı devletler Tanzimat Fermanı'nın uygulanmasına ilişkin olarak Osmanlı Devleti'ne –himaye altına aldıkları toplulukların menfaatleri doğrultusunda- yirmiyi aşkın nota vermiştir. Tüm bu notaları ve özellikle İngiliz Büyükelçisi Canning'in hazırladığı tavsiyeleri dikkate alan Babıâli, 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı'nı yayımlamıştır. Bu tarih, Osmanlı'nın diplomatik anlamda köşeye sıkıştığı bir döneme tekabül etmektedir ve bu ayrıntı dış baskının vardığı boyutları yansıtmaya açısından önemlidir. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nda kendisini destekleyen ve Rusya'yı Paris'te barış masasına oturtan Fransa, İngiltere ve Avusturya'ya da fermanı tebliğ etmiş ve kendi lehinde bir anlaşma imzalanması için beklentilerin çok üzerinde ileri adımlar atmıştır. Ferman, yayımlandıktan 7 gün sonra imzalanan Paris Atlaşması'nın 9. maddesinde yer almış ve böylelikle Batı dünyası bu maddeye dayanarak himaye ettikleri azınlık topluluklar adına Osmanlı'nın içişlerine karışma yetkisine hukuken sahip olmuşlardır.⁶¹

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği tebaanın eşitliği ilkesinin altını çizmekle birlikte gayrimüslimlere tanınan hakları genişleten, daha kapsamlı bir metindir. Tanzimat Dönemi yenilik hareketleri büyük ölçüde bu fermanla şekillenmiştir. Ferman; ırk, din, mezhep farkı gözetilmeksizin herkesin devlet memuru olabilmesi, devlet okullarında okuyabilmesi, yerel idare meclislerinde temsil edilebilmesi anlayışını kapsamlı ve sistemli maddelerle bir kez daha vurgulamıştır. Fermanda karma mahkemelerin kurulması, cemaat okullarının denetlenmesi ve gayrimüslimlerin askere alınması hususları da yinelenmiştir. Islahat Fermanı'nın, Tanzimat Fermanı'ndan en farklı yönü patrikhanelerin yönetimini ve işleyişini sekülerleştirmesidir. Ferman, Fatih döneminden bu yana uygulana gelen ruhani ayrıcalıkları korumakla birlikte, patriklerin cismani yetkilerini yeniden ele almıştır. Patriklerin keyfiyete ve suiistimale açık hale gelen geniş yetkileri daraltılmış ve bu yetkiler patrikhaneler bünyesinde oluşturulan hususi meclislerle paylaştırılmıştır. Buna göre patriklerin seçim usulleri yeniden düzenlenecek ve devlete sadakat yemini etmeden göreve başlamaları mümkün olmayacaktır. Ayrıca ruhani reisler için belirli bir maaş bağlanacak, aidat ve bağış adı altında para toplamaları yasaklanacaktır.⁶²

Fermanın içerdiği bu hükümler, milletlerin yönetim teşkilatlarının dönemin şartlarına göre yeniden şekillendirilmesini bir ihtiyaç olarak gündeme getirmiştir. Bu nedenle 1860'tan sonra gayrimüslim milletlerin anayasası mahiyetinde nizamnameler yayımlanmış ve

⁶¹ Eryılmaz, s. 133-136

⁶² Eryılmaz, s. 136-138

geleneksel millet sistemi teşkilatları bütünüyle değişmiştir. Sadece Ortodoks, Ermeni ve Yahudi milletleri için değil, geleneğin dışına çıkılarak Protestan ve Katolikler gibi daha küçük gayrimüslim gruplar için de nizamname yayımlanması söz konusu olmuştur. Diğer yandan Yahudilerin II. Abdülhamit dönemine kadar resmi bir hahambaşı seçmedikleri ve dolayısıyla kendilerine verilen nizamnameyi uygulamadıkları bilinmektedir.⁶³ Nizamnameler o zamana kadar patrikler ve hahambaşlarının elinde bulunan yetkilerin önemli bir kısmını yeni oluşturulan cismani meclislere devretmekte ve onları geleneksel güç ve statülerinden koparmaktadır. Bu durum ruhani liderlerin Ferman'a muhalefet göstermesine sebebiyet vermiş ve bundan kaynaklanan huzursuzluklar söz konusu olmuştur. Millet başlarının eski güçlerini kaybetmesi yerel din adamlarının daha etkili oldukları bir süreci başlatmıştır. Ayrıca milletlerin adli ve idari anlamdaki işlerinin çoğunu üstlenmeye başlayan cismani meclisler de – her ne kadar kararları Babî'î'nin denetimine tabi olsa da- uygulamada hükümet içinde hükümet görüntüsü vermiştir.⁶⁴

Osmanlı Devleti'nin bürokrasisi Tanzimat Dönemi'nde yayımlanan bu iki fermanla kozmopolit yapısını yansıtan son derece renkli bir görünüm kazanmıştır. Avusturya ve Rusya gibi çağdaş imparatorluklar hakim milletlerinden ve onlara tanıdıkları ayrıcalıklardan vazgeçmiyorken Osmanlı Devleti azınlık cemaatlerini müfettişlik, müsteşarlık, sefirlik, nazırlık, valilik ve hatta milletlerarası konferanslarda ve barış anlaşmalarında delegelik gibi önemli devlet görevlerinde değerlendirmeye başlamıştır.⁶⁵ Özellikle devletin en temel iki fonksiyonu olan maliye ve diplomasi alanlarında Ermenilerin istihdam edildiği görülmektedir. Örneğin II. Abdülhamit döneminde Ermeni Agop Paşa iki defa Maliye Bakanlığı, Naum Paşa ve Gabriyel Noradonkyan Efendi Ticaret ve Nafia Bakanlığı, Mavro Kordato Efendi de Orman ve Maadin ve Ziraat Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. Ermeniler devlet kadrolarının ileri pozisyonlarında görev alan en geniş azınlık grubunu teşkil etmektedir.⁶⁶

⁶³ Güler, s. 20

⁶⁴ Eryılmaz, s. 140-141

⁶⁵ İlber Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili", **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim (İlber Ortaylı'nın Makaleleri)**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2000, s. 213-214

⁶⁶ Eryılmaz, s. 128

1.3.5 Osmanlı Parlamentosu'nda Gayrimüslimlerin Temsili

1876'da I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti; mutlak monarşiden – bir anayasa marifetiyle görece sınırlandırılmış bir rejime – meşruti monarşiye geçiyordu. I. Meşrutiyet'in dayandığı anayasa (Kanun-i Esasi), 3'ü Hıristiyan bakanlık müsteşarı olmak üzere 31 üyeden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Kanun-i Esasi; Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan olmak üzere iki unsurdan oluşan Meclis-i Umumi adında bir parlamento ihdas etmekte ve bu parlamentoda gayrimüslimlerin de temsil edilmesini mümkün kılmaktadır. Osmanlı Parlamentosu'nda gayrimüslimlerin temsil edilmesi mevzuu anayasanın hazırlanması sırasında hararetli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Özellikle ulema sınıfı ve devlet ricalinden bazı kimseler İslam'ın getirdiği “müşavere” müessesesinin Müslümanları kapsadığını ve dolayısıyla gayrimüslimlerin Meclis-i Umumi'de temsil edilmesinin dinen caiz olmayacağını savunmuştur. Konuyla ilgili ihtilaf, Şeyhülislam'ın gayrimüslimlerin Meclis'te temsil edilebileceğine ilişkin bir fetva vermesiyle çözümlenmiştir.⁶⁷

İki dereceli seçim sistemiyle oluşturulan ve 19 Mart 1877'de Başkent İstanbul'da toplanan parlamento çok farklı milletlerden temsilci içermektedir. Arabistan bölgesi dışında imparatorluğun her bölgesinden seçilen gayrimüslim mebuslar kendi milletlerini temsilen parlamentoda yer almıştır. İlk Osmanlı Parlamentosu'nda 9'u Ayan, 37'si Mebusan azası olmak üzere toplam 46 gayrimüslim mebus bulunmaktadır ki bu toplam 116 mebus içerisinde oldukça yüksek bir orandır.⁶⁸ Bizzat padişahın atamasıyla teşekkül eden Heyet-i Ayan'daki mebusların 4'te 1'inin gayrimüslimlerden oluşması dikkate değerdir.⁶⁹ Toplam nüfusun 1/3'ünü oluşturan gayrimüslimlerin Osmanlı Parlamentosu'nda %40'a yakın bir çoğunluğa sahip olması, nüfus miktarlarının üzerinde bir temsil oranını ortaya koymaktadır.⁷⁰ Osmanlı'nın çağdaşı diğer meşruti monarşiler, bünyelerindeki azınlık grupların parlamentoda temsilini zorlaştırmaktadır ve dolayısıyla Meclis-i Umumi'deki gayrimüslim mebusların sayısı o döneme göre oldukça ileri bir düzeydedir. Örneğin o dönemde Avusturya-Macaristan monarşisinin parlamentosunda Çek, Hırvat, Sloven, Polonez, Rumen gibi azınlık grupların temsili haksızlık sayılacak derecede düşük bir orandadır. Ona keza 1905'ten sonra kurulan

⁶⁷ Eryılmaz, s. 192

⁶⁸ Ortaylı, “İlk Osmanlı Parlamentosu...”, s. 213-214

⁶⁹ Eryılmaz, s. 200

⁷⁰ Eryılmaz, s. 202

Rus Parlamentosu Duma'da Rus olmayan milletlerin düşük oranda temsil edilmesi için özel bir statü geliştirilmiştir.⁷¹

Meclis-i Umumi'ye İstanbul'dan 5'i Müslüman, 5'i gayrimüslim olmak üzere toplam 10 mebus seçilmiştir.⁷² İstanbul'dan seçilen gayrimüslim mebusların isimleri; Hüdaverdiyan Ohannes Efendi, Vasilaki Bey, Sebuhan Efendi, Acıman Efendi, Nikolaki Solidi Efendi şeklindedir.⁷³ Diğer önemli bir ayrıntı ise ilk Meclis'te ikinci dönemin ilk oturumunda İçtüzük'ün 1. Maddesi gereği meclis başkanlığını en yaşlı üye sıfatıyla 66 yaşındaki gayrimüslim Edirne Mebusu Gümüşgerdan Mihaliki Bey'in üstlenmesi olmuştur. Bu ilk oturumda yapılan başkanlık seçiminde ise İstanbul Mebusu Hüdaverdiyan Ohannes Efendi 2. başkanvekili seçilmiştir.⁷⁴ Meclis-i Mebusan genel oyla değil, çift dereceli bir seçim neticesinde teşekkül ettiğinden, parlamento üyeleri padişahın ve hükümetin güvenini kazanmış kimselerden oluşmaktadır. Bu nedenle gayrimüslim mebuslar temsil ettikleri toplulukların gerçek eğilim ve taleplerini yansıtmak yerine genel anlamda Osmanlı'ya bağlı bir tutum sergilemişlerdir. Batılıların "Evet Efendim Meclisi" dedikleri Meclis-i Umumi'de etnik çatışmacı ve ayrılıkçı konular müzakere edilmemiştir ve sıklıkla gayrimüslim mebusların Osmanlı saltanatına sadakatlerini bildirdikleri konuşmalara şahit olunmuştur.⁷⁵

Meclis-i Umumi'ye ilişkin konumuzla ilgili kayda değer bir diğer husus ise parlamentoda hangi dilin konuşulacağı mevzudur. Kanun-i Esasi'nin kabul ettiği resmi dil Türkçedir ve parlamentoda müzakereler Türkçe yapılacaktır. İstanbul'un Rum mebuslarından Vasilaki Efendi bu duruma olumsuz tavır takınmış ve Meclis'in 8. Oturumunda "*Bütün milletlerin lisanları korunsun. Padişah her milletin lisanını himaye ettiğini ilan etsin*" şeklinde görüş beyan etmiştir. Vasilaki Efendi'nin Türkçe ile ilgili uygulamayı esnetmeye yönelik bu sözleri, oturumu yöneten Başkan Ahmet Vefik Paşa'dan uyarı almıştır.⁷⁶

II. Abdülhamit, ilk Osmanlı Parlamentosunu faaliyete geçtikten kısa bir süre sonra Rus Savaşı'nı bahane ederek kapatır. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'de ikinci parlamento deneme yapılmış ve bu parlamentoda da ilk deneyimde olduğu gibi gayrimüslim mebuslara

⁷¹ Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamentosu...", s. 213-214

⁷² Sina AKŞİN, "Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusan", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXV, No: 1, Mart 1970, s. 21-22

⁷³ Reşat Ekrem Koçu, "Türkiye'de Seçim Tarihi", **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 9, s. 21

⁷⁴ Akşin, s. 30

⁷⁵ İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, IV. Cilt, İstanbul, 1985, s. 957-958

⁷⁶ Eryılmaz, s. 204

yer verilmiştir. Osmanlı'da ikinci parlamenter dönemin ilk meclisi 1908-1912 yılları arasında görev yapmış, ikinci meclis ise 1912'de toplanıp aynı yılın ağustos ayında dağılmıştır. Üçüncü meclis ise Balkan Savaşları nedeniyle 1914'te toplanabilmiş ve Osmanlı devletinin yenilgisiyle sonuçlanan I. Dünya Savaşı'nın ardından 1918'de dağılmıştır.⁷⁷

Daha önceki denemede olduğu gibi 1908 seçimleri de iki dereceli olarak yapılmış ve hükümete hakim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mutlak galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Seçimler, Türk nüfusu temsil eden İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ahrar Fırkası ile gayrimüslimler arasında yoğun mücadelelere sahne olmuştur. Seçimlerde başarı göstermek için en fazla çabalayan azınlık grubu Rumlardır. Rumların parlamentoya daha fazla temsilci göndermek için seçmen sayılarını fazla göstermek gibi hilelere başvurmuştur. Seçimlerde nüfus teskeresinin sorulmamasını isteyen Rumlar böylelikle Osmanlı tabiyesinden olmayan Rumların da oy verebilmesinin önünü açmaya çalışmıyor. Rumların bu konuda Yunanistan ve Fener Patrikhanesi'nden destek gördüğü bilinmektedir. Yunan basını Osmanlı topraklarında 6,5 milyon Rum'un yaşadığı yönünde yayınlar yapmış, Fener Patrikhanesi ise Babiâli ve Beyoğlu'nda 20 bin Rum'un katıldığı gösteriler düzenlenmesine yardımcı olmuştur.⁷⁸

1908 Seçimleri'nde Meclis'i Mebusan'a 26 Rum, 14 Ermeni, 4 Yahudi ve 10 Slav mebus seçilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti; Vitali Faraci Efendi, Bedros Hallacyan Efendi, Zöhrab Efendi, Konstantini Efendi ve Kozmidi Efendi isimli gayrimüslimleri İstanbul'dan Meclis'e sokmuştur. İttihat ve Terakki'nin uyguladığı baskı nedeniyle tarihe "sopalı / dayaklı seçim" olarak geçen 1912 Seçimleri'nde ise 284 mebusun 15'i Rum, 13'ü Ermeni, 4'ü Yahudi ve 9'u Slav milletindedir. İttihat ve Terakki, bu seçimde de İstanbul'dan 5 gayrimüslim mebusu Meclis'e sokmuştur. Bu isimler; Orfanidis Efendi, Faraci Efendi, Artas Efendi, Hallacyan Efendi ve Zöhrab Efendi şeklindedir.⁷⁹ 1914 seçimlerine tek parti olarak giren İttihat ve Terakki bu seçimde de Orfanidis Efendi, Karas Efendi, Hallacyan Efendi, Viktor Bey, Haralambidi Efendi ve Zöhrab Efendi olmak üzere 6 gayrimüslimi İstanbul'dan parlamentoya sokmuştur. O dönem seçilen 259 mebusun 13'ü Rum, 14'ü Ermeni, 4'ü Yahudi'dir. Balkanlar elden çıkmış olduğu için bu mecliste Slav milletinden temsilci bulunmamaktadır. Aşağıdaki tablo II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki meclislerin etnik yapısını daha detaylı olarak görmemizi sağlayacaktır:

⁷⁷ Kaya, s. 133

⁷⁸ Eryılmaz, s. 269

⁷⁹ Koçu, s. 11-12

Yıl	Toplam	Türk	Arap	Arnavut	Rum	Ermeni	Yahudi	Slav
1908	288	147	60	27	26	14	4	10
1912	284	157	68	18	15	13	4	9
1914	259	144	84	-	13	14	4	-

Tablo-1: İkinci Meşrutiyet Dönemindeki Meclislerin Etnik Yapısı. (Kaynak: Eryılmaz, s. 270)

Yukarıdaki tabloda verilen bilgilerin yanında Meclis-i Mebusan'daki üyelerin sayısı ile ilgili olarak farklı rakamlar da verilmektedir. Örneğin Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği Baştercümanı Ermeni asıllı Mandelstam'a göre ikinci parlamenter denemenin ilk meclisi 275 mebusan oluşuyordu. Bu mebusların 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Yahudi, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırp ve 1'i Ulah'tır. Ancak Bilal Eryılmaz, Devlet Salnameleri'nde yaptığı incelemede 1908 Meclisi'nin 277 mebusan teşekkül ettiği bilgisine ulaşmıştır. Tarihi belgelerde mebus sayılarıyla ilgili rakamların çok çelişkili olmadığı ve her durumda Türk mebusların azınlıkları temsil eden mebuslardan çok fazla olmadığı görülmektedir.⁸⁰

İkinci Osmanlı Meclisi'nde Türk mebusların önemli bir çoğunluk oluşturamaması Sultan Abdülhamit'i devletin bütünlüğü konusunda endişelendirmekteydi. Gerçekten de II. Osmanlı Meclisi – birinci tecrübenin aksine – Abdülhamit'in kaygılarını haklı çıkartan çok sayıda gelişmeye sahne olmuştur. Bu meclis'te Hıristiyan mebuslar milli gruplar halinde hareket ederken Arap ve Arnavut müslüman gruplar da Türk mebuslarla işbirliği içine girmemiş ve kendi milletlerinin hak ve çıkarlarının savunuculuğunu yapmışlardır. Özellikle Rumlar, Yorgi Boşo önderliğinde İttihat ve terakki Cemiyeti'ne karşı sert bir muhalefet yürütmüştür. Rumların başını çektiği muhalefet Hürriyet ve İtilaf Fırkası adıyla partileşmiş ve Fırka, kendi milliyetçilik anlayışlarını yaşama geçirmek isteyen Bulgar, Arnavut, Arap ve Ermeni mebusların büyük kısmını bünyesinde toplamıştır. Rum mebuslar Yunanistan'la aleni şekilde temas içinde olmakta da beis görmemişlerdir. Örneğin İzmir Mebusu Karolidi Efendi bu dönemde Atine Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmaya devam etmiştir.⁸¹

26 Nisan 1909'da 240 mebus ve 34 ayandan oluşan 274 temsilci, "Meclis-i Umumi Milli" şeklinde toplanmış ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini ittifakla kararlaştırmıştır.

⁸⁰ Eryılmaz, s. 270

⁸¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, 1. Cilt, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 504-505

Bu kararı Abdülhamit'e tebliğ edecek dört kişilik heyetin iki üyesi gayrimüslimdir. Meclis-i Ayan üyesi Ermeni Aram Efendi ile Selanik Mebusu Yahudi Emanuel Karaso'nun bu heyet içinde yer almaları gayrimüslim mebusların Meclis içerisinde ne kadar etkili olduklarını göstermesi açısından önemlidir.⁸²

1.3.6 Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye'de Azınlıklar

Lozan Barış Antlaşması Türkiye için hem I. Dünyas Savaşı'nı hem de Kurtuluş Savaşı'nı sonlandıran ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu simgeleyen önemli bir antlaşmadır. I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan diğer barış antlaşmaları yeni anlaşmazlıklara ve hatta II. Dünya Savaşı'na sebebiyet verirken; Lozan, imzalandığı günden bu yana Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve diğer devletlerle kurduğu barışçı ilişkilerin temeli olmaya devam etmektedir. Lozan Barış Antlaşması yalnız dış ilişkiler ve sınır meselelerinde değil; adli, idari, ekonomik ve diğer pek çok alanda Türkiye'nin politikalarını belirleyen temel bir dokümandır.

Türkiye azınlıklarının yasal statüsü de Lozan Barış Antlaşması'na dayanmaktadır. Türkiye azınlık tanımını Lozan Barış Antlaşması'na göre yapmakta ve azınlık haklarını antlaşma metninin Kısım-1, Fasıllar-3'te geçen ve "Azınlıkların Korunması" başlığı altında yer alan 37-44. Maddeleri çerçevesinde ele almaktadır. Lozan Antlaşması'nın ardından 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türkiye – Bulgaristan Dostluk Antlaşması'na bağlı ekli protokolde Türkiye'de yaşayan Bulgarlara –karşılıklılık ilkesine dayanarak- azınlık statüsü verse de⁸³ bu statüden doğan hakları Lozan'da geçen azınlık haklarıyla sınırlamış ve dolayısıyla Lozan Antlaşması'nı azınlıklarla ilgili meselelerde temel bir doküman olarak korumaya devam etmiştir. Bu nedenle söz konusu antlaşmanın azınlık tanımına ve azınlıklara tanıdığı haklara bakmakta yarar vardır.

⁸² Eryılmaz, s. 273

⁸³ Mehlika Aytac, "İnsan Hakları Yönünden Türkiye'de Azınlıkların Hukuki Durumu", İnternette Erişim: http://www.yayin.adalet.gov.tr/1_sayi%20i%C3%A7erik/mehlika_aytac.htm (Erişimi Tarihi: 21.04.2009)

1.3.6.1 Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu ve Gayrimüslim Azınlık Kavramı

Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde toplanmış ve konferansta Türkiye Cumhuriyeti'ni "başdelege" sıfatıyla Dışişleri Bakanı ve Edirne Mebusu İsmet (İnönü) Paşa temsil etmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı ve Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ile Eski Maliye Bakanı ve Trabzon Mebusu Hasan (Saka) Bey de "delege" sıfatıyla konferansa katılmıştır. Türk heyetinde yer alan 21 danışmandan biri gayrimüslimdir. Eski Hahambaşı ve Mühendis Okulu Fransızca Öğretmeni Yahudi Hayim Naum, danışman sıfatıyla Lozan müzakerelerinde yer almıştır.⁸⁴

Konferans İç Tüzüğü'nün 5. Maddesi'ne göre "Arazi ve Askerlik", "Yabancılar ve Azınlıklar", "Maliye ve İktisat" alanlarında üç komisyon kurulmuştur.⁸⁵ Konferansın I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Müttefikler ile Kurtuluş Savaşı'ndan galip çıkan Türkiye arasında düzenleniyor olması görüşmelerde en baştan itibaren bir çelişki yarattığından komisyonlarda yapılan müzakereler uzun sürmüştür. Müzakerelerde Türkiye kayıtsız ve şartsız bir bağımsızlık için direnirken; Müttefiklerin, Osmanlı Devleti'yle imzaladıkları Serv'i temel alıyor oluşu hararetli tartışmalara sebebiyet vermiştir⁸⁶ ve hatta görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesilmiş, 23 Nisan 1923'te yeniden başlamıştır.⁸⁷

Lozan Konferansı'nda en yoğun tartışılan konulardan biri de azınlıklar sorunudur. Türkiye, Osmanlı döneminde azınlıkların kolayca maniple edilebildiğini iyi bildiğinden konuya hassasiyetle yaklaşmıştır. Hatta Ankara Hükümeti, Lozan Konferansı'na katılan Türk Temsilciler Heyeti'ne verdiği 14 maddelik talimatnamenin 9. maddesinde azınlıklara değinmiştir. Talimatnamenin söz konusu maddesi: "Ekalliyet: Esas mübadeledir" şeklindedir.⁸⁸

Azınlıklar sorunu, Lozan Konferansı'nın İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon başkanlığında toplanan 1. Komisyonu'nda ele alınmıştır. 12 Aralık 1922'de komisyonun ilk oturumu yapılmış ve açılış konuşmasında Lord Curzon, Türkiye'deki azınlık sorunuyla bütün

⁸⁴ Lozan Konferansı'nda Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden heyette yer alanlar için bkz: **Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl – Lozan – (1922-1923)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1973, s. 4-5 (Bundan sonra "**50 Yıl**" şeklinde kısaltılacaktır.)

⁸⁵ 50 Yıl, s. 14

⁸⁶ Eyüp Kaptan, **Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2002, s. 42

⁸⁷ 50 Yıl, s. 76

⁸⁸ Lozan Konferansı'na katılan Türk Heyeti'ne Ankara Hükümeti'nce verilen Talimatname'nin tam metni için bkz.: Kaptan, s. 190

dünyanın ilgili olduğunu, hatta Türkiye ile yapılan savaşın nedenlerinden birinin de Anadolu'daki Hıristiyanları himaye etmek ve korumak olduğunu belirtmiştir. Lord Curzon; Rumlar, Yahudiler, Asurîler, Geldaniler, Nasturiler ve özellikle Ermenilerin azınlık olarak tanımlanması gerekliliğini belirterek üç ana istek dile getirmiştir: Azınlıklara yönelik geniş bir genel af, askerlikten muafiyet ve serbest geliş – gidiş.⁸⁹

Lord Curzon'un sözlerine karşılık olarak Türk Baş Delegatesi İsmet Paşa tarihte Türkler'in gayrimüslimlere ne derece hoşgörüle yaklaştığını anlatan detaylı bir malumat vermiş ve azınlık meselesinin sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşması için üç şart öne sürmüştür. Bunlar: "Dış tahriklerin kesilmesi, Türk – Rum ahalilerinin mübadelesi ve diğer azınlıklar hakkında Türk liberal siyasetinin verdiği güvenceyle yetinilmesi" şeklindedir.⁹⁰

13 Aralık 1922'de azınlıklar meselesi hararetle tartışılmaya devam etmiştir. Özellikle Ermenilere yurt verilmesi ve Fener Patrikhanesi'nin faaliyetleri konusunda tarafların keskin görüşleri, azınlıklar meselesinde uzlaşmanın daha derin bir çalışma yapılmadan mümkün olmayacağını göstermiş ve konu ile ilgili bir alt komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Azınlık Alt Komisyonu'nun başkanlığına İtalyan Delegatesi Montagna, Genel Sekreterliği'ne ise Fransız Lagende seçilmiştir. Bu komisyonda Türk tarafını Delege Rıza Nur ile danışmanlardan Mustafa Şeref ve Şükrü Beyler temsil etmiştir.⁹¹

Alt komisyonu baştan beri en çok uğraştıran konu anlaşma metninde "azınlık" sözcüğünün nasıl tanımlanacağı ve dolayısıyla hangi topluluklara vurgu yapacağı olmuştur. Bu konu, azınlıklara tanınacak hak ve yükümlüklerin kimler için geçerli olacağı anlamına gelmekteydi ve anlaşılacağı üzere hak ve yükümlülüklerin kendisi kadar önemliydi. Türk tarafı taslak metinlerde "gayrimüslim azınlıklar" kavramında ısrar ederken, Müttefikler "azınlık" sözcüğünün önüne bir sıfat olarak, anlaşma hükümlerinin uygulanacağı toplulukların daraltılmasına karşı çıkmıştır. Tanımın geniş tutulması noktasında en fazla ısrar gösteren ülkeler İngiltere olmuştur. Musul'la ilgili stratejilerini gerçekleştirmenin Anadolu'daki siyasal birliği bozup farklı toplulukları manipüle etmekle mümkün olacağını düşünen İngiltere; başta Kürtler olmak üzere Türkiye'deki Laz, Çerkez, Boşnak, Zaza, Gürcü gibi diğer Müslüman grupların da azınlık olarak değerlendirilmesini gündeme getirmiş ve Lozan Antlaşması'nda dinsel

⁸⁹ Ali Naci Karacan, **Lozan**, Milliyet Yayınları - Tarih Dizisi, İkinci Baskı, İstanbul, 1971, s. 188

⁹⁰ Karacan, s. 190

⁹¹ 50 Yıl, s. 96

azınlıklar yanında, etnik azınlıkların da tanımlanmasını savunmuştur. İngiltere Delegesi ve Komisyon Başkanı Montagna ile Yunanistan Delegesi Venizelos'un başta Kürtler olmak üzere Türkler dışındaki diğer Müslüman toplulukların azınlık olarak kabul edilmesi yönündeki ısrarları karşısında Türk Delegesi Rıza Nur, Kürtlerin kaderinin Türklerle bir olduğunu ve azınlık olarak kabul edilmek istemeyeceklerini belirtmiştir. Rıza Nur "*Hatta Musevilerin de azınlık olma isteği yoktur*" demiştir.⁹²

Kavram üzerinde yoğun bir tartışma sürerken Müttefiklerin en önemli dayanağı Türk tarafının müzakerelerde kırmızı çizgi olarak kabul ettiği Misak-ı Milli Belgesi'nin 5. maddesi olmuştur. Söz konusu maddede "gayrimüslim azınlık" yerine "**azınlıklar**" denmekte ve bu durum da Müttefiklerin tezini haklı çıkartmaktadır. Rıza Nur, 5. maddeye dayanarak yapılan baskılara cevaben 18 Aralık 1922 tarihli oturumda şöyle demiştir: "*Tarih, Türkiye'de azınlık sorununa her zaman Müslüman olmayanların konu olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Misak-ı Millimizde bu kelimeyi bu anlamda anladık.*" Konuyla ilgili tartışmalar sürerken Müttefiklerin hazırladığı tasarı metinlerde kavramın "din ve dil bakımından etnik azınlıklardan olan kimselerin...", "din ya da dil azınlıklarından olan Türk uyrukluları...", "din ya da dil bakımından etnik azınlıklarından olan Türk uyrukluları", "Hıristiyan ya da Musevi dininden Türk uyrukluları", "azınlıklar..." gibi değişik şekillerde tanımlandığı görülmüştür. Türk heyetinin sunduğu tasarı metninde ise azınlık kavramı "Müslüman olmayan (gayrimüslim) azınlıklar" şeklindedir.⁹³

Komisyonun 19 Aralık 1922 tarihli toplantısında söz alan Rıza Nur, Türkiye'de Müslüman azınlık bulunmadığı için bu noktada direndiğini ifade etmiş ve "*Türkiye – Suriye sınırında birkaç Arap kabilesi varsa, bunlar aslında göçebedirler ve sınır boyunca, sınırın aynı zamanda hem ötesinde, hem de berisinde yaşarlar. Kürtlere gelince, bunlar; Türk halkına tümüyle bağlıdır ve onlara özel bir koruma sağlamak için kaygılanmak söz konusu değildir*" şeklinde konuşmuştur. Rıza Nur, 20 Aralık tarihli oturumda ise konuyla ilgili detaylı bir konuşma yapmış ve "gayrimüslim azınlık" kavramından vazgeçmeyeceklerini şu şekilde gerekçelendirmiştir:

"Müttefiklerin tasarısı Müslüman olmayan azınlıklardan söz etmektedir. Oysa Türkiye'de bu gibi azınlıklar söz konusu olamaz; çünkü, tarihsel gelenekler, görenekler Türkiye'de yaşayan

⁹² Kaptan, s. 63-67

⁹³ Kaptan, s. 67-70

Müslümanlar arasında tam bir birlik yaratmaktadır. Üstelik aile hukuku, siyasal haklar, yurttaşlık hakları ve öteki haklar açısından bütün Müslümanlar, aralarında hiçbir ayırım olmaksızın ülkenin hükümetine ve yönetimine tam bir eşitlik içinde katılmaktadırlar. Eski Osmanlı İmparatorluğunda ya da TBMM’de en yüksek devlet görevleri almış olanların ve almakta bulunanların yaşam öyküleri incelenirse, bu gerçek bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar. Kaldı ki bağımsız her Müslüman hükümete – kural dışılık olmaksızın- çoğunluğunun yaşantısını ve ülkeyi yöneten yasayı düzenler. Bundan şu çıkmaktadır ki, Müslüman bir ülkede, Müslüman bir azınlık var olamaz ve bu sözde azınlık çoğunlukla aynı şeydir. Böyle olunca bize teklif edilen, ülkemizde yaşayan çoğunluğun, kendi hakları ve özgürlüklerine ilişkin olarak yükümler altına girmeyi kabul etmesini istemek anlamına gelmektedir. Oysa açıkça bellidir ki; bir ülkede çoğunluk, böyle bir yükümü uluslararası bir belgeye kendi rızasıyla sokmaya razı olamaz. Müslüman olmayanlara gelince, biz onlara antlaşmalarda yazılı ve çağdaş ilkelere tümüyle uygun olan bütün hakları tanımaktayız.”⁹⁴

Türk heyetinin konu ile ilgili kararlı ve ısrarcı tutumu karşısında 23 Aralık 1922 tarihli oturumdan itibaren “gayrimüslim azınlık” kavramının Müttefikler’ce de kabul ettiği görülmüş ve Alt Komisyon’un hazırladığı tasarı metinlerinde kavram “Müslüman olmayan azınlıklar” şeklinde yer almıştır. Nitekim Baş Delege İsmet Bey, 24 Aralık 1922 tarihli raporla Ankara’ya bilgi verirken “Bugün tali komisyonda Rıza Nur Bey ekalliyetleri çalıştı. Ekalliyetlerin yalnız gayrimüslim tabirine şümulünü kabul ettirdik.” demiştir.⁹⁵

Yıllar sonra Lozan’da yaşananları kaleme alan Rıza Nur Bey, söz konusu tartışmalarla ilgili olarak şöyle yazmıştır: “Frenkler ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike. Aleyhimize olunca şu adamlar ne derin ve ne iyi düşünüyorlar... Irk tabiri ile Çerkez, Abaza, Boşnak ve Kürt ahaliyi Rum ve Ermeni’nin yanına koyacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan Alevi’yi de ekalliyet yapacaklar. Yani bizi hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar. Bütün kuvvetimi bu tabirleri kaldırmaya verdim. Pek uğraştım. Pek müşkülât ile fakat kaldırdım...”⁹⁶

Antlaşmada sadece “gayrimüslim” ifadesi geçmekte ve hiçbir gayrimüslim topluluğun ismi zikredilmemektedir. Türkiye Antlaşmada geçen “gayrimüslim” ifadesini Osmanlı Devleti’nin geleneksel azınlık toplulukları olan Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler şeklinde yorumlamış ve Antlaşma’da yer alan azınlık haklarından sadece bu üç topluluğu

⁹⁴ Kaptan, s. 72-74

⁹⁵ Kaptan, s. 79

⁹⁶ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.: Rıza NUR, **Dr. Rıza Nur’un Lozan Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992

yararlandırmıştır. Türkiye, Anadolu’da yaşayan Keldani ve Süryani gibi diğer gayrimüslim toplulukları azınlık olarak ele almamıştır.⁹⁷

Baskın Oran; Türkiye’de azınlık tanımı ve politikalarını dünyadaki uygulamaların aksine Lozan’la sınırlandırıyor olmasını hukuki açıdan doğru kabul eder. Ancak Oran, Türkiye’nin Lozan’da geçen “gayrimüslim” ifadesini üç tarihsel toplulukla (Rumlar, Ermeniler, Yahudiler) sınırlandırarak yorumlamasının çelişkili olduğuna da dikkat çeker.⁹⁸ Hukuki tanımlamayı doğru bulan Oran, resmi uygulamaların çağdaş eğilim ve standartların gerisinde kaldığını vurgulamaktadır. Lozan’dan bu yana geçen zaman zarfında azınlık tanımının sadece dinsel değil, etnik ve dilsel bir boyut da kazandığını ve bunun evrensel kabul gördüğünü belirten Oran, Türkiye’nin 1923’e dayanan tutumunun 21. yüzyılın başında yetersiz kaldığını düşünmektedir. Baskın Oran’a göre Türk vatandaşı olan Alevi ve Kürtler, uluslararası standartlara göre azınlıktır ve kendilerine azınlık statüsü verilmese de onları Lozan’da azınlıklara tanınan haklardan yaralandırmak gerekmektedir.⁹⁹

Özellikle Türkiye’nin AB ile üyelik müzakerelerine başladığı bir süreçte bu tarz görüşler; Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu’na bağlı Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Alt Komisyonu’nun hazırladığı “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar” raporuna da yansımış ve resmi bir boyut kazanmıştır. Alt Komisyon Başkanı Prof. Dr. Baskın Oran’ın hazırladığı söz konusu rapor, başkanlığını Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu’nun yaptığı İnsan Hakları Danışma Kurulu’nca oy çokluğuyla kabul edilmiş ve 22 Ekim 2004 tarihinde Başbakanlığa takdim edilmiştir. Prof. Dr. Kaboğlu’nun raporu kamuoyuyla paylaşmak üzere yaptığı basın toplantısında Danışma Kurulu’nun bazı üyeleri raporun okunmasını fiziki müdahale ile engellemiştir.¹⁰⁰ Rapor Türkiye’nin Serv Sendromu ve bazı başka kaygılarla insan hakları ve özgürlükleri alanında evrensel standartların gerisinde kaldığını, Lozan’da azınlıklara verilen hakların tam anlamıyla uygulanmadığını ve Lozan’daki azınlık tanımının daha geniş olarak yorumlanması gerekliliğini savunmaktadır. Raporun diğer yandan Türk ırkından olmayan alt kimliklerin kendilerini “ötekilemiş” hissetmemeleri adına, tüm kesimleri kucaklayacak “Türkiyelilik” kavramını gündeme getirmekte ve “milliyet ve

⁹⁷ Dilek KURBAN ve Kezban HATEMİ, **Bir Yabancılaştırma Hikayesi, Türkiye’de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu**, TESEV Yayınları, İstanbul, Mart 2009, s. 12

⁹⁸ Oran, 2005, s. 47

⁹⁹ Baskın Oran, “Türkiye’de “Herkes Eşittir, Azınlık Yoktur” ile “Azınlık Değiliz Kurucu Unsuruz” Üzerine”, Radikal Gazetesi’nin 29 Ekim 2004 tarihli “Cumhuriyet” Eki

¹⁰⁰ 2 Kasım 2004 tarihli Radikal Gazetesi

“vatandaşlık” kavramlarının bağımsız olarak ele alınması talebini ortaya koymaktadır.¹⁰¹ Akademik dünyada dile getirilen bu görüşlerin resmi bir raporda yer alması kamuoyunda tepki yaratmış ve hükümet söz konusu raporu sahiplenmemiştir.¹⁰²

Türkiye'nin azınlık tanımını Lozan'da geçen “gayrimüslim” ifadesi ile sınırlandırmasının anayasada yer alan laiklik ilkesiyle bağdaşmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Etyen Mahçupyan'a göre, Lozan'a dayanan tutum; Türklük tanımını Müslüman tanımı ile bütünleştirmekte ve Türkiye sınırları dahilinde yaşayan tüm Müslümanların Türk olduğu varsayımına dayanmaktadır. Gerçekten laik bir devlette din farklılığına dayanan bir azınlık tanımı yapılamayacağını belirten Mahçupyan, böyle bir tanımlamanın gayrimüslimlerin dinlerinden sıyrılmış bir biçimde devletle bağ kuramamaları sonucunu doğurduğunu savunmaktadır.¹⁰³

1.3.6.2 Lozan Konferansı'nda Azınlıklarla İlgili Olarak Gündeme Gelen Diğer Konular

Azınlıkların dinsel boyutuyla tanımlanmasının dışında Alt Komisyon'da günlerce tartışılan önemli konulardan biri de Ermenilere yurt verilmesi olmuştur. Türk tarafı böyle bir konunun gündeme alınmasını bile abes bulmuş, görüşülmesini kabul etmemiştir. 6 Ocak 1923 tarihli oturumda Amerikan heyetinin Ermenilere Doğu Anadolu'da toprak verilmesi yönündeki teklifi gündeme gelmiştir. Teklif hakkında İngiliz ve Fransız temsilcilerin lehte konuşmalar yapması ve Türk heyetinin yoğun baskılara maruz tutulması üzerine Rıza Nur “*Bu tür başka teklifler dinlemektense oturumdan çekilmek daha iyidir*” diyerek diğer Türk temsilcilerle birlikte oturumu terk etmiştir. Alt Komisyon'da çözüme bağlanamayan bu konu, İsmet Paşa'nın aynı tutumu sergilemesi üzerine üst komisyonda da “görüşülmez” bulunmuş ve antlaşma metnine yansımamıştır. Alt komisyonun ele aldığı meseleler arasında “Türkiye'nin genel bir af çıkartması, azınlıkların askerlikten muaf tutulması ve savaş esirlerinin değişimi” konuları vardır. Türk tarafı vatan haini olarak kabul ettiği 150 kadar Müslüman'ı kapsam dışı tutacak bir genel affa razı olurken azınlıkların askerlikten muaf tutulması yönündeki teklifleri reddetmiştir. Savaş esirleri konusu da uzun tartışmalara sebebiyet vermeden çözüme bağlanmıştır. Bu çözüme göre Yunanistan'daki savaş esirleri bir

¹⁰¹ Raporun tam metni için bkz: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/292234.asp> (Erişim Tarihi: 17.04.2009)

¹⁰² Konuyla ilgili tartışmalar hakkında detaylı bilgilenme için bkz.: Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4. Baskı, İmaj Yayınları, Ankara, Aralık, 2001, s. 139-153

¹⁰³ Etyen Mahçupyan, “Vatandaş Olamama Durumu Üzerine”, 3 Temmuz 2004 tarihli Agos Gazetesi, İnternette Erişim: <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/vatandas-olamama-durumu-uzerine> (Erişim Tarihi: 20.04.2009)

gemi ile İzmir'e getirilecek, aynı gemi gelen Türk esirlerinin sayısı kadar Rum esiri İzmir'den götürecektir. Geri kalan Rum tutsaklar ise barışın ardından gönderilecektir.¹⁰⁴

Rum ve Türk azınlıkların mübadele edilmesi de Alt Komisyon'un gündeme aldığı bir diğer konudur.¹⁰⁵ Ulus devlet olabilmek için homojen yapıya sahip olmak isteyen Türkiye ve Yunanistan, bünyelerinde bulunan Rum ve Türk topluluklarının zorunlu olarak değişimi konusunda uzlaşmıştır. Konuyla ilgili tartışma kimlerin "etabli" (yerleşik) kabul edilerek mübadeleden muaf tutulacağı üzerinde olmuştur. Müzakereler sonucunda 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a yerleşmiş olan Rumlarla, Batı Trakya'da oturan Müslümanların etabli olduğu taraflarca kabul edilmiştir. Mübadele 30 Ocak 1923'te Lozan Konferansı'nda Türk ve Yunan heyetlerince imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" doğrultusunda yapılmıştır. Buna göre –etabliler istisna tutulmak üzere- 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye toprakları üzerinde bulunan Ortodoks Rumlarla, Yunanistan toprakları üzerinde bulunan Müslümanlar zorunlu değişime tabi olacaktır. Mübadele olanlar terk ettikleri devletin vatandaşlığından çıkacak, yerleştikleri devletin vatandaşlığına geçecektir.¹⁰⁶ Lozan Konferansı'nda çözümlenen bu sorun mübadele edilen ahalinin taşınmaz mallarıyla ilgili olarak yıllarca devam etmiştir. İkili sözleşmede, malların istimlak konusunda maddeler yer alıyorsa da göç edenleri tatmin edecek bir uzlaşmaya varmak her iki taraf içinde kolay olmamıştır.¹⁰⁷

Rumların mübadele edilmesi yanında Ermenilerin mübadelesi de Türk Hükümeti tarafından talep edilmektedir. Başbakan Hüseyin Rauf Bey, 28 Kasım 1922'de İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta bu talebi dile getirmektedir: "*Heyet-i Vekile, Türkiye'deki Ermenilerin, Ermenistan'daki Türklerle mübadelesi, Türk Ortodoksların mümtaz bir hak iddia etmemek şartıyla memlekette kalmaları fikir ve kararındadır.*" İsmet Paşa ise cevabında Ermenilerin mübadelesiyle ilgili talebi görüşebileceği bir muhatabının bulunmadığını bildirmekte ve şöyle demektedir: "*Yerli Ermenilerin, Ermenistan'daki Türklerle mübadelesini kiminle görüşeyim? Ermenistan Hükümetiyle bir mübadele işini düvel-i müttefika ile açmak şark hudutlarını ve Moskova muahedesini onlarla mevzu-ı bahsetmektir. Ruslarla görüşmek ise, o da Boğazlardan başka masailimize onların iştiraklerine ve bu vesileyle Moskova Ahidnamesi'nin*

¹⁰⁴ 50 Yıl, s. 96-99

¹⁰⁵ Türk Hükümeti'nin Türk Temsilciler Heyeti'ne verdiği 14 maddelik talimatnamenin 9. maddesi: "Ekalliyet: Esas mübadeledir" şeklinde olduğundan, Türk delegasyonu mübadele konusuna büyük önem göstermiştir.

¹⁰⁶ 50 Yıl, s. 98

¹⁰⁷ Kaptan, s. 151

tekrarına imkan vermektedir. Her ikisi yapılamaz ve onun için Ermenilerin mübadelesini mevzu-i bahis edecek muhatap yoktur... Benim fikrim onlara vatandaşı yüzü göstermektir. Ermeni yurdu ve mümkünse ekalliyetler hukuku fikirlerini onlara redd ve i'lan ettirmek niyetindeyim.” Böylece Ermenilerin mübadelesi mevzusu Türk tarafının kendi içinde konuştuğu bir konu olmuş ve Lozan görüşmelerinde gündeme gelmemiştir.¹⁰⁸

Lozan Konferansı'nda azınlıklarla ilgili olarak Türk heyetini tatmin etmeyecek bir biçimde sonuçlanan belki de tek konu Fener Rum Patrikhanesi olmuştur. Fener Rum Patrikhanesi'nin dünya işlerine el attığını, siyasi işlerle uğraştığını ve “devlet içinde devlet” görünümüne büründüğünü düşünen Türkiye, Patrikhane'nin Türkiye sınırlarının dışına çıkartılmasını istiyordu. Türk delegasyonu I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda Patrikhane'nin Türk devletini içten yıkmaya teşebbüs eden faaliyetler örgütlediğini belgeleriyle ortaya koymuş ve ihanet içindeki bu kurumun tüm organ ve kurullarıyla İstanbul'dan uzaklaştırılması noktasında ısrarcı olmuştur.¹⁰⁹

Patrikhanenin yurt dışına çıkartılması konusunda Mustafa Kemal'in 20 Ocak 1923 tarihinde Hakimiyet-i Milliye gazetesine verdiği beyanat o dönemde Türk tarafının konuya nasıl bir psikoloji içinde yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Mustafa Kemal söz konusu beyanatında şöyle demektedir:

“Bir fesat ve Bir fesat ve hıyanet ocağı olan ve memleketimize nifak tohumları eken, uyuşmazlıklar yaratan, Hristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan Rum Patrikhanesi'nin artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir? Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazi üzerinde bir sığınılacak yer göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri, Yunanistan değil midir? Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilmekte olan yeni Türkiye, Babiali'nin taht-ı idaresindeki eski Osmanlı İmparatorluğu değildir. Yeni Türkiye şeref ve haysiyet, kudret ve kuvvetini müdrik ve hukukunu muhafaza için mevcudiyetini tehlikeye atmaya hazır ve amadedir.”¹¹⁰

Türkiye'nin konu ile ilgili tek dayanağı patrikhanenin fesat üreten bir kurum olması değildir. Türk heyeti halifelik makamı ile devletin birbirinden ayrıldığını, sultanlığa son

¹⁰⁸ M. Çağatay Okutan, **Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2004, s. 71-72

¹⁰⁹ Kaptan, s. 119-122

¹¹⁰ İnternette erişim için bkz.: http://www.nihalatsiz.org/fesat_ve_ihanet_yuvasi_patrikhane.htm (Erişim Tarihi: 17.03.2009)

verildiğini ve kurulan demokratik rejimin bir millet başına ihtiyaç bırakmadığını, gayrimüslimlerin de devletle ilişkilerini Müslümanlar gibi doğrudan doğruya kurması gerektiğini savunmuştur. Türk heyetine göre öteden beri siyasal nitelikli bir organ olan patrikhaneye artık ihtiyaç yoktur ve varlık nedenini yitiren patrikhanenin Türkiye sınırları dışına çıkması gerekmektedir.¹¹¹

Türk heyetinin argümanlarına Amerikan, İngiliz, Fransız ve Yunanistan temsilcilerinin muhalefeti ile karşılaşmış ve uzlaşma sağlanamayınca mesele 10 Ocak 1923'te Alt Komisyon'un bağlı bulunduğu Arazi ve Askerlik Komisyonu'nun gündemine gelmiştir. Komisyon Başkanı Lord Curzon, Patrikhane'nin birkaç yüzyıldan bu yana İstanbul'da bulunduğunu, sahip olduğu imtiyazların Fatih Sultan Mehmet tarafından verildiğini ve hatta sonraki padişahlarca bu imtiyazların genişletildiğini, Patriğin her devirde Türk hükümetinin bir memuru olarak kaldığını, atamasının Türk hükümetinin onayıyla yapıldığını, eğer siyasetse karışmış ise bunun önlenebileceğini ama kesinlikle Patrikhane'nin İstanbul'da kalması gerektiğini söyledi. Diğer temsilciler de Curzon'un görüşüne destek verirken Yunanistan Delegesi Venizelos, siyasi faaliyetlerinin sınırlanması şartıyla Patrikliğin İstanbul'da kalmasını istediklerini, mevcut Patriğin ise görevden el çekmesini kolaylaştıracaklarını söyledi.¹¹²

Tartışmalar sonucunda Türk Başdelegesi İsmet Paşa, patrikliğin din alanına giren işler dışında idari ve siyasal hiçbir işle uğraşmayacağını ve bu konuyla ilgili Müttefik devlet delegelerinin yaptığı resmi konuşmaların senet olarak sayılacağını belirterek patrikhanenin İstanbul dışına çıkartılması teklifinden vazgeçtiklerini söyledi.¹¹³ Lozan ile Ankara arasında yapılan yazışmalar ve Rıza Nur'un hatıraları incelendiğinde, azınlıkların gayrimüslimlerle sınırlandırılması daha önemli bulunduğundan; Türk tarafı, bu konuda taviz vermek zorunda kalmıştır. Patrik Meletios ise ilk önce görevden ayrılmayı kabul etmemiş ancak başta Yunanistan olmak üzere Müttefik devletlerden gelen baskılar üzerine sağlık sorunlarını gerekçe göstererek 27 Haziran 1923'te İstanbul'dan ayrılmıştır.¹¹⁴

¹¹¹ Kaptan, s. 123

¹¹² 50 Yıl, s. 99-100

¹¹³ 50 Yıl, s. 100

¹¹⁴ Kaptan, s. 144

1.3.7 Lozan Antlaşması'nda Azınlıklara Verilen Haklar

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın "Azınlıkların Korunması" başlığı altında yer alan 37-44. maddeleri Türkiye'de azınlıkların yasal statüsünü oluşturmaktadır. Türkiye Antlaşma'nın 37. maddesinde, Antlaşma'nın 38-44. maddelerinin kapsadığı hükümleri temel yasa olarak tanıyacağını ve hiçbir kanun, yönetmelik ve resmi işlemin bu hükümlerden üstün sayılmayacağını kabul etmiştir.

Antlaşma'nın 38. maddesine göre Türkiye; milliyet, dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın Türkiye'de oturan herkesin hayatlarını ve özgürlüklerini tam ve eksiksiz sağlamayı yükümlenmiştir. Türkiye'de oturan herkes; inancının, dininin, mezhebinin kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini ister açık, isterse özel olarak serbestçe yerine getirebilme hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaktır.

Antlaşma'nın 39. maddesine göre Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları Müslümanların yararlandıkları tüm medeni ve siyasi haklardan yararlanacaktır. Türkiye'de oturan herkes, din ayrımı gözetmeksizin kanun önünde eşit kabul edilecektir. Din, inanç ve mezhep farklılığı hiçbir Türk vatandaşının, medeni ve siyasi haklardan yararlanmasına, kamu hizmet ve görevlerine kabul edilmesine, yükseltilmesine ve onurlandırılmasına engel teşkil etmeyecektir. Herhangi bir Türk vatandaşının özel ve ticari ilişkilerinde, din, basın ve açık toplantılarında dilediği dili kullanmasına kısıtlama konulmayacaktır. Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil kullanan Türk vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmelerine kolaylık sağlanacaktır.

Antlaşma'nın 40. maddesine göre Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada öteki Türk vatandaşlarıyla aynı işlem ve güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle giderlerini kendileri ödemek üzere her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve bu gibi öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Antlaşma'nın 41. maddesine göre Kamusal eğitim konusunda Türk hükümeti, Müslüman olmayan vatandaşlarının önemli bir oranda ikamet ettiği yerlerde bu Türk vatandaşlarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylığı sağlayacaktır. Bu durum, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenilmesinin zorunlu tutulmasına engel olmayacaktır. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının önemli bir oranda ikamet ettikleri yerlerde söz konusu azınlıklar; Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce eğitim, din ya da hayır işlerine gelen gelirlerden hak gözetirliğe uygun ölçülerde pay alacaklardır. Bu pay, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

Antlaşma'nın 42. maddesine göre Türkiye, Müslüman olmayan azınlıkların aile sorunları ile kişisel sorunlarını kendi gelenek ve göreneklere uyarınca çözebilmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler Türk Hükümeti ile azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk hükümeti yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Antlaşma'nın 43. maddesine göre Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanmayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. Ancak bu hüküm söz konusu azınlıkları, kamu düzeninin korunması için öteki Türk vatandaşlarına yüklenen yükümlülüklerin dışında tutamayacaktır.

Antlaşma'nın 44. maddesine göre ise Türkiye Müslüman olmayan azınlıklarla ilgili bu maddelerin Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alınmasını kabul etmektedir. Bu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisi'nin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilemeyecektir. Diğer yandan Antlaşma'nın 45. maddesi Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklar için sağlanan hakların, Yunanistan tarafından kendi sınırları içinde bulunan Müslüman azınlıklar için sağlanacağını belirtmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ÖNCESİNDE İZMİR YAHUDİ CEMAATİ

Ticaret yollarının yön değiştirmesiyle önem kazanan bir liman kenti haline gelen İzmir, gayrimüslimlerin rağbet ettiği bir merkez haline gelmiş; kapitülasyonların kapsamının genişletilmesiyle birlikte ise Avrupalıların ilgisini çekmiştir. İzmir böylelikle kısa zamanda kozmopolit bir niteliğe bürünmüş ve bununla birlikte kendine özgü bir kent kültürü yaratmıştır. Bu bölümde hem İzmir'in kozmopolit yapısını hem de o yapının önemli unsurlarından biri olan Yahudilerin, Lozan Barış Antlaşması öncesinde yaşadıklarını ana hatlarıyla ele alacağız.

2.1. İZMİR'İN KOZMOPOLİT NİTELİKLİ BİR LİMAN KENTİ OLARAK ÖNEM KAZANMASI

1261 yılına kadar Bizans yönetiminde kalan İzmir bu tarihte Cenevizliler'in eline geçmiş, 1300 yılında ise Türkler tarafından alınmıştır. 1344 yılında Rodos Şövalyeleri'nin, 1402'de Timur'un işgaline uğrayan kent, 1424 yılında kesin olarak Osmanlı yurdu olmuştur.¹¹⁵ 15. ve 16. Yüzyıllarda Pagos Dağı (Kadifekale) yamaçlarında oturan Türklerle liman çevresinde oturan Rumlardan oluşan küçük bir kasaba görünümünde olan İzmir; 17. Yüzyılda iktisadi bir atılım yapar. Kara ve deniz yollarını kesiştiren coğrafi konumu ve hinterlandındaki verimli ovalar sayesinde zaten ticari bir potansiyeli bulunan kent, ticaret yollarının yer değiştirmesi ve Osmanlı'nın Avrupa ülkelerine verdiği kapitülasyonlar sayesinde yükselişe geçer ve önemli bir ticari merkez haline gelir.¹¹⁶ Ticari canlılık bu alanda Müslümanlardan etkin olan çok sayıda gayrimüslim topluluğun kente göç etmesine sebep olur. Sakız ve diğer Ege adalarından gelen Rumlar; Bursa, İstanbul, Halep ve İran'dan gelen Ermeniler; Selanik, İstanbul ve diğer batı Anadolu kentlerinden gelen Yahudiler ve tüm bunların yanında kapitülasyon rejiminden yararlanarak kente yerleşen ve "Levantenler" diye anılan Venedikliler, Fransızlar, İngilizler ve Hollandalılar İzmir'e son derece hareketli ve renkli bir görünüm kazandırır.¹¹⁷

¹¹⁵ Siren Bora, **İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 21

¹¹⁶ Henri Nahum, **İzmir Yahudileri 19.-20. Yüzyıl**, (Çeviren: Estreya Seval Vali), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 15

¹¹⁷ Nahum, s. 16; İzmir'in aldığı Yahudi göçünü Selanik Yahudileri çerçevesinde ele alan ayrıntılı bilgi için, bkz.: Orhan Türker, "Selanik Musevileri", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 196, Nisan 2000, s. 39-42

Avrupa ülkelerinin açtıkları konsolosluklar, ticarete dayalı olarak gelişen bankacılık ve sigortacılık sektörü, buharlı deniz taşımacılığındaki ilerlemeler, Fransızlar tarafından büyük tonajlı gemilerin yanaşabileceği nitelikte inşa edilen liman ve İngilizler tarafından kurulan demiryolu ağı sayesinde nüfus hızla artar. İzmir'in nüfusu 1800'lere doğu 100.000'ken, 1885'te 185.000'e yükselir ve İzmir; İskenderiye, Şam, Edirne ve Selanik'i geride bırakarak Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan sonraki en kalabalık kenti haline gelir.¹¹⁸ Yüzyıllık zaman diliminde deniz trafiğini 5, ticaret hacmini 4 kat arttıran İzmir; XX. Yüzyıl başında Osmanlı Devleti'nin en faal limanı haline gelmiştir. İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rus ve İtalyan taşımacılık şirketlerinin bürolar kurduğu kentte ticarete bağlı sektörler hızla gelişmektedir. Örneğin 1900'lerin başında kentte yerleşik 40 sigorta şirketi bulunmaktadır. Kentin bu yıllardaki görüntüsü “yarı-sömürge” şeklindedir. Kentin ticari öneminin ve nüfusunun artması üzerine idari yapıda değişikliğe gidilir. İzmir 1811 yılında bağlı bulunduğu Saruhanlı Sancağı'ndan ayrılıp daha sıkı ticari bağlar kurduğu Aydın Sancağı'na bağlanır. 1867'de ise Aydın Vilayeti'nin merkezi olarak ilan edilir. 1887 yılında İzmir mahalle teşkilatı kurulur ve belediye meclisinde cemaatlerin ileri gelenleri ile yabancı uyruklu tüccarın da temsil edilmesi söz konusu olur.¹¹⁹ XIX. yüzyıl ortalarından itibaren kentin en dikkat çekici özelliği kozmopolitliğidir. İzmir'de 5 farklı cemaat bir arada yaşamaktadır: Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenler.¹²⁰ Alyans okulları mezunlar gazetesini Le Trait d'Union Şubat 1910'da resmi verilere dayanarak kentin nüfusunu şu şekilde hesaplamaktadır:

Cemaat	Nüfus
Müslüman (Türk)	74.403
Rum	64.396
Yahudi	30.000
Ermeni	10.112
Latin	1.638
Yabancı Uyruklu	44.526

Tablo-2: 1910'da İzmir Nüfusunun Yapısı. (Kaynak: Le Trait d'Union. Aktaran: Nahum, s. 19)

¹¹⁸ Nahum, s. 16

¹¹⁹ Bora, s. 24

¹²⁰ **Levanten:** Esas uyruklarını koruyup ya da korumayan, kapitülasyon rejimlerinden yararlanarak kentte ticaret yapan ve kentte tarihsel bir kökeni bulunmayan Katolik ya da Protestan Avrupalılardır. Bunlara bazı kaynaklarda “Latinler” yahut “Frenkler” denir. Nüfuslarına ilişkin sağlıklı veriler yoktur. Ancak tüm kaynaklar, kentin ticaretinin canlandığı dönemde Levanten nüfusunun on binlerin üstünde olduğunu göstermektedir. (Kaynak: Nahum, s. 19-20)

İzmir’de yaşayan beş cemaat, Osmanlı İmparatorluğu’nun diğer kentlerinde olduğu gibi farklı semtlerde yaşar. Cemaatlerin ayrı semtlerde yaşaması Orta çağ Avrupa’sında olduğu gibi otoriter bir şekilde dayatılmamış; ibadet yerlerinin, okulların, yiyecek – içeceklerle ilgili alışkanlıkların sonucu olarak kendiliğinden oluşmuştur.¹²¹ Türk mahallesi Kadifekale’nin yamaçlarında, dar sokaklar boyunca düzensiz şekilde sıralanmış ahşap evlerden oluşur. Türk mahallesinin yanı sıra Yahudi ve Ermeni mahalleleri bulunur. Rum ve Avrupalıların oturduğu yerler kentin ticari merkezindedir. Rumlar kentin çukur bölgesinde ve liman çevresinde, Levantenler ise genellikle Bornova ve Karşıyaka gibi şık semtlerde yaşar. Avrupa’da yeni piyasaya çıkmış gramofonlar, dikiş makineleri ve daktiloların satıldığı büyük mağazalarla Paris’ten gelen malların sergilendiği butikler Frenk mahallesindedir. Kordon’da denizcilik ve sigorta şirketlerinin büroları, konsolosluklar, sinemalar, tiyatrolar, büyük kafeteryalar yan yana dizilmiştir. Kentin merkezi şık bir Avrupa kenti gibi hareketli tepeleri ise sıradan bir Anadolu kenti görüntüsündedir. Kentte Rumların iktisadi ve kültürel bir üstünlüğü olduğu yadsınamaz. Rum nüfus şehrin çukur bölgesinde ve liman çevresinde yaşadığından İzmir’e ayak basan ziyaretçiler ilk olarak Rumlarla temas eder. Dolayısıyla İzmir’de konaklamayan ziyaretçilerin kenti “bir Rum kenti” olarak algılamaları muhtemeldir. Un, incir ve üzüm kurutma işletmelerinin çoğu Rumların elindedir ve Rum okullarının eğitim düzeyi son derece yüksektir. Ancak İzmir Rum cemaatinin Yunanistan’ın bağımsızlığına kadar genel anlamda Osmanlı’ya sadık bir tebaa olduğu bilinmektedir.¹²²

XIX. yüzyıl sırasında Osmanlı Devleti’nin siyasi çöküş sürecine girmesi ve geniş toprak kayıpları yaşaması, İzmir’deki ahenkli yapıyı bozar. Diğer Anadolu kentlerine olduğu gibi İzmir’e de Kafkaslar’dan ve Balkanlar’dan çok sayıda mülteci akın etmektedir. Bu mültecilerin İzmir’in ekonomik yaşamına eklemlenmesi sorun yaratır. Diğer yandan mülteciler, geldikleri topraklarda gördükleri zulümler nedeniyle gayrimüslim cemaatlere hiç hoş bakmamaktadır. Özellikle Rumlardan gördükleri eziyet nedeniyle İzmir’e sığınan önemli sayıda Girit Müslüman’ı kentte gerilim yaratmıştır. Çoğu, mallarını Girit’te bıraktığından yoksullaşan bu Giritliler, anlattıkları katliam hikâyeleriyle Türkleri etkilemekte ve Türk – Rum cemaatleri arasında gerginliğe yol açmaktadır. Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımı ve Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte İzmir Rumlarının Osmanlı’ya olan sadakatini zedelemiştir. Rumların Yunan Kralının yaş gününde mağaza, ev ve hatta kiliselerini bayraklarla donatması, okullarda çocukların milliyetçi Yunan şarkıları öğretmesi

¹²¹ Bora, s. 35

¹²² Nahum, s. 22-23

ve “megali idea” propagandasının yaygınlaşması Türk ve Rum cemaatleri arasındaki gerilimi tetiklemiştir. Türklerin Osmanlı Rumlarına karşı gösterileri ve basının aleyhte kampanyaları söz konusu olmuş ve Rum mallarına sıkı bir boykot uygulaması başlamıştır. Rumlar dışında İzmir’deki Ermeni cemaatinin de Osmanlı egemenliğine sadakatsiz davranışları söz konusu olmuş ve Türklerle arasında gerilim yaşanmıştır. Doğu Anadolu’daki Ermeni isyanı ve isyanın 1894-1896 yılları arasında bastırılması Türklerin Ermenilere kuşkuyla bakmasına sebep olmuştur. Bu kuşkuları haklı çıkaran bir olay da Ermenilerin İzmir’de teşebbüs ettikleri eylemdir. 1905’te Ermenilerin devlet binalarına yerleştirdikleri patlayıcılarla sultanın doğum gününü kana bulamak istemeleri hükümet polisi tarafından son anda önlenmiştir.¹²³

Cemaatler arası gerginliklerin baş gösterdiği bir sırada İzmir’deki Avrupalı güçler arasındaki rekabette artmıştır. İzmir’de en etkili Avrupa ülkesi Fransa’dır. Fransızca kültür ve ticaret dili olarak son derece yaygındır ve elit tabakaya aidiyetin bir göstergesidir. Fransız okullarının kalitesi son derece yüksektir. Osmanlı Bankası, Fransızların yönetimindedir ve postacılık işlemleri büyük ölçüde Fransızların elindedir. Kentte çok sayıda Fransız şirketi bulunmaktadır ve Fransa’nın milli bayramı 14 Temmuz İzmir’de coşkuyla kutlanmaktadır. XIX. yüzyılın sonunda İzmir, Fransa ve İngiltere arası ticari rekabetin arenası olur. Fransa’nın ticaretteki payı, İngiltere lehine %42’den %17’ye kadar düşer. İzmir’in Buca bölgesi bir İngiliz banliyösüne dönüşür. İzmir’i Anadolu’ya bağlayan iki demiryolu İngilizlerce inşa edilir ve tarım işletmeleri ile Rum okullarının büyük kısmı İngiltere’nin himayesine girer.¹²⁴

İngiltere ve Fransa’nın yanında diğer Batılı ülkelerin de kentin ticari ve kültürel yaşamında etkin olma mücadelesi sürer. Avusturya-Macaristan, ABD, Almanya ve İtalya’nın İzmir’de birer konsolosluk açtığı; posta büroları, bankalar, okullar ve hastaneler kurdukları bilinmektedir. 1908 tarihli Aydın Vilayet Salnamesi’nde İzmir’e ilişkin olarak verilen bilgiler kentin gelişmişlik düzeyini açıkça ortaya koymaktadır. Siren Bora’nın Aydın Vilayet Salnamesi’nden aktardığı bilgilere göre 1908’de İzmir’de: Hükümet konağı gibi görkemli devlet binalarının dışında 1 kışla, 1 hapisane, 1 idadi mektebi, 1 sanayi mektebi, 4 askeri karakol, 31 jandarma karakolu, 53 camii, 15 medrese, 8 kütüphane, 15 tekke, 7 türbe, 51 çeşme ve sebil, 35 kilise, 17 havra, 87 mektep, 10 hastane, 39 matbaa, 39 hamam, 3 değirmen, 38 otel, 71 gazino, 55 lokanta, 7 tiyatro, 168 han, 713 kahvehane, 437 fırın, 31 muhtelif

¹²³ Nahum, s. 25-26

¹²⁴ Nahum, s. 27-28

fabrika, 241 orak fabrikası, 3 şimendifer istasyonu, 141 Rum ve Yahudihane, 15 yağhane, 9 şerbethane, 26.975 hane ve 20.252 dükkan – mağaza – vesaire bulunmaktadır.¹²⁵

Görüldüğü gibi İzmir, 20. Yüzyılın başında idari ve siyasi yönden mutlak olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı, ticari ve kültürel hayatı gayrimüslimlerin elinde ve cemaatler arası gerginliklerin baş gösterdiği yarı sömürge bir kenttir. Gelişmişliğin simgesi olarak Avrupa kentlerinin sahip olduğu tüm imkanlar İzmir'de mevcuttur.¹²⁶ Şimdi elimizdeki büyüteci İzmir'deki gayrimüslim cemaatlerden biri olan Yahudilere doğru tutacağız ve İzmir'de Yahudi Cemaati'nin nasıl oluştuğunu inceleyeceğiz.

2.2. İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN OLUŞUMU

İzmir, Osmanlı Devleti'nin önemli bir ihracat limanı olarak konumlanınca diğer gayrimüslim cemaatler ve batılı tüccarlar yanında Yahudilerden de göç olmaya başlamıştır. İzmir'de Yahudi cemaatinin nasıl oluştuğunu, yaşam koşullarını, diğer cemaatlerle ilişkilerini ve cemaatin idari örgütlenmesini incelemek ve dolayısıyla Lozan Antlaşması öncesindeki fotoğrafı yansıtmak son derece yararlı olacaktır.

2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudilere Yönelik Hoşgörüsü

Anadolu, öteden beri Yahudi toplulukların cılız kalabalıklar halinde yaşadığı bir coğrafya olmuştur. Osmanlılar 1424'te İzmir'i fethedince de orada İskenderiye döneminden bu yana yerleşmiş bir Yahudi cemaati ile karşılaşmıştır. Yunanca konuştuklarından Romonyot olarak anılan bu Yahudilerin inançları nedeniyle aşağılanıp zulüm gördüklerinden birkaç yüz kişilik gruplar olarak içlerine kapanık bir şekilde yaşadıkları tahmin edilmektedir.¹²⁷ Romonyot Yahudilerinin izlerine Manisa, Tire, Aydın gibi civar kasabalarda da rastlamak mümkündür. Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra kenti ticari ve kültürel bir merkez olarak konumlandırabilmek adına gayrimüslim cemaatlerin farklı alanlarındaki yeteneklerinden yararlanmak ister. Çok cemaatli bir yapı öngören ve bu doğrultuda bir iskân politikası uygulayan Hükümdar, sadakatinden emin olduğu toplulukları çevre coğrafyalardan kente göç

¹²⁵ Bora, s. 24

¹²⁶ İzmir tarihi ile ilgili konumuz özelinde ayrıntılı bilgi için, bkz: Reşat Kasaba, "İzmir", **Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri**, (Editörler: Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994, s. 1-23; İlhan Pınar, "1720'li Yıllarda İzmir'den Bir Mektup", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 6, Haziran 1994, s. 50-51; İlhan Pınar, "Yüzyıl Başındaki İzmir Hakkında Bazı Genel Bilgiler", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 17, Mayıs 1995, s. 38-42

¹²⁷ Nahum, s. 31

ettirir. Bu süreçte Ege'deki Romonyot Yahudilerinin Osmanlı'nın yeni başkentine kitleler halinde göç ettiği ve İzmir'in Yahudilerden boşaltıldığı bilinmektedir. Bu nedenle 17. Yüzyıla kadar İzmir'de bir Yahudi cemaatinden bahsetmek mümkün değildir.¹²⁸

Osmanlı toprakları; Ortaçağ Avrupası'nda zulüm gören Yahudiler için güvende yaşayacakları bir yurt olarak görüldüğünden çok kere Yahudilerden göç almıştır.¹²⁹ Osmanlı Devleti de, antisemitizmden kaçarak Osmanlı yurdunda huzur arayan Yahudilere her seferinde kapılarını açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudilerin nüfus bakımından kayda değer bir kalabalık oluşturması 1492 yılında İspanya'dan gelen Yahudilerle olmuştur. "Saferad" denilen bu Yahudiler sayılarının fazla oluşu yanında sahip oldukları yetenekler ve getirdikleri kültürle Osmanlı Yahudileri arasında ön plana çıkmış ve "Osmanlı Yahudisi" denildiğinde "Saferadlar" anlaşılmıştır. İspanya'dan 1492'de Aragonlu Ferdinand ve Katolik İsabel tarafından kovulan Saferadlar, tarih boyunca kovulma hadisesinin yarattığı travmayı belleklerinde yaşatmış ve kendilerine kapılarını açan Osmanlı İmparatorluğu'na mihnet duymuştur. Osmanlı Yahudileri bu mihnet duygusunu çocuklarına da aşılamıştır. Her Yahudi çocuğuna; İspanya'dan kovulmaları üzerine 2. Bayezid'in kendilerini candan karşıladığı, "Ferdinand'a akıllı bir kral diyorsunuz. O krallığını fakirleştirdi, bizimkini ise zenginleştirdi" dediği, yayınladığı fermanla Saferadların tatlılıkla kabul edilmesini valilerine emrettiği, Saferadlara kötü davrananları ölümle tehdit ettiği öğretilir. Bu bilgilerin Osmanlı kaynaklarında doğrulanıp yalanlanmıyor olmasına rağmen neredeyse tüm Yahudi kaynaklarında tekrarlanıyor olması Osmanlı İmparatorluğu'na duyulan mihnetin boyutlarını ortaya koymaktadır.¹³⁰

Osmanlı Devleti, Yahudiler için sadece bir sığınak olmamış, iktisadi ve kültürel açıdan varlıklarını geliştirebildikleri bir vatan olmuştur. Avram Galanti "Bütün dünya barbarken ve tüm kapılar bize kapanırken, Türk vatani 400 yıl önce bizi kabul etti. Bu, Yahudi ulusun asla unutmayacağı bir gerçektir" diye yazmakta ve Yahudilerin Türkiye'de hiç acı çekmediğini

¹²⁸ Sara Pardo, **Sevgili İzmir Beni Tanı – Dünden Yarına İzmir Yahudileri, Etki Yayınevi**, 1. Basım, İzmir, Kasım 2007, s. 33

¹²⁹ Henri Nahum, Osmanlı Yahudileri hakkında yazılan hemen her eserin **Haham İzak Sarfati**'ye ait bir mektuptan bahsettiğini yazar. Haham 14. yüzyıl öncesinde Almanya'daki Fransız asıllı ailesine Osmanlı Devleti'nden gönderdiği mektupta şöyle demektedir: "*Almanya'daki kardeşlerimizin belini büken ölümden de acı, korkunç felaketleri biliyorum. Her yandan ruh sıkıntısı ve vücut acısı... Biraderler ve üstatlar, arkadaşlar ve tanıdıklar! Ben, İzak Sarfati. Diyorum ki Türkiye arzu ettiğiniz takdirde huzur bulacağınız bir bolluk ülkesidir. Burada her kişi bağının ve incir ağacının gölgesinde rahat bir hayat sürebilir...*" (Nahum, s. 31)

¹³⁰ Nahum, s. 57

belirtmektedir.¹³¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Saferadları kabul etmesinin tek nedeni İslam ve Türk kültürünün gayrimüslimlere yönelik hoşgörüsü değildir. Esas neden siyasi ve pragmatiktir. Her şeyden önce 40 yıl önce fethedilen İstanbul'un faal, zanaat sahibi, ticaret ve bankacılık bilgisi olan, Avrupa dillerini ve alfabesini tanıyan kentli bir kitleye ihtiyacı vardır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu bu göçleri kabul etmekte tereddüt etmemiştir.¹³²

2.2.2. Yahudi Toplulukların İzmir'e Göçü

İspanya ve Portekiz'den kovulan ve Osmanlı Devleti'ne sığınan Sefarad Yahudilerinin İzmir'e yerleştiklerine dair bir kanıt yoktur. Sefaradlar; Selanik, Edirne, İstanbul ve Safed gibi Osmanlı kentlerine yerleşmiş ve bir kısmı sonraki yıllarda gerek iskan politikaları, gerekse kendi tercihleriyle Batı Anadolu'daki Manisa, Tire ve Urla gibi bölgelere göç etmişlerdir. Sefarad Yahudilerinin 16. yüzyıl sonunda İzmir limanının önem kazanmasıyla birlikte kente göç etmeye başladıkları bilinmektedir.¹³³ 1521'de Belgrad'ı ele geçiren Osmanlılar, orada yaşayan Yahudileri, İzmir'e göç ettirmiştir ve bunlar Romonyotlar'dan sonra kente yerleşen ilk Yahudiler olarak bilinir. 1539'da Macaristan'ın fethinden sonra orada bulunan Yahudilerin bir kısmı İzmir'e göç etmiştir ve bunlara Aşkenaz (Doğu Avrupa Yahudileri) adı verilir. İzmir'deki en eski Yahudi mezar taşı 1540 – 1565 yıllarına aittir ve bu veri, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yahudilerin İzmir'e yeniden yerleştiğini doğrulamaktadır.¹³⁴

16. yüzyılda kente yerleşen Yahudilerin çoğu çevre kasabalardan gelmektedir. İzmir'in bir ihracat limanı olarak önem kazanması kenti Yahudiler için çekici bir unsur olmuştur. Diğer yandan Anadolu'yu kasıp kavuran Celali İsyanları'nın yarattığı güvensiz ortam da Yahudileri İzmir'e iten bir unsur olmuştur. 17. yüzyıl başlarında Tire ve Manisalı Yahudilerin Celalilerin yaptığı soygun ve yağmalardan kaçarak İzmir'e sığındıkları bilinmektedir. 16. yüzyılın önemli ticari, dini ve kültürel merkezlerinden olan Selanik ve Safed'de yaşayan Yahudiler de bu kentlerin ekonomik kriz, yangın ve deprem gibi olaylar nedeniyle düşüşe geçmesi üzerine İstanbul ve İzmir'e göç etmeye başlamıştır. İzmir'e 17. yüzyılın başından itibaren özellikle Selanik'ten ciddi sayıda Yahudi göç etmiştir. İzmir yine aynı yüzyılda

¹³¹ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudilerle ilgili ayrıntılı bilgi için, Bkz.: Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1995

¹³² Yahudilere yönelik Osmanlı hoşgörüsü ile tolerans ve tesamuh kavramlarını analizi için bkz.: İlber Ortaylı, **Osmanlı Barışı**, Timaş Yayınları, 4. Baskı, Mayıs 2007, İstanbul, s. 53-60

¹³³ Sera Pardo ilk göç yerinin İzmir olmadığını ispatı olarak "Portekiz Havrası" dışında, kentte İspanyolca isimli havra bulunmamasını gösterir. (Pardo, s. 33)

¹³⁴ Pardo, s. 33

İstanbul, Ankara, Patras, Ege ve Akdeniz adaları, İtalya ve Hollanda kaynaklı bir Yahudi göçüne uğramıştır. Özellikle İtalya ve Hollanda'dan gelen ve Marrono (Karayim) diye anılan Yahudiler kentin ticari yaşamında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Bunlar, ayrıldıkları yerlerde kalan yakınlarıyla ticari ilişkiler kurmuş ve lisan bilmeleri nedeniyle Konsolosluklarda, bankalarda ve Avrupa şirketlerinde istihdam edilmişlerdir.¹³⁵ 16. yüzyılın sonuna kadar İzmir'in vergi kayıtlarında hiçbir Yahudinin ismine rastlanmazken, 1661'de İzmir'deki sayı Manisa'daki sayının 7 katına ulaşmış ve Rumlarla eşit hale gelmiştir.¹³⁶

2.2.3. İzmir Yahudi Cemaatinin Karakteristik Özelliği: Judeo-Espanyol

İzmir Yahudi Cemaati farklı coğrafyalardan alınan göçlerle sonradan oluşmuşsa da tümünün 1492'de İspanya'dan kovulan Yahudiler olduğu kabul edilir. Cemaat üyeleri de kendilerinden sıklıkla “biz İspanyol Yahudileri (Saferadlar)...” diye söz eder ve gündelik yaşamlarında İspanya'nın izleri fazlasıyla bulunur. Bu durumun en önemli kanıtı ise İzmir Yahudilerinin İspanyol atalarının dilini konuşmasıdır. Söz konusu dile İzmir Yahudileri genelde “İspanyolca”, nadiren de “Djudezmo” (Yahudice) veya Djidio (Yahudi) derler; alışlagelmiş Fransızca isimlendirme ise “Judeo-Espanyol” (Yahudi İspanyolcası) şeklindedir.¹³⁷ Bu dil; İspanyolca ve Portekizcenin İbranice ve Arapça kelimelerle süslenmiş halidir. Göçmenler zamanla yerleştikleri ülkelerin lisanlarını da İspanyolcayla karıştırmış ve bu kendine özgü, farklı dili geliştirmiştir. Bu lisan 1950'lere kadar Türk Yahudilerin ana dili olmuştur.¹³⁸

15. ve 16. yüzyıl göçmenleri kısa zamanda Romonyotlar tarafından kullanılan Rumca'yı ortadan kaldıırır. Fetihler sonucu Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına katılan Balkan ve Tuna Avrupası Yahudileri ile Rusya ve Romanya'dan göç eden Yahudiler, kısa zaman içinde kendi dillerini unutarak İspanyolca'yı benimser. Dolayısıyla Judeo-Espanyol, 19. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer Yahudiler gibi İzmir Yahudilerinin de ortak lisanı haline gelir. Judeo-Espanyol evlerde kapalı kalan kadın ve çocukların konuştuğu tek dildir. Yahudi erkekleri ise ticari ilişkilerinde alay konusu olan bir şive ile kırık dökük bir Türkçe ve

¹³⁵ Bora, s. 27

¹³⁶ Nahum, s. 33

¹³⁷ Nahum, s. 52-54

¹³⁸ Pardo, s. 25

nadir olarak da Rumca kullanır. Alyans okullarının açılmasıyla birlikte Fransızcanın İzmir Yahudi Cemaati üzerinde etkin bir hal alacağını da ileride göreceğiz.¹³⁹

Bir İzmir Yahudisi ile çağdaş İspanyolca konuşan bir kişi arasında hiçbir iletişim zorluğu bulunmaz. Çeşitli vesilelerle İzmir'e gelen İspanyollar bu durumu hayret ve hayranlıkla tespit eder. İspanyolca, İzmir Yahudi Cemaatinin tanımlayıcı özelliği haline gelmiştir. İstanbul Yahudileri memuriyet gibi görevler üstlenip devletle yakın ilişkiler geliştirdiğinden Türkçe bilgileri daha fazladır. İç bölgelerdeki küçük kentlerde yaşayan Yahudilerin sayısı az ve dolayısıyla diğer cemaatlerle ilişkileri daha sık olduğundan İspanyolcanın baskın şekilde öne çıkması söz konusu olmamıştır. Ancak yine de Osmanlı Yahudileri yani Saferadlar, ortak bir dili; Judeo-Espanyol'u yüzyıllar boyunca korumuş ve yaşatmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu gibi çok kimlikli ve çok dilli bir devlette ve özellikle İzmir gibi kozmopolit yapıları bir ticaret kentinde Yahudilerin kendilerine ait ortak bir dillerinin olması şaşırtıcı bulunabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda cemaatlerin tek bir dil konuşuyor olma özelliği başarıyla izlenen iskan politikası nedeniyledir. Bu durum, bireyler arasında çeşitli ilişkiler kuruluyor olsa da genel anlamda cemaatlerin birbirine karışmadığının kanıtı olmaktadır.¹⁴⁰ Diğer yandan söz konusu dilin 1492'den II. Dünya Savaşı'na kadar korunabilmesi Osmanlı liberal siyasetinin bir sonucudur.¹⁴¹

Diğer yandan dini törenlerin anlaşılabilmesi için "Ladino" adı verilen ve İbraniceden İspanyol söz dizimine uygun bir çevirisi niteliğinde olan kutsal bir dil geliştirilmiştir. Ladino; Judeo-Espanyol'dan farklı olarak Yahudilerin gündelik hayatta değil, ibadet esnasında kullandığı bir dildir. Ladino, İbraniceden sonra en kutsal dil olarak kabul edilir ve Sefaradlar en önemli dualarının bir kısmını bu otantik dille yaparlar.¹⁴²

2.2.4. Oluşum Sürecinde İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyal ve Ekonomik Durumu

16. ve özellikle 17. yüzyıl İzmir Yahudi cemaati için son derece parlak bir dönemdir. Yahudiler, kentte ticaret yapmaya başlayan Avrupalıların en önemli ticari partneridir. Osmanlı Devleti'nin Fransızlara verdiği ticari ayrıcalıklardan Fransız konsolosluğunun himayesine girerek yararlanan Yahudiler olur. 1812'de Fransız Konsolosu himayesindeki 100 tüccardan 53'ü Yahudi'dir. İzmir'in ticari ve kültürel yaşamında Yahudilerin tartışılmaz bir

¹³⁹ Nahum, s. 54-55

¹⁴⁰ Nahum, s. 55-56

¹⁴¹ Pardo, s. 25

¹⁴² Pardo, s. 26; Nahum, s. 54

ağırlığı vardır.¹⁴³ Yahudi tüccarlar yapağı yün üretiminde tekel haline gelir ve aynı zamanda kumaş boyma ve düğme imalatında söz sahibi olurlar. “Drogman” denen tercümanlar konsolosluklarda çalışmaya ve kapitülasyonlardan yaralanmaya başlarlar. Bu sayede devlete ve cemaate vergi vermezler ve dilediklerini yanlarına alıp aynı haklardan yararlandırırlar. Simsarlık da Yahudiler için önemli bir meslek haline gelir ve kısa zamanda Avrupalı tüccarlarla yerliler arasında bir köprü işlevi görürler. Meslekler cemiyetleşmeye başlar ve bu cemiyetlerin yöneticileri de süreç içinde cemaatin yönetiminde söz sahibi olurlar.¹⁴⁴

Bir Fransız Papaz’ın 17. yüzyılda Osmanlı Yahudileri’ne ilişkin gözlemi şöyledir: *“Öyle becerikli ve hünerliler ki herkesin onlara ihtiyacı var. Türkler ve yabancı tüccarlar arasında önemli bir aile yoktur ki hizmetinde, malları değerlendirmek ve iyi olup olmadığını anlamak için, ya da olup biten hakkında fikir vermek için bir Yahudi bulunmasın. Şehirde olan her şeyi, kimde neyin bulunduğunu, kalitesini ve miktarını, satılacak mı yoksa takas mı edileceğini ayrıntılarıyla söyleyebilirler. Öyle ki ticaret hakkındaki bilgileri sadece onlardan alabilirsiniz. Diğer doğu uyruklu olanlar, Rumlar, Ermeniler vb. bu yeteneğe sahip değildir.”* Fransız Seyyah Piton de Tournefort’un 1702’de İzmir Yahudilerine iliklin gözlemleri ise şu şekildedir: *“Tüm işler Yahudilerin elinden geçiyor. Ülkenin adetlerine uyumak şart, yani eşyalarımızı onlara teslim etmek, onların görüşüne göre satmak, uygun gördükleri takdirde Doğu’dan mal satın almak ve değiş tokuş yapmak (...). Bütün ticaret Yahudiler’in aracılığıyla yapılıyor ve ellerinden geçmeyen bir şeyi ne satmak ne de almak mümkün (...). Haklarını teslim etmek lazım, diğer tüccarlardan daha becerikliler. İzmir’de oldukça varlıklı bir yaşam sürdürüyorlar ve iyi para harcıyorlar.”*¹⁴⁵

2.2.5. Sabetay Sevi Olayı ve İzmir Yahudi Cemaati’nin Gerileme Sürecine Girmesi

İzmir Yahudileri 16 ve 17. yüzyıldaki konumlarını 18. yüzyıldan itibaren kaybetmeye başlarlar. Cemaatin 19. yüzyılda ise sefalet ve cehalet içindedir. Yahudi cemaatini gerilemeye iten önemli sebeplerden biri 1688’de yaşanan ve 20.000 kişinin ölümüne yol açan depremdir. Bu depremden Yahudi mahallesi de ciddi hasar alarak çıkar ve kentin ekonomisi bozulur. Limanın yeniden inşasıyla, Yahudiler de eski konumlarına döner. Cemaati gerileme sürecine

¹⁴³ Nahum, s. 35

¹⁴⁴ Pardo, s. 45

¹⁴⁵ Aktaran: Nahum, s. 40-41

sokan esas etken Sabetay Sevi olayıdır.¹⁴⁶ 1648 yılında, Podolya' Ukraynalı Kmielnitzki çetelerinin yüz bin Yahudiyi büyük bir katliam sonucu öldürmesi tüm Yahudi alemini panik ve yas havasına sürükler. Böyle bir psikolojik zeminde İzmirli genç haham Sabetay Sevi Mesihliğini ilan eder ve kısa zamanda çevresinde çok sayıda mürit toplar. 1650'de İzmir'den kovulan Haham, Kahire ve Kudüs'e giderek mesihliğini yaymaya devam eder. Kutsal topraklara dönme ve Yahudilerin kaybolan 10 kavmini bulma sözü veren Sevi, kısa sürede sadece Osmanlı Yahudilerinin değil, tüm Yahudi dünyasının ve hatta Yahudi olmayanların ilgisini çeker ve kendine inanan büyük bir kitleye sahip olur. Coşkulu kalabalıklar; İzmir'den Kahire'ye, Tiberya'dan İstanbul'a, Kudüs'ten Selanik'e yaptığı yolculuklarda Sevi'yi takip eder. Dünyanın sonunun yaklaştığına inanan esnaflar dükkanlarını kapatır, tüccarlar muhasebe defterlerini yakmaya başlar. Sabetay Sevi 1665'te İzmir'e geri döner ve kentte büyük gerilim yaratır. Yahudi cemaat Sevi'ye inananlar ve inanmayanlar olarak ikiye bölünmüştür ve aralarında mücadele etmektedir. Yahudi din adamları da Sevi'nin Mesihliği konusunda fikir ayrılığı içindedir. Kent dört ay boyunca Mesih heyecanının merkezi olur. En az 150 peygamberin türediği kentte iş hayatı adeta durur.¹⁴⁷

Mesihliğini ilan eden haham kente döndüğü yıl gerek yarattığı kargaşa gerekse Osmanlı Sultanı aleyhine söylediği sözler nedeniyle Gelibolu'ya getirilerek hapsedilir. 1666 yılında ise Edirne sarayında bir heyet tarafından sorgulanır. Sorgu neticesinde Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa onu ölümle İslamiyet'i seçmek arasında bir tercihe zorlar. Sabetay Sevi derhal İslam'ı seçer ve sarayda "Kapucubaşı" ünvanı ve "Aziz Mehmet Efendi" adını alır. Müritlerinden pek çoğu da Sevi gibi din değiştirerek Müslüman olur. Bu dönemde İslamiyet'e geçen Yahudiler "dönmeler" ya da "sabetayistler" diye adlandırılmaktadır. Bu süreçten sonra Mesihlik hareketinin ve dönmelerin merkezi Selanik şehri olmuştur. Sabetayistler çeşitli gruplara bölünüp düşünsel anlamda evrim geçirerek varlıklarını sürdürmüştür¹⁴⁸

Verdiği umuttan sonra Sabetaycılığın yenilgisi sadece İzmir Yahudilerinin değil, tüm Yahudilerin yaşamını alt üst etmiştir. Mesih'in geldiğine inanan Yahudiler onun Müslümanlığa geçtiğini öğrenince büyük bir manevi çöküş yaşamışlardır. Sabetayizm her ne kadar İzmir'den yayılsa da en büyük direnci yine İzmir Yahudi cemaat yetkilileri ve dini

¹⁴⁶ Ilgaz Zorlu, "Sabetaycılık ve Yahudilik", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 3, Mart 1994, s. 54-56

¹⁴⁷ Pardo, s. 40

¹⁴⁸ Sabetay Sevi Olayı ve Sabetayistler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ilgaz Zorlu, "Kavramı, Konusu ve Araştırılması Açısından Sabetaycılık", **Toplumsal Tarih**, Nisan 1994, s. 24-28; Ayrıca bkz.: **Tarih ve Toplum Dergisi Sabetaycılık Özel Sayısı**, Sayı: 223, Temmuz 2002.

önderlerinden görmüştür. Sabetayizmin yenilgisi bu dini önerleri cemaatin yaşamında etkin hale getirmiştir. Yaşananların sebebini Avrupalı hayat tarzına bağlayan tutucu hahamlar donup kalmış bir dini öven, kültürel ve sosyal her türlü yeniliğe direnç gösteren bir yaklaşım sergilemiştir. Bunun sonucu olarak; Yahudi cemaatinde kendi kabuğuna çekilme, dünyevi işlere önem vermeme ve tutuculuk eğilimi gözlenmiştir. Kitleler kendi içlerine kapanmış ve varlıklarını korumak için pasif ve kültürel savunmaya geçmiştir. Bu süreçte Avrupa ile bağlar kopmaya ve Yahudilere ayrıcalık sağlayan lisan bilgisi kaybolmaya başlar. İspanyolca konuşulmaya devam edilse de İbrani harflerle yazmaya başladıklarından Yahudi olmayan gruplarla iletişim kurmaları zorlaşır. Avrupa'daki yakınlarıyla yazışmaları, ticari ve bankacılık ilişkileri seyrekleşir. Tüm bunların yanında 17. yüzyıl boyunca süren ve cemaate dinamizm veren Marrano göçü belli bir durgunluğa erişerek sona erer.¹⁴⁹

İncelediğimiz kaynaklar tüm bu gelişmelerin, 18. yüzyıl boyunca Yahudi cemaatini gerileme sürecine soktuğunu ve onlardan boşalan alanların Rum ve Ermenilerce doldurulduğunu gösteriyor. Sadece din adamlarının baskısı, kitleleşen taassup ve Marrano göçünün sonlanması değil, 1770 ve 1792 yılları arasında yaşanan 4 büyük yangın; 11 kolera ve 2 veba salgını kentteki tüm cemaatler gibi Yahudileri de etkilemiş ve gerilemeyi hızlandırmıştır. Özellikle 1772 yangını öyle büyüktür ki neredeyse tüm havralar yanmıştır. Osmanlı Hükümeti yangından zarar gören havraların yenilenmesi iznini 28 yıl sonra verir. İzmir Yahudilerinin bu karanlık dönemi 19. yüzyılın ortalarına kadar sürecektir.¹⁵⁰

Ubucini, Yahudi cemaatindeki gerilemeyi şu şekilde aktarmaktadır: “*Yahudiler hiçbir gelişmeyi kabul etmediler ve gözlerinin önünde cereyan eden ve diğer usların; Türklerin, Rumların, Ermenilerin katıldıkları yenilenme hareketinin ortasında hareketsiz kaldılar. Yabancı konsolosların veya sarayın tercümanıydılar. Tüm ticari ya da diplomatik ilişkiler onların aracılığıyla yapılmaktaydı. Daha sonra Osmanlı yönetiminde, gümrüklerde, kambiyo, bankada önemli görevler aldılar. Ama Rumlar ve Ermeniler de Avrupa dillerini öğrendi ve Yahudiler bir tür umursamazlık ve uyuşuklukla yerlerinin alınmasına göz yumdular.*”¹⁵¹

¹⁴⁹ Nahum, s. 39 ve Pardo, s. 43

¹⁵⁰ Pardo, s. 45

¹⁵¹ Ubucini'den Aktaran: Nahum, s. 40

2.3. İZMİR'DE YAHUDİ NÜFUS YOĞUNLUĞUNA İLİŞKİN SAYISAL VERİLER VE BUNA BAĞLI ANALİZLER

16. yüzyılın son çeyreğinde oluşmaya başlayan ve 17. yüzyılda yaşanan yoğun göçle hatırı sayılır bir nüfusa ulaşan İzmir Yahudileri dört ana unsura sahiptir: (i) 1500'lü yıllarda Orta ve Doğu Avrupa'dan gelenler (Aşkenazlar), (ii) Menşei İspanya ve Portekiz olup İtalya ve Hollanda'dan gelenler (Marrano ya da Karayimler), (iii) Manisa, Tire ve Urla gibi civar kasabalardan göç edenler (Sefaradlar), (iv) Komşu adalardan ve özellikle Selanik'teki ekonomik kriz nedeniyle göç edenler (Sefaradlar).

Henri Nahum'un 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında İzmir'deki Yahudi nüfusuyla ilgili olarak çeşitli gezginlere ve bazı belgelere istinaden sunduğu veriler şöyledir:

Yıl	İstatistiğin Kaynağı	Yahudi Nüfusu
1873	Galante	15.000
1873	Alyans Bülteni	20.000
1885	Georgiades	15.000
1890	Alyans Bülteni	20.000
1892	İzmir Vilayet Salnamesi	25.000
1881-1882-1893	Karpat	14.909
1900	Alyans Bülteni	25.000
1910	Le Trait d'Union	30.000
1913	Alyans Bülteni	35.000
1914	Karpat	27.967

Tablo-3: İzmir'de Yahudi Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi-I. (Kaynak: Nahum, s. 19)

Henri Nahum'un Kemal Karpat'tan aktardığına göre ise İzmir ve çevresindeki Yahudi nüfusu 1800'lerin sonu ile 1900'lerin başında şu şekildedir:

	1881-1882-1893	1906-1907	1914
İzmir	17.195	24.633	27.967
Tire	1.029	-	1.872
Manisa	1.345	-	2.146
Aydın	1.895	-	2.560
Nazilli	195	-	463

Tablo-4: İzmir Vilayeti ve İçteki Birçok Şehir İçin Verilen Yahudi Nüfus Rakamları. (Kaynak: Kemal Karpat'tan aktaran: Nahum, s. 20)

Siren Bora ise Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce Avrupalı gezginlerin gözlemlerine ve çeşitli belgelere dayanarak İzmir'deki Yahudi nüfusunu şu şekilde vermektedir:

Yıl	İstatistiğin Kaynağı	Yahudi Nüfusu	İzmir Nüfusu
1661-1664	Tavernier	6.000-7.000	60.000
1676	Spoon ve Wheler	12.000-15.000	55.000
1702	F.Slaars ve Ikonomos	1.800	27.200
1731	Tollot	7.000	76.000
1739	Pockocke	6.000	100.000
1776	Choseul Gouffier	10.000	102.000
1812	Tancoigne	5.000	106.000
1824-1825	O.Cook	10.000	97.000
1827-1830	Josiah Brewer	8.000-10.000	90.000-150.000
1835	Charles de Texier	15.000	150.000
1844	Quetin	15.000	150.000
1861	Comte De Chambord	15.000	150.000
1872	Charles De Sherzer	15.000	150.000
1891	V. Cuinet	16.000	200.000
1895	Aydın Vilayet Salnamesi	17.943	217.145
1900'ler	Paul Lindau	16.000	200.000
1904	Alyans Bülteni	35.000	
1914	Charles de Vellay	15.000	150.000

Tablo-5: İzmir'de Yahudi Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi-II. (Kaynak: Siren Bora'ya ait adı geçen eserin 28 ve 30. sayfalarında yer alan iki farklı tablodan derlenmiştir.)

Yukarıda İzmir'deki Yahudi nüfusuna ilişkin olarak farklı kaynaklardan edinilen verilerin birbirleriyle çelişir olduğu görülmektedir. Güvenilir verilerin yanı sıra gerçeği yansıtmayan veriler de bulunmaktadır. Bunun sebebi özellikle gezginlerin nüfusa ilişkin olarak verdikleri bilgilerin kısa süreli ver yüzeysel gözlemlerin ürünü olmasıdır. Diğer bir sebepse Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu nüfus sayımlarının sağlıklı oluşudur. Osmanlı Nüfus Nezareti kayıtları özenle korumuş olsa da o dönemde yapılan nüfus sayımlarında kadın ve çocukların sayılmadığı ve ulaşım güçlükleri nedeniyle kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun tamamına ulaşılamadığı bir gerçektir. Yahudilerin de kendi yaptıkları sayımlarda Osmanlı Devleti gibi, kadınları saymama eğiliminde olduğu bilinmektedir. Diğer yandan Yahudi evlerinin “arı kovanı – karınca yuvası” tarzı toplu yaşama alanları olması sebebiyle nüfuslarına ilişkin yapılan yorumlar yanıltıcı olmuştur. Örneğin 1831 tarihli ilk Osmanlı nüfus sayımında İzmir Yahudi nüfusu 1693 hanede 3530 kişi olarak verilmiştir. Bu veri Yahudilerin

bir hanede 2-3 kişi olarak yaşadığını göstermektedir ki ileride göreceğimiz gibi gerçek durum böyle değildir. Nüfus verilerine ilişkin çelişkili rakamların bir başka ve belki de en önemli sebebi ise Osmanlı Devleti'nin nüfusunun siyasi amaçlarla çarpıtılmak istenmesidir. Özellikle Yunanlıların ve bazı batılı kaynakların İzmir'deki Rum nüfusu yüksek göstermek gayretiyle rakamları yanlış ve abartılı aktardıkları bilinmektedir. Bu nedenle İzmir'de Rumları çoğunluk gösteren Charles de Vellay ve Hristos Sokratis Solomonodis'in verdiği istatistiklere temkinli yaklaşmakta fayda vardır.¹⁵² Ancak çelişkiler taşısa da nüfusa ilişkin bilgi veren kaynaklar değerli ve önemlidir. Hepsinin birleştiği nokta ise İzmir'in ve Yahudiler'in nüfusunun 17. yüzyıldan itibaren görülür bir şekilde artma eğiliminde olduğudur.

2.3.1. Gerileme Sürecinde İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyal ve Ekonomik Durumu ve Yahudihaneler

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi İzmir'deki Yahudi nüfusu genel olarak artma eğiliminde olsa da nüfus oranında zaman zaman sert düşüşler yaşanmıştır. Bunun sebebi İzmir'de sık sık yaşanan ve büyük can kayıplarıyla sonuçlanan salgın hastalıklar, depremler ve yangınlardır. Ölenlerin dışında felaket nedeniyle kenti terk edenler de nüfus oranının düşmesine sebebiyet vermektedir. İzmir'de 1900 ve 1904'te görülen veba ile 1871 ve 1903'te görülen çiçek salgını, kentte çok sayıda kişinin ölümüne yol açmıştır. 1910 ve 1911 yıllarında görülen salgın hastalıklarda da çok sayıda can kaybı yaşanmıştır.¹⁵³ Bu salgının yayılmasını önlemek için dışarıdan gelenlere uygulanan karantina ekonomiyi adeta felce uğratmıştır.¹⁵⁴ İstatistikler, İzmir'i etkisi altına alan salgın hastalıkların en fazla Türkleri ve Yahudileri etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu da İzmir'deki Türk ve Yahudi mahallelerinin sağlıklı yaşam koşullarına sahip olduğunu göstermektedir.¹⁵⁵ Aşağıdaki tablo Rum, Ermenilerin ve Levantenlerin salgın hastalıklardan Türklere ve Yahudilere göre daha az etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir:

¹⁵² Bora, s. 32

¹⁵³ İlhan Pınar, "İzmir'de Veba", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 2, Şubat 1994, s. 22-25

¹⁵⁴ Nahum, s. 38-39

¹⁵⁵ Bora, s. 29

Cemaat	Hastalığa Yakalananların Oranı	Hastalıktan Ölenlerin Oranı	Nüfusa Göre Ölenlerin oranı
Türk	13/1	9/8	14,1-5/1
Rum	80/1	4/3	106/1
Katolik	200/1	5/3	333/1
Yahudi	1871	3/2	27/1
Ermeni	50/1	7/3	111/1

Tablo-6: İzmir’deki Salgın Hastalıkların Cemaatleri Etkileme Oranı. (Kaynak: Bora, s. 29)

Yahudilerin “arı kovanı – karınca yuvası” tarzı evlerde yaşadığı yukarıda belirtmiştik. “Yahudihane” (kurtijo) diye adlandırılan bu aile evleri, ortasında birkaç fiskiye ya da su kuyusu bulunan ve oturma / misafir odası işlevi gören bir avlu ve bu avluyu çevreleyen odalardan ibarettir.¹⁵⁶ Henri Nahum’a göre Yahudihanelerde birden fazla ailenin sefalet içinde yaşaması salgın hastalıkların yayılmasını ve buna bağlı ölümlerin artmasını kolaylaştırmaktadır. Nahum, 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı Yahudilerinin sefil mahallelerde; yıkık dökük, pis evlerde kalabalık bir biçimde yaşadığını belirtmektedir. 1873’te Alyans Okulu’nun gözlemcisi olarak Paris’ten gelen Yahudi gözlemcinin yazdığı rapor da bu bilgileri doğrulamaktadır. Rapora göre 19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir Yahudileri 3500 aileden oluşan 20.000 kişilik bir cemaattir. Bu ailelerden 100 kadarı zengin kabul edilebilir. 1500-2000 aile orta sınıfı oluşturmaktadır ve 1000 kadar aile son derece sefil durumdadır ve halkın yardımı ile yaşamaktadır. Bu aileler 10-12 kişilik gruplar halinde, bir çeşit hava deliğinin ancak aydınlattığı sağlıksız mekanlarda barınmaktadır. Ebeveyn ve çocuklar yerde yatmakta, aynı tabak ve bardağı kullanmakta, haftada bir kez çamaşır değiştirmektedir.¹⁵⁷ İzmir’deki Yahudihanelerin 1890-1908 yılları arasında ketteki dağılımı şu şekildedir:

¹⁵⁶ Pardo, s. 44

¹⁵⁷ Nahum, s. 35

Yer	Yahudihanenin Adı	Yahudihanenin Sahibi
Irgatpazarı	Halebli	-
Irgatpazarı	Algranti	Algranti Ailesi
Irgatpazarı	Yesari ve Bohor Alfazi	Yesari ve Bohor Alfazi
Irgatpazarı	Avram Elbağlı	Avram Elbağlı
Irgatpazarı	Şimuel Klomiri	Şimuel Klomiri
Keçeciler İçi	Cevahircizade Hacı Mehmed Efendi	Cevahircizade Hacı Mehmed Efendi
Ermeni Murahhasalığı Karşısı	Çolak Mustafa Efendi	-
Havra Sokağı	Bezzazzade Hacı Osman Efendi	Bezzazzade Hacı Osman Efendi
Halifa Sokağı	Mehmed Efendi	Mehmed Efendi
Tilkilik	Yahudihane	-
Mezarlıkbaşı	Büyük Lazaretto Hanı	-
Havyar Hamamı	Nesim Levi Hanı	Nesim Levi

Tablo-7: 1890-1908 Yılları Arasında İzmir’de Yahudihanelerin Dağılımı. (Kanak: Bora, s. 37)

Sonraki yıllara ait Avrupalı gözlemcilerin Alyans raporları da maddi sefaletin Yahudi cemaatini cehalete, kültürsüzlüğe ve ahlaki yozlaşmaya ittiği üzerinde birleşmektedir. Raporlar, Yahudilerin niçin bu duruma düştüğünü sorgular ve “Türk miskinliğinin, Rum kötü niyetinin, Ermeni bayağılığının” Yahudilere bulaştığından bahseder. Yahudi cemaatinin genel anlamda sefalet, cehalet ve ahlaki yozlaşma içine düşmesinin tek sebebi doğal afetlere ve salgınlara bağlanamaz. Bu felaketler diğer cemaatleri de etkilemiş ancak bu derece bir geri kalmışlık yaratmamıştır. Çöküşün esas nedenini Sabetay Sevi olayının ardından cemaatin tutucu din adamlarının kontrolüne girmesine bağlamak daha gerçekçidir. Hahamlar tüm yenilik hareketlerini engelledikleri gibi Yahudi çocukların modern koşullarda eğitilmesine de direnç göstermiştir. Yahudi çocukların aldığı eğitim Rum ve Ermeni çocuklarının eğitim kurumlarıyla kıyaslandığında son derece geridir. İbranice, skolastik, tekrarcı ve yetkinliği tartışılır hahamlar tarafından verilen eğitim; esas itibarıyla Tevrat’tan ayetler öğretmekten ibarettir. Çocuklar sıklıkla bedensel cezalara çarptırılır. Eğitime ve aile planlamasına ilişkin hiçbir politikanın olmaması sefaleti hızla arttırır.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Nahum, s. 37-40

2.4. İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN KENTTEKİ CEMAATLERLE İLİŞKİLERİ

İzmir Yahudi Cemaatinin kentteki diğer cemaatlerle ilişkileri bize gelecekte yaşanacak pek çok gelişmenin arka planı hakkında fikir vermektedir. Özellikle Yahudilerin, Rumlarla aralarında bulunan çok nedenli gerilim, Yunan işgali yıllarında kentte nasıl bir psikolojik ortam bulunduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

2.4.1. Yahudi Cemaatinin Rumlarla İlişkileri ve Kan İftiraları

Yahudiler Rumlarla ilişkileri tarih boyunca çekişmeli olmuştur. Yahudiler ve Rumlar arasında kökleri M.Ö. II. Yüzyıla dayanana dini, siyasi ve iktisadi bir husumet söz konusudur. Her şeyden önce Ortodokslar, Yahudileri “Tanrı’yı öldüren ırk” olarak görür ve bu inanış Yahudi düşmanlığının dini boyutudur. Büyük Konstantin ve II. Teodosius, Yahudiliği “*nefret edilecek, ahlaksız, iğrenç bir mezhep*” olarak tanımlamıştır. 14. yüzyılda Jean Paleog veba salgınının sorumlusu olarak gördüğü Yahudilerin kıyımını emretmiştir. Ortaçağ Avrupası’nda Yahudiler, inançları nedeniyle kitlesel eziyetlerle, toplu ölümlerle karşı karşıya kalmışlardır ve dolayısıyla antisemitist karakterli bir din olan Hıristiyanlığa bağlı kişi ve grupların Yahudilerle sıcak ilişkiler geliştirmeye heves göstermesi beklenemez.¹⁵⁹

Rumlardaki Yahudi düşmanlığının dini boyutu dışında siyasi boyutları da bulunmaktadır. Osmanlı iktidarı gibi Rumlar da Yahudileri, imparatorluğun sadık tebaası olarak kabul eder. Rumlar, Yahudileri İstanbul’un fethi sırasında Türklere yardım etmekle suçlar ve özellikle İspanya’dan göçle gelen Yahudilerin tarih boyunca Osmanlı devleti ile işbirliği içinde yaşadığına inanır. 19. yüzyıl boyunca süren Yunan bağımsızlık savaşlarında Yahudilerin Türk tarafını tuttuğunu düşünen Rumlar, o dönemde Rum patriğinin öldürülmesiyle ilgili olarak Türklere kadar Yahudileri de sorumlu tutar. Yunan basını Yahudi düşmanlığını körükleyen yazılar yayımlar ve Yahudileri düşmanla işbirliği, casusluk ve yağmacılıkla suçlar. İstilalar sonucu Yunanistan egemenliğine giren yerlerdeki Yahudiler hırpalanır, evleri – dükkanları yağmalanır ve neticede bu bölgelerden Osmanlı hakimiyetinde kalan yerlere önemli bir Yahudi göçü söz konusu olur. Teselya’dan Selanik ve İzmir’e, adalardan İzmir’e, Selanik’ten İstanbul’a ve Filistin’e doğru bir göç dalgası yaşanır ve Sakız,

¹⁵⁹ Nahum, s. 87-88

Lemnos ve Midilli’de yaşayan Yahudi cemaatinin neredeyse tamamı Yunanistan istilası sonucunda göç etmiştir.¹⁶⁰

Dönemin Rum gazeteleri incelendiğinde; Rumların, Yahudileri “Türk tarafı” olarak gördüğü net biçimde anlaşılır. Siyonizmle alakalı olarak Osmanlı Ayan Meclisi’nde tartışmalar yaşandığında Rum gazeteleri: “*Sıra herkese gelecek! İmparatorluğun gözdesi olan Yahudilerin de nihayet başı derde girecek!*” şeklinde haberler yayımlar. 1911’de Trablusgarb’ın İtalyanlarca işgali sırasında İzmir’in Rum gazeteleri Trablusgarp Yahudilerini İtalyanları kolları açık karşılamakla suçlar ve “*Nerede onların vatanseverlikleri? Hani Osmanlı vatani için kanlarını son damlasına kadar akıtmaya söz vermişlerdi?*” diye yazar. Yahudilerin de Rum düşmanlığına karşı bir refleks geliştirdiği inkar edilemez. I. Dünya Savaşı öncesinde İzmirli bir Alyans Okulu müdürü Paris’e yazdığı mektupta şöyle demektedir: “*Halk içgüdüğü öyle hissediyor ki Doğulu Yahudi için Rum, Ortodoks dini, işte düşman...*”¹⁶¹

Rum – Yahudi uyuşmazlığının dini ve siyasi nedenleri dışında iktisadi nedenleri de bulunmaktadır. Balkan Savaşlarının hemen öncesinde yükselen Yunan milliyetçiliğinin iktisadi hayattan Yahudileri tasfiye etme gibi bir amaç taşıdığı açıkça ilan edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda basında kampanyalar düzenlenmiş, Yahudi işgücü ve mallarına yönelik boykot uygulanmış ve Yahudilerle rekabet etmeye odaklanmış yeni işletmeler açılmıştır. İzmir’de Türklerin Rum mallarına uyguladığı boykota çoğu zaman Yahudiler de katılır. Rumlar, Türklere uyguladıkları karşı boykotun kapsamına Yahudi mallarını da alır. Bu çok nedenli antisemitizme Rum elitleri zaman zaman karşı duruş göstermiş olsa da özellikle 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında Yahudi düşmanlığı Rum cemaatinde son derece popülerdir. İzmir ise Rum ve Yahudi cemaatleri arasında uyumsuzluğa sebebiyet verecek tüm unsurlar bir aradadır: **(i)** kalabalık bir Rum nüfusu, **(ii)** iktisadi rekabet, **(iii)** Türk – Yunan savaşları esnasında Osmanlı’nın yanında pozisyon alan Yahudiler.¹⁶²

Rumlarla Yahudiler arasındaki çatışmalar özellikle “kan iftiraları” sırasında patlak verir. Kökeni İskender dönemine kadar uzanan kan iftiraları; Yahudilerin Pesah¹⁶³ kutlanması

¹⁶⁰ Nahum, s. 88-89

¹⁶¹ Nahum, s. 97-98

¹⁶² Nahum, s. 89-90

¹⁶³ **Pesah:** İbranilerin Mısır’dan çıkışının kutlandığı dini bayram. Bu bayramın sürdüğü hafta boyunca mayalı ekmeğin yenmesi yasaktır. Bunun yerine bu hafta süresinde mayasız, hamursuz ekme yerler.

öncesinde hamursuz ekmeğe kanını akıtmak için bir Rum çocuğunu veya bazen de bir yetişkini kaçıırıp öldürmekle suçlanmıştır. Rumlar kalabalık gruplar halinde sopalarla Yahudi mahallelerini basar, yoldan geçenleri tartaklar, sinagogları işgal eder ve kutsal metinleri yırtar, mağaza camlarını kırar ve dükkanları yağmalar. Türk polisi sükuneti sağladıktan sonra anlaşılır ki çocuk ya bir yere kaçmıştır ya da Yahudi olmayan biri tarafından öldürülmüştür. Mahkemeler sonucu isyancılar hüküm giyse de aynı olaylar 1-2 yıl sonra yine yaşanır ve Yahudiler, Pesah'ta kan iftiraları nedeniyle eziyet görürler.¹⁶⁴

Ortaçağ Avrupası'nda sık görülen kan iftiraları 19. yüzyıla kadar Osmanlı'da nadirdir. Fatih'in kan iftiralarını men eden bir fermanı vardır ve Kanuni Sultan Süleyman da bu fermanı teyit eden bir ferman yayımlamıştır. Ancak 19. yüzyılda, geçmişten çok daha sık bir biçimde Rum cemaati kaynaklı kan iftiraları görülür. Bunun üzerine 1841'de ve 20 yıl sonrasında kan iftiralarını yasaklayan bir imparatorluk fermanı yayımlanır: *“Yahudiler hakimiyetimiz altında yaşayan tüm haklara uyduğundan ve aynı haklardan ve imtiyazlardan yararlanmaları gerektiğinden, ihtiyaç halinde onları himaye etmemiz şarttır.”*¹⁶⁵ Ancak bu fermanlara ve valilerin önleme girişimlerine rağmen 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başına Osmanlı topraklarında yaşanan kan iftiraları şöyledir:

Yaşandığı Yer	Yaşandığı Yıl
Şam	1840
İstanbul	1874-1885-1898
Selanik	1888
Korfu	1891
İzmir	1864-1872-1874-1876-1888-1890-1896-1901-1921
Manisa	1874-1883-1893
Aydın	1898
Bayındır	1888-1893
Bergama	1894-1898
Foça	1896
Urla	1872-1887-1913
Çeşme	1877-1913
Kuşadası	1859
Parsam	1910
Salihli	1896-1900

Tablo-8: Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.-20. Yüzyılda Yaşanan Kan İftiraları (Kaynak: Nahum, s. 91'den derlenmiştir.)

¹⁶⁴ Nahum, s. 90-91

¹⁶⁵ Nahum, s. 93

Yüksek dereceli din adamlarının ve entelektüel çevrelerin karşı çıktığı kan iftiralarının dini boyutu yanında iktisadi bir boyutu olduğunu da kabul etmek gerekir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Yahudi cemaatinin durgunluktan sıyrılıp iktisadi rekabete girmesiyle birlikte kan iftiraları geçmişte olduğundan çok daha sık yaşandığı ve Rumların Yahudi evlerinden ziyade işyerlerine zarar verip malları yağmaladığı bilinmektedir. Nitekim yukarıdaki tablo kan iftiralarının ticari hareketliliğin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde sık görüldüğünü ortaya koymaktadır. Kıyıda içerideki bölgelerde, yani ticari hareketliliğin daha az olduğu bölgelerde Rum – Yahudi ilişkilerinin görece daha sıcak olması ve kan iftiralarına neredeyse hiç rastlanmaması olayların iktisadi boyutunun altını çizmektedir. Meslektaşlar arası, komşular arası ve ticaretten kaynaklanan bireysel ilişkiler kuruluyor olsa da İzmir’de Rum ve Yahudi cemaatleri arasındaki ilişkilerin yukarıda detaylandırdığımız gibi genel anlamda gerilimli olduğu kabul edilmektedir. Döneme ait tanıklıklarda hakaret ve alay edilmelerden, kaynar su dökülen kadınlardan, taş atılan çocuklardan ve bunların neticesi olarak gerginlik ve korkudan söz edilmektedir.¹⁶⁶

2.4.2. Yahudi Cemaatinin Ermeni ve Levantenlerle İlişkileri

Yahudi cemaatinin Ermeni cemaatiyle ilişkilerine dair Rumlarla olduğu kadar fazla bilgiye sahip değiliz. Bunun nedeni İzmir’deki Ermeni nüfusunun¹⁶⁷ Rumlardan hayli düşük olmasına bağlanabilir. Ancak Yahudilerin, Ermenileri Rum cemaatine yakın buldukları ve onlarla ilişkilerini mesleki düzeyde tutup ileri götürmediği bilinmektedir. O döneme ilişkin bir Fransız seyyah şöyle yazmaktadır: “*Ermeniler Yahudilere karşı, Rumlarla aynı nefret duyguları içindedir.*”¹⁶⁸ Yahudilerin, Levantenlerle kurduğu ilişkilere dair de elimizde fazla bilgi yoktur. Ancak sefalet içindeki Yahudilerle değilse bile burjuva sınıfı Yahudilerle Levantenler arasında iş ilişkilerinden kaynaklanan bir diyalog bulunduğu ortadadır. Alyans okulları ile Fransa arasındaki sıkı bağ ve Fransız konsoloslğunun çok sayıda Yahudiyi himaye ettiği hatırlandığında eğitilmiş ve zengin sınıfa ait Yahudilerin Levantenlerle sıcak ilişkiler geliştirdiği yorumu yapılabilir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Nahum, s. 95-96

¹⁶⁷ I. Dünya Savaşı’ndan hemen önce İzmir’deki Ermeni nüfusunun Rumlardan 15-20 kat az, Yahudiler’den 3-5 kat az olduğunu nüfusa ilişkin verdiğimiz tablolarda belirtmiştik.

¹⁶⁸ Gaston Deschamps’tan aktaran: Nahum, s. 98

¹⁶⁹ Nahum, s. 99-100

2.4.3. Yahudi Cemaatinin Aşkenaz Yahudileriyle İlişkileri

Yahudilerin kendi içlerinde çekişmeler yaşadığı da olmuştur. Orta Avrupa ve Rusya'dan geçici yahut kalıcı olarak göç etmek zorunda kalan Aşkenaz Yahudileri; dilleri, kültürleri ve dini ritüelleri açısından Sefarad Yahudileri ile uyumsuzluk göstermiş ve İzmir Yahudileri Aşkenazlara her zaman yabancı bir millet gözüyle bakmışlardır. Litvanya, Polonya, Kafkasya, Rusya ve Romanya gibi ülkelerden çeşitli tarihlerde kovulan Aşkenazlardan İzmir'de yerleşme niyeti olanlar Sefaradlardan destek görmemiş; maddi sıkıntılarını Alyans'ın yardımlarıyla aşmaya çalışmışlardır.¹⁷⁰ Belli bir süre sonra Alyans'ın bu yükü kaldıramadığı görülmüştür. Bir Alyans Okul Müdürü 9 Nisan 1894'te Paris'e yazdığı mektubunda Rusya'dan gelen Yahudi mültecilerin durumlarından bahsetmektedir: *“Rus göçmenler çekilmez hale geldi. Para artık yetmiyor. Yarın Pazar, büyük bir kalabalık bu sabah okulda toplanıp yumruklarıyla beni tehdit etti. “Para istiyoruz” diye bağırdılar. Öğlen öğrenciler okulu terk ettiği zaman kapıların açılmasından yararlanıp bahçeye doluştular. Aç ve yorgun çocuklarını gösterdiler.”* Beklenen dayanışmanın görülmemesi ve Alyans'ın mültecilerin yükünü taşıyamaması nedeniyle 1899-1912 yılları arasında çoğunluğu Aşkenaz olmak üzere Osmanlı Devleti'nden 8 bin kadar Yahudi ABD, Kanada, Güney Amerika, Afrika ve Filistin'e göç etmek zorunda kalmıştır. Kentte kalan Aşkenazlar için ayrı bir havra ve rekabet yarattığı için gerilim konusu olan bir hastane açılmıştır. 1896'da İzmir'de kurulan 60 kişilik Yahudi Umumi Meclisi'ne de 6 Aşkenaz temsilci alınmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından kentte yaklaşık 50-60 Aşkenaz aile kalmış ve bunların çoğunluğu kısa zamanda farklı coğrafyalara göç etmiştir. Geri kalan Aşkenazlar ise süreç içinde Sefaradlar içinde asimile olmuştur. Bugün İzmir'de Aşkenaz cemaati ve ibadethanesi bulunmamaktadır.¹⁷¹

2.4.4. Yahudi Cemaatinin Türklerle İlişkileri

İzmir Yahudilerinin kentteki Türk cemaatiyle benzer şartlarda ve yan yana mahallelerde yaşadığını daha önce belirtmiştik. Yahudilerin, Rumlar ve Ermeniler gibi Osmanlı egemenliğine sadakatsizlik göstermediğinden de bahsetmiştik. Dolayısıyla bu bilgiler İzmir'de Türk – Yahudi cemaatleri arasındaki ilişkilerin gerilimden uzak olması gerektiğini düşündürmektedir. Gerçekten de I. Dünya Savaşı öncesinde Yahudi ve Türk cemaatleri arasında kayda değer bir gerilim söz konusu olmamıştır. Türklerin geleneksel

¹⁷⁰ Pardo, s. 50-51

¹⁷¹ Pardo, s. 51-52; Bora, s. 31

olarak Yahudilere karşı hoşgörölü davrandığı ve onları Rum ve Ermenilerin baskılarından korudukları bilinmektedir. Yahudiler de dinlerinin temel ilkelerinden biri olan “Yaşadığım ülkenin yasaları, yasalarımıdır” ilkesi gereği Türk devletine genel anlamda bir sadakat göstermiştir.¹⁷²

2.5. ALYANS OKULLARI VE İZMİR YAHUDİLERİNİN AYDINLANMA SÜRECİNE GİRMESİ

1836’da ilan edilen Tanzimat ve 1856’da ilan edilen Islahat Fermanları, Osmanlı Devleti’nde Batı rüzgarlarının estiği bir süreç başlatmış ve İzmir Yahudi cemaati de bundan etkilenmiştir. 1840 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan ve Maskilim adı verilen gazeteler Yahudi cemaatinde gözlemlenen aydınlanma sürecinin işaretidir. 1846’da “doğunun kapısı” anlamına gelen LaPuerta Del Oriente isimli gazete ve onu takiben yayımlanmaya başlayan Buena Esperansa, El Novelista, El Meserret, La Verdad, L’oustad isimli gazeteler Yahudilerin sosyal ve kültürel gelişim sürecine girdiğini göstermektedir. Bu gazetelerin hepsi İbrani harflerle yazılmıştır ve geleneksel Yahudi lisanı olan Judeo Espanyol dilindedir. 1838’den sonra çoğunluğu dini içerikli olan 110 kadar kitap basılmış ve Yahudi yazarların makaleleri Türk, Fransız ve Rum gazetelerinde yayımlanmaya başlamıştır. 1800’lü yıllardan itibaren kentte Yahudilere ait kurumlarda yerleşmeye başlar. 1805’te ilk Yahudi hastanesi kurulur. 1840’ta Rothschild Ailesi’nin yardımıyla yeni bir hastane, bir hahamhane ve bir ihtiyarlar yurdu inşa edilir. 1911’de Nesim Levi Bayraklı, Karataş’taki konağını hibe eder ve bugünkü Karataş Hastanesi, “*Musevi Hastanesi*” adıyla hizmet vermeye başlar. Tüm bu olumlu gelişmelerin yanı sıra Yahudi cemaatinin gerçek anlamda yükselişi Alyans Okulları’nın açılmasıyla olur.¹⁷³ Bu nedenle cemaatin kültürel ve sosyal yaşamına olumlu katkıları olan Alyans Okulları’na değinmekte fayda vardır

1840 yılında Şam’da yaşanan ve çok sayıda ölüme yol açan kan iftirası Yahudi dünyasında infiale neden olmuştur. Yahudiler tarih boyunca inançları nedeniyle gördükleri eziyetlerin son bulması için bir örgütlenme modeli geliştirir. Bir grup zengin ve aydın Fransız Yahudisi genç 1860 yılında Paris’te “*Alyans*” (Alliance Israelite Universelle)¹⁷⁴ adında bir

¹⁷² Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler – Hukuki ve Siyasi Durumları*, (Redaksiyon: Rifat Bali), İletişim Yayınları, Tarih – Politika Dizisi, No: 10, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 20

¹⁷³ Pardo, s. 46

¹⁷⁴ Yahudilerin Evrensel Birliği (“Alliance; birleşme, Israelite; Musevi, Universelle; evrensel” anlamına gelmektedir. Kaynak: Nahum, s. 102)

cemiyet kurar. Bu cemiyetin üç amacı vardır: **(i)** Yahudilerin özgürleşmesi ve maneviyatlarının gelişmesi için çalışmak, **(ii)** Yahudi oldukları için acı çekenlere yardım etmek, **(iii)** Bu sonuçları elde etmek için her türlü yayını desteklemek. Yahudileri ahlaki çöküntüden kurtularak gelişim ve ilerleme sürecine sokmak ve Yahudi toplumuna çağdaşlık ve özgürlük getirmek için dünya çapında bir perspektifle yola çıkan cemiyet, çalışmalarını üç alanda yoğunlaştırır: Diploması, göçmen sorunu ve eğitim.¹⁷⁵

Özellikle kaliteli ve modern eğitim, cemiyetin en öncelikli stratejisi olmuştur. Çünkü Yahudiler diğer toplumlar gibi modern eğitim kurumlarından yoksundur. Örneğin İzmir Yahudi halkı yüzyıllardan beri din ve İbranice ağırlıklı okullara gitmekteydi. Tutucu hahamların kontrolünde olan eğitim, çağın oldukça gerisinde kalmaktaydı.¹⁷⁶ Cemaatin bir rejenerasyon (yenilenme) yaşamasının modern eğitim ve öğretim kurumlarıyla mümkün olacağına inanan cemiyet bu amaçla tüm Akdeniz havzası, Kuzey Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu, Romanya ve İran'da okullaşmayı hedeflemiştir. Alyans yöneticileri 1789 Fransız İhtilali'nin çıktıkları olan; eşitlik, hürriyet, kardeşlik ilkeleriyle donanmış olduğundan kurdukları okullar aracılığıyla Yahudi toplumunu Fransız modeline uygun bir evrime hazırlamaktadır. Bu amaçla ilk Alyans okulu 1862'de Fas'ta açılmıştır. 1901'de farklı coğrafyalarda 109 okulu bulunan Alyans'ın, öğrenci sayısı 29.000'dir. 1913'te Alyans okulu sayısı 183'e, öğrenci sayısı 43.700'e ulaşır. Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde (1911'de) Türkiye'nin bugünkü sınırları içinde 10.000 çocuk Alyans okullarında eğitim görmektedir ve bunların %35'i bursla okutulmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1000'den fazla Yahudi bulunan her noktasında bir Alyans okulu açılmıştır. Alyans Cemiyeti 1873 yılında İzmir'de bir erkek, 1878'de ise bir kız okulu kurmuştur ve ilerleyen yıllarda İzmir'de okullaşmayı sürdürmenin yanında tarım, çıraklık, dikiş – nakış gibi alanlarda meslek edindirme misyonu da üstlenmiştir.¹⁷⁷ Osmanlı hudutları içindeki Alyans okulu sayısı kısa zamanda 50'ye ulaşmış ve alyans öğrenci sayısı İzmir'de 7000'i bulmuştur. Bu okullar imparatorluğun en iyi okulları arasında girmiş ve çok sayıda Müslüman ve Hıristiyan öğrenciye de diploma vermiştir. Diğer yandan laik nitelikli bu modern eğitim kurumlarına din adamlarının direnç göstermemesi için okullara “yarı ibadethane” görünümü verilmiştir ve öğrencilere, öğretmenler eşliğinde sabah akşam dua ettirilmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Nahum, s. 113

¹⁷⁶ Pardo, s. 48

¹⁷⁷ Nahum, s. 103-108

¹⁷⁸ Bora, s. 158

İlk başta Alyans okulları öğretmenlerinin hepsi Fransız Yahudilerinden oluşmaktadır. Öğretmenler “ilk ilkesi ahlak olan, sosyal ve siyasi istikrarı temin edecek insan ve vatandaş yetiştirmek” düşüncesiyle birer misyoner gibi çalışmaktadırlar. Okulların sayısı artınca öğretmen ihtiyacını karşılama amacıyla Paris’te bir öğretmen okulu açılır. Her yıl Alyans mezunu en başarılı 5 öğrenci bu okullarda Fransız kültürü çerçevesinde sıkı bir eğitimden geçirilir ve öğretmen olarak geri gönderilir.¹⁷⁹ Öğretmen yetiştirilmesinde görüldüğü gibi Alyans okulları son derece merkeziyetçi ve disiplinli bir şekilde yönetilmektedir. Alyans öğretmenlerinin tayinleri, nerede tatil yapacakları, hangi hastanede tedavi olacakları ve hatta nişanlanma ve evlenmeleri Paris’in bilgisi dahilindedir. Paris’teki merkez Alyans öğretmenlerinin özel yaşamlarını tüm detaylarıyla kontrol etmektedir. Sadece okul ve sınıf kütüphanesinin kitapları değil; kalem, hokkakalem, kağıt gibi tüm kırtasiye ihtiyaçları Paris’ten sipariş edilir. Okul yönetimiyle öğretmenler arasında adeta asker bir hiyerarşi bulunmaktadır. Okul müdürleri ile Alyans yöneticileri arasındaki yazışmalar çok sıktır. Örneğin Aralık 1893’te İzmir Alyans okulu müdürlerinden biri Paris’e, her biri çok sayfadan oluşan 13 mektup yollamıştır. Bu mektuplarda cemaatin sosyal yapısı ve başlıca sorunları dışında, öğrenci velilerinin meslekleri, mali durumları hakkında bilgi verilmektedir. Mektuplarda balolarda, şenliklerde yaşananlardan; öğretmenlerin özel yaşamlarına ve hatta öğrenci kantinlerinde satılan yiyeceklerin listesine kadar pek çok gereksiz bilgi de en ince ayrıntısına kadar yazılmaktadır. Alyans öğretmenlerinin Paris’e yazdıkları bu detaylı mektuplar, o dönemdeki İzmir Yahudi Cemaatiyle ilgili olarak bizlere ayrıntılı bilgiler vermektedir.¹⁸⁰

Judeo Espanyol lisanının Yahudileri diğer halklardan tecrit ettiğini, yabancı literatürü takip etmeyi zorlaştırdığını düşünen Alyans yöneticileri eğitim kurumlarında, bir ticaret ve kültür dili olarak beliren Fransızca’yı temel lisan olarak belirlemiştir. Ancak bunun esas sebebi Fransızcanın, Fransız ideolojisini yaymayı kolaylaştıran bir unsur olmasıdır.¹⁸¹ Eğitim dilinin Fransızca olması dışında okutulan kitaplar Fransa’daki okul kitaplarının aynısıdır. Fransa tarihi ve coğrafyası okutulmakta matematik bile Fransızca öğretilmektedir. Sadece eğitimde değil okul çatısı altında düzenlenen sosyal etkinliklerde de Fransızca kullanılmaktadır. Okul müsamerelerinde Fransızca piyesler oynanmakta, Fransızca şarkılar söylenmektedir. Yahudi öğrencilere Fransız edebiyatından eserleri okutulmaktadır. Yani okul öğrencileri Fransa’ya ve

¹⁷⁹ Pardo, s. 47

¹⁸⁰ Nahum, s. 109-112

¹⁸¹ Pardo, s. 47

Fransız kültürüne hayranlıkla eğitilmektedir. Fransızca sadece eğitim dili değil, gündelik dil olarak da yaygınlaştırılmak istenmektedir. Fransız ideolojisini yayma işlevi olduğunu fark eden Alyans, çok kısa zaman içinde Fransız hükümetinin yardımını talep eder. Talep doğrultusunda 1879'da Fransız Dışişleri Bakanı, İstanbul'daki Fransız Büyükelçisine Alyans okullarına destek olması yönünde talimat verir. Okullardaki Fransız himayesi özellikle Türk – Yunan savaşı döneminde çok bariz hissedilir. Bu dönemde başkonsolosun okul işlerine doğrudan karıştığı olmuştur.¹⁸²

Alyans okulları sadece Fransızca konuşan değil Fransız karakterli öğrenciler yetiştirmektedir. Alyans okullarının getirdiği yeni yaşam şekli Yahudilerin dinlerine olan bağlılıklarını zayıflatmıştır ve İzmir Yahudilerinin hızla Avrupailleşmesi (Fransızlaşması) Yahudi cemaatinin gelenekçi bölümünde ve din adamları arasında rahatsızlık yaratmıştır.¹⁸³ Alyans yöneticilerinin ve öğretmenlerinin Batı'ya özgü bakış açısı Yahudi halkının geleneklerinde, öz değerlerinde; yani kısacası Yahudi kimliğinde bir aşınmaya sebebiyet verir. Alyans mezunlarının oluşturduğu yeni burjuvazi dinine aidiyet duysa da ibadetlerini yerine getirmede eskisi gibi titizlik göstermemekte; örneğin sinagoga daha seyrek gitmekte ve kaşere uymamaktadır. Söz konusu burjuvazi Fransızca konuşmayı bir gurur vesilesi olarak görür. Eşler ve çocuklar aile içinde de Fransızca konuşmaya başlar. Yahudi gazetelerinde Fransızca makaleler ve ilanlar yer almaktadır. Kısa zaman içinde isimler de Fransızlaşır. *Yosef; Jozef, Moşe; Moiz, Yaakov; Jakob, Eliau; Eli* olur. Bir sonraki aşamada *Moiz, Moris'e; Jakob, Jak'a; Eli, Lui'*ye dönüşür. En sonunda çocuklara tamamen Fransızca isimler takılır: *Lüsi, Bert, Anri, Marsel, Rober, Sesi...* gibi.¹⁸⁴

Yahudi cemaati üzerindeki Fransız etkisi sadece tutucu Yahudileri değil, Türkleri de rahatsız etmektedir. Bir Türk gazetesi Alyans okullarıyla ilgili olarak “programları ve eğilimleri açısından tam olarak Fransız'dır. Oradan çıkan öğrencilerin hiçbirinde Osmanlı vatansever duygusu yoktur” diye yazmaktadır. Gerçekten de bu okulun öğrencileri Türk dili, Türk kültürü, Türk tarihi ve coğrafyasından son derece uzak yetiştirilmektedir. 1894'te Aydın'daki ilkokul son sınıf öğrencilerinin programı bize Alyans okulların müfredatıyla ilgili aydınlatıcı bilgi vermektedir:

¹⁸² Nahum, s. 119-122

¹⁸³ Pardo, s. 49

¹⁸⁴ Nahum, s. 134-136

Ders	Saat
Fransızca	8
Coğrafya	2
Hesap	3
Hayat Bilgisi	4
Din tarihi	3
İbranice	9
Türkçe	8
Osmanlı Tarihi	3
Toplam	40

Tablo-9: Alyans Okullarının Ders Programı. (Kaynak: Nahum, s. 120)

Alyans okulları birkaç on yılda kurduğu okullar ağıyla Yahudi cemaatini sefalet ve entelektüel geri kalmışlıktan kurtarma konusunda son derece başarılı olmuştur. Ancak Alyans okullarının -gerek sahip olduğu ideoloji, gerekse eğitim müfredatıyla- Yahudi cemaatini bir Türk ulus devletine değil; Fransız ulus devletine hazırladığı ortadadır.¹⁸⁵ Benzer sorunlar diğer cemaat okullarında da görülmüştür. Bu durumun önüne geçebilmek için cemaat okulların denetlenmesi yoluna gidilmiş, bu da çeşitli gerginliklere sebebiyet vermiştir. 1915 yılında yayımlanan Mekatibi Hususiye talimatnamesi ile cemaat okullarında Türk tarihi, coğrafyası ve Türk dilinin Türk öğretmenler tarafından okutulması zorunlu hale getirilmiştir.¹⁸⁶

Laik alyans eğitim kurumlarının etkisi 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başında Yahudi cemaati için 200 yıllık bir çöküşten sonra uyanış ve değişim anlamını taşımıştır. Buradan mezun olan nitelikli öğrenciler cemaatin yönetiminde, bürokraside ve siyasette önemli görevler üstlenmeye başlamışlar ve cemaatin yaşam kalitesini yükseltmek için Benebrit ve Masonluk gibi yardım ve kültür dernekleri kurmuşlardır. Jön Türk İhtilalinden sonra seçilen Ayan Meclisi'nin 4 Yahudi mebusundan 3'ü eski Alyans mezunlarındandır. İttihat ve terakki'nin yöneticilerinden Talat Paşa da birçok Müslüman Türk mebus gibi Alyans mezunudur.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Nahum, s. 124 ve 139

¹⁸⁶ Bora, s. 166

¹⁸⁷ Pardo, s. 48; Nahum, s. 130-131

2.6. İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN ÖRGÜTLENMESİ

İzmir Yahudi Cemaati ile ilgili olarak ele almamız gereken bir diğer önemli konu da idari örgütlenmedir. 17. yüzyılda İzmir'in bir liman kenti olarak belirmesi ile buradaki ticari hareketlilikten nasiplenmek isteyen Yahudi gruplar İstanbul, Safed, Manisa, Tire, Livorno, Venedik ve Portekiz'den göç ederek İzmir'de bir Yahudi cemaati oluşturmuş ve bu cemaatin örgütlü bir şekilde idare edilmesi gerekliliği gündeme gelmiştir. İlk başlarda göçmen gruplar arasında dinsel, sosyal ve ekonomik alanda bir liderlik yarışı yaşanmıştır ve bu yeni cemaat içinde sayısal açıdan Selanik göçmenleri, kültürel ve ekonomik düzey açısından da Portekiz göçmenleri öne çıkmıştır. İzmir Hahambaşılığı, 17. yüzyıldan itibaren iktidar mücadelesinin alanı haline gelir. İzmir'de bilinen ilk hahambaşı İstanbul'dan göç eden Meir Levi'nin oğlu İsak Levi'dir ve onun döneminde Selanikli Yahudiler, Selanik'ten Yosef Eskapa'yı getirip kendi cemaatlerine hahambaşı olarak ilan etmiştir. İsak Levi'den sonra hahambaşılığa getirilen Azarya Yeşuva Eşkanazi'nin ölümüne kadar İzmir Yahudi Cemaati'nin idaresinde çift başlılık devam etmiştir. Eşkanazi'nin ölümünden sonra tüm İzmir Yahudilerinin önderi olarak beliren Yosef Eskapa cemaatin çekişmesiz biçimde yönetilmesini mümkün kılmak amacıyla hukuki, idari ve mali işlere bakacak 2 kurul oluşturmuştur; **(i)** Beit Din (Dini Kurul yada Yargı Evi): 3,5 ya da 7 hahamdan oluşan Beit Din, şeriat mahkemelerinin işlevini görmekte ve Yahudi cemaatini ilgilendiren adli ve idari davalara bakmaktadır. **(ii)** Laik Kurul (Cemaat Kurulu): 12 üyeden oluşan ve üyeleri her yıl yapılan seçimlerle yenilene Laik Kurul cemaatin gelir – gider işlerini hesaplamakta, vergilerini toplamakta ve aynı zamanda cemaatin yönetimini üstlenmektedir. Kurulun seçimleri sinagog cemaatleri ve hahamları, dernek ve esnaf kuruluşlarının üyelerinin belirlediği delegeler tarafından yapılmaktadır.¹⁸⁸

Yosef Eskapa'nın yaptığı bu reform yetkileri iki ayrı elde toplayarak çatışmayı önlemeyi öngörmüş olsa da Eskapa'nın ölümünden sonra dinsel yetkiyi üstlenen Hayim Benveniste ile idari ve mali yetkisi üstlenen İsak Dalba cemaatin idaresini yeniden çift başlı bir sürece sokmuştur. Bu durum 1835'te II. Mahmut'un Osmanlı Yahudi Cemaatinin tek bir merkezden yönetimini sağlayacak "*Osmanlı Hahambaşılığı*" makamını tanımasıyla son bulmuştur. Bu yeni sistemde Osmanlı Yahudilerinin önderi konumuna getirilen İstanbul'daki hahambaşı kent hahambaşılarının atanmasında Osmanlı Padişahına öneride bulunma yetkisine sahip kılınmıştır. Hahambaşının Padişah tarafından atanıyor olması demokratik olmasa da çift

¹⁸⁸ Bora, s. 39-40

başlılığı önleyen bir usul olarak benimsenmiştir. 1850'lerde Sultan Abdülmecit, Osmanlı ve kent hahambaşılarını atamaktan vazgeçip seçme hakkını yeniden Yahudi cemaatine verince İzmir Yahudi cemaatinin yönetimi hahamların ve zengin sınıfın kontrolüne geçmiştir. Tanzimat reformları da cemaatin yönetimindeki çalkantıları önleyememiş ve kriz halinin tüm yoğunluğuyla devam ettiği bir süreçte 1865 tarihli bir "*Hahamhane Nizamnamesi*" yayımlanmıştır. Bu nizamname ile halkın cemaat etkinliklerine katılımı şart koşulmuş, hahamların otoriteleri sınırlandırılmış ve hahambaşılara sivil danışmanlar heyetiyle çalışma zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu nizamnameye dayanarak 1965'te İzmir Yahudi Cemaatinin yeni yönetim kurulu seçilir. Avram Enrikez başkanlığındaki 9 üyeden oluşan yönetim kurulu birkaç ay çalıştıktan sonra feshedilmiş ve cemaat yönetimi yeniden hahamların ve zengin sınıfın kontrolüne girmiştir.¹⁸⁹

Görüldüğü gibi İzmir Yahudi Cemaatinin idaresinde istikrar, uzun yıllar sağlanamamıştır. 1911 tarihli İzmir Yahudi Cemaati Nizamnamesi ile istikrarsızlık süreci bitmiş ve cemaatin idaresinde görece daha düzenli ve demokratik nitelikte bir dönem başlamıştır. Ermeni Nizamnamesinden esinlenerek hazırlanan İstanbul Nizamnamesinden kopya çekilerek ve geçmiş deneyimler hatırlanarak hazırlanan İzmir Nizamnamesi'nin örgütlenme modeli, Lozan Antlaşması öncesinde mevcut olan örgütlenme modelidir. Judeo-Espanyol lisanında yazılan söz konusu nizamnameye göre Yahudi Cemaati, Osmanlı tebaası ve kentte bir yıldan uzun süredir ikamet etmekte bulunan yabancı uyruklu Yahudi erkeklerde oluşur. Cemaatin idari yapısını oluşturan organlar; Meclis-i Umumi (Genel Kurul), Meclis-i Cismani (Cemaat Kurulu) ve Hahambaşılık'tır.¹⁹⁰

Meclis-i Umumi; 20 yaşını doldurmuş erkeklerin oy vermesi sonucu, 25 yaşını doldurmuş 60 üyeden teşekkül eder. Bu üyelerin en az 4 tanesi haham olmalı ve Meclis'te 6 Aşkenaz bulunmalıdır. Yılda bir kez olağan olarak toplanan ve gerektiğinde yıl içinde de toplanan Meclis-i Umumi'nin görevleri: (i) Hahambaşı'nı ve her yıl Meclis-i Cismani'nin üyelerini seçmek, (ii) her geçmiş yıl için Meclis-i Cismani'nin bütçe raporunu incelemek ve (iii) gelecek yıl için Cemaatin bütçesini görüşmektir. Her sene Meclis-i Umumi tarafından gizli oyla seçilen Meclis-i Cismani ise aralarında en az 7 Osmanlı tebaası ve 1 Aşkenaz bulunan 11 Yahudi üyeden oluşur. Seçilen üyelerin hahambaşı tarafından onaylanması zorunludur. Meclis-i Cismani, haftada bir kez toplanır ve ilk toplantısında 1 başkan, 1 başkan

¹⁸⁹ Bora, s. 41-42

¹⁹⁰ Nahum, s. 65

yardımcısı, 2 sekreter, 1 veznedar, 1 arşivci ve 1 maliyeci seçer. Meclis-i Cismani'nin görevleri şöyledir: (i) Yerel Osmanlı yöneticileriyle ilişkileri sürdürmek, (ii) cemaatin eğitim kurumlarını denetlemek, (iii) vergileri toplamak ve bilançoları hazırlamak, (vi) evlilik, boşanma, doğum ve nakil gibi olayların kayıtlarını tutmak.¹⁹¹

Hahambaşı ise Meclis-i Cismani tarafından; 35-55 yaşları arasında, Osmanlı uyruklu, Türkçe bilen, evli, suç işlememiş ve Yeşiva (Din Akademisi) mezunu adaylar arasından seçilir. Hahambaşı, Yahudi cemaatini yerel Osmanlı mercileri nezdinde temsil eder ve hahambaşının tüm icraatları Meclis-i Cismani tarafından onaylanmak zorundadır. Ayrıca hahambaşı kendisi dışında 4 üyesi bulunan Ruhani Meclis Beit Din'in de başıdır ve bu kurul; boşanma, veraset gibi aile meselelerine karar verir ve dine saygı konusunda hassasiyet gösterir. İzmir Yahudi Cemaatinin idari yapısı 20. yüzyılın başına dönemin şartlarına göre demokratik bir karakterdedir. Seçimle iş başına gelen ve güçleri karşılıklı olarak dengelenen organlardan oluşan cemaat idaresinin yine dönemin şartlarına göre seküler bir nitelik taşıdığı da görülmektedir. Yönetim organlarının elinde para cezası, hapis, sürgün ve aforoz gibi etkili yaptırımlar da bulunmaktadır. Meclis-i Cismani'nin vergi toplama yetkisi de zaman zaman yaptırıma dönüşebilmektedir. Sermayeden, dini gereklere uygun kesilmiş et tüketiminden; hamursuz, şarap, rakı, peynir, acı bakla, kabak çekirdeği üzerinden, nişan ve düğün törenlerinden toplanan vergilerin aşırılığa kaçtığı ve keyfiliğe vardığı olmaktadır. Bu durum da cemaatle idare arasında dönemsel gerginliklere sebep olabilmektedir.¹⁹²

19 yüzyıldan 20. yüzyıla girerken sadece idari örgütlenmenin değil, sivil toplum örgütlenmelerinin de etkinliği söz konusudur ve bu durum Yahudi cemaati arasında sağlam bir dayanışma duygusunun bulunduğunu gösterir. 1885'te kurulan İzmir Ticaret Odası'nın yönetim kuruluna 2 Yahudi tüccar seçilmiştir ve I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde sendikal hareketlerde Yahudiler de yer almaya başlamıştır. Bu süreçte hayır dernekleri son derece etkilidir. Muhtaçlara yardım, hastalara ziyaret, göç etmiş ailelere yardım, yetim genç kızların çeyizini oluşturma, cenazelerle ilgilenme, düğünler sırasında müzik çalma gibi amaçları olan çok sayıda yardım derneği yanında siyasi ve kültürel amaçlı dernekler de vardır. Örneğin; Türk dilinin yaygınlaştırılması, İbranice'nin öğrenilmesi, kan iftiralarının lanetlenmesi, Hıristiyanlığa ve İslamiyet'e geçişlerin önlenmesi, cemaat içindeki farklı eğilimlerin birbirine yaklaştırılması amaçları güden dernekler söz konusudur. Tüm bu

¹⁹¹ Bora, s. 43

¹⁹² Nahum, s. 66-68

dernekler oldukça faaldir toplantı ilanları, kurul raporları, parasal yardım çağruları yerel basında sıklıkla yer almaktadır.¹⁹³

İdari ve sivil toplum olarak bu şekilde örgütlenen İzmir Yahudi Cemaati, Osmanlı devlet yaşamıyla da iç içe geçmiştir. Bazıları vilayet ve belediye meclislerinin üyesidir ve Meşrutî Monarşiye geçildiğinde meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'da milletlerini temsil edeceklerdir. Yahudileri Abdülhamit'in iktidar kodrolarında ve Jön Türk muhalefetine de görmek mümkündür. Aralarında askeri tıpta yüksek rütbelere ulaşanlar vardır. Osmanlı devlet erkanının da Yahudi cemaatini kolladığına ilişkin pek çok kanıt bulunmaktadır. Son süreçte Rusya'da kıyıma uğrayıp kovulan Yahudilerin Osmanlı'ya kabul edildiği, çeşitli felaketlerden zarar gören cemaat üyelerine hükümetin maddi yardımında bulunduğu ve kan iftiralarda yerel yöneticilerin Yahudilere sahip çıktığı bilinmektedir. Vali ve mutasarrıflar Yahudi cemaati yöneticilerini ziyaret etmekte, okulları denetleyip övgü dolu sözler söylemekte; ödül dağıtım törenlerine ve okul şenliklerine iştirak etmektedirler. Yani İzmir ve bölgesindeki Yahudiler, Osmanlı devlet nizamına sıkıca bağlı ve yaşamlarından genel anlamda memnundur. Antisemitizm Türkiye'ye yabancı bir akım olduğundan Türklerinde de Yahudilere davranışı düşmanlık içermez. İzmir'in Türk basınında zaman zaman Yahudi sadakatini diğer cemaatlere örnek gösteren yazılar yer almaktadır. 1897 Türk-Yunan savaşı sırasında, Yahudilerin Osmanlı ordularına dua etmek için sinagoglarda ayin düzenledikleri, ordu yararına para topladıkları ve bazı Yahudi gönüllülerin cephede çarpışmak için adını yazdığı bilinmektedir.¹⁹⁴

2.7. 20. YÜZYILIN BAŞINDA VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN DURUMU

2.7.1. Siyonizm İdeolojisi ve İzmir'e Yansımaları

Siyonizm, 19. yüzyıl Avrupası'nda Yahudilerin tarih boyunca yaşadıkları antisemitist hareketlere karşı geliştirdiği bir reflekstir. Alyans'ın taşıdığı evrensellik talebi dünyanın farklı noktalarındaki Yahudilerde dayanışma fikri getirmiş ve Siyonizm'e uygun bir ortam hazırlanmıştır. 1897'de Basel'de Theodore Herzl başkanlığında toplanan Dünya Siyonist Organizasyonu Kongresi'nde dünya Yahudilerine bir yurt bulmak ve bir Yahudi devleti

¹⁹³ Derneklerle ilgili ayrıntılı bilgi ve derneklerin orijinal isimleri için bkz.: Pardo, s. 52

¹⁹⁴ Nahum, s. 71-73

kurmak amaç olarak benimsenmiştir. Yahudiler için yurt, çıkış noktaları olan ve kendilerine vaat edildiğine inandıkları Filistin'dir. Osmanlı toprağı olan Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına Sultan Abdülhamit müsaade etmemiştir. 1908'de iktidara gelen Jön Türkler de Siyonistlerin İstanbul'da örgütlenmelerine ve Aurore isimli yayın organlarıyla propaganda yapmalarına izin verse de Filistin'de bir toprak talebine karşı çıkmış ve Siyonistlere Makedonya veya Mezopotamya bölgelerinde devletleşmelerini önermiştir. Alyans, her ne kadar Siyonizm fikrinin gelişmesine uygun bir ortam yaratsa da Siyonizm ideolojisine en sert muhalefet eden odak olmuştur. Alyansçılar Yahudilerin kurtuluş yolunun yeni bir yurttan değil, Osmanlı ile bütünleşmede olduğunu düşünmektedir. Hahambaşılık da Alyans ile paralel düşünmektedir ve Siyonizm'in yayılmasını engellemeye çalışmaktadır. İstanbul ve Selanik'te pek çok gazeteyi ele geçiren Siyonistler yazılı propagandanın yanı sıra müzik dernekleri, spor kulüpleri, konferanslar ile Yahudi kamuoyunu kendine çekmeye çalışır.¹⁹⁵

Siyonistler, Osmanlı İmparatorluğu'nda tutunma alanı olarak İzmir'i seçmemiştir ancak İzmir'de de Siyonizm taraftarı bir kitlenin var olduğu bilinmektedir. 1898'de Herzl, İzmir Yahudileri ile temas ederek Siyonist kongreye bir delege göndermelerini ister. Ancak yerel yöneticiler, Alyans ve din adamları delege talebini reddeder. İzmir Yahudi basınında Siyonizm'e şiddetle muhalefet eden yazıların yer alması kentte Siyonizm'e ilgi duyan bir kitlenin olduğunu düşündürmektedir. İzmir'in Yahudi gazeteleri Siyonizm'le ilgili olarak çeşitli tarihlerde özetle şöyle yazmaktadır:

“Bunlar binlerce masum ruhu hipnotize eden ve Yahudiliğın canlı güçlerinden bir kısmını engellerle tehlikelerle dolu yollarda kaybolmasına neden olan birkaç beyinsiz. Sebebiyet verdikleri tehlikenin farkında değiller. Zaten onlar Osmanlı Yahudilerinin desteğine muhtaç olan bir avuç Avrupalı Yahudi; gelip İstanbul'a yerleştiler. Osmanlı Yahudilerinin rahatını bozmaya muktedirler. 40.000 İzmir Yahudisinin huzurundan onlara ne? Onlar Avrupa vatandaşı olarak kendi ülkelerinin koruması altında.”

“Siyonizm bir ütopya, tehlikeli bir hayaldir. Filistin kaç Yahudiye barındırabilir? 100.000? 200.000? bu, dünyanın tüm ülkelerine dağılmış 10 milyon Yahudinin sorununu halledecek mi? Bu kaynaktan yoksun bölgeye, verimsiz kumlara, kayalı topraklara göç kaç mal olacak? Yahudilerin kendileri, mutlu yaşadıkları ülkelerini terk edip bu ıssız topraklara yerleşmeyi isteyecek mi?”

¹⁹⁵ Hale Okçay, “Türkiye Yahudileri ve Milliyetçilik”, **Mersin Üniversitesi I. Ulusal Tarih Kongresi – Tarih ve Milliyetçilik Konulu Bildiriler**, Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mersin, 1997, s. 342-344; Ayrıca bkz.: Ethan Bronner, “Siyonizmin Tarihi Yeniden Yazılıyor”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 16, Nisan 1995, s. 7-12

“Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudilerin izleyeceği yol çizilmiştir. Sadık Osmanlı tebaaları, koşulsuz vatanseverler olmaları gerekir ve ayrımcı her fikir onlara yabancı gelmelidir. Yahudi olmadan önce Osmanlıyız. İmparatorluğun içte ve dışta çok düşmanı var, ona zorluk çıkarmanın sırası değil. Filistin imparatorluğun ayrılmaz bir parçasıdır. Osmanlı Yahudileri özerklik, hatta bağımsızlık isteyen bir harekete ortak olamaz. Böyle bir harekete katılmak Osmanlı vatanına ihanetten başka bir şey değildir.”

“Yahudiler hükümet ve kamuoyu tarafından imparatorluğun sadık tebaaları olarak görülmektedir. Siyonizm’in yayılması, bir Yahudi meselesi yaratma riski taşır. Hareketin yandaşı ve karşıtı tüm Osmanlı Yahudilerine kuşkuyla bakılacak. Hükümetin güvenini kaybetmeye başladık. Bu kutsanmış ülkede 4 asırdan beri huzurlu ve sadık bir biçimde yaşıyoruz. Bugün vatanın mutluluğu ve başarısı yolunda çalışmamız için bize tüm haklar veriliyor. Allah vere de bir gün beklentilerimizi ve düşlerimizi sınırlamak için ayrılık kanunları çıkmaz.”

“Unutmayalım ki Filistin patlamaya hazır bir bölgedir. Avrupalı güçlerin orada iktisadi ve siyasi çıkarları vardır. Ya orada oturan Hıristiyan ve Müslümanların tepkisine ne demeli? Filistin Araplarının tepkisine ne demeli? Bir Arap ulusal duygusu oluşmaya başlıyor, bu gelişecektir ve çatışmalar kaçınılmaz olacaktır. Filistin’de bir Yahudi yuvası olması gereken bu sığınak aksine, tehdit ve güvensizlik yuvasına dönüşme riskindedir.”¹⁹⁶

Siyonist basının İzmir’de etkinliği bulunmadığından ileri sürdükleri fikirlere yer veremiyoruz. Ancak İzmir’in Türk basınında Siyonizm karşıtı yazılar yer almaktadır:

“Siyonizm, Türkiye’nin çıkarlarına aykırıdır. Etnik ya da dini bir azınlığın yoğunlaşması Ermeni meselesi hatırlandığında imparatorluk için büyük bir tehlikedir... Türk iktidarı Siyonizm’e iyi gözle bakmaz. Osmanlı Yahudileri de Siyonistlerin övgülerine kanmıyor. Onlar imparatorluk için canını vermeye hazır, samimi vatanseverlerdir. Dürüst bir şekilde çalışır, mazbut bir şekilde yaşarlar. Siyonist ütopyanın etkisinde kalmaları çok yazık olur. Bunun farkındalar ve asırlardır yararlandıkları ve kendilerinden hiç esirgenemeyen sempatiyi kaybedebileceklerini biliyorlar. Ayrıca Filistin Müslümanlar ve Hıristiyanlar için de kutsal bir yerdir. Orada bir Yahudi yurdunun kurulması ciddi uluslar arası sorunlar yaratabilir.”¹⁹⁷

Tüm bu muhalif yayınlara rağmen Siyonist propagandanın çeşitli araçlar kullanarak İzmir’de tutunmaya çalıştığı ve kendine destek aradığı bilinmektedir. İbraniceye ve gelenekselliğe yaptığı vurguyla bir grup tutucu hahamdan destek bulsa da genel anlamda İzmir’de ittifak yapacağı bir odak bulamaz. Ekim 1911’de İtalyan-Türk Savaşının

¹⁹⁶ Nahum, s. 145-146’den derlenmiştir.

¹⁹⁷ Nahum, s. 147’den derlenmiştir.

başlamasıyla Osmanlı İmparatorluğu diplomatik anlamda çok sıkıntılı bir sürece girer ve Siyonist meselesi hem İmparatorluğun hem de İzmir'in gündeminde düşer. 1914'ten önce İzmir'den Filistin'e giden Yahudi sayısı birkaç düzineyi geçmez. Resmi istatistiklere göre 1931'e kadar da Türkiye'nin şimdiki topraklarından Filistin'e ancak 1939 Yahudi göç etmiştir. Bu da tüm çabalarına rağmen Siyonist ideolojinin Osmanlı İmparatorluğu'nda ve İzmir'de fazlaca kök salmadığını ortaya koymaktadır.¹⁹⁸

2.7.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde İzmir Yahudileri

Temmuz 1908'de Jön Türklerin iktidara gelişi, imparatorluğun diğer kentlerinde olduğu gibi İzmir'de de coşku yaratmış, Yahudi cemaati de düzenlenen şenlik ve yürüyüşlere hevesle katılmışlardır. Çünkü Jön Türklerin ideolojisi Yahudi milleti yöneticilerinin ideolojisiyle örtüşmektedir. Jön Türklerin savunduğu; ulusların birliği ve eşitliği, Batı'da olduğu gibi Anayasal monarşiye geçilmesi, ekonomik düzenin liberalleşmesi ve yabancı girişimciye olanaklar sağlanması gibi fikirler Yahudi aydınlar tarafından da paylaşılmaktaydı. Jön Türk İhtilali sırasında Alyans Okulu müdürü Yahudi cemaatinin coşkusunu makul karşılamakta ve şöyle yazmaktadır: *"Alyans tarafından eğitilen İzmirli Yahudi gençler 1789'un büyük ilkeleriyle doludur ve İttihatçı ihtilale ancak bağlı olabilirler."*¹⁹⁹

Nisan 1909'da karşı ihtilalin başarısız olması ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi Yahudi gazeteleri tarafından desteklenir ve İttihatçı ihtilalin yıl dönümü her sene Yahudiler tarafından coşkuyla kutlanır. İzmir Yahudilerinin uluslararası olaylar sırasında hükümet politikalarını desteklemek için yapılan gösterilere katıldığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Yahudiler ülkenin siyasi yaşamına, belediye ve yasama seçimlerine katılmaktadır. Meclis-i Ayan'ın 4 Yahudi üyesinden biri İzmirli'dir. Osmanlı nazırları ve yüksek derece memurları da Yahudi tebaanın devlete bağlılığından duydukları memnuniyeti her fırsatta ifade etmektedirler. Yahudi cemaatinin ekonomik durumunda genel bir rahatlama söz konusudur.²⁰⁰ Yahudilerle Müslümanların birbirine yakınlığına ilişkin bir diğer gösterge ise İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) kurucularından bir bölümünün Yahudi olmasıdır.²⁰¹

¹⁹⁸ Siyonizm'le ilgili İzmir özelinde detaylı bilgi için bkz.: Nahum, s. 141-155

¹⁹⁹ Bora, s. 132; Nahum, s. 77

²⁰⁰ Bora, s. 133

²⁰¹ Pardo, s. 49

Ancak II. Meşrutiyet'in Tanzimat dönemindeki esnek uygulamadan farklı olarak askerlik görevini zorunlu hale getirmesi cemaati memnun etmemiştir. Yahudi gazeteleri askere alınma konusunda cemaati motive edici yayınlar yapsa da konu huzursuzluk yaratır ve Yahudi göçleri bu dönemde artış gösterir. Özellikle iyi yetişmiş Yahudi erkeklerinden Güney Amerika, Mısır ve Fransa gibi dil yönünden sıkıntı çekmeyecekleri ülkelere göçler yaşanır. İzmir göç hareketinin üssü olmuştur ve kentte, göç konusunda uzmanlaşan pek çok şirket faaliyet göstermeye başlamıştır. Ege bölgesinden göç edecek olanlar İzmir'e gelmekte ve burada kurdukları bağlantılar sonucu göç etmektedir. Göç hareketinin öncelikli istikametlerinden biri olmamasına rağmen 1911-1913 yılları arasında 2000 kadar Yahudi'nin ABD'ye gittiği bir veridir ve bu veri o dönemde yaşanan göçün boyutlarını yansıtmaları açısından önemlidir. Yahudiler, coşkuyla karşıladıkları İttihatçıların Osmanlı devletini Türkleştirme, bir Türk ulus devleti yaratma arzusunda olduklarını kısa zaman içinde görecektir. İttihatçıların Türk üstünlüğünün altını çizen pek çok uygulaması Yahudilerde hayal kırıklığı yaratmışsa da bir dünya savaşının yaklaşıyor olması bu hayal kırıklığının üstünde durmaya zaman vermeyecektir.²⁰²

2.7.4. Birinci Dünya Savaşı Öncesi'nde İzmir Yahudilerinin Sosyal ve Ekonomik Durumları

20. yüzyılın başlarında İzmir iktisadi büyümenin doruğuna ulaşmıştır. Alyans okullarının da İzmir Yahudi cemaatinin kültürel ve ekonomik düzeyini yükselttiği görülmektedir. Yahudiler sayısı 15'i bulan yerel gazeteleriyle kentin en dinamik cemaatlerinden biri haline gelmişlerdir. Bu dönemde giyimleri Avrupalılaşmaya başlamış ve açılan yeni iş sahalarında Fransızcaya hakim Yahudiler istihdam edilir olmuştur. Böylelikle ticaret ve komisyonculuk yıllar sonra yeniden Yahudilerin eline geçmiş ve sokaklardaki dilenci Yahudiler azalmaya başlamıştır. Osmanlıların Rumlara ve Ermenilere olan güvenlerinin sarsılması da Yahudilerin ticaret alanlarının genişlemesini kolaylaştırır. Kentteki kırtasiye ve hırdavat alım-satımında Yahudi tekeli oluşur. Çok sayıda ticaret kolu onların elinde ve çok sayıda mağazanın yönetimi Yahudilerdedir. İzmir'in Yahudi semtlerinde iki büyük sinema salonu açılır. Sağlık sektöründe de Yahudi doktorlar son derece etkin bir konumdadır.²⁰³

²⁰² Nahum, s. 81-85

²⁰³ Bora, s. 130

1910'da İzmir'de yaklaşık 21.000 Osmanlı uyruklu, 8.000 yabancı uyruklu Yahudi bulunmaktadır ve bu oran toplam nüfusun %13'üne tekabül etmektedir. 1873'te nüfusunun 3'te 1'i sosyal yardımlarla yaşayan Yahudilerin mesleki profillerindeki değişim dikkat çekicidir. Alyans okullarının kayıtlarından bu dönemde öğrencilerin babalarının, dolayısıyla Yahudi cemaatinin hangi sektörlerde faaliyet gösterdiğini anlamamız mümkündür:

Meslek	Oran
Tüccar, bankacı, komisyoncu	%13,7
Simsar, zanaatkar, tüccar	%42,37
Memur	%12,12
İşçi, gündelikçi, seyyar satıcı, hamal	%25,05
Haham	%2,21
Serbest meslek	%2,21
İşsiz	%1,87

Tablo-10: I. Dünya Savaşı Öncesinde İzmir'deki Alyans Öğrencilerinin Babalarının Meslekleri (Kaynak: Nahum, s. 167)

Yahudi cemaati görece bir refah sürecine girmiş olsa da taşınmaz mal sahipliğine ilişkin veriler diğer cemaatlerle arasındaki açığı tam anlamıyla kapatamadığını ortaya koymaktadır:

Cemaat	Nüfusa Oranı %	Taşınmazların Oranı %
Müslümanlar	33,05	24,86
Rum ve Latinler	29,35	24,52
Ermeniler	4,49	25,92
Yabancı uyruklular	19,79	18,33
Yahudiler	13,32	5,87

Tablo-11: I. Dünya Savaşı'nda İzmir'deki Taşınmaz Malların Cemaatlere Göre Dağılımı. (Kaynak: Nahum, s. 167-168'den derlenmiştir.)

Birinci Dünya Savaşı arifesinde bir diğer dikkat çeken husus da cemaatlerin iç içe geçmeye başlamasıdır. Yahudiler, güzel semtlerdeki Rum ve Frenk kahvelerine gitmeye, hatta oralarda mağaza ve ev sahibi olmaya başlamışlardır. Hıristiyan, Rum, Ermeni ve Levantenlerin Purim karnavalı sırasında Yahudi semtine gelip eğlenmektedir. Bu kaynaşma beraberinde din değiştirme gibi bir riski de getirmiştir. Bu konuda farklı dinlerin temsilcileri arasında anlaşmalar yapılmıştır.²⁰⁴

2.7.4. Birinci Dünya Savaşı'nda İzmir Yahudileri

Birinci Dünya Savaşı, İzmir'deki tüm cemaatler için “felaket” diye tanımlanan bir dönemdir. İzmir askeri hareketlerden doğrudan etkilenen bir yer olmasa da savaşın ekonomik yükünden en çok etkilenen kentlerden biri olmuştur. Savaş süresinde batı ile ilişkileri felce uğrayan İzmir; tarım ürünlerini satacak pazarlarını da kaybeder. Erkeklerin cephede olduğu bir ortamda işgücü sıkıntısı yaşanmaktadır ve İzmir; kıtlığın, yokluğun, kitlesel açlık halinin yaşandığı bir kent olmuştur. Bu dönemde sefalet nedeniyle Fransa ve Mısır gibi ülkelere göç eden Yahudiler olsa da cemaat genel anlamda sıkıntıları paylaşma sabrı göstermiştir. Yahudi cemaati ileri gelenlerinin de savaş esnasında Osmanlı Devletine bağlı kaldıkları, Rum ve Ermeni milletleri gibi ihanet içinde olmadıkları açık bir gerçekliktir.²⁰⁵

Birinci Dünya Savaşı'nda Yahudilerin, Türklere sadık kalmakla birlikte onlarla ortak bir gelecek düşlediklerine dair delillerden biri 1920'de İstanbul işgal altındayken yapılan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin seçimlerine katılım göstermeleridir. Yahudiler, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin seçimlerine Türklere birlikte katılan tek gayrimüslim cemaat olmuştur.²⁰⁶ Osmanlı'nın klasik döneminde askerlikte muaf tutulan gayrimüslimler, Tanzimat döneminden ve özellikle Jön Türk İhtilalinden sonra silah altına alınır olmuştur. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda askerlik yapan Yahudiler, I. Dünya Savaşı'nda da Osmanlı Ordularının mensubu olarak çeşitli cephelerde savaşmışlardır. Bu savaşlarda kaç Yahudinin ölüp yaralandığına ilişkin sağlıklı kayıtlar bulunmamaktadır. Ancak İstanbul Haydarpaşa Mahallesi'ndeki Yahudi mezarlığında I. Dünya Savaşı'nda ölmüş 70 Yahudi gencinin mezarı yer almaktadır. İstanbul'daki Yahudi yardım derneklerinin kayıtları I. Dünya Savaşı sonrasında 1500 kadar öksüz Yahudi çocuğuna ve çok sayıda ihtiyaç sahibi dul kadına dair

²⁰⁴ Nahum, s. 171

²⁰⁵ Savaş yıllarında İzmir Yahudileri için bkz: Bora, s. 238-251

²⁰⁶ Levi, s. 8

bilgi vermektedir.²⁰⁷ Bazı Yahudi erkekleri de cephede değil, tarımsal üretimi ve giyecek ihtiyacını karşılamak için kurulan taburlarda görev almıştır.²⁰⁸

2.7.5. Yunan İşgali Yıllarında İzmir Yahudileri

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı topraklarının işgali anlamını taşımaktadır. İzmir’in önce İtalya’ya, sonra Yunanistan’a bağlanması öngörülür. Bunu önlemek amacıyla Hahambaşı Hayim Nahum ve İzmir Mebusu Nesim Mazliyah, Osmanlı hükümeti tarafından Lahey’e yollanır; ancak, olumlu bir sonuç elde etmeleri mümkün olmaz.²⁰⁹ Mütarekenin imzalanmasından birkaç gün sonra bir İngiliz donanması ve birkaç Fransız gemisi, İzmir limanına demir atar. Müttefikler, Rumların abartılı sevgi gösterileriyle karşılaşır; Rumlar sokakta ağlamakta, denizcilerin önünde diz çöküp ayaklarını öpmekte, kayıklarla açılıp gemilerin yanlarını öpüp okşamaktadırlar. Rum basını da şehrin Yunanistan tarafından ilhak edilmesini kolaylaştıracak psikolojik zemini hazırlama gayretindedir. Kentteki Ermenilerin de Rumların yanında pozisyon aldığı ve Ermeni basınının Türk karşıtı yayınlar yaptığı bilinmektedir. Müttefik donanmasının gelişi Yahudiler üzerinde çelişkili bir ruh hali yaratmıştır; Osmanlı yenilgisinden duyulan hüznün, Rumların etkin hale geldiği bir ortamda antisemitizmden kaynaklanan bir korku ve ticari hayatın yeniden canlanacağına dair umutlu bir bekleyiş.²¹⁰

15 Mayıs 1919’da 12.000 Yunan askeri Mütarekeye dayanarak İzmir’i işgal eder. İşgalci güçler, Osmanlı Rumlarının da desteğiyle İzmir ve çevresinde bir mezalim başlatırlar. Aydın’da köylerin yakıldığını, bir trendeki tüm Türk yolcuların katledildiğini, cinayetlerin ve yağma olaylarının yaşandığını Fransız raporları belgelemekte, Alyans okul müdürlerinin mektupları da doğrulamaktadır. Alyans okul müdürleri Paris’e yazıkları mektuplarda Yunan ordularının Yahudi cemaatine de zarar verdiğini bildirmektedir. Rumlar kentteki Yahudi mağazalarını yağmalamış; Manisa, Menemen ve Aydın’daki dükkanları talan etmiş, cemaatin ileri gelenlerini tartaklamış ve hatta öldürmüştür.²¹¹

²⁰⁷ Levi, s. 40

²⁰⁸ Bora, s. 237

²⁰⁹ Bora, s. 242-243

²¹⁰ Nahum, s. 180-181

²¹¹ Nahum, s. 184; Bora, s. 248

10 Ağustos 1920’de imzalanan Serv Antlaşması, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalini onaylar ve beş yıl sonra yapılacak bir halk oylamasıyla kent ve çevresinin nereye bağlanacağına karar verilmesini öngörür. Kentin Yunanistan’a bağlanması milli bir irkilmeye sebebiyet verir ve Anadolu’nun her yanında protesto gösterileri düzenlenmeye başlar. İstanbul’da on binlerin katıldığı protesto mitingleri düzenlenir ve İzmir’in Türk olduğuna dair istatistikler, bildiriler, dilekçeler ardı ardına yayımlanır. Rumlar da İzmir’in Yunanistan’a bağlanmasını destekleyen gösteriler düzenler, karşı bildiriler yayımlar ve Türklerle taban tabana zıt istatistikler verir. Halk oylamasının beklendiği süreçte belirleyici unsurlardan biri olacak Yahudilere, Yunanlı yetkililer ihtimam göstermeye başlar. Yahudiler üzerinde iktisadi ve kültürel hakimiyetini sürdürmek isteyen Fransızlar, İzmir üzerinde emelleri devam eden İtalyanlar ve Siyonist propagandacılar bu dönemde Yahudi kamuoyunu kuşatmıştır. Yahudilere hoş görünme çabasında olan Rumlar büyük bir hata da yapar. Kentteki eski Yahudi mezarlığının tahrip edilmesi, civarında yerleşen Yahudilerin rahatsız edilmesi ve tarihi önemi olan mezar taşlarının yeni Yunan üniversitesinin inşaatında kullanılmak istenmesi cemaatin sert tepkisiyle karşılaşır. Uluslararası düzlemde de tepki çeken bu girişim Yahudilere, Selanik ve İyonya’nın Yunanlılarca işgali sırasında yaşananları hatırlatmış ve cemaati iyice endişelendirmiştir. Diğer yandan 1921’de yaşanan bir kan iftirası da Rumların antisemitizmden hiç vazgeçemeyeceğini göstermiştir.²¹²

İzmir’deki Yahudi kamuoyunun geçmiş tecrübeler nedeniyle kentin Yunanistan’a bağlanmasına karşı çıktıkları açıktır. Yahudiler bir Yunan ulus devletine entegre olamayacaklarını düşünmektedirler. Venizelos taraftarı bir Fransız gazeteci Yahudilerle ilgili gözlemini okurlarına şu şekilde aktarmaktadır: *“Yahudiler İzmir’in Yunanistan’a bağlanmasına olumlu bakmıyor. Avrupa kontrolü altında bir Türk çözümü tercih ediyorlar.”* Yahudilerin Yunan işgalcilere yönelik pasif direnişi bu kanaati güçlendirmektedir: Yunan bayrağı asmama, lehte beyanat vermeyi ve bildiri yayımlamayı reddetme, Yunanistan lehine düzenlenen yürüyüş ve gösterilere katılmama. Yahudilerin, pasif direniş yanında Yunan işgaline tepkiyi yansıtan aktif eylemleri de olmuştur. Banker Ferit Aseo’nun bankadaki paraları Yunanlılardan gizlemesi ve büyük bir Türk katliamını ihbar ederek önlemesi, Nesim Navvaro’nun işgal kuvvetleri önünde Yunan bayrağını yırtması²¹³, sürgün edilen Nesim

²¹² Nahum, s. 185-187

²¹³ Nureddin Paşa, Navvora’ya bu eyleminin ardından bir teşekkür mektubu yazarak şöyle demiştir: *“Azizim Nesim Navvaro, Bidayeti Mütarekede en zayıf zamanımızda Amiral Dixon, İzmir’e geldiği gün, Amiral’e bir cemile olmak üzere Kramer Palas’a çekilen Yunan bayrağını koparıp yırtmak suretiyle göstermiş olduğunuz cesaret-i medeniyeyi takdir eder, gözlerinizden öperim.”* (Galanti, s. 182)

Mazliah'ın Almanya'dan satın aldığı çok sayıda silahı Rusya üzerinden Anadolu'ya yollaması; Türk basınının da teyit ettiği bazı Yunan karşıtı Yahudi eylemleridir.²¹⁴

Yunan işgalinin yaşandığı günlerde kentte %1500-2000 düzeyinde seyreden bir enflasyon söz konusudur. Ancak buna rağmen binlerce Yunan askeri ve müttefik denizcilerden kaynaklanan ticari bir hareketlilik de yaşanmaktadır. Gazetelerde yer alan sinema, tiyatro ve opera ilanları kentte kültürel hayatın canlı olduğunu düşündürmektedir.²¹⁵ Buna rağmen Yahudilerin mutlu olduğu söylenemez. Anadolu'daki milli mücadele Yahudileri iki ateş arasında bırakmıştır. Her iki tarafında "karşı tarafı tutmakla" suçladığı Yahudiler daha güvenli buldukları bölgelere ve özellikle yurt dışına göç edebileceklerini düşündükleri İzmir'e sığınmakta, bazı gruplar yolculukları esnasında soyulmakta, zarar görmekte yahut öldürülmektedir.²¹⁶ Alyans müdürü Temmuz 1919'da şöyle yazmaktadır: "*Güvensizlik vilayetimizin her yerinde kol geziyor... Şimdiye kadar Büyük Savaş'ın sadece yankısını duyduk, şimdi kapımızda ve kim bilir İzmir bile bu badireden kurtulabilecek mi?*" Bergama, Turgutlu, Aydın ve diğer yerlerden gelen sefalet içindeki sığınmacılara ilişkin olarak çektiği telgrafta Alyans okul müdürü şöyle demektedir: "*Anadolu'dan sığınmacılar kitle halinde geliyor. Kara sefalet.*"²¹⁷

Yarının belirsizliği, silahlı çatışmalar ve ekonomik kriz bu süreçte dış ülkelere yönelik yeni bir göç dalgasını tetiklemiştir. Aydın, Manisa ve İç Ege'deki diğer yerlerden gelen sığınmacılar sinagog ve okullara yerleştirilmekte, cemaatin imkanlarıyla beslenmekte ve kentte birkaç ay kaldıktan sonra Mısır, Rodos, Fransa, Arjantin, Uruguay gibi ülkelere kitleler halinde göç etmektedir. Göç eden gruplar arasında İzmir'in yerleşik Yahudileri de bulunmaktadır. Bu göç dalgası sırasında da Filistin ana istikametlerden biri olmamıştır.²¹⁸

Görüldüğü gibi işgal yılları her anlamda İzmir Yahudi cemaati için sıkıntılı olmuştur. Rum antisemitizmi ve Türklerin kuşkuları yüzünden baskı görmüşler, savaş sebebiyle yaşanan ekonomik sıkıntıdan fazlasıyla etkilenmişler, iç bölgelerden gelen Yahudi mültecilerin sorunlarıyla uğraşmışlardır. Türk direnişçilerin Mustafa Kemal önderliğinde kurdukları

²¹⁴ Pardo, s. 58

²¹⁵ Nahum, s. 189

²¹⁶ Levi, s. 15

²¹⁷ Nahum, s. 191

²¹⁸ Nahum, s. 197

düzenli ordu İzmir'e doğru ilerlemektedir ve İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşu, aynı zamanda Yahudilerin de kurtuluşu anlamına gelecektir.

2.7.6. 9 Eylül 1922: Yahudilerin İzmir'deki Tek Gayrimüslim Cemaat Haline Gelmesi

Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türk ordusunun ayak sesleri İzmir'den duyulunca, rıhtım Yunan adalarına kaçmak isteyen Rumlarla dolar. Deniz yolları acentelerinin önünde itişip kakışanlar arşiv ve bagajlarıyla birlikte vapurlara binmek için uzun kuyruklar oluşturur. Türk ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girer ve kentte bulunan Rum ve Ermenilere yönelik yoğun bir şiddet uygular. Rum ve Ermeniler kenti terk ederken geçtikleri yerleri yakıp yıkmaktadır. 13 Eylül'de Frenk mahallesinde başlayan ve 3 gün 3 gece süren yangında da şehrin "*küçük Paris*" denilen en şık kısmı (bugünkü Alsancak bölgesi) adeta yok olur. Yangının çıktığı bölgede Yahudilerin evleri yoktur ancak dükkanları vardır ve dolayısıyla yangından maddi zarar görür. Mülklerini kaybeden ve can güvenliklerinden korkan elit Yahudilerin de bu süreçte Avrupa'ya kaçtığına dair belgeler vardır.²¹⁹

Kentteki yangının kimler tarafından çıkartıldığına dair çelişkili deliller bulunmaktadır. Ancak Yahudilerin İzmir yangınında sorumluluğu Türklere yüklediği, bu konuda Türk tezini savunduğu bilinmektedir. Alyans okul müdürünün mektubu Yahudi cemaatinin İzmir yangınına dair görüşünü yansıtmaya açısından önemlidir: "*Yangın Türk ordularının gelişinden 3 gün kadar sonra çıktı. Bazıları yangının Türk ordusunun işi olduğunu ileri sürüyor. Başkaları ise yangının tüm işbirlikçilerin toplandığı Ermeni mahallesinde başladığını ve sivil Türklerin onları oradan çıkartmak ve öldürmek için yangını çıkardığını söylüyor. Üçüncü şekil, yangının direnişçilerin kendileri tarafından çıkarıldığını söylüyor. (...) Rumlar terk etmeden önce evlerini ateşe vermişti. (...) Askerler gelip Yunanlıların her yeri ateşe verdiğini söylediler ve gitmemiz konusunda bizi uyardılar.*"²²⁰

Şehrin kontrolünü ele alan Türklerin, Yahudilere yönelik şiddet uygulamadığı üzerinde mutabakat vardır. Bu süreçte yaşanan çarpışmalardan Yahudiler pek etkilenmez. Türk subayları saldırılardan korunmaları için Yahudilerden evlerinin kapılarına işaret koymalarını ister. Bazı Yahudi evleri "*Rum ve Ermeni var mı*" diye kontrol edilir, onun

²¹⁹ Bora, s. 250; Pardo, s. 58

²²⁰ Nahum, s. 200

dışında Yahudi konutlarına dokunulmaz. Alyans okulları, soygunculardan korunur. Ancak Rum ve Ermenilerin kaçarken Yahudilere de zarar verdiği bilinmektedir.²²¹

Yunan işgalini bir türlü içine sindirememiş Yahudi cemaati, Türk ordusunu ve Mustafa Kemal'i sevinçle karşılar ve hatta onun için Judeo Espanyol dilinde şiir ve şarkılar yazarlar. Mustafa Kemal de Yahudilere yönelik olumlu sözler söylemiştir. 2 Şubat 1923'te İzmir'de bir konuşma yapan Mustafa Kemal, Avukat Rafael Amado'nun "*Paşam, Türklerin hem kötü hem de iyi gününde yanında olan ve aynı duyguları paylaşan Yahudi vatandaşlarınız için ne düşünüyorsunuz?*" şeklindeki sorusuna şu cevabı vermiştir: "*Bizimle kader birliği etmiş vatandaşlarımız vardır ki bunlar hakiki Türk milletidir. Bilhassa Yahudiler bu millete ve bu vatana bağlılıklarını ispat etmişlerdir. Şimdiye kadar rahat bir yaşam sürdürdüler. Bundan sonra da huzurlu ve mutlu yaşayacaklardır.*"²²²

Kurtuluş Savaşı esnasında kaçan ve ölenler dışında kentte kalan Rumlar, Lozan Antlaşması'na dayanarak mübadeleye tabi tutulacak ve İzmir, Rumlardan büyük ölçüde tecrit edilecektir. Kentteki Ermeni nüfusunun da öteden beri diğer cemaatlere kıyasla çok az olduğu; bunların da bir kısmının savaş esnasında kaçtığı ve öldüğü, kalanların da sonradan göç ettiği bilinmektedir. Levantenler de milli iktisat politikalarının bir neticesi olarak tedrici bir biçimde kentten ayrıldığı düşünüldüğünde İzmir'in çok cemaatli yapısından eser kalmamıştır. Yahudiler kısa zaman içinde kentteki tek gayrimüslim cemaat halini alır. Rum ve Ermenilerden boşalan ticari alanları hızla doldurur ve Mustafa Kemal Türkiye'sinde büyük umutlarla yeni bir sayfa açarlar.²²³ Ancak Yahudilerin bu refah dönemi çok uzun sürmeyecektir ve tek parti iktidarının ulus devlet yaratma adına uyguladığı politikalar Yahudi cemaati için sıkıntılarla dolu yeni bir süreci beraberinde getirecektir.

Üçüncü bölümde İzmir Yahudi Cemaati'nin laik ve üniter nitelikli yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne entegre olmaya çalışırken yaşadığı çalkantıları ve İzmir Yahudi cemaatinin bu sürecin ardından 21. yüzyılın başında bulunduğu durumu detaylarıyla ele alacağız.

²²¹ Pardo, s. 58; Bora, s. 250; Nahum, s. 200

²²² Galanti, s. 157; Nahum, s. 208

²²³ Nahum, s. 246

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDAN 21. YÜZYILA UZANAN SÜREÇTE İZLENEN AZINLIK KARŞITI POLİTİKALARIN İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARA ETKİSİ

23 Temmuz 1923'te imzalanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş senedi olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşması, içerdiği hükümlerle İzmir'in sosyal ve ekonomik yaşamını bütünüyle değiştirmiştir. İzmir'i halkoylaması yahut denetim gibi herhangi bir şarta bağlamaksızın kesin olarak Türkiye'ye iade eden Antlaşma, Osmanlı döneminde verilen tüm kapitülasyonları da kaldırmıştır. Kapitülasyonların iptali; İzmir ekonomisinde yeni bir dönem başlatırken, kentin kültürel yaşantısında önemli bir yer tutan Levantenler bu kararla birlikte tedrici olarak kentten ayrılmaya başlar. Antlaşmanın İzmir'i doğrudan etkileyen bir diğer hükmü de mübadeledir. Ayrıntılarını Birinci Bölüm'de aktardığımız mübadele, istisnalar dışında tüm Rumların toplu halde Yunanistan'a gönderilmesi ve dolayısıyla İzmir'in Rumlardan boşaltılması anlamına gelmektedir. İzmir nüfusunda hiçbir dönem önemli bir çoğunluk oluşturmayan Ermenilerin de savaşlar esnasında kaçtığı, öldüğü, yahut kovulduğu düşünüldüğünde Yahudiler; kentteki tek gayrimüslim topluluk olarak Türklerle baş başa kalmıştır.

Lozan Barış Antlaşması, İzmir için geçmişten çok farklı bir dönem başlatırken Yahudileri de “Osmanlı Millet Sistemi içindeki gayrimüslim cemaat” statüsünden çıkartıp “azınlık” statüsüne sokmuştur. İzmir Yahudileri, kentin yeni düzenine ve Lozan'ın getirdiği yeni statülerine alışmaya çalışırken “laik bir ulus devlet” olarak kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin politikaları nedeniyle bocalayacak ve gerçek anlamda bir altüst oluş yaşayacaktır. Bu süreçte Yahudilerin devletle ilişkileri, cemaat örgütlenmeleri, hayır dernekleri, okulları, gazeteleri, alfabeleri ve hatta dilleri değişecek ve kısacası Tek Parti iktidarının uygulamaları Yahudileri, “Türkleştirecek”tir. Türkleşmeyen, yani laik nitelikli ulus devlete entegre olamayan Yahudiler ise tedrici olarak Türkiye'den ayrılacaktır. İşte Üçüncü Bölüm'de bu süreci ana hatlarıyla ve İzmir'le ilişkilendirerek ele alacak ve 20. Yüzyılda Yahudi azınlıkların nasıl bir dönüşüm yaşadığını ortaya koyacağız.

3.1. KURTULUŞ SAVAŞI SONRASINDA İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN DURUMU

Türk – Yunan Savaşı sırasında adeta harabeye dönen ve neredeyse tüm fiziki altyapısını kaybeden İzmir'in, en gelişmiş kesimi de 13 Eylül 1922'de çıkan büyük yangında küle dönmüştür. Savaş sonrası kentte her alanda tam anlamıyla bir kriz hali söz konusudur. Bir yandan ticaret, zanaat ve hizmet sektöründe uzmanlaşmış Rum, Ermeni ve Levanten topluluklar ketten ayrılmakta; diğer yandan civar bölgelerdeki Rum mezaliminden kaçarak İzmir'e sığınan Yahudiler ve mübadele sonucu gelen müslümanlar kente eklemlemeye çalışmaktadır. İzmir'in yeniden inşası ancak 1930'larda başlayacak, kalifiye eleman ve sermaye yokluğu nedeniyle çok yavaş ilerleyecektir. 1935'te bile kent merkezinde savaşa ve yangına ait izleri görmek mümkün olacaktır.²²⁴

Türkiye Cumhuriyeti resmi olarak 29 Ekim 1923'te kurulmuş olsa da 9 Eylül 1922'den itibaren Ankara Hükümeti, Misak-ı Milli sınırlarına ve dolayısıyla Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim bölgelerine hakimdir. Savaşın hemen sonrasında resmi kayıtlara göre İstanbul'da 50 bin, İzmir'de 40 bin, Edirne'de 15 bin, Bursa ve Çanakkale'de 3'er bin ve ayrıca Batı Anadolu ve Trakya'nın çeşitli noktalarında 30 bin dolayında Yahudi bulunmaktadır. Bu veriler Türkiye genelinde 150-200 bin kadar Yahudinin bulunduğunu, Yahudilerin İstanbul ve Trakya ile İzmir ve Batı Anadolu yörelerinde yoğunlaştığını ve o dönemde Türkiye nüfusunun 14 milyon olduğu düşünüldüğünde Yahudi cemaatinin küçük bir azınlık oluşturduğunu ortaya koymaktadır.²²⁵

Türkiye Yahudileri içerisinde işgaller ve Kurtuluş Savaşı'ndan en büyük zararı gören Batı Anadolu Yahudileri olmuştur. İşgal sırasında Yunanistan çıkarları doğrultusunda hareket etmeye zorlanan Yahudiler, Türk ordularının yaklaşması üzerine bir Rum mezalimiyle yüz yüze gelmiştir. Savaş esnasında Yahudilerin yaşadığı köy ve kasabalar harabeye dönmüş ve iktisadi altyapısını kaybetmiştir. Yunanlılar, Türk orduları önünden çekilirken yerleşim yerlerini ve tarım arazilerini ateşe vermiş, su kuyularını zehirlemiş, malları yağmalamıştır. Rum mezalimi sırasında 15 bin kadar batı Anadolu Yahudisinin yerleşim bölgelerini terk ederek sefalet içinde, İzmir'e sığındıkları bilinmektedir.²²⁶ Bu süreçte Aydın, Denizli ve Nazilli Yahudiler tarafından bütünüyle boşaltılmış; Manisa, Tire, Turgutlu, Menemen, Urla,

²²⁴ Nahum, s. 204-205

²²⁵ Levi, s. 18

²²⁶ Yahudilere yönelik Rum mezaliminin ayrıntıları için Bkz.: Rifat N. Bali, **Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000, s. 33-36

Ödemiş, Bayındır, Milas gibi yerlerde çok cılız Yahudi gruplar kalmıştır. Manisa'daki Yahudi nüfusun 2000 düzeyinden 30'lara düştüğü, Aydın'daki 3000 kadar Yahudinin kenti tamamen terk ettiği düşünüldüğünde İzmir'e gelen Yahudi mültecilerin rakamsal boyutu daha kolay anlaşılacaktır.²²⁷

Parasız kalmış binlerce Yahudi mülteci savaş sonrasında İzmir Yahudi nüfusunu şişirir. Kendileri de savaşta zarar gören ve büyük yangında iş yerlerini ve maddi varlıklarını büyük ölçüde yitiren yerleşik Yahudiler, mültecilerin yükünü taşıyacak durumda değildir. Kentin ileri gelenleri savaş esnasında deniz aşırı ülkelere göç etmiştir ve bunların arasında 12 üyeli Meclis-i Cismani'nin 9 üyesi de bulunmaktadır. Kentte kalan diğer zengin Yahudilerin de bizzat kendileri zor durumdadır. İstanbul, İzmir ve Edirne'de bir dilim ekmeğe muhtaç şekilde sokaklarda yaşayan mültecilerin, öksüz çocukların, aguna²²⁸ ve dulların durumuna kalıcı çözüm bulmak Türkiye Yahudilerinin öncelikli ve acil sorunu haline gelmiştir.²²⁹

Yahudi Öksüz Kurumu, Bene Berit Deneği, Amerikan Jewish Joint Distribution Committee (AJJDC; Amerikan Fonlarının Ortak Dağıtım Komitesi) ve deniz aşırı ülkelerde yaşayan Türkiye kökenli Yahudiler; sefalet çeken Türkiye Yahudilerine yardım etmek için girişimde bulunur. Alyans, Paris'ten 50 bin Frank gönderir. Ancak Yahudi kurumlarının elindeki olanaklar da savaş koşulları nedeniyle oldukça kısıtlıdır ve yardımlar esas itibariyle İstanbul'da yoğunlaşmıştır.²³⁰ İzmir'de cemaate ait hastane, yetimhane ve okul gibi kurumlar maddi imkansızlıklar nedeniyle kapanmak üzeredir ve 25 bin kadar Yahudi açlık çekmektedir. İzmir Yahudi Cemaati 26 Ekim 1922'de Alyans'a bir mektup göndererek yardım talep eder. Talep üzerine AJJDC, İzmir Yahudileri için 15 bin dolar gönderir. Ardından Amerika'ya göç etmiş İzmir Yahudilerinin kurmuş olduğu Emergency Relief Committee Jewish Sufferers in Smyrna (Acil Yardım Komitesi – İzmir'de Izdırap Çeken Yahudiler) da benzeri bir yardım kampanyası düzenleyerek İzmir'e para gönderir. Ancak yardımlara rağmen İzmir'deki mültecilerin durumlarında belirgin bir iyileşme olmamış; binlerce aile, okul ve havralarda ve hatta sokaklarda yatıp kalkmaya devam etmiştir.²³¹

²²⁷ Levi, s. 16; Nahum, s. 206

²²⁸ **Aguna:** Yahudi dinine göre nişanlıları ya da kocaları kaybolmuş, fakat öldüklerine dair kesin bir kanıt bulunmayan kadınların durumu. Bu durumdaki kadınlar eşlerinin öldüğü kanıtlanana kadar tekrar nişanlanamaz ve evlenemez. (Levi, s. 16)

²²⁹ Levi, s. 17; Nahum, s. 205

²³⁰ Levi, s. 16-17

²³¹ Bali, 2000, s. 35-35

Mülteci sorununa kalıcı bir çözüm bulmak mümkün olmayınca 1922'den itibaren deniz aşırı ülkelere önemli bir Yahudi göçü başlar. Resmi bir Fransız misyonunun gözlemine göre İzmir limanından kalkan her gemi Amerika, İngiltere ve Mısır'a yüzlerce Yahudi taşımaktadır. İzmir'den göç eden bir grup Aydınli mültecinin Buenos Aires'te "*Aydın*" adını verdikleri bir semt kurmaları buradan pek de gönüllü ayrılmadıklarını göstermektedir. Yahudiler için deniz aşırı ülkelere göç için bir basamak oluşturan İzmir'in yanı sıra İstanbul'dan da dışa yönelik Yahudi göçü olmaktadır. 1931'deki veriler 70 bin kadar İstanbul Yahudisinden 50 bin kadarının deniz aşırı ülkelere göç ettiğini göstermektedir.²³² Bu göç dalgasının sadece ekonomik bir boyut taşımadığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik nitelikli bir ulus devlet olarak konumlanmasının Yahudilerin entegrasyonunu zorlaştırdığını ve bunun da göçe iten bir faktör olduğunu ileride göreceğiz.

Tüm bu olumsuzlukların yanında Ermeni, Rum ve Levantenlerin kentten ayrılması İzmir Yahudileri için bir fırsata dönüşmüştür. Böylece Yahudiler hem en önemli ticari rakiplerinden kurtulmuşlar hem de onların boşalttığı iktisadi alanları hızla doldurmaya başlamışlardır. Böylelikle 1920 ve 1930'larda Yahudiler Türkiye ekonomisinde hatırı sayılır bir yer elde edeceklerdir.²³³

3.2. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'YLA AZINLIK STATÜSÜNE GEÇEN YAHUDİLERİN GELECEĞE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

İzmir Yahudileri savaşın yol açtığı sosyal ve ekonomik travmaya rağmen Yunan işgalinin sona ermesi ve Türk zaferi nedeniyle samimi bir memnuniyet içersindedir. İzmir Yahudi basını, Kurtuluş Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal'e övgüler dizmekte, onu "*Türkiye için gerçek bir Mesih*" olarak tanımlamakta; Yahudi halkı Atatürk'e yönelik Judeo-Espanyol dilinde şarkı ve şiirler yazmaktadır. Henri Nahum, İzmir Yahudilerine yönelik yaptığı alan araştırmasında da o döneme tanıklık eden Yahudilerin Atatürk'e büyük bir hayranlık duymaya devam ettiğini gözlemlemiştir.²³⁴ Bu bilgiler yeni Türk devleti ile Yahudi cemaatinin tatlı bir başlangıç yaptığını ortaya koymaya yeterlidir.

²³² Nahum, s. 206-207

²³³ Levi, s. 17

²³⁴ O dönemde İzmir Yahudi basınında Atatürk'le ilgili yer alan yorumlar, İzmir Yahudilerinin Atatürk için yazdığı şiir ve şarkılar, o döneme tanıklık eden İzmir Yahudilerinin Atatürk'le ilgili sözleri için bkz: Nahum, s. 207-209.

Tarih boyunca Türklerden hoşgörü ve himaye gören Yahudiler, gelecek dönemde de bu geleneksel Türk tavrının devam edeceğini düşünmektedir. Geleceklerini Türkiye’de planlayan Yahudiler, yeni Türkiye’yle entegrasyona hevesli olduklarını çeşitli vesilelerle dile getirmektedir. Edirne Başhahamı Becerano²³⁵ 14 Ekim 1922’de İleri gazetesine verdiği mülakatta: *“Biz Museviler sizin kaderlerinizi, meserretlerinizi kendilerimizden ayırmayız... Gelelim Gazi Paşamıza... O, hepimizin Gazi Paşasıdır. Gazi Paşa ile bizim hukukumuz pek eskidir ve ben onunla samimi bir dost olabilme şerefine malikim. Edirne’de iken evimize 20 defadan fazla gelmiştir...”*²³⁶ David Fresko 27 Ekim 1922 tarihli El Tyempo gazetesindeki baş yazısında şöyle demektedir: *“Yahudiler 400 yıldır Türkiye’de yaşıyorlar. Bu uzun yıllar içinde din özgürlüğü, adalet ve hoşgörü buldular. Bütün arzumuz kutsal ve sevgili vatanımızın her alanda ilerlemesini görmektir. Vatanımıza içtenlikle bağlıyız. Hiçbir art düşüncemiz yoktur. Bunu dinimiz de emreder. Yalnız bu değil, ayrıca adalet duygusu da bunu gerektirir... Yeni açılan bu dönemdeki gelişmelerle ilgilenmeliyiz ki görevlerimizi yerine getirebilelim...”* Journal D’Orient gazetesine verdiği mülakatta da Hahambaşı vekili Moşe Becerano; Türk halkının önderlerini övmüş, Türklerin hoşgörü geleneğine vurgu yapmış, Yahudileri vatanlarına karşı her türlü vazifeyi yerine getirmeye çağırarak ve Türk yetkililerden Hahambaşılığın geleneksel dini yetkilerini tanınmasını istemiştir. Alyans’ın yaptığı durum değerlendirmesine göre de Türklerle Yahudileri iyi ilişkiler beklemektedir.²³⁷

Lozan Barış Görüşmeleri esnasında da Yahudi toplumunun moral desteği Türk heyetinin arkasında olmuş, karşılıklı jestler ve beyanatlar birbirini izlemiştir. İsmet Paşa başkanlığındaki müzakere heyetinde eski hahambaşı Haim Nahum’un da yer aldığını zaten daha önce belirtmiştik. Bu durum Yahudilerin savaş zamanında Türklere sadakatsizlik etmediğinin bir nişanesi olarak algılanabilir. Diğer yandan Lozan’da azınlıklarla ilgili olarak oldukça çekişmeli süren müzakerelerde Yahudilerin hiç gündeme gelmediğini, tartışmaların Rumlar ve Ermeniler üzerinde yoğunlaştığını biliyoruz. Lozan Barış Görüşmeleri sürerken TBMM’de azınlıklarla ilgili yapılan müzakerelerde de Yahudiler aleyhinde bir söz söylenmemiştir.²³⁸ Edirne Başhahamı Becerano, yukarıda bir kısmını verdiğimiz mülakatında Lozan’daki azınlık tartışmalarına ilişkin olarak şöyle demektedir: *“Ekalliyetler meselesi... Böyle bir şey söylüyorlar. Fakat rica ederim, siz anladınız mı? Ben bu kelimeleri anlayıp*

²³⁵ Becerano daha sonra Hahambaşı vekili seçilecek ve ölünceye dek bu görevi ifa edecektir.

²³⁶ Bali, 2000, s. 37-38

²³⁷ Levi, s. 20-21 (Levi, Journal D’Orient gazetesinin söz konusu nüshasını bulamadığından mülakatı El Tyempo’nun 31 Temmuz 1923 tarihli nüshasından aktarmıştır.)

²³⁸ Okutan, s. 71

manasına vücut veremedim. Siyasi, hukuki selahiyetdar kimselerle görüştüğüm vakit sordum, onlar da anlamamışlar. Türkiye’de evlad-ı Ben-i İsrail’e mensup bir cemaat vardır. Fakat neden biz bu kelimeleri kullanmıyoruz? Biz kendi cemaatimizin hususi ve dini işleri için kararlarımızı veririz. Hükümet de tasdik eder. Mesela mektep açmak istedik, Türkiye hükümeti buna itiraz etti mi? İbadethane açmak istedik, bir şey denildi mi? O halde ekalliyetlerin manası ne oluyor? Bunu kullananlar ne demek itiyorlar?’’²³⁹ Becerano bu sözleriyle, Osmanlı dönemindeki gelenek ve uygulamaların devam edeceğine dair bir beklenti taşıdığını, Yahudilerin uluslararası düzlemde himaye edilmeye ve “azınlık” olarak tanımlanmaya gerek duymadığını ve zaten Yahudilerin Türkiye hudutları dahilinde özgür bir şekilde yaşadığını belirtmektedir.

Yahudilerin, müzakereleri sürdüren Türk heyetine moral desteği, bu gibi lehte beyanatlarla sınırlı kalmaz. Lozan’daki Türk heyeti ile İsviçre’deki Türkiye kökenli Yahudiler arasında da müzakereler esnasında sıcak ilişkiler gelişir. İsmet Paşa, Cenevre’deki Yahudiler tarafından onuruna verilen yemeğe katılır ve burada yaptığı konuşmada Yahudilerin yasa ve düzeni, uyumu ve çalışmayı sevdiklerini; geçmişte Türk devletine çok hizmet ettiklerini, dış tahriklere kapılmayarak vatanlarına sadık kaldıklarını söyledikten sonra “*Yazık ki diğer azınlıklar onların izinden gitmedi*” der; Rum ve Ermenilere Yahudileri örnek gösterir. İsmet Paşa’nın Cenevre’deki Yahudilerle temasları Türk gazetelerinde de yer alır ve o süreçte Türk basınında Yahudilere duyulan sempatiyi yansıtan yorumlar yayımlanır. Lozan görüşmeleri esnasında Türk heyeti tarafından yayımlanan bir broşürde de Türklerin azınlıklara hoşgörü ve iç muhtariyet gösterdiklerine dair bilgi verilmekte ve Türklerin Yahudilerle kurdukları sıcak ilişkiler bu duruma kanıt olarak gösterilmektedir.²⁴⁰

Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla “azınlık” statüsü kazanan Yahudiler, “reaya” olmaktan çıkıp “vatandaş” konumuna geçtikleri için mutludur. İzmir Yahudileri de antlaşmanın imzalanmasının ardından yapılan kutlamalara katılmıştır ve İzmir Yahudi basını Antlaşmanın doğurduğu sonucu Türkiye açısından tatmin edici bulmuştur. Yahudiler bir azınlık olarak Lozan’ın verdiği hakları da kendileri açısından tatmin edici bulmuştur. Bununla birlikte mevcut Türk yetkililerin olumlu demeçleriyle özgüven kazanan Yahudiler,

²³⁹ Bali, 2000, s. 38

²⁴⁰ Levi, s. 22-23; Bali, 2000, s. 39

kendilerine Türkiye içinde mutlu ve güvenli bir gelecek hayal etmekte, yarına iyimserlikle bakmaktadır.²⁴¹

3.3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE YAHUDİ AZINLIKLARA YÖNELİK BASKICI POLİTİKALAR

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Lozan Barış Antlaşması'yla moral bulan ve iyimserlikle Türkiye'nin yeniden inşasına katkı koymaya hazırlanan Yahudilerin o dönem için öngöremedikleri bazı hususlar vardır: (i) Türkiye'nin laik niteliği, (ii) Türkiye'nin ulus devlet olarak konumlanması ve (iii) Milli Mücadele döneminde Rum ve Ermeni ihaneti nedeniyle yeni Türkiye'de yükselen şoven milliyetçilik.²⁴² Bu hususlar Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu ile taban tabana zıt bir kuruluş felsefesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Şoven milliyetçilik zaman zaman Yahudi aleyhtarlığına dönüşebilecek; ulus devlet modeline uyum ve laiklik ilkesi; tek hukuk sistemini, milli iktisat politikalarını, eğitimde ve lisanda birliği gündeme getirecektir. Özellikle tek parti iktidarı döneminde Yahudilere ve diğer azınlık gruplara yönelik “*Türkleştirme*” politikaları; sosyal dokumuzda izleri hala duran, derin yaralar açacaktır.²⁴³ Bu dönemin parolası, İsmet Paşa'nın “*Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız*”²⁴⁴ şeklindeki sözleridir. Bu sözler Tek Parti döneminde uygulanan azınlık karşıtı politikaların mantığını açıkça ortaya koymaktadır.

3.3.1. Tek Parti Dönemi İnkılaplar ve Yahudi Azınlıklar

Cumhuriyetin ilanından sonra gelen 1924 yılı – dinin devlet ve toplum hayatındaki etkisini azaltmaya yönelik – Kemalist devrimlerin çoğunun yapıldığı bir zaman dilimidir. Hilafet ve şeyhülislam kurumlarının kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve yaşam tarzı inkılaplarının hemen hepsi bu yılda gerçekleşmiştir. Türkiye'yi çağdaş bir Batılı devlete dönüştürmeyi amaçlayan inkılapları Yahudi toplumu memnuniyetle karşılamıştır. Kılık – kıyafet, ölçü, takvim, alfabe, şapka gibi değişiklikler Yahudiler tarafından çabucak

²⁴¹ Nahum, s. 207

²⁴² Bali, 2000, s. 33-34

²⁴³ Tek Parti iktidarının Türkleştirme politikaları birbiriyle ilişki içinde ve zincirleme olarak gelişmiştir. Dolayısıyla bunları kronolojik sırayla yahut önem sırasına göre aktaramayız. Örneğin Yahudi okullarının Maarif Vekaletine bağlanması tek hukuk sistemi, milli iktisat politikaları, laikleşme ve Türkçe konuşurma politikalarıyla ilişkilidir. O nedenle okuyucunun Tek Parti iktidarının Türkleştirme programını bir bütün olarak algılaması ve başlıklar arasındaki bağlantılara dikkat etmesi konunun daha rahat analizmesini sağlayacaktır.

²⁴⁴ Bali, 2000, s. 106

benimsenir. Yahudi gençleri İzmir sokaklarında dolaşarak fes giymeye devam edenleri uyarırlar ve vatan sever gösterilere katılırlar. Yahudi okullarında her pazartesi sabahı bayrak töreni yapılmakta ve yeni rejime bağlılık bildirilmektedir. Mustafa Kemal'e suikast hazırlayanların 1926'da Konak Meydanı'nda idam edilmelerini Yahudi gençleri de izler. İdamlara tanıklık edenlerden biri yıllar sonra Henri Nahum'a o anki hissiyatını şu şekilde aktaracaktır: “(...) Arkadaşlarımla asılanları görmeye gittim. Bende hiçbir acıma uyandırmadılar. 'Oh olsun' diyorduk.”²⁴⁵Bu samimi itiraf o dönemki Yahudi gençlerinin Mustafa Kemal'e ve dolayısıyla yeni rejime bağlılıklarını açık bir şekilde göstermektedir.

İnkılaplar içerisinde Yahudi toplum geleneğini yaralayanlar da olur. Örneğin zorunlu tatil gününün pazar olarak ilan edilmesi haftada 2 gün tatil yapabilecek durumda olmayan Yahudileri sinagoga gitmekten alıkoyar. Ayrıca yeni rejimin alkol üretim ve satışını, devlet tekeline alması kendi şarabını kendi üreten cemaati büyük bir gelirden mahrum bırakır.²⁴⁶ Diğer yandan hahambaşılığın “kaşerut”²⁴⁷ uygun kesilmiş et ve diğer yiyeceklere “kaşer” damgası vurmasının yasaklanması da cemaat gelirlerini kısıtlayan bir başka uygulama olur.²⁴⁸

Yeni rejimin, bazı yasalarının uygulanmasında Yahudileri diğer azınlık gruplarından ayırdığı ve Müslümanlarla eş tuttuğu olmuştur. 1924 yılında işgal sırasında Türkiye'den yurtdışına kaçmış olan Türk uyrukluları da kapsayan özel seyahat yasası kabul edilir. Bu yasa çerçevesinde – Rumlar ve Ermenilerden farklı olarak – savaş veya ateşkes döneminde pasaportsuz yurtdışına çıkmış Yahudilerin kişisel beyana dayanan basit bir işlemle Türkiye'ye dönmeleri mümkün kılınır. Yine Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda dolaşım konusunda azınlıklara getirilen kısıtlamalar Yahudilere uygulanmaz. Rum ve Ermeniler yolculuklarının; amacı, süresi ve güzergahı hakkında polise bilgi vermeye mecbur tutulurken Yahudiler – Müslümanlar gibi – serbest seyahat edebilmektedir.²⁴⁹

Yahudiler zaman zaman yeni rejimce kollansa da azınlıklara yönelik bazı fiili sınırlamalardan da etkilenir. Azınlıklar kamu hizmetinde, mahkemelerde, bakanlıklarda, belediyelerde ve iktisadi devlet teşekküllerinde istihdam edilmezler. Askeri akademiler, harp okulları azınlıklara kapanır ve böylece subay olmaları önlenir. Askerde genellikle amale

²⁴⁵ Nahum, s. 210-212

²⁴⁶ Levi, s. 55-56

²⁴⁷ Kaşer: İslam'daki “helal” kavramını karşılayan kavramdır. “Hahamlar tarafından ya da hahamların gözetiminde kesilen hayvandan elde edilen ürün”dür.

²⁴⁸ Bali, 2000, s. 55

²⁴⁹ Levi, s. 54, 57

taburlarına alınır ve inşaat işlerinde çalıştırılırlar ve silah taşımalarına izin verilmez. İkamet konusunda da bazı kısıtlamalar olur. Örneğin Ermenilerin İzmir’de oturmaları ve Yahudilerin İzmir’den Aydın’a geri dönmeleri önlenir. Azınlıklar siyasete ilişkin olarak da pek çok kısıtlamaya tabi tutulmuştur²⁵⁰ ki bu kısıtlamaları ileride daha detaylı aktaracağız.

3.3.2. Laiklik ve Cemaatin İdari Örgütlenmesi

Laiklik ilkesi yeni devletin en temel karakteristiği olarak belirir. Kemalizmin ideologları dinin devlet ve toplum hayatındaki etkilerini en aza indirmek için gerekli yasal düzenlemeleri yapmakta ve ödün vermeden uygulamaktadır. Bu yasal düzenleme ve uygulamalar İslam gibi, Yahudiliğin de yaşanışını yeniden tanzim etme anlamı taşımaktadır. Yeni rejim Yahudilere kişisel – eşit haklar, din ve vicdan özgürlüğü tanımakta tereddüt etmese de bir toplum olarak örgütlenmeleri ve özerk kurumlara sahip olmaları noktasında direnç gösterir. Ancak Yahudilik toplumsal bir dindir. Günlük duaları bile en az 10 ergin erkeğin bulunmasını gerektirmektedir. Dindar bir Yahudi olarak yaşayabilmek; bir haham, özel et kesimi, özel yiyecekler, özel mezarlık gerektirmektedir. Yahudiler bazı günler elektrikli alet kullanmaz, otomobile binmezler. Tüm bunları düzenleyecek bir iç örgütlenmeye ihtiyaç duydukları açıktır. Ancak tek parti iktidarı Yahudilerin idari örgütlenmeleri konusunda uzun süre ayak diremiş ve bu durum cemaatin yönetiminde uzun yıllar kaos yaşanmasına sebep olmuştur.²⁵¹

Ağustos 1922’de Adliye Vekaleti, Hahambaşılığa yolladığı resmi yazıda 1918’den beri cemaati yöneten geçici idare heyetinin lağvedilip yerine cemaat nizamnamesine uygun yeni bir heyetin oluşturulmasını ister. Hahambaşı Hayim Nahum’un istifasıyla boşalan makamda 1921’den beri vekaleten oturmakta olan Moşe Becerano yazının gereğini uygular ve heyeti lağveder. Cumhuriyetin ilanının ardından Osmanlı döneminden kalma Hahambaşılık Nizamnamesinin yeni devletin kuruluş felsefesiyle örtüşmediği anlaşılır ve 30 Mayıs 1924’te cemaatin ileri gelenleri toplanarak yeni bir nizamname hazırlanana kadar cemaati yönetecek geçici bir heyet seçer. Aynı süreçte hükümet, Hahambaşının cemaat işleriyle ilgili tüm yetkilerini Valilere devreder ve geçmişte olduğu gibi cemaat ileri gelenlerinden 80 kişilik bir Meclis-i Umumi oluşturulmasını ister. Meclis-i Umumi’nin mevcudiyeti korunuyor olsa da Hahambaşının yetkilerinin valilere devri cemaatin merkezi teşkilatını parçalamakta ve

²⁵⁰ Levi, s. 56-57; Nahum, s. 212

²⁵¹ Levi, s. 7

gelirlerini azaltmaktadır. Ete vurduğu “kaşer” damgası gibi sair gelirlerden mahrum kalan Hahambaşılık, savaş sonrası sefalet nedeniyle mutad vergilerini de toplayamıyordur. Cemaati iktisaden rahatlatabilecek zengin Yahudi ailelerin çoğu da savaş zamanı deniz aşırı ülkelere göç etmiştir. Cemaat, personelinin maaşını bile ödemekte zorlanmaktadır.²⁵²

3 Mart 1924’te çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm Yahudi okulların Maarif Vekaleti’ne bağlanması Hahambaşılığın lağvedileceğine dair bir heyecan uyandırır. Zaten Halifeliğin kaldırılmasından sonra Türk ve dünya kamuoyunda Rum ve Ermeni Patrikhaneleri ile Hahambaşılığın da kaldırılacağına ilişkin bir beklenti yaratmıştır. CHF temsilcilerinin de bu nevi idari örgütlenmelerin kaldırılmasının gerekliliğine ilişkin beyanatları olmuştur. Mustafa Kemal’in 4 Mayıs 1924 tarihinde New York Herald’a verdiği – Türk basınında da yayımlanan – demeç iktidarın meseleye bakışını sarih bir biçimde ortaya koymaktadır: *“Hilafetle beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleriyle Musevi hahamhanelerinin ortadan kaldırılması lazımdır. Hilafet ve muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhani daire-i salahiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalaasına müsteniden bahsedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir.”*²⁵³

Aynı günlerde Medeni Kanun’un hazırlık çalışmaları sürmektedir ve cemaate Lozan’daki haklardan vazgeçmeleri noktasından devlet yetkililerinden örtük ve açık telkinler gelmektedir. Basında da Yahudileri Lozan’daki haklarından feragat etmeye çağıran yazılar kaleme alınmaktadır. Yahudi cemaatinin ileri gelenleri arasında da Türkiye’nin tek hukuk sistemine geçmesi gerekliliğini, ulus devleti, laikliği ve hatta Türkleşmeyi savunan kişiler bulunmaktadır. Bu baskıların bir neticesi olarak 15 Eylül 1925’te Hahambaşılık Meclis-i Umumisi Lozan’ın 42. maddesinin birinci ve ikinci paragraflarından vazgeçtiklerini Adliye Vekaleti’ne beyan eder ve tek hukuk sistemine geçişin yolunu açar. 15 Kasım 1925’te Bene Berit cemiyetinin merkezinde düzenlenen toplantıda cemaatin ileri gelenleri çağın gereklerine uygun yeni bir nizamname hazırlanmasına yönelik olarak çalışma başlatır ve 13 kişilik özel bir heyet oluşturur. Ardı ardına süren toplantılarda öne çıkan görüş *“kültürel ve milli faaliyetlerde bulunma hakkına sahip, laik nitelikli”* yeni bir yapılanmadır.²⁵⁴

²⁵² Bali, 2000, s. 54-56

²⁵³ Bali, 2000, s. 58

²⁵⁴ Sürece ilişkin ayrıntılar için bkz.: Bali, 2000, s. 60-77; ayrıca tek hukuk sistemine geçişle ilgili ileride daha detaylı bilgilendirme yapacağız.

18 Şubat günü patlak veren “İspanya’ya sadakat telgrafı” meselesi de yine cemaat üzerinde bir baskı oluşturur. Böyle bir telgrafın bulunmadığını kanıtlama çabasında olan cemaat, Ankara’ya özel bir heyet gönderir ve bağlıklarını bildirir. Yahudi heyetini kabulünden sonra basına açıklamalarda bulunan Dahiliye Vekili; heyet mensuplarının “Lozan’daki bazı hakları görmezden geleceklerini, cemaat okullarında Türkçe eğitim vereceklerini, hahambaşılığın görevlerini ruhani ve cismani olarak ayıracaklarını ve Lozan Antlaşması’nın 41. ve 44. maddelerinden feragat edeceklerini” vaat ettiklerini bildirir. Görüşmeden sonraki günlerde Hahambaşılık Nizamnamesi’nin hazırlanması için daha önce kurulmuş 13 kişilik heyet Dahiliye Vekaleti’nin atadığı bir üyeyle birlikte toplanır ve hem nizamname hem de 42. Maddeden feragat etme mevzuu detaylarıyla ele alınır. Burada ortaya çıkan metin, 1 Ağustos 1926’da Hahamhanede toplanan Yahudi Millet Meclisi (Meclis-i Umumi)’nde müzakere edilir. Oy çoğunluğuyla kabul edilen nizamnameye göre; hahambaşılığın görevleri dini ve dünyevi olarak ayrılır, hahambaşının sadece dini meselelerle meşgul olacağı benimsenir, dünyevi işlerin her cemaatin kendi yönetimince yürütüleceği kayda bağlanır. Bet-Din lağvedilerek yerine başka bir merkezi heyet seçilir. Diğer yandan cemaat yönetimini geçici olarak üstlenecek ve resmi makamlarla diyalogu sağlayacak 5 kişilik bir heyet seçilir. Bu heyetin Kemalist ideolojiye yakın isimlerden oluştuğu ve üyelerinden birinin “Türkleştirme” isimli kitabın yazarı Moiz Kohen (Tekin Alp) olduğu hatırlanmaktadır. Diğer yandan toplantıda sadece Lozan’ın 42. maddesinden feragat edilmiştir ancak kamuoyuna haber, “Lozan’daki tüm haklardan feragat edildiği” şeklinde yansıtılır. Bunun sonucunda ne zaman azınlık hakları gündeme gelse “Yahudilerin bu haklardan feragat ettiği” düşüncesiyle hareket edilir. Toplantının umumi katibi toplantının ardından Milliyet muhabetine içeride konuşulanları şu şekilde özetlemiştir:

- 1- *Türkiye Yahudileri, Türkiye’nin öz evlatları olduklarından vatandaşlık sıfatının beraberinde getirmiş olduğu tüm görev ve hukuka haizdirler. Bu nedenle kendilerine verilecek olan tüm istisnai hakları reddedip Türkiye Cumhuriyeti’nin kanunlarına itaat etmeyi görev bilirler.*
- 2- *Türkiye Yahudileri, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın öngörmüş olduğu siyasi, medeni, ve cezai hukuku teminat olarak bilirler.*
- 3- *Hakkıyla Türk vatandaşı olmak Türk harsını kabul etmekle mümkün olduğundan Türkiye Yahudileri bu ülkeye ulaşmak için tüm gayretleri sarfedeceklerdir.*
- 4- *Türkiye Yahudileri sinagoglarını, hayır ve eğitim müesseselerini Cumhuriyet kanunlarına göre yöneteceklerini kabul ederler.²⁵⁵*

²⁵⁵ Bali, 2000, s. 91-92 (Bu süreçte yaşanan tartışmaların ayrıntıları için bkz: Bali, 2000, s. 77-90)

Cemaatin yönetimiyle ilgili düzenlemeleri değerlendiren Rıfat Bali'ye göre tek parti iktidarı, azınlıklar için merkezi bir örgütlenmenin cemaat halet-i ruhiyesini canlı tutacağını ve Türkleştirmeyi zorlaştıracığını düşünüyordu. Ayrıca Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin geçmişte yaşattığı sorunlar, merkezi teşkilatlanmaya kuşkuyla bakmalarına sebep oluyordu. Bu yüzden Hahambaşılığın yetkileri daraltıldı, gelirleri azaltıldı, okulları Bakanlığa bağlandı ve hayır kurumları ya kapatıldı ya da özerkleştirildi. Diğer yandan dünyevi işlere bakacak farklı kurullar oluşturuldu, yerel cemaat yönetimleri güçlendirildi ve yönetim organları seçimlerine müdahale edildi.²⁵⁶ Dünyevi yetkileri elinden alınan Hahambaşı Becerano sonraki günlerde Milliyet'e şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Musevi cemaatinin din ile dünya işlerinin tefriki hakkında verdiği karardan sonra, ben Hahambaşı sıfatıyla artık umur-ı dünyevi ile meşgul değilim. Zaten işim o kadar başımdan aşmış ki meşgul olmak istesem de vakit bulamam. Görüyorsunuz ya; kitap, kitap, kitap... Mütemadiyen kitap okuyorum. Soruyorsunuz ki bu yeni vaziyetten memnun muyum? Ne kadar memnun olduğumu size tarif edemem. Benim öteden beri düşündüğüm şey de bu idi. Bir reis-i ruhani hiçbir zaman cemaate ait meselelerle ve hele hesap işleriyle asla uğraşmamalıdır. Varsın o işleri de ait oldukları cemaatler düşünsün. Şimdi kenimi çok rahat ve vicdanen müsterih buluyorum. Din adamı, dine ait işlerle baş başa bırakılırsa, o da tabii kendini daha serbest görür.”*²⁵⁷

Hahambaşı Becerano'nun 1931'deki ölümünden sonra 1953 yılına kadar yeni bir hahambaşı seçilemez. Cemaat 1953'e kadar sivil liderlerin elinde; nizamnamesiz, kuralsız, kayıtsız bir biçimde idare edilir ve en sancılı yılları ruhani bir lideri olmadan geçirir.²⁵⁸

3.3.3. Tek Hukuk Sistemine Geçiş ve Yahudi Azınlıklar

Devletin laik niteliği, din temelli hukuk kurallarının kaldırılmasını; üniter niteliği ise *“tek bir hukuk sistemi”*ne geçişi zaruri kılmaktadır. Lozan haklarından feragat sadece cemaat yönetiminin laikleştirilmesi için değil, tek hukuk sisteminin yaşama geçmesi için zaruri olmuştur. Aşağıda bu konunun detayları aktarılacaktır.

Kozmopolit yapılı Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslümanlar İslam Hukuku'na göre yargılanırken; gayrimüslimler özel hukuk alanında (yani kişi, aile, miras, borçlar ve ticaret

²⁵⁶ Bali, 2000, s. 240-241

²⁵⁷ Bali, 2000, s. 94

²⁵⁸ Bali, 2000, s. 241-242

hukuku) mensup oldukları milletin dini kurallarına göre, kamu hukuku alanında ise İslam Hukuku'nun Müslüman olmayanlar için öngördüğü kurallara göre yargılanıyordu. Devletin teokratik temellere dayanması nedeniyle oluşan bu ikili yapının yanı sıra ülkede yaşayan yabancılara dayanan kapitülasyonlardan doğan farklı yargılama usulleri Osmanlı hukuk sistemini daha da karmaşık bir hale getirmişti.²⁵⁹

Tanzimat Ferman'ıyla gündeme gelen “*tebaanın kanun önünde eşitliği*” prensibi tek hukuk sistemine geçiş için bir niyet beyanı olarak kabul edilse de devletin teokratik niteliği, tebaanın tüm unsurlarına uygulanacak kapsamda kanunların hazırlanmasına izin vermemiştir. Daha sonra ilan edilen Islahat Fermanı da gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıkların altını çizerek, çok hukuklu yapıyı güçlendirmiştir. Bir yandan şeriye ve cemaat mahkemeleri, diğer yandan konsoloslukların kurduğu mahkemeler²⁶⁰ ülkede; kanunların tekliği, genelliği, yargı sisteminin birliği gibi modern kaidelerin yerleşmesine izin vermemiştir. Bu hale rağmen 1850'de Fransız Ticaret Kanunu tercüme edilerek bazı değişikliklerle kabul edilir; 1858'de Ceza Kanunu, 1861'de Ticaret Yargılama Usul Kanunu, 1863'te Deniz Ticaret Kanunu yine Fransız örneklerinden yararlanılarak hazırlanır ve yürürlüğe girer. Prusya ve Belçika Anayasaları model alınarak hazırlanan 1876 Anayasası ve 1879'da Fransız Ceza ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunları'ndan esinlenerek yürürlüğe konan yeni muhakeme usulü kanunu; Osmanlı hukukunu tek hukuk sistemine dönüştürmeye çalışan çabalar olmuş ancak yetkililerin tüm iyi niyetine rağmen gereği gibi uygulanamamıştır. Alman Büyükelçiliği Osmanlı hukukundaki dualist yapıyla ilgili olarak hazırladığı raporda şöyle demektedir: “*Yasa önünde eşitliğin ilanının gerçekleştirilmesi hiçbir ülkede Osmanlı Devleti'nde olduğu kadar zor olamaz. Burada 'yasa önünde eşitlik' denildiğinde insan hemen alışkanlıkla, müslümanı hıristiyandan ayıran farkların kaldırılacağını düşünüyor; ama Hıristiyanların pek çok imtiyazları olduğunu unutuyor.*”²⁶¹

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nda kapitülasyonları kaldırmakla birlikte buna dayanan konsolosluk mahkemelerini de kaldırmakta ve tek hukuk sistemine geçişte önemli bir adım atmaktadır. Diğer yandan Lozan Barış Antlaşması'nın “*Gayrimüslim azınlıklara*

²⁵⁹ Gülnihal Bozkurt, **Azınlık İmtiyazları – Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 5-6

²⁶⁰ Yabancı ülkeler, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlere berat (mahmi) ve pasaport vererek onların da kapitülasyonlardan yararlanmasını ve dolayısıyla konsolosluk mahkemelerinin yargı alanına girmelerini sağlıyor; bu durum da kimin hangi hukuka göre yargılanacağını bile belli olmadığı bir kargaşaya sebebiyet veriyordu. (Bu konuda ayrıntılı bilgilendirme için bkz: Bozkurt, s. 10-44)

²⁶¹ Bozkurt, s. 6-9

mensup Türk tebaası, Müslümanların istifade ettikleri aynı hukuki medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Türkiye'nin bütün halkı, din ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit olacaklardır.” şeklindeki 39. maddesi Türkiye'nin çıkartacağı genel nitelikli bir kanunla tek hukuk sistemine geçebileceği bir zemin yaratmaktadır.²⁶² Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından ve Cumhuriyetin ilanından sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasası'nın “*Türkler kanun nazarında müsavi ve bilâistisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.*” şeklindeki 69. maddesi ve “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) itlak olunur.*” şeklindeki 88. maddesi tek hukuk sistemine geçmekle birlikte Lozan'da azınlıklara verilen imtiyazların feda edilebileceği anlamını taşımaktadır. Bu durum Lozan'ın 39. maddesiyle paralel olsa da 42. maddesiyle çelişki arz etmektedir.²⁶³

Lozan'ın 42. maddesi gayrimüslimler arasında meydana gelebilecek ve aile hukuku kapsamına giren ihtilafların; kendi dini kuralları, örf ve adetlerine göre Türk mahkemelerince çözümleneceğini öngörmekteydi. Bu amaçla her azınlık grubu için cemaat ve hükümet temsilcilerinden oluşacak kanun encümenleri kurulacak ve bunlar, aile hukuku alanında özel kanun tasarıları hazırlayarak ve yasamanın onayına sunacaktır. Lozan'ın bu maddesini işletebilmek adına Adalet Bakanlığı'nın talimatıyla 23 Nisan 1925'te Yahudi cemaatiyle ilgili karma kanun encümeni kurulur. Saruhan Mebusu Mustafa Fevzi'nin başkanlık ettiği; Prof. Dr. Cevdet Ferit, Prof. Dr. Mişon Ventura ve Avukat Kalef Gabay'ın üyelik ettiği encümen, 23 Mayıs 1925'te ilk toplantısını yapar. Komisyonun çalışmaları devam ederken Ventura ve Gabay “Türkiye'nin hakimiyet hukukunun ihlal edildiği” gerekçesiyle Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'e müracaat ederek encümenin lağvedilmesini ister. Adalet Bakanı, Lozan'ın bir gereği olarak encümenin çalışmalarına devam etmesi gerektiği yanıtını verince, Ventura ve Gabay, Hahambaşı Haim Becerano ile temasa geçerek cemaatin Lozan'ın 42. maddesinde tanınan haklardan feragat etmesi fikrini telkin ederler.²⁶⁴ Bu durum, Türk hükümetinin tek hukuk sistemine geçmek için de olsa Lozan'ın hükümlerini açıkça çiğnemekten kaçındığını, Yahudi cemaatinin bazı ileri gelenleriyle danışıklı dövüş içerisinde hareket ederek haklardan feragat edilecek bir zemin yaratmaya çalıştığını hissettirmektedir.

²⁶² Bozkurt, s. 48

²⁶³ Okutan, s. 83

²⁶⁴ Bali, 2000, s. 60-61

Türk Medeni Kanunu'nun hazırlık çalışmalarının sürdüğü bir ortamda Yahudilerin Lozan'ın 42. maddesinden feragat etmesine yönelik olarak kamuoyu oluşturma faaliyetleri başlatılır. Yahudi cemaatinin ileri gelenleriyle Türk ve Yahudi basınının etkili kalemleri tek hukuk sisteminin önemine vurgu yapan görüşler öne sürer ve Yahudileri haklardan feragat etme noktasında diğer azınlıklara da örnek olacak öncü bir rol üstlenmeye çağırırlar. Bu kamuoyu oluşturma faaliyetleri kısa süre sonra Hahambaşı Becerano üzerinde etkili olur ve Becerano, yeni hazırlanan Türk medeni kanununun Yahudilere de uygulanmasına rıza gösterir. Bunun üzerine 10 Eylül 1925'te toplanan Karma Kanun Encümeni, aile hukuku ile ilgili çalışmalarını sona erdirdiğini açıklar. Aynı gün Ventura ve Gabay encümen üyeliğinden istifa eder ve kamuoyuna, Yahudi cemaatinin Lozan'ın 42. maddesinden feragat ettiğini açıklar. 15 Eylül 1925 günü Hahambaşılık Meclis-i Umumi üyesi 42 kişi Hahamhane'de bir araya gelerek *“aile hukuku ve şahsi hükümler bakımından ayrı bir muameleye tabi olma ihtiyacı duymadıklarını”* gerekçe göstererek Lozan'ın 42. maddesinin 1. ve 2. paragraflarında yer alan haklardan feragat ettiklerini Adalet Bakanlığı'na resmen bildirirler.²⁶⁵ Yahudi cemaatinin feragat beyanı beklenildiği gibi Rum ve Ermeni cemaatinin de benzer bir tavır göstermesinde etkili olur. Ermeni azınlıklar 17 Ekim 1925'te, Rum azınlıklar ise 29 Ekim 1925'te Kanun Encümeni Komisyonlarının faaliyetlerini tatil ederek Lozan'ın 42. maddesindeki haklardan feragat etmiş olurlar.²⁶⁶

Bu feragatlarla kişi ve aile hukuku alanında yüzlerce yıldır süren “farklı dini hukuk sistemlerinin” geçerliliği sona ermiş ve 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu, hukuk ve yargılama alanındaki dualizme resmen son vermiştir. Türk Medeni Kanunu'nun Esbab-ı Mucibe Layihası'nda kapitülasyon ve azınlıkların dini haklarının laik bir hukuk sisteminde söz konusu olamayacağı şu şekilde vurgulanmıştır: *“Muhtelif dinlere mensup tebaayı ihtiva eden devletlerde tek bir kanunun bütün camiada uygulanabilmesi için, bunun din ile münasebetini kesmesi milli egemenlik için de bir zarurettir. Çünkü kanunlar, dine dayalı olursa vicdan hürriyetini kabul mecburiyetinde olan devlette, muhtelif dinlere mensup tebaası için ayrı ayrı kanun yapmak icap eder. Bu hal, çağdaş devletlerde şart olan siyasi, sosyal, milli birliğe tamamen aykırıdır. Hatırlamak icap eder ki devlet yalnız tebaası ile değil, yabancılarla da temastadır. Bu takdirde onlar için kapitülasyon adı altında istisnai kurallar kabul etmek mecburiyeti doğar. Lozan ile ilga olunan kapitülasyonların sürdürülmesi için yabancılar tarafından öne sürülen gerekçelerin en önemli yanı bu nokta olmuştur...”*

²⁶⁵ Bali, 2000, s. 61-64; Levi, s. 66

²⁶⁶ Bali, 2000, s. 65

Ulus / Üniter Devlet için, Tek Hukuk Sistemi ne kadar önemliyse eğitimde birlik de o derece önemlidir. Bu amaçla çıkartılan “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”, azınlık okullarının Maarif Vekaleti’ne bağlanacağı bir süreci başlatır.

3.3.4. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Yahudi Okulları

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu “eğitimde birlik” adına azınlık okullarına devlet müdahalesini başlatır. Bu kanun gereğince aralarında azınlık okullarının da bulunduğu tüm okullar Maarif Vekaleti’ne bağlanır ve yayımlanan bir genelge ile bu okullarda; dini esasa dayalı eğitim, dini propaganda, dini işaret ve semboller yasaklanır. 26 Eylül 1925 yılında yayımlanan bir genelge ile de azınlık okullarında verilen derslerde Türkler, Türk devleti ve Türk tarihi aleyhinde herhangi bir ifadenin kullanılması yasaklanır. 1926’da yayımlanan başka bir genelge de azınlık okullarında okutulacak Türkçe, Türk tarihi ve Türk coğrafyası derslerine girecek öğretmenlerin bakanlıkça atanması öngörülür.²⁶⁷

Azınlık okullarına yönelik denetimi Yahudi okulları özelinde ele alan Avner Levi, haftada en az 5 saat okutulacak Türkçe dersini verecek ve Bakanlık tarafından atanacak öğretmenlerin maaşlarının, okul bütçesinden ödeneceğine dikkat çeker. Üstelik öğretmenlerin maaşları o dönemin standartlarının 3 katı olarak belirlenmiştir. Bu durum zaten ekonomik sıkıntı çekmekte olan Yahudi cemaati için ayrı bir yük oluşturmuştur. Tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerinin de yine Bakanlıkça atanacak Türk öğretmenler tarafından okutulacak oluşu, hali hazırda bu dersi vermekte olan Yahudi öğretmenleri işsiz bırakacaktır. Yabancı uyrukluların yönetici yahut öğretmen olarak azınlık okullarında görev ifa edemeyeceklerine ilişkin kısıtlama ise pek çoğu Alyans okulu olan ve dolayısıyla pek çok Fransız’ın çalıştığı Yahudi okullarını daha fazla etkiler.²⁶⁸ Türk öğretmenlerinin maaşlarının yüksek tutulması, maaşların azınlık okullarınca ödetilmesi, azınlık okullarında görev alan öğretmenlerin dolaylı olarak işsiz bırakılması sadece Tevhid-i Tedrisat’la izah edilemez. Bu uygulamalar bir anlamda servetin yeniden bölüşümünü öngörmekte ve aynı dönemde uygulanan milli iktisat politikalarının uzantısı olmaktadır.

Avner Levi, Türk yetkililerin eğitimle ilgili kanun ve genelgelerin uygulanmasında ve özellikle işsiz kalan öğretmenler konusunda diğer azınlıklara nazaran Yahudilere esneklik

²⁶⁷ Okutan, s. 167-168

²⁶⁸ Levi, s. 38-39

sağladığını söyler ve Yahudi okullarıyla ilgili esas travmanın eğitim diliyle ilgili yapılan düzenlemede yaşandığını belirtir. Maarif Bakanlığı, Lozan Antlaşması'nın 41. maddesinde geçen “*Genel eğitim konusunda Türk hükümeti, Müslüman olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda anadilleriyle öğretimde bulunmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır*” ifadesine dayanarak Yahudi okullarına bir genelge gönderir ve bu okullarda eğitim dilinin Türkçe yahut İbranice olacağını bildirir. Asırlar boyunca ibadet dili olarak kullanılan İbraniceyi anlayacak ne bir öğrenci, ne bir öğretmen bulunmakta; ne de İbranice bir eğitim malzemesi bulunmaktadır ve dolayısıyla bu dilde eğitim görmek mümkün değildir. Uzun zamandır okullarında Fransızca eğitim gören ve bu dille bütünleşen Yahudiler, Türk yetkililerde Fransızca eğitime devam etmeyi talep eder. Ancak bu talebe olumsuz yanıt alırlar ve okulların eğitim dili Türkçe olur.²⁶⁹

Eğitim dili Türkçe olunca tüm Yahudi okulu müdürleri Türk dil ve edebiyatından sınava girmeye mecbur tutulur. Sınav sonunda hemen hepsi başarısız olur ve görevlerinden alınırlar. Cemaat ileri gelenleri araya girer ve görevden alınma kararının bir yıl ertelenmesini ve gelecek yıl bir sınav hakkı daha verilmesini sağlarlar. Sadece devlet yetkilileri değil, Türk basını da Yahudi okulları üzerinde bir denetim yürütmektedir. Cumhuriyet gazetesi yazarları devlet görevlisi gibi okulları denetler ve okullardaki durumu sık sık haberleştirir. Yani okulların bağımsızlığı hukuki ve fiili olarak ortadan kalkmış; okulların Yahudiliği, öğrencilerinin Yahudi olması ve giderlerinin cemaatçe karşılanmasından ibaret olmuştur. Eğitim dilleri Türkçe'ye dönen, ders programı bizzat Bakanlık tarafından belirlenen ve derslerin çoğu Türk öğretmenlerce okutulan Yahudi okullarının Türk yetkililerin istediği konuma geldiği açıktır. Belki de bu nedenle sadece İstanbul'da 38 yabancı okulu misyonerlik yaptıkları gerekçesiyle kapatan Türkiye, Yahudi okullarına dokunmamıştır. Pek çok okulu Alyans çerçevesinde Paris menşeli olan Yahudi okullarını kapatmayan Türkiye, okulların adından Alyans sözcüğünü çıkartıp “Musevi” sözcüğü koymakla yetinmiştir.²⁷⁰

Azınlık okullarına yönelik müdahalelere ilişkin bilgilere sadece Yahudi kaynaklarında değil CHP arşivinde de rastlamak mümkündür. CHP'nin 1935 tarihli 15. Yıl Kitabı'nda azınlık okullarına müdahaleler şu şekilde aktarılmaktadır:

²⁶⁹ Levi, s. 49-51

²⁷⁰ Levi, s. 51, 69-70

“Cumhuriyet idaresi azlık²⁷¹ okullarını sıkı bir murakabe ve teftiş altında bulundurmıştır. Bu okulların program ve talimatnameleri Bakanlıkça tetkik olunarak dereceleri tespit edilmiştir. Azlık okullarında Türkçe, tarih, coğrafya, yurt bilgisi ve sosyoloji derslerinin Türkçe okutulması mecbur tutulmuştur. Azlık okullarının direktörlerinin resmi ilkokul mezunları derecesinde Türkçe'ye vakıf olmaları mecburi tutulmuştur. Azlık okullarının bütün kayıtlarının Türkçe tutulması ve diploma ve tasdikname gibi vesikaların Türkçe yazılması temin olunmuştur. Bu okulların idare ve talim heyetlerinin tayini ve değiştirilmesi işlerinin bakanlığın tasdikinden geçirilmesi usul ittihaz edilmiştir. Azlık liselerinden çıkanlar arasında Türk üniversitesine ve yüksek okullarına gireceklerin Türk resmi liselerinde olgunluk sınavı geçirmeleri mecburi tutulmuştur.”²⁷²

3.3.5. Ulus Devlet ve Azınlık Dillerine Yönelik Baskılar

Dil, ulusçuluk ideolojisinin temel enstrümanlarından biridir ve bu ideolojinin taraftarlarının geneli açısından ulusal birliğin en açık sembolü olarak görülmektedir. Bu nedenle neredeyse bütün ulus devletlerde hakim milletin dili (bir başka deyişe resmi dil) azınlıklara ve azınlık kabul edilmeyen diğer farklı gruplara dayatılmıştır. Türkiye’de ulusal dil oluşturma meselesinin ele alınması Avrupa’yla kıyaslandığında oldukça geç başlamıştır. Türkçe, Osmanlı Devleti’nde resmi dildir, ancak; Osmanlı yönetimi gayrimüslim tebaa ile millet başları vasıtasıyla ilişki kurduğundan Türkçenin yaygınlaştırılması gerekli görülmemiş, zorunlu tutulmamıştır. Tanzimat döneminde dilin önemi kavranmış ve 1876 Anayasası’nın “*Tebaa-i Osmaniye’nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-i resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır*” şeklindeki 18. maddesine dayanılarak Türkçenin yaygınlaştırılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur.²⁷³

Bu girişimler çerçevesinde gayrimüslim okullarında Türkçe dersi zorunlu hale getirilmiş ve okul yöneticileri Türkçenin yaygınlaştırılması konusunda işbirliğine davet edilmiştir. İzmir Valisi bu süreçte Alyans okulu öğrencilerine yaptığı hitapta şöyle demektedir: “*Anadilinizden sonra öğrenmeniz gereken dil Fransızca değil, İngilizce değil, Türkçedir. Bu dilleri öğrenmek çok iyi bir şeydir ama ancak vakit varsa ve ikinci sırada.*” Paris’teki merkezin de Alyans okullarında Türkçe öğretilmesini teşvik eden bir politikası söz konusu olmuştur. Tanzimat döneminde teknik güçlülere rağmen Alyans okullarında Türkçe

²⁷¹ Söz konusu belgede azınlıklardan “**azlık**” şeklinde bahsedilmektedir.

²⁷² Aktaran: Bali, 2000, s. 313-314

²⁷³ Okutan, s. 176-178 (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca **Bkz.:** Şerafettin Turan, **Atatürk ve Ulusal Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981; Enver Ziya Karal, “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985)

dersinin verilmeye başladığı ve bu konuda okulların denetime tabi tutulduğu bilinmektedir. Ancak bu ve benzeri girişimlere rağmen İzmir Yahudi cemaatinin Türkçe bilmediği bir gerçektir.²⁷⁴ 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Türkiye Yahudilerinin %84'ünün ana dil olarak Judeo-Espanyol'u beyan etmesi Osmanlı Devleti'nin Türkçeyi yaygınlaştırma çabalarının, -tek hukuk sistemine geçiş çabaları gibi- başarısız olduğunu göstermektedir.²⁷⁵

Cumhuriyetin ilanından sonra milli bir dilin oluşması ve yaygınlaşması için ayrı bir hassasiyet gösterilir. Türkçenin sadeleştirilmesi ve yabancı kelimelerden arındırılmasının yanı sıra kolay okunup yazılabilmesi adına "Harf İnkılabı"na gidilir. Mustafa Kemal ve dönemin ideologları Türk diline övgüler dizen ve yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çeken açıklamalar yaparlar. Dil Kurultayları ve dil bayramıyla Türkçeye yönelik bir bilinç uyandırılmaya çalışılır. Türkçenin "*dünyadaki tüm dillerin kaynağı - güneş dil*" olduğu iddia edilir ve Türkçe, Yurt Bilgisi kitaplarında "*dünyadaki dillerin en tatlısı, en güzeli*" olarak tanımlanır.²⁷⁶ Tüm resmi belgelerde Türkçe kullanılması zorunlu tutulur ve Ticaret Müdürlüğü yabancı dilde hazırlanan belgeleri geçerli saymamaya, Türkçe olmayan mektuplara cevap vermemeye başlar. Eş anlı olarak basında azınlıkları günlük yaşamda Türkçe konuşmaya çağırın ve Türkçe konuşmayı Türkiye'ye sadakatin bir nişanesi ilan eden yazılar yayımlanmaya başlar. Türkçe konuşmanın zorunluluk haline getirilmesi için kanun teklifleri verilir. 1925 Temmuzunda ise Bursa Belediyesi Türkçe konuşmayı zorunlu kılan bir karar alır ve bu karara uymayan 2 Yahudi 5'er lira para cezasına çarptırılır. Aynı gerekçeyle (1930'larda) Konya, Niğde ve İzmir'de de para cezasına çarptırılanlar olur.²⁷⁷ Baskıların yarattığı psikolojik ortam, İstanbul'un Papalık temsilcisi – geleceğin Jean XXIII'ü – Monsenyör Roncalli'yi 1935 Noeli dinsel vaazını Türkçe yapmaya, İncili Türkçe okuyup cemaate Türkçe dua ettirmeye yöneltir.²⁷⁸ Azınlıklar içerisinde dil konusunda en büyük baskıyı Yahudilerin gördüğü bir gerçektir. Rıfat Bali bunun sebebini şöyle açıklıyor:

"1923-1946 döneminin Türk kamuoyu ve basını İspanyolca'yı Yahudilerin milli dili olarak kabul etmiyor, İbranice'yi milli dil olarak kabul ediyordu. Yahudilerin kendilerini 1492'de kovmuş bir ülke olan İspanya'nın İspanyolcasını konuşmaları ve yeni bir dil öğrenecekleri zaman da Türkçe yerine Fransızca'yı yeğlemeleri, Türkçeyi de Yahudi İspanyolcasına çalan bozuk bir şiveyle konuşmaları,

²⁷⁴ Nahum, s. 115-116

²⁷⁵ Nahum, s. 55

²⁷⁶ Okutan, s. 181

²⁷⁷ Bali, 2000, s. 105-108

²⁷⁸ Nahum, s. 219

Türkiye Yahudilerinin hiçbir zaman Türkleşme, Türk toplumuyla bütünleşme arzusunda olmadıklarının bir işareti olarak anlaşıyordu.”²⁷⁹

Türkçe konuşma konusunda en fazla duyarlılık gösterilen kentlerden biri İzmir olur. Kozmopolit yapısını dönüştürme aşamasında olan kentte yaşayan Türkler, yabancı isimli dükkanların bulunduğu ve azınlık dillerinin konuşulduğu semtlere “*gavur İzmir*” demeye başlar. İzmir Türk Ocağı kentteki yabancı tabelaları Türkçeleştirmek için kampanya başlatır ve 16 Ağustos 1925’te çeşitli kurum ve cemiyetlerin katılımıyla Türkçenin yaygınlaştırılması için bir heyet kurar. Ayrıca Ocak, “Bir milletin ferdi olabilmek için o milletin lisanını bilmek ve konuşmak şarttır” parolasıyla dersane ve kurslar açar. Kentteki Türk basınının Yahudi karşıtlığına dönüşen Türkçe konuşma baskısının yoğunlaştığı bir ortamda cemaatin ileri gelenlerinden Sam Levy, İsmet Paşa’yla görüşür. Gelişmelerden yakınan Levy’ye İsmet Paşa şu cevabı verir: “*Ben ve mesai arkadaşlarım kesinlikle Yahudi aleyhtarı kampanyaları onaylamıyoruz. Bu tür saldırıların yenilenmeyeceğini teyit ediyorum. Biz Türk Yahudilerine karşı büyük bir sevgi besliyoruz. Onların zekalarını takdir ediyoruz ve büyük Türk ailesine katılmalarını, vatanın tam bir parçası olmalarını tüm samimiyetimizle diliyoruz.*”²⁸⁰

Türkçe konuşurma baskıları bitmez. İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, 13 Ocak 1928’deki kongresinde İçişleri Bakanlığı’ndan alınan izne dayanarak “*Vatandaş Türkçe Konuş!*” temalı bir kampanya başlatır. Kampanya kısa süre sonra yurt çapına yayılır; duvarlara azınlıkları Türkçe konuşmaya çağıran pankartlar asılır ve otomobillerden aynı çağırımı yineleyen anonlar yapılır. Kampanyanın İzmir’deki uygulaması da çok sancılı olur. Türk öğrenciler Yahudilerin yaşadığı semtlerin sokaklarında dolaşmaya, özel konuşmaları izlemeye ve hatta evlerin kapılarını dinlemeye başlarlar. Bu nedenle zaman zaman arbede, aşağılama, kovma gibi tatsız olaylar yaşanır.²⁸¹

İzmirli 60 kadar öğretmen aralarında bir toplantı yaparak Türkçe konuşmayan Yahudileri protesto eden bir mektup yazar ve İzmir Valisi’ne gönderir. Yine bir grup öğretmen ve öğrencileri Yahudi Hastanesine giderek hastane müdüründen İbranice tabelayı indirmesini ister ve talepleri reddedilince tabelayı zor kullanarak kendileri indirirler. Daha sonra Hahamhaneye gidip oradaki İbranice tabelaları kaldırırılar. Kentte başka dilde yazılan reklamlar ve afişler de yırtılır. İleride detaylarını göreceğimiz Elza Niyego olayı sırasında

²⁷⁹ Rıfat N. Bali, “Türkiye Yahudileri ve Dil Meselesi”, **Virgül Dergisi**, Sayı: 5, 5 Şubat 1998, s. 60

²⁸⁰ Bali, 2000, s. 108-109

²⁸¹ Okutan, s. 182-184; Nahum, s. 220

Türk Ocağı'nda toplanan gençler “Asil Türk gençliğinin bir cinayet vesilesiyle Türklüğe hakaret eden alçak Yahudilerden talepleri” adlı bir bildiri hazırlar ve Yahudilerden şunları isterler: *“Türkiye’de Yahudice hiçbir şeyin basılmaması, Yahudi okullarının kapatılması, dua yöneten hahamlar dışındaki hahamların yurttan kovulması, askerlik yapmamış olan her Yahudinin yurttan kovulması, yurt dışından Yahudilerle ilgili hiçbir malzeme getirilmemesi.”* Ayrıca bildiride: *“Türkçe konuş! Başka dil kullanmak, Türklüğe hakarettir”, “Bu ülkede Türk gibi hissetmeyen ve davranmayan kimseye yer yoktur”, “Bu ülkede mevcut tek ülkü, Türk milliyetçiliğidir”, “Her Türk’ün görevi dilini korumaktır”* şeklinde ifadeler de yer alır.²⁸²

Yahudi cemaatinin ileri gelenleri arasında da Türkçe konuşmanın gerekliliğini kabul eden ve cemaati bu konuda motive eden görüşler sıklıkla ileri sürülmüştür. Bu konuda en yoğun çalışmayı sonradan adını Tekin Alp olarak değiştiren Kemalizm kuramcısı Moiz Kohen yürütür. Kohen, Türkiye Yahudileri için Hz. Musa'nın 10 Emir'inden esinlenerek yeni bir “10 Emir” hazırlar ve bunu 1928 tarihli “Türkleştirme” isimli kitabında yayımlar. Kohen, eserinde Yahudilerden; isimlerini, dillerini, ibadetlerini, eğitim dillerini Türkçeleştirmelerini ve Türklerle sıkı diyaloglar kurup cemaat bilincini atmalarını ister.²⁸³

Tekin Alp ve Yahudi cemaatinin önde gelen isimlerinden bazıları 10 Mart 1928'de Yahudiler arasında Türk kültürünü yaygınlaştırmak adına “Milli Hars Birliği” adlı bir dernek kurdular ve bundan kısa süre sonra da Ankara Yahudileri “Yahudileri Türkleştirme Cemiyeti” isimli bir dernek kurdu. Bu süreçte “Türk Yahudi”, “Türkiyeli Yahudi”, “Musa dininden Türk olmak” kavramları Türk ve Yahudi gazetelerinde yazan kanaat önderleri tarafından aylarca tartışılıp durdu.²⁸⁴ Mustafa Kemal'in 17 Şubat 1931 tarihinde Adana'da yaptığı konuşmada *“Milletin çok bariz vasıflarından birisi, kıymetli esaslarından birisi dildir. ‘Türk milletindenim’ diyen insan her şeyden evvel ve behemehal Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan; Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz”* demesi, Yahudiler tarafından bir uyarı olarak algılandı ve Anadolu'daki Yahudi cemiyetleri ardı ardına “Türkçe Konuşma Birlikleri” kurmaya başladılar. 27 Kasım 1932'de Ezan'ın Türkçeye çevrilmesi iktidarın konuyu ne derece ciddiye aldığını gösterdi. Bunun üzerine İzmir Yahudi cemaatinin ileri gelenleri, Bene Berit Cemiyeti İzmir Locası ve Sulh ve Teavün Cemiyeti bir araya gelerek ortak bir komisyon oluşturdu ve bu komisyon İzmirli

²⁸² Levi, s. 81-82

²⁸³ Levi, s. 89; Bali, 2000, s. 150

²⁸⁴ Bali, 2000, s. 151-156

her Yahudiye “*Türk harsını benimsemeye ve vatandaşlarım arasında milli kaynaşmayı temin etmeye çalışacağımı, bu gayeye vusul için her vakit Türk dili ile konuşacağımı ve bütün tanıdıklarımı da Türkçe konuşmaya teşvik edeceğimi ve bu fikri her tarafta neşru tamime gayret edeceğimi beyan eylerim*” şeklinde bir taahhütname imzalandı. Komisyon mahallelerde Türkçe konuşmayı teşvik eden heyetler oluşturdu ve özellikle ticari hayatta olmadıklarından ev ortamının dışına pek çıkmayan kadınların Türkçe öğrenmesi için çaba sarf edildi.²⁸⁵

İzmir basınında bu kararı öven makaleler peş peşe yayımlandı. İzmir Cemaati Başhahamı Moşe Melomed basına yaptığı açıklamada kararı, CHF’nin baskısıyla değil, hür iradeleriyle aldıklarını; tam sonuca ulaşana (yani Yahudiler Türkçeye bilhakkın vakıf olana) kadar Müslümanların müsamaha göstermelerini rica etti. CHF İzmir İl Başkanı Hacim Muhiddin Bey de bu kararı hararetle destekleyen beyanatında Yahudilerin CHF’ye üye kaydedileceklerine ilişkin söz verdi. Taahhütnamenin imzalanmasının ardından kentte Türkçe öğrenme ve konuşma seferberliği başladı. Çalışmaların sonuçları kısa zamanda alındı ve Yahudilerin tramvay ve vapurlarda Türkçe konuşmaya başladıkları; çocuklarına Yakup, Kemal, Yusuf, Feride, Saadet gibi Türkçe isimler koymaya başladıkları görüldü. CHF İzmir İl Başkanı Hacim Muhiddin Bey, ketteki Yahudi cemaatinin çabalarını 27 Kasım 1932 tarihli Milliyet gazetesine şöyle değerlendiriyordu: “*Memleketimizde Museviler hukuki ve kanuni noktadan Türk oldukları için Türkçe konuşmaları gayet tabiidir. Bugün Musevilerin konuştuğu lisan İspanyolcadır. Yani kendi milli lisanları değildir. Kendisini bilen, yurdunu ve yurdunun öz evladı olduğunu ispat etmek isteyen Museviler de Türkçe konuşmalıdırlar.*”²⁸⁶

Türkçe konuşturmaya yönelik olarak azınlıklara uygulanan baskılar gerek basın, gerekse devlet eliyle sürdürüldü ve Yahudi kanaat önderlerinin pek çoğu da Türk dilinin yaygınlaştırılması için başlatılan kampanyalara destek verdi. Özellikle İzmir Yahudilerinin Türkçe konuşma kararı kısa zamanda ülke çapında etki gösterdi ve diğer bölgelerdeki Yahudiler de benzer şekilde seferberlik başlattılar. 1933 yılında Kırıkkale Yahudileri de Türkçe Konuşma Cemiyeti kurdu ve Kırıkkale cemaati hahamı Moşe Efendi bir Şabat günü sinagogta yaptığı konuşmada “*Arkadaşlar; senelerden beri Türkiye’de yaşıyoruz. Türklerden daima iyilik ve kardeşlik gördük. Başka memleketlerde yaşayan arkadaşlarımız yaşadıkları muhitin lisanını kabul ettikleri halde görüyorum ki sizler İspanyolca konuşuyorsunuz. Bugünden itibaren yaşadığımız bu büyük ülkenin adil ve edebi sahipleri olan necip Türk*

²⁸⁵ Bali, 2000, s. 158-159

²⁸⁶ Bali, 2000, s. 151-156

milletinin sevimli lisanı ile konuşmayı dilerim” diyerek Kırıkkale Cemaatini Türkçe konuşmaya davet etti. Benzer şekilde Edirne Yahudileri de “Türkçe Konuşurma Birliği” kurdu ve şu kararları aldı: “(i) Bilumum toplantı yerlerinde Türkçe konuşulacaktır. (ii) Dini merasim ve ayinlerde hahamlar halka Türkçe konuşulmasını telkin edeceklerdir. (iii) Kız ve erkek Musevi mektebi talebeleri mektepte olduğu gibi hariçte ve evlerinde de Türkçe konuşmaya mecbur tutulacaktır. (iv) Edirne’deki tüccar ve esnaftan Türkçe konuşacaklarına dair imza alınacaktır. (v) Museviler tarafından işletilen, Musevilerin devam ettiği kahve ve gazino gibi yerlerde garsonlar müşterilere Türkçe muamele yapacaktır.”²⁸⁷ Benzer bir şekilde İstanbul, Ankara ve diğer bölgelerdeki Yahudi cemaatleri de ardı ardına dernekler, birlikler, cemiyetler kurdular ve Türkçenin yaygınlaştırılmasına yönelik olarak benzer çalışmalar yaptılar. 21 Haziran 1934’te kabul edilen Soyadı Kanunu, zaten çocuklarına Türkçe isimler koymaya başlayan Yahudilerin kendi isim ve soyadlarını da Türkçeleştirdiği bir süreç başlattı. İsimlerin Türkçeleştirilmesi zorunlu tutulmayıp dayatılmasa da kamuoyu baskısı pek çok Yahudiyi esas adlarıyla uyumlu Türkçe bir isim seçmeye itti ve genellikle isimler “*Hayim, Halil; Salamon, Süleyman / Salim / Selim; Yako, Yakup*” şeklinde değiştirildi.²⁸⁸

İsimlerin Türkleşmesi yanında Türkçe olmayan gazeteler de 1930’larda kaybolmaya başlar. Azınlıklara ait gazetelerin yanında; Türkiye’yi batıya tanıtmaya ve Türkçe bilmeyen vatandaşlara ulaşma amacıyla yayımlanan Türk gazetelerin Fransızca baskıları da süreç içinde ortadan kalkar. İzmir’in çok zengin olan Yahudi gazeteleri de ardı ardına kapanır. İzmir’deki 15 kadar Judeo-Espanyol ve Fransızca gazete İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde yayınlanmaz olur. Tek parti iktidarı, azınlıklara yönelik dilsel baskıyı İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha da artırır. Savaş koşulları nedeniyle yükselen Türk milliyetçiliği de 1940’lara gelindiğinde neredeyse tüm Yahudilerin Türkçe konuştuğu bir tablo yaratır. Sayıları az da olsa Türkçe bilmeyenler de siyasal ve sosyal alandan tecrit edilmiştir.²⁸⁹

²⁸⁷ Bali, 2000, s. 170-171

²⁸⁸ 9 Nisan 1937 tarihli Tan gazetesi de adlarını Türkçeleştiren Yahudiler için şu örnekleri verdi: İsrail Kohen; İsmail Kan, Dr. Behar; Dr. Bayar, Galimidi; Galin, Abraham Naon; İbrahim Nom, Moiz Kohen; Tekin Alp, Nesim Guerera; Orhan Girner, Kemal Levi; Kemal Leventer, İzak Ballı; İzak Barışsever, Albert Karaso; Alber Karasu, Kauzler; İzzet Kaya, Albert Benaroya; Al Kaya, Robert Sevil; Raşid Sevil, Kamhi; Kabul. (Bkz.: Bali, 2000, s. 287-289; Nahum; s. 220). Ayrıca Türkçeyi yaygınlaştırma adına yapılan çalışmalar için bkz.: Bali, 2000, s. 171-181.

²⁸⁹ Nahum, s. 221; Okutan, s. 194-195

3.3.6. Milli İktisat Politikaları ve Yahudi Azınlıklar

Tek parti iktidarının azınlık karşıtı politikalarından biri de ekonomiye yöneliktir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslümanlar sadece idarecilik, savunma, din ve tarımla ilgili işlerde çalışmakta; sanayi ve ticaretle ilgili işleri gayrimüslimler üstlenmekteydi. Gayrimüslimler Avrupalılarla kurdukları aracılık ilişkileri sayesinde sadece iç değil, dış ticareti de elinde tutmaktaydı. Genel olarak Osmanlı'daki gayrimüslimlerin iktisadi yaşamdaki rolünü 3 grupta toplamak mümkündür: (i) Orta sınıf tüccar, banker, Avrupalı şirketlerle küçük ticarethane ve çiftçiler arasında aracılık; (ii) doktorluk, eczacılık, mühendislik, avukatlık; (iii) vasıflı işçi. Müslüman Türkler ise genelde rençber, memur, asker, vakıfçı gibi meleklerde istihdam olunmaktadır ve bu rol paylaşımı sosyal bir sıkıntı yaratmadan gönüllü şekilde yüzyıllarca sürmüştür.²⁹⁰

Gayrimüslim gruplar içerisinde Yahudilerin 18. yüzyılın ortalarına kadar ithalat ve ihracatta büyük etkinlik gösterdiğini; mültezimlik, sarraflık, doktorluk ve simsarlık gibi meslek dallarında uzmanlaşmış ülke ekonomisinde önemli bir yer edindiğini biliyoruz. Tarih boyunca Yahudilerin bedenen çalışmaktan kaçıp kolay yoldan para kazanmayı arzuladığı, dini bir cemaat olmayıp ticari menfaatleri için yaşayan topluluklar olduğu iddia edilmiştir. Avram Galanti ise Yahudilerin ticaret ve sarraflık gibi kolay para kazandıran meslekler icra etmesinin nedeninin rahata düşkünlük yahut kurnazlık olmadığını savunur. Galanti'ye göre Yahudiler bağımsızlıklarını kaybedip ülkelerinden çıkarılmadan önce çiftçilik ve çobanlık yapmaktaydı. Ancak gittikleri her yerden kovuldukları ve sürekli göç halinde oldukları için sürekli ikamete dayanan meslekler yerine ticarete uzmanlaşmak zorunda kalmışlardır.²⁹¹

Osmanlı Devleti'nde yukarıda bahsettiğimiz rol paylaşımının Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte gayrimüslimleri önemli ölçüde zenginleştirdiği görülmektedir. Örneğin 1912'de İstanbul'da kayıtlı 40 özel bankerin tamamı gayrimüslimdir. Yine aynı yıllarda ülke genelindeki 53 sigorta şirketinin sadece 9'u Türklere aittir ve 270 maden işletmesinin 102'si (%38) Türkler, 101'i (%37) yabancılar, 67'si (%25) gayrimüslimler tarafından işletilmektedir.

²⁹⁰ Okutan, s. 197-199; Murat Koltürk, "Bir Şirketin Başından Geçenler ve Ekonominin Türkleştirilmesi", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 221, Mayıs 2002, s. 9-17; Milli İktisat Politikalarına ilişkin lehte görüş için bkz.: Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt I, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, Mart 1971, s. 290-328

²⁹¹ Galanti, s. 103

Gayrimüslimlerin zenginleşmesi sanayi içindeki paylarının da artmasına sebep olmuştur.²⁹² Aşağıdaki tabloda yer alan 1915 tarihli veriler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

Milliyeti	Sermaye %	Emek %
Türk	15	15
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Yahudi	5	10
Yabancı	10	-

Tablo: 12- 1915 Yılında Türk Sanayinin Etnik Yapısı (Kaynak: Bali, 2000, s. 197)

Sanayi Devrimi ve Osmanlı Devleti'nin Avrupalı ülkelere tanıdığı kapitülasyonlarla birlikte ülkeye kolayca giren ucuz mallar Anadolu'daki el sanatlarının gelir getirmediği bir süreç başlatır. Anadolu'da başlayan işsizlikten kaynaklanan sosyal sıkıntılar İttihat ve Terakki'yi milli iktisat politikaları üretmeye sevk eder. Ancak İmparatorluğun Avrupa ile hukuki ve fiili ilişkileri bu politikaların uygulanmasını mümkün kılmaz.²⁹³ Kurtuluş Savaşı'nın ardından Kemalist ideologlar, İttihat ve Terakki'nin uygulamakta başarısız olduğu "milli iktisat politikaları"ni siyasi bağımsızlığın ön koşulu ve ivedilikle gerçekleşmesi gereken bir ideal olarak görmüş, yeni devletin en önemli unsurlarından biri olarak algılamıştır. Milli iktisat politikalarının hedefine yabancı sermayeli kuruluşlar konmuş olsa da azınlıklar onların "işbirlikçisi" kabul edildiğinden bu politikalardan ziyadesiyle etkilenmişlerdir. Yeni Türk devletinin ekonomik anlamda yol haritasının çizildiği 17 Şubat 1923 tarihli İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasında Mustafa Kemal, izleyecekleri ekonomi politikasının şifrelerini şöyle vermektedir:

"Osmanlı Devleti hakikatte ve fiilen mahrumu istiklal bir hale getirilmişti. Filhakika bir devlet ki kendi tebaasına vazettiği bir vergiyi ecnebilere vazedemez. Gümrük muamelatını, rusumunu memleketin ve milletin ihtiyacına göre tanzim etmekten memnudur. Ve bir devlet ki fazla olarak ecnebler üzerinde hakkı kazasını tatbikten mahrumdur. Böyle bir devlete bittabi müstakil denilemez (...) Osmanlı ülkesi ecneblerin serbest bir müstameresinden başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk milleti de tamamen esir bir vaziyete getirilmişti."²⁹⁴

Mustafa Kemal, Mart 1923'te Adana ziyareti sırasında esnafa hitaben yaptığı konuşmada ise:

²⁹² Bali, s. 197; Okutan, s. 199

²⁹³ Okutan, s. 194-195

²⁹⁴ Okutan, s. 207

“Artık tarihe karışan Osmanlı hükümeti maatteessüf asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu. Çünkü onlar sanatı ve sanatkarları kendi milletinden yetişmiş görmekten zevk almazlardı. Hatta en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannederseniz Kanuni Sultan Süleyman, askerlerden bir Türk Müslümanın saraçlık sanatına sahip olduğunu görünce, fevkalade meyus müteessir olmuştu. Onların nazarında sanatkarların gayrimüslimlerden olması müraccahtı. Onlar sanattaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Asil milletimiz sanattan mahrumdu. Sanatkarlar azdı. Mevcut olanlar da icap ed en derecede sanata mahir değildi. Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki Adanımıza müstevli olan anasırı saire, şular, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bunlar bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleket sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte türktü, o halde türktür ve ebediyen türk olarak yaşayacaktır. (...) Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir.”

demekte²⁹⁵ ve bir yanlış anlaşılmaya mahal vermeyecek şekilde yeni devletin azınlıklara iktisadi hayatta eski kolaylığı sağlamayacağını ortaya koymaktadır. Ancak henüz bir barış antlaşmasının imzalanmamış oluşu, Türkiye'nin milli iktisada yönelik olarak radikal adımlar atmasını 1930'lu yıllara erteler. Belki de uluslararası konjonktür nedeniyle İktisat Kongresi Kararları'nın 9. maddesi dengeli bir üslupla yazılmıştır:

“Türk dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda, kendi lisanına ve kendi kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nereden olursa olun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt (aracı) istemez.”²⁹⁶

İktisadi bağımsızlığın en önemli simgesi bankacılık olarak algılanır. Osmanlı Bankası milli kabul edilmediğinden “Büyük Taaruzun yıldönümü” olan 26 Ağustos 1924'te Celal Bayar tarafından Türkiye İş Bankası kurulur. Bu yıllarda diğer bir girişim de Rumlar ve Ermeniler tarafından boşaltılan ticari alanların Türkler tarafından doldurulmasına yöneliktir; ancak, bu konuda Yahudilerin daha atak davrandığı bir gerçektir. Yahudilerin ticaret alanlarını genişletmesi zaten kamuoyunda yeşermeye başlayan Yahudi karşıtlığını daha da körüklemiştir. Bu “alan mücadelesi”nden kaynaklanan gerginlik Rum ve Ermenilerin kitlesel olarak terk ettiği İzmir'de daha hissedilir durumdadır. 1926-1927 yıllarında toplanan Türk Ocakları Kurultaylarının oturumlarından birinde söz alan Salihli Delegatesi Zahit Bey, İzmir'deki psikolojiyi şu şekilde yansıtmaktadır: *“Bu Yahudiler biz İzmir'de ticaret ederken bizi soydular. Yunanlılara casusluk ettiler ve terk sırasında belki lazım olur diyerek bize hulus*

²⁹⁵ Bali, 2000, s. 197

²⁹⁶ Okutan, s. 208-209

göstermişlerdir. Ve bu suretle bir Yahudilik ihtiyatıyla bize de casusluk eder göründüler. Yunanlılar memleketimizi işgal ettikleri zaman Yahudiler bize ‘ay ve yıldız bundan sonra semada görürsünüz’ dediler. Bu Yahudiler bugün Türk gençliğinin iktisab etmek istediği iktisadi vaziyete tamamiyle hakim olmuştur.”²⁹⁷ Avram Galanti ise Yahudilerin ticari alanları doldurmasına ilişkin olarak şu yorumu yapmaktadır:

“Cumhuriyetin ilanına kadar memleketin sanayi ve ticaretinin mühim bir kısmı Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin elindeydi. I. Umumi Harb’in sonuna doğru Ermenilerin büyük bir kısmı hicret, Rumlar ise -İstanbul Rumlarından başka- mübadele gereğince memleketi terketmişlerdi. İşler Yahudilerin elinde kalmıştır. Basit düşünen bir kimseye göre Yahudiler meydanı boş bularak istifadelerini temin etmişlerdir. Bu doğrudur. Yahudiler bu işte istifade etmekle memlekete faydalı olmamışlar mı? Asıl meselenin ruhu buradadır. Ticaret dendiği vakit, dükkan açıp yalnız mal alıp ve satmak değildir. Ticaret demek alışverişi daima harekette bulundurmaktır, ona yeni şeyler katmak ve yeni işler yaratmaktır. Bu iki unsurun buradan ayrılmasına müteakip memleketin iktisadiyatında büyük bir boşluk görülmüştür. O zaman milli bankalar henüz kurulmamış yahut kurulmak üzere idi. Zannedildiği gibi Yahudiler zengin olmamakla beraber, namusları sayesinde bankalarda kredi yani itibar kazanmaya muvaffak oldukları için bu müesseselerden para istikraz ve bunları ziraat, sanayi ve ticaret erbabına ve iş ashabına ikraz ve bu suretle memleketin iktisadi kalkınmasına hizmet etmişlerdir. Bu mühim hizmetleri yapmakla beraber kendileri de kazandılar ki gayet tabii bir şeydir.”²⁹⁸

1923 yılının yaz aylarında Türk gençlerinin istihdamının yaygınlaştırılması için yabancı sermayeli banka ve müesseselerde çalışan gayrimüslim memurların Türk memurlarla ikame edilmesi kararı alındı. Zaten ticaret faaliyetlerinde Türkçeden başka bir dilin kullanılmayacak olması, Türkçeye vakıf olmayan azınlık memurların zaman içinde tasfiyesi anlamını taşıyordu; ancak, azınlıkların tazminat dahi ödenmeden bir anda kitleler halinde işten çıkartılması tepki çekti. Azınlık basınında büyük gürültü koptu, bu kararı protesto eden makaleler peş peşe yayımlanmaya başladı. Bir grup Yahudi, Rum ve Ermeni memur Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği’ne “Türk uyruklu gayrimüslim memurlar adına” isimsiz bir şikayet mektubu yazdılar. Mektupta; “Ticaret Vekaleti’nin bütün yabancı sermayeli ve kamu yararına çalışan şirketlere gayrimüslim memurları tasfiye edip yerlerine Türk memurları istihdam etmelerini şart koştuğunu, bunun Lozan Antlaşması’nın azınlıklara eşitlik tanıyan 37 ila 43. Maddelerine aykırı olduğunu, Milletler Cemiyeti ve Batı ülkelerinin konsolosluklarının müdahale etmemesi durumunda şirketlerde çalışan tek bir gayrimüslimin kalmayacağını” belirttiler. Milletlet Cemiyeti, uygulamanın – bir yasa ile desteklenmediğinden - Lozan’ın

²⁹⁷ Bali, 2000, s. 233

²⁹⁸ Galanti, s. 106

ihlal edildiğini kanıtlamayacağını ve Batılı ülkelerin olaya müdahalesinin Türkiye'nin içişlerine karışma anlamı taşıyacağını düşünerek mektuba herhangi bir karşılık vermedi.²⁹⁹ Milletler Cemiyeti'ne yazılan mektubun yanı sıra Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komisyonleri, söz konusu uygulamanın Lozan Antlaşması'nın 39. maddesi ile çeliştiğini vurgulamıştır. Türk makamları ise Türk hükümetinin ülkenin çoğunluğuna ait unsurların ülkedeki önemli bir iş alanına iştirak etmekten mahrum kalmalarına dikkat etme hakkına sahip olduğunu ve Lozan'ın 37 ve 39. maddelerinin Türk hükümetini bu görevinden alıkoyamayacağını ileri sürmüştür.³⁰⁰ Nafia Vekaleti Komiseri Fevzi Bey, 19 Ekim 1923'te düzenlediği basın toplantısında Türk (Müslüman) memurların istihdam edilmesi şartının devlet veya belediyeyle sözleşme yapmış özel şirketler için de geçerli olduğunu belirterek hükümetin konuyla ilgili kararlılığını şöyle vurgulamaktadır:

“Şirketlerle yaptığımız anlaşmalar çok sarihtir. Yabancı şirketlerle yapılan mutabakat gereğince, bu şirketler sadece Türk memurları istihdam etmek zorundadır. Bu TBMM'nin tüm tebaalarını ayırım gözetmeksizin istihdam edecekleri anlamını taşımaz. Tüm şirketler bizim ileri sürdüğümüz, dinleri ne olursa olsun tüm Türk vatandaşlarını değil, sadece Müslüman asıllı Türkleri istihdam etme şartını kabul ettiler. Buna rağmen ilgili şirketler Rum, Ermeni ve Yahudi memurları istihdam etmeye devam ederler ve onların işlerine son vermezlerse onlarla yaptığımız sözleşmeleri iptal etmek zorunda kalacağız. Bu konuda son derece kararlıyız. İstanbul'un elektrikliğini söndürmek ve tramvaylarını durdurmak pahasına da olsa bu kararlı tavrımızı değiştirmeyeceğiz.”

Hükümetin kararlılığı işten çıkarmanın son derece geniş bir çerçevede uygulanmasına yol açtı. Dersaadet Telefon Şirketi'nden, İstanbul Liman Amirliği'ne; Demir Yolları İşletmesi'nden, gümrük idarelerine; Reji İdaresi'nden yabancı sigorta şirketleri ve denizcilik işletmelerine kadar hemen her alanda uygulanan karar, yüzlerce kişiyi işsiz bıraktı. Gayrimüslim turist rehberlerinin çalışma izinlerinin ve şoför ehliyetlerinin yenilenmemesi de bu işlerle geçimini sağlayanları zor durumda bıraktı. Diğer yandan şirketler görevlerine son verdikleri kişiler yerine aynı nitelikte ve tecrübeye Türk personel bulmakta zorlandılar. Üstelik “devlet destekli” yeni personelin, işletme yöneticilerine hayli dik başlı davrandığı da hatırlanmaktadır.³⁰¹ Kanuna ve yazılı tebliğe dayanmayan kararlar yanında “Türk personel çalıştırılması” hususunda kanuni düzenleme ve yönetmelikler de çıkartılmıştır. Anayasaya göre Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk kabul edildiğinden

²⁹⁹ Bali, 2000, s. 206-209

³⁰⁰ Rıfat N. Bali, “Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 102, Ekim 1997, s. 81-82

³⁰¹ Bali, 2000, s. 206-209

bu tarz kanun ve yönetmelikler Lozan'a aykırılık arz etmemiş; ancak, uygulamada "Türk olmak", "müslüman olmak"la eşdeğer tutulmuştur. Bu durumun laiklik ilkesini devlet eliyle ihlal ettiğini ve çelişki oluşturduğunu düşünenler gelecekte Kemalist ideolojinin "müslümanlığa" alışılmışın dışında bir anlam yüklediğini görecektir.

Ticari hayatın millileştirilmesi yahut Türkleştirilmesi kapsamında ele alınabilecek kanuni düzenlemelerden biri Avukatlık Kanunu'dur. 3 Nisan 1924 tarihli Kanun, ülke genelinde faaliyet gösteren 960 avukatın 500'den fazlasının çalışma izinlerini iptal etti. İzinlerin iptal nedeni çoğunlukla "ahlaki" olarak açıklandı ve bundan kasıt işgal döneminde düşmanla işbirliği yapılmasıydı. İzinleri iptal edilen avukatlar arasında Türkler ve Yahudiler de vardı ancak Rum ve Ermeniler kadar yüksek oranda değildi.³⁰²

Ticaret dilini ve çalışanları Türkleştirmek dışında ticarete konu olan malları da Türkleştirmek gündeme geldi. 9 Aralık 1925 tarihinde tüm müessese ve şirketlerin, memurlarına yerli kumaştan üretilen elbise giydirmeleri kanun ile zorunlu hale getirildi ve 1929 yılında "yerli malları haftası" uygulaması başlatıldı. Yerli malların kullanımını teşvik etme çalışmaları esnasında "*Türkiye, Türklerindir*", "*Türkiye'de ekmek önce Türkler içindir*", "*Türkiye'de Türk malı, Türk metayı geçer*", "*Türkiye'de Türk parası en üstün gelir*" şeklinde sloganlar üretildi; Türk Ocakları, diğer sivil toplum örgütleri ve devlet yetkililerinin de katıldığı çok sayıda kampanya düzenlendi. Basın da bu kampanyalara büyük destek vermekteydi. Hareket Gazetesi 12 Haziran 1929 tarihli nüshasında özellikle Yahudilere yönelik karşıtlığı körükleyen ve Türk malı kullanmamayı vatan ihanet sayan bir yazı yayımladı ve okuyucularına şöyle seslendi: "*Vatandaş, bunları unutma! 1- Her işte ve her yerde Türk malı kullan, 2- Türk mağazalarından alışveriş et, 3- Türkçe konuşmayan cevap verme, 4- Türkiye'de herkesten fazla hakkın bulunduğunu unutma!*"³⁰³

TBMM'nin 24 Ocak 1927'de kabul ettiği "Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun" ise dolaylı yoldan azınlıkların işsizleştirilmesine yol açan bir boyut taşır ve oldukça enteresandır. Kanununun 19. maddesi gereğince nüfusları 10 binin üzerinde olan yerlerde eczane sayısı "10 bin kişiye bir" olarak tespit edilir ve bu nedenle birçok eczanenin kapanması gündeme gelir. Yalnız kanunun uygulanması sırasında kapatılan eczanelerin gayrimüslimlere

³⁰² Levi, s. 52-54

³⁰³ Doğan Duman, "1930'larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki yansımaları – Yaşasın Yerli Malı! Yaşasın Kumbara" Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 40, Nisan 1997, s. 19-22

ait olmasına özen gösterilir. Yeni açılan eczaneler dururken, azınlıklara ait 50 yıllık eczaneler kapatılır ve bu durum da azınlık basınından büyük tepki alır. Mustafa Kemal'i duruma el koymaya çağırarak açık mektuplar yayımlanır ancak sonuç alınmaz. Böylelikle azınlıkların bir sektörden daha tasfiyesi gerçekleşmiş olur.³⁰⁴

1920'li yıllar boyunca benzer kanun ve düzenlemeler yapılmaya devam etmiş³⁰⁵ ve 1929 yılında İstanbul Ticaret Müdürlüğü yabancı şirketlere birer tamim göndererek çalışanların menşesini sormuştur. 1929 yılında Amerika kaynaklı Büyük Buhran, Türkiye'de de etkisini göstermiş ve 1930'lar boyunca yine "milli iktisat"ı temel alan sıkı bir devletçilik politikası uygulanmıştır. 4 Haziran 1932 tarihinde kabul edilen 2007 sayılı "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" şu mesleklerin sadece Türk vatandaşları tarafından yapılabileceğini kayda almıştır: "*Aya satıcılığı, çalgıcılık, fotoğrafçılık, berberlik, müretteplik, simsarlık, elbise – kasket ve kundura imalciliği, borsalarda mubayyaacılık, devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, inşaat – demir ve ahşap sanaayi işçilikleri, umumi nakliye veasiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik, karada tahmil ve tahliye işleri, şoförlük ve muavinliği, alüminyum amelelik, her türlü müesseselerde bekçilik – kapıcılık – odabaşılık, otel – han – hamam – kahvehane – gazino – dansing ve barlarda kadın – erkek hizmetçilik, bar oyunculuğu ve şarkıcılık, bayraktarlık ve kimyagerlik.*" Bu kanunun uygulanmasında da yine azınlıklar "yabancı" kategorisinde ele alınmıştır ve kanun özellikle, mübadele kapsamına girmeyen İstanbul Rumlarını etkilemiştir. 1934 yılında 9000 kadar İstanbul Rumunun Yunanistan'a göç etmesi bu yargıya kanıt olmaktadır. Ayrıca İzmir'den de çok sayıda Yahudi'nin Fransa'ya göçü devam etmektedir. Kanunun yayımlanmasının ardından müslümanlığa geçen çok sayıda gayrimüslim olduğu da bilinmektedir.³⁰⁶ Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un 1930'da Ödemiş'te yaptığı konuşma, o dönemde yaşananların, azınlıklar tarafından çarpıtılarak aktratılmadığını ortaya koymaktadır:

"CHF azasındanım, çünkü bu fırka, bu vatanın maddi - manevi varlıklarını yabancıların elinden alarak Türk milletine verdi. (...) Düne kadar vapurlarda, şimendiferlerde memleketimizin bütün ticari ve mali müesseselerinde kimler çalışıyordu ve bunlar kimlerin ellerinde bulunuyordu? Türk olmayanların değil mi? Bugün kimin ellerindedir? Türklerin! Bütün bunlar CHF'nin siyasetinin mahsulüdür. Bağlar, bahçeler, hatta dağlar, ovalar, mal – mülk; memleketin iktisadiyatı Türk

³⁰⁴ Bali, 2000, s. 218-219

³⁰⁵ Detaylı bilgilenme için bkz.: Bali, 2000, s. 224-228

³⁰⁶ Okutan, s. 220-221, (Detaylı bilgi ve özel olaylar için bkz.: Okutan, s. 238-232)

*olmayanların elinde değil miydi? Bugün bütün bunlar Türklerin eline geçti. (...) Düne kadar yabancıların yanında amelelik yapan binlerce Türk'ün bağ-bahçe, mülk sahibi olduğunu görüyoruz. CHF'denim. Çünkü bu fırka bugüne kadar yaptıkları ile esasen efendi olan Türk milletine mevkiini iade etti. Benim fikrim, kanaatim şudur ki dost da, düşman da dinlesin ki bu memleketin efendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır.*³⁰⁷

1937 tarihli bir istatistik, tüm bu politikaların başarıya ulaşmakta önemli bir mesafe almadığını ortaya koymuştur. Söz konusu istatistiğe göre ihracat ruhsatnamesine sahip 1052 firmadan yalnızca 141'i Türklere aittir. Geriye kalan 911 firma ise Yahudi, Ermeni ve Rumlara aittir.³⁰⁸ Belki de bu nedenle (ileride detaylarını aktaracağımız) Varlık Vergisi'ni çıkartmak milli iktisatta “mutlak başarı” için kaçınılmaz olacaktır.

3.4. TEK PARTİ DÖNEMİNDE YAHUDİ KARŞITI HAREKETLER

İslam dininin ve Türk toplumunun antisemitist karakterde olmadığını; gittikleri her yerden kovulan ve sistemli eziyetlere maruz bırakılan Yahudilerin Türk ülkesinde huzur bulunduğunu daha önce detaylarıyla aktarmıştık. Ancak Osmanlı'nın son döneminde yapılan savaşlarda yaşanan büyük toprak kayıpları, kitlesel ölümler ve ağır maddi zararlar, Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türkleri hınç dolu ve şoven milliyetçiliğe meyilli hale getirdi. Üstelik Türkler kendilerini ihanete uğramış hissediyorlardı. Yıllarca topraklarında barınan Rum ve Ermeniler düşmanla işbirliği yapmış ve Türkleri sırtından hançerlemişti. Bu nedenle oluşan “Batı, Batı etkisi ve gayrimüslimlerden sakınma” psikolojisi, Rum ve Ermeniler ile Yahudiler arasında bir ayırım yapmadı. Türkler yaşanan acıların faturasını Yahudilere de kesti.³⁰⁹ Bu başlık altında Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türk kamuoyunda baş gösteren, hemen hepsi tek elden ve medya aracılığıyla yürütülen Yahudi düşmanlığının çarpıcı örneklerini vereceğiz. Basın yoluyla yürütülen Yahudi karşıtı kampanyaların, hükümetin Türkleştirme politikalarını destekler mahiyette olduğu ve kronolojik olarak bazı kanun ve düzenlemelerle örtüştüğü kolay bir biçimde görülecektir.

Kamuoyunda ve Türk basınında başlatılan Yahudi karşıtı propagandanın argümanları; *“Yahudilerin işgal günlerinde şapka giydiği, Yunanlılarla iyi geçindiği, İtalyan pasaportu almaya uğraştığı, savaş zamanı zenginleşerek Türk ekonomisine hakim hale geldiği ve milli*

³⁰⁷ Okutan, s. 217

³⁰⁸ 1 Ağustos 1937 tarihli Son Telgraf Gazetesi'nden aktaran: Okutan, s. 225-226

³⁰⁹ Levi, s. 30

dayanışmadan yoksun olduğu” şeklindeydi. Ayrıca Türkler, Rum ve Ermenileri bir şekilde cezalandırmıştı ama Yahudiler bu süreçte hiç yara almamıştı. Bu argümanlara iktisadi rekabet koşulları da eklenince toplumdaki yabancı – gayrimüslim düşmanlığı kolay bir biçimde Yahudi düşmanlığına dönüştü. 1923’ten itibaren Türk basını ve kamuoyunda Yahudi karşıtı kampanyalar başlamıştı. Bunu gözlemleyen İzmir Alyans okulu müdürü, Paris’e yazdığı mektupta “*Resmi merciler bu kampanyaları onaylamıyor, ama kabul etmek lazım ki durdurmak için de bir şey yapmıyor*” diyordu. Belki de Lozan’daki azınlık haklarını istemeden imzalayan ve ulus devlet olmaya uğraşan tek parti iktidarı, kamuoyundaki bu düşmanlık sayesinde Yahudileri Türkleştirmenin kolaylaşacağını umuyordu. İktidar, toplum ve basın Yahudilerin sihirli bir değnek dokunmuşçasına dilini, alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını değiştirmelerini ve mesleki alanda Türklerle rekabetten çekilmelerini istiyordu. Aksi halde bu topraklarda yaşamak onlar için mümkün olmayacaktı.³¹⁰

Türk gazetelerinde Yahudilere yönelik dışlama, karalama içerikli haber ve makaleler 1923’te tüm hızıyla sürerken İstanbul’un tanınmış dış doktorlarından Sami Ginzburg için başlatılan kampanya somut ve tek bir kişiye yönelmiş olması açısından önemlidir. Gazetelerdeki iddalara göre Ginzburg’un kliniği Alman subaylarıyla müslüman kadınların buluşma yerine dönüşmüştü. Alman subaylar müslüman kadınlardan sırlar elde ediyor ve Ginzburg böylelikle casusluğa göz yumarak vatana ihanet ediyordu. Bu kampanyada müslüman kadınların namusu ön plana çıkartılırken Almanların savaşta Türklerin müttefiki olduğu unutulmuştu. Haberlerin günlerce gazetelerde yer alması üzerine Ginzburg iddianın kaynağı olan Ebüzziya Tefvik aleyhine hakaret davası açtı. Dava neticesinde Ginzburg’un casusluk yapmadığı kanıtlanırsa da duruşmalar antisemitist propagandaya malzeme oldu. Temyiziyle birlikte 1928 yılına kadar süren davanın duruşmaları esnasında Ebüzziya Tefvik’in Yahudiler için söylediği alçaltıcı sözler gazetelerde yer alacaktı.³¹¹

Yahudi karşıtlığı sadece gazete sayfalarında kalmadı ve birkaç kovma girişimi gözlendi. 1923’ün Ekim – Kasım aylarında Uzunköprü’deki Yahudi tüccarlara önce boykot ilan edildi, sonra kentten kovulmaları için gösteriler yapıldı. Babaeski’deki Yahudiler baskı ortamından tedirgin olarak İstanbul’a yerleşme kararı aldılar. Aynı günlerde Urla Yahudi cemaati yöneticileri, Yahudilerin 24 saat içinde kenti terketmelerini emreden imzasız bir mektup aldılar. Çatalca’da ise polis “*mahallin Balkan göçmenlerine ayrıldığını*” belirterek

³¹⁰ Nahum, s. 223-224

³¹¹ Levi, s. 33-34

Yahudilerin evlerine el koydu. Yahudi basını da sadakatının altını çizen, Türklerin sempatisini kazanmaya çalışan bir yayın politikası izliyor; Türk basınında çıkan olumsuz haber ve yorumlara yanıt veriyordu.³¹²

Gazetelerde Avrupa antisemitizminin sloganlarıyla süslenen haber ve yorumlar, mizah dergilerinde ise Yahudileri yeren karikatür ve fıkralar yayımlanmaya devam ediyorken 1926'da ilginç bir tertiple karşılaşılır. 26 Şubat 1926 tarihli gazeteler, Amerika'nın keşfinin yıldönümü kutlamaları nedeniyle İstanbul ve İzmir'den 300 Yahudinin İspanya'ya bir sadakat telgrafı göndererek sevgi ve bağlılıklarını bildirdiklerini manşetten duyurur. Cumhuriyet, İkdam, Vakit, Milliyet, Akşam gibi dönemin önemli gazetelerinde yayımlanan haber, telgrafın kimler tarafından ve İspanya'daki hangi kişi ya da kuruma gönderildiğini belirtmezken; Yahudileri “yılan”, ve “nankör bazirganlar” olarak ilan ediyor ve derhal İspanya'ya defolmalarını talep ediyordu. Haberin hemen ardından İstanbul, İzmir, Edirne, Ankara, Bursa ve diğer birçok Yahudi cemaati temsilcisi Türkiye'ye bağlılıklarını beyan ettiler ve telgraftan haberlerinin olmadığını bildirdiler. Ribí Becerano da Yahudi yasal temsilci kurumlarının böyle bir telgrafla ilgisi olmadığını açıkladı. Türkiye Yahudileri arasından özel bir heyet Ankara'ya geldi ve yetkili makamlara Yahudi toplumunun sadakatlerini bildirdi. Bunlara ek olarak İtalya, İsviçre ve Filistin'deki Türkiye kökenli Yahudiler de Türkiye'ye bağlılık mektupları yazarak Türk basınındaki Yahudi düşmanlığının son bulmasını istediler. İkdam gazetesi ise Yahudilere, sadakatlerini ispat etmeleri için Hava Kuvvetlerine 3 uçak satın almalarını önerdi. Geçen zaman içinde Türk gazeteleri “yayımlayacağız” dediği 300 kişinin ismini, telgrafın tam metnini yahut hangi adrese gönderildiğini hiç yayımlamamıştır. İspanya Posta İdaresi'nden söz konusu telgrafla ilgili bilgi almak isteyen Yahudiler ise “*Böyle bir telgraf yok*” yanıtını almışlardır. Elbette böyle bir telgraf yoktur. Haberin gazetelerde aynı gün yayımlanması, olayın tek merkezden yönetildiğini gösteren bir veridir. O süreçte Yahudilere Lozan'daki haklardan vazgeçme baskısı yapıldığı, Medeni Kanun'un hazırlık çalışmalarının devam ettiği hatırlandığında Hükümetin de bu kampanyayla ilişkili olduğu düşünülebilir.³¹³

Şoven milliyetçilik, azınlık düşmanlığı, ticari rekabet ve Türkçe konuşurmaya yönelik baskıların eş anlı olarak devam ettiği günlerde kamuoyunun manipülasyona ne derece açık olduğunu gösteren bir diğer hadise ise Elza Niyego'nun cenaze töreni ve sonrasında

³¹² Levi, s. 36-37; Nahum, s. 225 (Detaylı bilgilenme için bkz.: Levi, s. 39-44)

³¹³ Levi, s. 70-73 (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Bali, 2000, s. 77-84)

yaşanlardır. İstanbullu genç bir Yahudi kızı olan Elza Niyego 17 Ağustos 1927’de karşılıksız bir aşk cinayetine kurban gider. Genç kızın 45 yaşında, çoluk çocuk – hatta torun – sahibi bir adamın aşkına karşılık vermediği için öldürülmesi, din ve milliyetten ayrı tutularak tüm kamuoyunun tepkisini çekmişti. Türk gazeteleri de olaya ilişkin haberi Elza Niyego’ya merhamet göstererek aktardılar. Ancak (Son Saat Gazetesi Müdürü Ekrem Bey’in tanıklığına göre) cenaze günü genç kızın evinde toplanan yakınları “*Bu memlekette yasa yok. Hakimler, hakim değil. Bu adam bu kızı çok zamandır rahatsız ediyordu. Şikayet ettik. Önemli bir şey yapılmadı, bu facia meydana geldi. Şikayet edenler Yahudi olmasalardı, yetkililer başka türlü hareket ederlerdi*” tarzında sözler söylemiş ve acılı ailenin bazı üyeleri “Adalet isteriz” diye feryat etmiştir. Ayrıca genç kızın cenazesini kalabalık bir topluluk taşımış ve bir kamyon bu kalabalığı yarmak istediğinde tartışma yaşanmıştır. Polisin araya girmesiyle olay daha fazla büyümeden yatışmış ancak trafik; gerek cenaze korteji, gerekse bu tartışma nedeniyle bir süre aksamıştır.³¹⁴

Olanlar bundan ibaretken yine tek elden yürütüldüğü izlenimi veren bir kampanya başlatılır. Ertesi gün neredeyse tüm gazeteler Yahudilerin söz konusu cenazeyi hükümete yönelik bir kalkışmaya dönüştürdüğünü; törende çıkan olaylar esnasında Türklüğe hakaret edildiğini, polise karşı gelindiğini, trafiğin durdurulduğunu ve asayişin bozulduğunu yazar. Basındaki haberlerin ardından “*azan, küstah Yahudileri*” cezalandırmak amacıyla Emniyet ve Adliye harekete geçer ve 9 Yahudi esnaf hakkında “görev sırasında polise dokunma, bir kesim halkı diğer kesime karşı tahrik etme, toplantı ve gösteri yasalarına karşı gelme” isnatlarıyla dava açılır. Polisler ve cenaze törenini izleyen muhabirler Yahudiler aleyhinde tanıklık eder ve duruşmalar – Sami Ginzburg davasında olduğu gibi – antisemitist propagandaya dönüşür. 29 Ağustos 1927’de ise bu olayın yarattığı atmosfer nedeniyle Yahudilere serbest dolaşım yasağı getirilir ve herhangi bir nedenle İstanbul dışına çıkmış Yahudilerin geri dönmeleri yasaklanır. Basında yer alan haberlerin tahrik ettiği bir grup İzmirli genç de yine mahkeme sürecinde İzmir’deki Yahudi hastanesinin duvarında asılı duran İbranice yazılmış mermer levhayı çekiçle kırar ve protesto gösterisi düzenler.³¹⁵

21 Eylül 1922’deki duruşmada “olaylar” nedeniyle yargılanan tüm Yahudiler beraat eder ve 33 günlük tutukluluk halleri son bulur. Kararda polislerin raporlarının geç ve abartılı yazıldığı, olaylarda planlama ve art niyet olmadığı belirtilir. Davanın sonucuna ilişkin

³¹⁴ Levi, s. 75-83

³¹⁵ Okutan, s. 240; Nahum, s. 227

haberler gazetelerde ya yer almaz, ya da iç sayfalarda geçiştirilir. Ancak söz konusu beraat kararı, kamuoyundaki Yahudi karşıtlığının hız kestiği bir süreci başlatır. Maarif Vekaleti aynı yılın Ekim ayında İstanbul, İzmir, Edirne ve Kırklareli'deki Yahudi okullarına merkezi bütçeden kaynak aktarıldığını açıklar. Kasım ayında ise Elze Niyego Olayı sırasında Yahudilere getirilen dolaşım yasağı kaldırılır. Tabi kamuoyundaki karşıtlığın hız kesmesinde yeni rejimin oturmaya başlaması, Yahudilerin yeni sisteme uymak için elinden geleni yapmakta oluşu ve her şeyden önce Lozan'daki haklarından vazgeçmesi son derece etkili olmuştur.³¹⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı günlerde Nazizmin etkisiyle patlayacak olan Trakya olaylarına kadar Türkiye sınırları içinde büyük çaplı bir antisemitist hareket yaşanmayacaktır.³¹⁷

3.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÇERÇEVESİNDE YAHUDİ AZINLIKLARLA İLGİLİ YAŞANAN GELİŞMELER

20 Ocak 1933'te Hitler'in iktidara gelişiyle Almanya'da yükselen antisemitizm tüm revizyonist ülkelerde hızla yayılır ve Yahudileri tehdit etmeye başlar. Ancak Türkiye Yahudileri açısından durum görece daha rahattır. Çünkü Türkiye; Almanya gibi revizyonist değil, statükodan yana bir devlettir. Lozan Barış Antlaşması'ndan genel anlamda memnundur ve hiçbir genişleme talebi yoktur. Ayrıca Batı modelini örnek almaktadır ve – kısa vadede olmasa da – demokratikleşme gibi bir hedefi vardır. Bu nedenle Nazizim, Hitlerizm, antisemitizm gibi Yahudileri tedirgin edecek akımlar Türkiye'de kabul görmez. “Türkiye'nin temeli költürdür” diyen ve ırka dayalı milliyetçiliği reddeden Atatürk, 1930'larda – költürün en önemlisi ögesi olarak gördüğü Türk dilini yaygınlaştırmaya çalışmaktan başka – azınlıklara bir baskı uygulamak niyetinde değildir.³¹⁸

Belki de bu nedenle dünyada antisemitist rüzgarlar esiyorken Türkiye, pragmatik ve cesur bir karar vererek Nazizm'den kaçan Yahudi bilim adamlarına kapılarını açar. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi yeniden yapılandırılırken Nazi yönetiminin yasaları nedeniyle görevlerine son verilen dünya çapına ün yapmış ve bazıları Nobel ödüllü 34 Yahudi akademisyen Türkiye'ye davet edilir. Türk üniversitelerinde görevlendirilen Yahudi akademisyenlerin sayısı bir yıl içinde 50'yi aşar. Aynı dönemde költür ve sanat gibi başka

³¹⁶ Levi, s. 82-83 ve 86

³¹⁷ Elza Niyego Olayı ile ilgili detaylı bilgilendirme için Bkz: Bali, 2000, s. 109-131; Okutan, s. 239-243

³¹⁸ Levi, s. 95-96

alanlarda uzmanlığı olanların da Türkiye’de faaliyet göstermelerine izin verilir. İstihdam yasakları nedeniyle 1492’deki gibi kitlesel bir göç yaşanmasa da çok sayıda Yahudi mültecinin Türkiye’ye kabul edilmesi yıllar sonra bile dünya Yahudilerinin hatırladığı ve şükranla andığı özel bir hatıra olacaktır.³¹⁹

3.5.1. 1934 Trakya Olayları

Devletin, Türk kamuoyunun ve büyük gazetelerin Nazizm karşıtı duruşu gayet net olsa da Cevat Rifat Atilhan, Mustafa Mermi ve Hüseyin Nihal Atsız³²⁰ gibi Pan-Türkçü kalemler; “taşkın milliyetçi siyasi mecmua” ibaresi taşıyan “Milli İnkılap” isimli bir dergi çıkartarak Alman Nazizminin kullandığı Yahudi karşıtı makale, slogan, karikatür gibi malzemeleri Türkiye’ye taşımaya ve Yahudi aleyhtarı yayınlar yapmaya başladı. Alman Nazizmini birebir kopya eden Milli İnkılap dergisinin yayınlarından tedirgin olan Yahudi İdare Heyeti, Türkiye’de yaşayan 100 bin kadar Yahudi adına Başbakan İsmet Paşa’ya bir dilekçe yazarak şikayetlerini dile getirdiler. Ancak dilekçeye rağmen etkili bir tedbir alınmadı ve Milli İnkılap’taki Yahudi karşıtlığı daha da keskinleşti.³²¹

Milli İnkılap’ın Yahudi işadamlarını yıpratma gibi bir boyut da taşıyan Yahudi karşıtı yayınları, özellikle Trakya’da odaklandı. Çünkü Trakya’nın tarihi ve siyasi arka planı Yahudi karşıtı kampanya için oldukça müsaitti. Çünkü Pan-Türkçülere göre; (i) Gayrimüslimlerin ihaneti nedeniyle Balkan topraklarını kaybetmiş ve savaşlar zamanında büyük eziyetler görmüş Müslümanlar, kolayca maniple edilebilirdi, (ii) Bölge, Yunanistan ve Bulgaristan’a komşuydu ve casusluk tehlikesine açıktı, (iii) İstanbul’un güvenliği açısından Trakya’nın Türkleştirilmesi son derece önemliydi, (iv) Osmanlı’ya başkentlik yapmış “*Edirne’nin şanlı cumaları cumartesi olmuştu.*” Tüm bunların yanında (v) Nazizmin “Avrupa’yı Yahudilerden arındırma” amacı gütmesi, Avrupa’nın bir parçası olan Trakya’dan Yahudilerin çıkartılması anlamına geliyordu.³²²

³¹⁹ Levi, s. 97-100 (İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa’daki Yahudi soykırımından kaçan Yahudilere Türk hükümetinin ve Türk büyükelçilerinin yardımları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Levi, s. 148-151)

³²⁰ Ayrıntılı bilgi için, bkz.: Günay Göksu Özdoğan, “Türk Ulusçuluğunda Irkçı Temalar: 1930 ve 40’ların Türkçü Akımı”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 29, Mayıs 1996, s. 19-24; Güven Bakirezer, “Nihal Atsız’ın Düşüncesi”, **Toplumsal Tarih**’in aynı sayısı, s. 25-31

³²¹ O günlerde Milli İnkılap dergisi ve başka bazı yayınlarda yer alan Antisemitizm içerikli haber ve makaleler için bkz.: Levi, s. 97-100; Ayrıca 1934 Trakya Olayları’yla ilgili ayrıntılı bilgi için, bkz.: Zafer Toprak, “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF’nin Sorumluluğu”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 34, s. 19-25

³²² Levi, s. 114

Bu süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşanan olayları önlemeye yönelik olarak çıkartılan; bazı aşiretlerin yer değiştirmesi ve bazı aşiretlerin sürgün edilmesini mümkün kılan 14 Haziran 1934 tarihli İskan Kanunu, Pan-Türkçülere ilham verdi ve Kanunun Trakya’daki Yahudilere de uygulanması için düğmeye basıldı. Yayın yoluyla yapılan propagandanın yanı sıra 24 Haziran’dan itibaren Çanakkale’de, 30 Haziran’dan itibaren de diğer Trakya illerinde Yahudilere yönelik olarak; tehdit, korkutma, sözlü ve fiili saldırı gibi kovma amaçlı bir dizi tatsız olay yaşandı. 3 Temmuz gecesi ise Kırklareli’ndeki Yahudi evlerine saldırı düzenlendi; Yahudilerin evleri harap edildi, eşyaları yağmalandı, bazıları dövüldü ve bazı kadınların namuslarına sarkıntılık edildi. Polis ve jandarmanın olaylara müdahalede geç kaldığı görüldü. Benzer olaylara Edirne’de de tevessül edildi ancak yetkililer duruma hakim olup herhangi bir olay çıkmasını önledi. Yine aynı gece Silivri, Babaeski, Lüleburgaz ve Çorlu gibi yerlerde de Yahudilere yönelik düşük yoğunluklu saldırılar oldu. Ertesi sabah Kırklareli’nden İstanbul’a doğru kitlesel bir Yahudi göçü başladı. Kırklareli’ndeki olayların vahametinden haberdar olan diğer Trakya Yahudileri de evlerini, dükkanlarını bırakarak panik ve korku içinde İstanbul’a kaçmaya başladılar. 4 Temmuz günü Trakya’dan 10-15 bin kadar Yahudi bir şekilde İstanbul’a geldi, devletin - cemaatin kurumlarına ve yakınlarının yanına sığındılar.³²³

Trakya Olayları meydana geldiğinde 14 yaşında bir kız olan Edirne Yahudisi Alegra Bensusan Hanım kendisiyle yaptığımız görüşmede, tanıklıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Trakya Olayları olduğunda biz Edirne’de yaşıyorduk. 13-14 yaşlarında bir kızdım. Orada bir karışıklık oldu ve bizi orada istemediler, ‘İstanbul’a gidin’ dediler. Bizde hayvanı haham keser. O gün müsaade etmediler ve hahamı geri gönderdiler, ‘Kesim yapılmayacak bugün’ dediler. ‘Kesim olmayacak bugün’ ne demek? ‘Artık burada yaşamazsınız’ demek. ‘Bundan sonra burada Yahudi olmayacak’ demek. Çünkü biz hahamların kesmediği hayvanı yemeyiz, şimdi yiyoruz ama o zamanlar yenmezdi. (Büyükler) ‘Tamam’ dediler. Bütün erkekler, büyükler sezmişti zaten ve gençleri İstanbul’a gönderdiler. Amcam İstanbul’da yaşıyordu ve babama ‘Emanetleri buraya gönder’ diye telgraf çekti. Babam da ablamları beni İstanbul’a, amcamın yanına gönderdi. Çünkü duyulmuş ki Kırklareli’nde genç kızlara tecavüz edilmiş. Edirne’de kimseye tecavüz olmadı ama Kırklareli’nde olmuş. Annemle babam Edirne’de kaldı ama biz iki kız İstanbul’a kaçtık. (...) (Olayları kimin yaptığını) bilemeyiz. Benim babam tapu işinde çalışırdı ve devlette çalışan çok tanıdıkları vardı. Edirne Emniyet Müdürü’ne denmiş ki ‘Bu akşam bir şeyler olacak ve siz ne göreceksiniz, ne duyacaksınız.’ Emniyet Müdürü de demiş ki ‘Bana yazılı bir emir getirin. Yazılı emir olmadan yapamam’ demiş. Emniyet Müdürü o devirde hangisiydi, kimdi hatırlamıyorum ama çok iyi, namuslu bir adamdı. Emniyet Müdürü ne yapmış? O zaman Edirne’de askeriye yok ama askeri okul var. Okul müdürüne demiş ki ‘Sen bütün talebelerin kasketlerindeki şeritleri çıkar. Onları askermiş gibi gayrimüslimlerin kapılarının önüne koyalım.’ O çocukları gayrimüslim uyrukluların evlerinin önüne diktiler, o şekilde orada olaylar yatıştı, teskin edildi. O gece biz evde yalnız kalmaktan korktuk, karşı komşuya gittik ve ses duyunca camdan baktık ki iki kişi bizim evin kapısında tartışıyor. Birisi bizim eve girmek istiyor, öbürü mani oluyor. Sonra ceplerinden bir kağıt çıkardılar, bizim evin numarasını yazdılar. Kağıda bir şeyler daha yazdılar ama ne yazdılar bilmiyorum. Bütün köylüler dağlardan, civarlardan geldi, Edirne’ye indi. O gece hep yağma oldu ama Edirne’de daha azdı yağma çünkü mani olundu. Bazı evlerde oturacak sandalye bırakmamışlar; bütün yatakları, perdeleri almış götürmüşler. Ama bizim ev yağmalanmadı. Tapu

³²³ Levi, s. 116-117

müdürünün ablası eve bir kamyonla geldi ve bizim bütün eşyamızı topladı. 'Siz burda kalırsanız olduğu gibi geri vereceğiz.' dedi ve sakladı eşyamızı. Sonradan teskin olunca ortalık, bir işne eksilmeden geri verdi eşyamızı."

Dönemin Edirne Emniyet Müdürü sayesinde olayların Kırklareli'ndeki gibi ileri boyutlara varmadığını belirten Bensusan, yine de bölge halkının panik yaşadığını ve kısa zaman içinde Edirne'de Yahudi nüfusunun 4'te 3 oranında azaldığını anlatıyor. Bensusan'a göre olaylar Türkiye'nin dış dünyadaki imajına da zarar verdi. Bensusan'ın sözleri şöyle:

*"Ben geri döndüm hemen. Ama rahmetli ablam İstanbul'da kaldı, bir daha Edirne'ye adım atmadı. Ablam daha büyüktü, o daha fazla etkilendi. Kırklareli'nde kızlara tecavüz olduğunu duymuş. O gece kızları yatakların altına, sandıkların içine saklamışlar. Ablam burada misafirhanelerde, pansiyonlarda kaldı; çok kötü yerlerde kaldı ama Edirne'ye dönmedi. Edirne'de hep evler boşaldı, dükkanlar boşaldı. Nüfus mesela 2000'se 500'e düştü. Şimdi orada sadece bir tane aile kalmış diyorlar. Orası başkentti. Avrupa'nın en büyük, en güzel ikinci sinagogu oradaydı. İspanya'dan gelenler hep oraya yerleşirmiş, orada kalanlar çok olmuştur. Sonradan istemediler işte. Kaçanların yarısı İstanbul'a yerleşti, sonra Filistin'e kaçan, İsrail'e giden çok oldu. (...) O zamanlar Edirne – İstanbul treni, yarım saat Yunanistan'dan geçirdi. 30 vagonun yarısı Yahudiyle dolmuş, hepsi İstanbul'a kaçmış. Tabi böyle bir şey olunca, Yunanistan vasıtasıyla bütün Avrupa'ya yayılıyor; Türkler Yahudilere eziyet ediyor diye. İsviçre'ye kadar gidiyor haber. İsviçre'de karikatür çıkıyor bu olayla ilgili. Hatta Atatürk, Trakya Olaylarını duyunca içki masasındaymış ve şişeyi masaya vurup kırmış, 'Benim kaç yıllık emeğimi mahfettiniz' demiş, olayları hemen durdurmuş."*³²⁴

Avner Levi'ye göre bürokrasinin kronik tembelliği ve azınlıklara sözlü saldırıların olağan görülmesi nedeniyle olaylara müdahale gecikmiştir. Saldırıları sözlü olmaktan çıkıp fiili bir boyut kazandığında ise hükümet gerekli müdahaleyi derhal ve etkili bir biçimde yapmıştır. İsmet Paşa, konuyu müzakere etmek üzere Meclis'i toplantıya çağırılmış ve Nazizmi net bir şekilde reddeden, Trakya olaylarını kınayan bir konuşma yapmıştır. Ayrıca İçişleri Bakanı'nı olay yerine göndermiş ve bir rapor istemiştir. İçişleri Bakanı'nın raporu Mustafa Kemal'in de katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında ele alınmıştır. Yani hükümet geçmişte olduğu gibi olayın üstünü örtmemiş; sorumluların çoğunu cezalandırmış, maddi zararı büyük ölçüde tazmin etmiş, Trakya'da Yahudilerin güvenliğini sağlamıştır.³²⁵ Hükümetin aldığı güvenlik önlemlerinin ardından İstanbul'a kaçanlar arasından evlerine geri dönenler olduğu gibi İstanbul'a yerleşen ve yurt dışına göç edenler de olmuştur. Olaylar Trakya'daki Yahudi nüfusunu büyük ölçüde azaltmış ve Pan-Türkçülerin istediği neticeyi vermiştir.³²⁶

³²⁴ Alegra Bensusan'la görüşme.

³²⁵ Detaylı bilgi için bkz.: Levi, s. 118-129

³²⁶ Trakya Olayları için ayrıntılı bilgilenme için, bkz: Haluk Karabatak, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler" **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 146, Şubat 1996

3.5.2. “20 Kura İhtiyatlar” ve Azınlıklar

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’nda tarafsızlık ilan etmiş olsa da bir milyona yakın genci sınır güvenliğini sağlamak ve stratejik noktaları korumak amacıyla silah altına almıştır. Yalnız tek parti iktidarı her zaman olduğu gibi “savaş nedeniyle askere alma” gibi haklı bir uygulamada bile azınlıklara ayrımcılık yapmıştır. “Yirmi Kura İhtiyatlar” olarak bilinen bu uygulama daha önce askerliğini yapmış olmasına rağmen yaşı 20 ile 45 arasında arasında olan gayrimüslimlerin yeniden askere alınması anlamını taşır. Bu askerler düzenli ordunun bir üyesi olmayacak, silah taşımayacak, üniforma giymeyecek, silah ve üniforma verilmeyecek, yol yapımı ve inşaatlarda çalışacaklardır. 1941’in Mayıs ayında başlatılan bu uygulamanın örtük amacı çalışma çağındaki gayrimüslimleri ticari alandan çekmektir. 20 kura askerlerin görevi 14 ay sürmüş ve hemen hepsi aşırı çalıştırmaktan ve bakımsızlıktan dolayı zayıf düşmüştür. Askerde oldukları zamanda çoğunun iş yerleri dağılmış, düzenleri bozulmuş ve aileleri de maddi sıkıntılar çekmiştir.³²⁷

3.5.3. Varlık Vergisi ve Azınlıklar

Tek parti iktidarı döneminde azınlıklara yönelik olarak uygulanan olumsuz politikaların sonucusu ve belki de en insafsız olanı Varlık Vergisi’dir. Daha önceki uygulamalar homojen bir toplum yaratmak ve Türkleştirmek niyeti taşıyorken Varlık Vergisi ayrıştırma ve iktisaden yok etme niyeti taşımaktadır. Diğer azınlık karşıtı politikalar Lozan Antlaşması’nı ihlal etmemek adına daha özenli uygulanıyor ve bir kılıfa uyduruluyorken, Varlık Vergisi, uluslararası kargaşa ortamını değerlendiren Hükümetin, bir kısım vatandaşına göz göre göre ayrımcılık yapmasıdır.

Varlık Vergisi, İkinci Dünya Savaşı’ndan kaynaklanan ekonomik sıkıntıların en keskin şekilde hissedildiği bir süreçte gündeme gelmiştir. Artan savunma masraflarının yanı sıra bir milyon kadar askerin silah altına alınması ve dolayısıyla aktif nüfusun büyük ölçüde üretimden çekilmesi ülkede en temel gıda maddelerinin dahi bulunmadığı bir kıtlık ve kitlesel açlık yaratmıştır. Ekonomik sorunların altından kalkmak için para basma yoluna giden hükümet, 1938’de 219,4 milyon olan para arzını 1942’de 765 milyona çıkartmış ve bu durum fiyatlarda %350’ye varan bir artış yaratmıştır. Bu yüksek enflasyon; istifçilik, karaborsa ve

³²⁷ Bensiyon Pinto, “Anlatmasam Olmazdı – Geniş Toplumda Yahudi Olmak, Derleyen: Tülay Gürler, Doğan Egmont Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2008, s. 32-33

vurgunculuk olaylarının artmasına sebebiyet vermiş ve savaş koşulları nedeniyle zenginleşen bir tüccar zümre meydana getirmiştir.³²⁸

Hızlı fiyat artışlarına ve kıtlığa çare arayan hükümet, zenginleşen tüccar zümreyi vergilendirmeyi düşünür ve daha önce defalarca örneklerini gördüğümüz basın yolu bir kampanya ile kamuoyu oluşturmaya çalışır. Ancak bu kamuoyu oluşturma faaliyeti – belki de alışkanlık eseri – azınlıklar ve özellikle Yahudiler üzerinde yoğunlaşır. İstanbul basını 1942 yazı boyunca gayrimüslim tüccarların savaş koşulları nedeniyle nasıl zenginleştiğini ön plana çıkarır ve hırsızlık, karaborsacılık, soygunculuk, istifçilik haberlerini gayrimüslimlerle ilişkilendirerek aktarır.³²⁹ Sadece haber ve yorumlarla değil mizah dergilerinde yayımlanan karikatürlerle de azınlıklar yıpratılmaktadır. Bu süreçte en fazla Yahudi azınlıkların üzerine gidilmiştir. Yahudi sözcüğü tüccar sözcüğüyle; tüccar sözcüğü ise istifçi, vurguncu, karaborsacı sözcükleriyle özdeşleşmiştir.³³⁰ Böylece bir taşla pek çok kuş vurulacaktır. Azınlıkları hedef alan böyle bir vergi salındığında hem piyasada dolaşan para azalacak, hem de bütçe açığı kapanacaktır ama her şeyden önemlisi servetin yeniden bölüşümü ve ekonominin Türkleştirilmesi tam anlamıyla gerçekleşecektir.

Cumhurbaşkanı ve başbakan gibi devlet büyüklerinin de doğrudan azınlıkları hedef alan beyanatlarıyla desteklenen azınlık karşıtı propagandanın ardından 11 Kasım 1942’de Varlık Vergisi Kanunu Meclis’te kabul edilir. Kanun’a göre: (i) Kimlerin hangi miktarda vergi ödeyeceği o mahallin mülki amirinin başkanlık edeceği “bağımsız” komisyonlarca belirlenecek, (ii) Komisyonların belirlediği vergi miktarına itiraz edilemeyecek, (iii) Vergi 15 gün içerisinde ödenecek. Bu süre içinde ödeyemeyene 15 gün ek süre verilecek ve ödeyecekleri bedele gecikme faizi uygulanacak, (iv) Ek süre sonunda da ödeme yapılmaması durumunda mükelleflerin malları haczedilecek ve (v) Malların satışından gelecek paranın borcu karşılamaması durumunda, mükellef çalışma kampına gönderilecek.

Vergi miktarının belirlenmesi usulünün keyfiyete dayanması ve miktara itiraz edilemiyor oluşu; anayasa ve kanunlarla iktidarın sınırlanması ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanan hukuk devleti anlayışına bütünüyle aykırıdır. Aynı zamanda mükelleflerin din farkı gözetilerek farklı miktar ve oranlarda vergilendirmeye tabi tutulması da laik devlet

³²⁸ Ayhan Aktar, “Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 69, Eylül 1999, s. 10-11

³²⁹ Ayhan Aktar, “Varlık Vergisinin Hikayesi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 121, Ocak 2004, s. 82

³³⁰ Levi, s. 142

anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Tüm bunların dışında söz konusu kanunun uygulanması esnasında da açıkça ayrımcılık yapılmış ve eşitlik ilkesi ihlal edilmiştir. Kanunun uygulanması esnasında gözlenen ayrımcılık ve eşitsizlikler şöyledir: **(i)** Azınlık gruplarına salınan vergi, Müslümanlara salınan verginin 5-10 katı fazladır. **(ii)** Gayrimüslim mükelleflerin oranı, toplam mükelleflerin %87'sidir ve toplam mükelleflerin sadece %7'si müslümandır. **(iii)** İstanbul'da toplam mükelleflerin %4'ünü oluşturan “fevkalade sınıf gayrimüslim mükellefler” yine aynı kentte tahakkuk eden verginin %54'ünü ödemekle yükümlü tutulmuştur. **(iv)** Zengin olmayan Müslümanlar arasından kimseye vergi salınmazken şoför, manav, hademe, sekreter gibi düşük gelir grubundaki 26.000 gayrimüslim de vergilendirilmiştir. **(v)** Vergiyi ödeyemeyen yahut ödemeyen hiçbir müslümanın mallarına el konmazken, gayrimüslimlerin evlerindeki eşyalar haczedilmiş ve haraç mezat satılmıştır. **(vi)** Aşkale'deki çalışma kamplarına gönderilenler arasında hiçbir Müslüman yoktur.³³¹ Aşağıdaki tablo Varlık Vergisi'nin uygulanması esnasında Gayrimüslimlere ayrımcılık yapıldığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Mükellef Grubu	Mükellef Sayısı	%	Tahakkuk	%
Müslüman	4195	7	25.600.409	7
Gayrimüslim	54377	87	289.656.246	83
Diğer G.Müslimler ve Yabancılar	4003	6	43.226.764	10

Tablo-13: Mükellef Sayısı, Vergi Miktarı ve Oranlarıyla Varlık Vergisi (Kaynak: Ayhan Aktar, “Varlık Vergisi Sırasında...”, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 69, Eylül 1999, s. 12)

Varlık Vergisi'nin Kanunlaşması ve Kanun'un uygulanması sırasında Türk basını lehte yayın yapmış ve verginin soysal adalet için önemli olduğunu vurgulamıştır. Özellikle gayrimüslimlerin Aşkale'ye gönderilmesi kararı “vatan borcu” olarak yansıtılmıştır. İsmet İnönü ise Varlık Vergisi ve zorla çalıştırılma konusuyla ilgili olarak getirilen eleştirilere bir sohbet ortamında şu şekilde yanıt vermiştir:

“Bu vergiyi getirmekle işadamlarına, ticaret erbabına ve azınlık mensuplarına zulüm yaptığımız söyleniyormuş. Hangi zulümden bahsediyorsunuz, dedim. Köylü kasabalı gençlerimiz, bir çok yetişmiş vatandaşıımız, yıllardır kar kış demeden dağda, bayırda sınırları bekliyorlar, dünyanın sıkıntısını çekiyorlar, hiç sesleri çıkmıyor. Şimdi onlara destek olmak üzere, şehirlerimizde, rahat

³³¹ Aktar, “Varlık Vergisi Sırasında...” s. 10-13; Aktar, “Varlık Vergisinin Hikayesi”, s. 82-86; Okutan, ss. 270-279; Ayrıca detaylı bilgilenme için bkz.: Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi: Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği**, Belge Yayıncılık, İstanbul, 1992

evlerinde oturarak, her zamanki işlerini yaparak bol para kazanmış olanlardan biraz fedakarlık bekliyoruz. Bu mu zulüm? Onlardan istediğimiz katkı, sınırları bekleyenlerin zahmetleri, sıkıntıları yanında pek küçük kalır.”³³²

Ayhan Aktar, zorla çalıştırılanlar arasında hiçbir Müslümanın bulunmadığı bilgisini verir. 1943’ün Şubat ve Eylül aylarında – hemen hepsi İstanbul’dan – 1229 kişi taş kırma ve yol yapım işlerinde çalıştırılmak üzere Erzurum Aşkale’ye gönderilirler. Bunların arasından 21 kişi, kış koşulları ve sağlık sorunları nedeniyle hastalanarak ölür ve geri dönemez.³³³ A. Levi ise, Aşkale’ye gönderilenlerin çoğunun Yahudi olduğu bilgisini vermektedir. Levi’ye göre ilk giden kafiilede yer alan 18 kişinin 12’si Yahudidir. Toplamda Aşkale’ye 1500 kadar kişi gönderilmiştir ve bunların 800 kadarı Yahudidir.³³⁴ Gayrimüslim azınlıklar bu vergiyi ödeyebilmek için evlerini ve iş yerlerini satmak zorunda kalmışlar ve çoğunun ticari yaşamı sona ermiştir. İstanbul tapu kayıtlarında gayrimüslimlere ait gayrimenkullerin büyük ölçüde Müslümanların eline geçmeye başladığı görülmektedir. Azınlıklar içersinde mülklerini satanlar arasında başı Yahudiler çekmektedir.³³⁵ Bensiyon Pinto anılarında, Varlık Vergisi’nin devlet görevlilerince nasıl uygulandığını sarih bir biçimde anlatıyor:

*“1943 yılında Varlık Vergisi bizimde de kapımız çaldı, daha doğrusu Mendaların kapısını. Onlarda kahvaltıda iddik (...) Maliyeden gelen iki adam salonun ortasına doğru yürüdü. Adamlardan biri Mösyö Menda’ya dönerek ‘Yahudi, sen bu parayı niye ödemiyorsun?’ diye sordu (...) Menda, İstanbul’da yaşayan neredeyse tüm Yahudilerin sahip olduğu o hoş aksanla cevap verdi: ‘Yok bende para, nasıl öderim bu parayı?’ Adam büyük bir soğukkanlılıkla konuştu: ‘O zaman bu evi satışa çıkartacağız. Bazı eşyayı da alacağız. Evden alınan para senin borcunu öder.’ (...) Adam birtakım kağıtlara bir şeyler yazdı, sonra yazdıklarından birini Menda’ya uzattı: ‘İmzala bakalım şurayı.’ Zavallı Mösyö Menda gözleri dolu dolu, titreyen elleriyle adamın gösterdiği yeri imzaladı(...) Adam kağıtları aldı, çantasına yerleştirdi ve bize doğru dönerek ‘Haydi toplayın bakalım’ dedi. (...) Sonra tuttuğu gibi yerdeki halıyı ayaklarımızın altından çekti...”*³³⁶

Varlık Vergisi’nin uygulanması ve özellikle Aşkale’de zorla çalıştırılma, bir süre sonra Amerikan basını tarafından eleştirilmeye başladı. Dış kaynaklı telkin ve eleştiriler yoğunlaşınca 17 Eylül 1943’te TBMM, Maliye Bakanını “tahsil edilemeyen vergi borçlarını

³³² Erdal İnönü’nün anılarından aktaran Bali, s. 448

³³³ Aktar, “Varlık Vergisinin Hikayesi”, s. 85

³³⁴ Levi, s. 142-143

³³⁵ Tapu kayıtlarına dayanan ayrıntılı analiz için Bkz: Kaynak: Ayhan Aktar, “Varlık Vergisi Sırasında...”,

Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 69, Eylül 1999

³³⁶ Pinto, s. 35-36

silme” yetkili kıldı ve böylelikle Varlık Vergisi fiili olarak tasfiye sürecine girdi.³³⁷ Varlık Vergisi, beklenildiği gibi fiyatların düşmesini sağlamadı ve para arzının azaltmadı. Tam tersine ülke ekonomisini ayakta tutan azınlık mensubu işadamlarını tasfiye ederek ekonomideki küçülmeyi daha da derinleştirdi. Ancak Varlık Vergisi’nde amaç, ticari hayatı Türkleştirmek ve “milli iktisat”ta mutlak başarı ise, bu konuda büyük oranda başarılı olunmuştu.³³⁸

3.5.4. Varlık Vergisi ve İzmir Yahudileri

Varlık Vergisi uygulaması İzmir Yahudilerini de iktisadi anlamda zor duruma sokmuştur. İzmir Yahudisi Nelson A., Varlık Vergisi’yle ilgili tanıklığını şöyle anlatıyor:

“Yıllar sonra kasada Varlık Vergisi makbuzlarını ve o zaman yazılan itiraz dilekçelerini buldum ve hepsini yırtıp attım. Çünkü unutmak istediğimiz bir olay. Unutmak istesek de hep onun hikayeleriyle büyüdük... O zaman bizim aile 150 bin lira vergi ödedi ve bu, o döneme göre çok büyük bir paraydı. Vergi iktisaden yok etme amaçlıydı ve bizim aileyi maddi olarak sıfırladı tabii... Rahmetli annem anlatır. Konak’a doğru giderken Gümrük’te tanıdık eşyalar görmüş. Bir bakmış bizim en yakın komşumuzun koltukları, halıları... Haraç mezat satılıyor. Bizim ailenin mallarına el konmadı, çünkü bizimkiler hepsini ödedi.”

Nelson A., babasının söz konusu vergiyi öderken Müslüman bir arkadaşından yardım gördüğünü de söylüyor:

“Öderken de çok büyük yardım gördü babam. Mesela bir Mehmet Bey vardı, babamın arkadaşı. Babama “Gel benim 40 bin lira param var, al bu parayı” demiş. Sonra Mehmet Bey çok hasta oldu ve işsiz kaldı. Benim babam da onu kendine ortak yaptı ve 20 sene birlikte çalıştılar. Onun oğluyla da ben ortaklık yapmaya devam ettim. Yani buna benzer çok hikayeler var benim bildiğim. Bu ağır vergilerin gayrimüslimlerce ödenmesine Müslümanlar da yardım etmiş, özellikle İzmir’de.”

Nelson A., verginin amacını değerlendirirken “ırkçı” yönünü vurgulayan önemli bilgiler de veriyor:

“Azınlıkları yok etme adına planlı ve programlı yapıldığına inanıyorum. Bakın Nazizm var, Faşizm var ve bu kapılarımıza kadar dayanmış. Milli Şef var. Nasıl bir baskı ortamı, düşünebiliyor musunuz? Bu tabii oldukça ırkçı. Yani dönmelere bile çok ağır vergiler konmuş. İslama geçen ve diğer dinlerle gerçek anlamda ilişkisi kalmamış kişilere ve asimile olmuş insanlara da ciddi vergiler konmuş.

³³⁷ Aktar, “Varlık Vergisinin Hikayesi”, s. 85-86

³³⁸ Okutan, s. 289-290. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bali, 2000, ss. 424-474; Varlık Vergisi’nin gerekliliğini savunan görüş için bkz: Avcioğlu, s. 307-312)

Her ilde bir komisyon kurulmuş ve o komisyon keyfi bir biçimde vergi tarh etmiş. (...) Bizim cemaat de anlatılan çok şeker bir hikaye vardır hatta: Mişon bir bakar; kendisine 10 bin lira, kapı komşusuna 300 lira vergi. 'Atatürk ne kadar doğru söylemiş' der, 'Ne mutlu Türküm diyene...'”³³⁹

Leon Bey'in ise Varlık Vergisi'ne ilişkin tanıklığı ve yorumu şöyle:

“Rahmetli babamın ifadesiyle söyleyeyim: 'Tahta üzerinde kaldık. Oturacak sandalyemizi bile altımızdan aldılar.' Ben tabi o yıllarda doğmamıştım ama Varlık Vergisi doğrudan bizi hedef alan bir olaydır. Aşkale'ye gidenlerimiz çok. Bazıları döndü, bazıları hiç gelmedi. Örneğin kayınpederimin babası oraya gitmiş ve bir daha hiç gelmemiş. Sadece bu Varlık Vergisi, Aşkale değil... Bizimkileri askerde de çok hor kullanmışlar. Amcam 4 yıl Eskişehir'de askerlik yapmış ve demiryolu inşaatında çalıştırılmış. Tabi bunların sebebi nedir? Zemininde ne yatıyor? Şöyle bir kanı var: Yahudiler zengindir, onların mallarını alalım, zenginleşmelerini önleyelim. Bunlar tabi hep İsmet Paşa döneminde olan olaylar, Atatürk'ün ölümünden sonra yaşanan olaylar. Tahmin ediyorum ki Atatürk yaşasaydı bunlara karşı çıkardı, mani olurdu.”³⁴⁰

Varlık Vergisi ile ilgili bir başka tanıklıkta yine İzmir Yahudisi A. H.'ye ait. Ailesinin Varlık Vergisi'nden ne oranda etkilendiğini sorduğumuz A. H.'nin verdiği şu yanıt, Vergi'nin ne derece keyfi uygulandığını gözler önüne seriyor: *“Bizim ailemiz etkilenmemiş diye biliyorum. Aile büyüklerim valiyle ve kaymakamla sıkı ilişkiler içerisinde oldukları için bir sıkıntı yaşamamışlar...”*³⁴¹

3.5.5. Varlık Vergisinin Ardından Yahudi Azınlıkların Kitlesele Göçü

Ayhan Aktar, Varlık Vergisi'ni devletle azınlıklar arası ilişkilerde bir kırılma noktası olarak görür ve verginin azınlıkların Türk toplumuyla entegre olma sürecini sekteye uğrattığını savunur. Tek parti iktidarının kendilerine yönelik olarak uyguladığı olumsuz politikaların bir gün mutlaka son bulacağını uman azınlıklar Varlık Vergisi ve onun ırkçı bir biçimde uygulanmasıyla Türkiye'deki geleceklerinden endişe etmişler ve ülkeyi terk etmeyi ciddi bir biçimde düşünmeye başlamışlardır.³⁴² Yahudiler açısından bakıldığında durum daha dramatiktir. İdari örgütlenmelerinin laikleşmesi, okullarının bakanlığa bağlanması, meslek yasakları ve lisana ilişkin baskılar konusunda devletle işbirliği yapan, sıklıkla sadakat beyanında bulunan ve hatta Lozan'daki haklarının bir kısmından feragat eden Yahudiler, tüm bunların üzerine Varlık Vergisi ile kısıpaca alınma ve Aşkale'de zorla çalıştırılma politikasıyla

³³⁹ Nelson A. ile 10.06.2009 tarihli görüşme

³⁴⁰ Leon Bey'le 15.06.2009 tarihli görüşme.

³⁴¹ A.H. ile 11.06.2009 tarihli görüşme

³⁴² Ayhan Aktar, “Varlık Vergisi ve İstanbul”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 71, Kış: 1996, s. 143-144

karşılaşınca herhalde büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve kendilerine Türkiye dışında bir gelecek planlamaya başlamışlardır.

Varlık Vergisi'nin uygulandığı dönemde CHP'nin azınlıklardan sorumlu 9. bürosu tarafından hazırlanan rapor da tek parti iktidarının azınlıkların ve – konumuz özelinde – Yahudilerin ülkeyi terk etmesinden memnuniyet duyacağını ortaya koymaktadır. Söz konusu raporda Yahudilerle ilgili olarak şöyle denmektedir: “*Evvela bunların dışarıdan gelme suretiyle memlekette çoğalmalarına müsaade etmemek, imkan buldukça memleketten çıkmalarında her türlü kolaylığı göstermek suretiyle mevcutlarını azaltmak ve iktisadi menfaat kaynaklarından bunları uzaklaştırmak için devlet teşebbüslerinde ve taahhütlerinde yer vermemek (lazım).*”³⁴³

Varlık Vergisi'nin ardından Türkiye'de Siyonizm amaçlı dernekler ardı ardına açılmaya başlar ve Siyonist propaganda hiç olmadığı kadar taraftar toplar. 1948'de İsrail'in kurulması ise Türkiye Yahudilerinde büyük coşku yaratır ve 1948-1949 yıllarında Türkiye'den İsrail'e kitlesel bir Yahudi göçü söz konusu olur. İsrail Merkez İstatistik Bürosu'nun verilerine göre 1948'de 4.362, 1949'da ise 26.306 kişi Türkiye'den İsrail'e göç eder. Göç edenlerin yaş ortalaması 23,9'dur ve çok büyük bir bölümü yoksuldur.³⁴⁴ İzmir Yahudileri de göç heyecanından fazlasıyla etkilenir. Ekim 1948'de çoğu 17-18 yaşında gençlerden oluşan yüzlerce Yahudi, İzmir Emniyet Müdürlüğü'nün pasaport şubesine başvurur ve hatta başvuru yoğunluğu nedeniyle Müdürlük yeni bir büro açmak zorunda kalır. Başvuruların kısa zamanda 2 bini aşması üzerine İzmir Cemaat Yönetimi bekarların ancak evlendikten sonra göç edebileceklerini açıklar ve evliliği teşvik etmek amacıyla gençlerin düğün masraflarını ve drahomaları karşılamaya çalışır.³⁴⁵

İzmir'den ayrılan ilk göçmen kafilesindekiler Hayfa Limanı'nda İsrail Cumhurbaşkanı ve eşi tarafından karşılanır. Çoğu Türk pasaportlarını ve nüfus cüzdanlarını yırtarak denize atar ve aralarında Cumhurbaşkanı'nın arabasının tekerleklerini ve çamurluklarını öpenler olur. İlk kafilenin Limanda yaptıkları gösteriler Türk basınında büyük tepki çeker. Kadir Başçı, 29 Kasım 1948 tarihli Cumhuriyet'te “İzmir Yahudilerinin Marifetleri” başlıklı bir makale

³⁴³ Rıdvan Akar'ın **Aşkale Yolcuları** adlı kitabından aktaran: Okutan, s. 293

³⁴⁴ Malter F. Weiker'den Aktaran: Hale Okçay, “Türkiye'den İsrail'e Göç Eden Yahudiler: Toplumsal Neden ve Sonuçları”, **20-21-22 Kasım 1996'da Mersin'de Düzenlenen “Toplum ve Göç” Temalı II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Tabliğileri**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Ağustos 1997, s. 426

³⁴⁵ Rıfat N. Bali, **Aliya: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Yahudileri - Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 235

yayımlar ve Yahudileri nankörlükle suçlayan yazılar, günlerce gazetelerin sütunlarını doldurur.³⁴⁶ 1950'nin sonuna gelindiğinde İzmir'den İsrail'e gidecek yolcu bulunmaz olur ve Deniz İşletmeleri'ne ait gemiler zarar etmeye başladıklarından İsrail'e seferleri seyrekleştirirler.³⁴⁷ Tarık Dursun K., İzmir'deki Karataş ve İkiçeşmelik semtlerinin bu göçler esnasında neredeyse boşaldığını anlatır ancak o yıllardaki Yahudi nüfusuna ilişkin rakam vermez.³⁴⁸ Hale Okçay ise 1935'te 16.969 olan İzmir Yahudi nüfusunun 1960'ta 5.067'ye düştüğünü bildirir.³⁴⁹ 1960 yılına ait bu veriden Varlık Vergisi sonrasında İzmir'deki Yahudi nüfusunun ne kadar azaldığına ilişkin doğrudan bir sonuç çıkartamıyoruz. Çünkü 1960 yılına ait nüfus bilgileri 1955'te yaşanan 6-7 Eylül Olayları'ndan sonraya aittir ve 6-7 Eylül nedeniyle yaşanan göçleri de yansıtmaktadır. Ancak 6-7 Eylül'ün merkez üssü İzmir değildir ve olaylar doğrudan Yahudileri hedef almamıştır. Dolayısıyla İzmir'in 6-7 Eylül kaynaklı kitlesel bir göç vermesi düşünülemez. Bu veriler, Varlık Vergisi'nin tetiklediği İsrail'e yönelik göçün, İzmir Yahudi nüfusunu azaltan en önemli faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

1950'ye gelindiğinde İsrail'e göç sadece İzmir'de değil, Türkiye genelinde hız kesmiştir. 1949'da Türkiye genelinden İsrail'e göç eden kişi sayısı 26.306'ken bu rakam 1950'de 2.439'a, 1951'de 1.198'e, 1952'de 353'e düşecektir.³⁵⁰ Bu düşüşün sebeplerinden biri Türk ulus devletine entegre olamayan yahut maddi sıkıntı çeken kesimlerin iki yıllık zaman zarfında kitleler halinde ülkeyi terk etmesi ve dolayısıyla göçün ilk etapta doygunluğa ulaşmasıdır. Ama bundan daha önemli olan 1946'da kurulan ve azınlıklara umut vadeden söylemler üreten Demokrat Parti'nin (DP), 1950'de iktidara gelişidir. DP'nin tek başına iktidarının tek parti dönemini sona erdirmesi, toplumun tüm kesimlerinde olduğu gibi azınlıklarda da baskı ve keyfiyetin son bulacağına ilişkin bir umut yaratmıştır. Yahudiler de geleceğe daha güvenle baktıkları için ya göç etmekten vazgeçmiş ya da göç niyetlerini bir süreliğine ertelemişlerdir.

³⁴⁶ Bali, 2003, s. 236

³⁴⁷ Bali, 2003, s. 242

³⁴⁸ Tarık Dursun K., "İkiçeşmelik'i Unutmadım", **Şalom Gazetesi**, 11 Kasım 1992

³⁴⁹ Walter Weiker'den aktaran: Hale Okçay, "İzmir Sefarad Musevileri: Azınlık Kimliğinin Sosyolojik Değerlendirmesi", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Yayına Hazırlayan: Nuri Bilgin, Bağlam Yayınları, 1. Basım, Eylül 1997, s. 383

³⁵⁰ Bu rakamlara çoğu askerden kaçma amacı taşıyan Yahudi gençlerin, yasa dışı yollarla yaptıkları göçler dahil değildir. Bali, 2003, s. 312

3.6. DEMOKRASİ DÖNEMİNDE YAHUDİ AZINLIKLAR

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan yeni dünya düzeni; Türkiye'yi Batı Bloğu'nun yanında durmaya, dolayısıyla demokratikleşmeye yöneltir. 7 Ocak 1946'da DP'nin kurulmasıyla çok partili siyasi hayata geçileceğinin işaretlerini 1944'ten itibaren görmek mümkündür. Tek parti iktidarının 1944'ten itibaren uyguladığı görece liberal siyaset, azınlıkların üzerindeki baskıyı büyük oranda kaldırır. Çok partili siyasi yaşamın hemen öncesinde Yahudi azınlıkların koşullarındaki olumlu değişime “siyasetle ilgili kısıtlamaların kaldırılması” çerçevesinde bakmak yararlı olacaktır.

3.6.1. Siyasetle İlgili Kısıtlamaların Kaldırılması ve Yahudi Azınlıklar

Yahudiler, Cumhuriyet'in ilanından sonra CHF'ye üye kaydedilmemiş ve uzun süre oy verme dışında siyasi faaliyette bulunamamıştır. Ancak 1930 yılında yapılan belediye seçimleri Yahudilerin tek parti iktidarının tahakkümünden ve Türkleştirme politikalarından ne kadar bunladığını gösteren olaylara sahne olmuştur. Mustafa Kemal'in teşvikiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin bu seçimde İstanbul ve Edirne gibi seçim çevrelerinde azınlıkları aday göstermesi ve SCF Genel Başkanı Fethi (Okyar) Bey'in din ve ırk ayrımcılığına karşı çıkararak azınlıkların oylarına talip olduğunu açık bir şekilde söylemesi neredeyse tüm azınlıkların bu partiyi desteklemesine sebep olmuştur. SCF azınlıklar içinde en büyük desteği Yahudilerden görmüştür. Tüm Trakya Yahudileri seçimlerde SCF lehine çalışmış ve kampanya esnasında 7000 lira harcamışlardır. Kampanya sırasında Yahudiler CHF aleyhinde gösterilerde bulunmuşlar; “Halkçılar Yahudileri kesecek, onlara rey vermeyiniz”, “Milletin hakkını arıyor beyler! Reyimizi Serbest'e verelim, yaşasın Serbest!”, “Fethi Bey askerliği 6 aya indirecek” gibi slogan ve argümanlarla SCF için oy toplamışlardır. Hatta bazı Yahudiler seçim günü de propaganda yapmış ve Yahudilerin oy verdiği bazı sandıkların başında olaylar çıkmıştır.³⁵¹

Seçimlerde hiç azınlık aday göstermeyen CHF ise kampanya esnasında Serbest Fırkayı “gavur fırkası” ilan etmiştir ve İstanbul Mebusu İhsan Paşa bir propaganda konuşmasında “*Hamparsunların, Mişonların, Yorgoların rey verdiği bu fırkaya nasıl utanmadan rey veriyorsunuz*” demiştir. Azınlıkların yoğun olarak yaşadığı yerlerde muhtarlar SCF'ye oy

³⁵¹ Bali, 2000, s. 182-184

verilmemesi yönünde baskı yapmıştır. Basında ise “azınlıkların SCF’yi desteklemesinin kendilerine duyulan güvensizliği haklı çıkardığı” şeklinde yorumlar yer almış ve SCF’ye oy vermek “cumhuriyete – vatana ihanet” olarak tanımlanmıştır. Seçimlerden sonra Yahudi cemaati yönetimi 16 Ekim 1930’da TBMM Reisi Kazım Paşa’yı Dolmabahçe Sarayı’nda ziyaret etmiş ve Yahudilerin cumhuriyete ve vatana sadakatini vurgulamıştır. Seçimler sırasında yaşananların münferit hadiseler olduğu ve cemaatin tamamının halet-i ruhiyesini yansıtmadığını belirtmişler ve genç Yahudileri Türkleştirmek için yaptıkları çalışmaları aktarmışlardır. Kazım Paşa ise görüşmede hükümetin Yahudilerin sadakatinden emin olduğunu belirtmiştir.³⁵²

1932 yılına gelindiğinde ise Türkçe konuşma kampanyaları sırasında Yahudilerin CHF’ye üye kaydedileceğine ilişkin söz veren CHF İzmir İl Başkanı Hacim Muhittin Bey, CHF Genel Sekreterliği’ne bir yazı yazarak İzmir Yahudi cemaatinin 5-6 altı aydır CHF’ye ilgi duyduğunu ve 100 kadar Yahudi’nin fırkaya kabulünün uygun olacağını bildirir. Yazıya verilen cevapta ise “*Ekalliyetlerin fırkaya kayıt ve kabulleri, öteden beri Umumî İdare Heyeti’nin müzakere mevzuunu teşkil etmekte ise de henüz bir karara varılmadığından bunlar hakkında -şimdiye kadar olduğu gibi- vaziyeti idarede devam olunması*” gerekliliği bildirilir.³⁵³

Azınlıkların siyasetle ilişkilerinde bir diğer aşamaya 1935’te gelinir. 1934 yılında yaşanan Trakya Olayları’nın toplumda rahatsızlık yaratması ve Türkiye’nin dünyadaki imajına zarar vermesi nedeniyle tek parti iktidarı 1935’te yapılacak milletvekili seçiminde bağımsız adaylar arasında azınlıklara da yer verilmesi kararını alır. Kararın ardından 8 Şubat 1935’te yapılan milletvekili seçiminde Doktor Samuel Abravaya (Marmaralı), Niğde’den bağımsız aday olur. O süreçte Cumhuriyet’e verdiği beyanatta “*Adaylığımı azlık mümessili olarak değil, doğrudan doğruya bir Türk vatandaşı olarak koyuyorum... Seçildiğim takdirde Türk hekimlerinin haklarını savunacağım*” diyen Abravaya, Akşam gazetesinin sorduğu “*Evinizde Türkçe mi konuşuyorsunuz?*” sorusuna ise “*Evimde, işimde. Hep Türkçe. Türkçe benim ana dilimdir. Fuzilileri, Hamidleri hep okudum*” şeklinde yanıt vermiştir. Aynı seçimde Avukat Avram Naon (İbrahim Nom) da bağımsız aday olmuştur ve o da azınlık kimliğini ön plana çıkartmamıştır. Seçimlerin neticesinde Dr. Samuel Abravaya, Niğde’den bağımsız milletvekili seçilerek Meclis’e girmiş ve dolayısıyla Yahudileri TBMM’de temsil

³⁵² Bali, 2000, s. 183-185

³⁵³ Hasan Tevfik Çağlar, “CHP’nin Hiç Değişmeyen Azınlık Politikası”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 28 Mayıs 2009

eden ilk milletvekili olmuştur.³⁵⁴ 1943 yılında da (Varlık Vergisi'nin tasfiyesinin ardından) yapılan ara seçimlerde Prof. Avram Galanti, Niğde'den bağımsız milletvekili seçilmiştir.³⁵⁵

R. Bali, 1935 yılı seçimlerinde milletvekili olan azınlık cemaati mensuplarının büyük ihtimalle Batı'ya "azınlıkların Türkiye'de siyasal haklar dahil, tüm haklardan yararlanabildiği" mesajını vermek için seçildiğini düşünmekte ve milletvekillerinin "bağımsız" olmaları nedeniyle CHP'nin siyasi organlarında yer alamadıklarını ve parlamento grubundaki müzakerelere dahil edilmediklerini bildirmektedir. Dolayısıyla azınlık milletvekillerinin siyasi karar mekanizmalarında bir etkisi olmamış, milletvekillikleri sadece kağıt üzerinde kalmış ve sembolik bir değer taşımıştır.³⁵⁶

CHP'nin azınlıkları üye kaydetmeme uygulaması 1945'e kadar devam etmiştir. Bu yıla kadar - İzmir'de olduğu gibi - azınlıkların partiye üye olma talepleri farklı yerlerden, çeşitli defalar Ankara'ya iletilmiş ancak olumlu yanıt alınamamıştır. Hatta dinini ve adını değiştirdiği için "Türk olmadığı" farkedilmeyen ve yanlışlıkla CHF'ye üye kaydedilen Macar asıllı bir vatandaşın üyeliği de Genel Merkez tarafından silinmiştir. CHF Zonguldak Teşkilatı'nın Macar asıllı üyenin durumuyla ilgili görüş soran yazısına; Genel Sekreter Recep Peker, 7 Mayıs 1936 tarihli toplantı kararına dayanarak "*Bilhassa kültür itibarı ile Türk olmayanların partiye girmeleri uygun görülmedi. Evvelce her nasılsa partiye girmiş olan Macar Kirş'in de partiden isminin silinmesine karar verildi.*" cevabını vermiştir. 2 Mayıs 1945'te ise CHP Mardin İl Yönetim Kurulu, CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazı göndererek bölgedeki "azınlıklar"dan kişilerin partiye üye olma hevesi güttükleri belirtilmiş ve bu kişilerin teşkilâta alınması konusunda görüş sorulmuştur. CHP Diyarbakır Bölgesi Müfettişi ve Konya Milletvekili olan Dr. Sadi Irmak'ın gönderdiği cevapta kullandığı ifadeler - *her ne kadar Mardin'de azınlık bulunmasa da - azınlıkların artık partiye üye olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Yazıda şöyle denilmektedir: "Parti tüzüğümüzün 8. maddesi kimlerin partimize alınabileceğini yazmış bulunmaktadır. Partimiz milliyetçilikte ırk ve mezhep aramadığına göre 8. maddenin (e) fıkrası uyarınca Türk olan vatandaşlar partimize kayıt edilebilirler.*"³⁵⁷ CHP, 1945'te attığı bu adımın ardından aynı yıl yapılan ara seçimlerde şair

³⁵⁴ Bali, 2000, s. 265-266

³⁵⁵ Levi, s. 148

³⁵⁶ Bali, 2000, s. 265

³⁵⁷ Çağlar, "CHP'nin Hiç Değişmeyen..."

ve hukukçu İbrahim Nom'u aday gösterir. Nom seçimleri kazanamasa³⁵⁸ da adaylığı kısa süre sonra –yani 1946'da- çok partili siyasi hayata geçileceğinin işaretlerinden biri olacaktır.

3.6.2. 1946 – 1950 Arasında Yaşanan Olumlu Gelişmeler ve Yahudi Azınlıklar

7 Ocak 1946'da DP'nin kurulması Türkiye'nin görece daha özgür ve demokratik bir sürece girmesini sağlar ve doğal olarak bir siyasi rekabet yaratır. Bu tarihten itibaren CHP, azınlıklara daha kucaklayıcı yaklaşmış ve yıllardır uygulanan bazı ayrımcılıkları tedricen kaldırmaya başlamıştır. Örneğin: (i) Azınlıkların da askerliklerini yedek subay olarak yapabilmeleri sağlanmış, görev yerlerindeki ayrımcılığa son verilmiştir. (ii) İçişleri Bakanlığı Valiliklere bir tamim yayımlamış ve Hahambaşılığın gayrimenkul sahibi olma ve her türlü tasarruflarda bulunma hakkının olduğunu bildirmiştir. (iii) 1946'nın son aylarında Neve Şolom Sinagogu ibadete açılmıştır. (iv) Basın ve yayına ilişkin kısıtlamalara önemli ölçüde son verilmiştir. (v) İstanbul'da açılan akşam kurslarına azınlık çocuklarının da yazılması sağlanmıştır. (vi) Yahudi okullarında, Yahudi dini ve tarihinin öğretilmesine izin verilmiş ve Bakanlığın denetimi gevşetilmiştir. (vii) 1948 Mayıs'ında İzmir Valisi Osman Şükrü Adal, İzmir Yahudi cemaatine bir nezaket ziyaretinde bulunmuştur ve aynı günlerde Ankara Valisi Avni Doğan da Pesah Bayramı vesilesiyle Ankara Sinagogu'nu ziyaret etmiştir. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra 17 Kasım 1947'de toplanan CHP'nin 7. Kurultayı'nda da parti programının yenilenmesi söz konusu olmuş ve milliyetçilik tanımı programın 5. maddesinde şu şekilde yenilenmiştir: "*Partimiz Türk Milletini; dil, kültür, ülkü ve talih birliği ile saadet ve felaket ortaklığına inanmak, ortak yurt sevgisi taşımak gibi tabii ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasi bir bütün olarak kabul eder.*"³⁵⁹

Tüm bu kucaklayıcı politikalara rağmen CHP, azınlıkların – ve konumuz özelinde Yahudilerin – gönlünü almakta başarılı olamamıştır. Tek parti döneminde uygulanan azınlık karşıtı politikaları unutamayan azınlıklar; çok uzun süre DP ve onun siyasi önderleri yanında yer alacaklar ve CHP'ye duydukları öfkeyi ilk olarak 21 Temmuz 1946 seçimlerinde sandığa yansıtacaklardır. Emine Gürsoy Naskali, DP ile azınlıklar arasındaki sıcak bağın Varlık Vergisi'nin kanunlaşması esnasında kurulduğuna dikkat çekmektedir. DP'nin kurucusu ve ilk Genel Başkanı Celal Bayar, Varlık Vergisi'ne karşı çıkan isimlerin başında yer almış ve bu nedenle daha DP kurulmadan önce azınlıkların sempatisini kazanmıştır. Naskali, Bayar'ın Varlık Vergisi konusunda eline geçen tüm belge ve gazete haberlerini özel bir dosyada

³⁵⁸ Levi, s. 151

³⁵⁹ Bali, 2003, ss. 44-52

sakladığını ancak bu dosyanın 1940'lı yılların sonlarına doğru Bayar'ın evindeki çalışma odasından – iktidardaki CHP marifetiyle - çalındığını aktarmaktadır.³⁶⁰

Demokrat Parti'nin daha fazla örgütlenmesini önlemek amacıyla zamanından önce ve “açık oy – gizli tasnif” ilkesine göre yapılan 1946 Seçimleri'nde hem CHP hem de DP azınlıklardan aday göstermiştir. Bu seçimde DP'liler “*Oylarınızı DP'ye verin; ödediğiniz Varlık Vergisi'ni size geri verelim*” şeklinde propaganda yapıyor ve azınlıklar üzerindeki baskıyı kaldırmayı vaat ediyordu. 1930 Belediye Seçimlerinde SCF'nin yarattığı heyecanın bir benzeri de 1946'da yaşandı ve azınlıklar kitlesel bir şekilde DP'ye oy verdiler. Hatta seçimlere çok kısa bir zaman kala Balıklı Rum Hastanesi'nin cemaatlerine geri verilmesine rağmen Rumlar da DP'yi desteklediler. Seçimin sonucunda Yahudi aday Salamon Adato ve Rum aday Vasil Konos, DP'den İstanbul Milletvekili seçilirken CHP'den adaylıklarını koyan diğer azınlıklar seçilemediler.³⁶¹ DP Milletvekili Solomon Adato, bir muhalefet milletvekili olmasına rağmen – daha önceki Yahudi milletvekillerinden farklı olarak – cemaatinin sorunlarıyla yakından ilgilendi ve pek çok olumlu düzenlemeye katkı koydu. Azınlık vakıflarının Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından atanacak mütevelli heyeti yerine kendi seçecekleri mütevelli heyeti tarafından yönetilmesini mümkün kılan değişikliğin yaşama geçmesinde rolü oldu. Adato, cemaatin iç örgütlenmesinin bağımsızlaştırılması yanında, yıllardır yapılamayan seçimleri yaptırdı ve eski yönetimlerin ibrasını sağladı. Diğer yandan 1953 yılında yeni bir Hahambaşının seçilmesini mümkün kılan bir zemin yarattı.³⁶²

3.6.3. Demokrat Parti Dönemi ve Yahudi Göçünün Durması

1950 Seçimlerinde DP'yi tek başına iktidara taşıyan unsurlardan birinin de azınlıklar olduğu inkar edilemez. 1946'dan 1950'ye giden süreçte DP önderlerinin hem siyasette hem de ekonomide liberal söylemler geliştirmesi, Varlık Vergisi'ne ve azınlıklara yönelik diğer ayrımcılıklara eleştirel gözle bakması ve partinin gayrimüslim milletvekillerinin Meclis'te gayrimüslimlerin hukukuna sahip çıkması; tüm azınlıklarda heyecan yaratmıştır. Celal Bayar'ın 9 Ocak 1949'da Hatay'da yaptığı konuşmada azınlıkların yurttaşlık sorununa ilişkin olarak kullandığı “*Milliyet meselesine gelince, din ve ırk farkı gözetmeksizin 'ben Türk'üm' diyen bütün vatandaşları DP Türk sayar. Böylece bütün vatandaşları bir tutarak ve onları vatandaşlık ülküsü etrafında toplayarak, cümlesini yurda faydalı kılmak, bu mevzuda*

³⁶⁰ Celal Bayar'ın torunu Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali ile görüşme.

³⁶¹ Bali, 2003, s. 53-56; Levi, s. 151

³⁶² Levi, s. 153-154

partimizin kabul ettiği esastır”³⁶³ şeklindeki sözler; DP’nin iktidara gelmesi durumunda azınlık karşıtı politikaların kaldırılacağı yönünde samimi bir inanç aşlamış ve 1950 seçimlerinde neredeyse tüm azınlıklar kitlesel bir şekilde DP’yi desteklemiştir.³⁶⁴ Yahudiler Varlık Vergisini geri ödemesi de ve döneminde 6-7 Eylül olayları yaşansa da DP’yi desteklemeye sonraki seçimlerde de devam edecek ve hatta 1960 sonrası DP’nin halefi olarak beliren Adalet Partisi’nin de sadık seçmenleri olacaklardır.³⁶⁵ Rıfat Bali, DP’nin iktidara gelmesinin azınlıklar için yepyeni bir dönemi müjdelediğini belirttiikten sonra şu değerlendirmeleri yapıyor:

*“DP’nin liberal bir ekonomi programı uygulamaya başlamasıyla birlikte o ana kadar göç edip etmeme konusunda mütereddit davranan ve çoğunluğu orta-üst gelir düzeyine mensup Türkiyeli Yahudi, göç etme fikrini zihinlerinden büsbütün sildi. DP’nin ırk, dil ve din farkı gözetmeksizin tüm yurttaşlara eşitlik tanıyan yaklaşımı ve yeni liberal ekonomi anlayışı nedeniyle göç etmeyen Yahudiler de Türkiye’deki diğer azınlıklar gibi rahat bir nefes aldılar. DP’nin iktidar olduğu 10 yıl boyunca, 6-7 Eylül Olayları istisna olmak kaydıyla, tarihlerinin en parlak ve rahat dönemini yaşadılar, ancak tedbiri de elden bırakmadılar. Türkiye’nin değişen siyasi ve toplumsal atmosferine ayak uydurmaya gayret edip İslami kesimin Siyonizm ve İsrail devletinin varlığına karşı duyduğu aşırı rahatsızlığı göz önünde bulundurarak “Siyonizm” kelimesini kullanmamaya özellikle dikkat ettiler...”*³⁶⁶

DP İktidarıyla birlikte İsrail’e göçün önce sert bir şekilde düştüğünü daha sonra marjinalleştiğini daha önce belirtmiştik. DP döneminde İsrail’e göç edenler arasından geri dönenlerin de sayısı artmıştır. Aşağıdaki tablo hem göçteki azalmayı ve geri dönüşteki artışı ortaya koymaktadır:

Yıl	Göç Edenler	Geri Dönenler
1948	4362	2
1949	26295	442
1950	2439	946
1951	1198	655
1952	353	935
Toplam	34647	2980

Tablo-14: 1948-1952 Döneminde Türkiye’den İsrail’e Yönelik Göçlere ve Geri Dönmelere İlişkin Rakamlar. Kaynak: İsrail Merkez İstatistik Bürosu’nun Verilerinden Aktaran: Bali, 2003, s. 312

³⁶³ Bali, 2003, s. 366

³⁶⁴ Bali, 2003, s. 372

³⁶⁵ Rıfat. N. Bali, “Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası - Celal Bayar’ın Amerika Ziyareti”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 112, Şubat 2004, s. 14

³⁶⁶ Bali, 2003, s. 372-373

1948 ve 1949 yıllarından sonra Türkiye’den İsrail’e göç, Türkiye’deki sosyal ve siyasal gelişmelere bağlı olarak iniş – çıkış gösterir, ancak göç edenlerin sayısı hiçbir dönem 1948-1949 miktarına ulaşmaz. 1951’den 2000’e uzanan periyotta İsrail’e göç edenlerin sayısı 28.623’tür. Yani sadece 1949’daki Yahudi göçü, son 50 yılda yaşanan göçe hemen hemen denktir.³⁶⁷ 1950’den 21. yüzyıla, Türkiye’deki Yahudi nüfusunun düşüşünü sadece göçlere bağlamak doğru değildir. Zira yukarıda da belirtildiği gibi 1950 öncesinde göç edenlerin çoğu gençlerdir ve genellikle yaşlılar Türkiye’de kalma eğiliminde olmuştur. Bu da Türkiye’deki Yahudi nüfusunun çoğalmasına engel teşkil etmiş, doğal nedenlerle ölenlerle birlikte Yahudi nüfusu tedrici olarak azalmıştır.

Doğrudan Yahudileri hedef almasa da DP döneminde yaşanan 6-7 Eylül Olayları da “azınlık karşıtı” politikalar çerçevesinde ele alınmalıdır. Esas itibarıyla Rumlara yönelik yaşanan bu olayların Yahudileri de tedirgin eden ve göçe iten bir boyutu mutlaka olmuştur. Ancak yukarıdaki değerlendirmede ifade ettiğimiz gibi Yahudi göçünde 6-7 Eylül’ün doğrudan etkisi yoktur. Bu nedenle söz konusu olayları – bütünlüğü bozmadan – yine Yahudiler çerçevesinde ele alacağız.

3.6.4. 6-7 Eylül Olayları ve İzmir Yahudileri

1955’te yaşanan 6-7 Eylül Olayları, Türkiye’deki Rum azınlıkları Kıbrıs meselesi nedeniyle nükseden Türk – Yunan gerginliğinin öznesi haline getiren önemli olaylardan biridir. Olaylar esas olarak İstanbul’da yaşanmış ve Rumlara yönelmiş olsa da İzmir’i ve İzmir Yahudilerini de dolaylı olarak etkilemiştir.

Yunanistan’ın Kıbrıs’ta sahiplik ilan etmesi ve burada bulunan Türk varlığına yönelik terör uygulaması Türk kamuoyunda Yunanistan’a ve onunla bağlantılı olarak Rumlara yönelik olarak bir karşıtlık oluşturmuş, Türk - Rum basını arasında geçen sert polemikler³⁶⁸ bu karşıtlığı körüklemiştir. “Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti”nin faaliyetleri de kamuoyundaki Rum karşıtlığının örgütlenmesinde etkili olmuştur. Böyle bir psikolojik zeminde ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun Kıbrıs müzakereleri için Londra’da olduğu bir zamanda yaşanan bir provokasyon, olayları tetiklemiştir. Olaylar, 6 Eylül 1955’te saat 16.40 sularında radyodan verilen ve ardından İstanbul Ekspres Gazetesinin yıldırım baskısıyla yayılan

³⁶⁷ Bali, 2003, s. 370

³⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için, bkz.: Foti Benlisoy, “6-7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 81, Eylül 2000, s. 26-38

“Atamızın Selanik’teki evi bombayla hasara uğratıldı”³⁶⁹ şeklindeki haber üzerine başlar ve İstanbul, İzmir ve Ankara’da eş zamanlı olarak çoğunlukla Rum azınlıkların ev ve işyerlerine saldırılar düzenlenir. Saldırılarda; 73 kilise, 8 ayazma, 3 manastır, 1004 ev, 4348 dükkan, 27 eczane ve laboratuvar, 21 imalathane ve 110 sair iş yeri zarar görür ve 50’si ağır 500 kadar kişi yaralanır.³⁷⁰ B. Pinto, 6-7 Eylül günü İstanbul’da yaşananları, anılarında şöyle aktarıyor:

“O günler, Türkiye – Yunanistan ilişkilerinin çok gergin olduğu bir dönemdi. Postanenin önündeki gazetecinin ‘Ekspres, ekspres! Yazıyor, Atatürk’ün Selanik’teki evinin kundaklandığını yazıyor!’ diye bağırdığını duydum. Bir anda bütün gazetelerin kapışıldığını gördüm. Yürüdüm, içime bir korku düştü. Beyoğlu’na geri dönmeye karar verdim. Bir arkadaşımın evine uğradım, sohbet etmeye başladık. Arkadaşımın evi şimdiki İngiliz Konsoloslukunun oradaydı. Birdenbire büyük bir insan kalabalığının Beyoğlu’na koştuğunu gördük. Bir yandan da bağıryorlardı: ‘Dükkanları yağmalıyorlar, koşun! Koşun!... Hemen fırladım, gördüklerim tüyler ürperticiydi. İngiliz Konsoloslukunun karşı köşesinde Philco adında beyaz eşya satan bir yer vardı. Oranın camlarını kırmışlar. Yukarı çıkan birkaç kişi yepyeni buzdolaplarını ikinci kattan aşağı atıyordu. O zaman Türkiye’ye yeni girmişti buzdolapları. Hiçbir şey görmüyordu gözleri. Hemen koşmaya başladım. İstiklal Caddesi’nden eve doğru koşuyordum. Dükkanların camlarını kırmışlardı. Top top ipek kumaşlar yerlerdeydi. Koşarken renk renk şapkaların kürk parçalarının üstüne bastığımı fark ediyordum ama asla durmuyordum. Bir an evvel eve ulaşmam lazımdı... Eve gittim, tam o sırada bir de baktım ki bir grup Kuledibi tarafından bizim sokağa doğru ‘her yeri yakın’ diye bağırarak geliyor. Evimizin altında kontrplakçı vardı, her yer tahtayla doluydu. Bir kibrit her şeyin sonu demektir... Evi yakarlarsa kimse oradan sağ çıkamazdı. Evin önünde durdular. Aynı anda kalabalığın içinden Hüseyin Efendi ve imamın sıyrıldığını, onların önüne geçtiğini gördüm. İmam ‘Durun!’ diye bağırdı. ‘Gavur malı değil burası, burada oturanların hepsi Müslüman.’ İmamın doğru söylediğini düşündükleri için ona soru bile sormadan yokuştan aşağı koşmaya başladılar ve gözden kayboldular...”³⁷¹

6-7 Eylül Olayları; İzmir’de, İstanbul’daki kadar geniş bir tahribat yaratmamıştır. Bunun nedeni İzmir’deki Rum nüfusun ve mülkünün çok az olmasıdır. Ancak; İzmir’de de aynı saatlerde başlaması ve devlet yetkililerinin etkili önlemler almaması, olayların DP iktidarınca tertiplendiğini iddia edenlerin en önemli dayanağıdır. İzmir gazetelerindeki haberlere göre kalabalık kitleler başta Alsancak, Konak ve Fuar alanı olmak üzere İzmir’in

³⁶⁹ Daha sonra Atatürk’ün Selanik’teki evinin bombalanmadığı, Selanik’teki söz konusu evle Türkiye Büyükelçiliği arasında bir ses bombası patladığı anlaşılmıştır. Ses bombasının Yunanistan tarafından değil MİT tarafından patlatıldığı yolunda iddialar sıklıkla dile getirilmektedir. Bu iddialar 2009 yılında da çeşitli yayın organlarında yer almıştır. (Kaynak: 2 Şubat 2009 tarihli Sabah Gazetesi, 9 Şubat 2009 tarihli Taraf Gazetesi)

³⁷⁰ 6-7 Eylül Olayları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Dilek Güven, **6-7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005; Fatih Akın, **Türkiye’de Azınlık Politikaları / 6-7 Eylül Olayları**, Kum Saati Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2006; Arzu Kılıçdere, “İzmir’de 6-7 Eylül Olayları”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 74, Şubat, 2000, s. 34-41; Ayşe Hür, “6-7 Eylül’de Devletin Muhteşem Örgütlenmesi”, 14.09.2008 tarihli **Taraf Gazetesi**.

³⁷¹ Pinto, s. 65-66

çeşitli yerlerinde gösteriler yapmıştır. Önce Konak Meydanı'nda ellerinde Türk bayrakları bulunan bir grup Enternasyonal Fuar nedeniyle meydana asılı olan Yunanistan bayrağını indirip yakmış ve daha sonra Basmane'ye doğru yönelmiştir. Fuarın Basmane kapısından giren kalabalık Kaskatlı Havuz'un kuzey tarafındaki Yunanistan pavyonunu tahrip etmiş ve yakmıştır. Yangına müdahale etmek isteyen itfaiyeciler engellenmiş, itfaiye hortumları kesilmiştir. Bu esnada Alsancak Gündoğdu mevkiinde bulunan Yunanistan konsolosluğu ve yine aynı semtteki Rum Ortodoks kilisesi ateşe verilmiştir. İzmir'deki ana hasar bu üç yapıda toplanır ve bunun yanında 14 ev, 6 dükkan, 1 pansiyon ve İngiliz Kültür evi; yakılır, yağmalanır yahut hasara uğrattılır. İzmir'deki olaylarda 7'si ağır 50 kişi yaralanmıştır ve NATO Karargahında görevli Yunanlı subaylar hükümetlerinin göndermiş olduğu helikopterlerle ülkelerine taşınmıştır.³⁷²

Olayların ardından Ankara ve İstanbul'da olduğu gibi İzmir'de de sıkı yönetim ilan edilmiş, düğün – nişan gibi toplu eğlenceler yasaklanmış, 9 Eylül bile sade bir törenle kutlanmıştır. Halkı tahrik etmekte etkili görülen Sabah Postası ve Halkın Sesi isimli İzmir gazeteleri kapatılmış, olaylara karıştığı iddia edilen 424 kişi yakalanmış ve bunlardan 9'u İzmir Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından yağmacılık ve çapulculuk suçlarıyla hapis cezasına çarptırılmıştır. İlerleyen günlerde Yunanistan Konsolosluğu, Ulaştırma Bakanı Muammer Çavuşoğlu'nun katıldığı törenle yeniden faaliyete geçmiştir. Yunanistan, İzmir'deki olaylar nedeniyle NATO karargahının kentten taşınması için uluslararası alanda girişim başlatmış ve 1993 yılına kadar İzmir Fuarı'na katılmamıştır.³⁷³

İzmir Yahudilerinden Avram Bey, olaylarla ilgili bilgilerini şöyle aktarmaktadır:

“6-7 Eylül'de Yahudiler hedef alınmadı. Yani o olayı Yahudilerle ilişkilendirmemek lazım. Bu tabi planlı, programlı bir şey. Hatta Rumların evleri ve işyerleri bir gün önceden işaretlenmiş falan diye de bir sürü tevatür var. Baktığımızda tabi planlı olduğunu gösteren deliller de var. Yahudilere yönelik değildi ama bir korku yaratmıştır tabi. Annem – babam anlatır. O akşam Fuar'da Bogambo diye bir gazino varmış, oradalarmış. İşte (nümayişçiler) girmişler böyle ellerinde bayraklarla, marşlarla. Gazinoyu basmışlar ve eğlenenleri tedirgin etmişler. Tabi eğlenenler arasında Yahudi olan da var, olmayan da var. Korkutulanlar arasında Türkler de var. Şov yapılmış anlayacağınız. Korku, herkese korku. Tedirgin etmişler insanları, olay çıkartmışlar. Tabi Rum aranmış ama Rum yokmuş mekanda. Gitmişler.”³⁷⁴

³⁷² Kılıçdere, “İzmir'de 6-7 Eylül...” ss. 36-37

³⁷³ Kılıçdere, “İzmir'de 6-7 Eylül...” ss. 35-41

³⁷⁴ Avram S. ile 08.06.2009 tarihli görüşme.

İzmir Yahudilerinden Selim F. de “6-7 Eylül’le ilgili neler hatırlıyorsunuz?” diye sorduğumuzda şu yanıtı veriyor:

“Evde bir panik ve “biz ne olacağız” korkusu. O zaman bizim evimiz Namık Kemal Lisesi’nin oradaydı. Gece sokağımız slogan atan, bağırıp çağıran gençlerle dolmuş. Apartmanların demir kapılarını yumruklamışlar ve “Bize Rum getirin, bize Rum verin!” diye bağırılmışlar. Dedem balkona çıkmış ve “Burada Rum yok” demiş. Ama tabi kalabalık bilinçli değil ve ayıramaz hangisi Rum, hangisi Yahudi. Kalabalıklar iki şekilde bakar. Müslüman diye bakar, gavur diye bakar. Bizim sokağımızda Rum yoktu tabi ama tedirginliği, korkuyu hatırlıyorum.”³⁷⁵

Leon Bey’in ise 6-7 Eylül’e ilişkin tanıklığı şöyle:

“Olaylarda doğrudan hedef biz değildik. Ama biz maalesef çok küçük istisnalarla doğal olarak yara aldık. Kurunun yanında yaş da gitti ama bu çok minimallerde kaldı, diyebilirim. Bir büyük galeyandır o. Millet galeyana geldi ama bu galeyana getirenleri de tabi hesaba katmak gerekir. Galeyan nasıl olur? Provokasyonla. Çok net hatırlıyorum. İzmir’de evdeydik. Evimiz Mithatpaşa’daki Mektupçu durağının oradaydı. Olayları radyodan takip ettik ve duyduk ki talan ediliyor bütün Beyoğlu. İzmir’de münferit bir iki olay oldu. Mesela bizim sokakta sürekli alışveriş ettiğimiz gazeteci bize sulanmaya geldi. Küfrederek, elinde taşlarla... Camları indirecek. Ama komşular mani oldular. Hidayet Ağabeyimiz vardı, kovaladı onu ve bize sahip çıktı. Ertesi gün de o terbiyesiz adam, hiçbir şey yokmuş gibi bize gazete getirdi. Bu tarz şeyler. 6-7 Eylül’den sonraki ilk cumartesi günü önlem olarak Sinagogların açılmadığını hatırlıyorum.”³⁷⁶

Nelson Bey ise 6-7 Eylül’e ilişkin tanıklığını şu şekilde paylaşıyor:

“Çok net hatırlıyorum. İzmir’de pek bir şey olmadı ama. O zaman biz Karantina’da (Küçükaly) oturuyorduk. O gece bize telefon geldi, cemaat içinden arayanlar oldu ve “İzmir’de bir takım nümayişler var” dediler, ikaz amaçlı. Biz de ailecek evdeydik. Ama Karantina’da nümayiş olmadı. Hatta telefonda söylediler, bir Yahudi çiçekçi vardı Şirozer. “Şirozer’in dükkkanı yağmalandı” dediler. İzmir’de pek bir şey olmadı. Bir tek Yunan Konsoloslugu’na hücum etmişler ve Fuar’daki Yunan pavyonuna saldırmışlar. O zaman tabi Fuar açık. Eskiden 20 Ağustos’tan 20 Eylül’e kadar Fuar açıktı ve 6-7 Eylül, Fuar zamanına denk geldi. Nümayişler olmuş tabi. Ama esas itibariyle merkez üssü İstanbul olmuş. (Olaylar planlı mıydı?” sorusuna...) Bir nümayiş olarak hazırlanıp kontrolden çıkan bir hareket...”³⁷⁷

6-7 Eylül Olayları bir milli galeyan mıydı, kontrolden çıkan bir nümayiş miydi, yoksa DP tarafından tertiplenmiş azınlık karşıtı bir hareket miydi; hala aydınlığa kavuşabilmiş değil.

³⁷⁵ Selim F. ile 09.06.2009 tarihli görüşme.

³⁷⁶ Leon Bey’le 15.06.2009 tarihli görüşme.

³⁷⁷ Nelson A. ile 10.06.2009 tarihli görüşme

Olaylar TBMM gündemine 2 kez gelmiş, hatta CHP Grubu konuyla ilgili olarak 13 Ocak 1956'da Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturma açılması için TBMM'ye önerge vermiştir.³⁷⁸ Konu, 1960 Darbesi'nin ardından Yassıada Mahkemesi'nde Menderes'e isnat edilen suçlar arasında yer almıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Başbakan Yardımcısı (Eski Dışişleri Bakanı) Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay,³⁷⁹ Alaeddin Eriş,³⁸⁰ Kemal Hadımlı,³⁸¹ Mehmet Ali Balin,³⁸² Mehmet Ali Tekinalp,³⁸³ Hasan Uçar,³⁸⁴ Oktay Engin³⁸⁵ bu davanın sanıklarındır. 6-7 Eylül davasının iddiası, Selanik'teki bombalama olayını, 6-7 Eylül'de yaşanan galeyan ve tahrip olaylarını hükûmetin tertip ettiği şeklindedir. İddiaya göre hükûmet, Kıbrıs hakkındaki takip ettiği siyasetindeki kararsızlığı örtmek ve amme efkârını başka yere çekmek, gerek Yunan ve gerekse İngiliz efkârı umumiyesinde etki yaratmak için 6-7 Eylül olaylarını tertip etmiştir. Darbe mahkemesi; dava sonucunda, Celal Bayar hakkında takibat yapılamayacağına, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Kemal Hadımlı hakkında verilecek kararın Anayasa davası ile birleştirilmesine, Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay, Alaeddin Eriş, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar ve Oktay Engin'in beraatine karar vermiştir.³⁸⁶ Adnan Menderes'in oğlu, eski İstanbul Milletvekili ve merkez sağ siyasetin sembol ismi Aydın Menderes, 6-7 Eylül Olayları'nın hükümetçe tertip edildiği iddialarını şu şekilde değerlendiriyor:

“6-7 Eylül hariç tutulursa, DP'nin Türkiye'de azınlıklara kötü davrandığına dair hiçbir olay ve hatta bir iddia dahi mevcut değildir. Bilakis DP'nin getirdiği demokrasi ve serbestiyet havasından gayrimüslümler de istifade etmişlerdir. Başvekil Adnan Menderes yanılmıyorsam 1951'de Patrikhaneyi ziyaret etmiş ve Patrik Athenagoras, Başvekil Adnan Menderes için gayet samimi ve övücü sözler söylemiştir... 6-7 Eylül Olayları'nın DP hükümetinin tertibi olmadığı kat-i kanaatindeyim. Bir iktidar kendi vatandaşını ve seçmenini ne diye yağmalatsın ki? Bu olunca, ne Türkiye'de ne dünyada elde edebileceği hiçbir şey söz konusu değildir. Mitingi bir yağmaya dönüştürecek doğrultuda kışkırtma ve tertipler olup olmadığı hususu tartışılabilir. Ancak bu işin içinde devlet ve dönemin hükümeti yoktur. 1955'te gerek Türkiye'de gerekse İstanbul'da polis sayısı gayet azdı. Ayrıca polisin de askerinin de

³⁷⁸ Adnan Menderes'in 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Meclis Soruşturması açılmasına ilişkin olarak TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmanın tam metni için bkz.: Faruk Sükan (Derleyen), **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları – TBMM 1950 – 1960**, Kültür Ofset Yayınları, Ankara, 1992, s. 291-304

³⁷⁹ 6-7 Eylül 1955'te İstanbul Valisi.

³⁸⁰ 6-7 Eylül 1955'te İstanbul Emniyet Müdürü.

³⁸¹ 6-7 Eylül 1955'te İzmir Valisi.

³⁸² 5 Eylül 1955'te TC Selanik Konsolosu.

³⁸³ 5 Eylül 1955'te TC Selanik Konsolos Muavini.

³⁸⁴ 5 Eylülde TC Selanik Konsolosluğu'nda Kavas.

³⁸⁵ Yunan uyruklu öğrenci.

³⁸⁶ Konuyla ilgili detaylı bilgilenme için bkz: Emine Gürsoy Naskali (Derleyen), **6-7 Eylül Olayları Davası / Yassıada Davası Zabıtları II.**, İstanbul, 2007

toplumsal olaylar karşısında nasıl davranılacağı hakkında hiçbir tecrübesi de bulunmuyordu. Askeri birliklerin görev alanlarına tam zamanında intikal edip etmedikleri doğal olarak bir araştırma konusudur. Ama bunlarda bir kasıt aramak akıl ve ızanla bağdaşmaz.”³⁸⁷

Aydın Menderes, 6-7 Eylül Olayları’ndan sonra DP’nin gayrimüslimlerle sıcak ilişkiler kurmaya devam ettiğini belirtiyor ve şöyle devam ediyor:

“Bu olaylar olduktan sonra da – 1957 seçimlerinde – gayrimüslimler yine ekseriyetle DP’ye oy vermişlerdir, DP ile gayrimüslimler arasında hiçbir olumsuzluk girmemiştir. Gerek Ermeniler, gerek Rumlar ve gerekse Museviler DP’nin İstanbul listesinde çok büyük bir itinayla seçilerek yer almışlardır. Yassıda davalarında da büyük bir dürüstlük imtihanı vermişlerdir. 6-7 Eylül olaylarından sonra tek bir gayrimüslim vatandaşımız Türkiye’den ayrılmamıştır. Dirlik ve düzenleri bozulmamıştır. 6-7 Eylül’den sonra hiçbir zaman hiçbir yerde olumsuz bir davranışla karşılaşmamışlardır. Müslüman vatandaşlarla birlikte kardeşane duygular içinde yaşamışlardır. Eğer 6-7 Eylül olayı kasıtlı bir tertip olsaydı – hiçbir gayrimüslim Türkiye’den ayrılmadığına göre – onları sistematik bir şekilde taciz edecek eylemlerin devam etmesi gerekirdi. Böyle bir şey olmamıştır.”

Aydın Menderes, 6-7 Eylül Olayları’nın Türkiye’yi dış politikada zor duruma soktuğu iddialarına da katılmıyor ve şu yorumu yapıyor:

“1958 yılında BM’nin yıllık Olağan Genel Kurulu’nda Yunan Dışişleri Bakanı Averof’un isteklerine Türkiye’nin Hariciye Vekili merhum Fatin Rüştü Zorlu karşı çıkmış ve sonuçta bu toplantıda Türkiye kendi lehine ezici bir sonuç almıştır. Böylece, Kıbrıs meselesinin çözümünün yolu açılmıştır. Hemen 1959’un başında Yunanistan ve Türkiye Başbakanları Karamannis ve Adnan Menderes bir araya gelmişler ve Cumhuriyet tarihimizin – Hatay ile birlikte – dış politikadaki en büyük başarısı olan Zürih ve Londra Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu süreç içerisinde Yunanistan tarafı, 6-7 Eylül olaylarını Türkiye’ye karşı kullanmayı aklına bile getirmemiştir. 6-7 Eylül Olaylarının Türkiye’de gayrimüslimlere karşı kasıtlı bir tertip olduğuna ve hele hele bunun içerisinde bir şekilde DP hükümetinin bulunduğu Batı ve bütün dünya kamuoyu inanıyor olsaydı, herhalde Türkiye’nin Kıbrıs’a 650 kişilik bir alay göndermesine ve gerektiği takdirde Kıbrıs’a tek taraflı müdahale etmesine imkan veren bu iki anlaşmayı onaylamazdı.”³⁸⁸

3.7. 1960’tan 21. Yüzyıla İzmir Yahudileri

Tek Parti iktidarı döneminde uygulanan azınlık karşıtı politikaların ardından gelen 1934 Trakya Olayları, 20 Kura Askerlik ve Varlık Vergisi; İzmir Yahudilerini yurt dışına göçe hazır hale getirmiş; söz konusu olaylar göç için “itme faktörü” olmuştur. 1948’de İsrail’in kurulması ve Yahudiler için yeni bir hayat, yeni bir başlangıç ve beyaz bir sayfa vaat

³⁸⁷ Aydın Menderes’le 30.05.2009 tarihli görüşme.

³⁸⁸ Aydın Menderes’le görüşme.

etmesi Türkiye Yahudilerinde de bir heyecan yaratmış; göç için “çekme faktörü” olmuştur. 1950’de DP’nin iktidara gelişinden önce İzmir’deki Yahudi nüfusunun 2/3’ü gerek yasal yollarla gerekse kaçak olarak İsrail’e göç etmiştir. Göç edenleri yaş ortalaması 23,9’dur ve çoğunluğu askerlik çağı gelmekte olan bekar erkeklerdir. Orta yaşlılar ve yaşlılar ile gelir düzeyi yüksek olanlar İsrail’e göçü bir macera olarak görmüş ve Türkiye’de kalma eğiliminde olmuşlardır. Göç edenler arasında esnaf ve tüccarlar olduğu gibi; niteliksiz işçiler, işportacılar, işsizler bulunmaktadır. 1952’den sonraki 5 yılda göçün görece olarak azaldığı görülmektedir ancak 21. yüzyıla kadar İsrail’e göç Türkiye’deki ekonomik, sosyal ve siyasal çalkantılara göre iniş çıkış gösterir. Örneğin 6-7 Eylül Olayları, 1960 Darbesi, 1964 Kıbrıs Krizi (ve onunla bağlantılı olan Rumlara yönelik 1964 Kararnamesi), 12 Mart Muhtırası, 70’li yıllardaki ekonomik ve siyasal krizler ve 1980 Darbesi; Türkiye Yahudileri için itme faktörü oluşturmuştur. Bunların dışında 1967 ve 1973 yıllarında yaşanan Arap – İsrail Savaşları esnasında bölgenin güvensizliği nedeniyle göç durmuş ve nüfus stabil kalmıştır. 21. yüzyıla yaklaştıkça göç eğilimi son derece marjinalleşmiştir. Örneğin 1990-1996 yılları arasında İzmir’den İsrail’e göç eden kişi sayısı sadece 5’tir.³⁸⁹ 1960’tan 21. yüzyıla İzmir’deki Yahudi nüfusunun değişimi şöyledir:

Yıl	İzmir Yahudi Nüfusu
1960	5067
1965	4067
1970	4000-4800
1977	2061
1996	2000

Tablo-15: 1960’tan 21. Yüzyıla İzmir’deki Yahudi Nüfusu. (Kaynak: H. Okçay, “İzmir Sefarad Musevileri...”, s. 383)

3.7.1. İsrail’deki Türkiyeliler

Türkiye’den – ve konumuz özelinde İzmir’den – İsrail’e göç etmiş olan 100 bin kadar Yahudi Türkiye’ye özlem duymaya devam etmiş, buradaki komşu ve akrabalarıyla diyaloglarını sürdürmüş ve Türkiye’ye bağlılıklarını göç ettikleri ilk yıllarda göstermiştir. 5 Ocak 1953’te İsrail’de bin fidanlık bir araziye Atatürk Ormanı adı verilmiş ve bu orman, göçmenlerin Türkiye’ye ve Atatürk’e sevgilerinin nişanesi olarak korunmuştur.³⁹⁰ Diğer yandan göç eden Yahudilerin kurduğu ve irili ufaklı pek çok topluluğun çatısı olarak kabul

³⁸⁹ Okçay, “Türkiye’den İsrail’e Göç Eden ...” s. 426-428

³⁹⁰ Bali, 2003, s. 327

edilen “Türkiyeliler Birliği Derneği”, İsrail’in en geniş ve etkili sivil toplum örgütlerinden biridir. Türkiyeliler Birliği’nin amaçları, derneğin internet sitesinde şöyle tanımlanmıştır:

“(i) Türkiye’den İsrail’e göç edenlerin İsrail’deki yaşama uymalarına yardım etmek, (ii) İsrail ile Türkiye arasında siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesi için çalışmak. Bunun için İsrail resmi daireleri ve Türkiye’deki İsrail resmi temsilcileriyle temas kurmak, (iii) İsrail’in Türkiye’de, Türkiye’nin İsrail’de en olumlu şekilde tanıtılmasını sağlamak, (iv) Türkiye ile İsrail arasında ekonomik ilişkileri ve turizm işbirliğini geliştirmeye çalışmak, (v) Ladino (Judeo-Espaniol) dil ve kültürünü 500 yıl boyunca Türkiye’de koruyan Türkiyeli Yahudilerin, bu kültürü İsrail’de de sürdürmesini sağlamak, (vi) Türkiyeli Yahudilerin Türk Dil ve kültürünü canlı tutmasını sağlamak. Bu amaca yönelik konferans, müzik ve tiyatro etkinlikleri düzenlemek; radyo, gazete, internet sitesi gibi iletişim organlarını kullanmak, (vii) Türkiye’de yaşayan Yahudi kardeşlerimiz ve onların oluşturduğu derneklerle ilişki kurarak, ortak gelenek ve kültürümüzün korunması yönünde işbirliğinde olmak. (viii) Türkiye kökenli olsun olmasın, dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Diaspora Yahudileri ile temasta bulunmak, (ix) Türkiye kökenli olup İsrail’de yaşayan başarılı üniversite ve yüksek okul öğrencilerine maddi destekte bulunmak ve birlik ruhunu genç nesillere taşımak.”³⁹¹

Türkçe konuşma kursları açmak, Türk Sanat Müziği geceleri düzenlemek, Türkçe bir haber bülteni hazırlamak gibi Türk kültürünü canlı tutacak faaliyetler sürdüren dernek en son Yunus Emre’nin şiirlerini İbraniceye tercüme ettirmiştir. Dernek 30 Mayıs’ı da “İzmirliiler Günü / İzmirliiler Bayramı” olarak kutlamakta ve bugünde İzmirliileri bir araya getirerek hatıraları canlı tutmaktadır. İsrail’deki İzmirliiler Günü kutlamalarına İzmir’den de çok sayıda Yahudi katılmaktadır.³⁹² Dernek kültürel konuların dışında Türkiye için önemli meselelerde gönüllü olarak lobicilik faaliyetleri de yürütmektedir. Örneğin 2007’de ABD’nin etkili Yahudi kuruluşlarından ADL³⁹³’nin 1915 Olaylarını “mezalim” yerine “soykırım” olarak tanımlamasını Türkiyeliler Birliği esefle kınamıştır. Birlik tarafından yapılan yazılı açıklamada; Ermeni tezlerinin ‘İnsanlık tarihinde benzeri olmayan, Nazilerin Yahudilere yaptığı feci soykırımla’ eş tutulamayacağı vurgulanmış, Türkiye’nin ‘konuyu tarihçilere bırakalım’ şeklindeki söylemi desteklenmiş, Amerika’daki Yahudi derneklerinin tüm Yahudileri temsil edemeyeceği belirtilmiştir. Açıklamada “Bizim gerçeğimiz, Türklerin azınlıklara sistematik tahammülsüzlüğünün olmadığıdır” denildikten sonra “1915-1918 olaylarıyla Almanya’nın uygulamaları nasıl mukayese edilebilir?” sorusu sorulmuş ve ADL’nin kararını değiştirilmesi istenmiştir.³⁹⁴ Diğer yandan İsrail’in, EXPO 2015’e aday

³⁹¹ <http://turkisrael.org/TurkishMain/GayelerYonetim.htm> (Erişim Tarihi: 10.06.2009)

³⁹² <http://turkisrael.org/TurkishMain/Haberler.htm> (Erişim Tarihi: 10.06.2009)

³⁹³ İnkâr ve İftirayla Mücadele Derneği (Anti-Defamation League)

³⁹⁴ 27 Ağustos 2007 tarihli Radikal Gazetesi

olduğu dönemde İzmir'e destek vermesinde³⁹⁵ ve Ermeni iftiralarını Parlamento gündemine her gelişinde reddetmesinde³⁹⁶ İsrail'deki Türkiyeli Yahudi lobisinin etkisi küçümsenemez.

İsrail'deki İzmirli Yahudiler genel olarak İsrail'in resmi dili İbranice yerine anadilleri Judeo-Espanyol (Ladino) ve Türkçe'yi yaşatmaya devam etmişlerdir. Kendilerine ait “La Luz” adlı Ladino ve Türkçe dilinde bir gazete çıkarmakta ve bu gazetede Türkiye'den haberlere de yer vermektedirler.³⁹⁷ Çoğu Antalya'nın kardeş kenti Bat Yam'da ikamet etmektedir. Ayrıca İzmir'in kardeş kenti ilan edilen Başkent Tel-Aviv'de de çok sayıda Türkiyeli Yahudi yaşamaktadır. İzmirli Yahudilerin yaşadığı kentlerde Türkçe isme sahip çok sayıda apartman vardır. Özellikle Bat Yam tam bir Türk şehri gibidir; Türk yemekleri yenir, Türkçe müzik dinlenir, taksiye binenler Zeki Müren, İbrahim Tatlıses ve Tarkan şarkıları dinleyerek yolculuk ederler.³⁹⁸ Yüzyıllar boyunca Türkiye'de “Yahudi” olarak ötekileştirilen insanlar, bugün İsrail'de “Türk” olarak ötekileştirilmektedir.³⁹⁹ İsrail'de Türkiyeli Yahudilerin birbirleriyle dayanışma içinde olmaları ve Türk kültürünü devam ettirmeleri İsrail'i ziyaret eden ilk Türk Başbakanı Tansu Çiller'i oldukça şaşırtmış ve duygulandırmıştır.⁴⁰⁰ İsrail ziyareti kapsamında 4 Kasım 1994'te Bat Yam'da Türkiyeli Yahudilerle bir araya gelen Çiller, onlara Türkçe olarak şu şekilde seslenmiştir:

“Sizler Anadolu'da asırlarca bizlerle birlikte oldunuz. O kadar ki, biz iç içe bir aile gibi olduk, kıvançta bir olduk, üzüntüde bir olduk, tasada bir olduk. Ve gerçekten Anadolu'nun o sıcaklığını, Akdeniz'in sıcaklığını içimizde taşıdık, bir sevgi bağı oluşturduk. Bunu zannediyorum karşılıklı olarak asırlarca devam ettiren topluluklardan biriyiz. Belki de ilk tanışıklığımız 7. yüzyılda başladı. Sonra 15. asırda yine aynı şekilde devam etti ve sizler uzak ülkelerden ta İspanya'dan gelirken, bizler sizlere bir imparatorluğun kapısını açtık. Bence o açılan bir hoşgörü kapısıydı, beraberlik kapısıydı. Daha sonra tekrar içinde bulunduğumuz asır içerisinde bu defa Almanya'dan gelen sizlere yine kapımızı açtık. Ama bu defa beraberce ilim yapmak için, bilim yapmak için üniversitelerimizde gerçekten değerli bilim adamlarını değerlendirmek için bir arada olduk. Derken sizlerin bir kısmı bizde kaldı, ailenin bir parçası oldu. Zaman içerisinde ise bir kısmınız gönüllü olarak, kendi isteğiyle belki de bir tarih yaratmak için; ama çok cesur bir kararla kalktınız İsrail Devleti'ni kurmak üzere geldiniz. Çok uzaklara değil; ama bu topraklara geldiniz ve tarihin yaratılmasında katkınız oldu. Burada çok memnuniyetle görüyorum ki bizlerle beraber Anadolu'dan getirdiğiniz sıcaklığı, hoşgörüyü ve sevgiyi taşımaya devam ettiniz.

Bugün Bat-Yam'dayız. Gerçekten çok sevgi dolu bir karşılamayla karşılaştım. Çocukların gözleri pırıl pırıl, ellerinde İsrail ve Türk bayrakları ve Türkçe konuşarak beni karşıladılar. Türkçe öğreniyorlarmış. Türkçe konuşarak bana 'nasılsınız' dediler, 'günaydın' dediler ve sevgiyle sarıldık. Büyük bir coşku vardı. Zannediyorum o çocukların samimi yaklaşımları ve gördüklerim bütün ömrüm boyunca saklayacağım en güzel anıların arasında olacak. Orada gördüm ki sadece hoşgörü ve sevgiyi değil, sazi sözü de unutmamışsınız. Sazla, sözle bizi karşıladınız, beraber şarkılar söyledik ve

³⁹⁵ 19 Mart 2008 tarihli Milliyet Gazetesi

³⁹⁶ <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=513157> (Erişim Tarihi: 12.06.2009)

³⁹⁷ Okçay, “Türkiye'den İsrail'e Göç Eden ...” s. 428-429

³⁹⁸ Pinto, s. 282; Ayrıca bkz.: Yaşar Aksoy'un “İsrail'deki İzmir” Adlı Yazı Dizisi. (Tarih Yok.) İnternette Erişim: <http://www.yeniasir.com.tr/a/dizi/israil/israil1.htm>, (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2009)

³⁹⁹ Levi, s. 162

⁴⁰⁰ Pinto, s. 283

görüyorum ki Anadolu'nun geleneklerini – göreneklerini içinizde sıcak bir bağla hep götürmüşsünüz. Bundan dolayı da sizlere şükranlarımı sunuyorum.

Geçenlerde televizyonda çok kısa bir programı dinleme imkanı buldum. Bir Türk Musevi vatandaş televizyonda şunu söylüyordu. Azınlık haklarından bahsetti televizyon programcısı. İsyan etti vatandaşımız ve dedi ki: “Ben hiçbir biçimde kendimi azınlık olarak görmedim Türkiye’de. Hangi haklar varsa hepsi benimdir. Ben bir vatandaşım, başkalarından da hiçbir farklılığım olmasını istemem.” Bence bu söylenebilmiş en güzel sözlerdir...⁴⁰¹

Tansu Çiller’in ses getiren ve “İsrail’le ilişkilerde zirve” kabul edilen⁴⁰² bu ziyaretinin ardından 11 Mart 1996’da dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de İsrail gezisi kapsamında Bat Yam’a geldi. Geziyi takip eden gazeteci Hulusi Turgut, B. Pinto’nun anılarında yayımlanması için yazdığı mektupta Demirel’in ziyaretini şu şekilde tasvir ediyor:

“Ortadoğu’da yaklaşık yarım asır içerisinde yoktan var edilen İsrail’in Bat Yam şehrine girerken çok değişik duygular içerisindeydim. Çünkü bu gideceğimiz yörede, Türkiye’den İsrail’e göç etmiş Museviler yaşamaktaydı... Şehrin girişinden itibaren muhteşem bir görüntüyle karşı karşıya kaldık. Sanki 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’nı kutlayan bir Anadolu şehrine girmiştik. Her taraf Türk bayraklarıyla donatılmış, kentliler sokaklara dökülmüş, ellerinde bizim bayraklarımızla konvoyu selamlıyordu. Bat Yam’ın şehir merkezine gelince, heyecanımız doruğa ulaştı. Meydanın içerisindeki evlerin balkon ve pencerelerinden aşağı doğru sarkan insanlar, “Hoş geldin Baba! Yaşasın Türkiye!” diye çılginca tezahürat yapıyorlardı. Cumhurbaşkanı Sayın Demirel, Atatürk Anıt Parkı’nın açılışını yaparken, İstiklal Marşı’nı dinleyen yerli halktan kadın ve erkeklerin göz yaşları döktüklerine tanık oldum. Bu inanılmaz bir manzara idi... Bu insanlar bizim insanlarımızdı. Daha düne kadar onlarla birlikte yaşıyorduk. Gün geldi İsrail’e göç ettiler ama akılları fikirleri hep Türkiye’deydi... İsrail’de de olsa Türk gibi yaşıyorlardı. Türkiye’nin Cumhurbaşkanı bir anda karşılarında görünce, ilk vatanları Türkiye için gözyaşı döküyorlardı. Bat Yamlıların tezahüratı bununla da bitmedi. Sun Otel’inde Bat Yam Belediye Başkanı Yehoshua Saguy tarafından, Türkiye Cumhurbaşkanı onuruna düzenlenen resepsiyonda salon “Türkiye... Türkiye...” sloganlarıyla inliyordu. İsrail Cumhurbaşkanı Sayın Weizman, Sayın Demirel’e ‘Buradan aday olsanız, mutlaka seçim kazanırsınız’ esprisini yapıyordu...⁴⁰³

Gidenler, İsrail’de de Türkiye sevgisini yaşatırken kalanlar Türkiye’ye sadakatlerini sürdürmeye ve iyi birer yurttaş olmaya devam ettiler.

3.7.2. 21. Yüzyıl Öncesi İzmir ve Türkiye Yahudileri

Hale Okçay, W. Weiker’in İsrail’deki Türkiyelileri “görünmeyen - unseen İsraili” olarak tanımlamasından esinlenerek Türkiye Yahudilerini “görünmeyen azınlık” şeklinde tanımlamaktadır. Yahudi cemaatinin Osmanlı’dan günümüze Türk toplumu için önemli bir sorun yaratmadığını belirten Okçay, her türlü “itme faktörüne” rağmen göç etmeyen

⁴⁰¹ Başbakan Tansu Çiller’in Türk – Musevi Cemiyeti Tarafından Onuruna Verilen Yemekte Yaptığı Konuşma (Bat-Yam, 4 Kasım 1994), **Başbakan Tansu Çiller’in Konuşmaları (1 Temmuz 1994 – 31 Aralık 1994)**, Başbakanlık Basım Evi, 1995, Ankara, s. 360-364

⁴⁰² Hüseyin Bağcı, “İsrail’in 60. Yılında Türk-İsrail İlişkileri”, Kaynak: <http://www.trakya.web.tr/yazar.asp?action=Read&aid=590>, Erişim Tarihi: 09.06.2009

⁴⁰³ Pinto, s. 331

Yahudilerin kendine has özellikleri koruyarak toplumla bütünleşme çabası içinde olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁴ Okçay, 1960'tan 2000'e uzanan süreçte Yahudilerin bambaşka bir kimlikle ortaya çıktığını söyler. Çocuklarına Müslüman isimleri veren, soyadlarını Türkçeleştiren, dininin gereklerini pek fazla yerine getirmeyen ve Judeo-Espanyol yerine Türkçe konuşmayı tercih eden Yahudi azınlıklar, aile bağlarını kuvvetli tutmak yanında Müslüman Türklerle de komşuluk ve ticaret ilişkilerini samimi olarak sürdürmektedir. Okçay, Türkleştirme politikalarının ve İsrail'e göçün ardından kentte kalan İzmir Yahudilerinin, kendilerini "Musevi Türk" olarak tanımladıklarını, geniş toplumun bireylerini de "Müslüman Türk" olarak gördüklerini ifade etmekte⁴⁰⁵ ve diğer azınlık gruplarla mukayese edildiğinde Yahudilerin "en Türk azınlık" olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰⁶

Avner Levi ise 1996'da yayımlanan "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler" isimli kitabında yaptığı değerlendirmede 21. yüzyılın hemen öncesinde Türkiye Yahudilerinin kimlikleriyle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"20. Yüzyılın başında Türkiye'de 200 bin Yahudi vardı. Bu sayı 1950'lerde 40 bine düştü. Bugün 70 milyonluk Türkiye'de 25 bin kadar Yahudi vardır, yani nüfusun on binde üçü kadar. Bu kadar az bir nüfus kendi özel kimliğini korumakta güçlük çekmektedir. Ayrıca gittikçe standartlaşan, laikleşen ve modernleşen toplumda günlük yaşamın birçok yönü açısından Yahudileri komşuları Türklerden ayırt eden hiçbir şey kalmamaktadır. Yemekte kaşerliği arayanlar, cumartesi ve dini bayram günlerine dikkat edenler ve günlük dualarını edenler azalmaktadırlar. Yahudilikleri biraz eskinin rüzgarıyla, biraz İsrail'le duygusal ilişkiyle devam etmektedir, halbuki Yahudilerin değerleri özel kimliklerini koruyabilmelerindedir. Yoksa 70 milyonluk Türkiye'de her bakımdan Türkleşmiş 25 bin kişi daha bir şeyi değiştirmez. Eski adet ve gelenekleri bilenler, hatırlayanlar ve yürütenler eksilmekte, karma evlilikler artmaktadır. Yahudiler bugün Musa dininden birer Türk olma durumunu dahi aşmışlardır..."⁴⁰⁷

Yahudi azınlıklar siyasetle ilgilenmeye çok fazla heves göstermemiştir. 1950 ve sonrasında yapılan seçimlerde DP milletvekili olarak Meclis'e giren; Salamon Adato, İsak Altabev, Yusuf Salmona, Henri Soryano ve CHP ve MP'den adaylıklarını koyup seçilemeyen Erol Dilek, Daniel Behar, Moiz Tekinalp dışında uzun yıllar siyasetle ilgilenen Yahudi olmamıştır. Yahudileri temsilen Meclis'e giren son kişi 1995-1999 parlamento döneminde

⁴⁰⁴ Okçay, "Türkiye'den İsrail'e Göç Eden ..." s. 429

⁴⁰⁵ Okçay, "İzmir Saferad Musevileri ..." s. 387

⁴⁰⁶ Okçay, "Türkiye Yahudileri ve Milliyetçilik", s. 347

⁴⁰⁷ Levi, s. 162

DYP milletvekiliği yapan Cefi Kamhi'dir.⁴⁰⁸ Yahudi azınlıklar, tüm siyasi parti ve iktidarlara uyum içerisinde olmaya özen göstermiş, Türkiye'nin değişen siyasi atmosferine göre pozisyon almışlardır.⁴⁰⁹ Zaman zaman yükselen radikal İslami akımların İsrail karşıtlığını Yahudi karşıtlığına dönüştürmesi dışında Yahudileri tedirgin eden Türkiye kaynaklı bir sorun yaşanmamıştır.⁴¹⁰ Türkiye Yahudileri, İspanya'dan Osmanlı'ya kabul edilişlerinin 500. yılı anısına 1992'de kurulan "500 Yıl Vakfı" ve ona bağlı müze ile hatıralarını ve Türkiye'ye sadakatlerini yaşatmaya devam etmektedir.⁴¹¹

Türkiye Yahudileri küresel terör eylemlerinin de muhatabı olmuştur. 6 Eylül 1986 ve 15 Kasım 2003 tarihlerinde Neve Şalom Sinagogu'nun bombalanması ve çok sayıda Yahudi ve Müslümanın katledilmesi, bu uzun zaman diliminde Yahudi azınlıkların yaşadığı en acı hatıralardan biridir. Ancak özellikle 2003'teki saldırının ardından Tayyip Erdoğan başkanlığındaki 59. Hükümet'in ve cemaat yönetiminin terör karşısında kenetlenmesi, soğukkanlı hareket etmesi, birlik ve beraberliği pekiştiren açıklamalar yapması tüm dünyanın takdirini toplamıştır.⁴¹² Yahudi azınlıklar, diplomaside de Türkiye lehine lobicilik faaliyetlerinde bulunmuş ve dış dünyada Türkiye'nin elini her zaman rahatlatmıştır.⁴¹³

Dördüncü Bölüm'de küreselleşme süreci, AB müzakereleri ve 11 Eylül 2001'den sonra gündeme gelen Medeniyetler İttifakı çerçevesinde sahip oldukları nüfustan çok daha fazla etkili ve önemli bir hale gelen Türkiye Yahudilerinin; 21. yüzyılda nasıl yaşadığını İzmir Yahudileri özelinde ele alacak; gerek güncel kaynaklar, gerekse yaptığımız mülakatlarla İzmir Yahudi cemaatinin sosyal ve ekonomik durumunu ortaya çıkartacak ve Yahudilerin, İzmir'in kent kültüründe, tarihinde ve ticaretinde sahip oldukları öneme vurgu yapacağız.

⁴⁰⁸ Yakup Barokas, "22 Temmuz'un Ertesi", 1 Ağustos 2007 tarihli Şalom Gazetesi, İnternette Erişim: <http://www.salom.com.tr/news/detail/985-22-Temmuzun-ertesini.aspx>, (Erişim Tarihi: 15.06.2009); Ayrıca bkz.:

Taceddin Ural, "Haydi İmamlar Sinagoga!", 7 Haziran 2009 tarihli Yeni Şafak Gazetesi

⁴⁰⁹ Bali, 2003, s. 373

⁴¹⁰ Bali, 2003, s. 371

⁴¹¹ 500. Yıl Vakfı ile ilgili olarak bkz: <http://www.muze500.com/> (Erişim Tarihi: 02.04.2009)

⁴¹² Pinto, s. 138-146

⁴¹³ Örnek olaylar için, bkz.: Pinto, s. 165-168

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

21. YÜZYILDA İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMLARINI YANSITMAYA YÖNELİK YAPILAN GÖRÜŞMELER

Dördüncü Bölüm'e gelinceye kadar aktardığımız bilgiler Yahudilerin 1492'den 21. yüzyıla uzanan 500'den fazla senede Türk tarihinin önemli bir unsuru olduğunu göstermektedir. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda inançları nedeniyle eziyet gören Yahudiler; Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettikleri günden beri huzur içinde yaşamış, Türk topraklarını vatan kabul etmiş ve Türk toplumuyla bir bütün olmuştur. 500 yılı aşan uzun yolculukta Türkler ve Yahudiler karşılıklı etkileşim içerisinde ortak bir tarih ve kültür yaratmış, Yahudiler; Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomasisine, bürokrasisine, mimarisine, ticaretine, sanatına, musıkisine ve mutfağına her türlü katkıyı koymuştur.

Birinci Dünya Savaşı, İşgal ve Kurtuluş Savaşı yıllarında önemli bir sadakat sınavı veren Yahudiler, 29 Ekim 1923'te resmen kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden inşasında da Türklere omuz vermeye hazırlanırken, yeni devletin azınlık karşıtı politikalarıyla yüz yüze gelmiştir. Laik nitelikli ulus devlet olarak konumlanan Türkiye'nin Yahudilerin idari örgütlenmelerine, okullarına, hayır derneklerine ve dillerine müdahale etmesi; onları ekonomik yaşamın dışına itmesi ve Yahudileri diğer azınlıklarla aynı kefeye koyarak dini inanç dışında hemen her alanda baskı altına alması büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bunun yanında Türk toplumunun da Rum ve Ermenilere duyduğu öfkeyi Yahudilere yansıtması ve şoven milliyetçiliğin etkisiyle yüzyıllardır sıcak ilişkiler yürüttüğü Yahudilere yabancılaşması ayrı bir hayal kırıklığı olmuştur. Tüm azınlık karşıtı politikalara rağmen ardi ardına sadakat beyan eden ve Lozan'daki hakların büyük kısmından feragat eden Yahudiler; İkinci Dünya Savaşı çerçevesinde ele aldığımız Trakya Olayları, 20 Kura Askerlik, Varlık Vergisi ve faciaya dönüşen uygulaması üzerine Türkiye'deki geleceklerinden endişe etmeye başlamış ve yüzyıllardır huzur içinde yaşadıkları vatanlarını terk etme fikrini ciddi şekilde gündemlerine almıştır.

Böyle bir psikolojik zeminde İsrail'in kurulması, özellikle marjinal sektörlerde çalışan yahut işsiz durumda olan çok sayıda genç Yahudide heyecan yaratmış, 1948-1952 sürecinde İsrail'e yönelik kitlesel bir göç olmuştur. Bu dönemde yaşanan kitlesel göç Türkiye'deki Yahudi nüfusunun belirgin bir şekilde azalmasının temel sebebidir. Türkiye'den İsrail'e göç eden Yahudiler orada da Türk dilini ve kültürünü yaşatmış ve adeta İsrail'in Türk azınlığı

olmuştur. Türk Başbakanı ve Cumhurbaşkanınının 1990'lı yıllarda İsrail'e yaptığı ziyaretler İsrail'de büyük bir Türk lobisinin bulunduğunu göstermiştir.

Göç edenlerin büyük oranda gençlerden oluşması, Türkiye'de kalan nüfusun doğum yoluyla artışına engel teşkil etmiş ve marjinal de olsa devam eden göçle birlikte Yahudi nüfusu 21. yüzyıla ilerledikçe, hem Türkiye genelinde hem de İzmir'de son derece azalmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın 12 Aralık 2008'de TBMM'ye sunduğu rapora göre Türkiye'de 25 bin Yahudi yaşamaktadır ve bu Yahudilerin yaklaşık 22 bini İstanbul'dadır.⁴¹⁴ Türkiye Hahambaşılığının resmi internet sitesinden edindiğimiz bilgiye göre de Türkiye'nin; İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Gelibolu (Çanakkale), Edirne, Adana, Antakya gibi bölgelerinde Yahudi varlığı söz konudur ve Türkiye'deki Yahudi nüfusunun yaklaşık %90'ı İstanbul'da, %10'u İzmir'de yaşamaktadır.⁴¹⁵ Görüştüğümüz İzmir Yahudileri ve Cemaat Başkanı Jak Kaya, kentteki Yahudi nüfusunun 2009 yılı itibarıyla 1500'ler düzeyinde olduğu bilgisini paylaşmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında 40 bin civarında olan nüfusun 21. yüzyılın hemen başında 1500'ler düzeyine düşmesi ve İzmir'in kent kültürüne farklı bir lezzet veren önemli bir unsurun tedrici olarak tasfiye olması çalışmamızın dikkat çektiği önemli bir husustur. Ancak küreselleşme sürecinde Batının kabul ettiği insan hak ve özgürlükleri anlayışının geniş ölçekte kabul görmesi, buna bağlı olarak farklılıkların birer zenginlik olarak kabul edilmesi ve kendilerini yaşatma eğiliminde oluşları, etnik ve dinsel temelli mikro milliyetçiliklerin "*Medeniyetler İttifakı*" fikrini ön plana çıkartması ve Türkiye'nin AB ile yürüttüğü üyelik müzakerelerinde azınlık haklarının önemli bir gündem maddesi oluşturması; İzmir Yahudilerini nüfus oranlarından çok daha fazla etkili ve önemli bir hale getirmektedir.

İzmir'in tarihi zenginliği olarak kabul ettiğimiz ve kent kültürüne önemli katkılar koyduğuna inandığımız Yahudi azınlıkların 21. yüzyılın hemen başında nasıl yaşadığını, devletle – toplumla – birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarını, dinlerini – kültürlerini – tarihi miraslarını nasıl yaşattıklarını ve AB ile müzakere sürecinde yaşadıkları değişimi ve devletten beklentilerini; "*sosyal ve ekonomik durumları*" çerçevesinde ele almak; tezimizin yoğunlaşacağı bir diğer önemli husus olacaktır. Bu doğrultuda, Dördüncü Bölüm'de; İzmir'deki Yahudi azınlıkların yaşam biçimlerini yüz yüze görüşmeler ve güncel kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında ortaya koymaya çalışacağız.

⁴¹⁴ "Dışişleri: Azınlık Sayısı 89 Bin", 12.12.2008,

<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1027207>, (Erişim Tarihi: 10.06.2009)

⁴¹⁵ Hahambaşılığın Resmi İnternet Sitesi, <http://www.musevicemaati.com/index.php?contentId=33> (Erişim Tarihi: 10.06.2009)

4.1. İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARLA GÖRÜŞMELERİN YAPILIŞ ŞEKLİ VE İÇERİĞİ

21. Yüzyıl'da İzmir Yahudilerinin – sosyal ve ekonomik durumları çerçevesinde – yaşam biçimlerini ortaya koymak amacıyla evreni temsil ettiğini düşündüğümüz farklı yaş ve cinsiyetten 10 İzmir Yahudisiyle görüşülmüştür. Görüşmelere başlamadan önce cemaat yönetimi nezaketen bilgilendirilmiş, ancak görüşülecek kişiler cemaat yönetiminden bağımsız olarak belirlenmiştir. Görüşmeler öncesinde muhatapların kendilerini daha rahat hissetmeleri için soyadlarının gizli tutulacağı söylenmiş, sadece 2 görüşmeci soyadının yanı sıra isminin de gizli tutulmasını istemiştir. Muhatapların hiçbiri aynı aileden veya akraba değildir. Görüşmelerde, muhataplara önceden hazırlanmış 10 çerçeve soru yöneltilmiş ve muhatapın diyaloga açık olması durumunda ilave sorularla daha ayrıntılı bilgiler alınmıştır. Yapılan görüşmelerin ses kayıtları görüşmelerin ardından deşifre edilmiş ve Ek'te okuyucunun dikkatine sunulmuştur.⁴¹⁶ Diğer yandan İzmir Yahudi Cemaati Başkanı, bir İstanbul Yahudisi, bir Yahudi siyasetçi ve bir siyasi parti genel başkanı ile İzmir Yahudilerinden elde ettiğimiz verileri tamamlayıcı nitelikte yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin deşifre metinleri de yine Ek'te yer almaktadır.⁴¹⁷

İzmir Yahudileri ile yaptığımız görüşmelerde ilk olarak kişisel kimlik tanımlaması ve dolayısıyla İzmir'deki Yahudi azınlığın üst – alt kimlik kavramlarına yönelik bakış açıları ele alınmış; daha sonra onları geniş toplumdan ayıran en önemli özellik olan dinlerine bağlılık düzeyleri incelenmiştir. Ardından F. Capotorti'nin azınlık tanımı referans alınmış ve İzmir Yahudilerinin bu tanımın unsurlarıyla ne ölçüde uyumlu olduğu irdelenmiştir. Sonrasında muhataplara, İzmir'deki Yahudi azınlıkların geniş toplum ve devletle kurduğu ilişkilerin niteliğini yansıtacak sorular yöneltilmiş ve İzmir'de Yahudi olmanın diğer yerlere kıyasla avantaj sağlayıp sağlamadığı üzerinde durulmuştur.

İzmir'deki Yahudi azınlıkların; mesleki tercihleri, ekonomik durumları ve geniş toplumla kurdukları iş ilişkileri ile İzmir Yahudilerinde nüfus, aile, sosyal yaşam ve karma

⁴¹⁶ Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin deşifre metinleri için bkz.: **EK-6**, İ.S. ile 04.06.2009 tarihli görüşme; **EK-7**, Avram S. ile 08.06.2009 tarihli görüşme; **EK-8**: Selim F. ile 09.06.2009 tarihli görüşme; **EK-9**, Nelson A. ile 10.06.2009 tarihli görüşme; **EK-10**, A.H. ile 11.06.2009 tarihli görüşme; **EK-11**, Leon Bey'le 15.06.2009 tarihli görüşme; **EK-12**, Bernard B. ile 18.06.2009 tarihli görüşme; **EK-13**, Yusuf A. ile 22.06.2009 tarihli görüşme; **EK-14**, Selim F. ile 22.06.2009 tarihli görüşme; **EK-15**, Sara P. ile 30.06.2009 tarihli görüşme.

⁴¹⁷ Tamamlayıcı nitelikteki görüşmelerin deşifre metinleri için bkz.: **EK-1**, Süleyman Soylu ile 01.05.2009 tarihli görüşme; **EK-2**, Aydın Menderes'le 01.05.2009 tarihli görüşme; **EK-3**, Alegra Bensusan'la 20.05.2009 tarihli görüşme; **EK-4**, Şeli Gülzari ile 20.05.2009 tarihli görüşme; **EK-5**, Yusuf Bahar'la 21.05.2009 tarihli görüşme; **EK-16**, Jak Kaya ile 01.07.2009 tarihli görüşme.

evlilikler ele alınan diğer konular olmuştur. Diğer yandan İzmir'deki Yahudi azınlıkların siyasal tercihleriyle ilgili olarak anlamlı veriler elde edilmiş ve kendileriyle ilgili güncel sorunlara nasıl baktıkları öğrenilmiştir. Türkiye'nin AB ile üyelik müzakereleri sürüyorken Yahudi azınlıkların geniş toplumla ve devletle kurdukları ilişkilerde bir değişim olup olmadığı ve Yahudilerin bir açılıma ihtiyaç duyup duymadıkları hususunda da görüş alınmıştır. Yapılan mülakatlarda İzmir Yahudi cemaatinin nasıl yönetildiği ve cemaate ait tarihi mirasın durumu hakkında da güncel veriler ortaya çıkartılmıştır.

Şimdi yukarıda çizdiğimiz çerçevede yapılan görüşmeler ışığında elde ettiğimiz bilgileri güncel kaynaklarla destekleyerek; 21. Yüzyılın hemen başında, İzmir'deki Yahudi azınlıkların sosyal ve ekonomik durumlarını farklı başlıklar altında ortaya koyacağız.

4.2. İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLAR VE KİMLİK

4.2.1. İzmir'deki Yahudilerin Bireysel Kimlik Tanımlaması

Baskın Oran, azınlık kimliğini üç açıdan ele almaktadır: (i) Bireysel kimlik – kolektif kimlik, (ii) Objektif kimlik – Subjektif kimlik, (iii) Alt kimlik – üst kimlik. Bu sınıflandırmada azınlığa mensup bireyin kimliğine “*bireysel kimlik*” denir ve bu kimlik gücünü, azınlık grubun bütün olarak oluşturduğu kolektif kimlikten alır. Azınlığın bireysel yahut kolektif olarak kendini nasıl tanımladığı objektif / subjektif kimlik ayrımını gündeme getirmektedir. Objektif kimlik, bir kişinin gayri iradi kimliğidir. Yani Türk ana – babadan doğan çocuğun Türk olması gibi ırka dayanan kimlik tanımlamasıdır. Subjektif kimlik ise, kişinin gayri iradi kimliği ne olursa olsun, özgür iradeyle tercih ettiği kimliktir ve objektif kimlikle aynı olabileceği gibi, ondan farklı da olabilir. Alt kimlik – üst kimlik kavramı da azınlıkların devletle kurduğu ilişkinin niteliğini belirleyen en önemli sınıflandırma olmaktadır. Alt kimlik genelde kişinin objektif kimliğidir, ancak subjektif kimliğin de alt kimlik olarak kabul edilmesi durumu olabilir. Üst kimlikse devletin empoze ettiği ve dolayısıyla vatandaşlığa denk düşen kimliktir. Azınlık bireyi bu üst kimliği reddedebilir, üst kimliği kabul edip alt kimliğini yaşatma eğiliminde olabilir, üst kimliği kabul edip alt kimliğini reddedebilir; yani gönüllü asimilasyonu tercih edebilir.⁴¹⁸ Azınlığın üst kimliğe yönelik bireysel yahut kollaktif nitelikli bakış açısı, devletle kurulacak ilişkinin niteliğini belirleyecektir. Azınlığın birey yahut kolektif olarak seçeceği kimliğe, devlet farklı politikalarla karşılık verebilir: (i) Devlet azınlığın fiziksel varlığını kabul eder, ancak kültürel

⁴¹⁸ Oran, 2005, ss. 26-30

varlığını yok etmeye gidebilir, yani azınlığı asimilasyona tabi tutabilir. (ii) Azınlık grubunun alt kimliğine saygı duyarak onu geniş toplumla entegre etmeye çalışabilir. (iii) Azınlığa ayrımcılık uygulayabilir. (iv) Katliam – soykırım gibi insanlık dışı yöntemlere azınlığın fiziksel ve kültürel varlığını ortadan kaldırmaya yönelebilir.⁴¹⁹

Buna dayanarak muhataplarımıza; kendilerini birey olarak nasıl tanımladıklarını, subjektif kimliklerini ve alt kimlik – üst kimlik algılarını ortaya koymaya yönelik sorular yönelttik ve ilk olarak **“Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz?”** diye sorduk. Muhatabın kimlik tanımlamasına ilişkin örnek istemesi durumunda; her seferinde şu alternatifler eksiksiz olarak, aynı sırayla okundu: **“Türk, Yahudi, Türk Yahudisi, Türkiye Yahudisi, Türkiyeli, Türk Vatandaşı, Saferad Yahudisi, İzmir Yahudisi.”** Bu soruya görüştüğümüz İzmir Yahudilerinden 3’ü, **“Türküm”**; 7’si, **“Türk Yahudisiyim”** ya da **“Musevi dinine mensup Türk Vatandaşıyım”** şeklinde yanıt vermiştir. Bu durum, objektif kimliği **“Yahudi”** olan bireylerin subjektif kimlik olarak Türklüğü yahut Türk Yahudiliğini seçtiğini göstermektedir. Diğer bir sınıflandırmaya göre; alt kimliği **“Yahudi”** olan bireyler, **“Türk”** üst kimliğini gönüllü olarak kabullenmiştir. Yahudileri, Türklüğü bir üst kimlik olarak kabul etmelerinin göstergesi sadece kendilerini Türk ya da Türk Yahudisi olarak tanımlamaları değildir. İzmir Yahudilerinin örnek olarak sunduğumuz **“Yahudi, Türkiyeli, Saferad, İzmirli...”** gibi kimlik tanımlamalarını tercih etmemeleri ve ileride göreceğimiz gibi **“Türk değil misin?”** sorusundan rahatsız olmaları da Türk üst kimliğini gönüllü olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

Diğer yandan muhatapların geniş toplumdan **“Müslümanlar”** yahut, **“Müslüman Türkler”** diye bahsettiği görülmüştür. Bu durum; İzmir Yahudilerinin, Yahudiliği kana bağlı – ırkla geçen bir din olarak görmeyip kendilerini Yahudi / Musevi / İbrani dininden birer Türk olarak tanımladıklarını gösteren başka bir işaret olmaktadır. **“Ben Türküm, dinim Yahudi”**, **“Kendimi Türk hissediyorum ama dinim Musevi”**, **“İbrani dinine mensup bir Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşıyım”** ifadeleri de bu kanaatimizin bir başka dayanağıdır. Yani İzmir Yahudileri; objektif (yahut alt) kimliklerinin dinsel boyutunu koruyup Türk üst kimliğini kabullendiklerini; yahut Türk üst kimliğini İslam’dan soyutlayarak tam anlamıyla kabullendiklerini ortaya koymaktadır. Kimlik tanımlamasıyla ilgili olarak Sara P.’nin ifadesi dikkate değerdir:

“Türk Yahudisiyim. Yahudiliğimi inkar edemeyeceğime göre ne demem gerekir? Türküm ama Yahudi Türküm. En kızdığım şey bana ‘madam’ diye

⁴¹⁹ Baskın Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınevi,4. Baskı, Ankara, Aralık 2001, s. 77-80

hitabedilmesi. 'Bana sakın –madam- demeyin.' diye düzletirim hemen. Ben Türküm ve bana resmi bir şekilde hitabedilecekse 'hanımefendi' denilmesi gerekir...''⁴²⁰

Kimliği tanımlamaya yönelik sorunun ardından muhataplara, Türk üst kimliğini benimsemede tutarlılığı irdeleyici nitelikte sorular yöneltilmiştir. Bunlardan biri “**Ana dilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?**” şeklindedir. Muhatapların tamamı, ana dil olarak Türkçeyi beyan etmiştir. Bu beyanın yanında muhatapların tümünün Türkçeyi kusursuz ve şivesiz şekilde konuştukları duyulmuştur. Saferadların ana dili Judeo-Espanyol’un genç nesillerce bilinmediği, yaşı ilerlemiş muhataplarca da çok az bilindiği saptanmıştır. Muhataplarımızın sadece 1’i İbrani alfabesini bilmektedir. Muhataplarımız arasında İbranice konuşabilen yoktur. Konuyla ilgili soruya aldığımız yanıtlardan bazıları şöyledir:

“Yahudilerin neredeyse %90’ı evde Türkçe konuşur. Türkçe Yahudilerce benimsenmiştir. Judeo-Espanyol’u bilen babaanne ve dedeler artık yok. Dolayısıyla Judeo-Espanyol unutuluyor ve belki de bir kuşak sonra tamamen ölecek. Ben Judeo-Espanyol biliyorum, ama çocuklarım bilmiyor. İbrani alfabesini ise hiç bilmiyorum.”⁴²¹

“Anadilim Türkçe. Evde de, ticari hayatta da hep Türkçe konuşuyoruz. Judeo-Espanyol’u çok az biliyorum, büyükannem konuşurdu. Yanımda konuşulsa anlarım ama rahat konuşamam. İbrani alfabesini ise bilmiyorum.”⁴²²

“(Anadilim) Türkçe. Judeo-Espanyol çok az anlarım. Babam bile çok az bilir. İbrani alfabesi bilmiyorum. 3-5 kelime İbranice bilirim, onu da bir sene okuduğum Yahudi okulunda öğrenmişim.”⁴²³

Anadilin dışında, kullanılan isimlerin objektif (veya alt) kimliğe uyup uymadığı da irdelenmiş ve muhataplardan – isimleri objektif kimliğe uygun olanların – Müslümanların yoğun yaşadığı yerlerde yahut devlet dairelerinde kullandıkları Türkçe bir isim olup olmadığı sorulmuştur. 10 muhatabımızın 6’sının isimleri objektif kimliklerine uygundur ve bunların sadece 1 tanesi geniş toplumda zaman zaman Türkçe bir isim kullanmaktadır. Muhataplarımızdan 2’si etnik kimliğine uygun olan ismini sonradan Türkçe’ye çevirmiştir ve diğer 2’si ise doğuştan Türkçe isme sahiptir. İsmi alt kimliğine uygun olan Sara P., geniş toplumda Türkçe isim kullanabildiğini söylüyor ve bunu şu şekilde gerekçelendiriyor:

“Hiçbir zaman (takma isim kullanma ihtiyacı duymadım). Sadece, şöyle söyleyeyim size; mesela taksiye bindiğimde bir isim vermek gerekiyor, acil bir

⁴²⁰ Sara P. ile görüşme.

⁴²¹ İ.S. ile görüşme

⁴²² Selim F. ile görüşme.

⁴²³ A.H. ile görüşme.

durumda isim vermek gerekiyor. 'Sara' yerine, 'Zehra' diyorum. Devlet dairelerinde, orada burada hiç takma isim kullanmam. Ama bazen telaşlı oluyorum ve 'Zehra' deyip geçiyorum. 'Türk müsün, değil misin?' diye soracaklar. Bir sürü teferruatlı konuşmalar... Uzun uzun bir sürü şey. 'Zehra' diyorum, bitti."⁴²⁴

Görüşmelerde öne çıkan husus; isimleri objektif kimliklerine uygun olsun / olmasın muhatapların genelinin çocuklarına Türkçe isim verme eğiliminde olmasıdır. Bunun gerekçesi olarak çocukların; (i) isimlerini kodlamada zorluk çekmemeleri, (ii) "Türk değil misin" sorusuna muhatap olmamaları, (iii) Muhafazakar yerlerde dışlanmamaları, (iv) okullarda ve askerde zorluk yaşamamaları gösterilmekte ve (v) Türkçe isimlerin de güzel bulunduğu vurgulanmaktadır.

Çocuklarına Türkçe isim veren Nelson A. bu durumu; "Çocuklarıma Türkçe isim vermemin nedeni otomatik. Ben biraz telefonda kodlarken sıkıntı çektim diye belki. Türkçe isimler de güzel artık" şeklinde gerekçelendiriyor. Ancak Nelson Bey, çocuklarının 25-30'lu yaşlarda olduğunu, İzmir Yahudilerinin günümüzde Türkçe isimlere daha da sıcak baktığını sözlerine ekliyor. Çocuklarına Türkçe isim veren bir başka muhatabımız Bernard Bey ise şunları kaydediyor: "Çocuklarıma Türkçe isim koydum. Bir kere Türkçe ismin telaffuzu daha kolay. 'Bernard' dediğin zaman adam şöyle bir bakıyor, gözleriyle 'neden' diyor, yahut telaffuz edemiyor. Bu nedenle Türkçe isim tercih ettim; telaffuz kodlama sıkıntısı yaşanmasın diye. Askerlikte ve muhafazakar yerlerde sorun olmasın diye de düşündüm. Ben ismim nedeniyle kötü bir şey yaşamadım ama çocuklarım yaşayabilir diye endişe ettim." Sara P. ise çocuklarına değil ama torunlarına Türkçe isim verme nedenini şu şekilde açıklıyor: "Çocuklarımın adını Türkçe koymadım, çünkü büyükanne ve dedelerinin ismini vermek istedik ama torunlarımın ismi hep Türkçe. Okullarda kolaylık olsun diye Türkçe koyduk, korkudan yahut baskıdan dolayı değil. Bu bütünleşmenin bir neticesidir..."⁴²⁵

33 yaşındaki muhatabımız A.H. ise Türkçe bir isme sahip ve "**İsminiz niye alt kimliğinizle uyuşmuyor?**" şeklindeki sorumuza şu yanıtı veriyor:

"Doğduğumda bu isim verilmiş. Ailem askere gideceğimi düşünmüş herhalde. Daha tutucu yerlere gidebilirim diye. Tutucu, muhafazakar insanlar; azınlıkları dışlama, cephe alma eğiliminde olabiliyor. Bir de tabii telaffuzu kolay, en azından kimse benden ismimi kodlamamı istemiyor ve kimse bana "Sen Türk değil misin" diye sormuyor. Bunu soranların çoğundan daha fazla Türküm ve bu topraklarda onların çoğundan daha uzun süredir yaşıyorum. Ama ben ismimden memnunum ve ismimi

⁴²⁴ Sara P. ile görüşme.

⁴²⁵ Nelson A., Bernard B. ve Sara P. ile görüşme.

*seviyorum. Zaten bu isim, cemaat mensuplarımızda sıkça kullanılır. Bana sorsalardı, Türkçe bir isim konulmasını isterdim.*⁴²⁶

Muhatablarımızdan 2'si etnik kimliğine uygun olan ismini sonradan değiştirmiş. Bunlardan biri olan 58 yaşındaki Selim F., ismini değiştirme nedenini şöyle açıklıyor:

*“Ailem bana etnik kimliğime uygun bir ad vermiş ancak bunu askerde problem olmasın diye değiştirdim. Soyadımı değiştirme gereği duymadım. İnsanlar genelde isimle ilgilenir. Soyadının üstünde pek durmazlar. (...) Doğrudan Yahudi olduğum anlaşılсын istemedim. Hala da istemem. Bunun zorluklarını lise de ve üniversitede yaşamıştım ve bu nedenle askere gitmeden önce mahkeme kararıyla ismini değiştirdim. (...) Kendimi tanıttığımda herkesin dönüp bana bakması rahatsız etti. Gereksiz bir ilgi uyandırıyor ve bu hiç hoşuma gitmiyor. Kendimi tanıttıktan sonra sorular geliyor; ‘Sen Türk değil misin? Nereden geldiniz? Ne zaman geldiniz?’ gibi sorular. Kendimi herkes gibi tanıtmak istedim.*⁴²⁷

İsmini Türkçeleştiren diğer muhatabımız da “Selim” ismini seçmiş. 62 yaşındaki Selim V.’nin gerekçesi ise şöyle:

*“İsmim Salamon’du ama sonradan ‘Selim’ ismini eklettim. Şu an ismim ‘Salomon Selim.’ İsim yüzünden şakalar, hakaretler oluyordu ve o psikolojiyle anneme ısrar ettim. O zaman çok basit bir işlemle oluyordu bu. Muhtara gittik ve hemen halletti diye hatırlıyorum. Salomon çok yaygın bir isimdir ve bir sürü fıkrada geçer. Değiştirdim ve ‘Selim’ ismini kullanıyorum. Eskiden soyadımı da saklardım. Bir harfini değişik söyleyince Türkçe bir anlam kazanıyor. Ama artık saklamıyorum. Yahudi olduğumun bilinmesi beni rahatsız etmiyor.*⁴²⁸

İsminin kimliğinde “Yusef” olarak geçtiğini ancak doğduğundan beri “Yusuf” olarak anıldığını anlatan Yusuf Bey, isimlerin Türkçeleşme sebebinin “ötekileştirme” olduğunu söylüyor ve kızına niye Türkçe isim verdiğini şöyle açıklıyor:

“Çok küçük yaşlarda sokağa çıktığımda bütün arkadaşlarım bana ‘Yusuf’ demeye başladı ve bu şekilde bir alışkanlık oldu. Aslında nüfusumda ‘Yusef’ diye yazar. Ama pratikte hep ‘Yusuf’ olarak kullandım. (...) Bizim farklılığımız Türkiye için çok büyük bir artı olabileceken maalesef yeterince değerlendirilemedi. Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk ‘Ne mutlu Türküm diyene’ demiştir. Bu söyleme göre hangi ırktan, dinden yahut kavimden olduğunuz önemli değildir ve siz kendinizi Türk olarak kabul ediyorsanız, herkesin de sizi o şekilde kabul etmesi gerekir. Ama maalesef biz bu zenginliğimizi elimizin tersiyle ittik ve hep azınlıkları ötekileştirdik. Ne zaman bir azınlık bireyi kendini geniş topluma entegre etmek için biraz çaba harcasa ‘ticari

⁴²⁶ A.H. ile görüşme.

⁴²⁷ Selim F. ile görüşme.

⁴²⁸ Selim V. ile görüşme.

*yönden zarar görmesin” diye yapıyor dedik ve bu çok yanlış oldu. (...) (Kızımın adını Türkçe koydum); sadece büyüdüğünde kendini öteki hissetmesin diye.*⁴²⁹

Kimlikle ilgili olarak sorulan sorular neticesinde elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde tablolaştırmak mümkündür:

	10 Kişide
Kendini “Türk” Olarak Tanımlayanlar	3
Kendini “Türk Yahudisi” Olarak Tanımlayanlar	7
İsmi Alt Kimliğine Uygun Olanlar	6
Geniş Toplumda Türkçe Bir Takma Ad Kullananlar	1
Alt Kimliğine Uygun İsmi Sonradan Türkçeye Çevirme Gereği Duyanlar	2
Doğuştan Türkçe İsmine Sahip Olanlar	2
Çocuğuna / Torununa Türkçe İsim Verenler	8

Tablo-16: Kimlikle İlgili Sorulara Alınan Yanıtlardan Elde Edilen Sonuçlar.

Görüldüğü gibi İzmir Yahudileri, kendilerini “Türk” yahut, “Türk Yahudisi” olarak tanımlamakta, alt kimliklerinin dinsel boyutunu koruma iradesi göstermekle birlikte üst kimliği gönüllü olarak benimsemektedir. İzmir Yahudileri, ana dillerini Türkçe olarak beyan etmekte ve Türk dilini kusursuz bir biçimde konuşmaktadır. İstisnai durumlar söz konusu olsa da genç nesillerin isimlerinin genelde Türkçe olduğu ve doğan çocuklara Türkçe isimler koyma eğiliminin varlığı gözlenmektedir. Türk dilini benimseme, isimleri Türkleştirme ve “*Türk değil misin?*” sorusundan rahatsız olma; üst kimliği gönüllü olarak benimsemenin göstergesi olmaktadır. Ayrıca toplumun Türkçe olmayan isimleri yadırgadığı ve bu durumun Yahudileri, çocuklarına Türkçe isim vermeye yönelttiği anlaşılmaktadır.

4.2.2. İzmir’deki Yahudi Azınlıkların Dine Bağlılık Düzeyleri

İzmir Yahudileri, Türk üst kimliğini İslam’dan soyutlayarak gönüllü olarak kabul ettiğinden ve Türk dilini de ana dil olarak beyan edip kusursuzca konuştuğundan ve hatta isimleri de Türkçeleştirmeye başladığından; kendisini geniş toplumdan ayıran tek farklılık, din olmaktadır. Dolayısıyla İzmir Yahudilerinin, dinlerine bağlılıkları ve dindarlık düzeyleri

⁴²⁹ Yusuf A. ile görüşme.

araştırılması gereken önemli bir husustur. Bu çerçevede muhataplarımıza ilk olarak **“Dindar mısınız?”** sorusu yöneltilmiş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

“Dindar olduğum söylenemez ama kutsal günlerde dinimin gereklerini yerine getiririm. Bizler de çoğu müslüman gibi resmi nikahın ardından dini bir nikah yapıyoruz. Bayramlarda kurallara dikkat ediyor, özenli giyiniyorum. Belirli aralıklarla havraya gidiyorum.”⁴³⁰

“Üç tane bayramda havraya giderim. Onun dışında davetli olduğum düğünler için havraya giderim. Kaşer kurallarına riayet etmem. Buna dindar denir mi bilemem tabi. Dindarlık herkese göre değişen bir kavram.”⁴³¹

“Dindar değilim. O taraklarda bezim yok. Havraya gitme gibi bir alışkanlığım yok. Bayramlardan bile haberdar olmadığım oluyor.”⁴³²

“Yaşlandıkça dinden uzaklaştım. Eskiden 3 büyük bayramda giderdim havraya. Şimdi artık ona da gitmiyorum. Oruç tutarım ve pesahta bir hafta hamursuz yerim. Onun dışında 5 yıldır havraya gitmiyorum, düğünler hariç.”⁴³³

“Dinin temel prensiplerine uyarım. Cuma akşamları bizim için özeldir ve o akşam ailecek yemek yeriz. Bu bizde gelenektir. Yılbaşlarına ve hamursuz bayramına uyarım, Yom Kipur dediğimiz oruç gününe uyarım. 26 saat boyunca hiçbir şey yemediğimiz bir oruçtur. Özel bayram günlerinde havraya giderim. Yiyeceklerle ilgili kurallara uymam çünkü aileden alışmadık.”⁴³⁴

“Dindar değilim ama inançlıyım. Dindar, dinin her gereğini yerine getirendir. Ben dinimin her gereğini yerine getirmiyorum. Ama dini bütün çok yakın dostlarım var. O kurallara uymak bizim gibi liberal inançlılar için çok uzak şeyler. Çocukluğumuzda uyardım ve cuma akşamları – cumayı cumartesiye bağlayan gece – hepimiz babamızın evinde toplanır ve o geceyi birlikte geçirirdik. Ondan sonra yavaş yavaş bu işler azaldı. Şabat tabi bizim için kutsal. Yapabildiğim, uyabildiğim tek şey cumartesi günü sigara içmemek...”⁴³⁵

“...Dini kurallara pek uymuyorum. Belki de aileden böyle bir alışkanlık edinmediğimiz için. Musevi ilkokulunda da okumadığımdan dinsel yönüm biraz zayıf kaldı. Yılda bir kere oruç bayramında havraya giderim, onun dışında düğünlerde giderim. Cumartesi yasaklarına uymam ama her cuma akşamı ailecek kayınvalidemde yemek yeriz. Cuma akşamı oğlum yemekteyse, mutlaka “kuduş” okur. Kuduş bir yemek duasıdır, Tevrat’tan ayettir. Oğlum bu geleneği seviyor ve güzel de okuyor. Ekmek kesilir, şarap içilir ve kuduş okunur. Bunu bir gelenek olarak seviyoruz ve yaşatmaya çalışıyoruz.”⁴³⁶

⁴³⁰ İ.S. ile görüşme.

⁴³¹ Avram S. ile görüşme.

⁴³² Selim F. İle görüşme.

⁴³³ Nelson A. ile görüşme.

⁴³⁴ A.H. ile görüşme.

⁴³⁵ Leon Bey’le görüşme.

⁴³⁶ Bernard S. ile görüşme.

“Hayır, dindar değilim. Havraya herhangi bir mevlütte ya da bayramdan bayrama gidiyorum. Bazen oruç da tutuyorum ama genel olarak dini kurallara uyduğum söylenemez. Dinin gelenek boyutunu da yavaş yavaş terk etmeye başladığımızı söyleyebilirim.”⁴³⁷

“Dindar değilim. Ateistliğe yakın bir noktadayım ama Tanrı inancım var. Sadece bir yaratıcının olduğuna inanıyorum ama kendimi ait hissettiğim bir din yok. Yalnız babamın bir vasiyeti var, onu yerine getiriyorum. Sadece Pesah'ta – oruç bayramında – havraya giderim. Babam yakın zamanlarda öldü ve vasiyetten kaynaklanan bu uygulamaya da yeni başladım.”⁴³⁸

“Dindar değilim, ama gelenekleri sürdürmeyi severim. Bayramlara uyarım, özel günlerde yapılması gereken şeyleri mutlaka yaparım, yapılmasını da isterim. (...) Cumartesi yasaklarına uymam ama bu yasaklara uymadığını söyleyenler bile o gün kalkıp büyük temizlik yapmaz, çamaşır yıkamaz; biraz daha hafiften gider. Cumadan hazırlar her şeyini, cumadan yemeğini yapar. Yani o günün bir özelliği muhakkak vardır. Cuma öğleden sonra başlayan bir ağırlık olur ama yok ateş tutmayayım, yok ışığı yakmayayım gibi bir olay yok. Cuma akşamları muhakkak bir araya geliriz. Ailecek bir masanın etrafında toplanır yemek yeriz.”⁴³⁹

Konuyla ilgili, muhataplardan alınan yanıtları şu şekilde tabloşturmak mümkündür:

Yahudilikte Bazı Dini Ritüeller	Riayet Edenler (10 kişide)
Düzenli Aralıklarla Havraya Gitme	1
Bayramlarda Havraya Gitme	7
Şabat Gecesi Ailecek Toplanma	4
Cumartesi Yasakları	0
Kaşerut Kuralları	0
Pesah'ta Hamursuz Yeme	4
Yom Kipur'da Oruç Tutma	5

Tablo-17: “Dindar mısınız?” Sorusuna Alınan Yanıtlar.

“Dindar mısınız” sorusuna alınan yanıtlar, İzmir Yahudilerinin kendilerini “dindar” olarak tanımlamadığını ama dinlerinin temel prensiplerine uyma gayreti içinde olduklarını göstermektedir. Kutsal günlerde havraya gitme ve Şabat akşamı geniş aile olarak toplanma, dinsel bir vecibe olmanın yanında geleneksel olarak sürdürülmeye gayret edilen ve sosyal bütünlüğü pekiştirmeye yönelik bir dinsel faaliyet olarak algılanmaktadır. İzmir Yahudileri

⁴³⁷ Yusuf A. ile görüşme.

⁴³⁸ Selim V. ile görüşme.

⁴³⁹ Sara P. ile görüşme.

içerisinde dini inançları zayıf olanlar bile bayramlara ayrı bir önem vermekte ve özen göstermektedir. Muhataplarımızın 7'si kutsal günlerde ve bazı cumartesiler havraya gittiğini ifade etmiştir. Oruç tutma ve hamursuz yeme, riayet edildiği beyan edilen kurallar arasındadır. İzmir'de kaşeruta uygun hayvan kesiminin yapılmadığı, kaşer eti servis eden bir lokantanın bulunmadığı ancak istenildiği takdirde İstanbul'dan kaşer eti getirtilebileceği⁴⁴⁰ yaptığımız görüşmelerde aktarılan bilgiler arasındadır ancak muhataplarımız içinde kaşerut kurallarına dikkat eden yoktur. Görüştüğümüz İzmir Yahudileri içerisinde Cumartesi yasaklarına riayet eden de bulunmamaktadır, ancak cumartesi gününün kutsallığı inkar edilmemektedir. İzmir Yahudilerinin, düğünlerine ayrı bir önem verdiği ve resmi nikahın ardından havrada yapılan dinsel töreni kutsal bir gün gibi kabul edip hep birlikte kutladıkları anlaşılmaktadır.⁴⁴¹

Dini inanç konusuyla ilgili olarak muhataplara yöneltilen bir diğer soru ise **“Dininizin icaplarını yerine getirirken bir güçlkle karşılaştınız mı / karşılaşıyor musunuz?”** olmuştur. Bu soruya muhataplarımızın tümü **“Hayır”** yanıtını vermiştir ve Türk devletinin azınlık karşıtı politikalar uygulanan geçmiş dönemlerde bile dini inançlara müdahale etmediğini vurgulamışlardır. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları şöyledir:

“Tek parti döneminde yaşanan sıkıntılar esnasında bile ibadete ve ibadethanelere yönelik bir kısıtlama hiç olmadı. Dindar bir Yahudi olarak yaşamamızda bir engel yok.”⁴⁴²

“Kesinlikle hayır. Bakın 1900'lü yılların başında İzmir'de 40 tane havra varmış. Hala bugün 1600-1800 kişi kalmışız ve 5 tanesinde cumartesi günü dua okunuyor. Aynı takım tutar gibi, başka bir havraya gitmeyen, illa kendi havrasına giden var. 1800 kişiye 4-5 havra çok bile. Havraya gitmeyenler de var 1800'ün içinde. Yani bu aslında dini vecibelerin yerine getirilebildiğini gösteriyor.”⁴⁴³

“Bizim hiçbir engelimiz olmadı bu ülkede ve ben iddia ediyorum ki Dünya Yahudi Örgütü'nde dahi söyleyebilirim; her şeye rağmen, Türkiye'deki Yahudiler kadar mutlu insanlar yoktur. Öteki yerler, hep tehlikeli yerlerdir. Fransızlar bana çok kızıyorlar. Diyorum ki gerçek Yahudiler için en tehlikeli yer Fransa'dır. Neden? Antisemitizmin başıdır orasıdır çünkü. Ama Türkiye çok güzel bir ülke ve özellikle İzmir... Biz burada hep huzur bulduk.”⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Türkiye Hahambaşılığı'nın resmi internet sitesinde İstanbul'da Kaşer eti servis eden lokantalar ve kaşeruta uygun ürünlerin tedarik edilebileceği firmalar duyurulmaktadır.

<http://www.musevicemaati.com/index.php?contentId=61&mid=20> (Erişim Tarihi: 15.06.2009)

⁴⁴¹ Yahudilikle ilgili kavramlar ve Yahudi bayramlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için, bkz.:

<http://www.musevicemaati.com/index.php?contentId=98&mid=47> (Erişim Tarihi: 15.06.2009)

⁴⁴² İ. S. ile görüşme.

⁴⁴³ Nelson A. ile görüşme.

⁴⁴⁴ Leon Bey'le görüşme.

“Dini kurallara uymak istesem engelleneceğimi sanmıyorum. Kurallara uyan ve dinin gereklerini yerine getirerek yaşayan çok Musevi tanıyorum.”⁴⁴⁵

“Hiçbir zaman. Ama, aması var. Bu son olaylardan sonra havralara boyalar atmalar, yazılar yazmalar... Bana bir engel olmadı ama çok muzdarip olduk.”⁴⁴⁶

İzmir Yahudileri radikal yahut muhafazakar düzeyde dinlerine bağlı olmasalar da dinsel açıdan geniş toplumdan farklılıklarını koruma ve yaşatma eğilimindedir. Dine bağlılıklarında vecibelere uyumdan ziyade geleneği koruma ve sosyal bütünlüğü pekiştirme çabası ön plana çıkmaktadır. Zeminde farklı dürtüler yatıyor olsa da İzmir Yahudilerin dini inançları, geniş toplumdan farklılık arz etmekte ve “etnik / dilsel farklılığın” olmadığı bir ortamda onları “azınlık” olarak tanımlayabilmenin en önemli unsuru olmaktadır. Bu veriler ışığında hukuki olarak “azınlık” olan İzmir Yahudilerinin, gerçekte “azınlık” olup olmadıkları ve kendilerini “azınlık” olarak tanımlayıp tanımlamadıkları üzerinde durulmuştur.

4.2.3. İzmir Yahudilerinin Azınlık Kimliğinin İrdelenmesi

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye’de yaşayan gayrimüslimleri azınlık olarak tanımlamış, Türkiye Cumhuriyeti de Antlaşma’ya dayanarak Yahudileri azınlık statüsünde kabul etmiştir. Bu bölümde F. Capotorti’nin azınlık tanımını referans kabul ederek, hukuki açıdan azınlık olan İzmir Yahudilerinin gerçekte azınlık olup olmadığını, cemaatin günümüzdeki özelliklerinin söz konusu tanımdaki unsurlarla örtüşüp örtüşmediğini irdelleyeceğiz.

Birinci Bölüm’de gördüğümüz gibi F. Capotorti’nin azınlık tanımının 5 unsuru vardır. Bu tanıma göre bir grubun azınlık olarak kabul edilebilmesi için; *(i) Nüfusun geri kalanına göre farklı etnik, dinsel yahut dilsel bir özellik taşıması, (ii) Nüfusun geri kalanına göre sayıca az olması, (iii) Baskın (başat) durumda olmaması, (iv) Yaşadığı devletin vatandaşı olması ve (v) Topluluk üyelerinin azınlık bilincine sahip olması; yani birbirleriyle dayanışma içerisinde ve farklılıklarını yaşatma eğiliminde olması gerekmektedir.* İlk dört unsur nesnel, son unsur ise öznel niteliklidir.⁴⁴⁷ İzmir Yahudilerinin, tanımlamanın nesnel unsurlarına uyum gösterdiği son derece açıktır. İzmir Yahudileri nüfusun geri kalanından farklı bir dinsel inanca sahiptir, nüfusun geri kalanından sayıca azdır, baskın (başat) konumda değildir ve

⁴⁴⁵ Bernard B. ile görüşme.

⁴⁴⁶ Sara P. ile görüşme.

⁴⁴⁷ ORAN, 2001, s. 67-69

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Bu dört unsurun tamamlayıcısı durumunda olan öznel unsur, yani cemaatin azınlık bilinci; dayanışma içinde ve farklılıkları yaşatma eğiliminde olup olmadığı, bu bölümde ele alınan konu olmuştur.

Konuyu aydınlatma yönünde ilk olarak azınlık bilincinin varlığı araştırılmış ve muhataplara **“Lozan’da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız? Günümüzde bu haklar yeterli mi? Bu hakları kullanırken herhangi bir güçlükle karşılaşılıyor musunuz?”** soruları sorulmuştur. Alınan yanıtlardan bazıları şöyledir:

*“Lozan’daki haklardan haberdar değilim. Hiç ilgilenmedim. O nedenle ‘bu haklar neler ve şu an yeterli mi’ tarzında bir soruya cevap veremeyeceğim.”*⁴⁴⁸

*“Lozan’da azınlıklara verilen haklardan haberim yok, bilmiyorum. Hiç ilgilenmedim. Çünkü orada yazan hakların bize hiçbir zaman tanınmayacağını biliyorum. Neler olduğunu bilmediğimden yeterli olup olmadığı konusunda bir yorum yapamam.”*⁴⁴⁹

*“Biliyorum hikayeyi de bizimkiler der ki anlatırken, ‘biz Lozan’da verilen garantileri reddetmişiz’ der. Herhalde de doğrudur. Hala Osmanlı’dan kalma adetler. Cemaat toplanır, hahambaşısını seçer, devlette onu atar. Geleneklerle ilerliyor sanırım. Ama ne hakkı olabilir orada bilmiyorum. Ne hakkı olabilir ki ekstra olarak?”*⁴⁵⁰

*“Lozan’daki haklarımı çok fazla bilmiyorum açıkçası. ‘Haklarım nedir’ diye merak etmedim. Bir eksiklik olmadı diye belki. Eksiklik olsa belki bakardım haklarım ne diye, zorlama açısından. Ama dedim ya azınlık hissetmediğim için normal bir vatandaş gibi yaşıyorum zaten.”*⁴⁵¹

*“Yüzde yüz haberdar değilim ama bana hatırlatırsanız, hatırlarım. Okul yıllarında görmüştük. Üzerinden 50 sene geçti. Ders olarak görmüştük ama nedir, ne değildir; bilemem. Bakın bizim bunlara ihtiyacımız yok. Herkesin ne hakkı varsa zaten bizim de var. Ama bu söylediğim sözler beni bağlar. Ben cemaatim adına konuşuyordum gibi de algılanmak istemem.”*⁴⁵²

*“Lozan’daki hakları biliyorum ama biz bunları reddetmişiz. ‘Bizim Türklerden farklılığımız yok’ diye düşünülmüş ve bu haklar reddedilmiş.”*⁴⁵³

*“Evet kendi okullarını açabilirler, lisanlarını kullanabilirler. Hepsini biliyorum.”*⁴⁵⁴

⁴⁴⁸ İ.S. ile görüşme.

⁴⁴⁹ Selim F. ile görüşme.

⁴⁵⁰ Nelson A. ile görüşme.

⁴⁵¹ A.H. ile görüşme.

⁴⁵² Leon Bey’le görüşme.

⁴⁵³ Bernard S. ile görüşme.

⁴⁵⁴ Sara P. ile görüşme.

Lozan'daki haklarını bilmediğini söyleyen Avram S.'ye **“Niye haklarınızı bilmiyorsunuz?”** diye sorduğumuzda aramızda şu yanıtı alıyoruz:

“Öyle bir ihtiyaç içinde olmadım. Kısıtlandığımız bir takım şeyler var ama o anlaşmanın kısıtlamalara çare olduğunu zannetmiyorum. (‘Kısıtlandığımız şeyler nedir?’ sorusuna...) “Hukuken değil kısıtlama. Pratikte oluyor bazı kısıtlamalar. Mesela siz bir Musevi milletvekili, bakan düşünebiliyor musunuz? Ya da Yahudi bir korgeneral? Ya da bir içişleri bakanı, yargıtay üyesi? Türkiye’de bunlar olmuyor. Tabi bunlar bir yerde yazmıyor ama pratikte uygulanıyor.”⁴⁵⁵

Lozan’da verilen haklardan haberdar olduğunu belirten Yusuf A. **“Günümüzde bu haklar yeterli mi?”** sorusuna şu yanıtı veriyor:

“Haklar yeterli mi derseniz, bence Yahudi toplumuna karşı geniş toplumun davranışlarına bir bakmanız gerekir. Bu haklardan ziyade son zamanlarda ve mesela Davos’tan sonra Yahudilere yapılan baskıya ve bazı yayın organlarında yazılan yazılara ne yapmak gerekir, bunları düşünmek gerekir. Yoksa kağıt üzerinde her türlü hak vardır ancak halkın Yahudilere karşı önyargısı devam ediyor ve bu önyargı devlet yetkililerince azaltılacağına, siyasi hesaplarla büyütülürse bu doğru olmaz...”⁴⁵⁶

Lozan’daki haklara ilişkin sorulara alınan yanıtlar; muhataplarımızdan 2’sinin Lozan’da verilen hakları bildiğini, 1’ini ise kısmen bildiğini ortaya koymaktadır. Bu yanıtlara dayanarak *“İzmir Yahudileri’nde azınlık bilinci yoktur”* yargısına değil, *“İzmir Yahudileri, Lozan’daki haklardan haberdar değildir”* yargısına varılabilir. Görüşmelerde önce çıkan husus; İzmir Yahudilerinin Lozan’daki haklardan haberdar olmadığı, haklarını öğrenmek için özel bir ilgi göstermediği, bu haklar yerine Türkiye’nin “yasa önünde eşitlik” sağlamasını yeterli bulduğu şeklindedir. Kağıt üzerinde yazarlardan ziyade uygulamanın önemli olduğu düşünülmekte, yasa önünde eşitliğin gerçek anlamda sağlandığına ilişkin tatmin edici bir inanç bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak İzmir Musevi Cemaati Başkanı Jak Kaya’nın değerlendirmeleri şöyledir:

“Biz istiyoruz ki anayasal çerçevede sizin ne hakkınız varsa bizim de o hakkımız olsun. Şöyle yorumlar oldu: “Yahudilere daha toleranslı davranalım çünkü onlar bizim 300-500 yıllık komşumuzdur, hemşehrimizdir.” Konu bu değil. Biz tolerans beklemiyoruz. Biz istiyoruz ki nasıl Hakan Bey, Fatih Bey anayasanın koruması altında iseler Avram Bey ve Moiz Bey de anayasanın ve yasaların koruması altında olsun.”⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Avram S. ile görüşme.

⁴⁵⁶ Yusuf A. ile görüşme.

⁴⁵⁷ Jak Kaya ile görüşme.

Diğer yandan Lozan'daki azınlık haklarıyla ilgili sorular yöneltirken muhataplarımızdan 3'ü "**İzmir Yahudilerinin azınlık olmadığını**" belirtmiş ve şöyle demiştir:

*"Azınlık kelimesi Yahudi toplumuna uymuyor. Biz müslümanlarla kenetlenmiş, karışmış bir vaziyetteyiz. Ayrım yapılmasına karşıyım. Ben bu ülkede vergi ödüyorum ve diğer vatandaşlık görevlerimi yerine getiriyorum. Karşılığında sadece ayrım görmemek istiyorum."*⁴⁵⁸

*"Sırf din yüzünden azınlık olmak garip. Hele hele bu küreselleşme ortamında dininiz nedeniyle azınlık olmamanız lazım. Bizler Türk vatandaşıyız. Burada doğup büyüyüyoruz, bu ülkenin kanunlarına uyuyoruz ve vergi ödüyoruz. O nedenle 'azınlık' demek gerekir dinimiz başka diye."*⁴⁵⁹

*"Biz bir kere azınlık değiliz ve ben böyle bir tanımlamayı kesinlikle kabullenmiyorum. Hadi şahsım adına söyleyeyim. Ben Türk'üm. O nedenle o şekilde bir soruyu kabul edemem."*⁴⁶⁰

Görüldüğü gibi genel olarak Lozan'daki haklarından haberdar olmayan İzmir Yahudilerinde "**azınlık**" olarak tanımlanmaktan rahatsız olma eğilimi de bulunmaktadır. Genelleyecek veriye sahip olmasak da bu eğilimin varlığı, grubun azınlık olmadığı yahut azınlık statüsünde görülmeyeceği anlamını taşımaz. Azınlık kelimesinin zihinlerde oluşturduğu farklı anlamlar, kişilerin bu tanımlamayı reddetmesine yol açıyor olabilir.

Azınlık bilincini irdelemeye diğer unsurlara yönelik sorularla devam edilmiş ve muhataplara; aynı mahallelerde oturma, birlikte hareket etme, kendi aralarında ticaret yapma durumlarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu çerçevede sorulan ilk soru "**İzmir Yahudilerinin aynı mahallelerde / muhitte oturma alışkanlığı var mı?**" şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtlar; İzmir Yahudilerinin bir dayatma yahut planlama olmaksızın genel olarak Alsancak'ta oturduğunu ortaya koymaktadır. Muhataplarımızdan yalnızca 1'inin evi Alsancak'tan farklı yerdedir. Aynı muhitte oturma eğiliminin son yıllarda kırılmaya başladığı, genç neslin İnciraltı semtini tercih etmekte olduğu öğrenilmiştir. Sara P. aynı muhitte oturma ile ilgili olarak şu bilgiyi paylaşmaktadır:

"Eskiden şu nedenle oluyordu: Bir; beraberlik kopmasın. İki; kaşer. Şimdi kaşere uyan yok ama o zaman mecburiydi. Kaşer et yemek için kaşer kasap lazım. Onun yaşayabilmesi için kaşer yiyen cemaat olması lazım... İşte o dönemde kaşer yüzünden insanlar birarada yaşamaya mecburdu. Şimdiki sebep ise başka. Açık

⁴⁵⁸ İ.S. ile görüşme.

⁴⁵⁹ A.H. ile görüşme.

⁴⁶⁰ Leon Bey'le görüşme.

söyleyeyim herkes evladının kendi dininden kimselerle evlenmesini ister. (...) Tabii aynı muhitlerde oturunca birbirlerini daha sık görüyorlar ve evliliklerin de cemaat içinde olma ihtimali artıyor.”⁴⁶¹

Dayanışma ile alakalı olarak sorulan bir diğer soru ise “**Cemaatin bir markayı tüketme / tüketmeme veya bir siyasi partiyi destekleme / desteklememe gibi bir karar alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?**” şeklindedir. Muhataplarımızın tümü, cemaatin bu tarz konularda bağlayıcı kararlar almayacağını ısrarla vurgulamış ve böyle bir karar alınması durumunda kendi mantıklarıyla hareket edeceklerini belirtmişlerdir. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları aşağıdaki gibidir:

“Cemaatin marka tercihinde ya da siyasi tercihlerde bizleri yönlendirmesi söz konusu olamaz. O cemaatin işi değil. Bizler o tarz konularda bireysel karar veririz. Cemaatin işi dini ve kültürel konularda dayanışmayı, birlikteliği sağlamak.”⁴⁶²

“Böyle bir şey yok. böyle bir karar verilemez. Böyle bir karar verilse, gizli kapaklı da olsa ben bunu duyardım. Olsa bile ben buna uymam. Mantığımla hareket ederim. Ama böyle bir karar verilemez ve tarihte hiç verilmedi.”⁴⁶³

“Böyle bir karara uyacağımı sanmıyorum. Cemaatin böyle bir işe gireceğini de hiç sanmıyorum.”⁴⁶⁴

*“Yok, beni bu tarz şeyler etkilemez.”*⁴⁶⁵

Cemaatin dayanışma düzeyini belirlemek için sorulan bir diğer soru ise “**Yahudilerin kendi aralarında ticaret yapma eğilimi var mı?**” şeklindedir. Muhataplarımızın tümünün bu soruya yanıtı “Hayır” olmuştur. Örneğin bu soruya Avram S.; “Ben o işlerde kaliteye ve fiyata bakarım. O işlerde din; üçüncü, beşinci, hatta yedinci sırada...”, Selim F.; “Her dinden, her milletten insanla ticaret yaparım.” A.H.; “Ticarette kimle karşılıklı menfaat içindeyseniz onunla çalışırsınız”, Yusuf A.; “Olur mu canım öyle şey?” şeklinde yanıt vermiş ve cemaatin ticari ilişkilerde dayanışma içinde olmadığını net bir şekilde ortaya koymuştur.

Dayanışma konusu sadece dolaylı olarak değil doğrudan da irdelenmiş ve muhataplara “**Cemaat dayanışma halinde mi?**” sorusu sorulmuştur. Bazı yanıtlar aşağıdaki gibidir:

⁴⁶¹ Sara P. ile görüşme.

⁴⁶² İ.S. ile görüşme.

⁴⁶³ Avram S. ile görüşme.

⁴⁶⁴ A.H. ile görüşme.

⁴⁶⁵ Yusuf A. ile görüşme.

“Kesin evet. Kurumlar var. Kurumlara bağılıklar var. İnsanlar birbirlerini çok sık görüyorlar ve birbirlerinin problemlerine duyarlılık gösteriyorlar. Cenazelere mutlaka gidiliyor. Çok küçük bir cemaat olduğu için insanlar birbirini tanıyor. Bir de evlilik yapılıyor. Neredeyse herkes birbiriyle uzaktan akraba oluyor. Aynı ibadethaneler kullanılıyor.”⁴⁶⁶

“Cemaat dayanışma halinde. Maddi gücü olmayanlara yardım ettiğini ve bunu kimseye hissettirmediğini çok iyi biliyorum. Koruyor, kolluyor. Yani dayanışmadan ne anladığınıza bağlı ama dayanışma var. Kötü bir şey olsa hemen haberdar oluyoruz ve yardımlaşma oluyor tabi.”⁴⁶⁷

“Tabi. Mecbur. Mesela annem öldüğünde telefonlara toplu mesaj geldi. Çok kalabalıktı cenaze. Gerçi Yahudiden çok Müslüman vardı ama, kalabalıktı. Bütün Yahudiler geldi. Gelemeyenler aradı.”⁴⁶⁸

“Tabi ki. Yaşlılarımıza bakım hizmeti sunuyor mesela. Bazı ihtiyaçlar karşılanıyor. Düğünlerden ve cenazelerden genelde herkesin haberi oluyor. Ufak bir toplumuz. Havralarda sık sık karşılaşıyoruz. Bayramlarda, düğünlerde bir araya geliyoruz. Birbirimizden haberdarız.”⁴⁶⁹

“... Hiçbir zaman çok büyük bir iç dayanışma yok. Yani büyütülecek tarzda değil. Ama kültürü yaşatma, tarihi yaşatma, gelecek nesillere bir miras bırakma adına bir dayanışma var ki bana kalırsa olması gerekir. Bunu hatta teşvik etmek gerekir ve eğer gerçekten ihtiyacı olanlara yardım ediliyorsa, yaşlılara bakılıyorsa, hastalara tedavi imkanı sunuluyorsa bunu da takdir etmek gerekir.”⁴⁷⁰

“Daha iyi olabilirdi.”⁴⁷¹

“Tabi, her bakımdan dayanışma var. Bakın bir Yahudi cemaati varsa, orada hemen bir teşkilat kurulur. Bizim mesela Yahudi Cemaati Yönetimimiz var, bu gayriresmidir ama aramızda bu yönetimi kurmuşuz. Bu yönetim kurulu her şeyi denetliyor. Nelerimiz var? Örneğin mezarlıklarımız var. Bir Mezarlık Kurulu oluşturuluyor ve her türlü işlemi gönüllü olarak bu arkadaşlarımız üstleniyor. Yönetim de bunları denetliyor. Hastanemiz var ve sadece Yahudilere hitabetmiyor; bütün İzmirlilere hizmet veriyor. Sonra o hastanenin içersinde ihtiyarlar yurdu var. Yahudilerin yaşadığı yerde ihtiyarlar yurdu olmazsa olmaz. Sonra gençlerimize kültürümüz aşıladığımız bir Liga'mız var, yani Kültür Derneği. Burada gençler birbirlerini tanıyor, kaynaşiyor; folklor yapıyor, eğleniyorlar. Bu Liga'nın bir lokali var ve o lokalde haftanın bir günü ihtiyarları topluyoruz, sonra hanımlar olarak da toplanıyoruz. Çocuklar için bir Fun Club'ımız var ve yine küçük çocukları haftada bir gün topluyoruz ve onlara bayramları, dinin temel prensiplerini öğretiyoruz. İşleri bozulmuş kişilerimiz var. Bunların isimlerini bilmeyiz ama bir grup hanım organize oluruz ve bu kişilerin evlerine her ay erzak gider, doktor gider. Ayrıca yine 40 küsur çocuğa burs veririz. Cemaat olarak hiç kimseyi aç bırakmayız. Yahudi yaşamının en

⁴⁶⁶ Avram S. ile görüşme.

⁴⁶⁷ Selim F. ile görüşme.

⁴⁶⁸ Nelson A. ile görüşme.

⁴⁶⁹ A.H. ile görüşme.

⁴⁷⁰ Leon Bey'le görüşme.

⁴⁷¹ Yusuf A. ile görüşme.

önemli özelliği budur. Hiçbir Yahudi aç ve eğitimsiz kalamaz. (...) Dediğim gibi belli kurallarımız vardır ve bizi bunca sene ayakta tutan bu kurullar ve bu kurumlardır. Bakın bu kurumlar olmasa dağılır gideriz. Çünkü bize yardım eden, el uzatan başka kimse yok. Biz Türk vatandaşıyız ve normalde her haktan istifade etmemiz gerekir ama olmuyor...”⁴⁷²

“Cemaat dayanışma halinde mi?” sorusuna verilen yanıtlar İzmir Yahudilerinin birbirleriyle sık ve düzenli ilişkiler kurduğunu ortaya koymaktadır. İzmir Yahudi cemaati üyelerinin birbirini yakından tanıdığı, birbirlerinin sorunlarına duyarlılık gösterdiği öğrenilmiştir. Bu durumun başlıca sebebi İzmir Yahudilerinin sayı olarak çok küçük bir topluluk olmalarıdır. Bayram, düğün ve cenaze gibi önemli günlerde mutlaka bir araya gelmeye özen gösterilmekte, bu günlerde yapılan dinsel törenler için cemaat oluşturulmasına katkı verilmektedir. Böyle özel günlerde ibadethanelerde sıklıkla biraraya gelişler, cemaat üyelerinin birbirlerini tanmasına ve dolayısıyla sorunlardan haberdar olup birbirlerinin sıkıntılarına duyarlılık göstermesine sebep olmaktadır. Birbirlerini yakından tanımanın bir diğer nedeni ise cemaat içi evliliklerdir. Bu evlilikler nedeniyle cemaat üyeleri birbirlerine daha çok yakınlaşmakta ve – Avram Bey’in ifadesiyle – neredeyse uzaktan akraba olmaktadır. Burada ön plana çıkan bir başka husus da İzmir Yahudilerinin ihtiyaç sahibi cemaat mensuplarına maddi yardımda bulunmaları, öğrencilere burs vermeleri, yaşlılara ve hastalara bakım hizmeti sunmalarıdır. Cemaatin İzmir’de yaşayan 30-40 kadar Yahudi aileye düzenli olarak maddi yardımda bulunduğu öğrenilmiştir. Ayrıca cemaat üyelerinin tarihi fiziki mirası (havra, hastane, mezarlık gibi yapıları) koruma konusunda da birbirleriyle dayanışma halinde olduğu da daha ileride sorulan başka sorulara alınan yanıtlarla tespit edilmiştir.

Sorulara alınan yanıtlar dışında İzmir Yahudileri ile görüşmeler sırasında yaşananlar da cemaatin – toplumla tam bütünleşme halinde olsa da – kendi kimlikleriyle ilgili konularda “kapalı” olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin araştırmamız çerçevesinde tanıştığımız pek çok İzmir Yahudisi bizimle sohbet etmiş, ancak tezimizde yer alacak bir mülakat vermeyi reddetmiştir. Görüşme teklif ettiğimiz birkaç kişi cemaat başkanından izin almamızı istemişlerdir. Mülakat vermeyi kabul edenlerin hemen hepsi güvenilir / yıllardır tanıdıkları bir dostun referansı olmadan konuşmamışlardır. Mülakat vermeyi kabul eden 2 kişi ise çalışmanın konusu - içeriği hakkında detaylı bilgiler istemiş, çalışmanın bütününe görmeden katkı koyamayacağını belirtmiştir. Diğer yandan mülakat yaptığımız bir İzmir Yahudisi

⁴⁷² Sara P ile görüşme.

görüşmenin ardından iletişim bilgilerini vermiş ve daha sonra yanındaki arkadaşına dönüp “1-2 saat sonra içinde ortadan kaybolursam, cemaate haber ver” şeklinde espri yapmıştır. Bu espri, kişinin kendi başına gelen kötü şeylerde cemaati bilgilendirme ve cemaat yönetiminin ilgisini bekleme gibi bir alışkanlığa sahip olduğunu göstermektedir. Sorulara alınan yanıtları şu şekilde tablolaştırmak mümkündür:

	10 Kişide
Lozan’da Azınlıklara Tanınan Hakları Bilmeyenler	7
Yahudilerin Azınlık Olmadığını Düşünenler	3
Alsancak’ta İkamet Edenler	9
Yahudilerle Ticaret Yapmaya Özen Gösterenler	0
“Cemaatin Kolektif Hareket Kararlarına Uyum Sağlarım” Diyenler	0
Cemaatin Dayanışma İçinde Olduğunu Düşünenler	10

Tablo-18: Azınlık Kimliğinin İrdelenmesi Çerçevesinde Sorulan Sorulara Alınan Yanıtlar.

“Azınlık Kimliğinin İrdelenmesi” çerçevesinde yukarıdaki sorulara muhatapların verdiği yanıtlar ortaya koymaktadır ki İzmir Yahudileri; (i) Lozan’daki haklarından genel anlamda haberdar değildir, (ii) bu haklardan ziyade yasa önünde eşitliği yeterli bulmaktadır, (iii) “azınlık” şeklinde tanımlanmaktan kısmi olarak rahatsızdır. Ardından muhataplara azınlık bilincinin diğer unsurlarını irdeleme amacıyla sorular sorulmuş ve görülmüştür ki; (i) Cemaatin aynı mahallelerde oturma eğilimi vardır ancak bu “*gettolaşma*” tarzında değil, dini kurallar nedeniyle oluşmuş bir alışkanlıktır ve son yıllarda bu eğilim kırılmaktadır. (ii) İzmir Yahudilerinin aynı siyasi partilere oy verme, aynı markaları tüketme gibi konularda kolektif hareket etme eğilimleri yoktur. (iii) İzmir Yahudilerinde; iş ilişkilerini kendi aralarında kurma, birbirleriyle ticaret yapma ve “dışarı para kaçırma” eğilimi de yoktur. (iv) Ancak İzmir Yahudileri; dini / dinin gereklerini ve gelenekleri koruma ve yaşatma, düşkün ve yaşlılara yardım etme, tarihi yapılara sahip çıkma ve bunları gelecek nesillere aktarma konularında sıkı işbirliği ve dayanışma içerisindedir. (v) Cemaatin sayıca çok küçük olması bu dayanışmayı mümkün kılmak adına yoğun çaba gerektirmekte, bu yoğun çaba da cemaat üyelerinin birbirlerini sık ve düzenli görmelerine, birbirlerini tanımalarına ve birbirlerinden haberdar olmalarına yol açmaktadır. Hal böyle olunca azınlık kimliğinin gereği olan dayanışma ve farklılıkları yaşatma eğilimi pekişmektedir.

Netice itibariyle Lozan'da azınlık statüsünde değerlendirilen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin söz konusu antlaşmaya dayanarak azınlık kabul ettiği Yahudiler (İzmir Yahudileri), F. Capotorti'nin azınlık tanımının tüm unsurlarıyla örtüşmektedir. Hukuki ve fiili durum böyleyken İzmir Yahudilerinde kısmi olarak gözlenen **“biz azınlık değiliz”** yaklaşımı, durumu değiştiren bir sonuç doğurmamaktadır; ancak, herkesin kelimele yüklediği anlama ve kendini tanımlayış biçimine saygı duymak gerekmektedir. Bu nedenle yaptığımız görüşmelerde, azınlık olmadığını iddia eden muhataplarımıza saygı duyduk ve görüşmemiz boyunca *“Yahudi azınlıklar”* yerine *“Yahudi cemaati”* kavramını kullanmaya özen gösterdik.

4.3. İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN GENİŞ TOPLUM VE DEVLETLE İLİŞKİLERİ

4.3.1. İzmir'deki Yahudi Azınlıkların Geniş Toplumla İlişkileri

İzmir Yahudilerinin bireysel kimlik tanımlarını, onları geniş toplumdan ayıran dini inanışlarını ve azınlık kimliklerini irdeledikten sonra; geniş toplumla ve devletle ilişkiler üzerinde durduk ve muhataplarımıza bu konuyu aydınlatıcı nitelikte sorular yönelttik. Bu doğrultuda muhataplara sorulan ilk soru **“Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Müslümanlarla ahbaplık dereceniz nedir? Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?”** olmuştur. Aldığımız yanıtlardan bazıları şöyledir:

“Müslümanlarla ilişkilerim mükemmel. Biz çocukken Müslüman, Yahudi nedir bilmez; sokaklarda koşturur, top oynardık. Şimdi de pek çok müslüman dostum var. Müslümanların kutsal günlerini kutluyorum. Telefon açıyorum ve çok yakın olanlara ailecek bayram ziyareti yapıyorum. Onlar da bizim kutsal günlerimizi kutluyorlar. Birbirimize gider geliriz...”⁴⁷³

“Benim arkadaşlık yaptığım kişilerin büyük çoğunluğu müslüman. Evime gelirler, birlikte seyahate çıkarız. Müslüman bayramlarını kutlamamak mümkün değil. Bir kere o bayramlar otomatikman bizim de bayramımız. En azından tatil oluyor ve ayrı bir anlam yükleniyor. Bayram ziyareti yapmıyorum. Öyle bir alışkanlığım olmadığı için. Ama mesajla, telefonla arkadaşlarımı tebrik ediyorum tabi.”⁴⁷⁴

“(Müslümanlarla ilişkilerim) Şahane... Çok yakın dostlarıma bayram ziyareti yaparım. Elime şekerimi alıp ailemle ziyaret ederim.”⁴⁷⁵

⁴⁷³ İ.S. ile görüşme.

⁴⁷⁴ Avram S. ile görüşme.

⁴⁷⁵ Nelson A. ile görüşme.

“Arkadaşlarımın %80’i, %90’ı Müslüman diyebilirim. (Bayramlarda) Arkadaşlarımı mesaj çekerek yahut telefon açarak tebrik ediyorum. Ama bizim neslimizde bayram ziyareti yaygın değil. Müslüman bayramlarını normal bir tatil günü gibi geçiriyorum. Özel bir seremoni yapmıyorum.”⁴⁷⁶

“Küçükken benim her dinden arkadaşım vardı ve sokaklarda oynardık. Herkesin annesi, hepimizin annesiydi. Oyuncaklarımızı, bisikletlerimizi sokakta bırakırdık. Herkes birbiriyle kardeşti ama son zamanlarda her nedense bazı etkilerle bu birliktelik maalesef sona erdi. (...) Halkın Yahudilere karşı önyargısı devam ediyor ve bu önyargı devlet yetkililerince azaltılacağına, siyasi hesaplarla büyütülürse bu doğru olmaz ve çok incitici olur. Toplumun %64’ünün – hiç Yahudi tanımamasına karşın - “Ben Yahudi komşu istemem” demesi çok incitici. Ama bizim Müslümanlarla aramız her zaman iyi olmuştur. Çok yakın dostlarımız, ahablarımız var.”⁴⁷⁷

“(Müslümanlarla ilişkilerim) çok güzel, çok çok iyi. Havra Sokağına bir girelim sizinle. Esnaf çocuklar hep dükkanlardan çıkarlar, elimi öperler. Hiçbirini ayırmam. Kürdü, fakiri, dilencisi, balıkçısı, manavı... Benim insan ilişkilerim çok iyidir. Bu işleri iyi bilirim.”⁴⁷⁸

Görüştüğümüz kişilerin tümü, çok sayıda müslüman arkadaşı olduğunu sosyal ve ticari hayatta müslümanlarla yakın ilişkiler kurduğunu belirtmiştir. Görüşülen kişilerden yalnızca 3’ü Müslümanlarla sıcak ilişkiler kurduğunu söylese de Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkilerin son yıllarda bozulmaya başladığını düşünmektedir.⁴⁷⁹ Muhataplarımızdan 1’i hariç hepsi müslümanların kutsal günlerini telefon açarak, yahut mesaj yollayarak tebrik ettiğini; 4’ü ise Müslüman dostlarına bayram ziyareti yaptığını beyan etmiştir. Bernard Bey sadece Yahudilerin değil, Müslümanların da Yahudi bayramlarına duyarlılık gösterdiğini belirtmekte ve dini bayramların önemine şu sözlerle dikkat çekmekte:

“İş çevrem ve komşularımın bayramlarını muhakkak tebrik ediyorum. Onlar da Yahudi bayramlarında biz ziyaret ederler. Hamursuz Bayramında ‘Hamursuz yok mu? Biz de gelelim’ derlerdi. Çok iyi hatırlıyorum, yeni evlendiğim zaman – özellikle Pesah’ta – evimize gelmek isteyen, çağırdığımız Müslüman arkadaşlarımız olurdu. Bizim hamursuz yemeklerimizi çok severlerdi. Hala ‘Pesah ne zaman geliyor? Ne zaman hamursuz yiyeceğiz’ diyen arkadaşlarım var. (...) Birbirimizin kutsal günlerini kutlamamız gerekir. Bayramların mantığı toplumda dayanışmayı, birlikteliği ve mutluluğu arttırmak. Biz bir arada yaşıyorsak, ortak bir toplumsak birbirimizin bayramlarını, birlikteliği pekiştirme aracı olarak görmeliyiz. Müslümanlar son yıllarda bizim bayramlarımızdan daha fazla haberdar oluyor. Bakın Karataş’ta yetişmiş bizim toplumu çok iyi tanıyan Müslümanlar vardır. Cuma akşamı bize “Şabat

⁴⁷⁶ A.H. ile görüşme.

⁴⁷⁷ Yusuf A. ile görüşme.

⁴⁷⁸ Sara P. ile görüşme.

⁴⁷⁹ A.H., Yusuf A., Sara P. ile görüşme.

Şalom” diyen insanlar var. İspanyolca “Şabat Şalom”; “Hoşgeldin Cuma” demektir. Bunlar devam eden gelenekler.”⁴⁸⁰

Sara P. ise Bernard Bey’den farklı düşünüyor ve Müslüman Türklerin, Yahudi bayramlarına fazlaca duyarlılık göstermediğini söylüyor. Sara Hanım’ın sözleri şöyle:

“Onların çok azı benim bayramımı kutlar ama. Aklına gelmiyor. Belki de önemsemiyorlar. Söylediğin zaman, hatırlattığında kutluyor ve kendiliğinden kutlayan çok azdır. Ben onları tebrik etmesem güçlerine gider. Aradaki farkı anlatabildim mi? En yakınları bile böyle. Biz alıştık bu şeylere, artık normal karşılıyoruz.”⁴⁸¹

Aynı amaçla muhataplara sorulan bir başka soru ise **“Yanınıza alacağınız personelin Yahudi olmasını tercih eder misiniz?”** şeklindedir. Muhataplarımızın tümü bu soruya **“Hayır”** şeklinde yanıt vermiştir. Görüşmelerin 6’sı muhatapların iş yerinde yapılmış ve bu mekanlarda müslümanların da istihdam edildiğine tanık olunmuştur. Bu soruya alınan yanıtlardan bazıları şöyledir:

“Yanıma personel alacağım zaman dinine bakmam. Bir hafta önce ayrılan sekreterim müslümandı. Şu an ofisimde iki personel var, ikisi de müslüman.”⁴⁸²

“Yanımda hiç Yahudi çalışmıyor. Personelimin tümü müslüman. ‘Yahudi çalıştırmam’ anlamında değil ama ‘bu konuda bir fark gözetmiyorum’ anlamında.”⁴⁸³

“En yakın çalışmam bir müslüman. Bütün gizli belgelerim, bilgilerim, anahtarlarım ona emanet. Öyle şeylere hiç takılmam.”⁴⁸⁴

“Hayır. Yanımdaki personelin hemen hepsi Müslüman. Bu kişileri işe alırken dinlerini sormadım tabi ki. Bir tek şunu düşündüm, acaba iş başvurmasına bir türbanlı gelse nasıl davranırdım? Başörtülü bir iki hanım çalışmamız var ama bir türbanlıyı işe alır mıydım bu konuda emin değilim.”⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ Bernard B. ile görüşme. (Müslüman Türklerle Yahudiler arasında kurulan ilişkilerin sıcak olduğuna ilişkin en iddialı ifadeleri Bernard Bey kullanıyor. Bernard Bey’le görüşmemizin ardından oturduğumuz mekandan kalkıyor ve sohbetimize yürüyerek devam ediyoruz. Bir süre sonra arkamızdan biri **“Bernard Ağabey”** diye sesleniyor ve koşturarak yanımıza geliyor. Adının Mehmet olduğunu öğrendiğim bu kişiyle Bernard Bey kucaklaşıyor ve kısa süre sohbet ediyor. Bernard Bey’le Mehmet Bey arasında geçen samimi konuşmayı dinlediğimde az önceki röportajda anlatılanların ne kadar gerçek olduğuna bizzat şahit oluyorum.)

⁴⁸¹ Sara P. ile görüşme.

⁴⁸² İ.S. ile görüşme.

⁴⁸³ Avram S. ile görüşme.

⁴⁸⁴ Selim F. ile görüşme.

⁴⁸⁵ Bernard B. ile görüşme.

Muhataplara sorulan bir diğ er soru ise **“Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı düşündünüz mü?”** şeklindedir. Bu soruya muhatapların 8’i **“Hayır”** şeklinde yanıt vermiş, 2’si ise çoğunluktan farklı görüş ileri sürmüştür. Farklı görüş ileri sürenlerden Avram S. *“Olmuştur tabi. Ama benim kariyerimi engelleyecek çapta değil. Cinsiyetim, yaşım, kilom, boyum nedeniyle de iş kaybı yaşayabilirdim. 35 senelik iş hayatımda 3-5 kere olmuştur”* şeklindeki sözleriyle iş ve müşteri kaybının nadir yaşandığını ifade etmektedir. Selim F. ise *“Dinim nedeniyle iş kaybı yaşadığımı çok düşündüm. Çok müşteri kaybettim. Özellikle bu sene. Bu sene Gazze’deki olaylardan ve Davos’taki tartışmadan sonra iş kaybı yaşadım. Ben bunu size ispat edemem. Sadece sezebilirim.”* şeklindeki sözlerle bu durumun sık yaşandığını ortaya koymuştur. Muhataplarımızdan 4’ü İzmir’den farklı olarak İstanbul’da yaşayan Yahudilerin dönem dönem iş ve müşteri kaybı yaşayabildiklerini düşünmekte, ancak bunun net olarak tespit edilmesinin mümkün olmadığına inanmaktadır. Bernard B. ise ticari kayıp konusunda İzmir ve İstanbul’u kıyasladıktan sonra Müslümanların profesyonel yaşama adapte olduğunu şu sözlerle aktarmaktadır:

“(Din nedeniyle iş kaybına uğradığımı) İzmir’de kesinlikle hissetmedim. Ama İstanbul’da olduğu kulağımıza geliyor bazen. Mesela, son Davos olayında bir takım söylentiler çıktı ve iş kaybı yaşadığımı söyleyenler oldu. Ona bağlı çalışanlar da iş kaybı yaşamış olabilir ama ben bunu yaşamadım. İzmir’de bunların aşıldığını düşünüyorum. Müslümanlar da ticarete duygularını karıştırmamayı, profesyonel yaşamı öğrendi artık. Benim iş yaptığım çevrede çok radikal, muhafazakar Müslümanlar var ve onlar hep saygı gösterdiler bize. Çok tutucu olanları bile ziyarete gittiğimde kapılara kadar uğurluyorlar. Birkaç münferit olay oluyordur ve belki de üstlerine alınıp bu nedene bağlıyordur Yahudiler. Küpe taktığı için iş kaybı yaşayanlar da oluyor benim bildiğim. Ya da kriz nedeniyle iş kaybı oluyor da buna yoruyor.”⁴⁸⁶

Yukarıda sorulan sorulara verilen yanıtlar neticesinde, İzmir Yahudilerinin; müslüman Türklerle arkadaşlık ve dostluk ilişkileri geliştirdikleri, müslümanlarla sadece ticari nitelikli zorunlu ilişkiler kurmayıp ailecek görüştükleri, hatta müslümanların kutsal günlerini telefon – mesaj yoluyla ve bazen de ziyaret ederek kutladıkları, işletmelerinde müslüman personel çalıştırmaktan çekinmedikleri ve müslüman personeliyle gizli bilgilerini paylaşabildikleri tespit edilmiştir. İzmir Yahudilerinin, dinleri nedeniyle genel olarak iş ve müşteri kaybı yaşamadığı; ancak toplumda zaman zaman yükselen İsrail karşıtlığının Yahudi karşıtlığına dönüşmesi durumunda istisnai ve kısmi nitelikte ekonomik kayıplar yaşayabildiği öğrenilmiştir. Bu anlamda İzmir’deki Yahudi azınlıkların ticari ve sosyal hayatta geniş

⁴⁸⁶ Bernard B. ile görüşme.

toplumla uyum içerisinde yaşamaya ve topluma entegre olmaya çalıştığı ve bunda da büyük ölçüde başarılı olduğu görülmüştür.

“İzmir Yahudilerinin toplumla uyum içerisinde olma gayreti karşısında geniş toplum nasıl bir tutum takınmaktadır?” konusu da önemlidir ve bu hususta aydınlanmak amacıyla muhataplara “**Somut dışlanma ile karşılaştınız mı?**” sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlardan bazıları aşağıda sunulmuştur:

“Toplumda cehaletten kaynaklanan münferit bazı olaylar oluyor ama bunu genelleyemeyiz. Ben toplumun genel olarak bütünleşmiş olduğunu düşünüyorum. İzmir modern bir kent. O nedenle buraya taşıyacak çapta bir hadiseden bahsedemem.”⁴⁸⁷

“Hayır. Ama tabi “niye senin ismin Avram” diye soranlar olmuştur. Ama bir şey ifade etmez o. Beni de rahatsız etmez. Oradan bir sonuca varamayız.”⁴⁸⁸

“O kadar çok oldu ki... Lisede arkadaşlarım Yahudi olduğum için dalga geçirdi. ‘Hitler seni nasıl sağ bırakmış?’ diye şaka yaparlardı. Evime ders çalışmaya gelen müslüman arkadaşım, diğer müslüman arkadaşlarımla bir olur Yahudiliğimle ilgili espri üretti. Evime aldığım adam birden yabancı olabiliyor. Sadece alay konusu değil, tartışmalar sırasında da Yahudiliğimi hakaret amaçlı yüzüme vuranlar oldu. Ticaret hayatında da dışlama ile çok karşılaştım. Yahudi olduğumu bilmeden Yahudilerle ilgili ileri – geri konuşanlar oluyor mesela. “Aman Yahudiye param gitmesin” diyorlar. Bakın, Yahudi düşmanlığı iki çeşittir. Bunlardan biri bilinçsiz düşmanlık. Halkın, müslümanlar dışındaki kimselere ön yargıyla bakması. Bence bu çok tehlikeli değil ve diyalogla çözülebilir. Ama asıl tehlikeli olan Yahudi düşmanlığı o az önce söyledikleriniz; Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül. Yani bilinçli düşmanlık. Esas tehlikelisi o. Çünkü bilinçsiz düşmanlığı, bilinçli düşmanlığı izleyenler yönlendiriyor.”⁴⁸⁹

“Hayır. Bakın ben mesleki kuruluşların yönetiminde, sivil toplumda ve bu tarz örgütlerde seçimle iş başına geldim geçmişte. Beni kimler seçti?”⁴⁹⁰

“Bir kere Ankara’da başıma geldi. Gideceğim yeri karıştırdım. Bankanın önündeki güvenlik görevlisinden adres soracağım. Yaklaştım ve ‘Günaydın’ dedim. Sonradan Erzurumlu olduğumu öğrendiğim zat bana ‘Günaydın Yahudi selamıdır. Selam-ı aleyküm de’ dedi. Tabi Yahudi olduğumu bilmiyor. Ağırırma gitti tabi. Hemen banka müdürüne çıktım ve şikayet ettim. ‘Bu yobazları siyasi direktifle mi buralarda çalıştırıyorsunuz’ diye sordum. O yöreler biraz kapalı. Ama bu benim yaşadığım genele yayılacak bir temsil olmaz.”⁴⁹¹

“... Çocukken gördüm bunları. 50’li yıllarda 30’ların havası devam ediyordu hala. 1934 Trakya Olaylarının etkisi vardı ve Almanya’ya sempati duyan insanlar

⁴⁸⁷ İ.S. ile görüşme.

⁴⁸⁸ Avram S. ile görüşme.

⁴⁸⁹ Selim F. ile görüşme.

⁴⁹⁰ Nelson A. ile görüşme.

⁴⁹¹ Leon Bey’le görüşme.

vardı bu ülkede. Nazi etkisiyle yazılar yazan Nihal Atsız gibi kalemler vardı. Bunlar bir antisemitizm yaydı ve bunun etkileri bir süre devam etti. Ben çocukken bana 'pis Yahudi' dendi ve Yahudi olduğum için benden büyük çocuklar beni dövdü. 'Vatandaş Türkçe konuş' lafını ben çok duydum ve bu çok alay konusu edildi. Tabi bir şive farkı olacaktı ama buna tahammül edilmedi. Bir Urfalı nasıl kendi şivesiyle konuşuyorsa bir Yahudi de Türkçeyi kendi gırtlak yapısına uygun olarak konuşacaktır. Bunda ne utanacak, ne sıkılacak bir şey vardır. Bunlar oldu ve bunları inkar edemem ama sonradan geçti tabi."⁴⁹²

"Türk halkı bizi kabullenemedi ve hala birer yabancı olarak görüyor. Bireysel olarak dışlanmıyorum ama geniş toplum bizleri yabancı görüyor. Mesela esnaf. Çok iyi davranır ama bir yabancıya davrandığı gibidir. Bir Türk gibi benimsemeyen hiçbir zaman. Sizler – bizler... Onu hala aşamadık. Biz olamadık. Toplum aşamayınca biz de aşamadık. Siz aşamazsanız biz nasıl aşalım? Biraz karşılıklı tabi. Aslında bizim de suçumuz var. Biz de kendi aramızda toplanıyoruz, dayanışma gösteriyoruz. Ne oluyor o zaman? "Sizler" oluyor işte. Nasıl anlatsam? ABD'de böyle olmuyor işte. Mesela Amerika'da Yahudi olan, "Ben Yahudiyim" diyor ve kapısına iki bayrak asıyor; bir Amerikan, bir İsrail bayrağı. Hele biz bunu yapalım, bakın neler oluyor? Asmadığımız halde böyle, assak neler olur?..."⁴⁹³

Bu değerlendirmelerin dışında Selim F.'nin yakın zamana ait bir tanıklığı var. Selim F. İsrail'in bazı politikaları nedeniyle Türk toplumunda Yahudi karşıtlığının yükselebildiğini söylüyor ve "Davos Krizi"nin ardından yaşadığı bir olayı şu şekilde paylaşıyor:

"... Geçtiğimiz haftalarda şahit oldum. Yahudi arkadaşımın dükkanının önüne – rahatsız olduğunu bile bile – araba park eden bir müslüman var. Bu yine arabayı park ettiğinde arkadaşım sinirli bir şekilde dışarı çıktı ve 'Arabayı çek' dedi. Müslüman arabadan indi ve bağırmağa başladı: 'Siz burayı İsrail mi sandınız? Senin dükkanının önü Filistin toprağı mı? Burayı da mı işgal edeceksiniz!' diye. Ne yapabilirsin? Böyle bir suçlamaya nasıl cevap verebilirsin. Adam arabasını çekmedi ve biz de içeri girdik. Biz onunla kavgaya tutuşsak, kim bizden yana olur?"

A.H.'ye "dışlanma" çeçevesinde sorduğumuz iki soruya aldığımız yanıtlar, konuyla ilgili yapacağımız analize büyük katkı koyuyor. A.H., "**Azınlık olmanın hiç avantajı yok mu?**" sorusuna şu şekilde yanıt veriyor: "Ben hiç avantajını yaşamadım. Yani azınlığım diye şöyle bir avantajım var dediğim bir durum olmadı. Ama tabi benim sahip olduğum arkadaş çevresi, sosyal çevre bana kendimi hiç azınlık hissettirmedigi için belki de ben bu konularda yorum yapamıyorum." A.H. "**Türk toplumu, Yahudilere diğer unsurlardan daha mı sıcak?**" şeklindeki sorumuza ise; "Bence Türk toplumunun Musevilere olan tepkisi sadece İsrail hükümetinin politikalarından kaynaklanıyor. Türk toplumu Ermenileri sevmez bence. Yıllardır

⁴⁹² Yusuf A. ile görüşme.

⁴⁹³ Sara P. ile görüşme.

süren o soykırım baskısı nedeniyle. Mesela Rumlarla ilgili olarak da Rum Patrikhanesi var, geçmişte çok büyük ihaneti olmuş. Ama bizim cemaatimizin Türklerle arasında tatsız bir olay olmamış. Normal şartlarda aramızda hiçbir şey yok. Ama ne zaman ki Lübnan'da, Filistin'de İsrail kaynaklı bir durum olsa o zaman Yahudi düşmanlığı oluyor ve bizi kendi ülkemizde İsraili gibi görüyorlar. En büyük sıkıntımız da bu bence. Halbuki biz hiçbir biçimde İsrail'le bir ilişki içinde değiliz” şeklinde yanıt veriyor.⁴⁹⁴ “Dışlanma” sorusuna aldığımız yanıtları şu şekilde tablolaştırabiliriz:

	10 Kişide
Yahudi bir birey olarak dışlanma görmedim.	7
Toplum tarafından dışlandığım oldu.	2
Çocukluğumda dışlanma gördüm.	3
Geniş toplum Yahudileri dışlıyor.	6
Yahudilerle Müslümanlar arasında ilişkiler son yıllarda soğudu.	3

Tablo-19: “Somut dışlanma ile karşılaştınız mı?” Sorusuna Alınan Yanıtlar.

“**Somut dışlanma ile karşılaştınız mı?**” sorusuna alınan yanıtlar ve bu minvalde muhataplarla yapılan sohbet neticesinde şu hususlar ön plana çıkmıştır: **(i)** İzmir Yahudileri bireysel olarak toplum tarafından dışlandıklarını düşünmemektedir. Geçmişte yaşanan dışlama olayları toplumun eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesiyle birlikte 21. Yüzyılda son derece azalmış ve münferit olaylar haline gelmiştir. Bu durumun nedeni İzmir Yahudilerinin geniş toplumun gelir ve eğitim seviyesi yüksek kesimiyle diğer kesimlere göre daha sık ve düzenli ilişkiler kurması olabilir. **(ii)** Türkiye'nin muhafazakar bölgelerinde bireysel olarak dışlanma olabilmektedir. Ancak İzmir'in görece daha modern bir kent olması Yahudilerin rahat / sorunsuz yaşamasını sağlamaktadır. Hatta sosyal çevrelerinin eşitlikçi yaklaşımı sayesinde kendilerini azınlık gibi hissetmeyenler de olmaktadır. **(iii)** Toplumda zaman zaman görülen İsrail karşıtı aşırılıkların Yahudi düşmanlığına dönüşebildiği ve İzmir Yahudilerinin de bu karşıtlık nedeniyle tedirgin edildiği öne çıkmıştır. **(iv)** Görüşmelere Gazze saldırıları ve Davos Krizi kaynaklı olarak yaşanan Yahudi karşıtı hareketlerin etkisi fazlaca sirayet etmiştir ve bu nedenle muhatapların bazı sözleri “sıcağı sıcağına yapılan duygusal değerlendirmeler” olarak görülebilir. **(iv)** Özellikle muhafazakar bölgelerdeki gayrimüslim karşıtlığından

⁴⁹⁴ A.H. ile görüşme.

kaynaklanan Yahudi düşmanlığının diyalog yoluyla aşılabildiği; ancak bazı siyasi çevreler ve yayın organlarınca yönetilen Yahudi karşıtlığının aşılamadığı belirtilmektedir.

İzmir Yahudilerinin geniş toplumla ilişkilerini ortaya koyduktan sonra, devletle kurduğu ilişkilerin niteliğini de ortaya koymaya çalışacağız.

4.3.2. İzmir'deki Yahudi Azınlıkların Devletle İlişkileri

Devletin İzmir'deki Yahudi azınlıklara ayrımcılık uygulayıp uygulamadığı ve resmi yerlerde Tek Parti dönemine benzer şekilde azınlık karşıtı politikaların sürüp sürmediği yaptığımız görüşmelerde ele aldığımız bir diğer konu olmuştur. Bu yolda muhataplara sorulan ilk soru **“Devlet dairelerinde – iş yavaşlatma, zorluk çıkartma gibi – farklı muamele gördüğünüz oldu mu?”** şeklindedir. Soruya aldığımız yanıtların bazıları şöyledir:

“Ne emniyette, ne valilikte, ne belediyede farklı bir muameleyle karşılaşmadım. Her zaman iyi muamele gördüm. Buradan iltimas gördüğüm anlamı çıkmaz ama kötü bir muamele de görmedim.”⁴⁹⁵

“Devlet dairesine işim düşsün istemem. Devlet dairesine gitmemek için elimden geleni yaparım. Resmi yerlere çok az işim düştü ama Yahudiyim diye iş yavaşlatma, iş görmeme gibi bir ayrımcılık hissetmedim. Devlet dairelerinde işler zaten yavaş ve zor yürüyor. Ama bu şimdiki durum. Geçmişte çok daha farklıydı. 12 Mart döneminde falan durum çok daha değişikti. Pasaport çıkartmak istediğinizde evinize sivil polis geliyor ve ‘nereye gidiyorsun, niye gidiyorsun, ne kadar kalacaksın’ diye sorguluyordu. 12 Mart döneminde, 1970’lerde rüşvet vermeden pasaport çıkartılmazdı. Şimdi daha farklı tabii.”⁴⁹⁶

Vallahi hiç görmedim. Ki devlet dairelerinde bir zamanlar çok işim olurdu. Çok gelip gittiğim oldu ve hatta Ankaralara gidip geldiğim oldu; bakanlıklara, genel müdürlüklere işim düştü ama hiç zorluk yaşamadım dinimle ilgili.”⁴⁹⁷

Teşebbüs eden cevabını almıştır tarafımdan ve sanırım ki bin pişman olmuştur... Adam üniversite mezunu... Kimliğimi uzattıyorum ve adıma bakıp ‘Sen Türk müsün?’ diye sorabiliyor. Yaşamım boyunca bu tarz adamların cehaletlerini yüzüne vurdum ve bir takım şeylerin üstesinden geldim. Biraz dışlı birini gördüklerinde hemen korkar böyle adamlar. Ben Türk’üm ama İslam değilim... O nedenle ‘Türk müsünüz?’ sorusu rahatsız edici.”⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ İ.S. ile görüşme.

⁴⁹⁶ Selim Bey’le görüşme.

⁴⁹⁷ Nelson Bey’le görüşme.

⁴⁹⁸ Leon Bey’le görüşme.

Soruya verilen yanıtlar, Yahudi azınlıklara devlet dairelerinde ve resmi yerlerde sistemli bir ayrımcılık uygulanmadığını ve İzmir Yahudilerinin iş yavaşlatma, iş görmeme, zorluk çıkartma gibi farklı muamelelere tabi tutulmadığını ortaya koymaktadır. Geçmişte yaşanan bazı ayrımcılıkların günümüzde sürdürülmediği ve zaman zaman sorulan “*Türk değil misiniz?*” tarzında sorular dışında azınlıkları rahatsız eden bir durumun söz konusu olmadığı anlaşılmıştır. Devletin azınlıklara yönelik yaklaşımını ortaya koymak için sorduğumuz bir diğer soru ise; “*Askerlik yaparken dininiz nedeniyle farklı muamele gördünüz mü?*” şeklindedir. Bu soruya verilen cevapların bazıları aşağıdaki gibidir:

*“Babamın askerlerle arası çok iyiydi. Birçok subay arkadaşı vardı. Hatta askerlik için muayneye gittiğimde oradaki askeri yetkili babamın arkadaşı çıktı ve bana çok iyi davrandı. Askerliğimi Sivas’ta yaptım. Gözümdeki sağlık sorunu nedeniyle 6 ay sürdü. Askerlikle ilgili olumsuz bir anım yok.”*⁴⁹⁹

*“...Türkiye’de bu konularda resmi hiçbir şey yoktur. Bu konular böyle gizli olur ve siz ancak bunu hissedersiniz. Mesela iyi hatılıyorum, ben askere gittiğim zaman iki yere gidilebilirdi. Biri Malatya’ydı, biri Erzurum Ilıca’ydı. Başka bir yer çıkmazdı. Ama bir yerde yazılı değildi bu. Mesela bazı bölümlerde müslüman olmayanlar görev yapamazdı. Bunun da yazılı olduğunu zannetmiyorum ama öyleydi... Komutanlarımdan şefkat ve ilgi gördüğümü söylemeliyim. Arkadaşlarımla da aram iyidi. Silah taşıdım ve o konuda eğitim aldım... Oğlum askerden yeni geldi. Çok daha değişmiş tabi, daha modern olmuş. Onun anıları, yaşadıkları daha güzel şeyler; anlattığında anlıyorum. Daha eşit şimdi diye düşünüyorum. AB uyum yasaları çerçevesinde uygulamalar daha iyi. Türkiye değişiyor ve gelişiyor.”*⁵⁰⁰

*“Ben askerliğimi asteğmen olarak yaptım. Askerde komutanlarımdan ve arkadaşlarımdan bir kötülük görmedim. Ama daha farklı bir ayrımcılık oldu. 4 ay acemilik yaptıktan sonra bizleri sınava alıyorlardı ve ilk 10’a girenler askerliklerini istedikleri yerde yapabiliyorlardı. Bu ilk 10’a girenler arasında hiçbir gayrimüslim istediği yerde askerlik yapmadı. Bir de Genelkurmay’ın dil bilenlere ihtiyacı vardı. O nedenle yabancı dil bilenlere Genelkurmay’da askerlik yaptırıyorlardı. Ama beni çok iyi Fransızca ve İngilizce konuşmama rağmen Genelkurmay’a almadılar. Buna üzüldüm tabi. Orada askerlik yapmak isterdim. Herhalde İsrail’e bilgi sızdıracağımı düşündüler. Güven duyulmuyor oluşu insanı üzüyor tabi. Benim devremde, gayrimüslimler hep pasif görevlere verildi, şimdi durum nedir bilmiyorum. Oğlum olmadığı için yeni uygulamalardan haberdar değilim.”*⁵⁰¹

*“Hayır. Çok iyi geçti askerliğim, Kütahya’da havacı olarak yaptım. Hiçbir sıkıntı olmadı. Zaten ismim azınlık olduğumu belli etmiyor. Ama Yahudi olduğumu bilen arkadaşlarım vardı. Yani saklamıyordum dinimi. Ama dinimin farklı olduğunu vurgulamayı, altını çizmeyi sevmiyorum. Olumsuz bir şey yaşamadım.”*⁵⁰²

⁴⁹⁹ İ.S. ile görüşme.

⁵⁰⁰ Avram Bey’le görüşme.

⁵⁰¹ Selim F. ile görüşme.

⁵⁰² A.H. ile görüşme.

“Yok, hiç olmadı. Tam tersine insanlar ne olduğunu, kim olduğunu anlamaya çalışıyor ve seni tanımaya yönelik sorular soruyor. Gayrimüslim olduğumu anlıyor ama ne olduğumu anlamıyor. Bana ne olduğumu, ismimin niye ‘Bernard’ olduğunu soruyorlardı askerde. Ben de onlara Yahudi olduğumu söylüyordum, bu tarz sohbetler ediyorduk. Onlar da öğrenmeye çalışıyorlardı; Yahudilikte şöyle mi, böyle mi diye... Vakit geçiyordu. Olumsuz bir şey yaşamadım. Tam tersine askerliğim harika geçti.”⁵⁰³

“Hayır. Kütahya’da Hava Er Eğitim Tugayı’nda askerlik yaptım ve herhangi bir olumsuzluk olmadı. Yahudi olduğumu saklamadan, güzel bir askerlik geçirdim.”⁵⁰⁴

Askerlikle ilgili soruya aldığımız yanıtlar; geçmişte azınlıkların belirli yerlerde askerlik yapabildiği, pasif görevlere verilebildiği ve dolayısıyla ayrımcılığa tabi tutulduğu üzerinde birleşmektedir. Muhataplarımızdan Avram S. ve Selim F.’nin yanı sıra Cemaat Başkanı Jak Kaya da 1960’larda askerlik yapan kardeşinin kurada çıkandan farklı bir yerde askerlik yaptığını belirtmiştir. Ancak bu ayrımcılık bir devlet politikası şeklindedir ve bireysel ilişkileri olumsuz etkilememiştir. Askerlik yaptıkları sürece üstlerinin Yahudi azınlıklara kötü muamele etmediği, tam aksine iyi davrandığı belirtilmiştir. Genç muhataplarımızın ifadeleri de askerlikle ilgili uygulanan ayrımcılıkların 21. Yüzyıla doğru kırıldığını ve günümüzde azınlıkların askerlik yaparken sistemli ayrımcılığa tabi tutulmadığını ortaya koymaktadır. 20 Mayıs 2009 tarihinde görüştüğümüz İstanbul Yahudisi Şeli Hanım, oğlunun askerlik görevini ifa etmekte olduğunu belirtmiş ve bir ayrımcılığa tabi tutulmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Benim oğlum şu an Anıtkabir’de askerlik yapıyor. İsmi de Türkçe değil ve eskiden olsa mümkün olmazdı herhalde. Hiçbir sorunumuz yok. Komutanları o kadar seviyorlar ki. Hatta benim oğlum Barack Obama geldiğinde iki ülke arasında koordinasyonu sağlayan çok önemli bir görev üstlendi. Oğlum üç dil biliyor ve bu nedenle Obama’nın ziyareti esnasında önemli bir sorumluluk aldı. Biz ailecek Atatürk’ü çok severiz ve oğlumun Atatürk’ün başucunda askerlik yapması bize gurur veriyor tabi. (...) Arkadaşlarıyla arası çok iyi ama mesela benim oğlumun ismi Türkçe değil ve arkadaşları kendini tanıttığında demişler ki ona “Sen Türk değil misin?” Düşünebiliyor musunuz? Anıtkabir’de askerlik yapanlar genelde iyi eğitilmiş çocuklardır. Onlar bile böyle bir soruyu sorabiliyorsa toplumun azınlıkları ne kadar tanıdığını siz hesap edin. Yani Türk olmayan birinin askerde ne işi var? Başka türlü nasıl asker olunur?”⁵⁰⁵

⁵⁰³ Bernard B ile görüşme.

⁵⁰⁴ Yusuf A. ile görüşme.

⁵⁰⁵ Şeli Hanım’la görüşme.

Muhataplarımıza “**Devlet memuru olmak ister misiniz? Çevrenizde devlet memuru olan Yahudi var mı?**” sorularını yönelttiğimizde aldığımız yanıtlar – çeşitli üniversitelerde görev yapan 100 kadar akademisyen ve çok sayıda tıp doktoru dışında – Yahudilerin devlet memurluğunda varlık gösteremediğini gözler önüne seriyor. Muhataplarımızın kullandığı ifadeler, Yahudilerin Tek Parti iktidarı döneminde devlet memurluğundan soğutulduğunu ve bu nedenle devlette istihdam edilme gibi bir heves göstermediklerini ortaya koyuyor. Devlet memurluğundan elde edilen gelirin düşük bulunması ve aile işini devam ettirme eğilimi de Yahudilerin devlet memurluğunu tercih etmeme nedenleri arasında. Devlet memurluğu için başvuruların da dinleri nedeniyle geri çevrildiğine ilişkin tanıklıklar, daha doğrusu “sezgiler” var. Muhataplarımızdan 1’i kendisinin 1’i de eşinin yaptığı devlet memurluğu başvurusunun Yahudi olduğu için reddedildiğini; bir diğeri ise dini nedeniyle askeri okula alınmadığını düşünüyor. Eşi 1978’de devlet memurluğuna başvuran Bernard B.’nin tanıklığı şöyle:

“... Benim eşim Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü’nden mezun ve mezun olduğu yıl İzmir’de Devlet Opera ve Balesi yoktu. Birkaç yıl sonra kuruldu ve eşimi oraya memur olarak kabul etmediler. O günden beri içimde hep bir kuşku vardır. İçimiz huzursuzdur. Yani kimse ‘Yahudi olduğun için almıyoruz’ demedi, bu ne söylendi, ne ima edildi... Ama o günden beri bu hep kafamızda bir soru işareti olarak kalmıştır. Arkasında bir şeyler hissediyorsun ama konduramıyorsun. Mesela çevremde hiç Yahudi devlet memuru yok benim. Asteğmen olarak askerlik yapan bir Yahudi orduda kalmak istese, kalabilir mi? Hiç sanmıyorum. Aslında bizim çocuklar da rağbet etmiyor, bizim kafamız ticarete daha yatkındır. Ama bazen de aldığımız eğitim devlet memuru olmamızı gerektirebiliyor...”⁵⁰⁶

Yusuf A. da NATO’ya yaptığı memuriyet başvurusunun tüm kriterlere uygunluk göstermesine rağmen reddedildiğini şöyle anlatıyor:

“Gençliğimde gazeteye verilen bir ilana dayanarak NATO’ya iş başvurusunda bulundum. NATO’ya bağlı ya da onun bünyesinde yer alan satın alma müdürlüğüne adam alınacaktı ve ben ilanda yer alan tüm şartlara uygunluk gösteriyordum. Yabancı dilim vardı ve formasyon olarak her anlamda yeterliydim. Başvurudan sonra imtihan yapıldı. İngilizce, Fransızca bilgim ölçüldü ve ithalat – ihracatla ilgili sorular soruldu. Soruları gayet iyi cevaplamama rağmen sonradan bir mektup geldi ve ‘Maalesef sizi işe alamayız’ dediler. NATO’nun imtihanıydı ama imtihan tabi Türkler tarafından yapıldı. Yani burada tabi din faktörü etkili oldu diye düşünüyorum. Yahudileri devlet memuru kesinlikle yapmıyorlar. Üniversitelerde öğretim üyesi olarak çalışanlar olduğunu biliyorum, doktorlar olduğunu da biliyorum ama dediğim tarzda bir memuriyet Yahudiler açısından kesinlikle söz konusu değil.”⁵⁰⁷

⁵⁰⁶ Bernard Bey’le görüşme.

⁵⁰⁷ Yusuf A ile görüşme.

Selim V.'nin de Hava Kuvvetleri'ne kaydının reddedilişine ilişkin anlatımı şöyle:

“Ben ortaokuldan sonra Hava Kuvvetleri'ne girmek istedim. Uçakları seviyordum ve pilot, uçak mühendisi olmak istiyordum. Valide beni aldı ve Üçkuyular'daki Hava Kuvvetleri'ne gittik. Orada kimliğime baktılar ve anneme dediler ki 'Hanım buraya Yahudi alınmaz.' Orada moralim çok bozuldu. Bu olay hayatımı bütünüyle etkiledi tabi. Hayatımın akışını bütünüyle değiştirdi.”⁵⁰⁸

Avram Bey, Yahudilere devlet memurluğu konusunda uygulanan ayrımcılığa şu sözlerle dikkat çekiyor: *“Siz bir Musevi milletvekili, bakan düşünübiliyor musunuz? Ya da Yahudi bir korgenereal? Ya da bir içişleri bakanı, yargıtay üyesi? Türkiye'de bunlar olmuyor. Tabi bunlar bir yerde yazmıyor ama pratikte uygulanıyor...”⁵⁰⁹* Oğlunun Anıtkabir'de askerlik yapmasından gurur duyan Şeli Hanım'a **“Oğlunuz devlet memuru olabilir mi”** diye sorduğumuzda sitemkar bir yanıt alıyor. Şeli Hanım'ın sözleri şöyle:

“Olamaz. Bu uzun zamandır yasak. O konuda bir düzenleme, değişiklik yapılmadı. (Oğlumun devlet memuru olmasını) isterdim tabi, niye istemeyeyim. Böyle bir ayrımcılık devam etmemeli. Biz de çocuklarımızı devlet için hayırlı olsunlar diye okutuyoruz. Bakın Türkiye laik bir ülke ve laik bir ülkede nüfuslarımızın üzerinde Müslüman ve Yahudi diye yazmasına ben karşıyım. Ben Yahudi ana babadan doğdum diye Yahudi olmak zorunda mıyım? Bunu baştan bilebilir miyiz? Belki ben Ateist olacağım. Bunun kararını devletin vermemesi gerekir. İsrail laik bir ülke değil ve orada bile nüfus cüzdanında kişinin dini yazmıyor. Yanılmıyorsam nüfus cüzdanında din hanesi bulunan tek Avrupa ülkesi Türkiye. Ben bunu söylüyorum diye dinimden ürktüğümü zannetmeyin. Ben her yerde Yahudi olduğumu söyledim ve toplumdaki bir dışlama görmedim.”⁵¹⁰

İzmir Musevi Cemaati Başkanı Jak Kaya'nın **“Yahudilerin devlet memurluğunda istihdam edilmediği bilinir. AB sürecinde bu ayrımcılık aşılabildi mi?”** şeklindeki sorumuza verdiği yanıt şöyledir:

“Devlet memuru hiç yoktur çünkü devlet bir Yahudiyi memur etmeye pek heves etmez. Bunun böyle olduğunu bilen bir Yahudi de devlet memurluğuna yönelmez. Mesela hiçbir Yahudi vatandaş kalkıp geçen günlerde yapılan o KPSS'ye girmez. Sadece devlet memurluğu konusunda değil askerlikte de Yahudiler bazı eşitsizlikler yaşadı. Mesela 1960'larda üniversiteyi bitiren Yahudilerin yedek subaylık yapma hakları vardı. Yedek subaylık kurasında Genel Kurmay Başkanlığı çıkan kardeşimi oraya değil de başka bir yere gönderdiler ki kardeşimin yabancı dili ve tercümanlığı

⁵⁰⁸ Selim V. ile görüşme.

⁵⁰⁹ Avram S. ile görüşme.

⁵¹⁰ Şeli Gülzari ile görüşme.

da vardı. Yani şöyle bir düşünce ile: 'Bunlar bizden değil, bunlar Yahudi, bunlar yabancı. Biz bunları Genel Kurmay Başkanlığına sokmayalım, casusluk yapabilirler.' Düşünce bu. Devlet de talep etmiyor, bizimkiler de heves etmiyor. Münferiden olabiliyor ve AB sürecinde devlet memurluğu konusunda bir değişim olduğunu düşünmüyorum."

“Devlet memuru yapmama” yanında devletin Yahudi azınlıklara uyguladığı başka eşitsizlikler de söz konusudur. Örneğin devlet camilere maddi yardımda bulunuyor ve Müslüman din adamlarının maaşlarını ödüyorken havraların restorasyon işlerine maddi anlamda destek olmamakta ve Yahudi din görevlilerinin maaşlarını ödememektedir. Ona keza Yahudilere kutsal günlerinde tatil yapma hakkı verilmemektedir. Muhatapların konuyla ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

“Şimdi 'bütün vatandaşlar eşit' diyoruz ama bence azınlıklar sadece sözde eşit. Bütün uygulamalarda hep bir ayırım oluyor. Siz de vergi veriyorsunuz, ben de vergi veriyorum. Ama camilerin bütün giderleri devlet tarafından karşılanırken, bir havranın veya kilisenin masrafları ve dinle ilgili kişilerin istihdamı devlete ait değil ve onu siz kendiniz karşılıyorsunuz. Müslüman bayramlarında tatil oluyor ama azınlıkların bayramlarında tatil olmuyor. “Ne yapalım” diyor, kabulleniyorsunuz.”⁵¹¹

“...Bize yardım eden, el uzatan başka kimse yok. Biz Türk vatandaşıyız ve normalde her haktan istifade etmemiz gerekir ama olmuyor. (...) Bakın bütün camiler her sene boyanır, restorasyon görür. Bir tane havraya bir şey yok. Bu insanın kalbini kırmaz mı, incitmez mi bu”⁵¹²

İzmir Musevi Cemaati Başkanı Jak Kaya da devletin uygulamayı sürdürdüğü bazı eşitsizliklere şu şekilde değiniyor:

“Devlet sadece aydınlatma masraflarımızı karşılıyor. Yasaya göre mabetlerin elektrik giderlerini Diyanet İşleri Başkanlığı ödüyor ama bu da sadece aydınlatmaya ilişkin giderler oluyor. İki tane elektrik saatimiz var ve klimanın bağlı olduğu saatin faturasını biz ödüyoruz. (...) Tüm dini görevlilerin maaşlarını cemaat kendisi karşılıyor ve gönül ister ki bunu devlet üstlensin. Türkiye laik bir ülke ise Müslüman din adamlarının maaşlarını karşılayan devlet; Yahudi ve Hristiyan din adamlarının da maaşlarını karşılamalı. Din adamlarımız devlet memuru statüsünde değil ve sigorta dahil tüm maddi giderlerini cemaat karşılıyor.”

⁵¹¹ Yusuf A. ile görüşme.

⁵¹² Sara P. ile görüşme.

Cemaat Başkanı Jak Kaya, değerlendirmelerine devam ederken Hevra Havrası'nın mülkiyeti ile ilgili olarak Kültür Bakanlığı ile anlaşmazlığa düştüklerini ve konuyu AİHM'ye taşımayı düşündüklerini şu şekilde anlatıyor:

Hevra Havrasıyla ilgili olarak 2002'de – Ecevit Hükümeti döneminde – Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığı ile görüşmeler yapıldı ve restorasyonla ilgili olarak yardım istendi. Bakan İstemihan Talay da ilgi gösterdi ve aramızda bir protokol yaptık ve restorasyon için ihale düzenlendi. Sonra hükümet değişince bu ihale kaldı, gereken işlemler yapılmadı ve konu hukuki bir mecraya döküldü. Şöyle ki oranın tapu durumu biraz sorunlu. Sorunu da şu; tapu da malik hanesi boş. Hevra'nın maliki kimdir, tapu kayıtlarında “boş” görünüyor. Onu Kültür Bakanlığı, Maliye Bakanlığı'na yazmak ve Hazine adına tescil ettirmek istedi ve biz de bu duruma itiraz ettik. Çünkü bu bizim mülkümüz ve yüzyıllardır biz bu mülkü kullanıyoruz. Şahitlerimiz var, kanıtlarımız var ama kadastro geçerken maliklik hanesini boş bırakmış. Tabi dava uzadı, 2004'ten bu yana sürdü ve biz bu davayı kaybettik. En son Yargıtay'dan Gayrimenkulün Hazine adına tescili keyfiyeti onaylandı. Şimdi biz konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürmeyi düşünüyoruz ve bu konuda hukukçularla çalışıyoruz. Dolayısıyla bu soruya cevabım şudur: Biz burada yardım beklerken, mülk de elimizden gitti. Çok üzüldük tabi...”

Yukarıdaki sorulara verilen yanıtlar ortaya koymaktadır ki: **(i)** Yahudilerin devletle birey olarak kurdukları ilişkiler yumuşamıştır. Yahudi azınlıklar devlet dairelerinde sistemli bir ayrımcılığa tabi tutulmamakta ve askerlikte geçmiş dönemlerde olduğu gibi eşitsizlik görmemektedir. **(ii)** Yahudilerin devlet memurluğuna rağbet etmediği, devlet memuru olmak isteyenlerin de istisnai durumlar dışında pek kabul görmediği anlaşılmaktadır. Devlet memurluğu konusunda uygulanan ayrımcılığın 21. yüzyılda esnemeye başladığı söylenemez. Hakimlik, savcılık, diplomatlık gibi önemli kadrolarda istihdam edilen Yahudi yoktur. **(iii)** Yahudiler birey olarak Tek Parti dönemindeki sistemli eşitsizliklere tabi tutulmuyor olsalar da azınlık grubu olarak devletin bazı ayrımcı uygulamalarına maruz kalmaktadırlar. Havraların bakımı, onarımı ve sair giderlerinin karşılanması; Yahudi din adamlarının maaşlarının ödenmesi ve Yahudilerin kutsal günlerinde tatil yapabilmeleri konularında Devletin Müslümanlara sağladığı imkanları Yahudilere sağlamadığı öğrenilmiştir. **(iv)** Son süreçte Hevra Havrası'nın mülkiyetinin, restore edileceği gerekçesiyle Cemaat'ten alınıp Hazine'ye geçirilmesi söz konusu olmuştur. Konuyla ilgili olarak iç hukuk yollarını tüketen İzmir Yahudilerinin AİHM'ye başvurmayı düşündükleri öğrenilmiştir. Cemaat Başkanı Jak Kaya, azınlıkların el konulan mallarının iade edilmesinin söz konusu olduğu bir süreçte Hevra'ya el konulmasının şaşkınlığını yaşamakta ve “Biz burada yardım beklerken, mülk de elimizden gitti” şeklinde konuşmaktadır.

4.4. İZMİR'DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMLARI

4.4.1. İzmir'deki Yahudi Azınlıklarda Nüfus ve Göç Eğilimi

İzmir Yahudileriyle yaptığımız görüşmelerde ön plana çıkan önemli bir husus ise kentteki Yahudi nüfusunun hızla azalma eğiliminde oluşudur. 21. yüzyılın hemen başında 2000'ler düzeyinde olan İzmir Yahudi nüfusu 2010'a ilerlerken 1500 sınırına yaklaşma eğilimindedir. İzmir Musevi Cemaati Başkanı Jak Kaya, kentteki Yahudi nüfusunun 1500-1600 civarında olduğunu bildirmekte, muhataplarımızın ifadeleri de bu rakamla örtüşmektedir. Muhataplarımızın tümü, İzmir'deki Yahudi nüfusunun hızla azaldığını ve bu durumun yakın bir gelecekte cemaatin yok olmasına sebebiyet vereceğini düşünmektedir. Avram S. nüfusun azalma eğilimi ve bunun nedenleri konusunda aydınlatıcı bilgiler vermektedir:

“Arjantin ve Fransa'ya yönelik olarak iki tane dünya savaşı arasında büyük göç oldu. 1948'de İsrail kurulduktan sonra da oraya kitlesel göçler oldu. Ama tabii şimdiki nüfus azalması sadece İsrail'e değil, İstanbul'a ve öbür dünyaya yönelik daha fazla oluyor. Şimdi koşullar nedeniyle ülkeyi terk eden olduğunu düşünmüyorum. Geçen yıl İzmir cemaati olarak vefatta rekor kırdık. Uzun yıllardır ilk defa bu kadar vefat oldu. Bir nesil bitiyor tabii. Bizim anne ve babalarımız ölüyor. Nüfusumuzun yapısı yaşlı. Nüfus daha da azalacak. (...) Sıfır olacak. (...) Sıfır nokta sıfır olmayacak ama Levantenler bugün bildiğim kadarıyla 500 kişi. Çok yakın bir gelecekte ben de o noktaya geleceğini düşünüyorum. Yani yakın gelecek derken 10-15 seneden bahsediyorum. (...) Göç sürüyor ve göçün üç yönü var. Biri öbür dünya, diğeri İstanbul. Bir de İsrail'e göç var. Göç dediğiniz zaman çok boyutlu. Oğlum mesela İstanbul'a yerleşti ekonomik nedenlerle.”⁵¹³

Nelson Bey mevcut nüfusla ilgili şu bilgiyi veriyor: *“Vallahi ben uzun süre cemaatin yönetiminde yer aldım. 1984 senesinde – hatırladığım kadarıyla – 2400-2500 kişiydik. Şimdi 1600-1700 diyorlar.”* Nelson Bey'in nüfusun azalma eğilimine yönelik yorumu ve aktardığı bilgilerse şöyle: *“... Çocuklarımızın hepsi İstanbul'a gidiyor. Benim oğlum mesela İstanbul'a gitti çalışmak için. Kızım Amerika'ya gitti. Yine tabii mesleki nedenlerle. Yani nüfus azalıyor ama geçmişteki nedenlerle değil de dediğim nedenlerle. (...) Ne olacak geleceğimiz bilmiyorum. 15 gün önce anamı İmam-Hatip okulundan gelen Müslüman hanımlar yıkadı. Yahudi yıkayıcı yok çünkü. (...) 50 sene sonra ölenleri gömecek insan bulamayacağız...”⁵¹⁴*

⁵¹³ Avram S. ile görüşme.

⁵¹⁴ Nelson A. ile görüşme.

A.H., ise nüfus azalmasında – yaşlılıktan kaynaklanan ölümler ve iş gereği şehir değiştirmeler yanında – etkili diğer bir unsurun “evlilik” olduğu görüşünde. A.H.’ye göre, karma evliliğe karşı bireylerin kendilerine uygun Yahudi eşi İzmir’de bulması her zaman mümkün olmuyor ve bu durum göçü tetikliyor. A.H.’nin göçle ilgili yorumları şöyle: “(Yeni nesil) eğitimlerini tamamladıktan sonra İzmir’e dönmüyor. Çünkü yaşlılarınız burada değil. Yaşlılarınız orada kalıyor ve burada yaşlılar var. (...) Bu evlilik meselesi göçü de tetikliyor. Mesela okul için gidiyor ve sosyal çevresi orada genişliyor ve evleneceği insanla orada karşılaşılıyor. Dolayısıyla orada yerleşiyor. Burada az sayıda yaşlı var yani alternatifi yok. Az sayıda genç var İzmir’de ve belki de onun yaşına uygun değil ya da anlaşıyor.”⁵¹⁵

Yusuf A. da nüfusun azalmasını gayet doğal buluyor ve şunları kaydediyor: “Bir kere insanlar ekonomik yönden zayıflıyor burada ve bir de asimilasyon var. Karışık evlilikler artıyor ve bu nüfustaki düşüş normaldir. Ufalan toplumlarda kural böyledir, gittikçe azalır. Keşke düşüş dursa ama trend onu göstermiyor. En azından stabil kalması için şartların uygun olması lazım. Etraftan devamlı bir baskı ve olumsuz etkiler değil de teşvik olmalı ki kalsın. Siz bir toplum tarafından sürekli dışlanırsanız orada kalmak ister misiniz?”⁵¹⁶

Sara P. ise nüfusun yaşlılığına dikkat çekiyor ve şöyle diyor: “Bu sene 50 kişi öldü, düşünebiliyor musunuz? 50 ihtiyar öldü. 1500 kişilik cemaat için bu büyük bir rakam. Bu bir rekor ve daha yolda olanlar da var bakın duyacaksınız. O kadar ihtiyar var ki.”⁵¹⁷

Bernard B., İzmir’den göç eden gençlerin ilk göç istikametinin genelde İstanbul olduğunu, İstanbul’da tutunamamaları durumunda gençlerin yurtdışında bir gelecek aradığını söylüyor. Yahudi gençlerin göç yönünün İsrail olmadığını şu sözlerle vurguluyor:

“Çocuklarımızın İsrail’e göçü çok nadirdir ve hiç denecek noktadadır. İsrail hiç tutunacak dalı kalmamış kişilerin, başka hiçbir alternatifi kalmamış Yahudilerin tercih ettiği bir yer olur Türkiye özelinde. Çünkü oradaki yaşam çok zor. Bir kere İsrail’in devlet politikası, oraya yerleşmek isteyen tüm Yahudilere kapı açmaktır. Hemen bir takım kolaylıklar sağlanır ve kişi bir işe bir eve yerleştirilir. Stratejik noktalara yerleştirilir mesela. “Sana Golan tepesinden ev verelim” derler. Kooperatiflere yazılma kolaylığı sağlanır. Ama orada üç sene askerlik var. Bu çok zor ve oradaki çalışma şartları çok ağır, mesailer yoğun. Sonra bizim çocuklar için orası

⁵¹⁵ A.H. ile görüşme.

⁵¹⁶ Yusuf Bey’le görüşme.

⁵¹⁷ Sara P. ile görüşme.

yabancı bir ülke. Dili farklı, alfabesi farklı. Aynı zamanda güvensiz bir ortam ve her an savaş tehlikesi var. Bizimkiler orayı bu nedenle tercih etmez.”⁵¹⁸

Nüfustaki azalmayı eğitim ve iş hayatı nedeniyle gençlerin İstanbul ve yurtdışına göç etmesine bağlayan Cemaat Başkanı Jak Kaya, bu durumun Yahudi gençlerine özgü olmadığını belirtiyor ve şunları söylüyor:

“İzmir’de büyük şirketler kalmadı; bir iki tane parmakla gösterilecek sayıda. Var olanlarsa merkezlerini İstanbul’a taşıdılar. Bu nedenle donanımlı gençlerimiz İzmir’de tatmin edici işler bulamıyor ve göç ediyorlar. İstanbul geniş bir finans merkezi haline geldi ve gençleri çekiyor. Sadece Yahudi gençleri değil, tüm İzmirli gençleri çekiyor ve bu beyin göçü aslında İzmir’in önemli bir sorunu. İstanbul dışında yurt dışına gidenler de oluyor. Örneğin benim 4 yeğenimden üçü Amerika’da çalışıyor.”

Jak Kaya, **“Nüfusun azalmasını önleme maksatlı teşvik edici bir politikanız var mı?”** şeklindeki sorumuza ise şu yanıtı veriyor:

“Bunun engellenmesi mümkün değil. Bu bireysel bir karardır ve ‘Ben ABD’de okuyacağım, İstanbul’da çalışacağım’ diyen bir genci teşvik de etseniz, durdurmanız mümkün değil. Demokrasi var ve isteyen istediği yerde çalışıyor, yaşıyor. Cemaat yönetiminin görevleri arasında, küçülmeyi engelleyecek politikalar izlemek yoktur. Görevimiz cemaatin yaşantısını olumlu yola sevk etmek, kültürel bütünlüğü sağlamak. Zaman zaman buna yönelik organizasyonlarımız oluyor. Bayramlarda ve başka bir takım vesilelerle bir araya geliyoruz. 2007’de Bet İsrail Havrası’nın 100. kuruluş yıl dönümünü değişik etkinliklerle kutladık. Bu tarz etkinlikleri devam ettiriyoruz.”⁵¹⁹

İzmir Yahudileriyle yaptığımız görüşmeler neticesinde nüfus ve göçle ilgili elde ettiğimiz bulgular şöyledir: **(i)** 21. yüzyılın başında 2000’ler düzeyinde olan nüfus, 2010’a ilerlerken 1500’ler düzeyine gerilemiştir. **(ii)** Nüfusta yaşlı oranının fazla oluşu nüfusun azalmasına yol açan önemli etkenlerden biridir. Yaşlılık nedeniyle yaşanan ölümler cemaatin nüfusunu azaltmakta ve üreme çağında insan sayısının azlığı doğum yoluyla nüfusun dengelenmesini önlemektedir. **(iii)** Nüfus azalışında bir diğer neden yeni neslin eğitim ve çalışma amacıyla İstanbul, Ankara gibi görece büyük kentlere ve yurt dışına gitmesi ve iş olanakları nedeniyle geri dönmemeleridir. **(iv)** Gençlerin eğitimlerinin ardından İzmir’e dönmeme nedenlerinden biri de evliliklerdir. Karma evliliklere karşı olan bireyler İzmir’deki

⁵¹⁸ Bernard Bey’le görüşme.

⁵¹⁹ Jak Kaya ile görüşme.

nüfus yaşlı olduğundan, müstakbel eş alternatifinin (yani Yahudi nüfusun) daha yoğun olduğu yerlerde yerleşme eğiliminde olabilmektedir. (v) Karma evliliklerde nüfusun azalmasına neden olan ayrı bir etkidir. Karma evliliklerle doğan çocukların Yahudi dinine kabul edilmeleri çok ağır kurallara bağlı olduğundan doğum yoluyla nüfus artışı zorlaşmaktadır. (vi) İzmirli Yahudi gençler İsrail'e göç etmeyi tercih etmemektedir. Bunun sebebi olarak da İsrail'de çalışma koşullarının ağırlığı, askerlik zorunluluğu, bölgenin güvensiz oluşu ile dil ve alfabe farklılığı gösterilmektedir. Yahudi gençler ilk etapta İstanbul'a sonraki aşamada Batı ülkelerine göç etme eğilimindedir. (vi) Cemaat Yönetiminin göçü engelleme ve doğumu teşvik etme gibi doğrudan yahut dolaylı bir politikası yoktur.

4.4.2. İzmir'deki Yahudi Azınlıklarda Sosyal Yaşam, Aile ve Evlilik

Muhataplarla yapılan görüşmelerde İzmir'deki Yahudi azınlıkların geniş toplumla entegre şekilde yaşadığı görülmüştür. Müslümanlarla ticaret, arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri ileri düzeydedir. Toplum birbirlerinin kutsal günlerini kutlamakta ve bayramlarda evlere karşılıklı ziyaretler yapılmaktadır. Eğlence, dinlence alışkanlıkları geniş toplumla benzerdir. Geneli Alsancak'ta ikamet eden İzmir Yahudilerinin pek çoğu yaz aylarını Çeşme'de geçirmektedir. Geniş toplumla aynı televizyon kanalları izlenmekte, aynı gazeteler okunmakta ve dolayısıyla benzer haber kaynaklarından beslenilmektedir. Görüştüğümüz İzmir Yahudilerinden sadece 2'si İstanbul'da yayın yapan Şalom gazetesine abone olduğunu belirtmiştir. Görüştüğümüz kişiler arasında yaşları ilerlemiş olanlar dahi internet teknolojisini yakından takip etmektedir.

Cemaat geniş toplumla uyum içinde olsa da Yahudi ailesi karakteristik özelliklerini korumaya özen göstermektedir. Geleneksel Yahudi ailesinde dinin devamlılığının sembolü olan annenin özel bir önemi vardır. Muhatapların aileleriyle ilgili detayları anlatırken genelde annelerinden bahsettikleri, "*İzmir'e nereden geldiniz*" sorusuna cevap verirken genellikle anne taraflarıyla ilgili bilgi verdikleri tespit edilmiştir. Ancak İzmir Yahudilerinde baba figürünün de en az anne kadar önemli ve saygın olduğu da görülmüştür. Geçmişten farklı olarak Yahudi kadınlar da iş yaşamında yer almaya başlamıştır. Konuştuğumuz muhataplar tek yahut iki çocuk sahibidir ve Yahudi ailesinde çok çocuk sahibi olma eğilimi yoktur. Sara P., Yahudi ailesinde annenin önemini vurgularken Yahudi kadınının iş yaşamında öne çıkmaya başladığını şu sözlerle vurguluyor:

“Annenin ailede çok önemi vardır. Ailenin reisi her ne kadar babaysa da evin efendisi annedir. Çocukları yetiştirme görevi anneye verilmiştir. Dinimiz kadınları dualara katılmaya mecbur tutmamıştır. İsterlerse katılırlar tabi ama mecbur değildirler. Çünkü kadınların vazifesi dua etmek değil, iyi evlatlar yetiştirmektedir. ‘Yahudi anne’ diyince akan sular durur ve hatta bunun esprisi bile yapılır çünkü çocuğuna çok düşkündür. (...) Analarımız mutfakta. Benim jenerasyonum da mutfakta diyebilirim. “Mutfakta” derken, yani ticari hayatın dışında. Eskiden kadınlar çok fazla okumazdı ve ev hanımlığı yaparlardı. Ama yeni jenerasyon yarı yarıya çalışıyor. Mesela benim kızım Ege’de doçenttir. Bu aslında Türk toplumundaki modernleşmenin bir neticesi. Yahudi kadınına özgü bir değişim yok. Müslüman Türk kadını da eskiden mutfaktaydı ama artık iş yaşamının içinde de gayet tabi yer alıyor.”⁵²⁰

Yapılan görüşmelerde aile bireylerinin birbirlerine bağlı ve gelenekleri yaşatma konusunda duyarlılık sahibi olduğu tespit edilmiştir. Aile sıklıkla bir araya gelmekte ve birbirlerinin sorunlarıyla ilgilenmektedir. Yahudi ailesi – çekirdek aile olarak değil, geniş aile olarak – Şabat akşamı bir araya gelme, havraya gitme, bayram ve düğünleri birlikte kutlama, cenazelere katılma gibi din temelli gelenekleri sürdürmeye gayret etmektedir. Damada drahoma ödeme gibi evlilikle ilgili adetlerin – sembolik ve nostaljik nitelikli olarak – sürdürüldüğü öğrenilmiştir. İzmir Yahudilerinin İsrail, Fransa ve Amerika ülkelerinde çok sayıda akrabası bulunmakta ve onlarla diyalogları devam etmektedir. Bu devam eden diyaloglar İzmir Yahudilerinin yurt dışına sıklıkla seyahat etmesine ve yurt dışından sıklıkla misafir ağırlamasına sebep olmaktadır. Bu durum hem bireylerin kültür düzeylerini yükseltmekte, hem de ticari ilişkilerin gelişmesine katkı koymaktadır.

İzmir Yahudileri, Türk dilini kusursuz bir şekilde konuşmaktadır. Muhataplarımızın geneli çok sayıda yabancı dil bilmekte ve cemaat üyelerinin çoğunun birden fazla yabancı dil konuştuğu bilgisini vermektedir. Çok dil bilme ticari ve sosyal ilişkileri geliştirmekte ve cemaati tüm dünya ile iletişim içerisine sokmaktadır. Muhataplarımız arasında yaşları ilerlemiş olanlar – Alyans okullarının devam eden etkisiyle – Fransızca’yı alternatif dil olarak beyan etmektedir. Orta yaş ve ileri yaş grubu Yahudilerin geneli üniversite mezunudur ve iyi derecede Fransızca konuşmaktadır. Ancak Yahudi gençlerinin alternatif dil olarak İngilizce öğrendiği, Fransızca ve diğer dilleri daha sonra öğrendikleri belirtilmektedir. Bu durum İzmir Yahudileri üzerindeki Fransız etkisinin tedrici olarak azaldığını ve yeni neslin Türk okullarında İngilizceye ağırlık veren sistemle eğitildiğini göstermektedir. Çok fazla dil bilme geleneğini yaşatmaya çalışan İzmir Yahudileri, bu konuda gençlerin yaşlılar kadar başarılı

⁵²⁰ Sara P. ile görüşme.

olmadığını belirtmektedir. Yahudi gençlerinin çoğu üniversite okumaktadır. Üniversite eğitimi için İzmir'in yanı sıra İstanbul, Ankara ve ABD'deki üniversiteler de tercih edilebilmektedir. Hahamlık eğitimi dışında üniversite okuma amacıyla İsrail'e giden olmadığı belirtilmektedir.

Muhataplarımızla bu minvalde ele aldığımız bir diğer konu ise karma evlilikler olmuş ve İzmir Yahudilerine **“Bir Müslümanla evlenir misiniz? / evlenir miydiniz? Çocuğunuzun bir Müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?”** soruları sorulmuştur.

	Evet	Hayır	Cevap Yok.	
Geçmişte Müslüman kız / erkek arkadaşınız oldu mu?	6	2	2	
Bir müslümanla Evlenir misiniz?	3	5	2	
	Karşı Çıkarım.	Tercih Etmem, Saygı Duyarım.	Desteklerim.	Şimdiden Bilemeyiz.
Çocuğunuzun bir müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?	0	5	3	2

Tablo-20: Karma Evlilikler Çerçevesinde 10 Kişiyi Sorulan Sorulara Alınan Yanıtlar.

Muhataplarımızın çoğunluğu geçmişte farklı dinlerden kız / erkek arkadaşlarının olduğunu ancak bu ilişkilerin ya evlenecek derecede ciddi düzeyde olmadığını ya da dönemin koşulları nedeniyle evlilikle sonuçlanmadığını belirtilmiştir. Geçmiş yıllarda Yahudi toplumunun karma evliliklere daha soğuk baktığı ancak günümüzde karma evliliklerin çok daha sık yapıldığı öğrenilmiştir. Karma evliliklerde artışın nedeni olarak ise; toplumun modernleşmesiyle birlikte dinin artık insan ilişkilerinde ve sosyal yaşamda ön plana çıkan bir unsur olmaması, Yahudilerin toplumla entegrasyon düzeylerinin ilerlemesi ve azalan Yahudi nüfusunun Yahudi eş aday alternatiflerini azaltması olarak gösterilmektedir. Evlilik konusunda muhatapların bir kısmı, çocuklarının Müslüman ve Hıristiyanlarla evlilik yaptığını, bu duruma direnç göstermediklerini, “damat / gelin adayının kişiliğinin diğer faktörlerden daha önemli olduğunu belirtmiştir. Muhataplarımızın diğer bir kısmı ise çocuklarının ilk etapta bir Yahudiyle evlenmesini arzuladıklarını, farklı dinlere mensup kişilerle yapılan evliliklerin başarısız olacağı endişesini taşıdıklarını, ancak karma evlilik yapma niyetinde olan

çocuklarına direnç göstermeyeceklerini belirtmişlerdir. Karma evliliklerle ilgili beyan edilen görüşlerden bazıları şöyledir:

“Müslüman kız arkadaşım oldu ama evlenmeyi düşünenecek kadar ciddi değildi. Zaten 40 sene öncesiydi ve böyle bir evlilik düşünmezdim sanırım. Ailemden baskı olmazdı düşünseydim. Bizler öyle katı yasaklamalar koymayız. Ama karşı dinle evlenmenin zorlukları var ve yine de çocuğum evlenmek istese ‘hayır’ demem. Din ayrılığı ileride ailenin mutluluğunda negatif etki yapacaktır. Bu kesin. Ama başka negatif etkiler de vardır ve bu onlardan sadece bir tanesidir. Ben direnç göstermem. Göstersem de bir şey ifade etmez çünkü artık çocuklar çok açık fikirli yetişiyorlar. Karışık evlilik bu nesilde çok fazla. Bu bir anlamda zorunluluk haline geldi. Nüfus azalıyor ve cemaat içinden yaşına göre, ya da gönlüne göre birini bulamayabiliyor çocuklar. Bu onlar için iyi de doğan çocuklar için zor. Yani Museviliğe kabul edilmek imkansız gibi bir şey. Bu çocukların dini ne olacak? Bu önemli.”⁵²¹

“Müslüman kız arkadaşım olmadı. Evlilik konusuna gelince, çocuğumun müslümanla evlenmesine karşı çıkmam, engel de olmam. Ama ‘Tercih eder misin’ dersiniz tabi ki hayır. Çünkü evlilik zaten yürütmesi çok zor bir birliktelik. Aynı kültürden olsanız bile yürütmekte zorlanıyorsunuz.”⁵²²

“Açık söyleyeyim size; böyle bir şeyi istemiyorum. Olacak problemlerden korkuyorum. İslamı küçümsediğimden yahut kızı küçük gördüğümünden değil; lütfen bu manayı çıkarmayın. Benim bir çok arkadaşım, ağabeyimin oğlu ve ablamın kızı müslümanla evlilik yaptı. Açık söyleyeyim bizimkilerin evliliklerinden çok daha başarılı oldu. Bunu saklayamam ama yine de istemiyorum işte. Bizim kurallarımız var ve uyuşmak çok zor. Ama kabullenirim. Sevinç duymam ama kabullenirim ve sonunda anlaştıklarını görürsem başıma da basarım. Mesela yiğenlerimin mix evlilik yapacaklarını duyduğumda irkildim. ‘Eyvah! Problemler başlayacak!’ dedim. Sünnetten başlar problem, gerisi gelir. Hele anne Müslüman olunca çok daha büyük problemler... Şunu yine belirtiyim mix evlilik yapmış çok güzel aileler de var. Hatta bizimkilerden daha başarılı çocuk yetiştiren mix evlilikler var. Pırıl pırıl çocuklar var. Bazen bizimkilere nasıl kızıyorum. “Nasıl çocuk yetiştiriyorsunuz?” diyorum.”⁵²³

2000’li yılların başında evlilik yapan en genç muhatabımız A.H.’nin karma evliliklerle ilgili yorumu şöyle:

“...Şu an Museviyle evli biri olarak ‘İyi ki bir Müslümanla evlenmemişim’ diyorum. Karma evliliği mantıklı bulmuyorum. Gelenekler ve dini vecibeler birbirinden çok farklı ve en önemlisi çocukların yaşayacağı kaos. O nedenle belki geçmişte olurdu ama şimdi hiç düşünmem karma evliliği... (Çocuğunun karma evlilik yapması konusunda) 20 sene sonra ne olur bilemiyorum. İleriki yaşlarda daha farklı düşünebilirim ve bence bu sorunun cevabı önceden verilemez. ‘Büyük lokma ye büyük söz söyleme’ derler. Bir de tabi 20 sene sonra çok daha farklı olacak hem Türkiye, hem dünya. Biz de belki daha muhafazakar olacağız ya da daha açık. Bilemeyiz bunları.” (‘Karma evlilik yapanlar mutlu mu?’” sorusuna...) Mutlu olan da var olmayan da var.

⁵²¹ Avram S. ile görüşme.

⁵²² Selim F. ile görüşme.

⁵²³ Sara P. ile görüşme.

Ama benim karma evliliğe direncimin sebebi daha çok çocukların hangi dini seçecekleri ve yaşayacakları kaosla ilgili. Bir Musevi, çocuğunun mutlaka Musevi olmasını ister. Sonradan Musevi olmak çok zor."⁵²⁴

Karma evliliklerin ilk etapta tercih edilmemesinin en önemli nedeni olarak; doğacak çocukların din seçimi konusunda yaşayacağı çelişki ve belirsizlik öne çıkmaktadır. Bernard B., bu evliliklerden doğan çocukların dinsel tercihleri konusunda şu vurguyu yapıyor:

*"Yahudi anneden doğmak Yahudi olmanın kanıtı. Eski çağlarda Yahudi anneden doğmayan Yahudi olamıyordu. Şimdi tabii o kuralları biraz esnettiler ama esnemiş hali bile çok sıkı, sert. Anne Yahudiyse, onun etinden olan, karnından çıkan da Yahudidir. Ama anne Yahudi olsa bile babanın tavrı ve yetiştirme tarzı önemli. Babanın din tarafı biraz olsun kuvvetliyse çocuğu kopartabiliyor. Toplumun geneli de Müslüman olduğundan çocukta Müslümanlığa yatkınlık olabiliyor. (...) Çok başarılı karışık evlilikler var. Böyle bir evliliği yapan Müslüman erkek, aslında eşinin geleneklerine saygılı oluyor galiba. Çok fazla mutlu karma evlilik biliyorum. Ama geleneklerin öldüğü evlilikler de görüyorum."*⁵²⁵

Sara P. "Karma evliliğe mecbur kalınıyorsa Müslüman gelin isterim Hıristiyan gelin istemem" diyor ve bu sözlerini şu şekilde gerekçelendiriyor:

*"Oğlum evlenmedi ama hep Müslüman kızlarla flört etti. Oğlumun yaşı ilerledi ve artık Musevi bir kızla evlenme şansı olduğunu düşünmüyorum. Şimdi ona açıkça 'Müslüman kızla evlen ama bana sakın Hıristiyan gelin getirme.' diyorum. Niye biliyor musunuz? Çünkü biz Müslümanlarla çok haşır neşiriz. Dinlerimiz de birbirine çok benziyor. Hıristiyanlıkta ise çok büyük fark var. Bir kere İsa'nın Tanrı olarak kabul edilmesi ve her şeyin İsa'nın etrafında döndürülmesi o dine putperest bir karakter vermiş. Müslümanlığın inanç sistemi bizimkine daha yakın geliyor."*⁵²⁶

Görüştiğimiz İzmir Yahudileri arasında Müslüman bir bayanla evlilik yapan tek örnek olan Selim V. Bey'den karma evliliklerle ilgili detaylı bilgi alıyoruz. Selim V. Bey Yahudi-Müslüman evliliğine ailelerin ilk etapta çok karşı çıktığını, sonradan kabullendiklerini belirtiyor ve yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

"Annem çok karşı çıktı... Kaç kere kız gösterdiler? Onlar da güzel kızlardı ama güzellikten önemli olan kafa yapısı. Yaklaşımımız çok farklı, benim yapım -

⁵²⁴ A. H. ile görüşme.

⁵²⁵ Bernard S. ile görüşme.

⁵²⁶ Sara P. ile görüşme.

isteklerim farklı. Yahudiliğin adetleri çok garip; mesela bu drahoma bana en başından beri saçma gelmiştir. Adetlerini beğenmiyorum. Tabi ailem nikahıma gelmedi ama çabuk yumuşadılar. Sonra dayanamadılar, aynı gün evde kokteyl verdiler. (‘Eşinizin ailesi karşı çıktı mı?’ sorusuna: ...) Tabi ben erkek olduğum için ailem o derece baskı yapmadı. Ama onun ailesi çok tepki gösterdi. Eşimle işte tanışmıştık ve önce 3-4 gün işe göndermediler. Sonra eşim yeniden iş başı yaptı. Biz flörte devam edince bu sefer beni çağırdılar, Müslüman olmam için baskı yaptılar. “Müslüman olmazsan kızı vermeyiz” dediler. Özellikle eniştesi çok garip davrandı. Esti, gürlendi; “Asarım, keserim” diye. Onlara rağmen evlendik ama sonradan onlar da yumuşadılar. Bizimkiler hemen yumuşadıysa onlar 10-15 gün sonra yumuşadılar. Ama ailesinin geneli kabullendi. Bizi dışlayanlar olduysa biz de onları dışladık. Bizi kabul edenlerle ve başka insanlarla yeni bir çevre kurduk kendimize.”⁵²⁷

62 yaşındaki Selim V.’ye **“Şimdi bile karma evlilikler direnç görüyor. O zaman bunu yapmış olmak büyük bir medeni cesaret. Çok mu sevdiniz?”** diye sorduğumuzda *“Tabi ki sevdik diye oldu ama ‘aşktan gözüm döndü’ diyemem. Böyle olması gerekiyordu, seviyordum ve evlendim.”* şeklinde yanıt veriyor ve eşiyile evlendikleri günden bu yana zaman zaman başka konularda olsa da dini farklılıktan kaynaklanan hiçbir tartışma yaşamadıklarını kaydediyor. Çocuklarının dini inancını sorduğumuzda kendisinden farklı olmadığını – yani zayıf olduğunu – belirtiyor ve şöyle söylüyor: *“... Hangi yöne meyilleri var bilmiyorum. Ama Tanrı’ya inandıklarını zannediyorum. O konularda onları serbest bıraktım ama onların tercihi nedir, ya da ileride nasıl şekillenir bilemiyorum.”* Selim V.’ye **“Çocuklarınızın dini anlamda yaşadığı belirsizlikten sorumluluk hissetmiyor musunuz?”** diye sorduğumuzda şu yanıtı alıyoruz: *“Önemsemiyorum. Bir kere benim çocuklarımı Yahudi olarak kabul etmiyorlar, babadan Yahudilik geçmiyor. Ben bu çocukları zorla Yahudi mi yapacağım? Çocuklarda zaten bir Allah inancı var. Şimdi çocuklarımdan biri Hollanda da çalışıyor ve iki gün sonra gelse ‘Baba ben Hıristiyan oldum’ dese hiç şaşırمام ve buna karşı çıkmam. Ben bu konularda onları serbest bıraktım. Anneleri de hiç baskı yapmadı. Çocuklar bu konuda ne soru sordu, ne de ben onlara bir açıklama yapma gereği hissettim.”⁵²⁸*

Selim V.’ye aile büyüklerinin çocukların dini tercihleriyle ilgili yönlendirme yapıp yapmadığını sorduğumuzda şu yanıtı veriyor: *“Benim annem çok araştırdı bu konuyu. Çocukları Yahudi yapmak için uğraştı. Yahudiliğe girmek zor ama o zaman çok daha zordu. Zorlukları ve hatta imkansızlığı öğrenince peşini bıraktı tabi. Eşimin babası da çocuklara çok baskı yaptı Müslüman olsun diye. Bilmiyorum belki yalnızken Kelime-i Şehadet getirtmiştir.*

⁵²⁷ Selim V. Bey ile görüşme.

⁵²⁸ Selim V. Bey ile görüşme.

Ama ben çocuklara hiç karışmadım. “Öğren” ya da “Öğrenme” demedim.” Selim V.’ye “Çocuklarınızı havraya götürdünüz mü? Ya da hiç camiye gittiler mi?” diye sorduğumuzda ise: “Çocukları havraya götürmedim. Oğlum babamın cenaze töreninde yapılan seremoniye katıldı ama ilginçtir zaten o seramoniye katılanların %75’i Müslümandı. Cami konusuna gelince... Ben de giderim camiye. Çocuklarım da arkadaşlarının babalarının cenazelerine falan hep katıldılar. Hatta cenaze namazlarında saf tuttular. Ben de cenaze namazı kıldım. Bir duadır sonuçta. Niye o duaya katılmayayım, bir son görevse benim ona eşlik etmemde bir sakınca yok. Ben kiliseye de gittim, orada da bir törene katılmışım.”⁵²⁹

Selim V.’ye **“Bunları okuyanlar sizin için ‘asimile olmuş’ diyecekler”** dediğimizde: *“Hayır. Asimile olduğumu zannetmiyorum. Ben böyle mutluyum. Ben bu ülkede yaşamaktan ve beraber yaşadığım insanlardan memnunum. Nüfusumda Yahudi yazıyor diye, doğduğumda o şekilde yazılmış diye o elbisenin içine girmek zorunda değilim...”* diyor.

4.4.3. İzmir’deki Yahudi Azınlıkların Mesleki Tercihleri ve Ekonomik Durumları

Muhataplarımıza ekonomik durumlarıyla ilgili olarak sorduğumuz ilk soru **“İsteddiğiniz mesleği yapıyor musunuz?”** olmuştur. Muhatapların 9’u bu soruya **“Evet”** şeklinde cevap vermiş, yalnızca 1’i doktor olmak istediğini ancak aile işini sürdürmek durumunda kaldığını; bu durumun azınlık olmasıyla ilgili olmadığını söylemiştir. Yaptığımız görüşmelerde, İzmir Yahudilerinin mesleki tercihleri olarak iç ve dış ticaret ön plana çıkmakta ve genellikle aile işini devam ettirme eğilimi belirlemektedir. İzmir Yahudileri nadiren esnafılık yapmakta ve devlet memurluğunda varlık göstermemektedir. Memuriyet, Yahudiler tarafından tercih edilmemekte ve akademisyenlik, tıp doktorluğu gibi alanlar dışında, kamuda istihdam edilen Yahudiye neredeyse rastlanmamaktadır. Muhataplarımız Yahudilerin devlet memurluğuna heves etmediğini ancak Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir Yahudinin; hakim, savcı, diplomat, üst düzey bürokrat yahut ordu mensubu olmamasına içerlediklerini belirtmektedir. İzmir’de uzun yıllar boyunca tek Yahudi avukat olarak hizmet veren Selim Hakmen’in 2009 Haziran’ında vefat etmesiyle kentte Yahudi avukat kalmamıştır. Yahudilerin edebiyat, sanat ve sporda da pek varlık göstermediği, buralarda öne çıkan Yahudilerin istisna olduğu görülmektedir.

Yahudi gençler aile işlerini devam ettirme eğiliminde olduğu gibi, profesyonel yaşamın da parçası olmaya başlamıştır. İzmirli Yahudi gençlerin eğitim amacıyla İstanbul,

⁵²⁹ Aynı görüşme.

Ankara ve yurtdışına gitme ve eğitimlerini bitirdikten sonra evlilik ve çalışma hayatı gibi nedenlerle İzmir'e dönmeme eğiliminde oldukları bilgisi verilmektedir. İzmir'e dönenlerin çoğu, aile işini devam ettirmek isteyenlerdir. Çok sayıda İzmirli Yahudi genç İstanbul'daki özel şirketlerde yöneticilik yapmakta ve özel bankalarda istihdam edilmektedir. Yahudi gençlerin genellikle iyi eğitilmiş olduğu ve birden fazla alternatif dil konuştuğu düşünüldüğünde özel sektörde kariyer yapmalarının kolaylaştığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan çok sayıda Yahudinin medya sektöründe istihdam edildiği öğrenilmiştir.

S. Pardo kitabında, İzmir Yahudilerinin ticaret, aile işini devam ettirme ve büyük şirketlerde yöneticilik dışında şu mesleklerde çalıştığını kaydetmektedir: Üniversitede çok sayıda profesör ve doçent; 20 kadar tıp doktoru, 10 kadar diş hekimi, psikolog, mimar, özel okullarda çok sayıda öğretmen, okul müdürü ve okul müdür yardımcısı; mali müşavir (1 tane), avukat (vefat), astronomi doktoru (1 tane ve İzmir'de tek), az sayıda müzisyen ve edebiyatçı, 1 çevirmen, 2 fotoğraf sanatçısı.⁵³⁰

Meslek tercihleri dışında tespit edilen bir diğer husus görüştüğümüz İzmir Yahudilerinin tümünün yanlarında Müslüman personel çalıştırıyor olmasıdır. Muhataplarımızdan 4'ü bir Müslümanla geçmişte ortaklık yaptığını ya da halen yapmakta olduğunu belirtmiştir. Görüştüğümüz Yahudilerin hiçbirinin özellikle Yahudilerle ticaret yapma ve "*param Yahudide kalsın*" düşüncesiyle hareket etme gibi bir eğilimi yoktur. Muhataplarımız ticari konularda kendi aralarında dayanışma göstermediklerini, çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca "***Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadınız mı?***" sorusuna sadece 2 muhatabımız "*Evet*" şeklinde yanıt vermiştir. Bu 2 kişiden 1'i de bu kaybın önemsiz derecede ve istisnai olduğunu belirtmektedir. Bernard A., Yahudilerin dinleri nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşamadığına inanan muhataplarımızdan biridir ve müslümanların da profesyonel yaşama uyum sağladığını şu sözlerle anlatmaktadır:

*"İzmir'de bunların aşıldığını düşünüyorum. Müslümanlar da ticarete duygularını karıştırmamayı, profesyonel yaşamı öğrendi artık. Benim iş yaptığım çevrede çok radikal, muhafazakar Müslümanlar var ve onlar hep saygı gösterdiler bize. Çok tutucu olanları bile ziyarete gittiğimde kapılara kadar uğurluyorlar. Birkaç münferit olay oluyordur ve belki de üstlerine alınıp bu nedene bağlıydur Yahudiler. Küpe taktığı için iş kaybı yaşayanlar da oluyor benim bildiğim. Ya da kriz nedeniyle iş kaybı oluyor da buna yoruyor."*⁵³¹

⁵³⁰ Pardo, ss. 185-187

⁵³¹ Bernard Bey'le görüşme.

Görüşmelerde ekonomik durumla ilgili olarak öne çıkan bazı başka hususlar şöyledir: İzmir Yahudilerinde orta yaş kuşağının çoğu üniversite mezunu. Genç kuşağın ise neredeyse tamamı üniversite okuyor. Yahudilerde dil bilme geleneği devam ediyor. Orta yaş kuşağının tamamının alternatif dili Fransızca. Ancak Fransızca dışında İngilizce, İspanyolca, İtalyanca gibi lisanları da konuştuklarını beyan ediyorlar. Genç kuşağın ise alternatif dili Türk eğitim sisteminin ağırlık verdiği İngilizce'ye dönmüş. Yahudilerde çok dil bilme geleneği azalarak da olsa devam ediyor ve bu durum onlara ticarete ve profesyonel yaşamda avantaj sağlıyor. İzmir Yahudilerine ticarete avantaj sağlayan bir başka özellik ise yurtdışıyla kurdukları sıkı bağlantılar. Hemen hepsinin ABD, Kanada, Güney Amerika, Avrupa ülkeleri ve İsrail'de akrabaları bulunuyor. Bu onların ticari bağlantı kurmalarını kolaylaştıran bir netice doğuruyor. Diğer yandan yakınları nedeniyle İzmir Yahudileri yurt dışına sık gidip geliyorlar. Hemen hepsi çeşitli nedenlerle en az 1-2 yıl yurtdışında yaşadığını beyan ediyor. Bu durumun, onların kültürel gelişimine koyduğu konuşmalarına yansıyor. Hemen hepsi internet teknolojisini yaşamının bir parçası haline getirmiş. İleri yaşlardaki muhataplarımızın bile ofisinde yaptığımız görüşmelerde sorularımıza yanıt verirken diğer yandan internet üzerinden borsayı takip ettiği görülüyor. Görüşmelerin sonunda teezimizi e-maile kendilerine göndermemizi istemeleri bu yolla haberleşme gibi bir alışkanlıkları olduğunun göstergesi. Orta yaş Yahudi kadınının geneli ev hanımı ancak genç kuşak Yahudi kadınların neredeyse tümü iyi eğitilmiş ve çalışma hayatı içinde. Muhataplarımızın geneli erkek olsa da kız çocukları ve eşleri hakkında verdikleri bilgiler bu yargımızı destekliyor.

Bu bilgiler dışında İzmir Yahudilerinin ekonomik durumunu doğrudan ortaya koyabilecek “*Aylık geliriniz nedir, taşınır – taşınmaz mallarınız nelerdir, şirketinizin yıllık cirosu nedir?*” tarzında sorular sormayı doğru bulmadık. Ancak bu çerçevede Yusuf A.’ya sorduğumuz “***Yahudiler zengindir denebilir mi?***” sorusuna şu yanıtı aldık: “*Bence denemez ama “Yahudiler biraz gösterişi sever” denebilir. Yani 5 varsa 10 göstermeyi seven insan çok. Aramızda çok mütevazı yaşayanlar da var ama mütevazı olmayanlar da var.*”⁵³²

Ekonomik düzeyleri açıkça ortaya koyacak sorular sormaktan kaçınırsak da edindiğimiz izlenim İzmir Yahudilerinin genelinin eğitim, kültür ve gelir düzeyinin yüksek olduğu şeklindedir. Bu durumun nedenini Bernard B. şöyle anlatmaktadır: “*Göçlerin ardından biz burada elit bir toplum olarak kaldık. Çok iyi okullarda okuduk ve çevremizde genelde zengin ve iyi eğitilmiş insanlar bulunuyor. Yani kuvvetli bir çevremiz var...*” Gerçekten de 1948-1952

⁵³² Yusuf Bey’le görüşme.

döneminde İsrail'e gidenlerin genellikle Varlık Vergisi ya da savaş koşulları nedeniyle işleri bozulmuş, milli iktisat politikaları nedeniyle işsiz kalmış, marjinal sektörlerde çalışan yahut işsiz Yahudiler olduğu; hali vakti yerinde olan Yahudilerin İsrail'e gitmeyi macera olarak gördüğü daha önce verilen bilgiler arasındadır. Türkiye'de kalan Yahudilerin zengin ve küçük bir grup olduğu, DP'nin ve onu izleyen merkez sağ iktidarların siyasette ve ekonomide uyguladığı liberal politiklar sayesinde ekonomik anlamda sıkıntı yaşamadığı bilinmektedir. Özellikle İstanbul'daki Yahudilerin, İzmirliyle kıyasla çok daha zengin olduğu, göreve gelen tüm hükümetlerle sıcak ilişkiler kurduğu ve hatta içlerinden bazılarının dış gezilerde devlet erkanına eşlik ettiği bilgisini yine Bernard B. tarafından verilmektedir.⁵³³ Yahudiler arasında da maddi açıdan düşkün aileler bulunmaktadır. İzmir'de düşkün durumda olan 30-40 Yahudi aileye cemaatin maddi yardımında bulunduğu ifade edilmiştir.

4.4.4. İzmir'de Yahudi Olmak

Yahudi azınlıklarla yaptığımız görüşmelerde ön plana çıkan bir diğer husus da Yahudilerin İzmir'e duydukları sevgi ve bağlılık olmuştur. ***“İzmir'den göç etmeyi hiç düşündünüz mü?”*** sorusuna alınan yanıtlar muhataplarımızın İzmir'de yerleşiklik konusunda kararlılık gösterdiğini ortaya koyuyor. Muhataplardan sadece 2'sinin 70'li yıllardaki anarşi ortamından endişe ederek göç etmeyi düşündüğü ancak diğerlerinin İzmir'de yaşamaya devam etmede ısrarcı olduğu görülüyor. Muhataplar, sorumuza verdikleri yanıtlarda İzmir'e duydukları sevgiyi şu sözlerle yansıtıyor:

*“Ben İzmir'den göç etmeyi hiç düşünmedim. Burada doğdum, burada büyüdüm ve burada öleceğim. Yaşadığım kenti çok seviyorum.”*⁵³⁴

*“Göç etme konusunu ise hiç düşünmedim. Çok güzel bir kentte yaşadığımı düşünüyorum. Gitmek istemedim... 1-2 yıl yurtdışında yaşadım ama çok mutlu olamadım. Buradaki huzuru, mutluluğu oralarda bulamadım...”*⁵³⁵

*“70'lerde İzmir'den gitmeyi düşündüm açıkçası. Çünkü 70'lerde anarşi, terör vardı. 12 Mart'ın uygulamaları falan, az önce de anlattım. Yahudi düşmanlığı yükseliyordu. Bu Mimar Kemalettin'in duvarlarına, Yahudi işyerlerinin olduğu yerlere “Yahudilere Ölüm” diye yazdıklarını hatırlıyorum.”*⁵³⁶

⁵³³ Bernard B. ile görüşme.

⁵³⁴ İ.S. ile görüşme.

⁵³⁵ Avram Bey'le görüşme.

⁵³⁶ Selim Bey'le görüşme.

“Allah beni İzmir’de alsın... Dünyanın en güzel şehri burası. İzmir harika bir yer ve bence ayrı bir kültüre ve karaktere sahip. Bak o kadar göç aldık ve sonradan gelenleri hep kendimize benzetiyoruz.”⁵³⁷

“Ben Türkiye’den daha rahat yaşayacağımız bir başka ülke olduğunu düşünmüyorum. Benim için yaşanabilecek başka bir yer yok. Her türlü sosyal imkan, kolaylık, tabiat, yaz, deniz... Arkadaşlarımla aynı dili konuşuyorum. Niye gidelim? Bu topraklara emeğimiz var ve bu topraklara da hizmet etmemiz lazım değil mi? (...) Sosyal çevrem burada. Herkesle haşır neşiriz. Her yerde bir tanıdık çıkıyor. İzmir’de insanlar dingin ve doğal. Hengame yok, insanlar daha rahat, daha ‘large’ ve daha sıcak kanlı. Daha huzurlu hissettiriyorlar. Çocukluk arkadaşlarım burada. Buranın havası – suyu bana biraz yarıyor gibi. Mesela Amerika. Oradaki profesyonel bir yaşam. İş hayatının dışında orada ne yapacaksınız?”⁵³⁸

“Herhalde göç etsem üçüncü – dördüncü gün geri dönerdim. Ben bu ülkenin aşığıyım ama İzmir’in de fanatığıyım. Bu kentten ayrılabileceğimi zannetmiyorum.”⁵³⁹

“İzmirli olmak başka bir şey. 7 yaşındayken ilk kez İzmir dışına çıktım. Annem ve babamla birlikte Bursa’ya, İstanbul’u gezdik ve İstanbul’dan vapura atlayıp İzmir’e geldik. Vapur körfeze girdiği zaman, İzmir’i gördüğümde ağlamaya başladım. Ben bu şehri öyle seviyorum. (...) Göçü hiç düşünmedim. 500 yıldır İzmir’deyiz ve burada sığıntı değiliz. Kimseden hoşgörü beklemiyoruz çünkü biz İzmir’in esasıyız, özüyüz. Dinimiz farklı olabilir ama biz İzmirliyiz.”⁵⁴⁰

“İzmir’de Yahudi olmak çok kolay ve hiçbir problemimiz yok. Ben İzmir’e aşığım zaten ve bana ‘Git başka yerde yaşa’ deseler ölebilirim. Bu kentin güzelliğini de, çirkinliğini de seviyorum. Burası benim şehrim, benim yuvam ve benim her şeyim. Burada hiçbir zorlukla karşılaşmadım.”⁵⁴¹

Bernard B., İzmir Yahudilerinin yaşadıkları kente duydukları sevginin İzmir’in doğal güzelliklerinden çok sahip olduğu kent kültüründen kaynaklandığını düşünüyor. Devlet dairelerinde farklı muamele görme, din nedeniyle iş kaybı yaşama, toplum tarafından dışlanma olaylarının İzmir’de hemen hiç görülmediğini ama İstanbul’da, ya da dünyanın farklı yerlerinde olabildiğini belirten Bernard B. konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapıyor: *“...İzmir’in kültüründen ötürü diğer illere göre çok daha avantajlıyız diye düşünüyorum. Ama aynı şeyi diğer kentler ve ülkeler için söyleyemem. Mesela İstanbul çok kozmopolit bir yer ve maalesef bir takım olumsuz şeyler yaşandığını düşünüyorum. Konuşmalardan anlaşılıyor.”* Görüştüğümüz kişiler bu duruma 2009 yılı başında yaşanan Davos tartışmasını örnek

⁵³⁷ Nelson Bey’le görüşme.

⁵³⁸ A.H. ile görüşme.

⁵³⁹ Leon Bey’le görüşme.

⁵⁴⁰ Yusuf Bey’le görüşme.

⁵⁴¹ Sara P. ile görüşme.

gösteriyor. Davos'ta Türk Başbakanı ile İsrail Cumhurbaşkanı'nın yaşadığı tartışma sonrasında İstanbul'daki Yahudilerin tedirgin olduğu ve iş kaybı yaşadığı ancak İzmir Yahudilerinin bu durumdan pek fazla etkilenmediği dillendiriliyor. Örneğin Nelson A. "6 ay önceki olaylar çok kötüydü. Gazze olayları sırasında açılan bazı pankartlar çok çirkindi. Özellikle İstanbul'da yapılanlar tedirginlik yarattı epey. İstanbullular çok rahatsız oldu, bunu biliyorum. Biz tabii İzmir'deyiz" şeklindeki sözleriyle İzmirlilerin dönem dönem yükselen Yahudi karşıtlığından daha az etkilendiğini yansıtmaktadır. İzmir Yahudileri kendini güvende hissederken İstanbul Yahudilerinin Davos kaynaklı tedirginliğini o günlerde İstanbul'daki bir Yahudi okuluna konuşmacı olarak giden gazeteci Fatih Altaylı gözlemliyor ve okurlarına şu şekilde aktarıyor:

"Okula gittiğimde ilk dikkatimi çeken kapıda duran 10'u aşkın 'koruma' görevlisi oldu. Hepsi çelik yelekli belinde ustaca gizlenmiş silahlar olan görevliler. Türk emniyetinden. Bu görevliler geldiğimi kapıya bildirdiler. Kalın çelik kapı içerden açıldı. Bir hole girdim. Orada güvenlik kontrolü yapılıyordu. Güvenlik kontrolünden sonra holü okula bağlayan bir başka çelik kapı açıldı. Oradan okula geçtik. Bize refakat eden görevliye "Okula herkes böyle mi giriyor?" diye sordum. Öyle giriyormuş. Yaşları 14 ila 18 arasında değişen bir grup öğrenciyle 2 saat sohbet ettik. Hepsinin gözlerinde, cümlelerinde veya satır aralarında son günlerde meydana gelen olayların tedirginliği vardı. Bazıları yakın arkadaşlarımızın çocuklarıydı. Bebekliklerini bildiğim çocuklar. Bizim çocuklarımız ellerini kollarını sallaya sallaya okullarına gidip gelirken, "Onlar" demek zorunda kaldığımız yurttaşlarımızın, dostlarımızın çocukları çelik yelekli polislerin koruduğu çelik kapıların ardında eğitim görüyorlardı."⁵⁴²

İzmir'de Yahudi olmanın İstanbul'da yahut başka bir ülkede Yahudi olmaktan daha avantajlı olduğu fikrine katılmayan tek muhatabımız Yusuf A.'dır. Yusuf A. kitlesel yayın organlarıyla esen Yahudi karşıtı rüzgarın İzmirlileri de etkilediğini düşünüyor ve şöyle söylüyor: "İzmir'de Yahudi olmak daha kolaydı ama artık değil. Çünkü İzmirli de artık medyanın etkisiyle kendi bünyelerinde olmayan şeylerle tanışıyor."

"İzmir'de Yahudi olmak İstanbul'da Yahudi olmaktan daha mı kolay?" sorusunu Cemaat Başkanı Jak Kaya'ya da yöneltiyoruz. Kaya, İzmir'de Yahudi karşıtı hareketlerin daha az görülmesinin nedenini Yahudi nüfusunun az olmasına bağlıyor şu yanıtı veriyor:

"(Geçtiğimiz aylarda yaşanan Gazze saldırısı ve Davos'taki tartışmadan sonra) İstanbul'da Yahudi karşıtı gösteriler ve düşmanlık İzmir'e kıyasla daha çok oldu ve yüzeye çıktı. Sahibi Yahudi olan bazı dükkanlara 'Buradan alışveriş etmeyin, bunlar

⁵⁴² Fatih Altaylı, "Musevi Okulunda Bir Gün", 27 Ocak 2009 tarihli yazı. Erişim: http://www.fatihaltayli.com.tr/content.cfm?content_id=4825, (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2009)

düşmandır' şeklinde yazılar asıldı ve İzmir'de de bazı havralarımızın duvarına 'Katil İsrail' diye yazıldı. (...) İstanbul'daki bu tepkiler İzmir'e çok sirayet etmedi. Çünkü İstanbul'daki Yahudi nüfusu 20 binlerde, İzmir'inki 1500'lerde. Dolayısıyla oradaki tepki daha büyük oldu."

Bunun dışında Bernard B.'ye göre İzmir'in yerel yöneticileri Yahudilerle, İstanbul'daki yöneticilerden çok daha fazla ilgili. Muhafazakar kimliğiyle bilinen Burhan Özfatura'nın Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde Karataş'taki sinagogu ziyaret ettiğini hatırlatan, merhum Başkan Ahmet Piriştina ve mevcut Başkan Aziz Kocaoğlu'nun cemaatlerinin sorunlarına büyük ilgi gösterdiğini belirten Bernard S., bu durumun Yahudilerin kente bağlılığını arttıran bir unsur olduğu görüşünde. Nelson A. da bu konuda Bernard S. ile paralel düşünüyor ve şunları kaydediyor: *"Bakın bizim İzmir cemaati olarak hiçbir sıkıntımız olmadı. Ben cemaatleyken her yeni vali geldiğinde ziyaretlerine giderdik ve "biat etmeye" geldik derdik. Ne sıkıntımız olsa hemen çözüldü. Şimdi de öyle. İzmir'de cemaat rahat ama İstanbul için genelleyemem."*⁵⁴³ Cemaat Başkanı Jak Kaya da İzmir'deki yerel yöneticilerle sıcak ilişkiler kurduklarını belirtiyor ve şunları söylüyor: *"... Valiyle, belediye başkanıyla ve emniyet müdürüyle sürekli temas halindeyiz. Bütün merciler tarafından tanınıyor ve kabul görüyoruz. Yeni vali yahut emniyet müdürü gelince ziyaretime gidiyoruz. Büyükşehir ve ilçe belediye başkanımızla yakından tanışıyor ve görüşüyoruz. (Davos'taki tartışmanın ardından) İzmir Emniyet Müdürlüğü bize çok destek verdi. Bir tatsız olay ve terörist bir saldırı olmasın diye havralarımıza daha fazla görevli gönderdi ve bizi polisler eliyle korudu. Tabi onlara müteşekkirimiz ama bunlara ihtiyaç duyulması da üzücü..."*⁵⁴⁴

Bernard B., İzmirliilerin de Yahudilere karşı sıcak davrandığını düşünüyor. İzmir Yahudilerinin İstanbul'dakilerden daha fazla Müslüman arkadaşı olduğunu ve Müslümanlarla ilişkilerinin daha sık olduğunu belirten Bernard Bey, toplumun bayram günlerinde birbirlerine yaptığı ziyaretleri anlattıktan sonra; İstanbul cemaatinin daha kapalı olduğunu ve kendi aralarında daha fazla dayanışma gösterdiğini şu sözlerle belirtiyor:

"İstanbul cemaati, bizim (orada okuyan) çocukları bulup yemeğe davet eder. O çocukları toplumun içine çekmek için değişik tarzda, çok güzel organizasyonlar yapar. Gerçi bizimkiler yine İzmir'den gittikleri arkadaşlarıyla birlikte oluyorlar, onlarla takılıyorlar ama bu tarz davetlere ve onların düzenlediği etkinliklere katılıyorlar. İstanbul'daki çocukların Yahudilerle daha fazla iletişim kurduklarını söyleyebilirim. İzmir'deyken Müslüman arkadaşları daha fazladır ve daha entegredirler. En yakın arkadaşları Müslümandır. Ama İstanbul'da yine Müslüman arkadaşları oluyor ama Yahudi arkadaşları daha fazla oluyor. İstanbul çok karışık bir yer. Orada bir kısım

⁵⁴³ Nelson ve Bernard Bey'le görüşme.

⁵⁴⁴ Jak Kaya ile görüşme.

insan var Yahudi olduğundan bile habersiz. Ama büyük bir kısım da var ki toplumu yaşatmaya, bir arada tutmaya, gelenekleri sürdürmeye gayret gösteriyor ve fedakarlık yapıyor. Tutuyor bu çocuklara evini açıyor, yemek veriyor mesela. (Başka bir soruya verdiği yanıtta...) İstanbul'da olsam daha kapalı olabilirdim. İstanbul'a gittiğimde tedirgin olabiliyorum. Çevrede çok radikal insan var ve Modern giyimli Müslümanlara bile kötü bakabiliyorlar, hele bir de Yahudi olduğunu öğrenseler kim bilir nasıl bakacaklar?"

Sara P., İzmirliilerin Yahudilere daha sıcak davrandığı konusunda Bernard B. ile hemfikir. Sara Hanım, Gazze ve Davos'tan sonra yaşanan Yahudi karşıtı hareketler sırasında yakın dostlarından gördüğü desteği şu şekilde anlatıyor:

"O asılan panartlar, hakaretler, söylenen sözler, bizlere birer sığıntı gözüyle bakmalar, havralara atılan boyalar, yazılan yazılar... Bunlar beni çok etkiledi. Aklımı oynattım, iki ay hasta yattım. Müslüman arkadaşlarım benim için toplandılar ve gönlümü aldılar. Benim için özel toplantı yaptılar ve özür dilediler. Tabi burada onların özür dileyeceği bir durum yok ama bu yapılanlara karşı çıktıklarını, yanımda olduklarını, benim gibi düşündüklerini söylediler. Hatta içlerinde ağlayanlar da oldu. Özel dostlarım bunu yapmalıydı, yanımda olduğunu hissettirmeliydi. Sadece özel dostlarım değil, mesafeli olduğum ve hatta tanımadığım bazı insanlardan da destek gördüm, ilgi gördüm. Hiç tanımadığım bir doktor, beni aradı ve "Yanınızdayız, bu yapılanlar için üzgünüm, ne sıkıntıya düşerseniz ben buradayım, adresim şu, telefonum şu" dedi. Komşularımızdan da destek gördük. Kızıma komuşusu bir buket çiçek getirmiş, gönlünü almış, "üzülmeyin" demiş. Bunları niye anlatıyorum. Bazı şeyler oluyor ama bir yandan da bu toplum birlikte, bir arada yaşama kararlılığı içerisinde."⁵⁴⁵

Bernard B.'nin dikkat çektiği bir başka konu ise gidenlerin İzmir'e özlemle bakmaya devam etmesi. Bernard bey şöyle diyor: "*Çok giden oldu İzmir'den ama İzmir'e özlemleri var ve her geldiklerinde 'Ah keşke burada kalsaydık' diye hayıflanıyorlar. İsrail'de Türkiyeliler Derneği vardır ve İzmirliiler orada bir arada, dayanışma içerisinde, diyalog içerisinde yaşıyorlar. Akılları burada kalmış bence.*"⁵⁴⁶ Yusuf A. da diğer ülkelere göç eden yakınları için şöyle diyor: "*Hepsinin İzmir sevgisi devam ediyor. İzmir unutulur mu?*"⁵⁴⁷

Muhataplarımızın ifadelerinden anlaşıldığı gibi İzmir'de yaşamak İzmir Yahudileri için pek çok alanda avantaj yaratmaktadır. İzmir'in tarihte gayrimüslimlerden aldığı göçle canlanan ve ön plana çıkan bir kent olması ve kent kültürünün Osmanlı döneminde 5 farklı cemaatin katkısıyla oluşması İzmirliileri gayrimüslimlere ve farklı kültürlere daha açık bir hale

⁵⁴⁵ Sara P. ile görüşme.

⁵⁴⁶ Bernard Bey'le görüşme.

⁵⁴⁷ Yusuf Bey'le görüşme.

getirmiştir. Hal böyle olunca İzmirli, Yahudileri kentin asli unsuru ve kültürün vazgeçilmez bir parçası olarak benimsemiş ve iki toplum arasında dostluk ve güvene dayanan ilişkiler gelişmiştir. Bu nedenle İzmir Yahudi cemaati İstanbul yahut diğer başka bölgelerde yaşayan Yahudilerden çok daha rahat bir yaşam sürmektedir. Toplumsal dışlama, devlet dairelerinde farklı muamele görme, iş kaybı yaşama gibi olumsuzluklar İzmir’de en asgari düzeyde yaşanmakta ve genele teşmil edilemeyecek nitelikte olmaktadır. Yahudiler, İzmir’in yerel yöneticilerinin diğer bölgelerdeki yöneticilere kıyasla kendilerini daha fazla sahiplendiğini düşünmektedir. İzmir Yahudilerinin, kentin yerel gazetelerini okuduklarını beyan etmeleri kente, kentliye bağlılığa ve kent sorunlarına duyarlılığa ilişkin bir veri olmaktadır. Cemaat diğer illerdeki Yahudilere nazaran Müslümanlarla daha fazla kaynaşmıştır. İzmir Yahudilerinin, İstanbul’daki Yahudilerden daha fazla Müslüman arkadaşı olduğu belirtilmektedir. İzmir’den eğitim amacıyla İstanbul’a giden Yahudi gençlerin, İstanbul Yahudi cemaati mensuplarından ziyade İzmirli arkadaşlarıyla ilişki kurduğu bildirilmektedir. Muhatapların ifadelerine göre İzmir’deki cemaatin birbiriyle dayanışma ve farklılıklarını koruma eğilimi İstanbul cemaatinden daha az olmaktadır. Muhataplarımızın çoğu yaşamını İzmir’de sonlandırma konusunda kararlılık sahibidir ve İzmir’den göç eden yakınlarının İzmir’e bağlılık duymaya devam ettiklerini anlatmaktadır.

4.5. İZMİR’DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN SİYASAL TERCİHLERİ

İzmir Yahudileriyle yaptığımız görüşmelerde cemaatin siyasi tercihlerine ilişkin fikir edinecek sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Muhatapların siyasi tercihlerini öğrenmek amacıyla yöneltilen ilk soru **“Cemaatin belli bir siyasi partiyi destekleme / desteklememe gibi bir karar alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?”** şeklindedir. Muhataplarımızın tümü bu soruya **“Hayır”** şeklinde yanıt vermiştir ve cemaatin geçmişte kesinlikle böyle bir karar almadığı ve gelecekte de böyle bir karar almasının mümkün olmadığı net bir şekilde vurgulanmıştır. Muhataplarımız, cemaat ileride böyle bir karar alsa bile kendilerinin bu karara uymayacağını ve kendi mantıkları çerçevesinde hareket edeceklerini yine net bir biçimde belirtilmişlerdir. Görüştüğümüz İzmir Yahudileri, siyasi parti tercihlerinde cemaatin eğilimini de önemsemediklerini ve oy vermeden önce bireysel şekilde karar verdiklerini bildirmektedir.

Gerçekten de Türkiye Yahudilerinin, genel ve yerel seçimlerde belli bir partiyi destekleme gibi bir karar alması demokrasi tarihimiz boyunca söz konusu olmamıştır. Yahudiler siyasi partilere yakınlık göstermekten imtina etmiş ve göreve gelen tüm hükümet ve yerel idarecilerle uyum içerisinde çalışmaya özen göstermişlerdir. 3 Kasım 2002 Genel

Seçimleri öncesinde bazı siyasi partilerin Türkiye Yahudilerinin kendilerini destekleyeceği şeklinde propaganda yapmaları üzerine Hahambaşılık rahatsız olmuş ve 18 Ekim 2002’de yayımladığı yazılı açıklamayla tarafsızlık ilkelerinin altını şu şekilde çizmiştir:

“Son günlerde bazı basın kuruluşları Türk Musevi cemaatinin bazı partileri destekleyeceği iddiasında bulunmuştur. Yerel veya genel her seçim döneminde çeşitli partilere ait adayların Hahambaşılık’ı ziyaret ettikleri ve cemaatin ileri gelenleriyle görüştükları bir gerçektir. Ancak bu görüşmeler Türk Musevi cemaati yöneticilerinin veya basındaki tabirle Musevilerin herhangi bir parti veya o partinin adayını destekleyecekleri anlamını taşımamaktadır. Türkiye Hahambaşılığı ve Türk Musevi cemaati yönetimi, özellikle seçim döneminde kendisine siyasi parti yönetici adayları tarafından talepte bulunulan görüşmeleri yapmakta, ülkemizin bu müstakbel siyasi yöneticileri veya yerel idarecileriyle fikir alışverişinde bulunmaktadır. Ancak Türk Musevi cemaati ve yöneticileri, hiçbir partiyi desteklemediği gibi, her siyasi parti ve görüşe de eşit mesafede yer aldığı kamuoyuna duyurur.”⁵⁴⁸

Türk Musevi Cemaati Onursal Başkanı Bensiyon Pinto, anılarını kaleme aldığı kitabında cemaatin tarafsızlık ilkesiyle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Dünyada cemaatler, sivil toplum örgütleri bir partiyi destekleyebilir ve aleni şekilde bunu ortaya koyabilir. Bunda da hiçbir mani yoktur. ABD veya Avrupa’nın herhangi bir ülkesine bakıldığında bunun değişik zamanlarda, sayısız örneklerini görmek mümkün. Nüfusumuz 6 milyon olsaydı ve seçimin kaderini ciddi bir biçimde etkileyecek bir oy potansiyeli oluştursaydı, belki o zaman cemaatimiz de tarihsel yapısına bakarak ve bu topraklardaki uzun geçmişinin verdiği tecrübesine dayanarak bir karar alır, bunu ilan ederdi. (...) Bir dini azınlığın bir partiyi tutması ve bunun için propaganda yapması bana göre yanlış. Çünkü biz bir sivil toplum kuruluşu değiliz, bir sendika da değiliz. Bir hükümet işbaşına geldiği zaman onun karşısındaki siyasi oluşumlara kendine bağlı olanlar kadar yüz vermez. (...) Türk Musevi cemaatinin her mensubu kendi vicdanıyla hareket eder ve oyunu kendine göre kullanır. Çünkü Türk Musevi cemaatine ait her birey aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin bir vatandaşdır. (...) Bizim farklı bir mahallenin çocukları gibi davranmamızı, bir hedef göstermemizi sanki memleket içinde başka, bambaşka bir grupmuşuz gibi hareket etmemizi bekleyenler her zaman oldu. Maalesef yine olacak. Fakat bu görüş ve beklentiler bizim tavrımızı ve memlekete bağlılığımızı hiçbir zaman değiştirmedir, bundan sonra da değiştirmeyecek...”⁵⁴⁹

İzmir Yahudi Cemaati Başkanı Jak Kaya’nın da tarafsızlıkla ilgili sorumuza verdiği yanıt ise şöyledir:

⁵⁴⁸ Pinto, s. 297

⁵⁴⁹ Pinto, ss. 297-298

*“Tabi böyle ufak bir cemaatin siyasi konularda taraf olması pek doğru ve gerçekçi değil. Sonucu değiştirecek bir etki ortaya koyamıyorsanız taraf olmanız abes olur. Biz o nedenle çok uzun yıllardır seçimlerde tarafsız oluruz. Diğer tüm vatandaşlar gibi sandığa gider ve oyumuzu kullanırız.”*⁵⁵⁰

Yahudi cemaatinin siyasal tercihlerinde kolektif olarak hareket etmediği ve bu konuda son derece hassas olduğu; sadece Hahambaşılık'ın yazılı açıklaması, Bensiyon Pinto ve Jak Kaya'nın değerlendirmeleri ile değil muhataplarımızla yaptığımız görüşmelerde de öne çıkmıştır. Dolayısıyla İzmir Yahudilerinin siyasal eğilimlerini araştırırken, oy verme davranışında kolektif olarak hareket etmediklerini dikkate almak ve cemaati bağlayıcı genellemelerden uzak durmak gerekir. Pinto ve Kaya'nın dediği gibi; cemaat üyeleri de diğer vatandaşlar gibidir. Diğer vatandaşların hangi partilere oy verdiği nasıl dinlerinden bağımsız olarak araştırılabiliyorsa İzmir Yahudilerinin de hangi partilere eğilim gösterdiği dinlerinden bağımsız olarak araştırılabilir. Konuyla ilgili olarak sorduğumuz **“Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?”** şeklindeki soruya muhataplarımızın verdiği yanıtlardan bazıları şöyledir:

*“Ailemin geleneksel olarak oy verdiği bir parti yok. Her seçimde, ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre parti tercihimini değiştirebiliyorum.”*⁵⁵¹

*“Geçmişte DP – AP geleneğine, yani merkez sağa veriliyordu, tabi onların uyguladığı liberal politikalar nedeniyle. Çoğu tüccar tabi Yahudilerin ve liberal siyaset izleyen partilere bir eğilim normal. Ama pratikte sağ ve sol birbirine artık çok yakın. Pek bir farkları kalmadı bence ve artık başka şeylere de bakıyorsunuz, sadece ekonomi politikasına değil. Yerel seçimlerde mesela kişiye bakılıyor genelde.”*⁵⁵²

“Geleneksel olarak oy verdiğimiz bir parti yok.”

*“Bundan 30 sene öncesine kadar babalarımız hayatta CHP'ye oy vermezlerdi, hayatta. Hatta biri yanlışlıkla CHP'ye oy verse bu ayıplanırdı. Böyle bir dedikodu olsa bile parmakla gösterir, kınarlardı. Ama tabi yok oldu gitti bu. Çünkü İnönü dönemi unutuldu. Ama o zaman Demokrat Parti'ye verirlerdi. Sonra da AP'ye verdi babam uzun süre. (...) Ama ben son 3-4 seçimdir hep CHP'ye verdim.”*⁵⁵³

*“Hayır. Ama radikal partiler değil tabi ki. Genelde merkez partiler.”*⁵⁵⁴

“Benim küçüklüğümde biz aile olarak Demokrat Parti'liydik. Rahmetli babam müthiş derecede Menderes hayranıydı. Varlık Vergisi'nden sonra bizim cemaatin %80-90'ı DP'ye verirdi diyebilirim. Ateş düştüğü yeri yakar ve o Varlık Vergisi'nin

⁵⁵⁰ Jak Kaya ile görüşme.

⁵⁵¹ İ.S. ile görüşme.

⁵⁵² Avram Bey'le görüşme.

⁵⁵³ Nelson Bey'le görüşme.

⁵⁵⁴ A.H. ile görüşme.

travmasını yaşamayan buna inanmayabilir. Seneler sonra bile bizim evimizde Varlık Vergisi konuşuldu. Sadece gidenler değil, insan yeni aldığı malı bile sahiplenemez oluyor. Menderes'e temayülü doğal karşılamak gerekir. Bu eğilimin uzun süre devam ettiğini düşünüyorum. Menderes asıldıktan sonra o sevgi bıçak gibi kesilmedi. Eskiden tüketim toplumu değildik. Partimizi de çok çabuk tüketmemişizdir herhalde. Mesela ailem Süleyman Bey'e de güven duyardı, AP'yi desteklediklerini hatırlıyorum. Ama gençlerimiz içinden mutlaka o 68 kuşağına karışıp sola yatkınlık duyanlar olmuştur. Günümüz için net bir eğilim söyleyemem. Türkiye'nin siyasal yelpazesi çok değişti. Darbeler oldu, açılan – kapanan partiler oldu. Bir de oy verme konusunda farklı faktörlerde devreye girmeye başladı. Yani şimdi “şu parti” demek imkansız.⁵⁵⁵

“Çok eskiden Adalet Partisine verirdi ailemiz ama artık CHP'ye veriyoruz. Uzun zamandır aile olarak CHP seçmeniyiz. Biraz sosyal demokrat olduk. Bizim ailede sosyal demokrasi daha ağır basıyor ve yerel yönetimin, yani CHP'li belediyenin hizmetlerinden memnun olmamız da CHP'ye yönelmemizde etkili oldu diyebilirim. Cemaatin çoğunun da CHP'ye oy verdiğini düşünüyorum. Cemaat de ilk başlarda DP-AP geleneğine oy verirdi ve hatta Özal zamanında biraz ANAP'çı oldu. Ama İzmir'deki cemaatte daha sonra sosyal demokrat bir eğilim oldu. Bunu laiklikle ilgili kaygılara bağlamak ne kadar doğrudur bilemiyorum. Mesela Burhan Özfatura'ya 'takunyalı' derlerdi ama bizim cemaatimiz onu çok severdi...”⁵⁵⁶

“... Ailemin, yani babamların DP'ye oy verdiğini söyleyebilirim ve cemaat uzun süre bu siyasi geleneğin etkisinde kaldı. İzmir özelinde, cemaatin son 3-4 seçimidir CHP'yi desteklediğini ve bu tarafa meyilli olduğunu söyleyebilirim. Bunun esas sebebi laiklikle ilgili kaygılar oldu. İstanbul ve Ankara'daki Atatürk karşıtı manzaralarla karşılaşmak istemeyiz ve hiç olmazsa İzmir, Atatürkçü kalsın. Böyle düşündüğümü ve aslında böyle düşünüldüğünü söyleyebilirim. Bu aslında bizim cemaat olarak değil de İzmirli olarak bir düşüncemizdir. CHP'ye, Baykal'a bir sempatimiz olduğundan değil, tamamıyla AKP'nin engellenmesi açısından.”⁵⁵⁷

“... Annem – babam Demokrat Partiliydi. Hatta Menderes'e çok özel bir hayranlıkları vardı. Hem Yahudilere iyi davranmış hem de Egeli olması sebebiyle İzmirli çok severdi Menderes'i. (...) Ama sonradan benim baskımla Ecevit'e oy verdiler. Ecevit'i de çok sevdi benim ailem. Ben 68 kuşağıyım, gençliğimde hep alanlardaydım ve hep sol partilere oy verdim. Son yıllarda CHP'ye oy veriyorum ancak onu bir sol parti olarak gördüğüm için değil de başka bir alternatif bulamadığım için.”⁵⁵⁸

“Babalarımız DP'ye verirdi ve Halk Partisi'ne hiç vermezlerdi. Bu Varlık Vergisi'nden sonra büyük bir korku yaşandı ve İnönü'ye yönelik bir soğukluk oldu. Sonra da bir süre AP'ye verdiler. Ama bunlar bilinçli şeyler değil. Sadece CHP'ye karşı olunsun diye. Bugün aile olarak ne yapıyorsunuz dersiniz, belli bir parti söyleyemem ama sağa vermemeye çalışırım. Çünkü korkuyorum. Bakın sağ olunca neler oluyor, neler yapıyor?”⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Leon Bey'le görüşme.

⁵⁵⁶ Bernard Bey'le görüşme.

⁵⁵⁷ Yusuf A. ile görüşme.

⁵⁵⁸ Selim V. İle görüşme.

⁵⁵⁹ Sara P. ile görüşme.

Muhataplarımızın yanıtları, İzmir Yahudi Cemaatinin çok partili siyasal yaşamın başlamasıyla birlikte genel olarak Demokrat Parti ve onun siyasal önderleri etrafında pozisyon aldığını ortaya koymaktadır. Buna sebep olarak da CHP döneminde uygulanan azınlık karşıtı politikalar ve DP'nin benimsediği liberal ekonomi ön plana çıkmaktadır. 1960 Darbesinin ardından da İzmir Yahudi cemaatinin yine genel olarak DP'nin devamı olarak beliren Adalet Partisi'ni desteklediği ve uzun dönem merkez sağ siyaset geleneğinin etkisinde kaldığı belirtilmektedir. Ancak muhataplarımızın 5'i son yıllarda yapılan seçimlerde CHP'ye oy verdiğini açık şekilde beyan etmekte ve İzmir Yahudilerinin de genel olarak CHP'yi desteklemeye başladığını düşünmektedir. Buna sebep olarak; zaman içinde Tek Parti döneminin azınlık karşıtı politikalarının unutulması, pratikte sağ ve sol arasında bir farkın kalmaması, oy verme davranışında aday – parti programı gibi farklı kriterlerin de etkili olmaya başlaması, CHP'li yerel yöneticilerden memnun olma ve laikliğe ilişkin kaygılar karşısında CHP'yi bir güvence olarak görme ön plana çıkmaktadır. Muhataplarımız, cemaatin CHP'ye eğilim duyduğuna ilişkin gözlemlerini aktardıktan sonra bu durumun Yahudi olmalarından değil, İzmirli olmalarından kaynaklandığını, cemaatin oy verme davranışını Müslüman Türklerden ayıran önemli bir farklılığın bulunmadığını, seçim sürecinde siyasi konuları diğer Yahudilerle özel olarak istişare etmediklerini ve yorumlarını günlük konuşmalardan edindikleri bilgilere dayanarak yaptıklarını belirtmişlerdir.

CHP'ye eğilimin dışında öne çıkan başka bir husus İzmir Yahudilerinin AKP'ye yönelik mesafeli duruşudur. Muhataplarımızın 4'ü AKP'yi desteklemediğini doğrudan, 7'si ise modern yaşam ve laiklikle ilgili kaygılar taşıdığını farklı sorulara verdiği yanıtlarla dolaylı yoldan belirtmiştir. Siyasi konularda görüş beyan etme gibi bir alışkanlığı olmayan cemaat mensuplarının AKP'ye yönelik eleştirel konuşmalar yapmaktan ve bunların yazılmasından kaçınmadığı görülmüştür. Örneğin Nelson Bey'in, İzmir'e duyduğu sevgiyi anlatırken *"İşte seçim neticelerine bakın. Şehrimle gurur duyuyorum"* demesi, AKP'nin 29 Mart seçimlerinde İzmir'de varlık gösterememesinden duyduğu memnuniyeti yansıtmaktadır. Sadece dolaylı olarak değil, doğrudan kullanılan ifadelerden de cemaatin AKP'ye mesafeli durduğu anlaşılmaktadır. Leon Bey, AKP ile 1950'lerdeki DP'yi şu şekilde kıyaslamaktadır:

"Mesela AKP'ye o zamanki DP kadar rağbet yoktur, diyebilirim. Çünkü DP'nin laiklikle ilgili bir problemi yoktu. Oysa AKP, bu görüntüyü vermeye devam etti. Ben yine de 2002 seçimlerinde cemaatin ekseriyetle AKP'ye oy verdiğini"

düşünüyorum. Ama bu son süreçte çok fazla azalmıştır. Hele Davos'tan sonra... Bunlar tabi yorumum. Bir veriye dayanarak söylemiyorum... ”⁵⁶⁰

Bernard B. de İzmir Yahudilerinin AKP'ye mesafeli durduğunu şu sözlerle anlatmaktadır: *“Diğer partileri bilemem ama bir Yahudinin AKP'ye oy vermesi çok zor, neredeyse imkansız gibidir. Özellikle son Davos olaylarından sonra verenler de vermemiştir diyebilirim. Ama bunlar hep benim gözlemlerim, yorumlarım. Tüm cemaati bağlayıcı nitelikte değildir.”⁵⁶¹*

Yusuf A.'ya, **“AKP'ye yönelik mesafeli duruşunuz Davos'tan sonra mı oluştu”** şeklinde soruyoruz ve şu yanıtı veriyor: *“Hayır efendim, en baştan beri vardı. Bir kere zihniyet belli ve bu zihniyeti ben en başından beri yanlış buluyorum. Sadece AKP'ye değil, onun öncesinde kurulan Milli Selamet, Refah Partisi gibi partilere ve kısaca söylemek gerekirse o fraksiyona karşıyım. Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin değerlerine zıt siyaset yürütülmesi ne kadar doğru olabilir ve bizim bunu desteklememiz nasıl beklenir?”⁵⁶²*

28 Ocak- 1 Şubat tarihleri arasında toplanan Davos Zirvesi'nde Türkiye Başbakanı Erdoğan ve İsrail Cumhurbaşkanı Peres arasında Gazze'ye yönelik İsrail saldırısı nedeniyle yaşanan tartışma nedeniyle İzmir'deki Yahudi azınlıkların Başbakan Erdoğan'a kırgın olduğu da yaptığımız görüşmelerde öne çıkmıştır. Bu durumun nedeni İzmir Yahudilerinin tartışmada Peres'i haklı bulması ya da İsrail'in politikalarını onaylıyor olması değildir. İzmir Yahudilerine göre Başbakan Erdoğan, ülkesinde çok sayıda Yahudi yurttaşın bulunduğunu, ırkçılığın ve radikal İslam'ın zaman zaman yükselebildiğini ve İsrail karşıtlığıyla Yahudi düşmanlığının çok kolay bir biçimde karıştırılabildiğini unuttu ve düşüncesizce hareket etti. İzmir Yahudileri, daha önce hiçbir Türk Başbakanın Türkiye'de yaşayan Yahudileri bu kadar açık bir şekilde tedirgin etmediğini belirtiyor ve devlet büyüklerinin birlik ve beraberliği pekiştirecek söylemler kullanması gerektiğini düşünüyor. İzmir Yahudilerinin pek çoğu Davos'taki çıkışın siyasi amaçlarla yapıldığına inanıyor. Örneğin A.H.'nin konuya ilişkin yorumu şöyle:

“(Davos'taki tartışma) Beni ve çevremdekileri ziyadesiyle üzdü. Bu iş devam etseydi biraz daha korku olurdu tabi. Belki de daha kötü şeyler de olurdu ama bakın

⁵⁶⁰ Leon Bey'le görüşme.

⁵⁶¹ Bernard Bey'le görüşme.

⁵⁶² Yusuf Bey'le görüşme.

seçimden sonra tüm tartışmalar durdu. Türkiye’de de İsrail’de de seçim bitti ve bu tartışmalar durdu. Beni İsrail çok ilgilendirmiyor. Beni Türkiye ilgilendiriyor. Kendi ülkemin politikaları ve dünyada durduğu yer ilgilendiriyor. O nedenle ülkemın daha bilinçli ve demokratik olmasını istiyorum tabi.”⁵⁶³

Leon Bey de Erdoğan’ın Davos’taki çıkışının siyasi nedenlerle yapıldığı görüşüne katılıyor ancak Tayyip Erdoğan’ın sanılanın aksine bu nedenle oy kaybettiğini düşünüyor. Leon Bey’e göre Yahudi cemaatinin nüfusu seçim sonuçlarını doğrudan etkileyecek sayıda olmasa da Erdoğan’ın Davos rüzgarıyla yürüttüğü kampanya oylarını arttırmadı, düşürdü. Leon Bey’in görüşü şöyle:

*“Siyasette üslup, zaman, zemin çok önemlidir. Yanlış anlarda söylenen yanlış sözler ülkeyi zora sokabilir. Ben diplomasi kanalıyla içeriye mesaj verilmesine karşıyım. Bazı çıkışlar partilerine artı olsun, puan getirsin diye yapıldı. Ama o çıkışlardan sonra, yerel seçimlerdeki nihai sonuçları gördünüz. Oy artışı olmasını bırakın oylarda düşüş oldu. O psikolojiyle gergin bir kampanya oldu ve halkımız o tavırları sevmeydi. Ters tepti. Biz Osmanlı yadigarıyız. Bu millet bize sahip çıkıyor ve bizi yönetenlerin de bize sahip çıkması lazım.”*⁵⁶⁴

İzmir Yahudilerinin kendi aralarında ticaret yapma gibi ekonomik anlamda bir dayanışma içerisinde olmadığını daha önce tespit etmiştik. Aralarında siyasal anlamda bir dayanışma olup olmadığını öğrenmek amacıyla sorduğumuz **“Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?”** sorusuna aldığımız yanıtlardan bazıları şöyledir:

*“Yahudi bir adaya oy verir miyim? Açıkçası hiç düşünmedim. (...) Aslında biz İzmir Yahudileri birbirimizi tanıyoruz. Söz konusu Yahudi adayla şahsi ilişkilerime bakarım. Onun kenti yönetebileceğine inanmıyorsam vermem diye düşünüyorum.”*⁵⁶⁵

*“Hayır. Kesinlikle vermem. Din başka, siyasetle ilgili şeyler başka.”*⁵⁶⁶

*“Bir kişiye Yahudi olduğu için oy vermem. Oy verme kriterlerim daha başka.”*⁵⁶⁷

*“Vermem, vermedim de zaten. Bir ara Yaşar Yüksek, Cem Boyner’in kurduğu partiden adaydı. Vermedim.”*⁵⁶⁸

⁵⁶³ A.H. ile görüşme.

⁵⁶⁴ Leon Bey’le görüşme.

⁵⁶⁵ İ. S. ile görüşme.

⁵⁶⁶ Avram Bey’le görüşme.

⁵⁶⁷ Selim Bey’le görüşme.

“Partisine bakmadan vermem. Ama Yahudi bir aday zaten aşırı sağ veya aşırı sol bir partiye girmez. Girse de orada kabul görmez.”⁵⁶⁹

“Hayır. Öyle şeylerde dine bakmamak lazım. Dünya görüşü daha önemlidir. Aynı dine mensup insanların dünya görüşleri çok zıt olabilir.”⁵⁷⁰

“Hayır, vermedim zaten. Kamhi'nin oğlu vardı, DYP'den aday oldu ama vermedim.”⁵⁷¹

“Vermem ve zaten öyle bir şey ütopya olur. Sayımız çok az ve partilerin kazanmayacak bir kişiyi aday göstereceğini düşünmüyorum. Geçmişte oluyordu ama o zaman nüfusumuz daha kalabalıktı ve aslında ortam daha farklıydı. (...) Yahudi adaya oy veririm diye düşünüyorum ama partisine de bakarım tabii. Mesela AKP'den aday olsa hayatta vermem.”⁵⁷²

“Yok, hayatta vermem. Partisine de bakarım, kendisine de bakarım. Doğru düzgün bir adam değilse Yahudi olsa da vermem.”⁵⁷³

Muhataplarımızın söz konusu soruya verdiği yanıtlar İzmir Yahudilerinin, Yahudi bir adayı diğer değişkenleri göz önünde bulundurmadan desteklemeyeceğini ortaya koyuyor. Yahudi adayın hangi partiden aday olduğu, dünya görüşü ve yetenekleri İzmir Yahudileri, dini inanıştan çok daha önemli. Selim Bey'e **“Niye siyasal anlamda dayanışarak sorunları çözmeyi denemiyorsunuz?”** diye sorduğumuzda şu yanıtı veriyor: *“Biz toplasanız 1800 kişiyiz. Bunların içinde seçmen olmayanlar da var. Nasıl bir dayanışma gösterebiliriz? Göstereceğimiz dayanışmanın nasıl bir etkisi olabilir? Sayımız çok az ve bu nedenle o dediğiniz yollarla sıkıntıları aşmamız mümkün değil.”⁵⁷⁴*

29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinde DP'nin İstanbul'un Adalar ilçesinden aday gösterdiği Musevi cemaati mensubu Yusuf Bahar'ın aldığı sonuç, Yahudilerin diğer değişkenleri hesaba katmadan Yahudi bir adaya oy vermediğinin ve siyasal anlamda dayanışma göstermediğinin yakın zamanda yaşanan bir örneği. Yusuf Bahar'la yaptığımız görüşmede Adalar'da 166 Yahudi yaşadığını, ilçede Ermeni cemaatinin daha yoğun bir nüfusa sahip olduğunu ve Demokratik Sol Parti (DSP)'nin Ermeni bir aday gösterdiğini öğreniyoruz. Yusuf Bahar'ın seçimlerde 124 oy aldığı ve bu 124 oyun içerisinde DP

⁵⁶⁸ Nelson Bey'le görüşme.

⁵⁶⁹ A.H. ile görüşme.

⁵⁷⁰ Leon Bey'le görüşme.

⁵⁷¹ Bernard Bey'le görüşme.

⁵⁷² Yusuf Bey'le görüşme.

⁵⁷³ Sara P. ile görüşme.

⁵⁷⁴ Selim F. ile görüşme.

teşkilatlarının ve Müslüman vatandaşların da oylarının bulunduğu düşünüldüğünde ilçede yaşayan Musevilerin kitlesel olarak Bahar'ı desteklemediği açık biçimde görülüyor. Yahudilerden daha fazla Ermeninin yaşadığı ilçede DSP'nin Ermeni adayının 68 oy alması, Ermenilerde de siyasal anlamda bir dayanışma bulunmadığını ortaya koyan başka bir detay.⁵⁷⁵ Bahar'a *“İstanbul Musevi cemaatini, civardaki Musevi ileri gelenleri ziyaret edip destek talebinde buldunuz mu?”* diye sorduğumuzda *“Cemaatimizden hiçbir destek almadım. Cemaatimiz bu seçimde de diğer seçimlerde olduğu gibi tarafsızlık ilkesine sadık kaldı”* yanıtını veriyor. *“Seçimlerde Adalar'daki Museviler sizi destekledi mi?”* diye sorduğumuzda ise *“Desteklemedi. Yarış Türkiye genelinde AKP ve CHP arasında geçti. Adalar da bu yarışın içinde oldu. Parti faktörü önemli oldu. Dinimin seçim sonucuyla hiç bir ilgisi yok”* yanıtını veriyor ve Adalar'daki Yahudilerin diğer vatandaşlar gibi oy verdiğini, Musevi olmasının seçim sonucuna negatif ya da pozitif bir katkı koymadığını ortaya koyuyor.⁵⁷⁶

Yahudiler, siyasal anlamda dayanışma içerisinde olmasa da Yahudi milletvekili veya belediye başkanı olması gerektiğini net bir şekilde dile getiriyor. İzmir Yahudilerine *“Yahudi bir belediye başkanı / milletvekili olsun ister misiniz?”* diye sorduğumuzda şu yanıtları alıyoruz:

*“Bu olmayacak duaya ‘amin’ demek gibi bir şey.”*⁵⁷⁷

*“Azınlıkları temsilen 1-2 tane olsa çok iyi olur. Bakın DP zamanında her dönem 3-4 tane oluyordu. Hatta onlar da Yassıada'ya gittiler.”*⁵⁷⁸

*“Açıkçası fark etmezdi. Ama Türkiye'nin yakın tarihinde böyle bir şey yok ve olmayacak bir şey. Aslında olmayacak değil, olamayacak bir şey. Sadece Yahudiler için değil, azınlıklar için konuşuyorum. Kürt, Laz, Çerkez; milletvekili oluyor ama Yahudi, Ermeni, Rum olacağını sanmıyorum... Uzun yıllar boyunca böyle olduğu için insan da alışıyor tabi.”*⁵⁷⁹

*“Böyle bir olasılık yok. Belki çok küçük yerlerde olabilir, bilemiyorum. En son seçimde Adalar'dan bir genç çocuğu aday göstermişler. Demek orada bir potansiyel var ki aday yapmışlar. Ama bakın kazanamadı. Yahudi diye kazanamaz. Bence yeteneği varsa kazanır.”*⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ 29 Mart 2009 seçimlerinin Adalar'daki sonucu için bkz: <http://secim.haberler.com/2009/sonuc.asp?il=adalar> (Erişim Tarihi: 21 Haziran 2009)

⁵⁷⁶ Yusuf Bahar'la 21 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁵⁷⁷ İ.S. ile görüşme.

⁵⁷⁸ Nelson Bey'le görüşme.

⁵⁷⁹ A.H. ile görüşme.

⁵⁸⁰ Leon Bey'le görüşme.

“Böyle özel bir talebim yok ama olması gerekir diye düşünüyorum. İsrail parlamentosunda kaç tane Arap Müslüman var. Yani ekseriyet olduğumuz yerlerde milletvekili de belediye başkanı da seçilebilmeliyiz. Ama Yahudiler kendini ön plana çıkartmak istemiyor bu konuda ve cemaat de sahiplenmiyor. Ama mesela bir İshak Alaton, Üzeyir Garip olsaydı ve onlar politikaya soyunsalardı çok ileri noktalara gelirdi diye düşünüyorum. Politikada yükselir ve belki bakan bile olurlardı. Cemaat de onları sahiplenirdi ve aslında onları tüm toplum sahiplenirdi. Çünkü entelektüel birikimleri var ve insan ilişkileri çok gelişmiş... Meclis'te gayrimüslimleri temsilen bir iki kişi olmalı ve şunu da söylemeliyim ki ben Meclis'te türbanlı olmamasını da yadırgıyorum. Niye Meclis'te türbanlı yok? Toplumun tüm katmanları ve her görüş Meclis'te ifade edilebilmeli diye düşünüyorum.”⁵⁸¹

“İsterim tabi. Ama bana bir şey yapsın, Yahudilere ayrımcılık uygulasin, özel bir hizmet sunsun istemem. Yahudi bir belediye başkanı olsa fena mı olur? Vitrinde bir süs olur, bir farklılık olur, kültürel açıdan bir çeşitlilik olur ve daha değişik bir gözle bakılır başka şeylere.”⁵⁸²

“Hiç fark etmez. Ama ayırım olmamalı. Farklı grupları temsilen insanlar Meclis'te yer alabilmeli.”⁵⁸³

İzmir Yahudileri, Yahudilerin parlamentoda ve yerel yönetimlerde görev almasını istiyor; sadece Yahudilerin değil, toplumun tüm kesimlerinin ve diğer dinlerin mensuplarının da siyasette etkin olmaları gerektiğini düşünüyor. İzmir'deki Yahudi azınlıklar; Yahudilerin siyasal dayanışma içerisinde bulunmayışını, onları siyasette etkin noktalara taşıyacak yeterlilikte nüfus yoğunluğuna sahip olmadıklarını, Yahudilerin siyasete soğuk baktığını ve siyasi partilerin kendilerini aday göstermeye hevesli olmadığını düşündüğünden; Yahudilerin aktif olarak siyasete katılmaları konusunda – yakın vadede – pek umut taşımıyorlar.

İzmir Musevi Cemaati Başkanı Jak Kaya da *“Niye siyasete ilgi göstermiyorsunuz?”* diye sorunca şu yanıtı veriyor:

“Biraz daha öğrencilik döneminiz bitip hayata atıldığınızda politikanın ne kadar acımasız ve menfaate dayalı bir alan olduğunu ve işin sonunda oya dayandığını göreceksiniz. Bugün İstanbul'da bir Yahudi milletvekili adayı tüm Yahudilerin oyunu alsaydı, alabileceği oy 10-12 bindir. Onu partiler niye aday göstermezler? Seçilemeyecek birini partiler aday göstermezler. Demokrat Parti zamanında her dönem gayrimüslim mebuslar oluyordu ama o zaman daha değişikti durum. Bir kere nüfus genişti ve belli bir oy potansiyelleri vardı. Bir de DP, “Biz CHP'den farklıyız” imajı yaratmak istiyordu. Bir de tabi tayinle oluyordu o işler. Zannediyorum o zaman

⁵⁸¹ Bernard Bey'le görüşme.

⁵⁸² Yusuf Bey'le görüşme.

⁵⁸³ Sara P. ile görüşme.

tüm Yahudiler birleşince bir kişi seçebiliyorlardı. Şimdi hepsi birleşse bile bir kişiyi seçemezler."⁵⁸⁴

29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinde, Yahudi bir vatandaşımızı Adalar'dan ilçe belediye başkan adayı olarak gösteren dönemin DP Genel Başkanı Süleyman Soylu ile yaptığımız görüşmede siyasi partilerin azınlıkları aday göstermesinin geniş toplumdan tepki görmediği ve azınlıkların seçim sonucuna sahip oldukları oy potansiyelinden çok daha fazla etki yapabildiği ortaya çıkıyor. Özellikle Yahudi aday gösterme gibi bir tercihlerinin olmadığını ve Yusuf Bahar'ı diğer adayları belirledikleri usulle belirlediklerini ifade eden Soylu, **"Kamuoyundan bir tepki geldi mi?"** sorumuza şu şekilde yanıt veriyor:

*"Hayır. Biz o seçimde Musevi adayımız dışında Alevi aday da gösterdik. Ayrıca iki türbanlı aday gösterdik. Yani toplumda ötekileştirilmeye çalışılan kesimleri siyasetin içine çekmeye çalıştık. O dönemde bir kamplaşma ve ötekileştirme siyaseti sürdürülüyordu ve biz bu kesimlere kendilerini ifade edecekleri bir zemin sunduk. Adaylarımıza toplumdan bir tepki gelmedi. Olumsuz bir tutumla karşılaşmadık. (...) Adalar'a kadar gittim ve kampanyasına destek oldum. Hatta hatırlıyorum bir iki kere televizyonda Musevi bir adayımız olduğunu söyledim. Bunu saklama, geri plana itme gibi bir çabamız olmadı ama özellikle de öne çıkarmayı, onların dini üzerinden siyaset yapmayı da doğru bulmadık... Diğer adaylarımız nasılsa onlar da öyle kampanyalarını yaptılar ve hatta türbanlı adaylarımızdan biri seçildi."*⁵⁸⁵

Süleyman Soylu'ya göre; Yahudi aday, Adalar'da seçimi kaybetmiş olsa da DP'nin demokratik duruşunu pekiştirdi ve dolayısıyla partinin kümülatif başarısına katkı koydu. Soylu, daha sonra yapılacak seçimlerde de azınlıkları ve diğer dezavantajlı grupların temsilcilerini aday olarak gösterebileceklerini söylüyor ve toplumun zenginliğinin siyaseti de zenginleştirmesi gerektiğini savunuyor. Soylu'nun değerlendirmeleri şöyle:

"Aldığımız neticeye bütün adaylarımızın katkısı oldu ve diğer adaylarımız gibi Musevi adayımızın da katkısı oldu. Partimizin geniş kitlelere açık olduğunu, her insanın bu partiden aday olabileceğini, seçimlere girebileceğini göstermiş; partimizin demokrat kimliğine katkı koymuştur. Bizim partimiz parlamentoya çok sayıda gayrimüslim mebus soktu. Hatta son gayrimüslim mebus da yine bizim partimizden seçildi. DP'nin böyle bir geleneği var ve aslında ilk gayrimüslim belediye başkanı da bizim partimizden olabilirdi. (...) Farklı dinden insanları istismar etmeyiz ama bizimle siyaset yapmak isteyen her kesimden insana partimizin kapısını açarız ve talip olmaları durumunda listelerimizde yer veririz. Sadece gayrimüslimler değil, toplumun

⁵⁸⁴ Jak Kaya ile görüşme.

⁵⁸⁵ Süleyman Soylu ile 01.05.2009 tarihli görüşme.

diğer dezavantajlı kesimleri de bizim partimizde siyaset yapacak bir zemin bulabilir. Aslına bakılırsa tüm partilerde kendilerine zemin bulmalıdırlar. Türkiye artık böyle şeyleri aşmış, geride bırakmış olmalı. Farklılıklarımız bu toplumun zenginliğidir ve farklılıkların siyaseti de zenginleştirmesi gerekir.”⁵⁸⁶

Muhataplarımızla yaptığımız görüşmeler çerçevesinde İzmir’deki Yahudi azınlıkların siyasal tercihleriyle ilgili olarak öne çıkan hususları şu şekilde tabloştırmak mümkündür:

	10 Kişide
Ailemin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti veya siyasal eğilim yok.	3
Ailem DP-AP geleneğine oy verirdi.	7
Son seçimlerde CHP’ye oy verdim.	5
AKP’ye oy vermem.	4
Sağ partilere oy vermem.	1
Laiklik ve modern yaşamla ilgili kaygılarım var.	7
İrkçilikle ilgili kaygılarım var.	3
Davos’taki tartışma beni tedirgin etti.	9
Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy vermem.	9
Yahudi bir milletvekili veya belediye başkanı olsun isterdim.	5
Yahudi bir milletvekili veya belediye başkanı seçilebileceğine inanmıyorum.	4
Milletvekili veya belediye başkanının Yahudi olması benim için fark etmez.	3

Tablo-21: Muhatapların Siyasal Eğilimleri Araştırmaya Yönelik Sorulara Verdiği Yanıtlardan Çıkan Sonuçlar.

Görüldüğü üzere; **(i)** İzmir Yahudileri kolektif siyasal davranış göstermemekte, cemaat yönetiminin belirli bir partinin desteklenmesi yönünde kararı, telkini yahut iması olmamaktadır. Cemaat tarafsızlık konusunda son derece hassastır. **(ii)** İzmir Yahudileri oy verecekleri siyasal partiye bireysel çıkarları, kendi mantıkları ve beklentileri dahilinde oy vermektedir. Aynen diğer vatandaşların siyasal karar verme süreçlerinde olduğu gibi; bazen aday, bazen lider, bazen parti programı baskın gelmekte ve öne çıkan bir oy verme kriterleri bulunmamaktadır. **(iii)** İzmir Yahudileri çok partili siyasal yaşamla birlikte genel olarak DP seçmeni olmuş ve 1960 sonrasında da uzun süre merkez sağ siyaset geleneğinin etkisinde

⁵⁸⁶ Süleyman Soylu ile görüşme.

kalmıştır. İzmir Yahudilerinin yukarıda detayları irdelenen nedenlerle 2000’li yılların başından itibaren yapılan seçimlerde genel olarak CHP’ye oy verdiği belirtilmiştir. İzmir Yahudilerinin AKP’ye mesafeli olduğu izlenimi edinilmiştir. (iv) İzmir Yahudileri, Yahudi bir adaya diğer değişkenleri göz önünde bulundurmadan oy vermemekte ve dolayısıyla siyasal anlamda dayanışma göstermemektedir. (v) İzmir Yahudileri, kendi dinlerinde bir belediye başkanına yahut milletvekiline sahip olmak istemekte ve bunu çoğulcu demokrasinin bir gereği olarak görmektedir. (vi) Yahudilerin siyasete pek ilgili olmadığı ve siyasi partilerin de Yahudileri aday gösterme konusunda pek hevesli olmadığı belirtilmiştir. (vii) Siyasi partilerin Yahudi aday göstermeleri nedeniyle tepki almadığı öğrenilmiş; bir partinin azınlık mensuplarını aday göstermek suretiyle topluma uzlaşmacı - eşitlikçi bir mesaj verdiği ve dolayısıyla azınlıkların partinin başarısına sahip oldukları oy potansiyelinden daha fazla oranda katkı koyabildiği belirtilmiştir.

4.6. İZMİR’DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN İSRAİL ALGISI

Muhataplarımızla yaptığımız görüşmelerde ortaya çıkan önemli bir husus da İzmir Yahudilerinin, İsrail’i akraba devlet olarak değil, “akrabaların devleti” olarak algıladığıdır. İzmir Yahudileri, İsrail’i anavatan yahut ikinci bir vatan görme eğiliminde değildir. Muhataplarımız Türkiye’yi vatan kabul etmekte, Türkiye’nin çıkarlarını önceliklerini belirtmekte ve İsrail’in bazı politikalarını onaylamadıklarını vurgulamaktadır. İzmir Yahudilerinin İsrail’in televizyon ve radyolarını takip etmemesi ve ünlü şarkıcılarını tanımaması; İsrail’le çok ilgili olmadıklarını ve dolayısıyla ifadelerinin samimiyetini göstermektedir. Akraba devlet algısının bulunmayış sebeplerinden biri; Türkiye Yahudilerinde bir akraba devletle birlikte yahut bir akraba devletin himayesinde hareket etme geleneğinin olmamasıdır. İsrail; Türk – Yahudi birlikteliğinin tarihi ile kıyaslandığında “daha dün” kurulmuş bir devlettir ve dolayısıyla Türkiye Yahudilerinde, İsrail’le paralel hareket etme gibi bir alışkanlık oluşmamıştır. Diğer bir nedense İsrail’in dil ve alfabesinin Türkiye Yahudilerine yabancı gelmesidir. Ancak İzmir Yahudilerinin İsrail’i tümüyle yabancı bir ülke olarak gördüğü ve İsrail’e yönelik olumlu hisler taşımadığı iddia edilemez. Dindaşlarının, akrabalarının ve eski komşularının yaşadığı ülke olan İsrail’e İzmir Yahudilerinin elbette sempatisi bulunmaktadır ancak bunun, Müslüman Türklerin Azerbaycan’a duyduğu sempatiye benzer olduğu vurgulanmaktadır.

Muhataplarımıza İsrail’e ilişkin olarak özel bir soru sorulmamıştır. Muhataplarımız bazen kendiliğinden, bazen de başka sorulara verdiği yanıtlar yukarıdaki değerlendirmeleri

yapmamıza fırsat vermiştir. Muhataplarımız İsrail'in politikalarına yönelik karşıtlığın Türkiye'deki Yahudilere düşmanlığa dönüştüğünden ve Türkiye'deki Yahudilerin İsrail'le özdeşleştirilmesinden yakınmakta ve şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Yahudilikle İsrail karıştırılıyor bazen. Bilerek yahut bilmeyerek bunu yapıyorlar. İsrail karşıtlığını bize yönlendirenler oluyor. Mesela okumuşsunuzdur; ‘Buraya Yahudiler ve köpekler giremez’ diye yazılar asıldı. Yahudi mallarına boykot çağrıları falan oldu. Bunlar hoş değil. Kayseri’de biri çıktı, Hitler’in ruhuna helva dağıttı. Rahatsız edici tabi.”⁵⁸⁷

“Toplumda Yahudi eşittir İsrail düşüncesi var. Bu çok yanlış. Türk Yahudilerinin çoğu İsrail'in politikalarını benimsemiyor. İsrail'in içinde bile izlenen politikaları kabullenmeyen, reddedenler var. İsrail düşmanlığı, Yahudi düşmanlığı olarak uygulanıyor ve bu bize büyük haksızlık. Bizim ülkemiz Türkiye. (...)Geçtiğimiz haftalarda şahit oldum. Yahudi arkadaşımın dükkanının önüne – rahatsız olduğunu bile bile – araba park eden bir müslüman var. Bu yine arabayı park ettiğinde arkadaşım sinirli bir şekilde dışarı çıktı ve ‘Arabayı çek’ dedi. Müslüman arabadan indi ve bağırmağa başladı; ‘Siz burayı İsrail mi sandınız? Senin dükkanının önü Filistin toprağı mı? Burayı da mı işgal edeceksiniz!’ diye. Ne yapabilirsin? Böyle bir suçlamaya nasıl cevap verebilirsin. Adam arabasını çekmedi ve biz de içeri girdik. Biz onunla kavgaya tutuşsak, kim bizden yana olur?”⁵⁸⁸

“(İsrail’e göç etmeyi) Hiç düşünmedim bir kere lisanını bilmiyorum. Bırakın lisanını bilmeyi; sokakların, caddelerin ismini bile okuyamıyorum. Kendimi yabancı hissettiğim çok nadir memleketlerden biri. Aynı duyguyu Moskova’da yaşamıştım bir de. Şimdi çocukken bana hep sorarlardı kızdırmak için, ‘İsrail’le Türkiye milli maç yapsa hangi tarafı tutarsın’ derlerdi. Cevap vermezdim, çünkü vereceğim cevaba inanmayacaklarını bilirdim. Ama sonra basketbol maçı oldu ikisi arasında ve ben Türkiye’yi tuttum. Benim ülkem Türkiye, vatanım burası. Ha bana sorarsanız ‘Arap-İsrail savaşında hangisini tuttunuz’ diye, tabi ki İsrail. Çünkü orada da bir sürü akrabamız var, eşimiz dostumuz var, taşınanlar var. Bu da böyle ve bunu da böyle kabul etmek lazım.”⁵⁸⁹

“Normal şartlarda (Müslüman Türklerle) aramızda hiçbir şey yok. Ama ne zaman ki Lübnan’da, Filistin’de İsrail kaynaklı bir durum olsa o zaman Yahudi düşmanlığı oluyor ve bizi kendi ülkemizde İsraili gibi görüyorlar. En büyük sıkıntımız da bu bence. Halbuki biz hiçbir biçimde İsrail’le bir ilişki içinde değiliz. (...) Beni İsrail çok ilgilendirmiyor. Beni Türkiye ilgilendiriyor. Kendi ülkemizin politikaları ve dünyada durduğu yer ilgilendiriyor. O nedenle ülkemizin daha bilinçli ve demokratik olmasını istiyorum tabi.”⁵⁹⁰

“Ben belirli şeylerde İsrail’e karşıyım. O yüzden bazı şeylere alınganlık göstermem. Türkiye Cumhuriyeti’nin ali menfaatleri doğrultusunda hareket ederim ve illaki İsrail olduğu için haklı kabul edemem. Ben o Gazze olayları olduğunda 15 gün

⁵⁸⁷ Avram Bey’le görüşme.

⁵⁸⁸ Selim Bey’le görüşme.

⁵⁸⁹ Nelson Bey’le görüşme.

⁵⁹⁰ A.H. ile görüşme.

televizyon izlemedim. Benim de kızım ve torunum var ve orada yaşananlar beni çok fazla üzdü. Olacak şeyler değil, yapılacak şeyler değil... Ama Cuma namazından sonra İsrail bayrağı yakıyorlar. Bunu niye Türkiye’de yapıyorlar? Bunun yapılacağı yer Türkiye değil. Türkiye’deki Yahudiler, belki de o bayrağı yakanlardan daha fazla Türk. İsrail’e değil ama bize yönelik bir yıpratmaya içerliyorum. Bizi İsrail’le özdeşleştirmeleri yanlış.”⁵⁹¹

“... Benim ağabeyim orada oturuyor ama ben İsraili değilim. Kendimi hiçbir zaman İsrail’e yakın görmedim. İzmirliyim, Türküm ve benim menfaatim her zaman kendi ülkemın menfaatiyle birliktedir. İsrail’le bizi eşdeğer tutmaları doğru değil. İsrail’in çoğu politikasını beğenmem, benimsemem. Onlar kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlar ve benim ülkemın çıkarları onunkiyle aynı olmayabilir.”⁵⁹²

“İllyet bağı kurmaları gayet doğal. Azerbaycan’da bir olay olduğunda siz nasıl etkileniyorsanız, ben de öyle etkileniyorum. Orada benim akrabalarım yaşıyor ve bu nedenle oraya bir sempatim var tabii ki. Ama beni vatanım burası. Ben bugün 60 yaşındayım ve oraya gitmek isteseydim çoktan giderdim. Eğer günün birinde gitmek zorunda kalırsam bahçemden bir kavanoz toprak ve çeşmeden bir şişe su alır öyle giderim. Bilmiyorum anlatabildim mi?”⁵⁹³

“İsrail Yahudilerin kurmuş olduğu bir devlet. Ben Türküm ama mensup olduğum dinin bir devleti var ve o devlette benim akrabalarım, arkadaşlarım yaşıyor. Dolayısıyla orayla hissi bir bağlantım var, diyebilirim. Orada teyzem var, teyzemin çocukları var, arkadaşlarım var. Şimdi Türkiye ile İsrail maç yapsa ben Türkiye’yi tutarım. Çok net. Bir kere çarpışsınlar, karşı karışya gelsinler istemem ama eğer musabaka yapıyorlarsa Türkiye kaybetsin istemem. Ben bu tarz musabakalarda muhakkak Türkiye’yi tutarım. Geçenlerde İspanya ile bir maç vardı. Böyle durumlarda Türkiye kazanmasa aklımlı oynattım. Bu sevgi değildir de nedir ve ben bunu söylemek, ispat etmek durumunda olmamalıyım. Birkaç sene önce eşimle Fiyordlara seyahate gittik ve torunmu da götürdüm. O zaman 8 yaşındaydı ve orada son gün özel bir gece yaptılar. Bütün ülkelerin bayrakları vardı. Torunum Türk bayrağını görünce öyle bir koşturdu ki, bütün gece Türk bayrağını salladı ve masamıza Türk bayrağı koyduk. Ne koyacaktık oraya? İsrail bayrağı mı koyacaktık?”⁵⁹⁴

İzmir Musevi Cemaati Başkanı Jak Kaya da diğer muhataplarımız gibi İsrail karşıtlığının Yahudi karşıtlığına dönüşmesinden yakındıktan sonra ırkçılığa karşı olduklarını belirtiyor ve şöyle diyor:

“Bir kere bizim İsrail’le bir organik bağımız yok ve biz Türk vatandaşlarıyız. Ama bu olaylar (2009’un başında Gazze’de yaşananlar) Türkiye’de bir Yahudi düşmanlığına sebebiyet verdi, yorumu doğrudur. Bu bir gerçek ve biz bu yüzden üzüntü duyuyoruz. İsrail’e yönelik bir tepkiyi anlayışla karşılıyoruz ama Yahudi

⁵⁹¹ Leon Bey’le görüşme.

⁵⁹² Bernard B. ile görüşme.

⁵⁹³ Yusuf A. ile görüşme.

⁵⁹⁴ Sara P. ile görüşme.

düşmanlığına yönelik ırkçı tepkiler bizi çok üzüyor. (...) İzmir’de de bazı havralarımızın duvarına “Katil İsrail” diye yazıldı. Şimdi halkımız İsrail’le Yahudileri karıştırıyor ve bizi İsrail’le eşdeğer tutuyor. İsrail’e olan tepkisini Türk Yahudilere yansıtıyor. Bu tabii hiç adil bir davranış değil. (...) İrkçilik akımı yükseldiğinde ilk hedef alınan hep Yahudiler olmuştur. Tabii ırkçılığa sonuna kadar karşıyız ve aklı başında herkesin karşı olması gerekir.”

Bu çerçevede öne çıkan bir başka husus ise bazı medya organlarında yayımlanan Yahudi karşıtı haberler olmaktadır. Bu haberlerde de İsrail’in politikalarına karşı yayınların bilerek / bilmeyerek Yahudi düşmanlığına dönüştürüldüğü, Türkiye Yahudilerinin tedirgin edildiği ve toplumdaki birlik ve beraberliğin olumsuz etkilendiği vurgulanıyor. Yahudiler, yanlış işlere karışan Yahudilerin dinlerinin özellikle vurgulanmasının tüm Yahudilerin imajına zarar verdiğini belirtiyor. Muhataplarımızın konuyla ilgili görüşleri şöyle:

“Bu ‘Yahudi asıllı işadami’ tabiri çok yanlış... 10 yıl kadar önce, hatırlıyorum; bir grup genç kokain aleminde basılıyor ve içlerinden sadece biri Yahudi. Ertesi gün gazeteler ‘Yahudi asıllı gencin evinde kokain partisi’ diye başlık atıyor. Yahudinin biri piyasayı dolandırıp kaçtığında ‘Yahudi asıllı işadami’ deniyor ve tüm Türk Yahudiler rencide ediliyor. Ama bir Yahudi yurt çapında ya da dünya çapında bir başarı gösterdiğinde, bir ödül aldığına dini vurgulanmıyor. Bence samimi olmamız lazım. Türkiye basını ve kamuoyu bizimle ilgili bir karar vermeli. Çelişkili davranmamalı. Biz kimiz? Bu sorunun cevabını biz biliyoruz ama bilmeyen çok insan var.”⁵⁹⁵

“Ben onları (Yahudi karşıtı yayınları) izlemiyorum. İnşallah deve kuşu misali değilimdir. Bilmiyorum, belki de kafamı kuma gömüyorum. Ama size bir şey söyleyeyim, Yahudi olmak zor. Sadece Türkiye’de değil dünyanın diğer ülkelerinde de zor. Fransa’ya da gitsen, ABD’ye de gitsen aynı. Hatta İsrail’de de aynı. Orada da Seferad - Aşkenaz çekişmesi var.”⁵⁹⁶

“(Yahudi karşıtı yayınları) Okuyorum. Tedirgin olmuyorum ama üzülüyorum. O yazıları yazarların çoğundan daha uzun zamandır Türkiye’deyim. Kurallara onlardan daha çok uyuyorum ve daha çok vergi ödüyorum. Buna rağmen benimsenmiyoruz diye üzülüyorum. Sırf bu nedenle değil, bunları okuyan cahil kesimi yanlış yönlendirdiklerini düşünüyorum. 2-3 kişinin söylemiyle galeyana gelen bir toplumuz biz.”⁵⁹⁷

“Türk basınında ‘Yahudi asıllı işadami’ diye bir vurgu vardır. Ne demek Yahudi asıllı işadami? Normal işadami işte. Ama ben artık bu tarz şeylere takılmıyorum. Aslında bu tarz şeyler de epey azaldı. İstanbul’daki cemaat bu işi kovalıyor ve bir kısım yayın organları dışında çok azaldı ve yok denecek düzeye geldi. Bunu özellikle yazar medya grupları da var ama ben zaten onları okumuyorum.”⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ Selim Bey’le görüşme.

⁵⁹⁶ Nelson Bey’le görüşme.

⁵⁹⁷ A.H. ile görüşme.

⁵⁹⁸ Bernard Bey’le görüşme.

“İzmirli de artık medyanın etkisiyle kendi bünyelerinde olmayan şeylerle tanışıyor. TV’yi açıp görüyorsunuz. Orada sizin hiçbir şekilde kontrol edemediğiniz olaylar oluyor ve bu manipüle edilen olaylar nedeniyle siz burada tedirginlik yaşıyorsunuz. Mesela Davos olayından sonra yeni bir 6-7 Eylül olabilirdi. Belki biraz daha ileri gidilse olacaktı ve biz İzmir’de yaşıyor olmamıza rağmen bundan etkilendik. (...) Bunlar beni çok etkiliyor ama yapacak bir şeyim yok. Sadece haberler değil; haber sitelerinin yorum kısımlarına bir bakın, oraları bir açıp okuyun ve yazılanları görün. Onları okuduktan sonra başka bir söz söylemeye gerek yok. Benim bunlarla tek başıma mücadele etmem mümkün değil. Bir Milli Gazete, Vakit, Yeni Şafak... Buralarda çıkan yazıları illa ki bir Yahudinin mi tekdir etmesi gerekir. Buralarda oluşan suçlar için kendiliğinden bir kamu davası açılmaz mı, savcılık harekete geçmez mi?”⁵⁹⁹

4.7. AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNDE İZMİR’DEKİ YAHUDİ AZINLIKLARIN DEVLET VE GENİŞ TOPLUMLA İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞİM VE GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLERİ

Avrupa Birliği’nin insan hakları ve temel özgürlükler çerçevesinde azınlık haklarının üye ülkelerde gerçek anlamda yaşama geçirilmesi konusunda benimsediği yaklaşım; müzakere sürecinde Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin önemli bir gündem maddesini oluşturmaktadır. AB’nin Türkiye ile ilgili yayımladığı ilerleme raporlarında Türkiye’deki azınlıkların – ve azınlıklardan farklı olarak diğer etnik, dinsel, dilsel grupların – durumları ayrı bir başlık olarak incelenmektedir. Türkiye 2000’li yıllardan itibaren anayasal ve yasal düzenlemelerle bünyesinde bulunan azınlıkların ve diğer dezavantajlı grupların özgürlük alanlarını genişletmeye ve eşitlikçi politikalar uygulamaya çaba sarf etmektedir. Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde yaptığı eşitlikçi yasal düzenlemelerin uygulamada Yahudi azınlıkların yaşam koşullarına etki edip etmediği İzmir Yahudileriyle yaptığımız görüşmelerde irdelenen bir başka konu olmuştur. Muhataplarımıza **“AB’ye uyum sürecinde devletle ve Müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?”** şeklinde sorduğumuzda aldığımız yanıtların bazıları şöyledir:

“Daha önce de ifade ettiğim gibi bizim devletle ilişkilerimiz uzun yıllardan bu yana çok iyi ve AB’ye uyum sürecinden bu anlamda bir beklentim yok. Demokrasi öncesi uygulamalar ayrı. Ancak biz uzun yıllardır bir baskı görmüyoruz.”⁶⁰⁰

“Oldu tabii. Bir takım konuşamadığımız şeyleri daha rahat konuşuyoruz diyebilirim. (Böyle bir araştırma için) mülakat verirdim ama bazı şeyleri dile

⁵⁹⁹ Yusuf Bey’le görüşme.

⁶⁰⁰ İ.S. ile görüşme.

getirmekte daha çekingen davranırdım. (...) Tabi dünya değişti, şartlar daha iyiye gitti ve bunda AB'nin de rolü oldu. Mesela bugün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi var. İnsanlar gidip müracaat ediyorlar. Türkiye bunların dışında kalmaz.”⁶⁰¹

“Kesinlikle bir yumuşama var. ‘Devlet artık daha demokratik, daha esnek’ diyebilirim. Bir de 10 sene önce hayal bile edilemeyecek şeyler bugün televizyonlarda tartışılıyor. Yahudiler televizyona çıkıyor ve çatır çatır konuşuyor. Sadece Yahudilerle ilgili değil, diğer azınlıklarla ilgili olarak da aklımızdan bile geçmeyen şeyleri duyuyoruz. Bu tabi hep AB'nin etkisiyle yaşanan değişimler. (Böyle bir araştırma için) sizinle konuşurdum çünkü size güven duydum ve eskiden de olsa konuşurdum.”⁶⁰²

“... İzmir cemaati olarak hiçbir sıkıntımız olmadı. Ben cemaatleyken her yeni vali geldiğinde ziyaretlerine giderdik ve “biat etmeye” geldik derdik. Ne sıkıntımız olsa hemen çözüldü. şimdi de öyle...”⁶⁰³

“... AB çerçevesinde bir değişiklik olduğunu sanmıyorum. Hatta tam aksine bakarsanız son 5-6 senede azınlıklara karşı daha beter bir ayırma var toplumda. Sadece azınlıklara değil, şehir olarak İzmir de tepki görüyor. Radikalizm artıyor ve modern yaşama tepki gösteriyor, onu da dışlıyor.”⁶⁰⁴

“İzmir ačiusından sorarsanız olmadı. Zaten bizim İzmir’de rahatımız yerinde. Ama devlet katında azınlıklara yaklaşma ve ön plana çıkarma eğilimi oldu ve AB’ye uyum sürecinde Yahudiler çok inisiyatif aldı, Türkiye’yi dünyaya iyi şekilde lanse etti. ‘Biz burada iyiyiz, sorumlunuz yok, ülkemizden memnunuz’ dediler. Bunun karşılığında devletin sevgisi ve ilgisi arttı diye görüyorum.”⁶⁰⁵

“AB kriterlerinin yaşama geçmesiyle tabi bir rahatlama oldu. AB’nin getirdiği insan hakları, kişi hak ve özgürlükleri ve buna uygun olarak düzenlemeler bize de yansdı. Sadece insan hakları değil, çevre ve gıda konusunda getirilen yeni tedbirler ve bazı standartlar da güzel oldu. Ama Türkiye’nin genel anlamda çağdaşlaşmasıdır bu, bize özel bir değişim yok.”⁶⁰⁶

“AB yokken de bir problemim olmadığından bir değişiklik olduğunu söyleyemem.”⁶⁰⁷

“Devlet daha esnek diyebilirim. Ama toplum çok daha radikal. AB süreci benim standartlarıma etki eden bir sonuç doğurmadı. Aslında bana göre kimsenin hayatında değişen bir şey olmadı. Aynen devam ediyor.”⁶⁰⁸

⁶⁰¹ Avram bey’le görüşme.

⁶⁰² Selim F. ile görüşme.

⁶⁰³ Nelson Bey’le görüşme.

⁶⁰⁴ A.H. ile görüşme.

⁶⁰⁵ Bernard Bey’le görüşme.

⁶⁰⁶ Yusuf Bey’le görüşme.

⁶⁰⁷ Selim V. ile görüşme.

⁶⁰⁸ Sara P. ile görüşme.

Görüldüğü gibi İzmir Yahudileri, AB'ye üyelik sürecinde devletle kurdukları ilişkilerde köklü bir değişim olduğunu düşünmemektedir. Muhataplarımız, İzmir Yahudilerinin uzun yıllardır baskı görmeden, toplumla entegre şekilde yaşadığını ve dolayısıyla AB'ye üyelik sürecinde azınlıklara yönelik olarak gerçekleşen eşitlikçi yasal düzenleme ve uygulamaların kendilerini doğrudan etkilemediğini düşünmektedir. İzmir Yahudilerine göre AB ile yürütülen müzakereler Türkiye'deki demokrasinin standartını genel olarak yükseltmiştir ve toplum, daha önce “tabu” olarak kabul edilen konuları özgürce konuşmaya başlamıştır. İzmir Yahudileri, bu genel demokratikleşme atmosferinden azınlık olarak değil; geniş toplumun bireyleri olarak yararlandıklarını düşünmektedir. Bu soruya verilen yanıtları aşağıdaki şekilde tablolandırmak mümkündür:

	10 Kişide
Devletle ve toplumla ilişkilerim eskiden de iyiydi. O nedenle AB sürecinde bir değişim olmadı.	4
AB sürecinde daha önce tabu olarak kabul edilen pek çok konu özgürce konuşuluyor.	2
Devlet azınlıklara daha eşitlikçi ve esnek davranmaya çalışıyor.	5
AB sürecinde geniş toplumda azınlık karşıtı radikal akımlar yükseldi.	2
Türkiye AB sürecinde genel olarak demokratikleşti. Biz de geniş toplumun bir ferdi olarak payımıza düşeni aldık.	3

Tablo-22: Muhatapların “AB'ye uyum sürecinde devletle ve Müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir değişim oldu mu?” Sorusuna Verdiği Yanıtlar.

AB sürecinde tüm dünyaya yayılmış Yahudi lobisinin ve Türkiye Yahudilerinin Türkiye yararına faaliyetler sürdürdüğü bilinen bir gerçekliktir. 1915 Olayları, Ekümenlik, azınlık vakıfları gibi Ermeni ve Rumlarla ilgili konular müzakere sürecinde Türkiye – AB ilişkilerinde sorun yaratabilirken; Yahudilerle ilgili hiçbir konu müzakere sürecinde gündeme gelmemiştir. Yahudiler, Türkiye'yi müzakere sürecinde zora sokacak talepler öne sürmemiş, her fırsatta Türkiye'nin azınlıklara ayrımcılık uygulamadığını vurgulamış ve dolayısıyla uluslararası platformda Türkiye'nin demokratik imajına katkı koyan ve elini güçlendiren açıklamalar yapmıştır. Türkiye Yahudileri, sadece Türkiye hudutları dahilinde değil, dünyanın farklı noktalarında Türkiye lehinde lobi faaliyeti yürütmekte; Türkiye'nin hem AB hem de ABD ile ilişkilerini geliştirme konusunda çaba sarfetmektedir. 1992 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İspanya'dan kovulan Yahudileri kabul etmesinin 500. yılı anısına kurulan

“500. Yıl Vakfı”⁶⁰⁹ Türkiye’nin imajı için Türkiye Yahudilerinin yürüttüğü faaliyetlerin kurumsal çatısı olmaktadır. Vakfın Onursal Başkanı Jak Kamhi Vakfın amacının Türk toplumunun insani vasfını her fırsatta anlatmak olduğunu söylüyor ve faaliyetlerinin niteliği ve etkinliği hakkında şunları kaydediyor:

“Ben kendime Türk Musevisi de demiyorum. Ben kendime Türk diyorum. (...) Başka ülkelerde baskı altında ve hayatları tehlikede olanlara Osmanlı’nın kucak açması sayesinde Türkiye’ye gelen Musevi kökenliler ve diğerleri hepsinin mevcudiyetlerini bu ülkeye borçludur. Türk toplumunun bu insanî vasfını, her fırsatta anlatmak, tanıtmak herkesin görevidir. Bu amaca yönelik kurulan 500. Yıl Vakfı sayesinde örneğin ABD’de, özellikle Musevi kuruluşlara, vakıfların genel kurullarında, Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve takip eden Türkiye Cumhuriyeti’imizde yaşanan bu gerçekleri anlatma olanağı bulunmuştur. Bundan etkilenen özellikle ecdatları Osmanlı ve Türkiye’de ilk sığınma olanağını bulan yabancı ülkelerde yaşayan Musevi kökenliler, Türkiye’yi her fırsatta savunmayı kendilerine minnet borcu addederek görevlerini yerine getiriyorlar.”⁶¹⁰

500. Yıl Vakfı, doğrudan siyasi nitelikli açıklamalar yapmak yerine kültürel ve sanatsal faaliyetlerle Türklerin ve Yahudilerin 500 yıllık aşan dostluğunu ve birlikteliğini öne çıkarmakta, Türkiye’nin bir hoşgörü ülkesi olduğunu vurgulamakta ve Türkiye’nin imajını olumlu anlamda etkileyen adımlar atmaktadır. Örneğin Başbakan Erdoğan’ın 28 Haziran 2006 tarihinde Avrupa Konseyi’nin Yaz Dönemi açılışında “*Düşünce Özgürlüğü*” başlıklı bir konuşma yapacağı gün; Srazburg’taki Avrupa Konseyi fuayesinde 500. Yıl Vakfı tarafından “*Musevilerin Türkiye’deki 700 Yıllık Yaşamından Kesitler*” temalı bir fotoğraf sergisi açılmış ve burada yer alan 40 fotoğraf bir hafta boyunca Avrupa Parlamenterlerinin ve misafirlerin ziyaretine sunulmuştur. Benzer şekilde küratörlüğünü Naim Güler yüz’ün yaptığı “*Sefaradlar ve Türk Yahudileri’nin Yaşam Öyküsü*” başlıklı fotoğraf sergisi Kasım 2006’da Stockholm Etnografya Müzesi’nde serginlenmeye başlamış ve “*Ladino Festival Haftası*” etkinlikleri kapsamında yer alan sergi vesilesiyle Naim Güler yüz tarafından 15 Kasım 2006’da aynı müzede bir konferans verilmiş ve Sefarad Yahudilerinin Türkiye’de huzur içinde yaşadığı vurgulanmıştır.⁶¹¹

Türkiye Yahudileri kültürel ve sanatsal yönü olan faaliyetlerin yanı sıra siyasi nitelikli çıkışlar yaparak da Türkiye’de hükümetlerin elini güçlendirmeye çaba sarfetmektedir. Örneğin Frank J. Gaffney’in Washington Times’ta yer alan makalesinde “*Türkiye’nin hızla*

⁶⁰⁹ Vakfın internet sitesi için bkz.: <http://www.muze500.com/> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2009)

⁶¹⁰ Jak Kamhi’nin Nuriye Akman’a verdiği röportaj, 26 Ağustos 2007 tarihli Zaman Gazetesi.

⁶¹¹ <http://www.muze500.com/content/view/275/252/lang.tr/> (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2009)

İslami faşizme ilerlediğini” söylemesi ve Türkiye Yahudilerinin tehdit altında olduğu iddia etmesi üzerine Türk Musevi Cemaati Onursal Başkanı Bensiyon Pinto, Ahmet Hakan’a verdiği beyanatta şunları söylemiştir: *“Bu yazı Türk-Amerikan ilişkilerini bozmak için tezgahlanmış bir yazıdır. (...) Şunu rahatlıkla söyleyebilirim; ben bugüne değin bize bu kadar içtenlikle yaklaşan başka bir hükümet görmedim. Bugünkü hükümet, bize en büyük desteği veriyor. Vatandaşlık muamelesi görmenin mutluluğunu yaşıyoruz. Dini azınlıklara bu kadar değer veren başka bir hükümet gelmedi. (...) Başbakan Tayyip Erdoğan’ın Yahudi düşmanlığına karşı sağlam bir duruşu var, her fırsatta Yahudi düşmanlığının yanlışlığına dikkat çekiyor...”* Pinto, Ahmet Hakan’a; Gaffney’in yazısının gerçekleri yansıtmadığını ve maksatlı olduğunu vurgulayan bir tekzip metninin cemaat adına Washington Times’a gönderildiği bilgisini vermiştir. Ayrıca Türk Musevi Cemaati, yazıdan duyduğu rahatsızlığı, Amerikan Yahudi cemaatlerine de yansıtmış ve – Pinto’nun ifadesiyle – Amerikan Yahudi cemaatlerine *“Bu rezaletleri durdurun”* çağrısında bulunulmuştur.⁶¹² Bernard Bey, Türkiye Yahudilerinin Türkiye’nin lehinde yürüttüğü lobi faaliyetleri ve vatansever çıkışları nedeniyle Türkiye hükümetleri tarafından daha fazla ilgi gördüğü ve önemsendiğini belirtiyor ve şu değerlendirmeyi yapıyor:

*“İstanbul’daki cemaatin çok kuvvetli, muktendir olduğunu söyleyebilirim. Gelmiş geçmiş bütün Hükümetlerle sıcak ilişkiler geliştirdiler ve şimdiki hükümetle de kuvvetli ilişkileri var. Bu da şöyle oldu. 500. Yıl Vakfı’nın Türkiye Cumhuriyeti’ne katkısı çok oldu. Türkiye’nin kendilerine iyi davrandığını, burada bir sorunlarının olmadığını cemaat; bu Vakıf aracılığıyla bütün dünyada vurguladı ve uluslararası platformda Türkiye’nin prestijini arttıran, işini kolaylaştıran vatansever çıkışlar yaptı. Ben mesela duyuyorum devlet yetkililerinin yaptığı yurtdışı gezilerde mutlaka Yahudi işadamları veya cemaat yönetiminden insanlar oluyor. Bu tabii cemaatin yaptırım gücünü arttıran, aynı zamanda ülkeye bağlılığını da pekiştiren bir şey.”*⁶¹³

Türk Hükümeti’nin AB’ye müzakere sürecinde Yahudilere daha özenli davranmaya başladığını Pinto’nun anılarında okumak mümkün. 6 Eylül 1986’da Neve Şalom Sinagogu’na düzenlenen, 25 kişinin hayatını kaybettiği terör eyleminin ardından kendilerine geçmiş olsun ziyaretinde bulunan en üst düzey yetkilinin İstanbul Valisi olduğunu; ancak 15 Kasım 2003’te aynı sinagoga düzenlenen saldırının hemen ardından olay yerinin İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu tarafından bizzat incelendiğini, Başbakan Tayyip Erdoğan’ın çok sayıda bakanla birlikte yaralıların tedavi edildiği hastaneyi ziyaret ettiğini ve devlet yetkililerinden çok büyük ilgi ve şefkat gördüklerini belirtiyor. Pinto; Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer haricinde neredeyse

⁶¹² Ahmet Hakan, “Türk Musevi Cemaati Tokat Gibi Yanıt Verdi”, 3 Ekim 2005 tarihli Hürriyet Gazetesi.

⁶¹³ Bernard Bey’le görüşme.

tüm devlet erkanının ve siyasi parti liderlerinin kendilerini aradığını yahut ziyaret ettiğini aktardıktan sonra cenazelerin Türk bayrağına sarılması için Valilik'ten istenen izne olumlu yanıt verildiğini ve yaralıların hastane masraflarının devlet tarafından karşılandığını bildiriyor. Pinto, söz konusu terör eyleminin ardından Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün hemen her gittiği ülkede antisemitizmi yeren konuşmalar yaptığını hatırlatıyor.⁶¹⁴ Türk hükümetinin Yahudi cemaatine yönelik sıcak tutumu zaman içinde devam etmiştir. Benzer şekilde Devlet Bakanı Nimet Çubukçu'nun 18 Mart 2007'de Türkiye Musevi cemaatinin tek huzurevi olan İstanbul'daki Matan Baseter Barınyurt Huzurevi'ni ziyaret etmesi Türk hükümetinin yaklaşım farklılığını ortaya koyan bir başka detay olmaktadır. Cemaat Başkanı Silvio Ovadyo, Tophane'de 1991'den bu yana hizmet veren huzurevini ilk kez bir bakanın ziyaret ettiğini belirtmiş ve gazetecilere ziyaretten duyduğu memnuniyeti aktarmıştır.⁶¹⁵

Van Gölü üzerinde bulunan Akdamar adasındaki tarihi Ermeni kilisesinin restore edilerek “anıt müze” olarak açılması⁶¹⁶, YÖK'ün 2008 yılı sonunda dini bayramlarında Yahudi ve Ermeni personel ve öğrencilerinin izinli sayılmasına ilişkin genelge yayımlaması⁶¹⁷ ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim okullarına yönelik olarak sürdürdüğü “ücretsiz kitap” uygulamasının çerçevesini 2009-2010 ders yılından itibaren azınlık okullarını da kapsayacak şekilde genişletmesi⁶¹⁸ AB ile müzakere sürecinde azınlıklara yönelik eşitlikçi politikalar kapsamında değerlendirilebilir. AKP Hükümeti sadece azınlıklara değil, Türkiye'de yaşayan etnik ve dinsel farklılığa sahip diğer grupların da haklarına yönelik genişletici düzenlemelere gitmiştir. 1 Ocak 2009'daki Kürtçe dilinde yayın televizyon kanalı TRT Şeş'in yayın hayatına başlaması ve yine TRT'nin Muharrem ayında (7-27 Ocak 2009) Alevilere yönelik olarak özel yayın yapması bu çerçevede değerlendirilmiş ve medya organları tarafından “açılım” olarak tanımlanmıştır. Bu güncel gelişmelerden esinlenerek İzmir Yahudilerine yönelttiğimiz **“Yahudilere yönelik nasıl bir ‘açılım’ yapılabilir? Örneğin Yahudilerin kutsal günlerinde TRT özel yayın yapmalı mı? Devletten Yahudilere özel bir talebiniz var mı?”** şeklindeki sorulara aldığımız yanıtlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

“Kutsal günlerimizde TRT'nin özel yayın yapması bir ihtiyaç değil. Zaten bayramlarımızda yayın yapan televizyon kanalları var ve aslında uydularla her yere ulaşıyor. Bir açılım ihtiyacı yok ama devlet büyüklerinin kutsal günlerimizi tebrik

⁶¹⁴ Pinto, s. 137-148

⁶¹⁵ “Musevi Huzurevi İlk Kez Bakan Gördü”, 19 Mart 2007 tarihli Radikal Gazetesi.

⁶¹⁶ “Akdamar Kilisesi Açıldı”, 29 Mart 2007 tarihli Sabah Gazetesi.

⁶¹⁷ <http://bianet.org/bianet/azinliklar/111202-yokun-yahudi-ve-ermeniler-icin-tatil-genelgesi-olumlu-ama-genislemek-zorunda> (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2009)

⁶¹⁸ <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/06/19/azinlik.okullarina.ucretsiz.ders.kitabi/531606.0/index.html> (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2009)

etmesi, yazılı açıklamalarla bayramlarımızı kutlaması benim ruhumu okşayan bir şey. Bu durum çok hoşuma gidiyor. Yani gazetelerde ufak bir haber olarak da yer alsın halkımızın bizim bu ülkede yaşamaya devam ettiğimizi bilmesi, varlığımızdan haberdar olması güzel bir şey.”⁶¹⁹

“Ekstradan hiçbir talebim yok. Sadece kanunlar karşısında her yönden eşitlik. Uygulamada eşitlik. Başka hiçbir şey değil.”⁶²⁰

“... Aslında çok büyük bir talebim, arzum yok benim. Sadece devletin bize güven duymasını istiyorum. Yahudiler ‘potansiyel vatan haini’ psikolojisinden kurtulmalı. Bunun altını çizmek istiyorum: ‘Potansiyel vatan haini psikolojisi.’ Gerçekçi olmak gerekirse biz 1800 kişiyiz ve bizim için bir televizyon kanalı gereksiz. Radyo da gereksiz. Türk televizyonları çok iyi ve gelişmiş durumda...”⁶²¹

“Memlekette doğru düzgün Yahudi kalmadı ki açılım yapılsın. 50 sene sonra ölenleri gömecek insan bulamayacağız.”⁶²²

“Son zamanlarda Başbakan ve Cumhurbaşkanı bayramlarımızı tebrik ettiler. Onun dışında ibadethanelerimizin güvenliği sağlanıyor. Bize özel yapılacak bir şey yok. Aşırı radikal kesimi dizginlemeleri ve topluma sağduyu aşılama yeterli bence.”⁶²³

“Biz azınlık olmuş olsaydık böyle sorunlarımız olurdu ama biz azınlık değiliz. Öyle Rumlar gibi, yahut Ermeniler gibi ‘şunu isteriz, bunu isteriz’ tarzında; bu ülkeyi sıkıntıya sokacak şeyleri bu cemaat talep etmedi ve etmez. (...) Rahmetli Piriştina’nın bir Yahudi Mahallesi kurma gibi bir planı vardı; ama ömrü yetmedi. Bence olmalı ve bu tarih yaşatılmalı. Mesela Havra Sokağı etrafı bunun için çok müsait. Orada faal ve metruk vaziyette duran çok sayıda sinagog var, Yahudi evleri var. Böyle bir proje yaşama geçse çok da iyi olur.”⁶²⁴

“Geçmiş kültürümüzü yaşatacak eski eserlerimizi korusunlar. Bu çok yeterli olur.”⁶²⁵

“Bizim çok fazla bir beklentimiz yok. Şimdi ‘Bütün vatandaşlar eşit’ diyoruz ama bence azınlıklar sadece sözde eşit. Bütün uygulamalarda hep bir ayırım oluyor. Siz de vergi veriyorsunuz, ben de vergi veriyorum. Ama camilerin bütün giderleri devlet tarafından karşılanırken, bir havranın veya kilisenin masrafları ve dinle ilgili kişilerin istihdamı devlete ait değil. Müslüman bayramları tatil oluyor ama azınlıkların bayramları tatil olmuyor. Tabi “Ne yapalım” diyor ve kabulleniyorsunuz. Ama televizyon açmak gibi şeyler hayal ve olacak şeyler değil. Bir kere bu rantabl değil, kitle o kadar az ki. Sonra böyle bir kararı alacak bir idare de yok...”⁶²⁶

⁶¹⁹ İ.S. ile görüşme.

⁶²⁰ Avram Bey’le görüşme.

⁶²¹ Selim Bey’le görüşme.

⁶²² Nelson Bey’le görüşme.

⁶²³ A.H. ile görüşme.

⁶²⁴ Leon Bey’le görüşme.

⁶²⁵ Bernard Bey’le görüşme.

⁶²⁶ Yusuf Bey’le görüşme.

“Devletten iki talebim var. Bir; eşit görsünler, eşit davransınlar ve bize de eşit pay versinler. Bu miras, bu eserler bize ait değil; Türkiye’ye ait. Onlar restore edilse biliyormusunuz ne kadar turist gelecek İzmir’e? El atılmıyor ve bu benim gücüme gidiyor. “Demek biz Yahudiyiz diye böyle oluyor” diyorum. İkincisi; bu olayların olamaması. Devlet sürekli olarak çalışma yapmalı ve toplumu bilinçlendirmeli. Ülkenin dışı beni ilgilendirmez, başka ülkelerin ne yaptığı benim umrumda olmaz. Ülkenin içinde, okullarda, televizyonlarda, camilerde, devlet büyüklerinin yaptığı toplantılarda... Topluma sağduyu aşılanmalı ve ırkçılık dizginlenmeli. Şimdi bakın bir yerde olumlu konuşmalar oluyor yirmi yerde aleyhte konuşmalar oluyor. Bunlar olmamalı. Olmayacak şeyler mi istiyorum. Olmayacak şeylerse bile çabalarını görelim, uğraştıklarını görelim. Bırakın çabalamayı körükleyenler oluyor. Körükleme olmasaydı bunlar olur muydu? Körüklendi de oldu bunlar.”⁶²⁷

Dile getirilen bu talepleri şu şekilde tabloşturmak mümkündür:

	10 Kişide
Devletten özel bir talebim yok.	1
Kutsal günlerimiz devlet büyükleri tarafından tebrik ediliyor. Bu devam etmeli.	2
Yasa önünde eşitlik gerçek anlamda sağlanmalı.	4
Havralarımızın güvenliği sağlanıyor. Bu devam etmeli.	1
Radikal akımların yükselmesi engellenmeli.	2
Tarihi eserlerimiz korunmalı.	3

Tablo-23: Muhatapların AB’ye Üyelik Sürecinde Devletten Beklentileri.

Bu yanıtlar; İzmir’deki Yahudi azınlıkların kendilerine özel televizyon / radyo gibi bir talebi bulunmadığını ortaya koymakla birlikte; İzmir Yahudilerinin kendi haklarına ilişkin yeni bir yasal düzenleme yerine mevcut yasaların eşitlikçi bir biçimde uygulanmasını yeterli bulduklarını göstermektedir. “Yasaların eşitlikçi uygulanması” talebi ile kastedilenin; “Yahudilerin de devlet memuru olabilmelerinin önündeki fiili engellerin kaldırılması, camilere ve imamlara tanınan ekonomik kolaylıkların havralara ve hahamlara da tanınması ile Yahudilerin de kutsal günlerinde tatil yapabilmeleri” olduğu ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında beliren diğer talepler ise; (i) Devletin Yahudi vatandaşlarına güvenmesi ve kuşkuyla bakmaması, (ii) Devlet büyüklerinin toplumda gerginlik yaratacak, ırkçı ve radikal İslamcı akımları körükleyecek nitelikte söylemler yerine birlik ve beraberliği pekiştirecek, sağduyulu söylemler kullanması, (iii) Suça karışan Müslüman Türklerin dinini belirtme gereği duymayan

⁶²⁷ Sara P. ile görüşme.

medya organlarının suça karışan Yahudilerin dinini belirtme alışkanlığından vazgeçmesi ve özellikle bazı medya organlarında kasıtlı olarak yer alan ve suç unsuru teşkil eden Yahudi karşıtı yayınlarla ilgili denetimin gerekli kurumlarca yapılması, (iv) İzmir Yahudilerinin tarihi fiziksel mirası olan ve kent tarihinin sembolleri arasında yer alan havra, okul, mezarlık, hastane ve sair yapıların bakımı, restorasyonu ve korunması konusunda bürokratik engellerin kaldırılması ve gerektiğinde maddi destek sağlanması. Bu beklentilerin yanında İzmir Yahudileri, devlet büyüklerinin Yahudi bayramlarını yazılı açıklamalarla kutlamasını ve Emniyet'in ibadet yerlerinin güvenliğini sağlanmasını memnuniyetle karşılıyor ve oldukça önemsiyor; muhatapların memnuniyetlerini açık bir şekilde dile getirmeleri bu uygulamaların devam etmesini arzuladıklarını ortaya koyuyor.

İzmir Musevi Cemaati Başkanı Jak Kaya'ya **“AB sürecinde devletle ilişkilerinizde bir değişim oldu mu”** diye sorduğumuzda AB'nin azınlık haklarını önemseyen duruşunun altını çiziyor ancak İzmir Yahudilerinin AB'nin himmeti yerine hukukun üstünlüğüne güven duyduğunu şu sözlerle belirtiyor:

“Üyelik sürecinde Avrupa Birliği, azınlık haklarının tanınması ve yüzeye çıkartılması konusunda hassasiyet gösterdi ve bu konuyla ilgili olarak yasal düzenlemeler oldu. Yani geçmiş yıllarda devletin el koyduğu taşınmazların iadesi konusunda bir takım düzenlemeler yapıldı. Peki iade ediliyor mu? Henüz tam değil, ama bu konuda çalışma var. İlerleme raporlarında da insan haklarının yanı sıra azınlık haklarının durumu da mutlaka yer alır. Tabi bizim İzmir'de el konulan malımız yok ama karşımıza çelişkili bir durum çıktı: Hevra Havrası. Azınlıkların mülklerini iade etmeye yönelik düzenlemeler yapılırken devlet bizim malımıza el koydu ve bu son derece tuhaf. Ama bir yandan da hukuk işliyor. Hakim önüne gelen davayı yasaya göre yorumluyor ve sonuçlandırıyor. Bu konuda hakim kararını verirken ‘AB var, azınlık hakları tanınsın’ diyemezsiniz. Yargı bağımsızdır ve netice yine yargı yoluyla alınacak. Ama Hevra'ya el konulması çelişkili bir durum ve cemaatimizi çok üzdü.”

“Açılım sorusu”nu Jak Kaya'ya da yöneltiyoruz. Kaya, muhataplarımızdan farklı olarak devletin Yahudi kültürünü tanıtmaya yönelik olarak yayın yapabileceğini söylüyor ve bu talebini şu şekilde gerekçelendiriyor:

“Genel olarak ben pozitif kayırmalara karşıyım. Bu bence tercih edilir bir şey olmamalı ama söylediğiniz doğru; bazı etnik gruplara avantajlar, kolaylıklar ve imkanlar tanındı. Azınlıklar için henüz bu aşamaya gelinmedi ve böyle bir işaret verilmedi. Mesela İstanbul'da bir ruhban okulu var ve yıllardır sürüncemede durur. ‘Devlet bize şunu yapsın, bunu etsin’ diyemiyoruz, isteyemiyoruz şu arada. Kürtlere verdiği ayrıcalıkları azınlıklara da vermesi doğru olur diye düşünüyorum tabi. Denilebilmeli ki ‘Yahudice televizyon serbesttir.’ Biz onu kullanırız, kullanmayız ama

böyle bir hakkımız olmalı. Unutulmamalı ki Kürt toplumu milyonlarla ifade edilebilir ama Yahudi toplumu 20-22 bin kişilik ufak bir kitledir. Böyle olunca büyük etnik grupların bu anlamda önceliği oluyor ve tabii onlar oy potansiyeline de sahipler. Devlet bize televizyon hakkını verse ne olur, vermese ne olur? Ben kaç bin kişiye yayın yapacağım ki? Bir televizyon veya radyo dünyanın masrafı bir olay. Dinleyici kitleniz azsa onu finanse etmek de mümkün olmaz, rantabl değildir. Başka ülkelerde var mı? Var. Mesela Fransa'da haftanın 1-2 saatinde değişik din mensuplarına devlet televizyonunda program yaptırılıyor. Papaz da, haham da çıkıp konuşuyor ve cemaatlerine mesaj verme olanağı buluyorlar. Bu şekilde bir dönüşümlü yayınlara devlet kültürleri tanıtmayı üstlenebilir. Unutmamak gerekir ki bizler de bu ülkede vergi ödüyoruz. Gerçi Yahudi düşmanı kitleyi çevirmek, onlara beraberlik kültürünü aşılama çok kolay değil ve bu Yahudi düşmanlığı Türkiye'ye özgü bir olay değil ama bu yayınlara Yahudi kültürünün tanıtımı mümkün olabilir..."

4.8. İZMİR YAHUDİ CEMAATİNİN YÖNETİMİ VE TARİHİ YAPILARIN DURUMU

1953-1960 yılları arasında görev yapan Rafael David Saban ve 1961-2002 yılları arasında görev yapan Rav David Asseo'dan sonra 24 Ekim 2002'de Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Hahambaşısı olarak 14 Temmuz 2002 tarihinde yapılan seçimle göreve gelen Rav İzak Haleva; tüm Türkiye Yahudilerinin ruhani lideridir. Cemaat 2002 yılında yapılan bu seçim öncesinde Hahambaşının ölünceye kadar görevine devam etmesi teamülünü değiştirmiş; Hahambaşı seçiminin 7 yılda bir yenileneceğini ve bir kişinin tekrar tekrar Hahambaşı seçilebileceğini ilke olarak benimsemiştir.⁶²⁸ 2009 yılında yapılacak olan seçimlerde Yahudi cemaati ve geniş toplumla sıcak ilişkiler kuran ve Hükümet'le uyum içerisinde çalışan Haleva'nın yeniden Hahambaşı seçilmesine kesin gözüyle bakılmaktadır.⁶²⁹

İzmir Yahudi Cemaati, İstanbul Hahambaşılığına bağlı gayriresmi bir kuruluştur. Dernek yahut vakıf statüsünde değildir ve dolayısıyla belli kurallara göre değil, geleneklere göre teşekkül etmekte; yasal olarak değil, fiili olarak tanınmaktadır. Bu durumun avantaj ve dezavantajları söz konusudur. Cemaatin tüzel kişiliğinin bulunmaması onları derneklerin ve vakıfların tabii olduğu denetimlerden azade tutarken; mallara sahip çıkma ve hak arama noktasında kısıtlamaktadır. Mevcut Cemaat Başkanının, İzmir Cemaatini "*İzmir Musevi*

⁶²⁸ "Yeni Hahambaşı Ölene Kadar Değil, 7 Yıl Süreyle Görevde Kalabilecek", 12 Haziran 2002 tarihli Zaman Gazetesi, İnternette Erişim: <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/10/12/haberler/h15.htm> (Erişim Tarihi: 17.06.2009)

⁶²⁹ Pinto, s. 205

Cemaati Hahambaşılığı Vakfı” adıyla resmi olarak teşkilatlandırma girişiminde bulunacağı öğrenilmiştir.⁶³⁰

Türkiye Yahudilerinin sözcülüğünü İstanbul Musevi Cemaati yapmaktadır. Bunun nedeni arada bir hiyerarşi olması değil, İstanbul cemaatinin nüfus olarak daha büyük olmasıdır. Ancak 1992 yılından bu yana İzmir Cemaati de pek çok organizasyona ve Devlet erkanının verdiği resepsiyonlara davet edilmeye başlanmış, ayrı bir kişilik olarak öne çıkmıştır. Tüzel kişiliği olmayan Cemaat, 100 yılı aşkın zamandır yerleşen geleneklere göre, belirli aralıklarla, demokratik yollardan yönetimlerini yeniler. İzmir’deki en büyük havra olan Bet İsrail’de yapılan seçimlerde İzmir’de yaşayan 450-500 kadar Yahudi ailesinin yetişkinleri / ileri gelenleri oy kullanır. Seçimlerde Cemaat başkanının yanısıra 11 kişiden oluşan laik cemaat kurulu ve denetim organları seçilir. Cemaat başkanı, 3 yıllığına seçilir; görev süresi dolan başkan, yeniden aday olabilir. İzmir Musevi Cemaati’nin günümüzdeki başkanı; 2004 yılı sonunda yapılan seçimle göreve gelen ve 2007’de yeniden seçilen Jak Kaya’dır ve başkanlık seçimleri 2010 yılı sonunda yenilenecektir. Cemaat Yönetiminin yasal dayanağı olmasa da fiili olarak tanınmışlığı söz konusudur. Yönetimin devleti temsil eden organlarla; valiyle, belediye başkanıyla ve emniyet müdürüyle sürekli temas halinde olduğu; tüm merciler tarafından tanındığı ve kabul gördüğü anlatılmaktadır.⁶³¹

Cemaat Başkanı ve laik kurul dışında İzmir Yahudilerinin tarihi fiziki mirasını ve aralarındaki dayanışmayı sürdürmek için çok sayıda kurul ve dernek bulunmaktadır. Yaklaşık 150 kişi cemaat yönetimiyle ilgili işlerde gönüllülük esasına göre çalışır ve para almazlar. Her şeyden önce tüm havraların işleyişinden ve ayakta durmasından sorumlu olan ayrı birer Yönetim Kurulu bulunmaktadır. Bunlar o havraların her türlü sorunuyla ilgilenirler. İbadete açık olmayan metruk durumdaki mülklerin sorunlarıyla da cemaat yönetimi kollektif olarak ilgilenir. Diğer yandan **Karataş Hastanesi Derneği** ve buna bağlı faaliyet gösteren **Kadınlar Kolu**, hem hastanenin kurallara uygun bir şekilde hizmet vermesini ve kamu yararına çalışmasını denetlemekte, diğer yandan yaşlılara bakım hizmeti sunmaktadır. Mezarlıkların bakımı, korunması ve defin işlerini yine dernek statüsünde olan **Kutsal Mezarlık Kurumu** üstlenir. Kökleri 1909’a dayanan **Kültür Derneği (Liga)** de tiyatro, sinema, folklor, konferans, müzikli eğlence, yarışma, münazara ve turistik gezi gibi faaliyetlerle özellikle Yahudi gençleri biraraya getirme ve kültürel birlikteliği sürdürme misyonunu üstlenir. Liga’nın örtük amacı da gençlerin karma evlilik yapmasını önlemektir. Ancak Liga vasıtasıyla

⁶³⁰ Jak Kaya ile görüşme.

⁶³¹ Jak Kaya ile görüşme.

erken yaşta tanışan ve adeta kardeş gibi büyüyen çocukların birbirlerine açık olmakta zorlandığı da belirtilmektedir.⁶³²

Bunların dışında bütünüyle gönüllülük esasına dayanan birliktelikler söz konusudur. Cemaat üyelerinin bağışlarıyla yardıma muhtaçlara maddi destek sağlayan **Özer Dalim**; çoğu kadınlardan oluşan ve havraların temizliğini – onarımını üstlenen **Yahudi Tarihi Mirasını Koruma Gönüllüleri**; yine benzer bir amaçla iş gören **Havraların Bakım, Onarım ve Koruma Grubu**; özellikle genç kızların okutulması ve dikiş nakış öğrenmesi gibi amaçlarla biraraya gelmiş ve bugün de çok sayı da aileye maddi destekte bulunan **İyi Niyet Gönüllüleri**; isminden de anlaşılacağı gibi **Mezarlıkların Düzenleme ve Arşivlemesini Yapan Gönüllüler** ve **Spor Gönüllüleri** şeklinde sayabileceğimiz birliktelikler; İzmir Yahudilerinin tarihi fiziksel mirasını koruma ve yaşatmanın yanı sıra ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda bulunmakta, yaşlılara bakım hizmeti sunmakta ve dolayısıyla cemaatin her anlamda bütünlüğünün geleceğe taşınmasına aracılık etmektedir.⁶³³

Uzun yıllar İzmir Yahudi Cemaatine ait tek okul olarak hizmet veren Mezarlıkbaşı'ndaki Talmud Tora İlköğretim Okulu, 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesinin hemen ardından Cemaat Yönetimi tarafından kapatılmıştır. Yasa ile okulun ilköğretim statüsünde hizmet vermesi mümkün olmayınca Cemaat, okula devam etmekte olan 100 kadar çocuğun ailelerini toplamış ve görüşlerini almıştır. Aileler çocuklarını din kitaplarını okuyacak derecede İbranice öğrenmeleri için ilkokulda Tolmud Tora'ya gönderdiklerini; yeni durumda, Talmud Tora'nın 8 yıl eğitim vermesine sıcak bakmayacaklarını; çocukların ortaokuldan itibaren geniş toplumla entegre olmaya başlaması gerektiğini ve dolayısıyla okulun – orta kısım eklenecek yatırım yapılmadan – kapatılması gerektiğini belirtmişlerdir. Velilerin kararı üzerine okul kapanmıştır. Okulun bağlı olduğu Yönetim Kurulu, **Fakir ve Öksüz Çocukları Okutma Derneği** olarak faaliyetine devam etmekte; okul binasının kiraya verilmesinden gelen gelirle yardıma muhtaç çocukları okutulmaktadır. Çocukların din eğitiminde oluşan boşluğu doldurmak amacıyla da bir grup gönüllü anne **Sunday Club** adı altında bir araya gelmiş ve Liga bünyesinde çalışmaya başlamıştır.⁶³⁴

⁶³² Sara P. ile görüşme.

⁶³³ Pardo, s. 203-210

⁶³⁴ Sara P. ile görüşme.

Muhataplarımızın **“İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor?”** şeklinde sorduğumuz soruya verdiği yanıtlar cemaatin birlik ve bütünlük içerisinde yönetildiğini ortaya koymakta ve detaylı şekilde bilgilenmemize fırsat vermektedir. Aldığımız yanıtlardan bazıları şöyledir:

“İstanbul’da bir Hahambaşımız var ve o Türkiye’deki tüm Yahudilerin dini önderi. (...) İzmir’deki cemaat başkanı, cemaatin sorunlarıyla ilgileniyor. Havralarımızın bakım, onarım işleriyle alakadar oluyor. Düğünlerimizi yapıyor. Cemaat içinde hasta var mı, düşkün var mı; bunlarla alakadar oluyor. Cemaatin işi dini ve kültürel konularda dayanışmayı, birlikteliği sağlamak.”⁶³⁵

“Cemaat son derece demokratik bir şekilde yönetiliyor. Cemaat başkanı genelde Yahudilerin sevdiği, kabullendiği bir kişi oluyor. Ben açıkçası cemaatin yönetimiyle ilgili işlere pek karışmak istemiyorum... Maddi gücü olmayanlara yardım ettiğini ve bunu kimseye hissettirmediğini çok iyi biliyorum. Koruyor, kolluyor. Yani dayanışmadan ne anladığınıza bağlı ama dayanışma var. Kötü bir şey olsa hemen haberdar oluyoruz ve yardımlaşma oluyor tabi.”⁶³⁶

“Bir hahambaşımız var ve dini temsil ediyor. Bir de eski tabirle ‘konsey laik’ var. Bu konsey laik, cemaatin mallarıyla ilgili. Hastanemiz var; Karataş hastanesi. Yakın bir tarihe kadar okulumuz vardı ama kapandı tabi talebesizlik nedeniyle bir de bu 8 yıllık eğitim çıktı ya, kapanmak durumunda kaldı. Mezarlığımız var bir tane. Cemaat başkanı bunlarla ilgileniyor ve dayanışmayı canlı tutmaya gayret ediyor. (...) Mesela annem öldüğünde telefonlara toplu mesaj geldi. Çok kalabalıktı cenaze.. Bütün Yahudiler geldi. Gelemeyenler aradı. O Altındağ’daki mezarlığa defnettik.”⁶³⁷

“Bir cemaat yönetim kurulumuz var 10-11 kişiden oluşan. Bunun dışında 5-6 tane farklı hizmetler yapan derneklerimiz var. Ama hukuksal dayanağı nedir, bilemiyorum. Sahip olunan mülklerin hepsi eski ve dolayısıyla bakım gerekiyor. Bunun için ciddi paralara ihtiyaç var ve bu paralar da öyle kolay bulunmaz. Ama cemaat bakım, güvenlik, temizlik ve gereken düzeni sağlamak için elinden geleni yapıyor.”⁶³⁸

“Cemaat son derece şeffaf bir şekilde yönetiliyor. Az da olsa taşınmazların gelirleri var ve birtakım Yahudilerin yardımları var; bunlarla düşkünlere, ihtiyaç sahiplerine yardım ediliyor. (...) Nüfusun azalması gelirleri de düşürdü. Sizin nasıl zekatınız varsa, bizim de ona benzer yardımlarımız var ama o yardımları yapacak insanlar da kalmadı. Yani o bahsettiğiniz yapıların bakımı ve onarımı gibi mevzular (masraflar), cemaate ağır gelmeye başladı. İşte cemaatin aslında vazifesi artık bu; hem yaşlıya – düşküne sahip çıkmak, hem de yapılara sahip çıkmak. (...) Kültürü yaşatma, tarihi yaşatma, gelecek nesillere bir miras bırakma adına bir dayanışma var ki bana kalırsa olması gerekir. Bunu hatta teşvik etmek gerekir ve eğer gerçekten ihtiyacı olanlara yardım ediliyorsa, yaşlılara bakılıyorsa, hastalara tedavi imkanı sunuluyorsa bunu da takdir etmek gerekir.”⁶³⁹

⁶³⁵ İ.S. ile görüşme.

⁶³⁶ Selim F.

⁶³⁷ Nelson A. ile görüşme.

⁶³⁸ A.H. ile görüşme.

⁶³⁹ Leon Bey’le görüşme.

“Hahambaşı son derece sembolik ve hiçbirinin yaptırımı yok. İstanbul’daki cemaat başkanı çok daha ön planda ve onun amacı da İzmir’deki gibi kültürel mirası ileri taşımak ve cemaatin birliğini, beraberliği pekiştirmek, geleneği canlı tutmak. (...) Aslında cemaatin yönetiminde yükü cemaat başkanı çekiyor. Cemaat başkanını; çevresi olan, imkanları olan, gücü olan, hatipliği olan kişiler arasından seçiyoruz. Kurumsallık açısından genelde 3-4 dönem görev yapıyor. Bu iş çok fedakarlık ister. 500. Yıl Vakfı’nı temsilen kendi cebinden kalkıp ABD’ye gidersen mesela ve çok fazla gideri kendi cebinden ödemek durumunda kalırsın. Ama tabii insana prestij katan bir yönü de muhakkak vardır. Cemaat uzun yıllardır birlik ve beraberlik içerisinde sorunsuz yönetiliyor. Herkes fedakarca görev yapıyor. Bu anlamda çok memnunuz.”⁶⁴⁰

“(Babamın vefatının ardından) hemen (Cemaat Yönetimini) aradım ve gerçekten en iyi şekilde ilgilendiler. Bütün işlemleri yaptılar ve benim üzerimden büyük bir yük kalktı. Bütün cenaze işlemleri usulüne göre oldu ve hiçbir aksilik çıkmadı. Altındağ’a defnettik ve sonrasında havrada babam için yedi gece dua okundu. (Cemaat Yönetimiyle ilk) temasım böyle oldu ve içten yardımlarını gördüm.”⁶⁴¹

Muhataplarımızın Cemaat Yönetimiyle ilgili olarak verdiği bilgiler, güncel yazılı kaynaklarda yer alan bilgilerin teyidi olmakla birlikte önemli başka hususları da ortaya koymaktadır. Her şeyden önce İzmir Yahudileri içerisinde Cumhuriyet öncesinde dönem dönem görülen ayrılıkların 21. Yüzyılın başında söz konusu olmadığını, cemaatin birlik ve beraberlik içerisinde yönetildiğini anlıyoruz. Diğer yandan İzmir Yahudileri; cemaatin demokratik, şeffaf bir şekilde yönetildiğine inanıyor ve cemaat başkanı ve laik kuruldan memnun olduklarını ifade ediyor. Cemaat Yönetiminin ilgilendiği işler olarak; havraların ve diğer tarihi nitelikli fiziksel yapıların bakımı ve korunması, bununla ilgili masraflar için fon oluşturulması, düğün ve cenazelerden cemaatin haberdar edilmesi, ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda bulunma, yaşlılara bakım hizmeti sunma ve tüm bunlara ek olarak İzmir Yahudilerini resmi makamlar karşısında ve çeşitli davet ve organizasyonlarda temsil etme ön plana çıkıyor. Bu anlamda Cemaat Yönetiminin İzmir Yahudilerini temsil etme, cemaat içinde dayanışmayı sağlama, Yahudilere ait kültürel ve fiziki mirası geleceğe taşıma konusunda önemli bir misyon üstlendiği; siyasi konularda kolektif hareket etmediği ve pozisyon almaktan özenle kaçındığı anlaşılıyor.

Cemaat Yönetimi, tarihi fiziki mirası korumaya yönelik olarak özveriyle hareket etmekte ve – zaman zaman Büyükşehir Belediyesi’nden yardım görse de – merkezi bütçeden yardım almaksızın herbiri tarihi eser olan bu yapıları korumaya çalışmaktadır. Bu tarihi

⁶⁴⁰ Bernard S. ile görüşme.

⁶⁴¹ Selim V. İle görüşme.

fiziksel miras; havralar, mezarlıklar, eski Hahamhane binası, Karataş Hastanesi ve tarihi Asansör'den müteşekkildir. *Tarihi miras içerisinde en geniş kalemi havralar oluşturmaktadır.* 1940'a kadar 49 havra ve dua evine sahipti. Ancak bu havraların büyük çoğunluğu çeşitli tarihlerde çıkan yangınlarla yok oldu. Yangın ve diğer afetlerin ardından yeniden inşa edilenlerin çoğu da cemaatsizlik nedeniyle ibadete kapandıktan sonra kaderine terk edilince birer harabeye döndü. İzmir'de bugün sadece, 9'u Havra Sokağı bölgesinde bulunan 13 havra ayakta durmaktadır. Havra Sokağı'nda çok sayıda havranın bulunma sebebi farklı bölgelerden göçle gelen Yahudilerin kendi geleneklerine göre ibadet edecekleri farklı havralar inşa etmesidir. Yahudilerin aynı mahallelerde oturduğu düşünüldüğünde çok sayıda havra aynı bölgede inşa edilmiştir. 19. Yüzyıla doğru gruplar arasındaki dinsel nüaslar ortadan kalkmış, aynı havralar kullanılmaya başlamış ve İtalyan modeline benzer modern bir mimari taşıyan havralar ibadete açılmıştır.⁶⁴² İzmir'de ayakta duran 13 havra şunlardır:

Havra Sokağı Bölgesinde; Ets Ha Hayim (Hayat Ağacı)⁶⁴³, Portekiz Havrası⁶⁴⁴, Şalom (Barış - Aydınlar) Havrası⁶⁴⁵, Foresteros (Yabancılar) Havrası⁶⁴⁶, Algazi Havrası⁶⁴⁷, La Sinyora (Hanımefendi) Havrası⁶⁴⁸, Bikur Holim Havrası⁶⁴⁹, La Hevra (Talmud Torâ) Havrası⁶⁵⁰, Bet Hillel Havrası⁶⁵¹, ***Karataş'ta;*** Roş A'har Havrası⁶⁵² ve Bet İsrail Havrası⁶⁵³,

⁶⁴² Pardo, s. 119

⁶⁴³ Bizans Döneminden kalmadır ve tekrar tekrar inşa edilmiştir. En son 1851 yılında bugünkü haliyle inşa olmuştur. Ayakta durmaya devam etmektedir ancak son derece bakımsızdır. İbadete kapalıdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 121-122)

⁶⁴⁴ 1569'da Kuzey Afrika ve Venedik'ten göç eden Marranolar tarafından yapıldığı rivayet edilir. Göç yönünü belli eden tek İzmir havrası olma özelliğini taşımaktadır. Uzun süre şehrin en büyük havrası olarak kaldığı bilinir. Sabetay Sevi hareketine merkezlik etmiştir. 1976 yılında yandıktan sonra restorasyonu tam olarak yapılmayan ve 2005'e kadar depo olarak kiraya verilen bina bugün harap vaziyettedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 124-126)

⁶⁴⁵ Antik nitelikli havralardan biridir. 2005 yılında World Monuments Fund'tan sağlanan fon ve cemaat ileri gelenlerinin bağışlarıyla restore edilmiştir. Bakımlı ve şık görünümüyle La Sinyora ile dönüşümlü olarak öğle duasında ibadete açıktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 127-131)

⁶⁴⁶ 1600'lerden kalma bu tarihi yapı defalarca yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Cemaat için manevi değeri olan bu yapıyı bugün çatısı yoktur, dört duvardan ibaret kalmıştır ve harabe şeklindedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 132-134)

⁶⁴⁷ İbadete açık antik nitelikli havraların en büyüğü olan Algazi, 1997 ve 2007 yıllarında cemaat ileri gelenlerinin katkısıyla restorasyon görmüştür. Restorasyonlarla son derece şık ve bakımlı bir mekan haline gelen Havra, Şabat akşamları ve bayramlarda ibadete açıktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 134-139)

⁶⁴⁸ 1660'larda inşa edildiği rivayet olunan La Sinyora, 1997 ve 2006'da restorasyon görmüştür. İzmir Cemaatinin övünç kaynaklarından biri olan Havra, Şalom'la dönüşümlü olarak öğle dualarında ibadete açıktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 140-147)

⁶⁴⁹ 1724 yılında inşa edilen bu havra 1742 ve 1772 yıllarında çıkan yangınlarda tamamen yanmış 1802'de bugünkü haliyle inşa edilmiştir. Yeterli din adamı olmadığından Algazi Havrası'yla dönüşümlü olarak 2 haftada bir Cumartesi sabahı ve büyük bayramlarda ibadete açılır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 148-153)

⁶⁵⁰ 1600'lü yıllardan kalma antik nitelikli Havra'nın tavanı 1999 yılında çökmüştür. Birkaç yıl içinde harabeye dönen Havra'nın restorasyonuna ilişkin olarak Büyükşehir Belediyesi ve Kültür Bakanlığı söz vermiştir. Ancak geçen zaman zarfında restorasyona yönelik bir adım atılmamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 153-155)

Karşıyaka'da Mezaket Arabim Havrası⁶⁵⁴, *Alsancak'ta* Saar Aşamayim Havrası⁶⁵⁵ ve yaz aylarında artan Yahudi nüfusuna hizmet etmek için *Çeşme'de* açılan küçük dua evi.⁶⁵⁶

2004-2007 sürecinde Şalom, Sinyora Giveret, Bikor Holim ve Algazi havraları cemaatin imkanlarıyla kapsamlı şekilde elden geçmiş, yenilenmiştir. Binaların yenilenmesi konusunda cemaate, Devlet tarafından bir güçlük çıkartılmadığı ve diğer eski eserler hangi usule göre restore görüyorsa aynı usullerin uygulandığı belirtilmektedir. Ets Ha Hayim, Portekiz, Forestoros, La Hevra ve Bet Hilel Havraları ise acilen restorasyona ihtiyaç duymaktadır. Küçülmekte ve dağılmakta olan bir cemaatin imkanları bu havraları restore etmeye yetmemektedir ve bu konuda hükümetin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. 2002 yılında Ecevit Hükümeti, Hevra Havrası'nın restorasyonunu yapmaya ikna edilmiş, Kültür Bakanlığı ile cemaat arasında bir protokol imzalanmıştır ve restorasyon ihale edilmiştir. Ancak kısa süre sonra göreve gelen AKP Hükümeti, bu ihaleyi iptal etmiş ve Hevra Havrası'nı – mülkiyeti Hazine'ye geçtikten sonra – restore edeceğini belirtmiş ve mülkü Hazine'ye kaydetmiştir. Konuyu yargıya taşıyan İzmir Yahudi Cemaati, iç hukuk yollarından bir sonuç alamamıştır. İzmir Yahudi Cemaatinin önümüzdeki günlerde konuyu AIHM'ye taşımayı düşündüğü öğrenilmiştir.⁶⁵⁷

⁶⁵¹ Ünlü Yahudi din bilgini Haham Hayim Palaçi'nin yaşadığı ev olan ve sonradan ibadethaneye dönüştürülen bu Havra 1986 yılına kadar depo olarak kullanıldı. 2006 yılında çıkan yangında tamamen yandı ve dört duvardan ibaret kaldı. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 155-157)

⁶⁵² İkiçeşmelik bölgesinden Karataş'a taşınan cemaatin bu semtte inşa ettiği ilk havradır. 1890'da yapılan modern nitelikli bu havra 1960'a kadar faal bir şekilde çalışmıştır. İsrail'e göç e Alsancak'a taşınma sürecinin ardından eski önemini kaybeden Havra bugün sadece Pesah, Roş A'şana ve Yom Kipur bayramlarında ibadete açılmaktadır ve bakımlı vaziyettedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 158-160)

⁶⁵³ Karataş'taki nüfus artınca 1905 yılında Sultan Abdülhamit'in özel izniyle cemaat ileri gelenlerinin bağışlarıyla inşa edilmiş, 1907'de ibadete açılmıştır. İç dekorasyonunun bugünkü halini alması 1950'ye kadar sürmüştür. İzmir'in en görkemli ve özgün nitelikli havralarından biridir. Sadece İzmir'in değil, yakın doğunun en güzel havrası olarak kabul edilir. Alsancak'a taşınma ile zaman içerisinde cemaati azalsa da yabancılara gezdirilir, Cuma akşamları ve Cumartesi sabahları ve bayramlarda duaya açılır, Bar Mitzvalarda ve düğünlerde sıklıkla kullanılır. 1997'de onarım gören Havranın 100. Kuruluş yıl dönümü 2007 yılında Hahambaşı Rav İsak Haleva'nın da katıldığı bir dizi törenle kutlanmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 164-172; Ayrıca 100. Yıl Törenleri ile ilgili olarak bkz: <http://www.salom.com.tr/news/detail/5735.aspx> (Er. Tarihi: 16.06.2009); törenle ilgili Cemaat Başkanı Jak Kaya ile yapılan röportaj için bkz: <http://www.salom.com.tr/news/print/5786.aspx> Erişim Tarihi: 16.06.2009)

⁶⁵⁴ 1881 yılında inşa edilen ve Karşıyaka'da yaşayan Yahudi kalmayınca kaderine terkedilen antik nitelikli havranın orijinal kapısı 1981 yılında yurtdışına kaçırılmak istenmiştir. Havra, 1990 yılında Karşıyaka Belediyesi'ne "kültürel faaliyette kullanılma şartı" ile hibe edilmiştir. Belediye harabe durumundaki Havrayı orijinal haline sadık kalarak restore etmiş ve Belediye Konservatuarı olarak hizmete açmıştır. Cemaat, Belediye Konservatuarı'nın başarılı çalışmalarını gördükçe gururlanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pardo, s. 160-163)

⁶⁵⁵ 1950'lerde Alsancak'a taşınmaya başlayan cemaat önce burada bir dua evi kurmuş daha sonra bunu Havra'ya döndürmüştür. İzmir Yahudileri'nin en çok kullandığı Havra budur ve sabah – akşam ibadete açıktır. Sık onarım gören Havra'nın alt kadı Kültür Derneği lokali olarak kullanılmaktadır.

⁶⁵⁶ Pardo, s. 175

⁶⁵⁷ Jak Kaya ile görüşme.

Diğer yandan İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin "Agora Projesi" kapsamında Bet Hilel Havrasını restore etmeyi planladığı, ancak bu konuda henüz bir adım atılmadığı; Konak Belediyesi'nin de Havra Sokağı bölgesinde bulunan 1800'lü yıllardan kalma antik nitelikli Hahamhane Binası'nı restore etmeyi düşündüğü belirtilmiştir.⁶⁵⁸

Cemaatin korumaya çalıştığı diğer bir fiziki miras, mezarlıklardır: (i) İzmir Yahudilerinin en eski mezarlığı olan Bahri Baba zaman içerisinde şehir içinde kaldığından gömüye kapatılmış ve buradaki mezarların hemen hepsi Gürçeşme'ye taşınmıştır. Kız Lisesi, Bahri Baba Parkı ve Güzelyalı'yı Konak'a bağlayan yolun bir kısmı bu mezarlığın üzerinde bulunmaktadır. (ii) Gürçeşme Mezarlığı gömüye kapatılmış eski bir mezarlıktır. Merhum Ahmet Piriştina'nın Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde kısmen temizlenmiş, ışıklandırılmıştır ancak hala bakıma ihtiyacı vardır. Gürçeşme Mezarlığı'nda Josef Eskapa, Hayim Palaçi, Abraham Palaçi gibi önemli Yahudi alimlerin mezarı bulunmaktadır. Palaçi'nin 150 kadar müridi her yıl ölüm yıl dönümünde İsrail'den Türkiye'ye gelmekte ve Gürçeşme Mezarlığı'nı ziyaret etmektedir. Diğer yandan Ribî Eliyahu Kohen, Ribî Eliyahu Abulafya, Ribî Avram Pontromoli, Ribî hayim Becereno gibi ünlü din adamları ve Yahudi önderlerinin çoğu Bahri Baba'dan taşınan mezarları Gürçeşme'de yer alamakta ve inananlar tarafından ziyaret edilmektedir. (iii) Geçmiş dönemde Bornova'ya yerleşmiş bazı zengin Yahudi ailelerin mezarlarının bulunduğu – Aile mezarlığı niteliğinde – Bornova Mezarlığı'na Kokluca Mezarlığı gömüye açılıncaya kadar başka ölümler de gömülmüştür. Bugün bu mezarlık Bornova'nın içinde kalmıştır ve virane durumundadır. (iv) Bugün tüm İzmirliilerin kullandığı ve gömüye açık halde bulunan tek mezarlık Altındağ'daki Kokluca Mezarlığı'dır. Yine merhum Ahmet Piriştina'nın Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde cemaatin son derece memnun kaldığı bir biçimde temizlenmiş, kapsamlı bir şekilde bakım görmüştür. Ayrıca Kokluca Mezarlığı'na cenaze törenlerinin yapılması bir mekan inşa edilmiştir.⁶⁵⁹ Görüştüğümüz muhataplar Belediye'nin Kokluca Mezarlığı'na gösterdiği ilgiden memnuniyetlerini dile getirmekte ve bu nedenle Ahmet Piriştina'yı rahmetle anmaktadır.⁶⁶⁰

Ayrıca 2004 yılında UNICEF tarafından "Bebek Dostu Hastane" ilan edilen ve Yahudilerin dışında tüm topluma hizmet eden *Karataş Hastanesi* ve ona bağlı olarak faaliyet gösteren *Yaşlılar Yurdu*, 1907 yılında Nesim Levi Bayraklı tarafından inşa edilen ve bugün

⁶⁵⁸ Jak Kaya ile görüşme.

⁶⁵⁹ Pardo, s. 177 – 179

⁶⁶⁰ İ.S., Avram S., Nelson A., Leon Bey ve Bernard S. ile görüşme.

Belediye tarafından restoran ve Kültür Merkezi olarak işletilen tarihi *Asansör Kulesi* hem cemaat hem de İzmir için önemli ve tarihi değerde yapılar olmaktadır.

Bu çerçevede yapılan görüşmelerde öne çıkan bir başka husus da cemaatin yeterli sayıda din adamına sahip olmayışıdır. Bu nedenle restore edilmiş, bakımlı havralar dönüşümlü olarak ibadete açılabilir. Var olan din adamlarının çoğu dua okuyucu niteliğindedir ve ileri yaşadadır. Bu durum, tarihinde çok sayıda ünlü Yahudi din bilgini olan İzmir için oldukça üzücüdür. Din adamı konusunda ileride sıkıntı yaşanabileceğini öngören Cemaat Yönetimi, 1980’li yıllarda *İzak Alaluf* adında bir genci İsrail’deki Yeşiva’ya göndermiştir. Yetenekli ve donanımlı bir Haham olan Alaluf, İsrail’deki eğitiminin ardından bir süre İzmir’de Hahamlık yapmıştır ancak şu an İstanbul’da hizmet vermektedir. Cemaat Başkanı Kaya, din adamı konusunda sıkıntıları olmadığını belirtmekte; tek sıkıntılarının genç din adamı yetiştirememek olduğunu vurgulamaktadır.

Cemaat Başkanı Jak Kaya, aklı başında her insanın ırkçılığa karşı çıkması gerektiğini belirttikten sonra siyasi amaçlarla yönlendirilen Yahudi düşmanlığını önlemenin mümkün olmadığını ancak cehaletten kaynaklanan Yahudi düşmanlığının kültürlerin birbirlerini tanımasıyla aşılabildiğini belirtiyor. Tanıtım faaliyetinin son derece masraflı bir faaliyet olduğunu belirten Kaya, TRT’nin - Fransa’da olduğu gibi – bir kanalında haftanın belli bir günü Yahudi kültürünü tanıtıcı yayın yapmasının uygun olabileceğini düşünüyor ve cemaatin tanıtım faaliyetleriyle ilgili şu bilgiyi veriyor:

“Tanıtım faaliyeti son derece önemli ve çok büyük bütçe gerektiren bir olay. Bunu İstanbul Cemaati çok iyi yapıyor ve çeşitli vesilelerle Yahudi toplumunu geniş topluma tanıtmaya gayret ediyor. Zaman zaman bizim de tanıtım faaliyetlerimiz oluyor. Mesela Bet İsrail Havrası’nın ikinci katına İzmir Yahudileri Müzesi kurduk. Zaman zaman konser ve konferanslarımız oluyor, onlara eşi dostu davet ediyoruz ve kendimizi tanıtmaya gayret ediyoruz.”⁶⁶¹

⁶⁶¹ Jak Kaya ile görüşme.

SONUÇ

Azınlıkların korunması ve maruz bırakıldıkları ayrımcılıkların önlenmesi sadece yaşadıkları devletin insan hak ve özgürlüklerine saygı duymasıyla mümkün olmaz. Azınlıkların kimliklerini, geleneklerini ve kültürlerini koruyup geliştirebilmeleri için “azınlık hakları” adını verilen kollektif olarak kullanacakları başka haklara da ihtiyaçları vardır. Bu nedenle küreselleşme sürecinde sadece insan hak ve özgürlükleri değil, azınlık hakları da uluslararası toplumun duyarlılık gösterdiği ve bilinç geliştirdiği bir konu olmaktadır.

Avrupa Birliği’ne üyelik müzakerelerinin sürdüğü bir ortamda azınlık kavramı, azınlık tanımı, azınlık hakları ve her türlü ayrımcılığın önlenmesi, kültürel çeşitlilik, çoğulculuk, farklılıkların zenginliği, bir arada yaşam gibi kavramlar Türkiye’nin de en önemli gündem maddeleri haline gelmiş ve Türkiye azınlık politikalarını gözden geçirmeye başlamıştır. Avrupa Birliği, Türkiye hakkında yayımladığı ilerleme raporlarında azınlıklarla ilgili gelişmeleri özel olarak ele almakta ve sadece Türkiye’nin Lozan Barış Antlaşması’nda azınlık statüsü verdiği dinsel azınlıklara yönelik değil; diğer bazı etnik ve dilsel topluluklara yönelik olarak da hak genişletici ve eşitlikçi düzenlemeler talep etmektedir.

Sadece bu talepleri karşılamak adına değil, dünyanın çağdaş demokrasileri arasında prestijli bir ülke olabilmek adına, Türkiye; demokrasinin standartlarının yükseltilmesi, hukuk devletinin tüm mekanizmalarının işletilmesi, insan hak ve özgürlüklerinin içselleştirilmesi, azınlıklara yönelik olarak uygulanan ayrımcılıkların ortadan kaldırılması ve onlara kimliklerini, kültürlerini ve geleneklerini koruyup geliştirebilecekleri kollektif nitelikli haklar verilmesi gibi hususlarda bir dizi reform ve açılım yapmış ve yapmayı planlamaktadır. Türkiye bu çerçevede, sadece dinsel azınlıklara değil; etnik ve dilsel açıdan geniş toplumla farklılık arzeden ve “dezavantajlı” olarak algılanan diğer bazı gruplara da daha eşitlikçi yaklaşmayı ilke olarak benimsemiş ve bu konuda adımlar atmıştır.

Atılan bu adımları samimiyetle destekleyen çevreler olduğu gibi, çeşitli kaygılarla mevcut durumun devamından yana olan çevreler bulunmakta; fikir adamları, akademisyenler ve siyasetçiler azınlıklarla ilgili meseleler üzerinde kafa yormakta ve çeşitli vesilelerle görüş bildirmektedir. Bu süreçte azınlıklar, nüfus oranlarının ötesinde önemli ve etkili bir hale gelmiş ve azınlıkların; *“yaşadığı sorunlar, maruz kaldıkları eşitsizlikler, sosyal ve ekonomik durumları, siyasal tercihleri ve temel meselelere bakışları, devlet ve geniş toplumla ilişkileri*

ve devletten beklentileri” gibi konular farklı kesimlerde merak uyandıran bir hal almış, doğru analizler yapabilmek için güncel verilere ihtiyaç duyulmuştur.

Bu noktadan hareketle, “*Nüfus mübadelesinin ardından İzmir’de, tek azınlık grup olarak Müslüman Türklerle baş başa kalan Yahudilerin – 21. Yüzyılın hemen başında – sosyal ve ekonomik durumlarını incelemek son derece yerinde olur ve literatüre katkı koyar*” şeklinde düşünülmüş ve tezimizde; gerek güncel kaynaklardan gerekse Yahudilerle yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilen verilerle İzmir Yahudilerinin Lozan’dan 21. Yüzyıla uzanan süreçte yaşadığı değişim ele alınmıştır. Tezimiz AB’ye üyelik sürecinde İzmir’deki Yahudi azınlıklarla ilgili olarak izlenecek politikalara ve yapılacak analizlere katkı koyacak güncel veriler sunmakla birlikte; İzmir Yahudilerinin geniş topluma tanıtılmasına ve bazı ön yargıların kırılmasına dolaylı yoldan yardımcı olmaktadır.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Tezimizin Birinci Bölümünde azınlık kavramının ortaya çıkışı ve kavramın tanımına ilişkin literatürdeki görüşlere yer verilmiştir. Devletlerin üzerinde mutabık kaldığı bir azınlık tanımı bulunmuyor olsa da *BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Capatorti*’nin azınlık tanımı referans kabul edilmiş ve sonraki izahatlar buna dayanarak yapılmıştır. Aynı bölümde uluslararası ve ulusüstü örgütlerin azınlıklara yönelik gösterdiği duyarlılık ve uluslararası belgelerde azınlıklarla ilgili düzenlemeler sathi olarak ele alınmıştır. Türkiye, azınlık tanımını Lozan Barış Antlaşması’na dayandırmakta ve burada geçen “gayrimüslim azınlık” kavramını Osmanlı geleneğine göre yorumlamakta olduğundan yine aynı bölümde; İslam Hukuku ve Osmanlı geleneğinin gayrimüslimlere bakışı üzerinde durulduktan sonra Türkiye’nin Lozan’a dayanarak yaptığı azınlık tanımı, azınlık olarak kabul ettiği dinsel topluluklar ve bunlara tanıdığı haklar üzerinde çalışılmıştır.

Tezimizin İkinci Bölümünde İzmir’in Osmanlı ekonomisinde öne çıkan bir liman kenti haline gelmesi ve Yahudilerin yanı sıra, diğer gayrimüslim gruplardan aldığı göçle kozmopolit bir yapıya bürünmesi; bu yapının içerisinde Yahudi cemaatinin sosyal ve ekonomik durumları, Sabetaycılık ve Siyonizm akımlarının yayıldığı dönemde yaşadıkları; cemaat yönetimi ve kurumları, cemaatin devletle ve diğer cemaatlerle ilişkileri ve İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Yunan işgali, Kurtuluş Savaşı gibi önemli olaylarda aldığı pozisyon üzerinde durulmuştur. Burada yapılan inceleme sonucunda Yahudilerin, İzmir’in tarihinin ve kent kültürünün önemli bir parçası olduğu anlaşılmıştır.

Tezimizin Üçüncü Bölümünde, Lozan Barış Antlaşması'ndan 21. Yüzyıla uzanan süreçte izlenen azınlık karşıtı politikaların İzmir'deki Yahudi azınlıklara etkisi incelenmiş ve Kurtuluş Savaşı sonrasında 40 bin düzeyinde olan İzmir'deki Yahudi nüfusunun 2009 yılı itibarıyla 1500'ler seviyesine gerilemesinin nedenleri ortaya konmuştur. Bu bölümde öncelikle Tek Parti iktidarının, laik nitelikli bir ulus devlet yaratmak adına izlediği azınlık karşıtı politikalar ele alınmış; Yahudi azınlıkların yaşam biçimlerine, idari örgütlenmelerine, okullarına, dillerine ve iş yaşamlarına müdahaleler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yaşanan 1934 Trakya Olayları, 20 Kura İhtiyatlar ve Varlık Vergisi uygulamasının İzmir Yahudilerine etkileri incelenmiş ve bunlarla ilgili olarak yüz yüze görüşmelerden elde edilen ve daha önce hiçbir kaynakta neşredilmeyen tanıklıklara yer verilmiştir. Yine aynı bölümde İsrail'in kurulması ve oraya yönelik kitlesel göç, DP iktidarıyla azınlık karşıtı politikaların görece azalması ve 6-7 Eylül Olayları'yla ilgili olarak bilgiler verilmiş ve yine bu konulara ilişkin ilk kez neşredilen tanıklıklar aktarılmıştır. 1960'tan 21. Yüzyıla uzanan 40 yıllık zaman diliminde İzmir'deki Yahudi azınlıkların yaşadığı önemli olaylara da yine bu bölümde kısaca değinilmiştir.

Tezimizin Dördüncü Bölümünde, 10 İzmir Yahudisi ile yapılan derinlemesine mülakatların sonuçları okuyucuyla paylaşılmış; 21. Yüzyılın hemen başında İzmir'deki Yahudi azınlıkların kimlik tanımlamaları, azınlık bilinçleri, geniş toplum ve devletle ilişkileri, nüfusu, göç eğilimleri, sosyal yaşamları, aile kurumları, meslekleri, ekonomik durumları ve siyasal tercihleri ile ilgili olarak – gerek bu mülakatlardan gerekse tamamlayıcı nitelikli başka görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında – değerlendirmelerde bulunulmuştur. AB'ye üyelik sürecinde İzmir'deki Yahudi azınlıkların devletle ve geniş toplumla ilişkilerde yaşanan değişim ve Yahudilere özel bir açılım ihtiyacının bulunup bulunmadığı hususu yine aynı bölümde muhataplarla yapılan mülakatlar çerçevesinde ortaya konmuştur.

İzmir Yahudileri ile yaptığımız görüşmelerde ilk olarak kişisel kimlik tanımlaması araştırılmış; İzmir'deki Yahudilerin alt kimliklerini koruma iradesi göstermekle birlikte, Türk üst kimliğini gönüllü olarak kabul ettikleri ve bununla tutarlı bir biçimde; ana dillerini Türkçe olarak beyan ettikleri, çocuklarına Türkçe isimler verdikleri, “Türk değil misin?” sorusundan rahatsız oldukları ve geniş toplumdan “Müslüman Türkler” şeklinde bahsettikleri görülmüştür. Daha sonra İzmir Yahudilerini, geniş toplumdan ayıran en önemli farklılık olarak beliren “dini inancın” nasıl yaşandığı üzerinde durulmuş ve İzmir'deki Yahudi

azınlıkların dinin temel prensiplerine ve sosyal bütünlüğü pekiştirmeye yönelik geleneksel nitelikli ritüellerine uymaya gayret ettikleri öğrenilmiştir.

Ardından Capotorti'nin azınlık tanımının nesnel unsurlarına uyum gösteren İzmir Yahudilerinin, aynı tanımın öznel unsuruna uyum gösterip göstermediği, yani azınlık bilinci taşıyıp farklılıklarını yaşatma adına dayanışma içinde olup olmadıkları araştırılmıştır ve İzmir Yahudilerinin; Lozan'da tanınan azınlık haklarından genel anlamda haberdar olmadıkları, içlerinden bazılarının “azınlık” sözcüğüne yüklenen farklı anlamlar veya sosyal çevrelerinin kendilerine eşitlikçi yaklaşması nedeniyle kendilerini azınlık olarak görmedikleri, ticari ve siyasi konularda kollektif hareket etmedikleri, geniş toplumla zorunlu ilişkiler dışında gönüllü ve sık ilişkiler geliştirdikleri tespit edilmiştir. Diğer yandan Yahudilerin; eski alışkanlıkların eseri olarak büyük oranda aynı semtte yaşadıkları, cemaat içi evlilikler ve dini törenler nedeniyle sık karşılaştıkları, birbirlerinin sorunlarına duyarlılık gösterdikleri, tarihi mirasa sahip çıktıkları, gelenekleri yaşatmaya çabaladıkları ve maddi – manevi her alanda dayanışma içerisinde oldukları saptanmış; bu dayanışmanın kurumsal nitelikte olduğu ve dolayısıyla tanımın öznel unsuruyla örtüldüğü görülmüştür.

Görüşmelerde araştırılan bir diğer konu İzmir'deki Yahudi azınlıkların geniş toplumla kurduğu ilişkilerin niteliğidir. Yapılan görüşmeler neticesinde İzmir Yahudilerinin genelde; bireysel olarak geniş toplum tarafından dışlanmadıkları, çok sayıda Müslüman arkadaşına sahip oldukları, birbirlerinin evlerine karşılıklı ziyaretler yaptıkları, yanlarında Müslüman personel çalıştırdıkları, dinleri nedeniyle müşteri kaybı yaşadıklarını düşünmedikleri öğrenilmiştir. İzmir Yahudilerinin birey olarak geniş toplumla kurdukları ilişkilerde genel anlamda sorun bulunmazken; azınlık grubu olarak geniş toplum tarafından ötekileştirilebildikleri, zaman zaman yabancı / misafir görüldükleri, ırkçı ve İslamcı akımların yükseldiği dönemlerde tedirgin olabildikleri tespit edilmiştir.

İzmir Yahudilerinin devletle kurduğu ilişkiler üzerinde de durulmuş ve devlet dairelerinde iş görmeme – iş yavaşlatma tarzında farklı muamele görmedikleri, askerlikte geçmiş yıllarda maruz bırakıldıkları bazı ayrımcılıkları artık yaşamadıkları; yani birey olarak devletle kurdukları ilişkilerde eşitsizlik görmedikleri anlaşılmıştır. Ancak Yahudilerin, bir azınlık grubu olarak maruz bırakıldıkları bazı eşitsizlikler 2009 itibariyle devam etmektedir. Yapılan görüşmelerde Yahudilerin hakimlik, savcılık, diplomatlık gibi önemli bürokratik kadrolarda ve genel olarak devlet memurluğunda istihdam edilmedikleri; devletin camilere ve

Müslüman din adamlarına sağladığı maddi imkanları havralara ve Yahudi din adamlarına sağlamadığı; Yahudilerin kutsal günlerinde tatil yapma hakkı bulunmadığı öğrenilmiştir.

İzmir'deki Yahudi nüfusunun hızla azaldığı ve 2009 yılı itibariyle 1500'ler düzeyinde olduğu öğrenilmiştir. Nüfusun yaşlı olması nedeniyle yaşanan ölümler; Yahudi gençlerin iş, eğitim ve evlilik gibi nedenlerle başta İstanbul olmak üzere ticari hayatın canlı, Yahudi nüfusun yoğun olduğu yerlere taşınması gibi etkenler buna sebep olmaktadır. Cemaat yönetiminin göçü engelleme veya doğurganlığı teşvik etme politikası yoktur. İzmir ekonomik anlamda bir cazibe merkezi haline gelmedikçe, göçü durdurmanın mümkün olmayacağı ve bu nedenle orta vadede cemaatin dağılabileceği ifade edilmektedir. Diğer yandan Yahudi ailesinin toplumla entegre olmakla birlikte karakteristik özelliklerini korduğu; karma evliliklerin ilk etapta tercih edilmediği ancak son derece yaygın olduğu öğrenilmiştir.

İzmir Yahudilerinin genel olarak ticaret yaptıkları ve aile işlerini devam ettirme eğiliminde oldukları; bunun dışında pek çok farklı meslek dalında faaliyet gösterdikleri ancak istisnai durumlar dışında devlet memurluğu yap(a)madıkları öğrenilmiştir. 1948-1952 döneminde İsrail'e gidenler; genellikle Varlık Vergisi ya da savaş koşulları nedeniyle işleri bozulmuş, milli iktisat politikaları nedeniyle işsiz kalmış, marjinal sektörlerde çalışan yahut işsiz Yahudilerdir. Dolayısıyla İsrail'e göç etmeyip Türkiye'de kalan Yahudiler üst gelir grubuna üye olanlardır ve 2009 itibariyle İzmir Yahudilerinin genel anlamda o dönemki konumlarını koruyup geliştirerek üst gelir grubunda olmaya devam ettikleri görülmüştür.

Diğer yandan İzmir Yahudilerinin yaşadıkları kente düşkün, İzmir'de yerleşiklik konusunda ısrarcı oldukları anlaşılmış; Türkiye'nin ve dünyanın diğer yerlerinde Yahudilerin yaşadıkları sıkıntıların İzmir'de daha az yaşandığına inandıkları öğrenilmiştir. İzmir'deki Yahudi azınlıkların İstanbul Yahudilerine kıyasla Müslüman Türklerle daha entegre olduğu görüşü öne çıkmıştır. Aynı zamanda İzmir Yahudilerinin, İsrail'i akraba devlet olarak değil, "akrabaların devleti" olarak algıladıkları ve İsrail karşıtlığının Yahudi karşıtlığına dönüşmesinden yakındıkları anlatılmıştır.

İzmir Yahudilerinin siyasal eğilimleri de görüşmelerde irdelenen başka bir konudur. Cemaat Yönetiminin siyasi konularda tarafsızlık ilkesine titizlikle uyduğu ve İzmir Yahudilerin seçimlerde kolektif hareket etmediği ifade edilmiştir. Ticari anlamda dayanışma göstermeyen İzmir Yahudilerinin siyasi anlamda da dayanışma göstermediği; Yahudi bir adaya diğer değişkenleri hesaba katmadan oy vermeyecekleri ama yine de çoğulculuğun bir

gereği olarak Yahudilerin milletvekili ve belediye başkanı olabilmesi gerekliliğine inanıldığı belirtilmiştir. Yahudilerin demokrasiye geçilmesiyle birlikte genel olarak merkez sağ partileri destekledikleri ancak günümüzde belli bir partiyi desteklediklerine ilişkin net veriler olmadığı, yine de cemaatin son yapılan seçimlerde CHP'ye oy verdiğine yönelik bir kanaatin bulunduğu anlatılmıştır. Muhataplar; laiklik, modern yaşam ve ırkçılıkla ilgili kaygılar taşıdıklarını yansıtmışlardır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle üyelik müzakerelerini sürdürdüğü bir ortamda Yahudi azınlıkların geniş toplumla ve devletle kurdukları ilişkilerde bir değişim olup olmadığı, özel olarak araştırılan diğer bir husus olmuştur. AB sürecinde geniş toplumda zaman zaman azınlık karşıtlığının yükselbildiği ve bu durumun İzmir Yahudilerini tedirgin ettiği ifade edilmiştir. Diğer yandan bu süreçte devletin azınlıklara karşı daha esnek ve eşitlikçi davranmaya gayret ettiği ve Yahudilerin; Türkiye'nin genel anlamda demokratikleşmesinden geniş toplumun bir ferdi olarak paylarına düşeni aldıkları ve geçmişte tabu olarak kabul edilen pek çok konunun özgürce konuşulmasından hoşnut oldukları ön plana çıkmıştır.

Müzakere sürecinde İzmir'deki Yahudi azınlıkların devletten bir açılım bekleyip beklemedikleri de aynı çerçevede muhataplarla görüşülen bir başka konu olmuş ve İzmir Yahudilerinin kendilerine yönelik kayırmacı ve hak genişletici özel yasa ve uygulamalardan ziyade; öncelikle yasa önünde eşitliğin tüm mekanizmalarıyla sağlanmasını istedikleri anlaşılmıştır. Diğer yandan devlet büyüklerinin ırkçı / radikal İslamcı akımları körükleyecek söylemler yerine, topluma sağduyu aşılacak söylemler benimsenmesi; İzmir Yahudilerine ait tarihi fiziksel mirasın korunmasına yardım edilmesi; kutsal günlerin devlet büyükleri tarafından yazılı açıklamalarla kutlanması ve ibadet yerlerinin Emniyet'çe korunması uygulamalarına devam edilmesi öne çıkan talepler olmuştur.

İzmir Yahudi cemaatinin nasıl yönetildiği, cemaate ait yapıların durumu, onarım masraflarının nasıl karşılandığı, yeni yapıya ihtiyaç olup olmadığı; "Cemaatin Örgütlenmesi ve Tarihi Miras" başlığı altında irdelenen ayrı bir konu olmuş ve bu konularda Cemaat yetkililerinden alınan güncel bilgiler okuyucuyla paylaşılmıştır. İzmir Yahudi Cemaatinin 100 yılı aşkın zamandır uygulanan geleneklere göre teşekkür ettiği, dernek yahut vakıf gibi resmi bir tüzel kişiliğe sahip olmadığı ancak fiili olarak devleti temsil eden tüm mekanizmalar tarafından tanındığı anlatılmıştır. Tüzel kişiliğin bulunmayışı bir yandan Cemaati, derneklerin ve vakıfların tabi olduğu denetimlerden azade tutarken, diğer yandan mallara sahip çıkma ve

hak arama noktasında kısıtlamaktadır. Cemaatin “*İzmir Musevi Cemaati Hahambaşılığı Vakfı*” adıyla resmi olarak teşkilatlanmak için girişimde bulunduğu öğrenilmiştir.

Son olarak Cemaatin sahip olduğu tarihi fiziksel miras ve her türlü mülkleri ile dernekleri ve gönüllü birliklikleri hakkında tafsilatlı bilgiler aktarılmıştır. Cemaatin ayakta duran 13 Havrasından 3’ünün sürekli ibadete açık olduğu; diğer 4’ünün din adamı ve cemaat yetersizliği nedeniyle sadece özel günlerde ibadete açıldığı öğrenilmiştir. Havraların bakımları, onarımları ve sair masrafları konusunda merkezi bütçeden destek alınmadığının altı çizilmiş; 2004-2007 yılları arasında 4 havranın cemaat ileri gelenlerinin desteğiyle elden geçtiği 5 havranın ise acilen restorasyona ihtiyaç duyduğu öğrenilmiştir. Restorasyon isteyen havralardan Bet Hilel’in Büyükşehir Belediyesi tarafından Agora Projesi kapsamında elden geçirileceği, Konak Belediyesi’nin de Havra Sokağı bölgesinde bulunan tarihi Hahamhane binasını onarmayı planladığı belirtilmiştir. İzmir Yahudileri 1990’da Karşıyaka’daki Mezaket Orabim Havrası’nı kültürel faaliyetlerde kullanılması şartıyla Karşıyaka Belediyesi’ne hibe etmiştir. Bugün o bina Karşıyaka Belediye Konservatuvarı olarak kullanılmakta ve cemaat mensupları bununla gurur duymaktadır. Kültür Bakanlığı’nın 57. Hükümet döneminde (2002), antik nitelikli Hevra Havrası’nı restore etmeyi vaadettiği ve bu konuda adımlar attığı, ancak 3 Kasım sonrası göreve gelen AKP Hükümetinin söz konusu mülkü Hazine üzerine kaydettiği bildirilmiş; Cemaatin, Vakıflar Kanunu’nda öngörülen değişikliklerle azınlıkların el koyulan mallarının geri verilmesinin düşünüldüğü bir süreçte Hevra’ya el konulmasını yadırgadığı ve konuyu yargıya taşıdığı anlatılmış; iç hukuk yollarının geçtiğimiz günlerde tüketildiği ve Cemaatin konuyu AİHM’ye taşımaya hazırlandığı açıklanmıştır.

Yaşlanmakta ve küçülmekte olan Cemaatin; İzmir’deki tarihi yapıların yaşatılması konusunda devlet yetkililerinin ve geniş toplumun desteğine ihtiyaç duyduğu açıktır ancak mülkiyetin kendilerinde kalması hususunda hassasiyetleri vardır. Cemaat pek çoğu dini nitelik taşıyan bu yapıların tüccar zihniyetiyle işletilmesinden; meyhane, türkü bar ve en iyi ihtimalle restoranta dönüştürülmesinden; yani manevi atmosferine aykırı şekilde kullanılmasından endişe etmektedir. Bu mülklerin restore edilmesi, turistik amaçlarla veya tarihteki misyonlarına uygun şekilde kullanılması; kentle ve İzmirililerle yeniden buluşturulması sadece Yahudilerin değil, İzmirililerin sahip çıkması gereken bir mesele olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

AKAR, Rıdvan. **Varlık Vergisi: Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği**, Belge Yayıncılık, İstanbul, 1992.

“Akdamar Kilisesi Açıldı”, **Sabah Gazetesi**, 29 Mart 2007.

AKIN, Fatih. **Türkiye’de Azınlık Politikaları / 6-7 Eylül Olayları**, Kum Saati Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2006.

AKSOY, Yaşar. “İsrail’deki İzmir”, **Yeni Asır Gazetesi** (Tarih Yok.) İnternette Erişim: <http://www.yeniasir.com.tr/a/dizi/israil/israil1.htm>, (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2009)

AKTAR, Ayhan. “Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 69, Eylül 1999.

AKTAR, Ayhan. “Varlık Vergisinin Hikayesi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 121, Ocak 2004.

AKTAR, Ayhan. “Varlık Vergisi ve İstanbul”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:71, Kış: 1996.

AKŞİN, Sina. “Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXV, No:1, Mart 1970, s. 21-22

ALTAYLI, Fatih. “Musevi Okulunda Bir Gün”, 27 Ocak 2009 tarihli yazı. Erişim: http://www.fatihaltayli.com.tr/content.cfm?content_id=4825, (Erişim Tarihi: 14.06.2009)

ANAGNOSTOPULU, Athanasia. “Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi – Patrikhane, Cemaat Kurumları ve Eğitim” , **19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler**, (Ed: Pinelopi Stathis), (Çev:Foti ve Stefo Benlisoy), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Kasım 1999.

“Anayasa ve Demokrasi Yeter Bize”, Silvyo Ovodya’nın Devrim Sevimay’a Verdiği Röportaj, **Milliyet Gazetesi**, 2 Şubat 2009.

ANDREWS, Peter Alford. **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çeviren: Mustafa Küpüşlüğlü, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1992

ARSAVA, Ayşe Füsün. **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993.

AVCIOĞLU, Doğan. **Türkiye’nin Düzeni**, Cilt I, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, Mart 1971.

AYTAÇ, Mehlika. “İnsan Hakları Yönünden Türkiye’de Azınlıkların Hukuki Durumu”, İnternet Erişimi: http://www.yayin.adalet.gov.tr/1_sayi%20i%C3%A7erik/mehlika_aytac.htm (Erişim Tarihi: 27.04.2009)

“Azınlık Okullarına da Ücretsiz Ders Kitabı” Başlıklı Haber, İnternette Erişim: <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/06/19/azinlik.okullarina.ucretsiz.ders.kitabi/531606.0/index.html> (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2009)

BAĞCI, Hüseyin. “İsrail’in 60. Yılında Türk-İsrail İlişkileri”, İnternette Erişim: <http://www.trakya.web.tr/yazar.asp?action=Read&aid=590>, (Erişim Tarihi: 09.06.2009)

BAKIRSIZER, Güven. “Nihal Atsız’ın Düşüncesi”, Toplumsal Tarih’in aynı sayısı, s. 25-31

BALİ, Rıfat N. **Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000.

BALİ, Rıfat. **Aliya: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Yahudileri - Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003.

BALİ, Rıfat N. “Türkiye Yahudileri ve Dil Meselesi”, **Virgül Dergisi**, Sayı:5, 5 Şubat 1998.

BALİ, Rıfat N. “Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası”, **Birikim Dergisi**, Sayı:102, Ekim 1997.

BALİ, Rıfat. N. “Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası - Celal Bayar’ın Amerika Ziyareti”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 112, Şubat 2004.

BAROKAS, Yakup. “22 Temmuz’un Ertesi”, 1 Ağustos 2007 tarihli Şalom Gazetesi, İnternette Erişim: <http://www.salom.com.tr/news/detail/985-22-Temmuzun-ertesi.aspx>, (Erişim Tarihi: 15.06.2009)

Başbakan Tansu Çiller’in Türk – Musevi Cemiyeti Tarafından Onuruna Verilen Yemekte Yaptığı Konuşma (Bat-Yam, 4 Kasım 1994), **Başbakan Tansu Çiller’in Konuşmaları (1 Temmuz 1994 – 31 Aralık 1994)**, Başbakanlık Basım Evi, 1995, Ankara, ss. 360-364

BENLİSOY, Foti. “6-7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 81, Eylül 2000.

“Biz İsrail’li Değil, Türk’üz”, Şalom Gazetesi Yöneticileriyle Ropörtaj, **Sabah Gazetesi**, 26.04.2002.

BORA, Siren. **İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1995.

BOZKURT, Gülnihal. **Azınlık İmtiyazları – Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

BOZKURT, Gülnihal. “İslam Hukukunda Zımmilerin Hukuki Statüleri”, **9 Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi**, III / 1-4, Ankara, 1987.

BRONNER, Ethan. “Siyonizmin Tarihi Yeniden Yazılıyor”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 16, Nisan 1995.

ÇAĞLAR, Hasan Tevfik. “CHP’nin Hiç Değişmeyen Azınlık Politikası”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 28 Mayıs 2009.

ÇAVUŞOĞLU, Naz. **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2001.

“Devlet Azınlıklara Hala Güvenmiyor”, Rıfat Bali ile Ropörtaj, İnternette Erişim: <http://www.ajans5.com/haber/20090415/Rifat-Bali-Devlet-azinliklara-hala-guvenmiyor.php>, Erişim Tarihi: 17.06.2009

“Dışişleri: Azınlık Sayısı 89 Bin”, **Milliyet Gazetesi**, 12.12.2008, İnternette Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1027207>, (Erişim Tarihi: 10.06.2009)

DUMAN, Doğan. “1930’larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları – Yaşasın Yerli Malı! Yaşasın Kumbara” **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 40, Nisan 1997, s.19-22

DURSUN Tarık K., “İkiçeşmelik’i Unutmadım”, **Şalom Gazetesi**, 11 Kasım 1992

ERYILMAZ, Bilal. **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi**, Güçbirliği Yayıncılık ve Ticaret, İzmir, 1988.

EYÜPOĞLU, İsmail. “Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Osmanlı Devleti’nde Azınlık Problemi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:11, Erzurum, 1999.

GALANTİ, Avram. **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1995

GÜLER, Ali. **XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye’de Gayrimüslimler**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

GÜVEN, Dilek. **6-7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005

HAKAN, Ahmet. “Türk Musevi Cemaati Tokat Gibi Yanıt Verdi”, **Hürriyet**, 03.10.2005.

“Havra Sokağı’nı Kaybetmeyelim”, **Radikal Gazetesi**, 02.09.2007.

HÜR, Ayşe. “6-7 Eylül’de Devletin Muhteşem Örgütlenmesi”, **Taraf Gazetesi**, 14.09.2008.

İNANÇ, Zeri (Derleyen). **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, 1. Baskı, Ütopya Yayınevi, No.152, Ankara, 2004.

“İzmir Yahudi Cemaati Bugünü Nasıl Yaşıyor”, Jak Kaya ile Ropörtaj, (Tarih Yok.) İnternette Erişim: <http://www.salom.com.tr/news/print/5786.aspx>, Erişim Tarihi: 17.06.2009.

KAPANİ, Münci. **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

KARABATAK, Haluk. “1934 Trakya Olayları ve Yahudiler” **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 146, Şubat 1996

KARACAN, Ali Naci. **Lozan**, Milliyet Yayınları - Tarih Dizisi, İkinci Baskı, İstanbul, 1971.

KARAGÜL, Soner. “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı”, **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi**, (Editörler: Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş, Mustafa Görün) 1. Basım, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004.

KARAL, Enver Ziya. “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

KASABA, Reşat. “İzmir”, **Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri**, (Editörler: Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994.

KAYA, Önder. **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar**, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, No:09, İstanbul, Ekim 2004.

KILIÇDERE, Arzu. “İzmir’de 6-7 Eylül Olayları”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 74, Şubat, 2000.

KOÇU, Reşat Ekrem. “Türkiye’de Seçim Tarihi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl:1, Cilt:2, Sayı: 9.

KOLTÜRK, Murat. “Bir Şirketin Başından Geçenler ve Ekonominin Türkleştirilmesi”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 221, Mayıs 2002.

KUNERALP, Sinan. “İkinci Meşrutiyet Döneminde Gayrimüslimlerin Askerlik Meselesi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:72, Aralık 1999.

KURBAN Dilek ve HATEMİ Kezban, **Bir Yabancılaştırma Hikayesi, Türkiye’de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu**, TESEV Yayınları, İstanbul, Mart 2009.

KURUBAŞ, Erol. “Avrupa Birliği’nin Azınlıklara Yaklaşımı ve Avrupa Bütünleşmesine Etkileri”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:23, Yıl: 2001 (Yaz Sayısı)

LEVİ, Avner. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler – Hukuki ve Siyasi Durumları**, (Redaksiyon: Rıfat Bali), İletişim Yayınları, Tarih – Politika Dizisi, No: 10, 2. Baskı, İstanbul, 1998.

MAHÇUPYAN, Etyen. “Vatandaş Olamama Durumu Üzerine”, 3 Temmuz 2004 tarihli Agos Gazetesi, İnternette Erişim: <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/vatandas-olamama-durumu-uzerine> (Erişim Tarihi: 20.04.2009)

“Musevi Huzurevi İlk Kez Bakan Gördü”, **Radikal Gazetesi**, 19 Mart 2007.

“Musevi Vatandaşlar da Siyasete Girmek İstiyor; Ama Partilerden Teklif Gelmedi”, Jak Kamhi’nin Nuriye Akman’a Verdiği Röportaj, **Zaman Gazetesi**, 26 Ağustos 2007.

NAHUM, Henri. **İzmir Yahudileri 19.-20. Yüzyıl**, (Çeviren: Estreya Seval Vali), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

NASKALI, Emine Gürsoy (Derleyen). **6-7 Eylül Olayları Davası / Yassıada Davası Zabıtları II.**, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007

OKÇAY, Hale. “Türkiye Yahudileri ve Milliyetçilik”, **Mersin Üniversitesi I. Ulusal Tarih Kongresi Bildirileri**, Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mersin, 1997.

OKÇAY Hale. “İzmir Sefarad Musevileri: Azınlık Kimliğinin Sosyolojik Değerlendirmesi”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Yayına Hazırlayan: Nuri Bilgin, Bağlam Yayınları, 1. Basım, Eylül 1997.

OKÇAY, Hale. “Türkiye’den İsrail’e Göç Eden Yahudiler: Toplumsal Neden ve Sonuçları”, **20-21-22 Kasım 1996’da Mersin’de Düzenlenen “Toplum ve Göç” Temalı II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Tabliğileri**, Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara, Ağustos 1997.

OKUTAN, M. Çağatay. **Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2004.

ORAN, Baskın. **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, 4. Basım, Ankara, Aralık, 2001.

ORAN, Baskın. **Türkiye’de Azınlıklar**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

ORAN, Baskın. “Türkiye’de “Herkes Eşittir, Azınlık Yoktur” ile “Azınlık Değiliz Kurucu Unsuruz” Üzerine”, Radikal Gazetesi’nin 29 Ekim 2004 tarihli “**Cumhuriyet**” Eki.

ORTAYLI, İlber. “Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, IV. Cilt, İstanbul, 1985.

ORTAYLI, İlber. “İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili”, **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim (İlber Ortaylı’nın Makaleleri)**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2000.

ORTAYLI, İlber. **Osmanlı Barışı**, Timaş Yayınları, 4. Baskı, Mayıs 2007, İstanbul.

ORTAYLI, İlber. **Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, 18. Baskı, Kasım 2006, İstanbul.

ORTAYLI, İlber. **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2006, İstanbul.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu. “Türk Ulusçuluğunda İrkçı Temalar: 1930 ve 40’ların Türkçü Akımı”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 29, Mayıs 1996, s. 19-24

PARDO, Sara. **Sevgili İzmir Beni Tanı – Düünden Yarına İzmir Yahudileri, Etki Yayınevi**, 1. Basım, İzmir, Kasım 2007.

PINAR, İlhan. “1720’li Yıllarda İzmir’den Bir Mektup”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:6, Haziran 1994, s. 51-52.

PINAR, İlhan. “Yüzyıl Başındaki İzmir Hakkında Bazı Genel Bilgiler”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 17, Mayıs 1995, s. 38-42

PINAR, İlhan. “İzmir’de Veba”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 2, Şubat 1994, s. 22-25

PİNTO, Bensiyon. “Anlatmasam Olmazdı – Geniş Toplumda Yahudi Olmak, Derleyen: Tülay Gürler, Doğan Egmont Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2008.

SÜKAN, Faruk (Derleyen). **Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları – TBMM 1950 – 1960**, Kültür Ofset Yayınları, Ankara, 1992.

ŞAHİN, Mustafa. “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”, **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi**, (Editörler: Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş, Mustafa Görün) 1. Basım, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004.

Tarih ve Toplum Dergisi Sabetaycılık Özel Sayısı, Sayı: 223, Temmuz 2002.

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı. **Uluslararası Hukukta Azınlıkların Ana Dillerinde Eğitim Hakkı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006.

TOPRAK, Zafer. “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF’nin Sorumluluğu”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 34, Sayfa: 19-25

TURAN, Şerafettin. **Atatürk ve Ulusal Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981

TUNAYA, Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasi Partiler**, 1. Cilt, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

TÜRKDOĞAN, Orhan. **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.

TÜRKER, Orhan. “Selanik Musevileri”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 196, Nisan 2000.

Türkiye Dış Politikası’nda 50 Yıl – Lozan – (1922-1923), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1973.

“Türkiye Yahudi Cemaati de Hahambaşı Seçimlerine Hazırlanıyor”, İnternette Erişim: <http://www.haberx.com/Haberler/Mayis-2007/TURKIYE-YAHUDI-CEMAATI-DE-HAHAMBASI-SECIMLERINE-HAZIRLANIYOR-1021327.aspx>, Erişim Tarihi: 10.06.2009

TÜRKÖNE, Mümtazer. “Osmanlılar’da Islahat ve Teceddüt”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Ağaç Yayınları, VI, İstanbul, 1996.

URAL, Taceddin. “Haydi İmamlar Sinagoga!”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 7 Haziran 2009.

“Yahudi Cemaati: Öteki Değiliz”, Nuriye Akman’ın Bensiyon Pinto ve Diğerleriyle Yaptığı Ropörtaj, **Zaman Gazetesi**, 12 Şubat 2002

“Yeni Hahambaşı Ölene Kadar Değil, 7 Yıl Süreyle Görevde Kalabilecek”, **Zaman Gazetesi**, 12 Haziran 2002, İnternette Erişim: <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/10/12/haberler/h15.htm>, (Erişim Tarihi: 17.06.2009)

“YÖK’ün Tatil Genelgesi Olumlu” Başlıklı Haber, İnternette Erişim:
<http://bianet.org/bianet/azinliklar/111202-yokun-yahudi-ve-ermeniler-icin-tatil-genelgesi-olumlu-ama-genislemek-zorunda> (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2009)

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi. “İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XXVII.

ZORLU, İlgaz. “Kavramı, Konusu ve Araştırılması Açısından Sabetaycılık”, **Toplumsal Tarih**, Nisan 1994, s.24-28;

ZORLU, İlgaz. “Sabetaycılık ve Yahudilik”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 3, Mart 1994.

29 Mart 2009 Seçimlerinin İstanbul Adalar’daki Sonucu, İnternette Erişim:
<http://secim.haberler.com/2009/sonuc.asp?il=adalar> (Erişim Tarihi: 21 Haziran 2009)

“6-7 Eylül Olayları Bir MİT Organizasyonu”, Ecevit Kılıç’ın Dilek Güven’le Yaptığı Ropörtaj, **Sabah Gazetesi**, 2 Şubat 2009.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html (Erişim Tarihi: 02.04.2009)

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/292234.asp> (Erişim Tarihi: 17.04.2009)

http://www.nihalatsiz.org/fesat_ve_ihanet_yuvasi_patrikhane.htm (Erişim Tarihi: 17.03.2009)

<http://turkisrael.org/TurkishMain/GayelerYonetim.htm> (Erişim Tarihi: 12.06.2009)

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=513157> (Erişim Tarihi: 12.06.2009)

<http://www.muze500.com/> (Erişim Tarihi: 02.04.2009)

<http://www.musevicemaati.com/> (Erişim Tarihi: 10.06.2009)

<http://bianet.org/> (Erişim Tarihi: 07.04.2009)

EKLER

EK-1: DP GENEL BAŞKANI SÜLEYMAN SOYLU İLE PARTİSİNİN YEREL SEÇİMLERDE YAHUDİ ADAY GÖSTERMESİ HAKKINDA GÖRÜŞME (01.05.2009, ANKARA)

-29 Mart Seçimleri'nde partiniz İstanbul Adalar'dan Yahudi bir belediye başkan adayı gösterdi. Bunu özellikle mi tercih ettiniz? Aday olması için teklifi siz mi götürdünüz?

-Musevi adayımız teşkilatın bir tercihi olarak belirdi. Adalar'da, Musevi nüfusunun bulunduğu bir bölgede Musevi bir vatandaşımızın aday olarak ön plana çıkması hem il teşkilatımızı hem bizi sevindirdi. Kendisiyle görüştük ve hem partimizi, hem de Adalar'ı iyi bir şekilde temsil edeceğine inandık ve müsaade ettik. Onlar da demokratik bir şekilde listelerini hazırlayıp getirdiler. Ama özellikle Musevi olsun, gayrimüslim olsun ya da olmasın diye bir tavrimiz olmadı. Diğer adayları nasıl belirlediyssek Musevi adayımızı da o şekilde belirledik.

-Peki adayı açıkladıktan sonra kamuoyundan bir tepki geldi mi?

-Hayır. Biz o seçimde Musevi adayımız dışında Alevi aday da gösterdik. Ayrıca iki türbanlı aday gösterdik. Yani toplumda ötekileştirilmeye çalışılan kesimleri siyasetin içine çekmeye çalıştık. O dönemde bir kamplaşma ve ötekileştirme siyaseti sürdürülüyordu ve biz bu kesimlere kendilerini ifade edecekleri bir zemin sunduk. Adaylarımıza toplumdaki tepki gelmedi. Olumsuz bir tutumla karşılaşmadık.

-Musevi adayınızı lanse ettiniz mi peki, arkasında durdunuz mu?

-Tabii. Adalar'a kadar gittim ve kampanyasına destek oldum. Hatta hatırlıyorum bir iki kere televizyonda Musevi bir adayımız olduğunu söyledim. Bunu saklama, geri plana itme gibi bir çabamız olmadı ama özellikle de öne çıkarmayı, onların dini üzerinden siyaset yapmayı da doğru bulmadık. O zaman biz de istismar siyasetinin bir parçası olurduk. Diğer adaylarımız nasılsa onlar da öyle kampanyalarını yaptılar ve hatta türbanlı adaylarımızdan biri seçildi.

-Partinizin başarısına, Musevi adayınızın katkısı oldu mu?

-Aldığımız neticeye bütün adaylarımızın katkısı oldu ve diğer adaylarımız gibi Musevi adayımızın da katkısı oldu. Partimizin geniş kitlelere açık olduğunu, her insanın bu partiden aday olabileceğini, seçimlere girebileceğini göstermiş; partimizin demokrat kimliğine katkı koymuştur. Bizim partimiz parlamentoya çok sayıda gayrimüslim mebus soktu. Hatta son gayrimüslim mebus da yine bizim partimizden seçildi. DP'nin böyle bir geleneği var ve aslında ilk gayrimüslim belediye başkanı da bizim partimizden olabilirdi, bu da çok sevindirici olurdu. Belki de diğer seçimlerde olabilir, onun kararının millet verecek.

-Yani farklı dine mensup vatandaşlarımızı önümüzdeki seçimlerde de aday olarak göstereceksiniz.

-Özellikle aramayız. Özellikle olsun diye uğraşmayız. Farklı dinden insanları istismar etmeyiz ama bizim siyaset yapmak isteyen her kesimden insana partimizin kapısını açarız ve talip olmaları durumunda listelerimizde yer veririz. Sadece gayrimüslimler değil, toplumun diğer dezavantajlı kesimleri de bizim partimizde siyaset yapacak bir zemin bulabilir. Aslına bakılırsa tüm partilerde kendilerine zemin bulmalıydılar. Türkiye artık böyle şeyleri aşmış, geride bırakmış olmalı. Farklılıklarımız bu toplumun zenginliğidir ve farklılıkların siyaseti de zenginleştirilmesi gerekir.

EK-2: ESKİ İSTANBUL MİLLETVEKİLİ AYDIN MENDERES İLE 6-7 EYLÜL OLAYLARI HAKKINDA GÖRÜŞME (01.05.2009, ANKARA)

-Adnan Menderes'in önderlik ettiği DP ile gayrimüslimlerin sıcak ilişkiler kurduğu biliniyor. Bu durumda 6-7 Eylül Olayları'nı nasıl değerlendirmek gerekir?

-6-7 Eylül Olayları hariç tutulursa DP'nin Türkiye'de azınlıklara kötü davrandığına dair hiçbir olay ve hatta bir iddia dahi mevcut değildir. Bilakis DP'nin getirdiği demokrasi ve serbestiyet havasından gayrimüslümler de istifade etmişlerdir. Başvekil Adnan Menderes yanılmıyorsa 1951'de Patrikhaneyi ziyaret etmiş ve Patrik Athenagoras Başvekil Adnan Menderes için gayet samimi ve övücü sözler söylemiştir. Bu ziyareti bütün tafsilatıyla o günün gazetelerini tarayarak görebilir ve ortaya çıkartabilirsiniz.

-6-7 Eylül Olaylarının dönemin hükümeti tarafından tertip edildiği iddialarına katılıyor musunuz?

-6-7 Eylül Olayları'nın DP hükümetinin tertibi olmadığı kat'i kanaatindeyim. Bir iktidar kendi vatandaşını ve seçmenini ne diye yağmalatsın ki? Bunlar olduğunda hükümetin ne Türkiye'de ne dünyada elde edebileceği hiçbir şey söz konusu değildir. Mitingi bir yağmaya dönüştürecek doğrultuda kışkırtma ve tertipler olup olmadığı hususu tartışılabilir. Ancak bu işin içinde devlet ve dönemin hükümeti yoktur. 1955'te gerek Türkiye'de gerekse İstanbul'da polis sayısı gayet azdı. Ayrıca polisin de, askerin de toplumsal olaylar karşısında nasıl davranılacağı hakkında hiçbir tecrübesi bulunmuyordu. Askeri birliklerin görev alanlarına tam zamanında intikal edip etmedikleri doğal olarak bir araştırma konusudur. Ama bunlarda bir kasıt aramak akıl ve izanla bağdaşmaz.

-Gayrimüslimlerin o dönemde genel olarak DP seçmeni oldukları bilinir. 6-7 Eylül'den sonra DP'ye destekleri devam etmiş midir?

-Gayrimüslimlerin DP'ye daha fazla oy verdikleri doğrudur. 1957 seçimlerinde de ekseriyetle DP'ye oy vermişlerdir. 6-7 Eylül Olaylarından sonra DP ile gayrimüslimler arasına hiçbir olumsuzluk girmemiştir. Gerek Ermeniler, gerek Rumlar ve gerekse Museviler DP'nin İstanbul listesinde çok büyük bir itinayla seçilerek yer almışlardır. Yassıada davalarında da büyük bir dürüstlük imtihanı vermişlerdir.

-Bu olayların bir göç dalgası yarattığı görüşüne katılıyor musunuz?

-6-7 Eylül Olaylarından sonra tek bir gayrimüslim vatandaşımız Türkiye'den ayrılmamıştır. Dirlik ve düzenleri bozulmamıştır. 6-7 Eylül'den sonra hiçbir zaman hiçbir yerde olumsuz bir davranışla karşılaşmamışlardır. Müslüman vatandaşlarla birlikte kardeşane duygular içinde yaşamışlardır. Eğer 6-7 Eylül olayı kasıtlı bir tertip olsaydı hiçbir gayrimüslim Türkiye'den ayrılmadığına da göre, onları sistematik bir şekilde taciz edecek eylemlerin devam etmesi gerekirdi. Böyle bir şey olmamıştır.

-6-7 Eylül Olayları, Türkiye'yi uluslararası platformda zor duruma sokmuştur, uluslararası düzlemde itibarını sarsmıştır, denilebilir mi?

-Hayır. 1958 yılında BM'nin yıllık olağan Genel Kurulu'nda Yunan Dışişleri Bakanı Averof'un isteklerine Türkiye'nin Hariciye Vekili merhum Fatin Rüştü Zorlu karşı çıkmış ve sonuçta bu toplantıda Türkiye kendi lehine ezici bir sonuç almıştır. Böylece Kıbrıs meselesinin çözümünün yolu açılmıştır. Hemen 1959'un başında Yunan ve Türkiye Başbakanları Karamannis ve Adnan Menderes bir araya gelmişler ve Cumhuriyet tarihimizin Hatay ile birlikte dış politikadaki en büyük başarısı olan Zürih ve Londra Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu süreç içerisinde Yunanistan tarafı 6-7 Eylül olaylarını Türkiye'ye karşı kullanmayı aklına bile getirmemiştir. 6-7 Eylül olaylarının Türkiye'de gayrimüslimlere karşı kasıtlı bir tertip olduğuna ve hele hele bunun içerisinde bir şekilde DP hükümetinin bulunduğu Batı ve bütün dünya kamuoyu herhalde Türkiye'nin Kıbrıs'a 650 kişilik bir alay göndermesini ve gerektiği takdirde Kıbrıs'a tek taraflı müdahale etmesine imkan veren bu iki anlaşmayı onaylamazdı.

-Bu çerçevede eklemek istediğiniz başka bir husus var mı?

-Tabi. Ben 1957-1960 yılları arasında İstanbul'da Robert Kolej'de yatılı okuldaydım. Talebenin üçte biri gayrimüslimdi. Aramızda en ufak bir çatışmayı bırakın, en ufak bir olumsuz ima bile geçmemiştir. Ömrümün ilk 7 yılının geçtiği Güvenevleri'ndeki evimizin komşuları gayrimüslimlerdi. Hepbirlikte en kardeşane bir şekilde oynamış ve hareket etmişizdir. Rahmetli annem her vesile ile sakın ola gayrimüslimlere onları incitecek – gavur vesaire gibi – sözler söylemeyeceksiniz, dini inançlarını tartışmayacaksınız, onlara hiçbir sebepten dolayı hele hele ben Müslümanım ve Türküm diye kesinlikle büyüklük taslamayacaksınız diye sıkı sıkı tembih ederdi. İstanbul'da olsun, hele hele 60'lı yılların başlarında Ankara'da da gayrimüslimlerin bugüne göre daha fazla olduğu zamanlarda pek çok tanıdığım oldu. Esnafı oldu, arkadaşımız oldu. Ben Türkiye'de ne kendi muhitimde ne de ülkenin genelinde gayrimüslimlere karşı onları küçük gören toplum dışına iten şovenist bir hava görmedim ve buna rastlamadım.

EK-3: 1920 DOĞUMLU EDİRNE YAHUDİSİ ALEGRA BENSUSAN HANIM'LA 1934 TRAKYA OLAYLARI HAKKINDA GÖRÜŞME (20.05.2009, İSTANBUL)

-Trakya Olayları'yla ilgili tanıklığınızı bizimle paylaşır mısınız?

-Trakya Olayları olduğunda biz Edirne'de yaşıyorduk. 13-14 yaşlarında bir kızdım. Orada bir karışıklık oldu. Bizi orada istemediler, "İstanbul'a gidin" dediler. Bizde hayvanı haham keser. O gün müsaade etmediler ve hahamı geri gönderdiler, "Kesim yapılmayacak bugün" dediler. "Kesim olmayacak bugün" ne demek? "Artık

burada yaşamazsınız” demek. “Bundan sonra burada Yahudi olmayacak” demek. Çünkü biz hahamların kesmediği hayvanı yemeyiz, şimdi yiyoruz ama o zamanlar yenmezdi. “Tamam” dediler. Bütün erkekler, büyükler sezmişti zaten ve gençleri İstanbul’a gönderdiler. Amcam İstanbul’da yaşıyordu ve babama “emanetleri buraya gönder” diye telgraf çekti. Babam da ablama beni İstanbul’a, amcamın yanına gönderdi. Çünkü duyulmuş ki Kırklareli’nde genç kızlara tecavüz edilmiş. Edirne’de kimseye tecavüz olmadı ama Kırklareli’nde olmuş. Annemle babam Edirne’de kaldı ama biz iki kız İstanbul’a kaçtık.

-Bu olayları kim yaptı?

-Onu bilemeyiz; kim yaptı. Benim babam tapu işinde çalışırdı ve devlette çalışan çok tanıdığı vardı. Edirne Emniyet Müdürü’ne denmiş ki “*Bu akşam bir şeyler olacak ve siz ne göreceksiniz, ne duyacaksınız.*” Emniyet Müdürü de demiş ki “*Bana yazılı bir emir getirin. Yazılı emir olmadan yapamam*” demiş. Emniyet Müdürü o devirde hangisiydi, kimdi hatırlamıyorum ama çok iyi, namuslu bir adamdı. Emniyet Müdürü ne yapmış? O zaman Edirne’de askeriye yok ama askeri okul var. Okul müdürüne demiş ki “*Sen bütün talebelerin kasketlerindeki şeritleri çıkar. Onları askermiş gibi gayrimüslimlerin kapılarının önüne koyalım.*” O çocukları gayrimüslim uyrukluların evlerinin önüne diktiler, o şekilde orada olaylar yatıştı, teskin edildi. O gece biz evde yalnız kalmaktan korktuk, karşı komşuya gittik ve ses duyunca camdan baktık ki iki kişi bizim evin kapısında tartışıyor. Birisi bizim eve girmek istiyor, öbürü mani oluyor. Sonra ceplerinden bir kağıt çıkardılar, bizim evin numarasını yazdılar. Kağıda bir şeyler daha yazdılar ama ne yazdılar bilmiyorum. Bütün köylüler dağlardan, civarlardan geldi, Edirne’ye indi. O gece hep yağma oldu ama Edirne’de daha azdı yağma çünkü mani olundu. Bazı evlerde oturacak sandalye bırakmamışlar; bütün yatakları, perdeleri almış götürmüşler. Ama bizim ev yağmalanmadı. Tapu müdürünün ablası sabah eve bir kamyonla geldi ve bizim bütün eşyamızı topladı. “*Siz burda kalırsanız olduğu gibi geri vereceğiz.*” dedi ve sakladı eşyamızı. Sonradan teskin olunca ortalık, bir iğne eksilmeden geri verdi eşyamızı.

-Edirne’ye döndünüz mü?

-Ben geri döndüm hemen. Ama rahmetli ablam İstanbul’da kaldı. Bir daha Edirne’ye adım atmadı. Ablam daha büyüktü, o daha fazla etkilendi. Kırklareli’nde kızlara tecavüz olduğunu duymuş. O gece kızları yatakların altına, sandıkların içine saklamışlar. Ablam burada misafirhanelerde, pansiyonlarda kaldı; çok kötü yerlerde kaldı ama Edirne’ye dönmedi. Edirne’de hep evler boşaldı, dükkanlar boşaldı. Nüfus mesela 2000’se 500’e düştü. Şimdi orada sadece bir tane aile kalmış diyorlar. Orası başkentti. Avrupa’nın en büyük, en güzel ikinci sinagogu oradaydı. İspanya’dan gelenler hep oraya yerleşmiş, orada kalanlar çok olurmuş. Sonradan istemediler işte. Kaçanların yarısı İstanbul’a yerleşti, sonra Filistin’e kaçan, İsrail’e giden çok oldu. Ben evlendikten sonra İstanbul’a yerleştim, 1934’te değil.

-Yani Edirne’de, Emniyet Müdürü sayesinde olaylar büyümedi.

-Orada Emniyet Müdürü etkili oldu. Dürüst bir adamdı. Gayrimüslimleri çok severdi. Babamın da ahbabıydı. Benim babam olmadan yapamazlardı. Babam 1925’te devlet memurluğundan atılmış ama gayriresmi olarak yine memur gibi tapu işinde çalışıyordu. Benim babam olmadan orada bir iş yürümezdi. Her şeyi, bütün tapu kayıtlarını ezbere bilirdi. Babamı zaten müslüman zannederlerdi; o kadar güzel Türkçe konuşurdu.

-Emniyet Müdürüne “Görmeyeceksiniz, duymayacaksınız” diyen kimmiş?

-İstanbul’dan biri söylemiş. Ben hiç isim hatırlayamıyorum ama o zaman böyle anlatılmış babama. Babam hep o insanlara yakındı, orada olan her şeyi babama anlatırlardı. “*Bir şeyler olacak siz ne göreceksiniz, ne duyacaksınız*” denilmiş. İnanır mısınız şimdi sizinle konuşurken çok düşünüyorum. Kelimeleri seçmeye çalışıyorum. Olayları hatırlıyorum ama anlatırken zorlanıyorum. O zamanlar Edirne – İstanbul treni, yarım saat Yunanistan’dan geçerci. 30 vagonun yarısı Yahudiyle dolmuş, hepsi İstanbul’a kaçmış. Tabi böyle bir şey olunca, Yunanistan vasıtasıyla bütün Avrupa’ya yayılıyor; Türkler işte Yahudilere eziyet ediyor, diye. İsviçre’ye kadar gidiyor haber. İsviçre’de karikatür çıkıyor bu olayla ilgili. Hatta Atatürk, Trakya Olaylarını duyunca içki masasındaymış ve şişeyi masaya vurup kırmış, “*Benim kaç yıllık emeğimi mahfettiniz*” demiş ve olayları hemen durdurmuş.

-Varlık Vergisini hatırlıyor musunuz?

-Tabi. Bütün tüccarlara ağır vergiler oldu. Ödeyebilenler ödedi, ödeyemeyenleri de Aşkale’ye taş kırmaya yolladılar. Benim babam 500 lira ödedi ama paralar çok değişti, bilmiyorum. Hesap edemiyorum, kıyaslayamıyorum ama bizim için çok büyük bir paraydı. İş yerinin değerine beş kat, on kat koydular,

insanlardan bu paraları aldılar. Aşkale'ye bir sürü insanımız gitti. Orada ölenler oldu. Öldürülmediler ama kalp krizi olmuş, karda zatürre olan olmuş, ölenler de çok oldu. Evlere hacizler geldi, insanların mallarına el kondu.

-6-7 Eylül Olaylarını hatırlıyor musunuz?

-Hatırlıyorum. Mahfetteler dükkanları. Fatih Beyciğim görseydiniz, acırdınız, içiniz giderdi. O ipekler, kumaşlar, yünler hep böyle yerlerde. Böyle görseydiniz milletin, devletin serveti onlar. Mahfetteler. O Beyoğlu'nun halini görseydiniz. Camları, çerçeveleri indirdiler. O zaman da yanlış bir haber çıkardılar. Dediler ki "Atatürk'ün evini bombalamışlar Selanik'te." Halbuki yok öyle bir şey. Birden ortalık karıştı. Bir gecede insanlar birbirlerine girdiler. Benim eşimin dükkanına gireceklermiş, iki Kürt hamal durdurmuş demiş ki "*Sakın böyle bir şey yapmayın. Biz buradan ekme yiyoruz.*" Orada da bizim pek bir hasarımız olmadı ama insanların çok malları gitti, canları yandı. O canları yakanlar hesabını Allah'a verecek. Ne yapalım bunlar oldu. Allah büyük. Ama Edirne'deki en kötü olandı. Sabaha kadar uyumadık. Evin içinde ellerimizi yoğurduk. Benim konuşmalarımı siz anlayabiliyor musunuz?

-Türkçeniz çok güzel, sizi çok iyi anlıyorum. Siz küçükken Türkçe konuşmanız için baskı yapılmış mı? Hatırlıyor musunuz bir şey?

-Yapıldı tabi. Ama haklılar. Çok iyi yaptılar. Bizimkiler hiç Türkçe bilmiyordu. Böyle İstanbul'a gittiklerinde ya Fransızca, ya Rumca konuşuyorlardı. Nasıl olacak öyle? İnsanlar nasıl geçinecek? Kanun çıkardılar; "*Sokakta Türkçe konuşmak yasak*" dediler. Ben zaten Türkçeyi öğrenmeye başlamıştım, sonra beni Edirne'de Kız Muallim Okulu'na verdiler. Edirne'nin en iyi okuluydu. Atatürk Edirne'yi ziyaret ettiğinde ona bir buket çiçek verdim. Biz hepimiz Atatürk'e aşık olduk. Ben hala Atatürk'e aşığım. Benim size anlattığım şeylerde Atatürk'ü kusurlu bulmayın. Benim sözlerimle Atatürk'e eleştiri gelmesin. Bunları o yapmadı, bilakis o mani oldu. Ama yapanlar Allah'tan bulsun.

-Ekleyeceğiniz bir şey var mı?

-Ekleyeceğim bir şey yok. Ne ekleyeyim? Biz çok zor günler geçirdik. Başımızdan çok işler geçti. "*Bunlar olmadı, böyle şeyler yaşanmadı*" diyemem. Ama hepsi geçti, bitti. Hep geride kaldı. Allah her şeyi yukarıdan izledi. Allah yapanları da affetsin. Ne diyeyim? Size derslerinizde, tahsilinizde başarılar dilerim. Çok teşekkür ederim.

EK-4: A. BENSUSAN HANIM'IN KIZI ŞELİ GÜLZARİ İLE GÖRÜŞME (20.05.2009, İSTANBUL)

-Annenizin söylediklerini dinledik. Sizin bu konularla ilgili ekleyeceğiniz bir şey var mı?

-Ben 6-7 Eylül Olayları olduğunda 5-6 aylık bebektim. O olaylar sonudur. Ondan sonra bir olay olmadı. Bizler çok huzurlu yaşadık ve ben Yahudi olduğum için bu ülkede hiç sıkıntı çekmedim. Nüfusumda "Yahudi" diye yazıyor, ismim de Yahudi ismi. Ama siz eğer göç olaylarını araştırıyorsanız 12 Eylül'ün çok büyük etkisi olduğunu yazmalısınız. Sorduğunuz olaylar dışında 12 Eylül'de gidenler de var. 12 Eylül'den önce anarşi, terör, grevler... Bunlar esnasında özel bir Yahudi düşmanlığı yoktu ama Yahudilerden göç eden çok oldu. Geceleri sokağa çıkamazdık ve ben genç kızken, benim içinde olduğum dolmuş durduruldu, sonra tarandı. Bunları yaşadık ve o darbenin çok büyük etkisi oldu. O dönemde İsrail'e göç arttı. Ama sonradan yine duruldu ortalık. Ben ne Yahudiliğimi gizledim, ne de toplumdan bir dışlanma gördüm. Artık daha eşitlikçi ve ayrımcılık neredeyse yok gibi.

-Mesela bir örnek verebilir misiniz değişen şeylere ilişkin.

-Benim oğlum şu an Anıtkabir'de askerlik yapıyor. İsmi de Türkçe değil ve eskiden olsa mümkün olmazdı herhalde. Hiçbir sorunumuz yok. Komutanları o kadar seviyorlar ki. Hatta benim oğlum Barack Obama geldiğinde iki ülke arasında koordinasyonu sağlayan çok önemli bir görev üstlendi. Oğlum üç dil biliyor ve bu nedenle Obama'nın ziyareti esnasında önemli bir sorumluluk aldı. Biz ailecek Atatürk'ü çok severiz ve oğlumun Atatürk'ün başucunda askerlik yapması bize gurur veriyor tabi.

-Askerde arkadaşlarıyla arası nasıl peki?

-Arkadaşlarıyla arası çok iyi ama mesela benim oğlumun ismi Türkçe değil ve arkadaşları kendini tanıttığında demişler ki ona, "*Sen Türk değil misin?*" Düşünebiliyor musunuz? Anıtkabir'de askerlik yapanlar genelde iyi

eğitimli çocuklardır. Onlar bile böyle bir soruyu sorabiliyorsa toplumun azınlıkları ne kadar tanıdığını siz hesap edin. Yani Türk olmayan birinin askerde ne işi var? Başka türlü nasıl asker olunur?

-Oğlunuz devlet memuru olabilir mi peki?

-Olamaz. Bu uzun zamandır yasak. O konuda bir düzenleme, değişiklik yapılmadı.

-Oğlunuzun devlet memuru olmasını ister miydiniz?

-İsterdim tabii, niye istemeyeyim. Böyle bir ayrımcılık devam etmemeli. Biz de çocuklarımızı devlet için hayırlı olsunlar diye okutuyoruz. Bakın Türkiye laik bir ülke ve laik bir ülkede nüfuslarımızın üzerinde Müslüman ve Yahudi diye yazmasına ben karşıyım. Ben Yahudi ana babadan doğdum diye Yahudi olmak zorunda mıyım? Bunu baştan bilebilir miyiz? Belki ben Ateist olacağım. Bunun kararını devletin vermemesi gerekir. İsrail laik bir ülke değil ve orada bile nüfus cüzdanında kişinin dini yazmıyor. Yanılmıyorsam nüfus cüzdanında din hanesi bulunan tek Avrupa ülkesi Türkiye. Ben bunu söylüyorum diye dinimden ürktüğümü zannetmeyin. Ben her yerde Yahudi olduğumu söyledim ve toplumdan bir dışlama görmedim.

-Burası İstanbul ve burada bazı olaylar oluyordur diye tahmin ediyorum.

-Ya tabii oluyor da ben onları hiç önemsemiyorum. Mesela ben 30 sene ticaret yaptım, dükkan işlettim, bir kere vergi memuru geldi dükkanıma. Biz Yahudiler defterlerimizi çok titiz tutarız. Her şeyim dört dörtlüktü, hiçbir usulsüzlük yoktu. Defterlerimi inceledi ve bana dönüp dedi ki “Siz 500 yıllıklardan mısınız?” Beni korkutacak, ürkütecek gibi; böyle alaycı baktı. Sanki “Siz burada misafirsiniz” der gibi. Hemen dedim ki “Evet 500 yıllığım.” Ben burada 500 yıldır yaşıyorum ama eminim ki o İstanbul’a yeni gelmiştir. İstanbul’da yaşayan pek çok insandan daha önce gelmişiz İstanbul’a. Benim ailem, eşim, babam... Bu ülkeye vergi ödemişler, belki de herkesten çok. Hep askere gitmişler, iyi vatandaş olmuşlar. Hepsinin mezarları burada. Acaba bunu soranların mezarları nerede? O nedenle ben bazı lafları önemsemiyorum. Bazı şeyler oluyor ama genele yayamayız.

-Komşuluk ilişkileriniz nasıl? Müslümanlarla diyaloglarınız ileri düzeyde mi?

-Şimdi Yahudiler çok kapalı yaşamış. Hep aynı yerlerde oturuyorlarmış ve hatta yazlığa bile birlikte gidiyor, aynı yerlerde kalıyorlarmış. Türkçe de bilmiyorlarmış. Şimdi bakıyorum da aslında o anneme sorduğunuz sorular için “Bunlar iyi ki oldu” ya da “Bunlar olması gerekirdi” diyemem ama bunları tatbik edenlere de hak vermiyorum değilim. Ama şimdi tam bir entegrasyon var. Bir kere hepimiz artık Türkçeyi benimsedik. Benim arkadaşlarımdan yarısı ve belki de yarısından fazlası müslüman diyebilirim. Komşularım hep müslüman ve biz birbirimize gideriz, geliriz. Birbirimizin evine girer, çıkarız. Ben böyleyim, siz bir de oğlumu görün. Bakın benim oğlumun bir tane Yahudi arkadaşı yok. Bütün arkadaşları Müslüman. Yarın ne olacak? Büyük ihtimalle bir müslümanla evlenecek. Doğal olan bu. Ben böyle söylediğimde bana kızıyorlar. “Sen böyle söylersen çocuk tabii Müslümanla evlenir” diyorlar. Ama ne yapayım. Çocuğun Yahudi kız arkadaşı yok ki. Hiç olmadı. Bu zamanda görücü usulü kız mı bakayım çocuğa. Şimdi *mix evlilikler* yaygın ve bunu artık engellemek mümkün değil ve bana kalırsa gerekli de değil. Biz bazı olumsuzluklar yaşadık, duyduk bazı şeyler ama benim oğlum öyle bir ortamda büyüdü ki kendini hiç azınlık hissetmedi, toplumdan farklı görmedi.

Bir Yahudi kadını olarak AB’ye uyum sürecinde haklarınızda bir ilerleme oldu mu?

Hayır. Çünkü ben bu ülkede hep rahattım. Biz aile olarak da diğer Yahudilerden biraz farklıyız. Mesela ben bir kadın olarak 30 sene ticaret yaptım, Tahtakale’de dükkan işlettim. Yahudi kadını şimdi yeni yeni ticari hayatta varlık göstermeye başladı. Ama şartlar bizi daha erken ticari hayata çekti. Aslında Türkiye ne kadar geliyorsa biz de o oranda payımızı alıyoruz. Türkiye zor günler yaşıyorsa biz de payımızı alıyoruz. Bu ülkenin vatandaşlarıyız ve her şeyden elbette etkileniyoruz. Bana kalırsa AB’ye uyum sürecinde bize özel, bizim haklarımızı genişletici bir şey olmadı. Ancak Türkiye’nin demokratikleşmesinden biz de dolaylı olarak olumlu etkilendik.

EK-5: DP BELEDİYE BAŞKAN ADAYI YUSUF BAHAR İLE GÖRÜŞME (21.05.2009, İSTANBUL)

-Aday olduğunuz Adalar’da kaç Musevi yaşıyor? Gayrimüslim rakibiniz var mıydı?

Adalar ilçesinde 166 musevi yaşıyor. İlçede gayrimüslim gruplar var ama Ermeni cemaati çok daha yoğun. DSP’nin belediye başkan adayı Ermeni asıllıydı. Eğer seçilseydim Türkiye’nin ilk Musevi belediye başkanı olacaktım.

-Partiniz sizi Musevi olduğunuz için mi aday gösterdi, yoksa aday olma sürecinde dinsel farklılığınız hiç gündeme gelmedi mi?

-Dinsel farklılık hiç gündemde olmadı. Adalarda sevilen ve çalışkan biri olduğum için tercih edildim. Adalar'da siyaset yapan bir kişiyim, partililer tarafından tanınıyorum. İlçe Yönetiminden teklif geldi, ben de kabul ettim.

-Seçim kampanyası esnasında Musevi kimliğinizi ön plana çıkardınız mı?

-Musevi kimliğimi hiç bir şekilde gizlemedim. Ama başıra başıra "Ben Museviyim" diye ortalıkta dolaşmadım. Zaten buna gerek yok. Doğma büyüme Adalı olduğum için herkes tarafından tanınıyorum ve kimliğimi insanlar biliyor.

-İstanbul cemaatini, civardaki Musevi ileri gelenleri ziyaret edip destek talebinde bulundunuz mu?

-Cemaatimizden hiç bir destek almadım. Cemaatimiz bu seçimde de diğer seçimlerde olduğu gibi tarafsızlık ilkesine sadık kaldı.

-Seçimde Adalar'da yaşayan Museviler size oy verdi mi?

-Hayır, vermedi. Onlardan destek görmedim.

-Seçimi kaybetmenizde dini tercihiniz etkili oldu mu? Niye kaybettiniz?

-Dinimin seçim sonucuyla hiç bir ilgisi yok. Yarış Türkiye genelinde AKP ve CHP arasında geçti, Adalar da bu yarışın içinde oldu. Parti faktörü önemli oldu. Stratejik hatam olmadı, sadece insanlar güçlü partinin yanında olma ihtiyacı hissetti.

EK-6: İZMİR YAHUDİSİ İ.S. İLE GÖRÜŞME (04.06.2009, İZMİR-GÜMRÜK)

-Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz?

-Türk Yahudisiyim.

-İsminiz etnik kimliğinizle uyuyor. Ticari hayatta, resmi dairelerde, ya da müslümanların yoğun olduğu yerlerde kullandığınız Türkçe bir isminiz daha var mı?

-Hayır. İkinci bir adım yahut takma bir ismim yok. Buna hiç ihtiyaç duymadım.

-Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

-Yahudilerin neredeyse %90'ı evde Türkçe konuşur. Türkçe, Yahudilerce benimsenmiştir. Judeo-Espanyol'u bilen babaanne ve dedeler artık yok. Dolayısıyla Judeo-Espanyol unutuluyor ve belki de bir kuşak sonra tamamen ölecek. Ben Judeo-Espanyol biliyorum, ama çocuklarım bilmiyor. İbrani alfabesini ise hiç bilmiyorum.

-Fransızca biliyor musunuz? İkinci diliniz Fransızca mı?

-Fransızca ikinci bir dil olarak Yahudilerde yaygındır. Ancak son yıllarda ikinci dilin İngilizce olduğunu söyleyebilirim. Türk okullarında İngilizceye çok ağırlık veriliyor ve İngilizce dünyada daha geçerli bir dil olmaya başladı. Bu nedenle "Fransızcanın etkisi sürüyor ama yerini İngilizce'ye bırakıyor" diyebilirim.

-Yahudi okulunda mı okudunuz?

-Yahudi okulu yok. Alyans okulları benim zamanımda kapatılmıştı. Ben normal devlet okulunda okudum. Türklerle beraber okudum. Çocuklarım da devlet okullarında okudu.

-Dindar mısınız? Dininizin icaplarını yerine getirmenizde bir engel var mı?

-Dindar olduğum söylenemez ama kutsal günlerde dinimin gereklerini yerine getiririm. Devlet hiçbir dönemde dinimizin gereklerini yerine getirmemizde zorluk çıkarmadı. Tek parti döneminde yaşanan sıkıntılar esnasında bile ibadete ve ibadethanelere yönelik bir kısıtlama hiç olmadı. Dindar bir Yahudi olarak yaşamamızda bir engel

yok. Bizler de çoğu müslüman gibi resmi nikahın ardından dini bir nikah yapıyoruz. Bayramlarda kurallara dikkat ediyor, özenli giyiniyorum. Belirli aralıklarla havraya gidiyorum.

-Lozan'da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız? Günümüzde bu haklar yeterli mi?

-“Azınlık” kelimesi Yahudi toplumuna uymuyor. Biz müslümanlarla kenetlenmiş, karışmış bir vaziyetteyiz. Ayrım yapılmasına karşıyım. Ben bu ülkede vergi ödüyorum ve diğer vatandaşlık görevlerimi yerine getiriyorum. Karşılığında sadece ayrım görmemek istiyorum. Lozan'daki haklardan haberdar değilim. Hiç ilgilenmedim. O nedenle “bu haklar neler ve şu an yeterli mi” tarzında bir soruya cevap veremeyeceğim.

-Kaç yıldır İzmir'de yaşıyorsunuz? İzmir'e nereden geldiniz?

-Doğduğumdan beri İzmir'de yaşıyorum. Ailemin de İzmir'e nereden geldiğini bilmiyorum.

-Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları'ndan İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Varlık Vergisi sadece İstanbul'da değil, Tüm Türkiye'de uygulandı ve babam da bir İzmir Yahudisi olarak yüklü bir miktarda vergi ödedi. O zaman çok küçük olduğum için rakamlara ilişkin detaylı bilgi veremeyeceğim. Ancak yüklü bir miktar olduğunu biliyorum. Ailemden yahut yakın akrabalarımın Aşkale'de zorla çalıştırılan olmadığı ama çevremizde oldu. 6-7 Eylül Olayları ile ilgili olarak bir tanıklığım, aktaracağım kaydadeğer bir şey yok. Ancak şüphesiz İzmir'de de gerilim yaratan bir yönü olmuştur. Tatsız hadiseler.

-İzmir'de kaç Yahudi yaşıyor? 2000 diye biliyoruz.

-1300-1400 kadar. 2000 yoktur.

-İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor? Cemaat kendi içinde dayanışma halinde mi?

-İstanbul'da bir Hahambaşımız var ve o Türkiye'deki tüm Yahudilerin dini önderi. Göreve gelişi Türk Hükümeti'nin atamasıyla oluyor. Organik bağlantı elbette var. Örneğin İzmir'deki cemaat başkanının atanmasında İstanbul'daki Hahambaşı etkili oluyor. İzmir'deki cemaat başkanı, cemaatin sorunlarıyla ilgileniyor. Havralarımızın bakım, onarım işleriyle alakadar oluyor. Düşünlerimizi yapıyor ki bizim düşünlerimiz çok güzel olur. Cemaat içinde hasta var mı, düşkün var mı? Bunlarla alakadar oluyor. Cemaat elbette dayanışma içinde.

-Aynı mahallede oturma alışkanlığı var mı? Cemaatin bir markayı tüketme / tüketmeme veya bir siyasi partiyi destekleme / desteklememe gibi bir karar alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?

-İzmir Yahudileri genelde Alsancak'ta oturuyor. Ancak Güzelyalı ve Karşıyaka'da oturan birkaç Yahudi tanıdığım da var. Aynı muhitte oturma, alışkanlıkların bir eseri diye düşünüyorum. Cemaatin marka tercihinde ya da siyasi tercihlerde bizleri yönlendirmesi söz konusu olamaz. O cemaatin işi değil. Bizler o tarz konularda bireysel karar veririz. Cemaatin işi dini ve kültürel konularda dayanışmayı, birlikteliği sağlamak.

-Cemaate ait yapıların durumu nasıl? Yeni bir yapıya ihtiyaç var mı? Restorasyon konusunda merkezi bütçeden yahut belediye bütçesinden destek görüyor musunuz?

-Birkaç tane çok bakımlı ibadethanemiz var elbette. Ancak yapıların çoğunun bakıma ihtiyacı var. Şu an aktif olarak faaliyette olan 3-4 havramız var. Kullanılmayan yapılarımız yine cemaate ait ve kapalı olarak duruyor. Bu yapıların restorasyonu izne tabi değil ama bu iş için paraya ihtiyaç var. Merkezi bütçeden benim bildiğim kadarıyla bugüne kadar hiçbir destek olmadı. Ancak belediye geçtiğimiz yıllarda Altındağ'daki Musevi mezarlığının bakımını, restorasyonunu yaptı. Ahmet Piriştina dönemindeydi ve çok güzel bir jestti. Bu anlamda aslında belediyeden çok memnunuz. Belediyeden genel anlamda memnunuz.

-Merkezi bütçeden bu restorasyon masrafları için kaynak aktarılması gerekmez mi?

-Onun takdirini size bırakıyorum. Ben o konuda bir şey söylemeyeğim.

-Günümüzde Yahudiler genelde hangi mesleklerde çalışıyor? İstedığınız mesleği yapıyor musunuz? Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı düşündünüz mü? Özellikle Yahudilerle ticaret yapma eğiliminiz var mı? Yanınıza alacağınız personelin Yahudi olmasını tercih eder misiniz?

-Yahudiler genelde ticaretle uğraşiyor. Ben istediğim mesleği yapıyorum. Dinim nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığımı hiç hissetmedim. Ticaret yapacağım kişinin illaki Yahudi olması gerekmez. Yanıma personel alacağım zaman dinine bakmam. Bir hafta önce ayrılan sekreterim müslümandı. Şu an ofisimde iki personelim var, ikisi de müslüman.

-Devlet memuru olmak ister miydiniz? Çevrenizde devlet memuru olan Yahudi var mı?

-Devlet memuru olmayı hiç düşünmedim. Devlet memuru olmak istesem nasıl bir karşılık görürdüm, o nedenle bilemiyorum. Çevremde memur olan ve hatta üst düzey memur olan bir Yahudi vardı, ama rahmetli oldu.

-Devlet dairelerinde farklı muamele gördüğünüz oldu mu? Askerlik yaparken dininiz nedeniyle farklı muamele gördünüz mü?

-Ne emniyette, ne valilikte, ne belediyede farklı bir muameleyle karşılaşmadım. Her zaman iyi muamele gördüm. Buradan iltimas gördüğüm anlamı çıkmaz ama kötü bir muamele de görmedim. Babamın askerlerle arası çok iyiydi. Birçok subay arkadaşı vardı. Hatta askerlik için muayneye gittiğimde oradaki askeri yetkili babamın arkadaşı çıktı ve bana çok iyi davrandı. Askerliğimi Sivas'ta yaptım. Gözümdeki sağlık sorunu nedeniyle 6 ay sürdü. Askerlikle ilgili olarak da anlatacağım olumsuz bir anım yok.

-Somut dışlama ile karşılaştınız mı?

-Toplumda cehaletten kaynaklanan münferit bazı olaylar oluyor ama bunu genelleyemeyiz. Ben toplumun genel olarak bütünleşmiş olduğunu düşünüyorum. İzmir modern bir kent. O nedenle buraya taşıyacak çapta bir hadiseden bahsedemem. Zaman zaman basında rencide edici şeyler oluyor. Ancak çok üstünde durmuyorum.

-Türkiye dışında yakın akrabanız var mı? Türkiye'den göç etmeyi hiç düşündünüz mü?

-Kız kardeşim İsrail'de yaşıyor. Fransa ve Arjantin'de de akrabalarım var ama uzak akrabalar. Hepsi oralara İzmir'den göç ettiler. Ben İzmir'den göç etmeyi hiç düşünmedim. Burada doğdum, burada büyüdüm ve burada öleceğim. Yaşadığım kenti çok seviyorum.

-Belki de kız kardeşinizin baskı ortamından bunaldı ve göç etti?

-Hayır. "Baskı oldu da gitti" demek doğru değil. Kişilerin nerede yaşamak istedikleri bireysel tercihleridir. Şimdi siz Amerika'ya yerleşmek istesenez, orada daha mutlu olacağımızı düşünseniz buna kim engel olabilir ve bunda ne mahsur vardır?

-Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz? Çocuğunuzun bir müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?

-Müslümanlarla ilişkilerim mükemmel. Biz çocukken Müslüman, Yahudi nedir bilmez; sokaklarda koşturur, top oynardık. Şimdi de pek çok müslüman dostum var. Müslümanların kutsal günlerini kutluyorum. Telefon açıyorum ve çok yakın olanlara ailecek bayram ziyareti yapıyorum. Onlar da bizim kutsal günlerimizi kutluyorlar. Birbirimize gider geliriz. Topluma tam entegre olduğumuzu söyledikten sonra, bu soruya gerek yok aslında. Evlilik meselesine gelince... Benim çocuğum geleceğini bir müslümanla kuracağına ve onun kendisini mutlu edebileceğine inandıysa ben buna ne diyebilirim. Saygı duymak durumundayım.

-Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı? Oy verme davranışınızda cemaatin eğilimi etkili oluyor mu? Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

-Ailemin geleneksel olarak oy verdiği bir parti yok. Her seçimde, ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre parti tercihimizi değiştirebiliyorum. Cemaat oy verme işlerine karışmaz, siyasi tercihlerimizde baskı ve yönlendirmesi olmaz. Yahudi bir adaya oy verir miyim? Açıkçası hiç düşünmedim.

-Yani İzmir Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Yahudi olsa oy vermez misiniz?

-Bu olmayacak duaya amin demek gibi bir şey. Şaka bir yana aslında biz İzmir Yahudileri birbirimizi tanıyoruz. Söz konusu Yahudi adayla şahsi ilişkilere bakarım. Onun kenti yönetebileceğine inanmıyorsam vermem diye düşünüyorum.

-İzmir Yahudilerinin birbirlerini tanıdığını ben de farkettim. Bu nasıl oluyor?

-Cemaatin nüfusu az diye. Yani 40-50 bin kişilik bir cemaat olsa elbette herkesin birbirini tanması mümkün olmazdı.

-AB'ye uyum sürecinde devletle ve müslüman Türklerle diyaloglarımızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

-Daha önce de ifade ettiğim gibi bizim devletle ilişkilerimiz uzun yıllardan bu yana çok iyi ve AB'ye uyum sürecinden bu anlamda bir beklentim yok. Demokrasi öncesi uygulamalar ayrı. Ancak biz uzun yıllardır bir baskı görmüyoruz.

-Yahudilere yönelik nasıl bir "açılım" yapılabilir? Örneğin Yahudilerin kutsal günlerinde TRT özel yayın yapmalı mı? Devletten Yahudilere özel bir talebiniz var mı?

-Kutsal günlerimizde TRT'nin özel yayın yapması bir ihtiyaç değil. Zaten bayramlarımızda yayın yapan televizyon kanalları var ve aslında uydularla her yere ulaşıyor. Bir açılım ihtiyacı yok ama devlet büyüklerinin kutsal günlerimizi tebrik etmesi, yazılı açıklamalarla bayramlarımızı kutlaması benim ruhumu okşayan bir şey. Bu durum çok hoşuma gidiyor. Yani gazetelerde ufak bir haber olarak da yer alsın halkımızın bizim bu ülkede yaşamaya devam ettiğimizi bilmesi, varlığımızdan haberdar olması güzel bir şey.

-Yahudiler için ayrı bir TV kanalı yahut radyoya ihtiyaç var mı?

-Yok, böyle bir ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum.

Yahudilerin düzenli olarak çıkardıkları bir gazete yahut dergi var mı? Varsa hangi dilde yayın yapıyor?

-İstanbul'da yayın yapan Şalom isimli bir gazete var. Türkçe yayımlanıyor. Yarı Türkçe, yarı Judeo-Espanyol da olabilir. Yanılmak istemem.

EK-7: İZMİR YAHUDİSİ AVRAM S. İLE GÖRÜŞME (08.06.2009, İZMİR-MİMAR KEMALETTİN)

-Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz? (Örneğin: Türk, Yahudi, Türk Yahudisi, Saferad Yahudisi, Türkiye Yahudisi, Türkiyeli...)

-Ben Türküm, dinim Yahudi. Tanımlamam bu.

-Müslümanların fazlaca olduğu yerlerde kullandığınız Türkçe bir isim var mı?

-Hayır.

-Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

-Anadilim Türkçe. Judeo-Espanyol'u babaannem konuşurdu. Ondan duyduğum kadarıyla hatırlarım. Kötü de olsa konuşurum ama ana lisanım Türkçe. İbrani alfabesini bilmiyorum.

-Fransızca biliyor musunuz? Çocuklarınız Fransızca konuşuyor mu?

-Fransızca biliyorum, Saint Joseph'te öğrendim. Çocuklarım İngilizce biliyor. Biz tabi Fransız kültürüyle eğitildik, onlar Amerikan kültürüyle yetiştiler.

-Dindar mısınız?

-Dindardan ne anlaşılır bilmiyorum. Üç tane bayramda havraya giderim. Onun dışında davetli olduğum düğünler için havraya giderim. Buna dindar denir mi, bilemem tabi. Dindarlık herkese göre değişen bir kavram.

-Yani sizde yeme içmeyle ilgili kurallar var. Ayrıntılı bilmiyorum ama, bazı günler elektrikli aletler kullanılmıyor. Bunlara uyuyor musunuz?

-Hayır, onlara riayet etmem. Yani "kaşer" denen bir şey var. Onlara riayet etmiyorum.

-Peki dindar olarak yaşamak isteseniz mümkün olur mu?

-Yani evinizde yaşarsınız. Ama İzmir’de kaşer eti servis eden bir lokanta yok. İstanbul’da bildiğim kadarıyla bir tane var. Sadece Türkiye’de değil dünyanın başka yerlerinde de bu sorun var. Ama Yahudi nüfusunun çok olduğu yerlerde kaşer restoranları oluyor. Kaşer eti, hayvanın hahamlar tarafından hijyene uygun kesilmesi demek. Detaylarını bilmiyorum ve o kurallara riayet eden biri değilim.

-Lozan’da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız? Bu hakları kullanırken herhangi bir güçlüklerle karşılaşılıyor musunuz?

-Lozan’daki haklarımızı bilmiyorum ama 1930’larda Yahudi cemaati bu haklardan feragat etti. Avner Levi var; Kudüs İbrani Üniversitesi’nde Türkiye’yle ilgili ders verir. Onun bir kitabında okumuştum. Bu hakların neler olduğunu da çok iyi bilmiyorum açıkçası.

-Peki haklarınızı niye bilmiyorsunuz?

-Öyle bir ihtiyaç içinde olmadım. Kısıtlandığımız bir takım şeyler var ama o anlaşmanın kısıtlamalara çare olduğunu zannetmiyorum.

-Nedir peki kısıtlandığımız şeyler?

-Hukuken değil kısıtlama. Pratikte oluyor bazı kısıtlamalar. Mesela siz bir Musevi milletvekili, bakan düşünebiliyor musunuz? Ya da Yahudi bir korgenereal? Ya da bir içişleri bakanı, yargıtay üyesi? Türkiye’de bunlar olmuyor. Tabi bunlar bir yerde yazmıyor ama pratikte uygulanıyor.

-Peki hiç Yahudi milletvekili, belediye başkanı olmadı mı?

-Oldu tabi, geçmişte milletvekili oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında oldu. Bir de en son DYP’den Cefi Kamhi oldu. Ama belediye başkanı olmadı zannediyorum.

-Kaç yıldır İzmir’desiniz?

-Doğduğumdan beri, 57 senedir.

-Varlık vergisini hatırlıyor musunuz?

-Hayır, dünyada yoktum o zamanlar. Ama ailem ödememiş. Ödeyecek durumda değillerdi zaten. Bu tabi çok konuşulur, yazılır. Aşkale’ye gidenler olmuştur ödeyemeyenler arasından. Taş kırmaya gittiler oraya. Yanılmıyorsa ölen 1-2 kişi de oldu orada, tabi eceliyle.

-6-7 Eylül olaylarıyla ilişkili bir tanıklığınız var mı?

Yok. Çok küçüktüm o zamanlar ama biliyorum ne olduğunu. 6-7 Eylül’de Yahudiler hedef alınmadı. Yani o olayı Yahudilerle ilişkilendirmemek lazım. Bu tabi planlı, programlı bir şey. Hatta Rumların evleri ve işyerleri bir gün önceden işaretlenmiş falan diye de bir sürü tevatür var. Baktığınızda tabi planlı olduğunu gösteren deliller de var. Yahudilere yönelik değildi ama bir korku yaratmıştır tabi. Annem – babam anlatır. O akşam Fuar’da Bogambo diye bir gazino varmış, oradalmış. İşte girmişler böyle ellerinde bayraklarla, marşlarla. Gazinoyu basmışlar ve eğlenenleri tedirgin etmişler. Tabi eğlenenler arasında Yahudi olan da var, olmayan da var. Korkutulanlar arasında Türkler de var. Şov yapılmış anlayacağınız. Korku, herkese korku. Tedirgin etmişler insanları, olay çıkartmışlar. Tabi Rum aranmış ama Rum yokmuş mekanda. Gitmişler. Sadece İzmir’de değil, pek çok yerde aynı gece birçok olay oldu ve bunun merkezi tabi İstanbul’du.

-İzmir’de kaç Yahudi yaşıyor?

Kesin bilğim yok ama 1800 civarında olduğunu tahmin ediyorum.

-Azalmaya devam edecek mi nüfus?

-Kesin, kesin.

-Ne kadar azalabilir?

-Sıfır olacak. Sıfır nokta sıfır olmayacak ama Levantenler bugün bildiğim kadarıyla 500 kişi. Çok yakın bir gelecekte ben de o noktaya geleceğini düşünüyorum. Yani yakın gelecek derken 10-15 seneden bahsediyorum.

-Tabi üzülerek soruyorum yanlış anlamayın.

-Bunda üzülecek bir şey yok, bunlar hayatın gerçekleri. Göç sürüyor ve göçün üç yönü var. Biri öbür dünya, diğeri İstanbul. Bir de İsrail'e de göç var. Göç dediğiniz zaman çok boyutlu. Oğlum mesela İstanbul'a yerleşti ekonomik nedenlerle.

-Göçle ilgili neler aktarabilirsiniz?

-Arjantin ve Fransa'ya yönelik olarak iki tane dünya savaşı arasında büyük göç oldu. 1948'de İsrail kurulduktan sonra da oraya kitlesel göçler oldu. Ama tabi şimdiki nüfus azalması sadece İsrail'e değil, İstanbul'a ve öbür dünyaya yönelik daha fazla oluyor. Şimdi koşullar nedeniyle ülkeyi terkeden olduğunu düşünmüyorum. Geçen yıl İzmir cemaati olarak vefatta rekor kırdık. Uzun yıllardır ilk defa bu kadar vefat oldu. Bir nesil bitiyor tabi. Bizim anne ve babalarımız ölüyor. Nüfusumuzun yapısı yaşlı. Nüfus daha da azalacak.

-İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor? İstanbul'daki hahambaşılıkla organik bir ilişkiniz var mı?

-Ben cemaat işleriyle ilgili konularda gelecek sorulara cevap vermemeyi tercih ediyorum.

-Cemaat kendi içinde dayanışma halinde mi?

-Kesin evet. Kurumlar var. Kurumlara bağlılıklar var. İnsanlar birbirlerini çok sık görüyorlar ve birbirlerinin problemlerine duyarlılık gösteriyorlar. Cenazelere mutlaka gidiliyor. Çok küçük bir cemaat olduğu için insanlar birbirini tanıyor. Bir de evlilik yapıyor. Neredeyse herkes birbiriyle uzaktan akraba oluyor. Aynı ibadethaneler kullanılıyor.

-Cemaatin bir markayı tüketme / tüketmeme veya bir siyasi partiyi destekleme / desteklememe gibi bir karar alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?

-Böyle bir şey yok, böyle bir karar verilemez. Böyle bir karar verilse, gizli kapaklı da olsa ben bunu duyardım. Olsa bile ben buna uymam. Mantığımla hareket ederim. Ama böyle bir karar verilemez ve tarihte hiç verilmedi.

-Cemaate ait yapıların durumu nasıl? Yeni bir yapıya ihtiyaç var mı?

-Bir tane okulumuz vardı, kapandı maalesef. Havralarımız var. 10 civarı havramız var. Hepsi kullanılmıyor, çünkü gidecek cemaat yok. Belirli zamanlarda kullanılanlar var. Bayramlarda 5-6 tanesi kullanılıyor. Devlet havraları koruyor. İbadetle ilgili hiçbir kısıtlama yapmıyor. Tam tersine yardım ediyor ve teşvik ediyor ibadeti.

-Belediyenin, devletin kurumlara ilgisi varmı? Alakadar oluyorlar mı?

-Rahmetli Piriştina mezarlığımızın bakımını yaptı. Orada çok büyük iki hocanın mezarı var. Bu, inanç turizmi kapsamında restore edildi ve elden geçirildi. Çok güzel oldu gerçekten. Havralar konusunda belediye yardımcı olamaz. O belediyenin işi değil. Onlar eski eser olmaları nedeniyle hükümete bağlı. Tarihi eser kapsamına giriyor ve bir çivi çakılmaz, başımıza iş alırsınız. Ama havra olduğu için değil bu durum. Eski eser olduğu için dokunma yasağı var ve bence bu yasak durmalı. "Param var" diye biri çıkıp restorasyona kalkışır ve tarihi dokuyu bozabilir. Bence devlet kendisi bu restorasyonu yapmalı ama kendisi de yapmıyor tabi. Büyük bir devlet ve çok sorunu var. Ama bakıma ihtiyaç var.

-Din adamlarınız Türkiye'de mi yetişiyor, dışardan mı geliyor?

-Tabi din adamlığında çeşitli kategoriler var. Haham dediklerimiz dini bir eğitim almalı. Türkiye'de bu eğitimi veren bir kurum yok. Bu eğitim İsrail ve ABD'de veriliyor. İlahiyat fakültesine denkliği olan bir okuldan mezun oluyorlar ve Türkiye'ye dönüp görev alıyorlar.

-Günümüzde Yahudiler genelde hangi mesleklerde çalışıyor? İstedığınız mesleği yapıyor musunuz?

-Ben ticaretle uğraşıyorum. Cemaatin genelde ticaretle uğraştığını söyleyebilirim. Ama gençler şimdi profesyonel çalışıyor. Özel sektörde çok farklı pozisyonlar gelişti. Bunlara girenler oluyor, duyuyorum. Bir de tabi sanatçı çok duyuyorum; fotoğraf sanatçısı, tiyatro sanatçısı. Belki de sanat yeni yeni meslek olarak belirtiliyor. Belki de eskiden hobiydi böyle şeyler, artık meslek oldu. Gençler içinde de ticaretle uğraşan çok var.

-Devlet memurluğu niye tercih edilmiyor?

-Devlet memuru olanlar da var tabi. Uzun süre memurluk yapan bir arkadaşım oldu. Memurlar çok iyi ekonomik şartlarda çalışmıyor. Bence biz tercih etmiyoruz, çünkü çok cazip değil.

-Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı hissettiniz mi?

-Olmuştur tabi. Ama benim kariyerimi engelleyecek çapta değil. Cinsiyetim, yaşım, kilom, boyum nedeniyle de iş kaybı yaşayabilirdim. 35 senelik iş hayatımda 3-5 kere olmuştur.

-Özellikle Yahudilerle ticaret yapma eğiliminiz var mı? Yanınıza alacağınız personelin Yahudi olmasını tercih eder misiniz?

-Yanımda hiç Yahudi çalışmıyor. Personelimin tümü müslüman. “Yahudi çalıştırmam” anlamında değil ama “bu konuda bir fark gözetmiyorum” anlamında.

-Özellikle Yahudilerle ticaret yapma eğiliminiz var mı?

-Yok. Ben o işlerde kaliteye ve fiyata bakarım. O işlerde din; üçüncü, beşinci, hatta yedinci sırada diyebilirim.

-Dininiz nedeniyle devlet dairelerinde farklı muamele gördüğünüz oldu mu?

-Bakın Türkiye’de bu konularda resmi hiçbir şey yoktur. Bu konular böyle gizli olur ve siz ancak bunu hissedersiniz. Mesela iyi hatılıyorum, ben askere gittiğim zaman iki yere gidilebilirdi. Biri Malatya’ydı, biri Erzurum Ilıca’ydı. Başka bir yer çıkmazdı. Ama bir yerde yazılı değildi bu. Mesela bazı bölümlerde müslüman olmayanlar görev yapamazdı. Bunun da yazılı olduğunu zannetmiyorum ama öyleydi.

-Askerlikten devam edelim o zaman? Nasıl geçti askerliğiniz, kötü bir anınız var mı?

Komutanlarımdan şefkat ve ilgi gördüğümü söylemeliyim. Arkadaşlarımla da aram iyidi. Silah taşıdım ve o konuda eğitim aldım. Oğlum askerden yeni geldi. Çok daha değişmiş tabi, daha modern olmuş. Onun anıları, yaşadıkları daha güzel şeyler; anlattığında anlıyorum. Daha eşit şimdi diye düşünüyorum. AB uyum yasaları çerçevesinde uygulamalar daha iyi. Türkiye değişiyor ve gelişiyor.

-Geçmişte ve belki de bugün somut dışlama ile karşılaştınız mı?

-Hayır. Ama tabi “Niye senin ismin Avram?” diye soranlar olmuştur. Ama bir şey ifade etmez o. Beni de rahatsız etmez. Oradan bir sonuca varamayız.

-Türkiye dışında yakın akrabanız var mı? Türkiye’den göç etmeyi hiç düşündünüz mü?

-Var. Dünyanın her yerinde var ama İsrail’de daha fazla. Göç etme konusunu ise hiç düşünmedim. Çok güzel bir kentte yaşadığımı düşünüyorum. Gitmek istemedim.

-İzmir’in nesini seviyorsunuz? Denizi, havası; yani fiziki koşulları mı cazip geliyor yoksa kent kültürüyle alakalı bir şey mi?

-Bilmiyorum. Belki de her ikisi. 1-2 yıl yurtdışında yaşadım ama çok mutlu olamadım. Buradaki huzuru, mutluluğu oralarda bulamadım. Açık söyleyeyim.

-Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?

-Benim arkadaşlık yaptığım kişilerin büyük çoğunluğu, geneli müslüman. Evime gelirler, birlikte seyahate çıkarız. Müslüman bayramlarını kutlamamak mümkün değil. Bir kere o bayramlar otomatikman bizim de

bayramımız. En azından tatil oluyor ve ayrı bir anlam yükleniyor. Bayram ziyareti yapmıyorum. Öyle bir alışkanlığım olmadığı için. Ama mesajla, telefonla arkadaşlarımı tebrik ediyorum tabi.

-Müslüman kız arkadaşınız oldu mu? Bir müslümanla evlenmeyi düşündünüz mü? Çocuğunuzun bir müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?

-Müslüman kız arkadaşım oldu ama evlenmeyi düşünecek kadar ciddi değildi. Zaten 40 sene öncesiydi ve böyle bir evlilik düşünmezdim sanırım. Ailemden baskı olmazdı düşünseydim. Bizler öyle katı yasaklamalar koymayız. Ama karşı dinle evlenmenin zorlukları var ve yine de çocuğum evlenmek istese “hayır” demem. Din ayrılığı ileride ailenin mutluluğunda negatif etki yapacaktır. Bu kesin. Ama başka negatif etkiler de vardır ve bu onlardan sadece bir tanesidir. Ben direnç göstermem. Göstersem de bir şey ifade etmez çünkü artık çocuklar çok açık fikirli yetişiyorlar. Karışık evlilik bu nesilde çok fazla. Bu bir anlamda zorunluluk haline geldi. Nüfus azalıyor ve cemaat içinden yaşına göre, ya da gönlüne göre birini bulamıyabiliyor çocuklar. Bu onlar için iyi de doğan çocuklar için zor. Yani Museviliğe kabul edilmek imkansız gibi bir şey. Bu çocukların dini ne olacak?

-Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?

-Yok. sağa da vermişliğim var, sola da vermişliğim var. Geçmişte DP – AP geleneğine, yani merkez sağa veriliyordu, tabi onların uyguladığı liberal politikalar nedeniyle. Çocuğu tüccar tabi Yahudilerin ve liberal siyaset izleyen partilere bir eğilim normal. Ama pratikte sağ ve sol birbirine artık çok yakın. Pek bir farkları kalmadı bence ve artık başka şeylere de bakıyorsunuz, sadece ekonomi politikasına değil. Yerel seçimlerde mesela kişiye bakılıyor genelde.

-Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

-Hayır. Kesinlikle vermem. Din başka, siyasetle ilgili şeyler başka.

-AB’ye uyum sürecinde devletle ve müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

-Oldu tabi. Bir takım konuşamadığımız şeyleri daha rahat konuşuyoruz diyebilirim.

-Belki de böyle bir mülakat vermeyecektiniz AB süreci olmasa?

-Mülakat verirdim ama bazı şeyleri dile getirmekte daha çekingen davranırdım. Tabi dünya değişti, şartlar daha iyiye gitti ve bunda AB’nin de rolü oldu. Mesela bugün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi var. İnsanlar gidip müracat ediyorlar. Türkiye bunların dışında kalmaz.

-Yahudilere yönelik nasıl bir “açılım” yapılabilir? Örneğin Yahudilerin kutsal günlerinde TRT özel yayın yapmalı mı? Devletten Yahudilere özel bir talebiniz var mı?

-Ekstradan hiçbir talebim yok. Sadece kanunlar karşısında her yönden eşitlik. Uygulamada eşitlik. Başka hiçbir şey değil.

-Peki zaman zaman medyada Yahudilere yönelik yakıştırmalar, önyargılar, karalamalar oluyor. Bunlar sizi rahatsız ediyor mu?

-Ben bunları çok fazla ciddiye almıyorum. Medyada da böyle şeyler olmuyor bence. Bir kısım radikal sağ gazetelerde falan oluyor ama onları da ben okumuyorum, takip etmiyorum.

-İsrail’le ilgili kamuoyundaki tepkilerden alndığınız oluyor mu?

-Rahatsız olduğum oluyor. Rahatsız eden şeyler oluyor. Bu son Gazze olaylarında “Rahatsız olmadım” dersem yalan olur.

-Neden rahatsız oldunuz?

-Yahudilikle İsrail karıştırılıyor bazen. Bilerek yahut bilmeyerek bunu yapıyorlar. İsrail karşıtlığını bize yönlendirenler oluyor. Mesela okumuşsunuzdur; “*Buraya Yahudiler ve köpekler giremez*” diye yazılar asıldı.

Yahudi mallarına boykot çağruları falan oldu. Bunlar hoş değil. Kayseri’de biri çıktı, Hitler’in ruhuna helva dağıttı. Rahatsız edici tabii.

EK-8: İZMİR YAHUDİSİ SELİM F. İLE GÖRÜŞME (09.06.2009, İZMİR-MİMAR KEMALETTİN)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz? (Örneğin: Türk, Yahudi, Türk Yahudisi, Saferad Yahudisi, Türkiye Yahudisi, Türkiyeli...)

Türk Yahudisiyim. Örnek olarak saydığımız tanımlamalar içinde Türk Yahudisi olduğumu vurgulamak istiyorum.

İsminiz etnik kimliğinizle uyuşmuyor. Doğduğunuzda Türkçe bir isim mi konmuş, yoksa bu ismi sonradan mı tercih ettiniz?

Ailem bana etnik kimliğime uygun bir ad vermiş ancak bunu askerde problem olmasın diye değiştirdim. Soyadımı değiştirme gereği duymadım. İnsanlar genelde isimle ilgilenir. Soyadının üstünde pek durmazlar.

Askerde nasıl bir problem çıkabilirdi ki?

Doğrudan Yahudi olduğum anlaşılın istemedim. Hala da istemem. Bunun zorluklarını lise de ve üniversitede yaşamıştım ve bu nedenle askere gitmeden önce mahkeme kararıyla ismimi değiştirdim.

Lise ve üniversitede isminizden kaynaklı olarak sizi ne rahatsız etti?

Kendimi tanıttığımda herkesin dönüp bana bakması rahatsız etti. Gereksiz bir ilgi uyandırıyor ve bu hiç hoşuma gitmiyor. Kendimi tanıttıktan sonra sorular geliyor. “*Sen Türk değil misin? Nereden geldiniz? Ne zaman geldiniz?*” gibi sorular. Kendimi herkes gibi tanıtmak istedim.

Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

Ana dilim Türkçe. Evde de, ticari hayatta da hep Türkçe konuşuyoruz. Judeo-Espanyol’u çok az biliyorum, büyük annem konuşurdu. Yanımda konuşulsa anlarım ama rahat konuşamam. İbrani alfabesini ise bilmiyorum.

Alternatif bir dil biliyor musunuz? Yahudilerde çok dil konuşmak bir gelenek mi?

Fransızca ve İngilizce biliyorum, çok az da İspanyolca. Kızım İngilizce biliyor ve Fransızcaya daha az hakim. Bizler de çok dil konuşmak bir gelenek değil, bir ihtiyaç. Eğer Yahudiyseniz güçlü olmak zorundasınız. Farklı yetenekleriniz olmalı. Ayakta durabilmeniz için bu şart. Aslında sadece Yahudiler için değil, tüm azınlıklar için bu böyle.

Yahudi okulunda mı okudunuz?

Türk okullarında. İlkokulu Gazi’de, ortaokulu Saint Joseph’te, liseyi Atatürk Lisesi’nde okudum. Daha sonra Ege Üniversitesi İktisat’ı bitirdim. Az önce sorduğunuz Fransızca’yı da Saint Joseph’de öğrendim.

Dindar mısınız? Dininizin icaplarını yerine getirmekte engellerle karşılaşılıyor musunuz?

Dindar değilim. O taraflarda bezim yok. Havraya gitme gibi bir alışkanlığım yok. Bayramlardan bile haberdar olmadığım oluyor. Ancak dindar olmak istesem bir engelle karşılaşacağımı zannetmiyorum.

Lozan’da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız? Günümüzde bu haklar yeterli mi?

Lozan’da azınlıklara verilen haklardan haberim yok, bilmiyorum. Hiç ilgilenmedim. Çünkü orada yazan hakların bize hiçbir zaman tanınmayacağını biliyorum. Neler olduğunu bilmediğimden yeterli olup olmadığı konusunda bir yorum yapamam.

Kaç yıldır İzmir’de yaşıyorsunuz? İzmir’e nereden geldiniz?

Doğduğumdan beri İzmir’de yaşıyorum. Karataş’ta doğdum. Daha sonra 1950’lerde Alsancak’a taşındık.

Ne oldu da topluca Karataş'ı boşalttınız ve Alsancak'a gittiniz. Belediyenin yahut devletin bir yönlendirmesi mi oldu?

Alsancak'a taşınmak apartman hayatına geçmek demek. Karataş'taki evler mustakil, eski. Isıtmak zor. Bakımları zor. Ama apartman yaşamı daha rahat. O sırada, yani 1950'lerde Alsancak'ta apartmanlar yükselmeye başlamış. Biz ve pek çok aile rızamızla, hatta gidip beğenerek oraya taşındık. Ama büyükannem ölüncüye kadar Karataş'ta yaşadı. Yaşlılar öldükten sonra Karataş'ta Yahudi kalmadı.

Demek ki Yahudi cemaatinin gelir durumu 1950'lerde iyiydi?

Tabii iyiydi.

Varlık Vergisi'nden İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Varlık Vergisini hep anlatılanlardan duydum. Yaşamadım. O dönemde annemin babası yüklü oranda bir vergi vermiş, bütün servetini vermiş diyebilirim. Aşkale'ye gidenler de olmuş. 6-7 Eylül olaylarını hatırlıyorum. Aslında hayal meyal hatırlıyorum ama sonraki yıllarda o kadar çok anlatıldı ki sanki kendi başımdan geçmiş gibi net hatırlıyorum. Hafızamda canlı. Belki de bazı şeyleri kendim yaşamadığım hale yaşamışım gibi hatırlıyorum.

6-7 Eylül Olaylarıyla ilgili ne hatırlıyorsunuz?

Evde bir panik ve "biz ne olacağız" korkusu. O zaman bizim evimiz Namık Kemal Lisesi'nin oradaydı. Gece sokağımız slogan atan, bağırap çağırın gençlerle dolmuş. Apartmanların demir kapılarını yumrukladılar ve "Bize Rum getirin, bize Rum verin!" diye bağırmışlar. Dedem balkona çıkmış ve "Burada Rum yok" demiş. Ama tabii kalabalık bilinçli değil ve ayıramaz hangisi Rum, hangisi Yahudi. Kalabalıklar iki şekilde bakar. Müslüman diye bakar, gavur diye bakar. Bizim sokağımızda Rum yoktu tabii ama tedirginliği, korkuyu hatırlıyorum.

İzmir'de kaç Yahudi yaşıyor? Nüfusun azalma eğilimi devam ediyor mu?

1700-1800 civarı diye biliyorum. Nüfusun azalma eğiliminde olduğunu düşünüyorum

İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor? Cemaat kendi içinde dayanışma halinde mi?

Cemaat son derece demokratik bir şekilde yönetiliyor. Cemaat başkanı genelde Yahudilerin sevdiği, kabullendiği bir kişi oluyor. Ben açıkçası cemaatin yönetimiyle ilgili işlere pek karışmak istemiyorum. Ama cemaat dayanışma halinde. Maddi gücü olmayanlara yardım ettiğini ve bunu kimseye hissettirmediğini çok iyi biliyorum. Koruyor, kolluyor. Yani dayanışmadan ne anladığınıza bağlı ama dayanışma var. Kötü bir şey olsa hemen haberdar oluyoruz ve yardımlaşma oluyor tabii.

Aynı mahallede oturma, belli aralıklarla bir araya gelme gibi alışkanlıklar var mı? Cemaatin bir markayı tüketme / tüketmeme veya bir siyasi partiyi destekleme / desteklememe gibi bir karar alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?

Aynı semtte, mahallede oturma eğilimi kayboluyor diyebilirim. Örneğin ben Sahilevleri'ne taşındım. Cemaat marka yahut siyasi parti tercihleriyle ilgili karar alırsa ben buna uymam. Bu şekilde bir karar beni bağlamaz.

Cemaate ait yapıların durumu nasıl? Yeni bir yapıya ihtiyaç var mı? Mevcut yapıların restorasyonu ile ilgili harcamalar için merkezi bütçeden yahut belediye bütçesinden destek görüyor musunuz?

Yapılardan kısmen haberim var. Durumları nedir, nasıldır inanırım bilmiyorum. Ama devletin tabiki yardım yapması gerekir. Sonuçta tarihi bir değer de taşıyor ve sahip çıkması gerekir.

Günümüzde Yahudiler genelde hangi mesleklerde çalışıyor? İstedığınız mesleği yapıyor musunuz? Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı düşündünüz mü?

Yahudiler genelde ticaretle uğraşır. Bu benim istediğim ve severek yaptığım bir meslek. Dinim nedeniyle iş kaybı yaşadığımı çok düşündüm. Çok müşteri kaybettim. Özellikle bu sene. Bu sene Gazze'deki olaylardan ve Davos'taki tartışmadan sonra iş kaybı yaşadım. Ben bunu size ispat edemem. Sadece sezebilirim.

Gazze'deki olaylar ve Davos'taki tartışma sizi tedirgin etti mi? “Yeni bir 6-7 Eylül olacak” gibi bir endişeniz oldu mu?

Çok tedirgin oldum tabi. Kendimi yalnız hissettim. Köşeye sıkışmış hissettim. Bu psikolojik bir şey. Ama yeni bir 6-7 Eylül beklentim yok. Artık Türkiye’de öyle şeyler olmaz.

Özellikle Yahudilerle ticaret yapma eğiliminiz var mı? Yanınıza alacağınız personelin Yahudi olmasını tercih eder misiniz?

Her dinden, her milletten insanla ticaret yaparım. En yakın çalışmam bir müslüman. Bütün gizli belgelerim, bilgilerim, anahtarlarım ona emanet. Öyle şeylere hiç takılmam.

Devlet memuru olmak ister miydiniz? Çevrenizde devlet memuru olan Yahudi var mı?

Sizce benden devlet memuru olur mu? Siz hiç Yahudi devlet memuru gördünüz mü? Doktorlar, öğretim üyeleri var ama onlar liyakatla alakalı, özel yetenek gerektiren şeyler. Ama çevremde devlet memuru yok ve olacağını zannetmiyorum.

Devlet dairelerinde farklı muamele gördüğünüz oldu mu?

Devlet dairesine işim düşün istemem. Devlet dairesine gitmemek için elimden geleni yaparım. Resmi yerlere çok az işim düştü ama Yahudiyim diye iş yavaşlatma, iş görmeme gibi bir ayrımcılık hissetmedim. Devlet dairelerinde işler zaten yavaş ve zor yürüyor. Ama bu şimdiki durum. Geçmişte çok daha farklıydı. 12 Mart döneminde falan durum çok daha değişikti. Pasaport çıkartmak istediğinizde evinize sivil polis geliyor ve “nereye gidiyorsun, niye gidiyorsun, ne kadar kalacaksın” diye sorguluyordu. 12 Mart döneminde, 1970’lerde rüşvet vermeden pasaport çıkartılamazdı. Şimdi daha farklı tabi.

Askerlik yaparken dininiz nedeniyle farklı muamele gördünüz mü?

Ben askerliğimi asteğmen olarak yaptım. Askerde komutanlarımdan ve arkadaşlarımdan bir kötülük görmedim. Ama daha farklı bir ayrımcılık oldu. 4 ay acemilik yaptıktan sonra bizleri sınava alıyorlardı ve ilk 10’a girenler askerliklerini istedikleri yerde yapabiliyorlardı. Bu ilk 10’a girenler arasında hiçbir gayrimüslim istediği yerde askerlik yapmadı. Bir de Genelkurmay’ın dil bilenlere ihtiyacı vardı. O nedenle yabancı dil bilenlere Genelkurmay’da askerlik yaptırıyorlardı. Ama beni çok iyi Fransızca ve İngilizce konuşmama rağmen Genelkurmay’a almadılar. Buna üzülüm tabi. Orada askerlik yapmak isterdim. Herhalde İsrail’e bilgi sızdıracağımı düşündüler. Güven duyulmuyor oluşu insanı üzüyor tabi. Benim devremde, gayrimüslimler hep pasif görevlere verildi, şimdi durum nedir bilmiyorum. Oğlum olmadığı için yeni uygulamalardan haberdar değilim.

Somut dışlama ile karşılaştınız mı?

O kadar çok oldu ki... Lisede arkadaşlarım Yahudi olduğum için dalga geçerdi. “Hitler seni nasıl sağ bırakmış?” diye şaka yaparlardı. Evime ders çalışmaya gelen müslüman arkadaşım, diğer müslüman arkadaşlarımla bir olur Yahudiliğimle ilgili espri üretirdi. Evime aldığım adam birden yabancı olabiliyor. Sadece alay konusu değil, tartışmalar sırasında da Yahudiliğimi hakaret amaçlı yüzüme vuranlar oldu. Ticaret hayatında da dışlama ile çok karşılaştım. Yahudi olduğumu bilmeden Yahudilerle ilgili ileri – geri konuşanlar oluyor mesela. “Aman Yahudiye param gitmesin” diyorlar. Bakın, Yahudi düşmanlığı iki çeşittir. Bunlardan biri bilinçsiz düşmanlık. Halkın, müslümanlar dışındaki kimselere ön yargıyla bakması. Bence bu çok tehlikeli değil ve diyalogla çözülebilir. Ama asıl tehlikeli olan Yahudi düşmanlığı o az önce söyledikleriniz. Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül. Yani bilinçli düşmanlık. Esas tehlikelisi o. Çünkü bilinçsiz düşmanlığı, bilinçli düşmanlığı izleyenler yönlendiriyor.

Türkiye dışında yakın akrabanız var mı? Türkiye’den göç etmeyi hiç düşündünüz mü?

Kız kardeşim ABD’de, dayım İsrail’de. 70’lerde İzmir’den gitmeyi düşündüm açıkçası. Çünkü 70’lerde anarşi, terör vardı. 12 Mart’ın uygulamaları falan, az önce de anlattım. Yahudi düşmanlığı yükseliyordu. Bu Mimar Kemalettin’in duvarlarına, Yahudi işyerlerinin olduğu yerlere “Yahudilere Ölüm” diye yazdıklarını hatırlıyorum.

Kimler yazıyordu bu yazıları? Ülkücüler mi?

Sadece ülkücüler değil. Solcular da var. Sol kisvesi altında Yahudi düşmanlığı izleyenler de var. İki kesimde de Yahudi karşıtlığı vardı.

Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?

Çok sayıda müslüman arkadaşım var. Gerek ticari hayatta, gerek sosyal hayatta müslümanlarla çok yakın ilişkilerim var. Ben kendi dinimin bayramlarını bile kutlamıyorum, bilmiyorum. O nedenle bayramlar konusunda hassasiyet sahibi biri değilim ama yine de işim gereği, nezaket gereği müslümanların bayramlarını tebrik ediyorum. Onlar bizim bayramlarımızı bilmezler. Bilseler onların da nezaketen kutlayacaklarını düşünüyorum.

Müslüman kız arkadaşınız oldu mu? Çocuğunuzun bir müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?

Müslüman kız arkadaşım olmadı. Evlilik konusuna gelince, çocuğumun müslümanla evlenmesine karşı çıkmam, engel de olmam. Ama “*Tercih eder misin*” dersiniz tabi ki hayır. Çünkü evlilik zaten yürütmesi çok zor bir birliktelik. Aynı kültürden olsanız bile yürütmekte zorlanıyorsunuz. Yahudi aile anaerkildir. Türk ailesi ise babaerkildir. Yahudi ailesini anne yönetir. Varın gerisini siz hesap edin.

Bizdeki başlık parasını sizde kadınlar erkeklere veriyormuş “drahoma” adıyla. Herhalde bu anaerkillikle alakalı oluyor.

Sizdeki başlık parası gibi, drahoma da tarihe karıştı tabi. Ama anaerkillikten ziyade sebebi şu: Yani Yahudi geleneğinde kadın çalışmaz ve kadının ailesi erkeğe bir para öder ki kızına iyi baksın, işini yürütsün, büyüksün diye. Bir anlamda yatırım gibi. Ama kalmadı tabi öyle şeyler.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı? Siyasi tercihinizde cemaatin eğilimi etkili oluyor mu? Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

Geleneksel olarak oy verdiğimiz bir parti yok. Cemaatin eğilimi parti tercihimde kesinlikle etkili değil. Bir kişiye Yahudi olduğu için oy vermem. Oy verme kriterlerim daha başka.

Ama az önce bazı eşitsizliklerden bahsettiniz. Niye seçimlerde dayanışma göstermiyorsunuz? Dayanışma göstererek bir belediye başkanı seçmeyi, eşitsizliği aşmayı düşünmediniz mi?

Biz toplasanız 1800 kişiyiz. Bunların içinde seçmen olmayanlar da var. Nasıl bir dayanışma gösterebiliriz? Göstereceğimiz dayanışmanın nasıl bir etkisi olabilir? Sayımız çok az ve bu nedenle o dediğiniz yollarla sıkıntılarını aşmamız mümkün değil.

AB’ye uyum sürecinde devletle ve müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

Kesinlikle bir yumuşama var. Devlet artık daha demokratik, daha esnek diyebilirim. Bir de 10 sene önce hayal bile edilemeyecek şeyler bugün televizyonlarda tartışılıyor. Yahudiler televizyona çıkıyor ve çatır çatır konuşuyor. Sadece Yahudilerle ilgili değil, diğer azınlıklarla ilgili olarak da aklımızdan bile geçmeyen şeyleri duyuyoruz. Bu tabi hep AB’nin etkisiyle yaşanan değişimler.

Belki AB süreci olmasa, benimle konuşmazdınız.

Sizinle konuşurdum. Size güven duydum ve eskiden de olsa konuşurdum.

Yahudilere yönelik nasıl bir “açılım” yapılabilir? Örneğin Yahudilerin kutsal günlerinde TRT özel yayın yapmalı mı? Devletten Yahudilere özel bir talebiniz var mı?

Bana bir gün böyle bir soru sorulacağı hiç aklıma gelmezdi. Zaten hayatımda ilk defa bu tarz sorulara muhatap oluyorum ve sorduğunuz sorulardan çok etkilendim. Bence çok detaylı bir analizin ürünü. O kadar sinmişiz ki birgün birinin bu soruyu soracağını düşünemeyecek kadar sinmişiz. Aslında çok büyük bir talebim, arzum yok benim. Sadece devletin bize güven duymasını istiyorum. Yahudiler “*potansiyel vatan haini*” psikolojisinden kurtulmalı. Bunun altını çizmek istiyorum. Potansiyel vatan haini psikolojisi.

Yahudiler için ayrı bir TV kanalı yahut radyoya ihtiyaç var mı?

Gerçekçi olmak gerekirse biz 1800 kişiyiz ve bizim için bir televizyon kanalı gereksiz. Radyo da gereksiz. Türk televizyonları çok iyi ve gelişmiş durumda. Onları izliyorum.

Uydu vasıtasıyla İsrail kanallarına bakıyor musunuz? İsraili şarkıcıları dinliyor musunuz?

Hayır, hayır. Kesinlikle. İsimlerini bile bilmem.

Çok teşekkür ediyorum. Ekleme istediğiniz bir şey var mı?

Toplumda Yahudi eşittir İsrail düşüncesi var. Bu çok yanlış. Türk Yahudilerinin çoğu İsrail'in politikalarını benimsemiyor. İsrail'in içinde bile izlenen politikaları kabullenmeyen, reddedenler var. İsrail düşmanlığı, Yahudi düşmanlığı olarak uygulanıyor ve bu bize büyük haksızlık. Bizim ülkemiz Türkiye.

“Burası Türkiye, İsrail değil” sloganı size ne ifade ediyor? Size mi söylüyorlar bu sözü?

Tabiki bana söylüyorlar. Bakın size en basit bir örnek vereyim. Geçtiğimiz haftalarda şahit oldum. Yahudi arkadaşımın dükkanının önüne – rahatsız olduğunu bile bile – araba park eden bir müslüman var. Bu yine arabayı park ettiğinde arkadaşım sinirli bir şekilde dışarı çıktı ve “Arabamı çek” dedi. Müslüman arabadan indi ve bağırmağa başladı: “Siz burayı İsrail mi sandınız? Senin dükkanının önü Filistin toprağı mı? Burayı da mı işgal edeceksiniz!” diye. Ne yapabilirsin? Böyle bir suçlamaya nasıl cevap verebilirsin. Adam arabasını çekmedi ve biz de içeri girdik. Biz onunla kavgaya tutuşsak, kim bizden yana olur? Bir de bu “hoşgörü” sözcüğü yanlış bir sözcük. Hoşgörü ne demek? Tolerans demek. Tolerans ne zaman gösterilir? Birisi bir hata yaptığında. Ben Yahudi olduğum için suçlu muyum da bana tolerans gösteriliyor. Aslında iyi bir şey söylediklerini zannediyorlar ama seçtikleri sözcük bizimle ilgili düşüncelerini ortaya koyuyor. Bir de bu “Yahudi asıllı işadamı” tabiri çok yanlış. Bunu Hürriyet gazetesi çok sık yapar. 10 yıl kadar önce, hatırlıyorum; bir grup genç kokain alanında basılıyor ve içlerinden sadece biri Yahudi. Ertesi gün gazeteler “Yahudi asıllı gencin evinde kokain partisi” diye başlık atıyor. Yahudinin biri piyasayı dolandırıp kaçtığına “Yahudi asıllı işadamı” deniyor ve tüm Türk Yahudiler rencide ediliyor. Ama bir Yahudi yurt çapında ya da dünya çapında bir başarı gösterdiğinde, bir ödül aldığına dini vurgulanmıyor. Bence samimi olmamız lazım. Türkiye basını ve kamuoyu bizimle ilgili bir karar vermeli. Çelişkili davranmamalı. Biz kimiz? Bu sorunun cevabını biz biliyoruz ama bilmeyen çok insan var.

EK-9: İZMİR YAHUDİSİ NELSON A. İLE GÖRÜŞME (10.06.2009, İZMİR-GÜMRÜK)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz? Örneğin; Türk, Yahudi, Saferad Yahudisi, Türkiye Yahudisi, Türkiyeli....

Ben kendimi Türk görüyorum.

Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

Anadilim Türkçe. Judeo-Espanyol'u 25 yaşımdan sonra öğrendim. Babamın sekreteri vardı, onunla konuşa konuşa öğrendim. Birazcık büyükannemle konuştum, onun dışında hiç konuşmadım. Ama bilirim. Ama enteresan, kendine özel bir dildir. Bizim İspanyolcamız biraz farklıdır. Hatta dışarıda konuşmak durumunda kaldığımda komik durumlarda olabiliyor.

Fransızca biliyorsunuz sanırım. Yahudiler farklı diller konuşmaya devam ediyor mu?

Saint Joseph mezunuyum. O nedenle hem ben hem kardeşlerim güzel Fransızca biliriz. İngilizce de bilirim ben. Çok gidiyoruz yurt dışına, ihracat yapıyoruz. Doğal olarak geliyor tabi. İspanyolcayı sayarsanız onu da biraz biliyorum. Ama tabi evlerimizde ve kendi aramızda lisanımız Türkçedir. Kızım İngilizce biliyor, oğlum da öyle. Ama işleri gereği sonradan Fransızca öğrenmek durumunda oldular tabi.

İsminiz etnik kimliğinizle uyuyor mu? Uyuşuyorsa ticari hayatta, resmi dairelerde, ya da müslümanların yoğun olduğu yerlerde kullandığınız Türkçe bir isminiz daha var mı?

Hayır. Buna gerek duymadım. Tek rahatsızlığım telefonda falan soyadımı kodlamak zorunda olmam. Az duyulduğu için. Onun dışında bir sıkıntım olmadı. Çocuklarımla ismini Türk ismi koydum tabi. Çocuklarıma

Türkçe isim vermemin nedeni ise otomatik. Ben biraz kodlama sıkıntıları çektim diye belki. Türkçe isimler de güzel artık.

Dindar mısınız?

Hayır. Yaşlandıkça dinden uzaklaştım. Eskiden 3 büyük bayramda giderdim havraya. Şimdi artık ona da gitmiyorum. Oruç tutarım ve pesahta bir hafta hamursuz yerim. Onun dışında 5 yıldır havraya gitmiyorum, düğünler hariç.

Dininizin icaplarını yerine getirmekte engellerle karşılaşıyor musunuz?

Kesinlikle hayır. Bakın 1900'lü yılların başında İzmir'de 40 tane havra varmış. Hala bugün 1600-1800 kişi kalmış ve 5 tanesinde cumartesi günü dua okunuyor. Aynı takım tutar gibi, başka bir havraya gitmeyen, illa kendi havrasına giden var. 1800 kişiye 4-5 havra çok bile. Havraya gitmeyenler de var 1800'ün içinde. Yani bu aslında dini vecibelerin yerine getirilebildiğini gösteriyor.

Lozan'da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız? Günümüzde bu haklar yeterli mi? Bu hakları kullanırken herhangi bir güçlüklerle karşılaşıyor musunuz?

Biliyorum hikayeyi de bizimkiler der ki anlatırken, "biz Lozan'da verilen garantileri reddetmişiz" der. Herhalde de doğrudur. Hala Osmanlı'dan kalma adetler. Cemaat toplanır, hahambaşısını seçer, devlette onu atar. Geleneklerle ilerliyor sanırım. Ama ne hakkı olabilir orada bilmiyorum. Ne hakkı olabilir ki ekstra olarak?

Kaç yıldır İzmir'de yaşıyorsunuz? İzmir'e nereden geldiniz?

Ben doğduğumdan beri İzmir'de yaşıyorum, yani 66 senedir. Ailem Urla'dan buraya gelmiş. Orada bağları vuran bir hastalık olmuş ve buraya gelmişler. Tabi şimdi Urla yakın gibi geliyor size ama o zaman Ankara, İstanbul gibi uzak bir yer gibi tabi. Yol yok, ulaşım yok. Sabahın köründe atlı arabayla yola çıkıyorlarmış, akşama kadar zahmetli bir süren bir yol.

Hep İzmir'de mi yaşadınız?

Saint Joseph'in lise kısmı yoktu o zamanlar. O nedenle liseyi İstanbul'da okudum. Üniversiteyi İsviçre'de okudum. Sonra döndüm, babamın işlerinin başına geçtim.

İsrail'e göç etmeyi düşünmediniz mi hiç?

Hiç düşünmedim bir kere lisanını bilmiyorum. Bırakın lisanını bilmeyi; sokakların, caddelerin ismini bile okuyamıyorum. Kendimi yabancı hissettiğim çok nadir memleketlerden biri. Aynı duyguyu Moskova'da yaşamıştım bir de. Şimdi çocukken bana hep sorarlardı kızdırmak için, "İsrail'le Türkiye milli maç yapsa hangi tarafı tutarsın" derlerdi. Cevap vermezdim, çünkü vereceğim cevaba inanmayacaklarını bilirdim. Ama sonra basketbol maçı oldu ikisi arasında ve ben Türkiye'yi tuttum. Benim ülkem Türkiye, vatanım burası. Ha bana sorarsanız Arap-İsrail savaşında hangisini tuttuğunuz diye, tabi ki İsrail. Çünkü orada da bir sürü akrabamız var, eşimiz dostumuz var, taşınanlar var. Bu da böyle ve bunu da böyle kabul etmek lazım.

Varlık Vergisi'nden İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Yıllar sonra Varlık Vergisi makbuzlarını ve o zaman yazılan dilekçeleri buldum kasa ve hepsini yırttım attım. Çünkü unutmak istediğimiz bir olay. Fakat hep onun hikayeleriyle yaşadık. O zaman bizim aile 150 bin lira vergi ödemiş ve o zamanın parasıyla çok büyük bir paraymış. Bizimkiler Aşkale'ye gitmemişler. Vergi iktisaden yok etme amaçlıydı ve bizim aileyi sıfırladı tabi.

Gelip böyle halıları kilimleri kaldırıp götürdüler mi?

Yok bizim olmadı ama rahmetli annem hep anlatırdı; "Konak'a doğru geliyor, böyle Gümrük'ten geçerken bir baktım, bizim komşumuzun koltukları orada duruyor." Haraç mezat satılmış hepsi. Bizim ailenin başına gelmedi çünkü bizim aile ödedi. Ama öderken de çok büyük yardımlar görmüşler. Mesela bir Mehmet Bey vardı

babamın arkadaşı ve gelmiş demiş ki “*Gel benim 40 bin lira param var, al bu parayı*” demiş. Sonra Mehmet Bey çok hasta oldu ve işsiz kaldı ve benim babam da onu kendisine ortak yaptı. 20 sene birlikte iş yaptılar. Onun oğluyula da ben ortaklık yapmaya devam ettim. Yani buna benzer başka hikayeler de var ve bu ağır vergilerin gayrimüslimlerce ödenmesine Müslümanlar da yardım etmiş.

Yıllar sonra değerlendirdiğinizde niye bu vergi çıkartıldı size?

Planlı programlı yapıldığına inanıyorum. Azınlıkları yok etme programı bu. Bakın Nazizm var, Faşizm var ve bu kapılarımıza kadar dayanmış. Milli Şef var. Nasıl bir baskı ortamı, düşünebiliyor musunuz? Bu tabi oldukça ırkçı. Yani dönmelere bile çok ağır vergiler konmuş. Yani İslama geçen ve gerçek anlamda diğer dinlerle ilişkisi kalmamış ve tam anlamıyla asimile olmuş insanlara da ciddi vergiler konmuş mesela. Her ilde bir komisyon kurulmuş ve o komisyon keyfi bir biçimde vergi tarh etmiş. Bizim cemaat de anlatılan çok şeker bir hikaye vardır hatta: Mişon bir bakmış kendisine 10 bin lira, kapı komşusuna 300 lira vergi... “*Atatürk ne kadar doğru söylemiş*” demiş, “*Ne mutlu Türküm diyene...*”

Dille ilgili baskıları hatırlıyor musunuz peki?

Benim anam ilk Cumhuriyet nesliydi ve çok iyi Türkçe konuşurdu. Aslında ailem çok güzel Türkçe konuşurdu. Ama anam bir Müslüman kadın gibi güzel konuşurdu Türkçeyi. Sokakta oynadığı arkadaşları hep Türkmüş. Beraber büyümüşler. Bir baskı neticesinde olmamış. Doğal olarak böyle olmuş.

6-7 Eylül’le ilgili hatıranız var mı?

Onu çok net hatırlıyorum. İzmir’de pek bir şey olmadı ama. O zaman biz Karantina’da oturuyorduk, şimdiki adıyla Küçükalyalı’da. Hatta isminin yeniden Karantina olarak değiştirilmesi gündemde ve bence isabetli olur. Karantina güzel bir isim bence. Neyse o gece bize telefon geldi, cemaat içinden arayanlar oldu ve “*İzmir’de bir takım nümayişler var*” dediler, ikaz amaçlı. Biz de ailecek evdeydik. Ama Karantina’da nümayiş olmadı. Hatta telefonda söylediler, bir Yahudi çiçekçi vardı Şirozer. “*Şirozer’in dükkanını yağmalandı*” dediler. İzmir’de pek bir şey olmadı. Bir tek Yunan Konsolosluğu’na hücum ettiler ve Fuar’daki Yunan pavyonuna saldırmışlar. O zaman tabi Fuar açık. Eskiden 20 Ağustos’tan 20 Eylül’e kadar Fuar açıktı ve 6-7 Eylül, Fuar zamanına denk geldi. Onun dışında pek bir şey olmadı. Nümayişler olmuş tabi. Ama esas itibariyle merkez üssü İstanbul olmuş.

Sizce bu planlı bir şey miydi? Yoksa toplulukların kendiliğinden galeyana gelmesi mi?

Hayır canım, bir nümayiş olarak hazırlanıp kontrolden çıkan bir hareket.

İstanbul’da zarar gören Yahudi olmuş mu?

Tabi arada Yahudi dükkanları da kaynamış İstanbul’da. Ama ben İzmir’de bir tek Şirozer’in çiçekçi dükkanını duydum.

İzmir’de kaç Yahudi yaşıyor?

Vallahi ben uzun süre cemaatin yönetiminde yer aldım. 1984 senesinde – hatırladığım kadarıyla – 2400-2500 kişiydik. Şimdi 1600-1700 diyorlar.

Bu azalma eğilimi devam edecek mi?

Devam edecek, çünkü çocuklarımızın hepsi İstanbul’a gidiyor. Benim oğlum mesela İstanbul’a gitti çalışmak için. Kızım Amerika’ya gitti. Yine tabi mesleki nedenlerle. Yani nüfus azalıyor ama geçmişteki nedenlerle değil de dediğim nedenlerle.

İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor?

Son derece demokratik bir şekilde yönetiliyor. Bir hahambaşımız var ve dini temsil ediyor. Bir de eski tabirle “konsey laik” var. Bu konsey laik, cemaatin mallarıyla ilgili. Hastanemiz var; Karataş hastanesi. Yakın bir tarihe kadar okulumuz vardı ama kapandı tabi talebesizlik nedeniyle bir de bu 8 yıllık eğitim çıktı ya, kapanmak

durumunda kaldı. Mezarlığımız var bir tane. Cemaat başkanı bunlarla ilgileniyor ve dayanışmayı canlı tutmaya gayret ediyor.

Cemaatin mallarının mülkiyeti size mi ait?

Malların mülkiyeti bize ait, derneğe ait. İzmir’de Yahudilerin hiçbir malına devlet el koymamış ve kullanımını engellememiş. Ama İstanbul’u bilmiyorum. Orası biraz daha karışık. Bizim hala elimizde padişah onaylı, Osmanlı’dan kalma tapularımız var.

Cemaate ait yapıların durumu nasıl? Mevcut yapıların restorasyonu izne tabi mi? Bu tarz harcamalarla ilgili olarak devletten destek alıyor musunuz?

Yapıları bakımlarını, temizliğini cemaat yapar. Tamir işlerini de cemaat yapar. Lazım olan restorasyon varsa mecbur yapılacak tabi. Bir de son 5-10 senedir elektrik parası ödemiyoruz. Bakın çok önemli o. Yani camilerden almadığı gibi bizden de almıyor devlet. Devletin eş tutması çok güzel bir şey.

Belediyenin yardımı oluyor mu?

Vallahi belediye her zaman bize çok yardımcı olmuştur. Mesela eskiden bir cenaze arabamız vardı, hurdaya çıktı. Belediye hep araç gönderir cenazelerimize. 15 gün önce annemi kaybettim. Cenaze töreninde kolaylıklar sağlandı. Çok sıcak ve iyi muamele gördüm. Zaten Türkiye’de bir doğumda, bir ölümden her şey çok iyi organize edilir. İkisinin arasını sormayın.

Din adamlarımız Türkiye’de mi yetişiyor?

Büyük sorun, o çok büyük sorun. Biz 1984’te yönetimdeyken bir çocuğu haham olsun diye İsrail’e gönderdik. Yeşuva denen bir okul var, buradaki İlahiyat gibi. Orada eğitim aldı, geldi ama birkaç sene sonra İstanbul’a kaptırdık. Şu an İzmir’de hakiki manada haham kalmadı. Hepsisi dua okuyucu ve onlar da epey yaşlı. Ne olacak geleceğimiz bilmiyorum. 15 gün önce anamı İmam-Hatip okulundan gelen Müslüman hanımlar yıkadı. Yahudi yıkayıcı yok çünkü.

Hahamın maaşını kim ödüyor? Devlet memuru statüsünde mi oluyor?

Cemaat ödüyor maaşını. Devlet memuru statüsünde değil.

Cazip değil o zaman. O nedenle tercih edilmiyor belki de...

Yok onların da kendilerine göre güzel gelirleri var. Et kesimi artık İzmir’de yapılmıyor ama yapılsa, gelir elde eder ekstradan. Sonra 13 yaşına hazırlama derslerinden de gelir elde eder.

Cemaat dayanışma halinde mi?

Tabi. Mecbur. Mesela annem öldüğünde telefonlara toplu mesaj geldi. Çok kalabalıktı cenaze. Gerçi Yahudiden çok Müslüman vardı ama, kalabalıktı. Bütün Yahudiler geldi. Gelemeyenler aradı. O Altındağ’daki mezarlığa defnettik.

Cemaatin bir markayı tüketme / tüketmeme veya bir siyasi partiyi destekleme / desteklememe gibi bir karar alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?

Hayır. Beni etkilemez ama cemaat öyle bir karar almaz zaten. Eşim geçen gün markette Ülker çikolatası alırken Müslüman bir bayan gelmiş “niye alıyorsunuz, almayın bu markayı” demiş. Eşim de “Ama en güzeli o” diye masumane bir cevap vermiş. Bizler öyle boykotlara uymayız ve tam tersi olsa çok üzülürüz. Mesela Ocak ayındaki Gazze olaylarında böyle girişimler, kampanyalar oldu ve bu çok üzdü bizi.

Peki bu siyasi partiler geliyor – gidiyor, boşuna mı bunlar?

Her seçimde, bütün partilerden gelirler. Ama o konularda herkes yine bildiğini okur. Tabii diyalog kurulması güzel bir şey. Ziyaretlerden cemaatin rahatsız olduğunu düşünmüyorum.

Devlet memuru olmak ister miydiniz? Çevrenizde devlet memuru olan Yahudi var mı?

Ben bugün istediğim mesleği yapıyorum. Devlet memuru olmayı düşünmedim ama kardeşim devlet memuruydu, profesördü. 12 Eylül döneminde Türkiye'nin siyasi durumundan rahatsız oldu ve yurtdışına gitti.

Günümüzde Yahudiler genelde hangi mesleklerde çalışıyor?

Ticaret ve sanayi yapıyorlar. Doktor olanlar da var ama mesela İzmir'de bir tane hukukçumuz kalmadı. İstanbul'da Yahudi avukatlar var ama İzmir'de bir tane bile olmaması çok acı. Gençler de genelde ticaret yapıyor ama devlet memuru olmak isteseler olurlar bence. Bir sürü var genç nesilden çok ilerleyen. Eski ayrılıklar kalmadı diyebilirim. Hatta eskiden de yoktu. Bir ara Hapishaneler Genel Müdürü, Yahudiydi. Hatta İzmir'de görev yaptı zannediyorum.

Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı düşündünüz mü?

Ben ihracatçıyım ve hiç böyle bir şey yaşamadım.

Yanınıza personel alacağınız zaman Yahudi olmasına özen gösterir misiniz?

Hayır. Zaten öyle bir şansım da yok.

Genelde Yahudilerle mi ticaret yapıyorsunuz?

Param Yahudide kalsın diye düşünmem ama arkadaşım, samimiysen; onu tercih ederim. Ama dini yüzünden değil, arkadaşım olduğu için.

Devlet dairelerinde farklı muamele gördüğünüz oldu mu?

Vallahi hiç görmedim. Ki devlet dairelerinde bir zamanlar çok işim olurdu. Çok gelip gittiğim oldu ve hatta Ankaralara gidip geldiğim oldu; bakanlıklara, genel müdürlüklere işim düştü ama hiç zorluk yaşamadım benimle ilgili.

Askerlik yaparken dininiz nedeniyle farklı muamele gördünüz mü?

Hayır, normal piyade okuluna gittim ve kurada Samsun'a düştüm. Samsun'da çok rahat askerlik yaptım. Tek derdim yeni doğmuş çocuğumu özlemektir. Her akşam yarım şişe rakı içerdim. Samsun meyhaneleri harikadır.

Somut dışlama ile karşılaştınız mı?

Hayır. Bakın ben mesleki kuruluşların yönetiminde, sivil toplumda ve bu tarz örgütlerde seçimle iş başına geldim geçmişte. Beni kimler seçti?

Türkiye'den göç etmeyi hiç düşündünüz mü?

Allah beni İzmir'de alsın. Dünyanın en güzel şehri burası. İzmir harika bir yer ve bence ayrı bir kültüre ve karaktere sahip. Bak o kadar göç aldık ve sonradan gelenleri hep kendimize benzetiyoruz. İşte seçim neticelerini bakın. Şehrimle gurur duyuyorum.

Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?

İlişkilerimiz şahane. Hatta çok yakın dostlarıma bayram ziyareti yaparım. Elime şekerimi alıp ailemle ziyaret ederim.

Çocuğunuzun bir Müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?

Bakın benim kızım şu an bir Çinliyle evli. Bu, sorunuza cevap olur zannediyorum.

Milli bayramlara yönelik bir hassasiyetiniz var mı?

Olmaz mı? Her cumhuriyet bayramında resmi geçide giderim ve bu yaşında hala heyecanlanırım resmi geçidi izlerken. Tüylerim diken diken olur.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi eğilim var mı?

Bundan 30 sene öncesine kadar babalarımız hayatta CHP'ye oy vermezlerdi. Hayatta! Hatta biri yanlışlıkla CHP'ye oy verse bu ayıplanırdı. Böyle bir dedikodu olsa bile parmakla gösterir, kınarlardı. Ama tabi yok oldu gitti bu. Çünkü İnönü dönemi unutuldu. Ama o zaman Demokrat Parti'ye verirlerdi. Sonra da AP'ye verdi babam uzun süre. 1965 seçiminde babamın AP'ye oy vereceğini biliyordum ve kendisine bir mektup yazdım İstanbul'dan. Kızdırmak amaçlı tabi. Fransızca bir şiir yazdım. Tabi şimdi tercümesini söyleyeceğim ve kafiyeli olmayacak ama şöyleydi: *"İsmete oy vermek namuslu davranıştır, Bülent Ecevit elitlerin adamıdır"* gibi bir şey. Sonra babam da bana cevap yazmış: *"İsmet İnönü bizi çıplak bıraktı. Bülent Ecevit de acele soyacak."* ... Ama ben son 3-4 seçimdir hep CHP'ye verdim.

Menderes asıldığında üzüldünüz mü peki?

Ben hatırlıyorum tabi. Menderes'in asıldığını bir gazete haberi olarak okuduğumu hatırlıyorum. 18 yaşındaydım. Sevinmedik tabi ama çıkıp da protesto edecek durumda değildik. İnanın çok net hatırlamıyorum.

Darbe dönemlerinde Yahudilere bir baskı oldu mu, özel bir ayrımcılık?

Hayır. Herkese olduğu gibi diyeyim. Ama bu 6 ay önceki olaylar çok kötüydü. Gazze olayları sırasında açılan bazı pankartlar çok çirkindi. Özellikle İstanbul'da yapılanlar tedirginlik yarattı epey. İstanbullular çok rahatsız oldu, bunu biliyorum. Biz tabi İzmir'deyiz.

Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

Vermem, vermedim de zaten. Bir ara Yaşar Yüksek, Cem Boyner'in kurduğu partiden adaydı. Vermedim.

Yahudi bir milletvekili olsa bazı şeyler daha farklı olur mu?

Azınlıkları temsilen 1-2 tane olsa çok iyi olur. Bakın DP zamanında her dönem 3-4 tane oluyordu. Hatta onlar da Yassıada'ya gittiler.

AB'ye uyum sürecinde devletle ve müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

Bakın bizim İzmir cemaati olarak hiçbir sıkıntımız olmadı. Ben cemaatteyken her yeni vali geldiğinde ziyaretlerine giderdik ve *"Biat etmeye geldik"* derdik. Ne sıkıntımız olsa hemen çözüldü. Şimdi de öyle. İzmir'de cemaat rahat ama İstanbul için genelleyemem.

İstanbul'da Davos sonrası korku havası olmuş zannediyorum. İşlere yansımış.

Benim işlerime yansıyan bir şey olmadı. Ama tekstil piyasasında sorun yarattı. Yalnız size bir şey söyleyeyim, bizim toplum çabuk unuttur. Bir ay sonra her şey normale döndü, rayına girdi.

Yahudileri rencide eden yayınları takip ediyor musunuz?

Ben onları izlemiyorum. İnşallah deve kuşu misali değildir. Bilmiyorum, belki de kafamı kuma gömüyorum. Ama size bir şey söyleyeyim, Yahudi olmak zor. Sadece Türkiye’de değil dünyanın diğer ülkelerinde de zor. Fransa’ya da gitsen, ABD’ye de gitsen aynı. Hatta İsrail’de de aynı. Orada da Seferad - Aşkenaz çekişmesi var.

Yahudilere yönelik bir “açılma” ihtiyacı var mı?

Memlekette doğru düzgün Yahudi kalmadı ki açılım yapılsın. 50 sene sonra ölenleri gömecek insan bulamayacağız.

Ekleme istediğiniz bir şey var mı?

Allah rahatımızı bozmasın.

EK-10: İZMİR YAHUDİSİ A.H. İLE GÖRÜŞME (11.06.2009, İZMİR-PINARBAŞI)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz? Örneğin; Türk, Yahudi, Saferad Yahudisi, Türkiye Yahudisi,...

Türküm. Türkiye vatandaşıyım. Kendimi Türk hissediyorum ama dinim Musevi.

Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

Türkçe. Judeo-Espanyol çok az anlarım. Babam bile çok az bilir. İbrani alfabesi bilmiyorum. 3-5 kelime İbranice bilirim, onu da 1 sene okuduğum Yahudi okulunda öğrenmişim.

İsminiz niye etnik kimliğinizle uyuşmuyor?

Doğduğumda bu isim verilmiş. Ailem askere gideceğimi düşünmüş herhalde. Daha tutucu yerlere gidebilirim diye. Tutucu, muhafazakar insanlar; azınlıkları dışlama, cephe alma eğiliminde olabiliyor. Bir de tabii telaffuzu kolay, en azından kimse benden ismimi kodlamamı istemiyor ve kimse bana “*Sen Türk değil misin*” diye sormuyor. Bunu soranların çoğundan daha fazla Türküm ve bu topraklarda onların çoğundan daha uzun süredir yaşıyorum. Ama ben ismimden memnunum ve ismimi seviyorum. Zaten bu isim, cemaat mensuplarımızda sıkça kullanılır. Bana sorsalardı, Türkçe bir isim konulmasını isterdim.

Dindar mısınız? Dininizin icaplarını yerine getirmekte engellerle karşılaşılıyor musunuz?

Dinin temel prensiplerine uyarım. Cuma akşamları bizim için özeldir ve o akşam ailecek yemek yeriz. Bu bizde gelenektir. Yılbaşlarına ve hamursuz bayramına uyarım, Yom Kipur dediğimiz oruç gününe uyarım. 26 saat boyunca hiçbir şey yemediğimiz bir oruçtur. Özel bayram günlerinde havraya giderim. Yiyecekle ilgili kurallara uymam çünkü aileden alışmadık. Dinimin gereklerini uygularken hiç zorluk çekmedim.

Lozan’da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız? Günümüzde bu haklar yeterli mi? Bu hakları kullanırken herhangi bir güçlükle karşılaşılıyor musunuz?

Sırf din yüzünden azınlık olmak garip. Hele hele bu küreselleşme ortamında dininiz nedeniyle azınlık olmamanız lazım. Bizler Türk vatandaşıyız. Burada doğup büyüyüyoruz, bu ülkenin kanunlarına uyuyoruz ve vergi ödüyoruz. O nedenle “azınlık” dememek gerekir dinimiz başka diye. Lozan’daki haklarımı çok fazla bilmiyorum açıkçası. “Haklarım nedir” diye merak etmedim. Bir eksiklik olmadı diye belki. Eksiklik olsa belki bakardım haklarım ne diye, zorlama açısından. Ama dedim ya azınlık hissetmediğim için normal bir vatandaş gibi yaşıyorum zaten.

Azınlık olmanın hiç avantajı yok mu?

Ben hiç avantajımı yaşamadım. Yani azınlığım diye şöyle bir avantajım var dediğim bir durum olmadı. Ama tabii benim sahip olduğum arkadaş çevresi, sosyal çevre bana kendimi hiç azınlık hissettirmedikleri için belki de ben bu konularda yorum yapamıyorum.

Türk toplumu, diğer unsurlardan daha mı sıcak Yahudilere?

Bence Türk toplumunun Musevilere olan tepkisi sadece İsrail hükümetinin politikalarından kaynaklanıyor. Türk toplumu yıllardır süren o soykırım baskısı nedeniyle Ermenileri sevmez bence. Mesela Rumlarla ilgili olarak da Rum Patrikhanesi var, geçmişte çok büyük ihaneti olmuş. Ama bizim cemaatimizin Türklerle arasında tatsız bir olay olmamış. Normal şartlarda aramızda hiçbir şey yok. Ama ne zaman ki Lübnan'da, Filistin'de İsrail kaynaklı bir durum olsa o zaman Yahudi düşmanlığı oluyor ve bizi kendi ülkemizde İsraili gibi görüyorlar. En büyük sıkıntımız da bu bence. Halbuki biz hiçbir biçimde İsrail'le bir ilişki içinde değiliz.

Kaç yıldır İzmir'de yaşıyorsunuz? İzmir'e nereden geldiniz?

Doğduğumdan beri İzmir'deyim. Eğitim nedeniyle 8-9 yıllık bir zaman şehir dışında yaşadım. 4-5 kuşaktır İzmirliyiz. Buraya Urla'dan gelmişiz. En eski İzmirililerdeniz. İzmir'de yaşayan pek çok İzmirli'den daha önce buraya gelmişiz.

Varlık Vergisi'nden İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Bizim ailemiz etkilenmemiş diye biliyorum. Aile büyüklerim valiyle ve kaymakamla sıkı ilişkiler içerisinde oldukları için bir sıkıntı yaşamamışlar diye duyuyorum. Ama çok net bilemiyorum.

6-7 Eylül Olayları ile ilgili bildiğiniz bir şey var mı?

Hiçbir şey hatırlamıyorum ve bu konuda bana anlatılan bir şey olmadı ama okuduğum kadarıyla biliyorum tabii. Bir de bunun İstanbul'da olduğunu biliyorum. Belki de yanlış biliyorum. Ama İzmir kozmopolit bir kent ve hatta "gavur İzmir" derler. O nedenle burada olmamıştır herhalde. İstanbul'da radikal eğilimliler daha fazla. Belki de o nedenle.

İzmir'de kaç Yahudi yaşıyor?

Çocukluğumda 2500 civarıydı. Şu anda 1600-1500 civarında.

Peki bu nüfus niye düşüyor baskı ortamı olmadığı halde?

Şu anki düşüşün nedeni geçmişteki gibi baskı değil. Yeni neslini iş imkanları yüzünden üniversite zamanında İstanbul Ankara gibi yurtdışı yere gidip eğitimlerini tamaladıktan sonra İzmir'e dönüyorlar. Çünkü yaşlılarımız burada değil. Yaşlılarımız orda kalıyor ve burada yaşlılar var. İş imkanları nedeniyle ben de İstanbul'da kalabilirdim ama aile işim nedeniyle döndüm.

Ama yine de Türkiye'de mi yaşadınız?

Ben Türkiye'den daha rahat yaşayacağımız bir başka ülke olduğunu düşünmüyorum. Benim için yaşanabilecek başka bir yer yok. Her türlü sosyal imkan, kolaylık var. Tabiat, yaz, deniz, arkadaşlar... Aynı dili konuşuyoruz, niye gidelim? Bu topraklara emeğimiz var ve bu topraklara da hizmet etmemiz lazım, değil mi? 1993 senesinde üniversite için İstanbul'a gittim. Üniversiteyi 1995'te bitirdim. Sosyal çevrem burada. Herkesle haşır neşirsiniz, her yerde bir tanıdık çıkıyor. İnsanlar dingin ve doğal. Hengame yok. İnsanlar daha rahat, daha large ve daha sıcak kanlı. Daha huzurlu hissettiriyor. Çocukluk arkadaşlarım burada. Buranın havası suyu bana biraz yarıyor gibi. Mesela Amerika. Oradaki profesyonel bir yaşam. İş hayatının dışında orada ne yapacaksınız?

Yabancı diliniz?

Fransızca ve İngilizce.

Çok dil bilme bir aile geleneği mi?

Bir kere büyüklerden kalma bir İspanyolcamız var. Bir de İzmir'de ticaret yaparken farklı diller de öğrenmişler ve çocuklarını yabancı okullara vermişler, Alyans okullarına vermişler ve o okullar da kendi dillerini ve kültürlerini aşlamış bu çocuklara. Temelden iki dille başlanmış. E Türkçe de var. Şimdi tabii İngilizce de var

okullarda. Bunlar hep birbirini besliyor tabi. Diller de birbiriyle akraba ve kolay konuşuluyor. Ama yaşlılar dil konusunda daha iyi çünkü onlarda kitap okuma alışkanlığı fazlaydı. Bizler internet nedeniyle okuyoruz.

İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor? Cemaat kendi içinde dayanışma halinde mi?

Bir cemaat yönetim kurulumuz var 10-11 kişiden oluşan. Bunun dışında 5-6 tane, farklı hizmetler yapan derneğimiz var. Ama hukuksal dayanağı nedir, bilemiyorum. Cemaat tabi ki dayanışma halinde. Yaşlılarımıza bakım hizmeti sunuyor mesela. Bazı ihtiyaçlar karşılanıyor. Düğünlerden ve cenazelerden genelde herkesin haberi oluyor. Ufak bir toplumuz. Havralarda sık sık karşılaşıyoruz. Bayramlarda, düğünlerde bir araya geliyoruz. Birbirimizden haberdarız.

Aynı mahallede oturma alışkanlıkları var mı?

Çoğunluk Alsancak'ta. Ama Narlıdere, Güzelbahçe, Urla gibi yerlere gidenler de oluyor son zamanlarda.

Birbirinizle ticaret yapma alışkanlığınız var mı?

Hayır. Ticarete kimle karşılıklı menfaat içindeyseniz onunla çalışırsınız.

Cemaatin kolektif hareket kararı alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?

Böyle bir karara uyacağımı sanmıyorum. Cemaatin böyle bir işe gireceğini de hiç sanmıyorum.

Cemaate ait yapıların durumu nasıl? Mevcut yapıların restorasyonu izne tabi mi?

Sahip olunan mülklerin hepsi eski ve dolayısıyla bakım gerekiyor. Bunun için ciddi paralara ihtiyaç var ve bu paralar da öyle kolay bulunmaz. Ama cemaat bakım, güvenlik, temizlik ve gereken düzeni sağlamak için elinden geleni yapıyor. Cemaatin el konulan malı olmuş mu bilmiyorum ama olsa büyük ihtimalle duyardım. İzin konusunda ise; tarihi eser kapsamına girenler varsa Anıtlar Kurulu'ndan izin almak lazım tabi.

Din adamlarınız yeterli mi?

Yeterli sayıda haham yok ve olanlar da tam eğitilmiş diyemem. Mesela Tevrat'ı iyi okuyordur ama sünnet etmeyi bilmiyordur. İstanbul'daki haham sayısı daha fazla ama İzmir'de bu konuda sıkıntı olduğunu söyleyebilirim. Havraların sayısı yeterli ve bence çok bile. 10-12 tane havra var ve 3-4 tanesi aktif. O nedenle yeni bir yapıya ihtiyaç yok. Ben bazen Alsancak'taki havraya bazen de en büyüğü olan Karataş'a giderim.

Hükümetin havraların bakımıyla ilgili bir yardımı var mı?

Güvenlik konusunda çok yardımcı oluyorlar.

Hangi okulda okudunuz?

İlkokul 4'e kadar Gazi İlkokulu'nda okudum. Sonra hocamız değişince okulu da değiştirdik ve bi seneliğine Musevi okulunda okudum; Mezarlıkbaşı'ndaki katlı otoparkın yanındaki okul. 8 yıllık eğitim nedeniyle kapandı.

Oradaki eğitim nasıldı? Dini ağırlıklı mı?

Hayır. Normal Milli Eğitim tedrisatı. Sadece haftada 1-2 saat din dersi vardı.

Ortaokul ve lisedeki din derslerini aldınız mı?

Hayır. Ben Tevfik Fikret Lisesi'nde okudum ve biz o dersten muafık. Muaf oluşumuz bizim talebimizle değildi. Okul öyle uygun gördü. Din eğitimimi ailemden aldım.

İstedığınız mesleği yapıyor musunuz? Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı düşündünüz mü?

Aile işimi yapıyorum. Şu anki aklım olsa tıp okurdum. Bu bireysel bir pişmanlık, azınlık olmamla ilgili değil. Sinim nedeniyle iş kaybı yaşamadım.

Devlet memuru olmak ister miydiniz? Çevrenizde devlet memuru olan Yahudi var mı?

Cazip bulmadığım için düşünmezdim. Çevremde Yahudi devlet memuru yok.

Devlet dairelerinde, askerlikte farklı muamele gördünüz mü?

Yok, hiç karşılaşmadım. Hayır. Çok iyi geçti askerliğim, Kütahya'da havacı olarak yaptım. Hiçbir sıkıntı olmadı. Zaten ismim azınlık olduğumu belli etmiyor. Ama Yahudi olduğumu bilen arkadaşlarım vardı. Yani saklamıyordum dinimi. Ama dinimin farklı olduğunu vurgulamayı, altını çizmeyi sevmiyorum. Olumsuz bir şey yaşamadım.

Türkiye dışında yakın akrabanız var mı?

Amerika, Fransa ve İsrail'de var. Benim neslimden olanlar Amerika'da daha çok. Orada okumuşlar, sonra oraya yerleşmişler. Ama eski nesiller İsrail'e falan gitmiş baskı döneminde ve yeni kurulduğunda.

Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl?

Arkadaşlarımın %80'i, %90'ı Müslüman diyebilirim.

Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?

Tabi ki. Arkadaşlarımı mesaj çekerek yahut telefon açarak tebrik ediyorum. Ama bizim neslimizde bayram ziyareti yaygın değil. Müslüman bayramlarını normal bir tatil günü gibi geçiriyorum. Özel bir seremoni yapmıyorum.

Müslüman kız arkadaşınız oldu mu? Müslümanla evlenmeyi düşünmediniz mi?

Müslüman kız arkadaşım oldu ama ileride sorunlar yaşarım diye evlenmeyi düşünmedim. Belki bir Müslümanla da evlenebilirdim, çok ciddi bir ilişki olsaydı. Ama şu an Museviyle evli biri olarak *"İyi ki bir Müslümanla evlenmemişim"* diyorum. Karma evliliği mantıklı bulmuyorum. Gelenekler ve dini vecibeler birbirinden çok farklı ve en önemlisi çocukların yaşayacağı kaos. O nedenle belki geçmişte olurdu ama şimdi hiç düşünmem karma evliliği.

Karma evlilikler artıyor bildiğim kadarıyla?

Bütün dünyada artıyor ve bunun sebebi küreselleşme. Bu evlilik meselesi göçü de tetikliyor. Mesela okul için gidiyor ve arkadaş çevresi, sosyal çevresi orada genişliyor ve evleneceği insanla orada karşılaşılıyor. Dolayısıyla orada yerleşiyor. Burada az sayıda yaşıtı var yani alternatif yok. Az sayıda genç var İzmir'de ve belki de onun yaşına uygun değil ya da anlaşıyor.

Çocuğunuzun bir Müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?

20 sene sonra ne olur bilemiyorum. İleriki yaşlarda daha farklı düşünebilirim ve bence bu sorunun cevabı önceden verilemez. "Büyük lokma ye büyük söz söyleme" derler. Bir de tabi 20 sene sonra çok daha farklı olacak hem Türkiye, hem dünya. Biz de belki daha muhafazakar olacağız ya da daha açık. Bilemeyiz bunları.

Sizde boşanmalar az zannediyorum.

Genelde çok azdır ama anlaşamıyorsa boşanacak tabi. Ama çok az oluyor.

Karma evlilik yapanlara havrada düğün yapıyor musunuz?

Hayır.

Karma evlilikler yürüyor mu peki? Mutlu mu bu çiftler?

Mutlu olan da var olmayan da var. Ama benim karma evliliğe direncimin sebebi daha çok çocukların hangi dini seçecekleri ve yaşayacakları kaosla ilgili. Bir Musevi, çocuğunun mutlaka Musevi olmasını ister. Sonradan Musevi olmak çok zor.

Drahoma gibi adetler devam ediyor mu?

Onlar artık sembolik ve artık gelenek tabii. Uyulmaz ama nostalji gibi uyulabilir de. Herkes her şeyi kendi imkanları çerçevesinde yapıyor artık.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?

Hayır. Ama radikal partiler değil tabii ki. Genelde merkez partiler.

Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

Partisine bakmadan vermem. Ama Yahudi bir aday zaten aşırı sağ veya aşırı sol bir partiye girmez. Girse de orada kabul görmez.

Yahudi bir belediye başkanı olsun istemez miydiniz?

Açıkçası fark etmezdi. Ama Türkiye'nin yakın tarihinde böyle bir şey yok ve olmayacak bir şey. Aslında olmayacak değil, olamayacak bir şey. Sadece Yahudiler için değil, azınlıklar için konuşuyorum. Kürt, Laz, Çerkez; milletvekili oluyor ama Yahudi, Ermeni, Rum olacağını sanmıyorum. Ben kendi cemaatim için konuşayım. Aslında ben kendimizi toplumla bütünleşik görüyorum ama toplum bizi bütünleşik görmüyor. Uzun yıllar boyunca böyle olduğu için insan da alışıyor tabii.

AB'ye uyum sürecinde devletle ve müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

Yaşadığım sosyal çevre açısından hiçbir sorun olmadı ve bundan sonra olacağını da zannetmiyorum. AB çerçevesinde bir değişiklik olduğunu sanmıyorum. Hatta tam aksine bakarsanız son 5-6 senede azınlıklara karşı daha beter bir ayırma var toplumda. Sadece azınlıklara değil, şehir olarak İzmir de tepki görüyor. Aşırı radikalizm artıyor ve modern yaşama tepki gösteriyor, onu da dışlıyor.

Yahudilere yönelik bir "açılma" ihtiyaç var mı?

Son zamanlarda Başbakan ve Cumhurbaşkanı bayramlarımızı tebrik ettiler. Onun dışında ibadethanelerimizin güvenliği sağlanıyor. Bize özel yapılacak bir şey yok. Aşırı radikal kesimi dizginlemeleri ve topluma sağduyu aşlamaları yeter bence.

İsrail televizyonlarını izliyor musunuz? İsraili şarkıcıları dinliyor musunuz?

Hayır.

Hangi tür müzik dinliyorsunuz? Televizyonda hangi programları izliyorsunuz?

Türkçe pop ve Türk Sanat Müziği dinliyorum. Ama tabii yabancı müzik de dinliyorum. Saatleri uygunsa dizilere bakıyoruz. Biz hep Türk kanallarını izliyoruz.

Hangi gazeteyi okuyorsunuz? Azınlıklarla ilgili haberleri izlediğiniz internet siteleri var mı?

Eve Hürriyet alıyorum. İnternette de Hürriyet ve Milliyet gibi siteleri takip ediyorum. Azınlıklarla ilgili haberler veren siteler olduğunu ilk defa sizden duyuyorum.

Basında Yahudiler aleyhine çıkan haberleri okuyor musunuz?

Okuyorum. Tedirgin olmuyorum ama üzülüyorum. O yazıları yazarların çoğundan daha uzun zamandır Türkiye'deyim. Kurallara onlardan daha çok uyuyorum ve daha çok vergi ödüyorum. Buna rağmen benimsenmiyoruz diye üzülüyorum. Sırf bu nedenle değil, bunları okuyan cahil kesimi yanlış yönlendirdiklerini düşünüyorum. 2-3 kişinin söylemiyle galeyana gelen bir toplumuz biz.

Son Gazze ve Davos krizi esnasında iş kaybı yaşadınız mı?

İzmir'de protesto açısından bir şey yaşamadık ama İstanbul'a gidince insan üzülüyor. Bir de Türk basını o dönemde tamamıyla tek taraflı yayın yaptı. İş kaybı konusunu ise tespit edemeyiz bence. Çünkü o zaman çok ciddi bir kriz vardı. Beni ve çevremdekileri ziyadesiyle üzdü. Bu iş devam etseydi biraz daha korku olurdu tabi. Belki de daha kötü şeyler de olurdu ama bakın seçimden sonra tüm tartışmalar durdu. Türkiye'de de İsrail'de de seçim bitti ve bu tartışmalar durdu. Beni İsrail çok ilgilendirmiyor. Beni Türkiye ilgilendiriyor. Kendi ülkem politikaları ve dünyada durduğu yer ilgilendiriyor. O nedenle ülkem daha bilinçli ve demokratik olmasını istiyorum tabi.

EK-11: İZMİR YAHUDİSİ LEON BEY İLE GÖRÜŞME (15.06.2009, İZMİR-ALSANCAK)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz? Örneğin; Türk, Yahudi, Türk Yahudisi, Türkiye Yahudisi, Türkiyeli, Türk Vatandaşı, Saferad Yahudisi, İzmir Yahudisi.

Vatanperver bir Türküm. İbrani dinine mensup bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım.

Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

Ana dilim Türkçe. Judeo-Espanyol biliyorum. İbrani alfabesini iyi biliyorum. Çok iyi İbrance okurum fakat İbraniceyi konuşamam. İbranice okumayı ilkokulda öğrendim. Mithatpaşa'da şimdiki mevcut sinagogun karşısında Bene Berit İlkokulu vardı. Orayı bitirdim. Tüm derslerimiz Türk dilindeydi, sadece ekstrasından İbranice mevcuttu.

Müslümanların çok bulunduğu yerlerde Türkçe bir isim kullanıyor musunuz?

Hayır. Hep olduğum gibi oldum, görüldüğümüz gibi oldum. İçten pazarlıklı olmadım. Kendimi insanlarımıza olduğum gibi kabul ettirdim ve başarılı olduğumu zannediyorum.

Çocuklarınıza Türkçe isim mi verdiniz?

Hayır. Bir kızım var ve ona annemin adını vermek istedim. Belki başka çocuğum olsa Türkçe isim vermeyi düşünebilirdim. Ama bilemiyorum. Başıma gelmemiş bir durumla alakalı konuşmayayım.

Dindar mısınız?

Dindar değilim ama inançlıyım. Dindar, dinin her gereğini yerine getirendir. Ben dinimin her gereğini yerine getirmiyorum. Ama dini bütün çok yakın dostlarım var. O kurallara uymak bizim gibi liberal inançlılar için çok uzak şeyler. Çocukluğumuzda uyardım ve cuma akşamları – cumayı cumartesiye bağlayan gece – hepimiz babamızın evinde toplanır ve o geceyi birlikte geçirirdik. Ondan sonra yavaş yavaş bu işler azaldı. Şabat tabi bizim için kutsal. Yapabildiğim, uyabildiğim tek şey cumartesi günü sigara içmemek. Tanrı 6 günde yaratmış dünyayı ve 7. gün istirahat etmiş. O gün sen de istirahat edeceksin ama dini vecibelerini de yerine getireceksin. Vücudunu da dünyayı da dinlendireceksin. Mesela o gün otomobil, elektrikli alet kullanmamak gerekir, bunlar Yahudilikte günah.

Dininizin icaplarını yerine getirmekte engellerle karşılaşıyor musunuz?

Bizim hiçbir engelimiz olmadı bu ülkede ve ben iddia ediyorum ki Dünya Yahudi Örgütü'nde dahi söyleyebilirim... Her şeye rağmen, Türkiye'deki Yahudiler kadar mutlu insanlar yoktur. Öteki yerler, hep tehlikeli yerlerdir. Fransızlar bana çok kızıyorlar. Diyorum ki gerçek Yahudiler için en tehlikeli yer Fransa'dır. Neden? Antisemitizmin başıdır orasıdır çünkü. Ama Türkiye çok güzel bir ülke ve özellikle İzmir... Biz burada hep huzur bulduk.

Lozan'da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız?

Biz bir kere azınlık değiliz ve ben böyle bir tanımlamayı kesinlikle kabullenmiyorum. Hadi şahsım adına söyleyeyim. Ben Türk'üm. O nedenle o şekilde bir soruyu kabul edemem.

Lozan'da Yahudilere verilen haklardan haberdar mısınız?

Yüzde yüz haberdar değilim ama bana hatırlatırsanız, hatırlarım. Okul yıllarında görmüştük. Üzerinden 50 sene geçti. Ders olarak görmüştük ama nedir, ne değildir; bilemem. Bakın bizim bunlara ihtiyacımız yok. Herkesin ne hakkı varsa zaten bizim de var. Ama bu söylediğim sözler beni bağlar. Ben cemaatim adına konuşuyordum gibi de algılanmak istemem.

Kaç yıldır İzmir'de yaşıyorsunuz? İzmir'e nereden geldiniz?

1492'den beri Türkiye'deyiz ve 4-5 kuşaktır da İzmir'de yerleşmişiz. Ancak ağabeyim araştırıyor tam menşemizi; yani Selanik'ten mi İstanbul'dan mı, Nazilli'den mi gelmişiz; o şeyler ortaya çıkacak. Ama ben doğduğumdan beri İzmir'deyim. Şimdi İspanya bizi kovdu ve bugün kendisini affettirmek için pasaport veriyor Yahudilere. Hatta atalarının oradaki mülkünü ispat edersen, belgeleyebilirsen toprak da veriyor sana. Ama geçmiş olsun artık, biz Türkiye'den hiçbir yere gitmeyiz.

Varlık Vergisi'nden İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Rahmetli babamın ifadesiyle söyleyeyim: *"Tahta üzerinde kaldık. Oturacak sandalyemizi bile altımızdan aldılar."* Ben tabi o yıllarda doğmamıştım ama Varlık Vergisi doğrudan bizi hedef alan bir olaydır. Aşkale'ye gidenlerimiz çok. Bazıları döndü, bazıları hiç gelmedi. Örneğin kayınpederimin babası oraya gitmiş ve bir daha hiç gelmemiş. Sadece bu Varlık Vergisi, Aşkale değil... Bizimkileri askerde de çok hor kullanmışlar. Amcam 4 yıl Eskişehir'de askerlik yapmış ve demiryolu inşaatında çalıştırılmış. Tabi bunların sebebi nedir? Zemininde ne yatıyor? Şöyle bir kanı var: Yahudiler zengindir, onların mallarını alalım, zenginlemelerini önleyelim. Bunlar tabi hep İsmet Paşa döneminde olan olaylar, Atatürk'ün ölümünden sonra yaşanan olaylar. Tahmin ediyorum ki Atatürk yaşasaydı bunlara karşı çıkardı, mani olurdu.

6-7 Eylül Olayları'nı hatırlıyor musunuz?

6-7 Eylül'ü hatırlıyorum ancak tabi o olaylarda doğrudan hedef biz değildik. Ama biz maalesef çok küçük istisnalarla doğal olarak yara aldık. Yaşın yanında kuru da gitti ama bu çok minimallerde kaldı diyebilirim. Bir büyük galeyandır o. Millet galeyana geldi ama bu galeyana getirenleri de tabi hesaba katmak gerekir. Galeyan nasıl olur? Provokasyonla. Çok net hatırlıyorum. İzmir'de evdeydik. Evimiz Mithatpaşa'daki Mektupçu durağının oradaydı. Olayları radyodan takip ettik ve duyduk ki talan ediliyor bütün Beyoğlu. İzmir'de münferit bir iki olay oldu. Mesela bizim sokakta sürekli alışveriş ettiğimiz gazeteci bize sulanmaya geldi. Küfrederek, elinde taşlarla... Camları indirecek. Ama komşular mani oldular. Hidayet Ağabeyimiz vardı, kovaladı onu ve bize sahip çıktı. Ertesi gün de o terbiyesiz adam hiçbir şey yokmuş gibi bize gazete getirdi. Bu tarz şeyler. 6-7 Eylül'den sonraki ilk cumartesi günü önlem olarak Sinagogların açılmadığını hatırlıyorum.

İzmir'de kaç Yahudi yaşıyor?

Rivayet olunur ki 1800 civarındayız.

Peki bu nüfus niye düşüyor baskı ortamı olmadığı halde?

Ölümler var. Gençlerimiz çok daha az ve dolayısıyla doğumlar da azalıyor. Karma evlilikler artıyor. Bunlar tabi hep azalmayı devam ettiren faktörler. Zannetmeyin ki İsrail'e göç var. Böyle algılamayın. Göç zaten olacağı

kadar olmuş. 1940'larda, 50'lerde giden gitmiş. Artık ölümler azaltıyor nüfusu. Okumak ve çalışmak için gidenler azaltıyor.

İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor?

Son derece şeffaf bir şekilde yönetiliyor. Az da olsa taşınmazların gelirleri var ve birtakım Yahudilerin yardımları var ve bunlarla düşkünlere, ihtiyaç sahiplerine yardım ediliyor. 1950'lerle birlikte bizim ihtiyaç sahibi insanımız da pek kalmadı. Hem bir zenginleşme oldu, hem de gariban kesimin çoğu İsrail'e göç etti. Ama tabii nüfusun azalması gelirleri de düşürdü. Sizin nasıl zekatiniz varsa, bizim de ona benzer yardımlarımız var ama o yardımları yapacak insanlar da kalmadı. Yani o bahsettiğiniz yapıların bakımı ve onarımı gibi mevzular, bu masraflar da cemaate ağır gelmeye başladı. İşte cemaatin aslında vazifesi artık bu; hem yaşlıya – düşküne sahip çıkmak, hem de yapılara sahip çıkmak.

Cemaat kendi içinde dayanışma halinde mi?

Bu iç dayanışmayı çok büyütürler. Hiçbir zaman çok büyük bir iç dayanışma yok. Yani büyütülecek tarzda değil. Ama kültürü yaşatma, tarihi yaşatma, gelecek nesillere bir miras bırakma adına bir dayanışma var ki bana kalırsa olması gerekir. Bunu hatta teşvik etmek gerekir ve eğer gerçekten ihtiyacı olanlara yardım ediliyorsa, yaşlılara bakılıyorsa, hastalara tedavi imkanı sunuluyorsa bunu da takdir etmek gerekir.

Aynı mahallede oturma alışkanlıkları var mı? Cemaatin bir markayı tüketme / tüketmeme veya bir siyasi partiyi destekleme / desteklememe gibi bir karar alması şahsi tercihinizde etkili olur mu?

Azaldıkça insanlar birbirine yakın olmayı ister. Eskiden %80'i İkiçeşmelik, Agora ve Havra Sokağı civarındaydı. Bir kısmı Karataş'ta, bir kısmı da Karantina'daydı. Ama sonra Alsancak popüler oldu ve cemaat orada toplandı. Bu mecburiyetten değil; 1950 ve 60'larla gelir seviyesinin yükselmesiyle oldu. Biz 1964'te Alsancak'a intikal ettik. Aynı partiye oy verme gibi bir karar hiçbir zaman olmadı. Olan bir şey olsa uyup uymayacağıma cevap veririm ama böyle bir şey vaki değil.

Cemaate ait yapıların durumu nasıl? Mevcut yapıların restorasyonu izne tabi mi?

Rahmetli Piriştina zamanında baya elden geçti. Bu tarz harcamalarda belediyeden yardım aldığımızı söyleyebilirim. Ama cemaatin çok büyük katkısı oldu bu yapıların elden geçmesi konusunda. Rahmetli Piriştina'nın bir Yahudi Mahallesi kurma gibi bir planı vardı; ama ömrü yetmedi. Bence olmalı ve bu tarih yaşatılmalı. Mesela Havra Sokağı etrafı bunun için çok müsait. Orada faal ve metruk vaziyette duran çok sayıda sinagog var, Yahudi evleri var. Böyle bir proje yaşama geçse çok da iyi olur.

İzmir'de kaç havra var?

Benim aklıma gelen 14 tane var. Bunların 4 tanesi faal ve bazı günler başkaları da açılıyor. Mesela Alsancak'taki her gün açık. Mithatpaşa, Algazi (Havra Sokağı'nın orada), bir de Sinyora (Hanım Havrası) cuma akşamları ve cumartesi günleri açık. Sinyora'yı bizimle birlikte Engizisyon'dan kaçıp gelen bir hanım yapmış. Şimdi Yahudilerin çoğu sıcaklar basınca Çeşme'ye gider ve Çeşme'de bir evi, küçük bir Havra'ya çevirdiler. Buradan götürdükleri Tevratlarla orada küçük bir ibadethane yapmışlar. Yeni bir yapı ihtiyacı en son 1908'de olmuş. Abdülhamit'in özel emri ve fermanıyla Mithatpaşa'daki sinagog yapılmış.

Din adamlarınız yeterli mi?

Çok az din adamımız var. Bu İzmir gibi, Yahudi dinin önemli alimlerini yetiştirmiş bir kent için üzüntü verici. İzmir'in önemi çok büyüktür bizim dinimizde. İzmir'deki mezarlıkta çok büyük din adamları yatar ve onların ölümlerinin sene-i devriyelerinde İsrail'den gelenler olur. Ama tabii biraz çağa uyma, biraz da vurdum duymazlık nedeniyle yok olma noktasına geldi. Bir de sofular ve onların katı kuralları soğuttu galiba. Ölü yıkama, cenaze işlemlerini cemaat içinde ihtiyaç sahibi kardeşlerimiz yapıyor. Ama tahmin ediyorum ki bizler de yakında öğreneceğiz; ölü nasıl yıkanır, adam nasıl gömülür. Nüfus azaldıkça bunları da biz yapacağız.

Yabancı diliniz?

Ben 6 dil biliyorum. Evvel emirde doğarken İspanyolca öğrendim. Palazlanmaya başlarken anadilim Türkçeyi öğrendim. Fransız mektebine gittim, orada Fransızca öğrendim. Uzun yıllar turizmde çalıştığım için; İngilizce, İtalyanca, Portekizce ve Yunanca öğrendim.

İstedığınız mesleği yapıyor musunuz?

Evet. Mesleğini severek yaptım. Uzun süre turizm sektöründe çalıştım.

Devlet memuru olmak ister miydiniz?

Böyle bir isteğim olmadı. Olamazdık zaten. Eğer ki yanılmıyorsam Atatürk'ün son yıllarında bizler devlet memurluğundan men edilmişiz. Sonradan bu yasak kaldırılmış tabi ama kaldırılrsa da uzun yıllar devam etti. Uygulamada bu sürdü ama zannediyorum yavaş yavaş kırılıyor. Duduyorum şimdi çevremde bürokraside kariyer yapanları. Gerçi bizim Yahudiler hiç memur zihniyetinde olmamıştır. Devlet istememiş ama bizimkiler de çok hevesli olmamış hani. Ama Osmanlı dönemini okursanız bizim, devletin çok önemli mertebelerinde, üst düzeyde olduğumuzu çok net görürsünüz.

Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı düşündünüz mü?

Hayır, ben böyle bir şey yaşamadım. Turizm sektöründe dine göre farklı muamele olacağını düşünmüyorsunuz herhalde. Hiç olumsuzluk olmadı, dersem yalan söylerim. Ama büyütülecek tarzda değil. İnsanlar ticaret kaybı yaşamayı bırakın, Yahudi oldukları için öldürülüyor bile. Toz pembe bir tablo çizemeyiz.

Devlet dairelerinde farklı muamele gördünüz mü?

Teşebbüs eden cevabını almıştır tarafımdan ve sanırım ki bin pişman olmuştur. Adam üniversite mezunu. Kimliğini uzatıyorum ve adıma bakıp '*Sen Türk müsün*' diye sorabiliyor. Yaşamım boyunca bu tarz adamların cehaletlerini yüzüne vurdum ve bir takım şeylerin üstesinden geldim. Biraz dişli birini gördüklerinde hemen korkar böyle adamlar. Ben Türk'üm ama İslam değilim. İlk sorunuzda kendimi çok net tanımladığımı zannediyorum. O nedenle '*Türk müsünüz?*' sorusu rahatsız edici.

Somut dışlanma yaladınız mı?

Bir kere Ankara'da başıma geldi. Gideceğim yeri karıştırdım. Bankanın önündeki güvenlik görevlisinden adres soracağım. Yaklaştım ve 'Günaydın' dedim. Sonradan Erzurumlu olduğumu öğrendiğim zat bana 'Günaydın Yahudi selamıdır. Selam-ı aleyküm de' dedi. Tabi Yahudi olduğumu bilmiyor. Ağırırma gitti tabi. Hemen banka müdürüne çıktım ve şikayet ettim. "*Bu yobazları siyasi direktifle mi buralarda çalıştırıyorsunuz*" diye sordum. O yöreler biraz kapalı. Ama bu benim yaşadığım genele yayılacak bir temsil olmaz.

Askerliğiniz nasıl geçti?

Askerliğimde hiçbir sorunum olmadı. Ben gittiğim her yerde kendimi çok sevdiiren bir insanım. Askerde de çok sevilen bir kişiydim.

Türkiye dışında yakın akrabanız var mı?

Çeşitli yerlerde var. İsrail'de de var. Ama o göç dalgalarında bizim ailemiz İzmir'de kalmayı tercih etmiş.

İzmir'den göç etmeyi düşündünüz mü?

Herhalde göç etsem üçüncü dördüncü gün geri dönerdim. Ben bu ülkenin aşığıyım ama İzmir'in de fanatığıyım. Bu kentten ayrılabilceğimi zannetmiyorum.

Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?

Harikulade iyi. Bütün dostlarımın bayramlarını birebir kutlarım. Bayramlar bizim için sıradan bir gün gibi ama kendi bayramlarımız da öyle. Rahmetli anamın yemekleri olacak, o bizi etrafında toplayacak ki bayram olacak.

Müslüman kız arkadaşınız oldu mu? Müslümanla evlenmeyi düşünmediniz mi? Kızınızın bir müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?

Müslüman kız arkadaşım oldu ve onun ömrü vefa etseydi evlenecektim. Damat namzetinin ise; insan olması kafidir.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?

Benim küçüklüğümde biz aile olarak Demokrat Parti'liydik. Rahmetli babam müthiş derecede Menderes hayranıydı. Varlık Vergisi'nden sonra bizim cemaatin %80-90'ı DP'ye verirdi, diyebiliriz. Ateş düştüğü yeri yakar ve o Varlık Vergisi'nin travmasını yaşamayan buna inanmayabilir. Seneler sonra bile bizim evimizde Varlık Vergisi konuşuldu. Sadece gidenler değil, insan yeni aldığı malı bile sahiplenemez oluyor. Menderes'e temayülü doğal karşılamak gerekir. Bu eğilimin uzun süre devam ettiğini düşünüyorum. Menderes asıldıktan sonra o sevgi bıçak gibi kesilmedi. Eskiden tüketim toplumu değildik. Partimizi de çok çabuk tüketmemişizdir herhalde. Mesela ailem Süleyman Bey'e de güven duyardı, AP'yi desteklediklerini hatırlıyorum. Ama gençlerimiz içinden mutlaka o 68 kuşağına karışıp sola yatkınlık duyanlar olmuştur. Günümüz için net bir eğilim söyleyemem. Türkiye'nin siyasal yelpazesi çok değişti. Darbeler oldu, açılan – kapanan partiler oldu. Bir de oy verme konusunda farklı faktörlerde devreye girmeye başladı. Yani şimdi “şu parti” demek imkansız. Mesela AKP'ye o zamanki DP kadar rağbet yoktur, diyebilirim. Çünkü DP'nin laiklikle ilgili bir problemi yoktu. Oysa AKP, bu görüntüyü vermeye devam etti. Ben yine de 2002 seçimlerinde cemaatin ekseriyetle AKP'ye oy verdiğini düşünüyorum. Ama bu son süreçte çok fazla azalmıştır. Hele Davos'tan sonra... Bunlar tabii yorumum. Bir veriye dayanarak söylemiyorum. Gözlem olarak, yorum olarak söylüyorum.

Darbe dönemlerinde bir Yahudi karşıtlığı oldu mu?

Hayır. Herkese ne olduysa bize de o oldu. Bize özel bir zorluk olmadı. Bizi o diğer azınlık gruplarla aynı kefeye koyup onlarla haşır neşir etmeyin. Biz bu ülkenin insanlarıyız ve bu ülkeyi seviyorsak zorlukları da birlikte göğüsleyeceğiz. Aksi halde iyi gün dostu olmuş oluruz.

“Adnan Menderes'in asılmasından sonra Yahudi cemaati üzüldü” diyebilir miyiz?

Bir kısım insan sevinmiştir. Bakın Menderes dönemini bütünüyle doğru kabul edemeyiz. Mutlaka bazı yanlışları oldu. Ama şunu söyleyebilirim ki hem gelir düzeyimiz o dönemde arttı, hem de bizler daha rahat olduk ve o rahatlık bugüne kadar geldi. Hep daha iyiye gitti Türkiye. Asılma meselesinde benim babam inanılmaz üzüldü. Yahudilerden sevinenler olduğunu zannetmem ama nümayiş yapacak halimiz yoktu. Hiçbir celseyi kaçırmaz, radyonun başından ayrılmazdık. Böyle şeyler hatırlıyorum.

Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

Hayır. Öyle şeylerde dine bakmamak lazım. Dünya görüşü daha önemlidir. Aynı dine mensup insanların dünya görüşleri çok zıt olabilir.

Yahudi bir belediye başkanı olsun istemez miydiniz?

Böyle bir olasılık yok. Belki çok küçük yerlerde olabilir, bilemiyorum. En son seçimde Adalardan bir genç çocuğu aday göstermişler. Demek orada bir potansiyel var ki aday yapmışlar. Ama bakın kazanamadı. Yahudi diye kazanamaz. Bence yeteneği varsa kazanır.

AB'ye uyum sürecinde devletle ve müslüman Türklerle diyaloglarımızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

Bu sorudan evvel verdiğim cevaplar zannediyorum bu soruya da yeter.

Yahudilere yönelik bir “açılma” ihtiyaç var mı?

Biz azınlık olmuş olsaydık böyle sorunlarımız olurdu ama biz azınlık değiliz. Öyle Rumlar gibi, yahut Ermeniler gibi “şunu isteriz, bunu isteriz” tarzında; bu ülkeyi sıkıntıya sokacak şeyleri bu cemaat talep etmedi ve etmez.

İsrail ve Yahudi karşıtı yayınları okuyor musunuz? Bazı haberler sizde alınganlık yaratıyor mu?

Ben belirli şeylerde İsrail’e karşıyım. O yüzden bazı şeylere alınganlık göstermem. Türkiye Cumhuriyeti’nin ali menfaatleri doğrultusunda hareket ederim ve illaki İsrail olduğu için haklı kabul edemem. Ben o Gazze olayları olduğunda 15 gün televizyon izlemedim. Benim de kızım ve torunum var ve orada yaşananlar beni çok fazla üzdü. Olacak şeyler değil, yapılacak şeyler değil... Ama Cuma namazından sonra İsrail bayrağı yakıyorlar. Bunu niye Türkiye’de yapıyorlar. Bunun yapılacağı yer Türkiye değil. Türkiye’deki Yahudiler, belki de o bayrağı yakanlardan daha fazla Türk. İsrail’e değil ama bize yönelik bir yıpratmaya içerliyorum. Bizi İsrail’le özdeşleştirmeleri yanlış.

Davos’ta yaşananlar cemaati tedirgin etti mi?

Siyasette üslup, zaman, zemin çok önemlidir. Yanlış anlarda söylenen yanlış sözler ülkeyi zora sokabilir. Ben diplomasi kanalıyla içeriye mesaj verilmesine karşıyım. Bazı çıkışlar partilerine artı olsun, puan getirsin diye yapıldı. Ama o çıkışlardan sonra, yerel seçimlerdeki nihai sonuçları gördünüz. Oy artışı olmasını bırakın oylarda düşüş oldu. O psikolojiyle gergin bir kampanya oldu ve halkımız o tavırları sevmeyi. Ters tepti. Biz Osmanlı yadigarıyız. Bu millet bize sahip çıkıyor ve bizi yönetenlerin de bize sahip çıkması lazım.

Hangi gazeteyi okuyorsunuz? Türkiye’de Yahudi gazetesi var mı? İsrail televizyonlarını uydudan izliyor musunuz? Hangi takımı tutuyorsunuz? Ne tür müzik dinliyorsunuz?

İnternette Milliyet ve Radikal okuyorum. Şalom diye bir Yahudi gazetesi var ama İstanbul’da yayımlandığından alıp okumuyorum. İsrail televizyon kanallarını bilmem. Uyduda olup olmadığına bile bakmadım. Altay Sporunu tutuyorum. Büyük takımlardan hiçbirini tutmuyorum. Çünkü ben Büyük Altay’lıyım. Taş plaklarla büyüdüm ve bugünde genellikle klasik Türk müziği dinliyorum.

EK-12: İZMİR YAHUDİSİ BERNARD B. İLE GÖRÜŞME (18.06.2009, İZMİR-ALSANCAK)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz?

Türk Yahudisiyim.

Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

Anadilim Türkçe. Judeo-Espanyol’u az bilirim, anneannem yüzünden evde konuşulurdu. Şimdi konuşmuyoruz ama yanımda konuşulsa anlarım. Alternatif dilim Fransızca, çok az da İngilizce bilirim. İbranice bilmiyorum. İbranice alfabeyi 13. yaş günü kutlamamızda öğretilmişlerdi, ama unuttum tabii.

Ticari hayatta, resmi dairelerde ya da müslümanların yoğun olduğu yerlerde kullandığınız Türkçe bir isminiz daha var mı?

Hayır. Böyle bir şey tercih etmedim ama çocuklarıma Türkçe isim koydum. Bir kere Türkçe ismin telaffuzu daha kolay. “Bernard” dediğin zaman adam şöyle bir bakıyor, gözleriyle ‘neden’ diyor, yahut telaffuz edemiyor. Bu nedenle Türkçe isim tercih ettim; telaffuz kodlama sıkıntısı yaşanmasın diye. Askerlikte ve muhafazakar yerlerde sorun olmasın diye de düşündüm. Ben ismim nedeniyle kötü bir şey yaşamadım ama çocuklarım yaşayabilir diye endişe ettim.

Dindar mısınız? Dininizin icaplarını yerine getirmekte engellerle karşılaşılıyor musunuz?

Çok arkadaşımız dininin gereklerini yerine getiriyor ama ben getirmiyorum. Belki de aileden böyle bir alışkanlık edinmediğimiz için. Musevi ilkokulunda da okumadığımdan dinsel yönüm biraz zayıf kaldı. Yılda bir kere oruç bayramında havraya giderim, onun dışında düğünlerde giderim. Cumartesi yasaklarına uymam ama her cuma akşamı ailecek kayınvalidemde yemek yeriz. Cuma akşamı oğlum yemekteyse, mutlaka “kuduş” okur. Kuduş bir yemek duasıdır, Tevrat’tan ayettir. Oğlum bu geleneği seviyor ve güzel de okuyor. Ekmek kesilir, şarap içilir ve

kiduş okunur. Bunu bir gelenek olarak seviyoruz ve yaşatmaya çalışıyoruz. Dinimin icaplarını yerine getirmek istesem engelleneceğini sanmıyorum. Kurallara uyan ve dinin gereklerini yerine getirerek yaşayan çok Musevi tanıyorum.

Lozan'da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız?

Lozan'daki hakları biliyorum ama biz bunları reddetmişiz. "Bizim Türklerden farklılığımız yok" diye düşünülmüş ve bu haklar reddedilmiş.

Kaç yıldır İzmir'de yaşıyorsunuz? Aileniz İzmir'e nereden gelmiş?

Doğduğumdan beri, yani 54 senedir. Annemin babası Polonya kökenli, annesi Rusya kökenli. Yani anne tarafım Aşkenaz. Baba tarafım Saferad. Türkiye'de Sefarad – Aşkenaz çatışması kalmadı ama bunun İsrail'de devam ettiğini duyuyorum.

İzmir'de kaç Yahudi yaşıyor? Göç eğilimi devam ediyor mu?

İzmir'de 1300 civarı Yahudi var. Nüfusun azalmasındaki en önemli etken gençlerin eğitimlerinin ardından geri dönmemesi. Bizler kendi aramızda evlilik adetinin sürdürmek istiyoruz ve İzmir'de nüfus azalınca gençlerimiz İstanbul'da daha çok insan var diye, daha çok Yahudiyle karşılaşma ihtimali olduğu için orada yaşamayı tercih ediyor. Gerçi İstanbul'da da karışık evlilikler çok arttı. İzmir'de de arttı ama İstanbul daha geniş bir toplum ve bir Yahudiyle evlenmek istesenz daha fazla alternatif bulabilirsiniz.

Bu karma evliliklerden doğan çocuklar hangi dinden kabul ediliyorlar?

Yahudi anneden doğmak Yahudi olmanın kanıtı. Eski çağlarda Yahudi anneden doğmayan Yahudi olamıyordu. Şimdi tabi o kuralları biraz esnettiler ama esnemiş hali bile çok sıkı, sert. Anne Yahudiyse, onun etinden olan, karnından çıkan da Yahudidir. Ama anne Yahudi olsa bile babanın tavrı ve yetiştirme tarzı önemli. Babanın din tarafı biraz olsun kuvvetliyse çocuğu kopartabiliyor. Toplumun geneli de Müslüman olduğundan çocukta Müslümanlığa yatkınlık olabiliyor.

Çocuğunuz karma evlilik yapmak istese buna nasıl bakarsınız?

İlk tercih edeceğim çocuğumun bir Yahudiyle evlenmesidir. Ama bir Müslümanla evlenmek isterse buna karşı çıkmam. Onun mutluluğu önemli ama gelenekleri korumak amacıyla olmamasını tercih ederim. Mesela bir cuma gecesi geleneğini kızım ve oğlum biliyor ve bunu kendi ailesinde sürdürmesini isterim. Olmazsa da dünyanın sonu değil. Mesela çok örnekler var önümüzde, çok başarılı karışık evlilikler var. Böyle bir evliliği yapan Müslüman erkek aslında eşinin geleneklerine saygılı oluyor galiba. Çok fazla mutlu karma evlilik biliyorum. Ama geleneklerin öldüğü evlilikler de görüyorum.

Peki siz hiç karma evlilik düşünmediniz mi? Müslüman kız arkadaşınız olmadı mı?

Çok küçükken öyle laf olsun diye bir Müslüman kız arkadaşım olmuştu ama bir Müslümanla evlenmeyi hiç düşünmedim. Zaten ben çok küçük yaşta eşimle tanıştım ve çok erken evlendim. Aslında bir Müslüman bayanla tanışma ve böyle bir şeyi düşünme fırsatım da olmadı. Ama düşünmezdim herhalde.

Göçle devam edelim... Çocuklarımız eğitim, iş ve evlilik amacıyla İzmir'den gidiyor. Peki genelde göç yönleri neresi oluyor?

Çoğu İstanbul'a gidiyor. İstanbul olmazsa yurtdışına yöneliyor.

İsrail'e göç sürüyor mu?

Çocuklarımızın İsrail'e göçü çok nadirdir ve hiç denecek noktadadır. İsrail hiç tutunacak dalı kalmamış kişilerin, başka hiçbir alternatifi kalmamış Yahudilerin tercih ettiği bir yer olur Türkiye özelinde. Çünkü oradaki yaşam çok zor. Bir kere İsrail'in devlet politikası, oraya yerleşmek isteyen tüm Yahudilere kapı açmaktır. Hemen bir takım kolaylıklar sağlanır ve kişi bir işe bir eve yerleştirilir. Stratejik noktalara yerleştirilir mesela. "Sana Golan

tepesinden ev verelim” derler. Kooperatiflere yazılma kolaylığı sağlanır. Ama orada üç sene askerlik var. Bu çok zor ve oradaki çalışma şartları çok ağır, mesailer yoğun. Sonra bizim çocuklar için orası yabancı bir ülke. Dili farklı, alfabesi farklı. Aynı zamanda güvensiz bir ortam ve her an savaş tehlikesi var. Bizimkiler orayı bu nedenle tercih etmez. Göçlerin ardından biz burada elit bir toplum olarak kaldık. Çok iyi okullarda okuduk ve çevremizde genelde zengin ve iyi eğitilmiş insanlar bulunuyor. Yani kuvvetli bir çevremiz var. Oraya gittiği zaman çocuk bu çevreden mahrum kalacak. Çocuk o nedenle ilk etapta ülkeyi terk etme eğiliminde değil. Ülkeyi terk etmek istese de İsrail’i tercih etmiyor.

İsrail’de hiç yakınınız yok mu? Ya da yurtdışındaki yakınlarınız nerelerde?

Anne tarafımın çoğu göç etmiş. Dayımın biri Amerika’da, biri İsrail’de; teyzem Kanada’da. Tabi bunlar iş gücü sahibi insanlarmış ve durduk yerde gitmiş olamazlar. Ağabeyim İsrail’de yaşıyor. Ortaokulda sınıfta kalınca, sınıf tekrarı yapmasın diye babam İsrail’e göndermiş. Orada bir meslek lisesi varmış. Orada eğitimine devam etmiş ve sonra tabi oraya yerleşti.

İstanbul’daki hahambaşılıkla ve cemaatle ilişkiniz nasıl?

Hahambaşı son derece sembolik ve hiçbirinin yaptırımı yok. İstanbul’daki cemaat başkanı çok daha ön planda ve onun amacı da İzmir’deki gibi kültürel mirası ileri taşımak ve cemaatin birliğini, beraberliği pekiştirmek, geleneği canlı tutmak. İstanbul’daki cemaatin çok kuvvetli, muktedir olduğunu söyleyebilirim. Gelmiş geçmiş bütün Hükümetlerle sıcak ilişkiler geliştirdiler ve şimdiki hükümetle de kuvvetli ilişkileri var. Bu da şöyle oldu. 500. Yıl Vakfı’nın Türkiye Cumhuriyeti’ne katkısı çok oldu. Türkiye’nin kendilerine iyi davrandığını, burada bir sorunlarının olmadığını cemaat; bu Vakıf aracılığıyla bütün dünyada vurguladı ve uluslararası platformda Türkiye’nin prestijini arttıran, işini kolaylaştıran vatansever çıkışlar yaptı. Ben mesela duyuyorum devlet yetkililerinin yaptığı yurtdışı gezilerde mutlaka Yahudi işadamları veya cemaat yönetiminden insanlar oluyor. Bu tabi cemaatin yaptırım gücünü arttıran, aynı zamanda ülkeye bağlılığını da pekiştiren bir şey.

Peki İstanbul’da cemaat, İzmir’den gelen çocuklarınıza bir kapı açıyor mu? Ya da siz onları arayıp “Benim oğlum orada okuyor, ilgilenin” diyor musunuz?

Hayır, arayıp da ilgilenmelerini istemedim hiç ama onlar kendileri bizim çocukları o kadar güzel buluyorlar ki. İstanbul cemaati, bizim çocukları bulup yemeğe davet eder. O çocukları toplumun içine çekmek için değişik tarzda, çok güzel organizasyonlar yapar. Gerçi bizimkiler yine İzmir’den gittikleri arkadaşlarıyla birlikte oluyorlar, onlarla takılıyorlar ama bu tarz davetlere ve onların düzenlediği etkinliklere katılıyorlar. İstanbul’daki çocukların Yahudilerle daha fazla iletişim kurduklarını söyleyebilirim. İzmir’deyken Müslüman arkadaşları daha fazladır ve daha entegredirler. En yakın arkadaşları Müslümandır. Ama İstanbul’da yine Müslüman arkadaşları oluyor ama Yahudi arkadaşları daha fazla oluyor. İstanbul çok karışık bir yer. Orada bir kısım insan var Yahudi olduğundan bile habersiz. Ama büyük bir kısım da var ki toplumu yaşatmaya, bir arada tutmaya, gelenekleri sürdürmeye gayret gösteriyor ve fedakarlık yapıyor. Tutuyor bu çocuklara evini açıyor, yemek veriyor mesela.

İzmir Yahudi Cemaati nasıl yönetiliyor?

Aslında cemaatin yönetiminde yükü cemaat başkanı çekiyor. Cemaat başkanını; çevresi olan, imkanları olan, gücü olan, hatipliği olan kişiler arasından seçiyoruz. 2 yılda bir seçim yenileniyor ve bir daha da seçilebiliyor. Kurumsallık açısından genelde 3-4 dönem görev yapıyor. Bu iş çok fedakarlık ister. 500. Yıl Vakfı’nı temsilen kendi cebinden kalkıp ABD’ye gidersen mesela ve çok fazla gideri kendi cebinden ödemek durumunda kalırsın. Ama tabi insana prestij katan bir yönü de muhakkak vardır. Cemaat uzun yıllardır birlik ve beraberlik içerisinde sorunsuz yönetiliyor. Herkes fedakarca görev yapıyor. Bu anlamda çok memnunuz.

Din adamlarınız yeterli mi?

Sayı olarak yeterli olduğunu söyleyemem. Çok yetenekli bir genç İzmir cemaatine hahamlık etsin diye İsrail’e gidip eğitim aldı ancak İzmir’de kısa bir zaman kaldıktan sonra İstanbul’a gitti, şimdi orada Hahamlık yapıyor. Belki gelecekte Hahambaşı bile olur, o kadar yetenekli bir Hahamdır. Aslında bir Hahambaşı çıkartmak İzmir’e yakışır, bizler için gurur verici olur.

Cemaate ait yapıların durumu nasıl?

İçer acısı. Örneğin Havra Sokağı'nda 10 kadar havra var. Bunların üç veya dört tanesi iyi durumda ama diğerleri yıkık dökük, bakımsız. Bunlar için büyük paralar gerekir. Devlet bayram ve düğün günlerinde güvenliğimizi sağlıyor, mutlaka etrafta sivil polisler geziniyor ama bu yapıların bakımı ve onarımı konusunda yeterli desteği vermiyor diye biliyorum. Ama Ahmet Piriştina'nın Belediye Başkanı olduğu dönemde biz bu konularda epey ilgi alaka gördük diyebilirim. Şu anki Aziz Kocaoğlu da çok aydın, iyi niyetli bir kişi. Aslında yerel idareciler bize hep iyi davrandı ve hiçbir sorun çıkarmadı. Onlardan saygı gördük. Mesela hatırlıyorum, Burhan Özfatura Karataş'taki büyük havramızı ziyaret etmişti. Seçimlerin ardından teşekkür amaçlı bir nezaket ziyareti yapmıştı. İzmir, bu tarz konularda başka yerlere göre daha avantajlıdır.

İstedığınız mesleği yapıyor musunuz? Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı hissettiniz mi?

İstedğim mesleği yapıyorum. Dinim nedeniyle iş kaybı yaşadığımı İzmir'de kesinlikle hissetmedim. Ama İstanbul'da olduğu kulağımıza geliyor bazen. Mesela, son Davos olayında bir takım söylentiler çıktı ve iş kaybı yaşadığını söyleyenler oldu. Ona bağlı çalışanlar da iş kaybı yaşamış olabilir ama ben bunu yaşamadım. İzmir'de bunların aşıldığını düşünüyorum. Müslümanlar da ticarete duygularını karıştırmamayı, profesyonel yaşamı öğrendi artık. Benim iş yaptığım çevrede çok radikal, muhafazakar Müslümanlar var ve onlar hep saygı gösterdiler bize. Çok tutucu olanları bile ziyarete gittiğimde kapılara kadar uğurluyorlar. Birkaç münferit olay oluyordur ve belki de üstlerine alınıp bu nedene bağlıyordur Yahudiler. Küpe taktığı için iş kaybı yaşayanlar da oluyor benim bildiğim. Ya da kriz nedeniyle iş kaybı oluyor da buna yoruyor.

Yanınızda çalıştıracağınız personelin Yahudi olmasını tercih eder misiniz?

Hayır. Yanımdaki personelin hemen hepsi Müslüman. Bu kişileri işe alırken dinlerini sormadım tabi ki. Bir tek şunu düşündüm, acaba iş başvurusuna bir türbanlı gelse nasıl davranırdım? Başörtülü bir iki hanım çalışanımız var ama bir türbanlıyı işe alır mıydım bu konuda emin değilim.

Devlet memuru olmak ister miydiniz? Çevrenizde devlet memuru olan Yahudi var mı?

Bakın burada önemli bir noktaya parmak bastınız. Benim eşim Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü'nden mezun ve mezun olduğu yıl – 1978'de – İzmir'de Devlet Opera ve Balesi yoktu. Birkaç yıl sonra kuruldu ve eşimi oraya memur olarak kabul etmediler. O günden beri içimde hep bir kuşku vardır. İçimiz huzursuzdur. Yani kimse 'Yahudi olduğun için almıyoruz' demedi, bu ne söylendi, ne ima edildi... Ama o günden beri bu hep kafamızda bir soru işareti olarak kalmıştır. Arkasında bir şeyler hissediyorsun ama konduramıyorsun. Mesela çevremde hiç Yahudi devlet memuru yok benim. Asteğmen olarak askerlik yapan bir Yahudi orduda kalmak istese, kalabilir mi? Hiç sanmıyorum. Aslında bizim çocuklar da rağbet etmiyor, bizim kafamız ticarete daha yatkındır. Ama bazen de aldığımız eğitim devlet memuru olmamızı gerektirebiliyor. Güncel uygulamaları bilmiyorum ama benim başımdan böyle bir olay geçti ve çevremde Yahudi devlet memuru yok.

Devlet dairelerinde farklı muamele gördünüz mü?

Hiçbir zaman. Ya aslında dediğim gibi herhalde İzmir'in kültüründen ötürü diğer illere göre çok daha avantajlıyız diye düşünüyorum. Ama aynı şeyi diğer kentler ve ülkeler için söyleyemem. Mesela İstanbul çok kozmopolit bir yer ve maalesef bir takım olumsuz şeyler yaşandığını düşünüyorum. Konuşmalardan anlaşılıyor.

Askerlik yaparken dininiz nedeniyle dışlama oldu mu?

Yok, hiç olmadı. Tam tersine insanlar ne olduğunu, kim olduğunu anlamaya çalışıyor ve seni tanımaya yönelik sorular soruyor. Gayrimüslim olduğumu anlıyor ama ne olduğumu anlamıyor. Bana ne olduğumu, ismimin niye 'Bernard' olduğunu soruyorlardı askerde. Ben de onlara Yahudi olduğumu söylüyordum, bu tarz sohbetler ediyorduk. Onlar da öğrenmeye çalışıyorlardı; Yahudilikte şöyle mi, böyle mi diye... Vakit geçiyordu. Olumsuz bir şey yaşamadım. Tam tersine askerliğim harika geçti.

Somut dışlama ile karşılaştınız mı?

Hiçbir zaman. Tek sorunum ismimi söylerken oldu. Anlamıyorlar, yanlış telaffuz ediyorlar. Onun dışında bir dışlama olmadı. Ama tabi bazen basında oluyor. Türk basınında 'Yahudi asıllı işadamı' diye bir vurgu vardır. Ne demek Yahudi asıllı işadamı? Normal işadamı işte. Ama ben artık bu tarz şeylere takılmıyorum. Aslında bu tarz

şeyler de epey azaldı. İstanbul'daki cemaat bu işi kovalıyor ve bir kısım yayın organları dışında çok azaldı ve yok denecek düzeye geldi. Bunu özellikle yazan medya grupları da var ama ben zaten onları okumuyorum.

Türkiye'den göç etmeyi hiç düşündünüz mü?

Hiçbir zaman. Doğup büyüdüğüm yer İzmir ve ben İzmir'in dışında mutlu değilim. Çok uzun seyahate gittiğimde, mesela bir hafta sonrasında İzmir'e dönme isteğim oluyor. İzmir'e geleyim, Kordon'a çıkayım, insanları göreyim... Burası bambaşka bir yer. Burası doğduğum, büyüdüğüm ve doyduğum yer. Çok giden oldu İzmir'den ama İzmir'e özlemleri var ve her geldiklerinde 'Ah keşke burada kalsaydık' diye hayıflanıyorlar. İsrail'de Türkiyeliler Derneği vardır ve İzmirli orada kendileri bir arada dayanışma içerisinde, diyalog içerisinde yaşıyorlar. Akılları burada kalmış bence.

Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?

İş çevrem ve komşularımın bayramlarını muhakkak tebrik ediyorum. Onlar da Yahudi bayramlarında biz ziyaret ederler. Hamursuz Bayramında 'Hamursuz yok mu? Biz de gelelim' derlerdi. Çok iyi hatırlıyorum, yeni evlendiğim zaman özellikle Pesah'ta evimize gelmek isteyen, çağırdığımız Müslüman arkadaşlarımız olurdu. Bizim hamursuz yemeklerimizi çok severlerdi. Hala 'Pesah ne zaman geliyor? Ne zaman hamursuz yiyeceğiz' diyen arkadaşlarım var. Tabi biz ailecek o gelenekleri biraz terk ettik yaşımız ilerleyince. Eskisi gibi Pesah'ta davet vermiyoruz. Ama yine de gelenler oluyor. Bizler de eğer İzmir'deysek mutlaka yakın dostlarımızın bayramlarını tebrik ediyoruz. İzmir'de değilsem ararım, ya da mesaj atarım. Birbirimizin kutsal günlerini kutlamamız gerekir. Bayramların mantığı toplumda dayanışmayı, birlikteliği ve mutluluğu arttırmak. Biz bir arada yaşıyorsak, ortak bir toplumsak birbirimizin bayramlarını birlikteliği pekiştirme aracı olarak görmeliyiz. Müslümanlar son yıllarda bizim bayramlarımızdan daha fazla haberdar oluyor. Bakın Karataş'ta yetişmiş bizim toplumu çok iyi tanıyan Müslümanlar vardır. Cuma akşamı bize "Şabat Şalom" diyen insanlar var. İspanyolca "Şabat Şalom"; "Hoşgeldin Cuma" demektir. Bunlar devam eden gelenekler.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?

Çok eskiden Adalet Partisine verirdi ailemiz ama artık CHP'ye veriyoruz. Uzun zamandır aile olarak CHP seçmeniyiz. Biraz sosyal demokrat olduk. Bizim ailede sosyal demokrasi daha ağır basıyor ve yerel yönetimin, yani CHP'li belediyenin hizmetlerinden memnun olmamız da CHP'ye yönelmemizde etkili oldu diyebilirim. Cemaatin çoğunun da CHP'ye oy verdiğini düşünüyorum. Cemaat de ilk başlarda DP-AP geleneğine oy verirdi ve hatta Özal zamanında biraz ANAP'çı oldu. Ama İzmir'deki cemaatte daha sonra sosyal demokrat bir eğilim oldu. Bunu laiklikle ilgili kaygılara bağlamak ne kadar doğrudur bilemiyorum. Mesela Burhan Özfatura'ya 'takunyah' derlerdi ama bizim cemaatimiz onu çok severdi. Özfatura, dindar bir kişiydi ama ben onu çok takdir ederdim. Toplumumuza çok saygı gösterdi ve sorunlarımızla ilgilendi. Aslında bilinçli dindarlar ayrımcılık yapmaz ve diğer dinlere saygı gösterir. Diğer partileri bilemem ama Yahudinin AKP'ye oy vermesi çok zor, neredeyse imkansız gibidir. Özellikle son Davos olaylarından sonra verenler de vermemiştir diyebilirim. Ama bunlar hep benim gözlemlerim, yorumlarım. Tüm cemaati bağlayıcı nitelikte değildir.

Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

Hayır, vermedim zaten. Kamhi'nin oğlu vardı, DYP'den aday oldu ama vermedim.

Yahudi bir belediye başkanı, milletvekili olsun ister misiniz?

Böyle özel bir talebim yok ama olması gerekir diye düşünüyorum. İsrail parlamentosunda kaç tane Arap Müslüman var. Yani ekseriyet olduğumuz yerlerde milletvekili de belediye başkanı da seçilebilmeliyiz. Ama Yahudiler kendini ön plana çıkartmak istemiyor bu konuda ve cemaat de sahiplenmiyor. Ama mesela bir İshak Alaton, Üzeyir Garih olsaydı ve onlar politikaya soyunsalardı çok ileri noktalara gelirlerdi diye düşünüyorum. Politikada yükselir ve belki bakan bile olurlardı. Cemaat de onları sahiplenirdi ve aslında onları tüm toplum sahiplenirdi. Çünkü entelektüel birikimleri var ve insan ilişkileri çok gelişmiş. Üzeyir Garih'in kitaplarını okuduğumda anormal bilgili bir adam olduğunu gördüm. Biz onları kendi toplantılarımıza bizzat çağırır ve böyle ağzımız açık hayran şekilde dinlerdik. Garih çok büyük bir değerdi. O tarz insanlar politikada yükselir ve ülkeye büyük katkı koyabilirdi. Meclis'te gayrimüslimleri temsilen bir iki kişi olmalı ve şunu da söylemeliyim ki ben Meclis'te türbanlı olmamasını da yadırgıyorum. Niye mecliste türbanlı yok? Toplumun tüm katmanları ve her görüş Meclis'te ifade edilebilmeli diye düşünüyorum.

AB'ye uyum sürecinde devletle ve Müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir değişim oldu mu?

İzmir açısından sorarsanız olmadı. Zaten bizim İzmir'de rahatımız yerinde. Ama devlet katında azınlıklara yaklaşma ve ön plana çıkarma eğilimi oldu ve AB'ye uyum sürecinde Yahudiler çok inisiyatif aldı, Türkiye'yi dünyaya iyi şekilde lanse etti. “Biz burada iyiyiz, sorumlunuz yok, ülkemizden memnunuz” dediler. Bunun karşılığında devletin sevgisi ve ilgisi arttı diye görüyorum.

Yahudilere yönelik bir “açılma” ihtiyacı var mı?

Geçmiş kültürümüzü yaşatacak eski eserlerimizi korusunlar. Bu çok yeterli olur.

İsrail'i kendinize yakın buluyor musunuz?

Hiç. Benim ağabeyim orada oturuyor ama ben İsraili değilim. Kendimi hiçbir zaman İsrail'e yakın görmedim. İzmirliyim, Türküm ve benim menfaatim her zaman kendi ülkemın menfaatiyle birliktedir. İsrail'le bizi eşdeğer tutmaları doğru değil. İsrail'in çoğu politikasını beğenmem, benimsemem. Onlar kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlar ve benim ülkemın çıkarları onunkıyla aynı olmayabilir.

Son Gazze olayları ve Davos'taki tartışma sizi tedirgin etti mi?

Davos'taki olaylar tedirgin etti. Bir kere Tayyip Erdoğan'ın böyle bir tepki vereceğini beklemiyordum. Ama çok çabuk dağıldı bu hava. İstanbul çok sıkıntı çekti. Biz Davos'tan sonra ertesi gün işyerinde arkadaşlarımızla bunun kritiğini yaptık, enine boyuna demokratik bir şekilde yorumladık. Ama İstanbul'da olsam daha kapalı olabilirdim. İstanbul'a gittiğimde tedirgin olabiliyorum. Çevrede çok radikal insan var ve Modern giyimli Müslümanlara bile kötü bakabiliyorlar, hele bir de Yahudi olduğunu öğrenseler kim bilir nasıl bakacaklar?

İsrail televizyonlarını, Şalom gazetesini okuyor musunuz?

İsrail televizyonlarını bilmem. Şalom gazetesine aboneyim ve benim adıma gelen gazeteyi kayıncılamıyorum, onlar okuyor. Ben Hürriyet ve Yeniasır okuyorum. Haber kaynağımız toplumun geneli gibi merkez medya.

EK-13: İZMİR YAHUDİSİ YUSUF A. İLE GÖRÜŞME (22.06.2009, İZMİR-ÇANKAYA)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz?

Türk Yahudisiyim.

Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

Anadilim Türkçe. Ladino biliyorum. Küçükken evde konuşuluyordu ama maalesef evde konuşacak kimse kalmadı. Bir tek annemle konuşuyorum bazen. İbrani alfabesini bilmiyorum, fırsat olmadı öğrenmek için.

İsminiz etnik kimliğinizle uyuşmuyor. Bu isim doğduğunuzda mı verilmiş, sonradan mı değiştirdiniz?

Çok küçük yaşlarda sokağa çıktığımda bütün arkadaşlarım bana “Yusuf” demeye başladı ve bu şekilde bir alışkanlık oldu. Aslında nüfusumda “Yusef” diye yazar. Ama pratikte hep “Yusuf” olarak kullandım ama dediğim gibi bilinçli bir tercih değildi. Herkes böyle söylüyor diye böyle bir alışkanlık oldu ve ben de benimsedim. Zaten “Yusuf” ve “Yusef” aynı kökten gelir ve bir peygamber ismidir. Tevrat'ta da geçer. Ayrıca Yahudi cemaatinde çok sık kullanılan bir isimdir.

Bu ismi “ticari hayatta bir zorluk yaşamıyım, dışlanmayayım” diye benimsemiş olabilir misiniz?

Bizim farklılığımız Türkiye için çok büyük bir artı olabileceken maalesef yeterince değerlendirilemedi. Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk “*Ne mutlu Türküm diyene*” demiştir. Bu söyleme göre hangi ırktan, dinden yahut kavimden olduğunuz önemli değildir ve siz kendinizi Türk olarak kabul ediyorsanız, herkesin de sizi o şekilde kabul etmesi gerekir. Ama maalesef biz bu zenginliğimizi elimizin tersiyle ittik ve hep azınlıkları

ötekileştirdik. Ne zaman bir azınlık bireyi kendini geniş topluma entegre etmek için biraz çaba harcasa “ticari yönden zarar görmesin” diye yapıyor dedik ve bu çok yanlış oldu. Küçükken benim her dinden arkadaşım vardı ve sokaklarda oynardık. Herkesin annesi, hepimizin annesiydi. Bisikletlerimizi sokakta bırakırdık. Herkes birbirisiyle kardeşti ama son zamanlarda her nedense bazı etkilerle bu birliktelik maalesef sona erdi.

Çocuğunuzun adını Türkçe mi koydunuz?

Tabi. Sadece büyüdüğünde kendini öteki hissetmesin diye.

Dindar mısınız?

Hayır, dindar değilim. Havraya herhangi bir mevlütte ya da bayramdan bayrama gidiyorum. Bazen oruç da tutuyorum ama genel olarak dini kurallara uyduğum söylenemez. Dinin gelenek boyutunu da yavaş yavaş terk etmeye başladığımızı söyleyebilirim.

Lozan’da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız? Günümüzde bu haklar yeterli mi?

Lozan’da bizlere ibadet ve eğitime ilişkin haklar verildi ve Türk Yahudileri kendilerini geniş toplumun bir parçası olarak gördüklerinden bu ayrıcalıkları reddetti. Haklar yeterli mi dersiniz, bence Yahudi toplumuna karşı geniş toplumun davranışlarına bir bakmanız gerekir. Bu haklardan ziyade son zamanlarda ve mesela Davos’tan sonra Yahudilere yapılan baskıya ve bazı yayın organlarında yazılan yazılara ne yapmak gerekir, bunları düşünmek gerekir. Yoksa kağıt üzerinde her türlü hak vardır ancak halkın Yahudilere karşı önyargısı devam ediyor ve bu önyargı devlet yetkililerince azaltılacağına, siyasi hesaplarla büyütülürse bu doğru olmaz ve çok incitici olur. Toplumun %64’ünün – hiç Yahudi tanımamasına karşın - “*Ben Yahudi komşu istemem*” demesi çok incitici.

Kaç yıldır İzmir’de yaşıyorsunuz? İzmir’e nereden geldiniz?

60 yıldır İzmir’deyim, yani doğduğumdan beri. Babam Turgutlu’dan gelmiş. Anne tarafım ise 500 senedir İzmir’de diyebilirim.

Varlık Vergisi’nden İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Ben kendi gözümle görmedim ama ailemin etkilendiğini, Konak Pier’in olduğu yerde el konmuş Yahudi eşyalarının satıldığını, eski karyolaların orada bekletildiğini anlatılanlar kadarıyla duydum. Bizden Aşkale’ye giden olmamış ve aslında bize fazla ağır bir vergi yazılmamış. Çünkü dedelerimin hali vakti çok yerinde değildi. Ama kesin bilgim yok.

6-7 Eylül Olayları’nı hatırlıyor musunuz?

Tabi. O zaman 6 yaşındaydım ve gözümle gördüğüm bir olay oldu. Fuar’daki Yunan pavyonunun saldırıya uğradığını ve yakıldığını gördüm. Annem ve babamla fuardaydık ve bir baktık halk eline ne geçirdiyse Yunan pavyonuna fırlatıyor. Bir hengame oldu. Koşuşturanlar, kaçanlar, bağırış çığırış ve hatırlamıyorum tabi ne diye bağırıldıklarını ama sloganlar atılıyordu ve valide – peder hemen aldı beni, eve kaçtık tabi. Yalnız o olaylarda Yahudilere özellikle bir saldırı olmadı ama İstanbul’daki Yahudilerin etkilendiğini biliyorum ve bakın bizim evimiz Mustafabey caddesindeydi ve Kordon tarafından alevlerin, dumanların yükseldiğini ben gördüm. Ertesi gün Kordon’dan geçtiğimizde Alsancak iskelesine yakın bir yerde simsiyah bir bina gördük ve sonradan öğrendim ki orası Yunanistan Konsolosluğuymuş. O bina uzun süre orada yanık haliyle, enkaz haliyle kaldı. Çok uzun süre kaldı ve keşke orayı öyle bırakmasalardı ve gerek yoktu o kadar gözümüze sokmalarına. Hemen unutulsaydı keşke.

“Bu devletin bir tertibidir” diyebilir misiniz? Yoksa bir galeyan mıdır?

Benim dememe gerek yok, bunun kitapları var ve açıp okuduğunuzda çok net olarak göreceksiniz. O İstanbul’a gelen kişilerin ellerindeki sopaların aynı boyda ve aynı çapta olduğunu öğrendiğinizde bunun herhalde bir galeyan olduğunu söyleyemezsiniz. Bu planlı bir iştir. Sonra Orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu’nun gazeteciye

verdiği bir beyanat var. “Bu çok başarılı bir özel harp uygulamasıdır” diyor beyanatında. Bunlar bilinen şeyler ve bugün Google’a yazdığınız zaman hepsi çıkacaktır.

İzmir’de kaç Yahudi yaşıyor?

1400 civarı.

Nüfus niye azalıyor?

Gayet doğal. Bir kere insanlar ekonomik yönden zayıflıyor burada ve bir de asimilasyon var. Karışık evlilikler artıyor ve bu nüfustaki düşüş normaldir. Ufalan toplumlarda kural böyledir, gittikçe azalır. Keşke düşüş dursa ama trend onu göstermiyor. En azından stabil kalması için şartların uygun olması lazım. Etraftan devamlı bir baskı ve olumsuz etkiler değil de teşvik olmalı ki kalsın. Siz bir toplum tarafından sürekli dışlanırsanız orada kalmak ister misiniz? Dışlama İzmir’de diğer taraflar kadar yok ama İstanbul’da daha çok görülüyor.

Nasıl bir dışlama görüyorsunuz?

Yani bakın çocukken gördüm bunları. 50’li yıllarda 30’ların havası devam ediyordu hala. 1934 Trakya Olaylarının etkisi vardı ve Almanya’ya sempati duyan insanlar vardı bu ülkede. Nazi etkisiyle yazılar yazan Nihal Atsız gibi kalemler vardı. Bunlar bir antisemitizm yaydı ve bunun etkileri bir süre devam etti. Ben çocukken bana “*pis Yahudi*” dendi ve Yahudi olduğum için benden büyük çocuklar beni dövdü. “*Vatandaş Türkçe konuş*” lafını ben çok duydum ve bu çok alay konusu edildi. Tabi bir şive farkı olacaktı ama buna tahammül edilmedi. Bir Urfalı nasıl kendi şivesiyle konuşuyorsa bir Yahudi de Türkçeyi kendi gırtlak yapısına uygun olarak konuşacaktır. Bunda ne utanacak, ne sıkılacak bir şey vardır. Bunlar oldu ve bunları inkar edemem ama sonradan geçti tabi.

Cemaat kendi içinde dayanışma halinde mi?

Daha iyi olabilirdi.

Cemaat ihtiyaç sahiplerine yardım ediyor mu?

Bilemem. Bilemiyorum. Cemaat işleriyle pek aktif ilgilenmiyorum.

Cemaatin bir markayı tüketme / tüketmeme gibi kollektif hareket kararları şahsi tercihinizi etkiler mi?

Yok, beni bu tarz şeyler etkilemez.

Cemaate ait yapıların durumu nasıl? Mevcut yapıların restorasyonu izne tabi mi?

Kötü ve korunması gerekir. Nüfus azalınca tabi onu korumak da pek mümkün olmuyor ve aslında korunmalıdır, çünkü bunlar sadece bizim değil Türkiye’nin zenginliği. Retorasyon izne tabi değil, kaynak bulursanız yaparsınız. Karışılacağını sanmıyorum.

Din adamları yeterli mi?

Bilmiyorum o konuyu. Ama yeterlidir herhalde.

Yahudiler zengindir denebilir mi?

Bence denemez ama “Yahudiler biraz gösterişi sever” denebilir. Yani 5 varsa 10 göstermeyi seven insan çok. Aramızda çok mütevazı yaşayanlar da var ama mütevazı olmayanlar da var.

Hangi okulda okudunuz?

İlköğretimi İzmir’de okudum. Liseyi zorunlulukla İstanbul’da okudum çünkü o dönemde Saint Joseph’in lise kısmı yoktu. Sonra köyümüze döndük. Üniversiteyi de İzmir’de okudum; Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi.

İstedığınız mesleği yapıyor musunuz? Günümüzde Yahudiler genelde hangi mesleklerde çalışıyor?

İstedğim mesleği yapıyorum ama ben sizin ne sormak istediğinizi anladım ve bu nedenle size yaşadığım bir olayı anlatacağım. Gençliğimde gazeteye verilen bir ilana dayanarak NATO’ya iş başvurusunda bulundum. NATO’ya bağlı ya da onun bünyesinde yer alan satın alma müdürlüğüne adam alınacaktı ve ben ilanda yer alan tüm şartlara uygunluk gösteriyordum. Yabancı dilim vardı ve formasyon olarak her anlamda yeterliydim. Başvurudan sonra imtihan yapıldı. İngilizce, Fransızca bilgim ölçüldü ve ithalat – ihracatla ilgili sorular soruldu. Soruları gayet iyi cevaplamama rağmen sonradan bir mektup geldi ve “Maalesef sizi işe alamayız” dediler. NATO’nun imtihanıydı ama imtihan tabi Türkler tarafından yapıldı. Yani burada tabi din faktörü etkili oldu diye düşünüyorum. Yahudileri devlet memuru kesinlikle yapmıyorlar. Üniversitelerde öğretim üyesi olarak çalışanlar olduğunu biliyorum, doktorlar olduğunu da biliyorum ama dediğim tarzda bir memuriyet Yahudiler açısından kesinlikle söz konusu değil.

Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığınızı düşündünüz mü?

Hayır. İşim icabı öyle bir durumla karşılaşmam ama profesyonel yaşam artık o şeylere dikkat etmiyor bence.

Yahudilerle ticaret yapma eğiliminde misiniz?

Olur mu canım öyle şey?

Devlet dairelerinde ve askerde farklı muamele gördünüz mü?

Hayır. Askerliğimi Kütahya’da Hava Er Eğitim Tugayı’nda yaptım ve herhangi bir olumsuzluk olmadı. Yahudi olduğumu saklamadan, güzel bir askerlik geçirdim.

Türkiye dışında yakın akrabanız var mı?

Genelde İsrail’de ve az sayıda Fransa’da var. Bunların geneli Varlık Vergisi sonrası ilk gidenler arasında yer alıyor. Hepsinin İzmir sevgisi devam ediyor. İzmir unutulur mu? İzmirli olmak başka bir şey. 7 yaşındayken ilk kez İzmir dışına çıktım. Annem ve babamla birlikte Bursa’yı, İstanbul’u gezdik ve İstanbul’dan vapura atlayıp İzmir’e geldik. Vapur körfeze girdiği zaman, İzmir’i gördüğümde ağlamaya başladım. Ben bu şehri öyle seviyorum.

İzmir’den göç etmeyi hiç düşündünüz mü? İzmir’de Yahudi olmak daha mı kolay?

Göçü hiç düşünmedim. 500 yıldır İzmir’deyiz ve burada sığıntı değiliz. Kimseden hoşgörü beklemiyoruz çünkü biz İzmir’in esasıyız, özüyüz. Dinimiz farklı olabilir ama biz İzmirliyiz. İzmir’de Yahudi olmak daha kolaydı ama artık değil. Çünkü İzmirli de artık medyanın etkisiyle kendi bünyelerinde olmayan şeylerle tanışıyor. TV’yi açıp görüyorsunuz. Orada sizin hiçbir şekilde kontrol edemediğiniz olaylar oluyor ve bu manipüle edilen olaylar nedeniyle siz burada tedirginlik yaşıyorsunuz. Mesela Davos olayından sonra yeni bir 6-7 Eylül olabilir. Belki biraz daha ileri gidilse olacaktı ve biz İzmir’de yaşıyor olmamıza rağmen bundan etkilendik, etkilenmedik diyemem.

Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Komşuluk ilişkileri sürüyor mu?

İzmir’de herkes birbirini sever. Şimdi komşuluk ilişkileri biraz daha azaldı ama onun din faktörüyle ilgisi yok, genel olarak bir azalma var komşuluk ilişkilerinde. Ama bizim Müslümanlarla aramız her zaman iyi olmuştur. Çok yakın dostlarımız, ahablarımız var.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?

Eskiden belli bir partiye verirdim ama son seçimlerde oy verdiğim partiyi değiştirdim. Ailemin, yani babamların DP’ye oy verdiğini söyleyebilirim ve cemaat uzun süre bu siyasi geleneğin etkisinde kaldı. İzmir özelinde,

cemaatin son 3-4 seçimdir CHP'yi desteklediğini ve bu tarafa meyilli olduğunu söyleyebilirim. Bunun esas sebebi laiklikle ilgili kaygılar oldu. İstanbul ve Ankara'daki Atatürk karşıtı manzaralarla karşılaşmak istemeyiz ve hiç olmazsa İzmir, Atatürkçü kalsın. Böyle düşündüğümü ve aslında böyle düşünüldüğünü söyleyebilirim. Bu aslında bizim cemaat olarak değil de İzmirli olarak bir düşüncemizdir. CHP'ye, Baykal'a bir sempaticimiz olduğundan değil, tamamıyla AKP'nin engellenmesi açısından.

Sizde AKP'ye duyulan tepki Davos'la mı yükseldi?

Hayır efendim, en baştan beri vardı. Bir kere zihniyet belli ve bu zihniyeti ben en başından beri yanlış buluyorum. Sadece AKP'ye değil, onun öncesinde kurulan Milli Selamet, Refah Partisi gibi partilere ve kısaca söylemek gerekirse o fraksiyona karşıyım. Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin değerlerine zıt siyaset yürütülmesi ne kadar doğru olabilir ve bizim bunu desteklememiz nasıl beklenir?

Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

Vermem ve zaten öyle bir şey ütopya olur. Sayımız çok az ve partilerin kazanmayacak bir kişiyi aday göstereceğini düşünmüyorum. Geçmişte oluyordu ama o zaman nüfusumuz daha kalabalıktı ve aslında ortam daha farklıydı.

Yahudi bir belediye başkanı olsun ister misiniz?

İsterim tabi. Ama bana bir şey yapsın, Yahudilere ayrımcılık uygulasın, özel bir hizmet sursun istemem. Yahudi bir belediye başkanı olsa fena mı olur? Vitrinde bir süs olur, bir farklılık olur, kültürel açıdan bir çeşitlilik olur ve daha değişik bir gözle bakılır başka şeylere. Yahudi adaya oy veririm diye düşünüyorum ama partisine de bakarım tabi. Mesela AKP'den aday olsa hayatta vermem.

Belediyeden memnun musunuz?

Kabristana gittiğimde eskiye nazaran çok daha iyi olduğunu görüyorum. Kenarda – köşede kalmış kabirler hep düzenlendi ve bakımları yapıldı. Durum eskiye nazaran çok daha iyi. Belediyenin yaklaşımı son derece sıcak.

AB'ye uyum sürecinde devletle ve Müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

AB kriterlerinin yaşama geçmesiyle tabi bir rahatlamalar oldu. AB'nin getirdiği insan hakları, kişi hak ve özgürlükleri ve buna uygun olarak düzenlemeler bize de yansıdı. Sadece insan hakları değil, çevre ve gıda konusunda getirilen yeni tedbirler ve bazı standartlar da güzel oldu. Ama Türkiye'nin genel anlamda çağdaşlaşmasıdır bu, bize özel bir değişim yok.

Yahudilere yönelik nasıl bir "açılım" yapılabilir? Örneğin Yahudiler için TV kanalı açılmalı mı?

Bizim çok fazla bir beklentimiz yok. Şimdi "bütün vatandaşlar eşit" diyoruz ama bence azınlıklar sadece sözde eşit. Bütün uygulamalarda hep bir ayırım oluyor. Siz de vergi veriyorsunuz, ben de vergi veriyorum. Ama camilerin bütün giderleri devlet tarafından karşılanırken, bir havranın veya kilisenin masrafları ve dinle ilgili kişilerin istihdamı devlete ait değil ve onu siz kendiniz karşılıyorsunuz. Müslüman bayramlarında tatil oluyor ama azınlıkların bayramlarında tatil olmuyor. Tabi "Ne yapalım" diyor ve kabulleniyorsunuz. Ama televizyon açmak gibi şeyler hayal ve olacak şeyler değil. Bir kere bu rantabl değil, kitle o kadar az ki. Sonra böyle bir kararı alacak bir idare de yok. Bana olmaz gibi geliyor.

Yahudi karşıtı yayınları okuyor musunuz? Tepki gösteriyor musunuz?

Bunlar beni çok etkiliyor ama yapacak bir şeyim yok. Sadece haberler değil... Haber sitelerinin yorum kısımlarına bir bakın, oraları bir açıp okuyun ve yazılanları görün. Onları okuduktan sonra başka bir söz söylemeye gerek yok. Benim bunlarla tek başıma mücadele etmem mümkün değil. Bir Milli Gazete, Vakit, Yeni Şafak... Buralarda çıkan yazıları illa ki bir Yahudinin mi tekzip etmesi gerekir. Buralarda oluşan suçlar için kendiliğinden bir kamu davası açılmaz mı, savcılık harekete geçmez mi?

Bu haberlerde Türkiye Yahudileriyle İsrail arasında bir illiyet kurulmasından rahatsız mısınız?

Rahatsız değilim ve illiyet bağı kurmaları gayet doğal. Azerbaycan'da bir olay olduğunda siz nasıl etkileniyorsanız, ben de öyle etkileniyorum. Orada benim akrabalarım yaşıyor ve bu nedenle oraya bir sempatom var tabii ki. Ama beni vatanım burası. Ben bugün 60 yaşındayım ve oraya gitmek isteseydim çoktan giderdim. Eğer günün birinde gitmek zorunda kalırsam bahçemden bir kavanoz toprak ve çeşmeden bir şişe su alır öyle giderim. Bilmiyorum anlatabildim mi?

EK-14: İZMİR YAHUDİSİ SELİM F. İLE GÖRÜŞME (22.06.2009, İZMİR-PASAPORT)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz?

Türküm. Ben aslında bu tarz bir araştırmanın konusu olabilir miyim, biliyorum. Çünkü ben cemaate çok uzağım. Pek fazla Yahudi arkadaşım yok ve aslında Yahudi inanç sistemine pek aidiyet duymuyorum. Ancak kimliğimde Yahudi olduğum yazıyor ve devlet beni Yahudi olarak kabul ediyor. Bu durumda Yahudi olarak kabul edilebilir miyim, bunu bilmiyorum.

Cemaate hep uzak mıydınız? Yoksa zamanla mı uzaklaştınız?

Uzaklığım büyüdüğüm çevreden kaynaklanıyor. Tek çocuktum ve en yakın komşumuz 7 çocuklu bir Müslüman aileydi. Ben o ailenin çocuklarıyla kardeş gibi büyüdüm. Hep onların evinde yer içerdim. Bundan dolayı benim arkadaşlarım küçüklükten beri hep Müslümanlar oldu. Bir de anne – babam çok baskı yapmadı, cemaate yakın olmam konusunda teşvik etmediler. Çok serbest yetiştirildim. Genelde çok baskı yapılır. Eğer azınlıksanız; din ve gelenek bitmesin, devam etsin diye baskı görürsünüz. Ama ailemden baskı gelmeyince ben de çok yaklaşmadım cemaate. Ailem dine çok bağlı değildi. Dedem çok dindardı ve onun dini konularda evde terör estirmesi ters tepti diye düşünüyorum. Bir cumartesi günü annem yemek ısıtmak amacıyla hava gazını yakmak istedi ve böyle olunca dedem tencereyi annemin üzerine fırlattı. Bunu hatırlıyorum ve belki de bu nedenle bizim ailemiz dine, geleneğe mesafeli durdu. Annem – babam ölmeden önce cemaatle bir şekilde bağlantım oluyordu ama onlar öldükten sonra iyice uzaklaştım.

Size “Dindar mısınız” diye sormayacağım...

Dindar değilim. Ateistliğe yakın bir noktadayım ama Tanrı inancım var. Sadece bir yaratıcının olduğuna inanıyorum ama kendimi ait hissettiğim bir din yok. Yalnız babamın bir vasiyeti var, onu yerine getiriyorum. Sadece Pesah'ta – oruç bayramında – havraya giderim. Babam yakın zamanlarda öldü ve vasiyetten kaynaklanan bu uygulamaya da yeni başladım.

Peki siz öldükten sonra sizi hangi usule göre defnetmelerini istersiniz?

Hiç fark etmez. Nasıl olursa olsun. Ama beni devlet Yahudi olarak kabul ediyor, kimliğimde Yahudi yazıyor ve büyük ihtimalle o şekilde bir tören yapar ve Yahudi mezarlığına defnedirler.

Cemaat başkanını tanıyor musunuz? Cemaate ait yapılardan haberiniz var mı?

Cemaat başkanını bilmiyorum, görsem tanırım belki. Bu havraya geliş gidişlerimde gördüm zannediyorum ama özel bir temasım olmadı. Yapıları da pek bilemiyorum tabi. Ama iki bayram önce Pesah nedeniyle havraya gittiğimde orada yapılan konuşmalardan hatırladığım kadarıyla yapıların geleceğe aktarılması konusunda duyarlılık var. Orada bir yapının restorasyonu için para toplandı ve gönüllü olarak ben de katkı koydum. Camilerdeki gibi çıkartıp hemen vermiyorsunuz. Ne kadar vereceğinizi beyan ediyorsunuz ve sonradan ödüyorsunuz. Bir zorlama olmadı ve herkes kendi gücü nispetinde katkı koydu. Ben de bir miktar beyan ettim ve sonra ödedim. Yine olsa, yine öyle bir yardım yaparım. Çünkü o eserler bu ülkenin zenginliği ve geleceğe taşınması gerekir.

Cemaatle başka bir temasınız olmadı mı?

Babamın cenazesi sırasında oldu. Ben Manisa’da çalışıyorum ve babamın öldüğünü haber verdiler. İzmir’e dönerken bir yandan babama üzüliyorum ama öbür yandan düşünüyorum, ben şimdi ne yapacağım. Daha önce hiç başıma gelmemiş bir şey. Bu cenaze nasıl kalkar, nasıl gömülür hiçbir şey bilmiyorum ve insanlara sormaya da utaniyorum. Hemen çocukluk arkadaşşıma telefon açtım. Onunla birlikte büyüdük, sonradan o Ankara’ya yerleşti ama benim en yakın Yahudi arkadaşım olmaya devam etti. Onu aradım ve sordum. Dedim “Ben ne yapacağım?” Bana “Hiç telaşlanma” dedi. Hemen cemaatin numarasını verdi. “Onları ara, onlar en iyi şekilde ilgilenir” dedi. Hemen aradım ve gerçekten dediği gibi en iyi şekilde ilgilendiler. Bütün işlemleri yaptılar ve benim üzerimden büyük bir yük kalktı. Bütün cenaze işlemleri usulüne göre oldu ve hiçbir aksilik çıkmadı. Altındağ’a defnettik ve sonrasında havrada babam için yedi gece dua okundu. Temasım böyle oldu ve içten yardımlarını gördüm.

Yahudi arkadaşınız var mı peki?

Uzaktan tanıdıklarım ya da selamlaştıklarım var ama ailecek görüştüğüm ve çok samimi olduğum Yahudi yok.

Karma evlilik yaptığınızı biliyorum. Aileniz buna karşı çıkmadı mı?

Çıkmazlar mı? Annem çok karşı çıktı bir müslümanla evlenmeme. Kaç kere kız gösterdiler? Onlar da güzel kızlardı ama güzellikten önemli olan kafa yapısı. Yaklaşımlarımız çok farklı, benim yapım - isteklerim farklı. Yahudiliğin adetleri çok garip; mesela bu drahoma bana en başından beri saçma gelmiştir. Adetlerini beğenmiyorum. Tabi ailem nikahıma gelmedi ama çabuk yumuşadılar. Sonra dayanamadılar, aynı gün evde kokteyl verdiler.

Eşinizin ailesi karşı çıktı mı?

Aman efendim neler neler... Tabi ben erkek olduğum için ailem o derece baskı yapmadı. Ama onun ailesi çok tepki gösterdi. Eşimle işte tanışmıştık ve önce 3-4 gün işe göndermediler. Sonra eşim yeniden iş başı yaptı. Biz flörte devam edince bu sefer beni çağırdılar, mülüsman olmam için baskı yaptılar. “Müslüman olmazsan kızı vermeyiz” dediler. Özellikle eniştesi çok garip davrandı. Esti, gürlüdü; “Asarım, keserim” diye. Onlara rağmen evlendik ama sonradan onlar da yumuşadılar. Bizimkiler hemen yumuşadıysa onlar 10-15 gün sonra yumuşadılar. Ama ailesinin geneli kabullendi. Zaten abisi ve erkek kardeşi çok beyefendi insanlar, onlar hep destek olmuşlardı. Bizi dışlayanlar olduysa biz de onları dışladık. Bizi kabul edenlerle ve başka insanlarla yeni bir çevre kurduk kendimize. Evliliğim boyunca evde din konusuyla ilgili tek bir tartışma olmadı. Neticede evliliktir ve tartışma olabilir. Başka konularda tartışmışızdır ama din konusunda hiç tartışmadık.

Nikahın ardından bir dini tören yapıldı mı? Takılar hangi usule göre oldu?

Belediyenin nikahının ardından havrada veya camide ayrı bir seramoni olmadı. Takıları herkes kendi usulüne göre yaptı.

Şimdi bile karma evlilikler direnç görüyor. O zaman bunu yapmış olmak büyük bir medeni cesaret. Çok mu sevdiniz?

Tabi ki sevdik diye oldu ama “aşktan gözüm döndü” diyemem. Böyle olması gerekiyordu, seviyordum ve evlendim. Ama Mustafa Denizli’nin olayı gibi büyük çalkantılar olmadı tabi. Mustafa Denizli de bir Yahudi kızını sevmiş. O zamanlar arkadaşlığımız vardı, hatırlıyorum. Evliliği büyük olay oldu. Aile evliliğe mani olmak için kızı İsrail’e kaçırdı. Mustafa çok çılgın bir çocuktü ve hemen İsrail’e gitti. Kızı buldu, getirdi ve evlendiler. Sonradan ayrıldılar ama tahmin ediyorum sizden büyük bir kızları var bu evlilikten.

Çocuklarınız kaç yaşında ve dini tercihleri ne yönde?

Çocuklarımmın Biri 26, biri 29 yaşında. Dini inanışları benden farklı değil tabi. Ama hangi yöne meyilleri var bilmiyorum. Ama Tanrı’ya inandıklarını zannediyorum. O konularda onları serbest bıraktım ama onların tercihi nedir, ya da ileride nasıl şekillenir bilemiyorum.

Dinin çok farklı bir toplumsal rolü var ve psikolojik bir boyutu var. Hiç sorumluluk hissetmiyor musunuz çocukların dini anlamda renksizliğinden?

Önemsemiyorum. Bir kere benim çocuklarımı Yahudi olarak kabul etmiyorlar. Yahudilikte ana rahmi önemli ve babadan Yahudilik geçmiyor. Ben bu çocukları zorla Yahudi mi yapacağım? Çocuklarda zaten bir Allah inancı var. Şimdi çocuklarımdan biri Hollanda da çalışıyor ve iki gün sonra gelse “Baba ben Hıristiyan oldum” dese hiç şaşırمام ve buna karşı çıkmam. Bu onun tercihidir. Ben bu konularda onları serbest bıraktım. Anneleri de hiç baskı yapmadı. Çocuklar bu konuda ne soru sordu, ne de ben onlara bir açıklama yapma gereği hissettim.

Dedeler – nineler çocukların dini tercihleri konusunda yönlendirme yaptı mı?

Benim annem çok araştırdı bu konuyu. Çocukları Yahudi yapmak için uğraştı. Yahudiliğe girmek zor ama o zaman çok daha zordu. Zorlukları ve hatta imkansızlığı öğrenince peşini bıraktı tabi. Eşimin babası da çocuklara çok baskı yaptı Müslüman olsun diye. Bilmiyorum belki yalnızken Kelime-i Şehadet getirtmiştir. Ama ben çocuklara hiç karışmadım. “Öğren” ya da “Öğrenme” demedim.

Çocuklarınızı havraya götürdünüz mü? Ya da hiç camiye gittiler mi?

Çocukları havraya götürmedim. Oğlum babamın cenaze töreninde yapılan seremoniye katıldı ama ilginçtir zaten o seramoniye katılanların %75’i Müslümandı. Cami konusuna gelince. Ben de giderim camiye. Çocuklarım da arkadaşlarının babalarının cenazelerine falan hep katıldılar. Hatta cenaze namazlarında saf tuttular. Ben de cenaze namazı kıldım. Bir duadır sonuçta. Niye o duaya katılmayayım, bir son görevse benim ona eşlik etmemde bir sakınca yok. Ben kiliseye de gittim, orada da bir törene katılmışım.

Bunları okuyanlar sizin için “asimile olmuş” diyecekler. Siz farkında olmadan asimile mi oldunuz?

Hayır. Asimile olduğumu zannetmiyorum. Ben böyle mutluyum. Ben bu ülkede yaşamaktan ve beraber yaşadığım insanlardan memnunum. Nüfusumda Yahudi yazıyor diye, doğduğumda o şekilde yazılmış diye o elbisenin içine girmek zorunda değilim. Ne yapayım? Elime İsrail bayrağı alıp sallamam mı gerekir?

Diğer muhataplara sorduğum sorularla devam edelim.

Yahudi toplumunun tepkilerini bilirim. Sorduğunuz sorulara cevap verme kalıpları vardır. Ama belki siz sempatinizle kalıpların dışında cevaplar alabilmişsinizdir.

Belki de. Ladino biliyor musunuz?

Bilmiyorum. Annem – babam konuşurdu ama ben bilmiyorum. Duyunca anlıyorum ama konuşamıyorum.

İsminiz etnik kimliğinizle uyuşmuyor. Bu isim doğduğunuzda mı verilmiş, sonradan mı değiştirdiniz?

İsmim Salamon’du ama sonradan “Selim” ismini eklettim. Şu an ismim “Salomon Selim.” İsim yüzünden şakalar, hakaretler oluyordu ve o psikolojiyle anneme ısrar ettim. O zaman çok basit bir işlemle oluyordu bu. Muhtara gittik ve hemen halletti diye hatırlıyorum. Salomon çok yaygın bir isimdir ve bir sürü fıkrada geçer. Değiştirdim ve “Selim” ismini kullanıyorum. Eskiden soyadımı da saklardım. Bir harfini değişik söyleyince Türkçe bir anlam kazanıyor. Ama artık saklamıyorum. Yahudi olduğumun bilinmesi beni rahatsız etmiyor.

Askerde bir sorun yaşadınız mı?

Böyle bir şeyi hep bekledim, tahmin ediyordum ama tam tersine o kadar mükemmel bir askerlik yaptım ki anlatamam. Deniz Kuvvetleri’ne düştüm ben. 124 kişiydik ve oradaki herkes torpilliydi. Ben o zengin çocuklarının içinde tek gariban çocuktum. Zannediyorum cetvel kaydı, bir yanlışlık oldu da onların arasında düştüm. Türkiye’nin en zengin çocuklarıyla askerlik yaptım. İnanılmaz rahattım ve çok güzel hatıralarım oldu askerde.

Devlet memuru olmak istemediniz mi?

Onunla ilgili bir hatıram var. Ben ortaokuldan sonra Hava Kuvvetleri’ne girmek istedim. Uçakları seviyordum ve pilot, uçak mühendisi olmak istiyordum. Valide beni aldı ve Üçkuyular’daki Hava Kuvvetleri’ne gittik. Orada

kimliğime baktılar ve anneme dediler ki “Hanım buraya Yahudi alınmaz.” Orada moralim çok bozuldu. Bu olay hayatımı bütünüyle etkiledi tabi. Hayatımın akışını bütünüyle değiştirdi.

Kaç yıldır İzmir’de yaşıyorsunuz?

62 yıldır İzmir’deyim. Burada doğdum ve uzun süreli olarak başka bir yerde yaşamadım.

Varlık Vergisi’nden İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Annemin babası Manisa Yahudisiymiş. Elinde avucunda ne varsa almışlar ve Aşkale’ye götürüp çalıştırmışlar. Döndükten sonra da bir türlü dikiş tutturamamış, işleri bozulmuş. Ama babamın babası çok etkilenmemiş Varlık Vergisi’nden.

6-7 Eylül Olayları’nı hatırlıyor musunuz?

Hatırlıyorum. Kıbrıs Şehitleri’ndeymiş evimiz. Gece bir gürültüyle uyandık, balkona çıktık ve kalabalıktı cadde. Fakat ne olduğunu anlayamadık. Yani bu insanlar ne yapıyor, ne yapmak istiyor anlayamadık. Slogan atan, koşuşturan kalabalık bir grup. Her yaştan insan var aralarında. Hatta bir el havlusu fırladı bizim balkona; temiz, yeni bir el havlusu. Biri elinde sallıyordu ve fırladı, bizim balkona düştü. Evin hemen ilerisinde babamın dükkanı vardı ama hiçbir şey olmadı. Ertesi gün dükkanını açtı babam. Bir de babam muhitin sevilen bir insanıydı. Tanınan, bilinen bir kişiydi. O nedenle belki bize ellemediler.

Babanızın mesleği neydi? Siz istediğiniz mesleği yapıyor musunuz?

Terziydi babam. Hem annem hem babam terziydi ve çok kaliteli iş yaparlardı. İnönü’nün hanımına 2-3 kez palto dikip Ankara’ya gönderdiklerini biliyorum. Ben makine mühendisiyim ve bu işi severek yapıyorum.

Türkiye dışında yakın akrabanız var mı?

İsrail’de Avustralya’da akrabalarım var ama çok yakın değil ve irtibat halinde değiliz.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?

Tabi onu çok net söyleyebilirim, annem – babam Demokrat Partiydi. Hatta Menderes’e çok özel bir hayranlıkları vardı. Hem Yahudilere iyi davranmış hem de Egeli olması sebebiyle İzmirliiler çok severi Menderes’i. Asıldığında baya matem olduğunu ve evde ağlamalar olduğunu hatırlıyorum. Ama sonradan benim baskımla Ecevit’e oy verdiler. Ecevit’i de çok sevdi benim ailem. Ben 68 kuşağıyım. Ben gençliğimde hep alanlardaydım ve hep sol partilere oy verdim. Son yıllarda CHP’ye oy veriyorum ancak onu bir sol parti olarak gördüğüm için değil de başka bir alternatif bulamadığım için.

AB’ye uyum sürecinde devletle ve Müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir değişim oldu mu?

AB yokken de bir problemim olmadığından bir değişiklik olduğunu söyleyemem.

İsrail sizin için ne ifade ediyor?

Yabancı bir ülke. Kanada, İtalya gibi bir ülke benim için. İsrail’i bir turist olarak ziyaret etmek isterdim. Paris’e nasıl gittiysem oraya da gitmek isterdim ama kismet olmadı.

EK-15: İZMİR YAHUDİSİ SARA P. İLE GÖRÜŞME (30.06.2009, İZMİR-ALSANCAK)

Kendinizi hangi kimlikle tanımlıyorsunuz?

Türk Yahudisiyim. Yahudiliğimi inkar edemeyeceğime göre ne demem gerekir? Türküm ama Yahudi Türküm. En kızdığım şey bana “madam” diye hitabedilmesi. “Bana sakın ‘madam’ demeyin.” diye düzletirim hemen. Ben Türküm ve bana resmi bir şekilde hitabedilecekse “hanımefendi” denilmesi gerekir. Tabi bunu yapanlar

bilinçsizce, iyi niyetle yapıyor. Hoş görünmek istiyorlar. İyi niyetli olduklarını bildiğimden, tatlı dille ikaz ediyorum.

Anadilinizi ve İbrani alfabesini biliyor musunuz?

Anadilim Türkçe. Judeo-Espanyol biliyorum.

İsminiz etnik kimliğinizle uyuyor. Peki geniş toplumda kullandığınız Türkçe bir isminiz daha var mı?

Hiçbir zaman. Sadece, şöyle söyleyeyim size; mesela taksiye bindiğimde bir isim vermek gerekiyor, acil bir durumda isim vermek gerekiyor. “Sara” yerine “Zehra” diyorum. Devlet dairelerinde, orada burada hiç takma isim kullanmam. Ama bazen telaşlı oluyorum ve “Zehra” deyip geçiyorum. “Türk müsün, değil misin?” diye soracaklar. Bir sürü teferruatlı konuşmalar... Uzun uzun bir sürü şey. “Zehra” diyorum, bitti. Çocuklarımın adını Türkçe koymadım, çünkü büyükanne ve dedelerinin ismini vermek istedik ama torunlarımın ismi hep Türkçe. Okullarda kolaylık olsun diye Türkçe koyduk, korkudan yahut baskıdan dolayı değil. Bu bütünleşmenin bir neticesidir, siz bilirsiniz onları.

Dindar mısınız?

Dindar değilim, ama gelenekleri sürdürmeyi severim. Bayramlara uyarım, özel günlerde yapılması gereken şeyleri mutlaka yaparım, yapılmasını da isterim. Dindar değilim ama dinimi seviyorum. Çünkü dinimin çok güzel bir din olduğunun bilincindeyim. Cumartesi yasaklarına uymam ama bu yasaklara uymadığını söyleyenler bile o gün kalkıp büyük temizlik yapmaz, çamaşır yıkamaz; biraz daha hafiften gider. Cumadan hazırlar her şeyini, cumadan yemeğini yapar. Yani o günün bir özelliği muhakkak vardır. Cuma öğleden sonra başlayan bir ağırlık olur ama yok ateş tutmayayım, yok ışığı yakmayayım gibi bir olay yok. Cuma akşamları muhakkak bir araya geliriz. Ailecek bir masanın etrafında toplanır yemek yeriz. Onun önemini mutlaka anlatmışlardır.

Dininizin icaplarını yerine getirmekte engellerle karşılaşılıyor musunuz?

Hiçbir zaman. Ama, aması var. Bu son olaylardan sonra havralara boyalar atmalar, yazılar yazmalar... Bana bir engel olmadı ama çok muzdarip olduk.

Lozan’da Yahudi azınlıklara tanınan haklardan haberdar mısınız?

Evet kendi okullarını açabilirler, lisanlarını kullanabilirler. Hepsini biliyorum.

Günümüzde bu haklar yeterli mi? Bu hakları kullanırken herhangi bir güçlükle karşılaşılıyor musunuz?

Hiçbir güçlüğü yok.

Kaç yıldır İzmir’de yaşıyorsunuz?

Hayatım boyunca, yani 69 yıldır.

Varlık Vergisi’nden İzmir Yahudileri ne oranda etkilendi?

Hatırlıyorum, çok küçüktüm ve aslında babamların anlattığı kadarıyla biliyorum. Bizim problemimiz olmadı. Benim babam Manisalı’dır. 1922’de Atatürk Manisa’ya yaklaşıyorken Rumlar teneke teneke benzin hazırlamışlar. Büyükannem sormuş “Ne yapıyorsunuz, nedir bu tenekeler?” Demişler ki “Mustafa Kemal geliyor. Gelince her tarafı ateşe vereceğiz ve ilk sizin evden başlayacağız.” Tabi halam hep anlatırdı bunları ve nitekim Eylül ayının 8’inde mi 7’inde mi ne; Atatürk Manisa’ya giriyor ve dedikleri gibi Rumlar her tarafı ateşe veriyorlar. Bizimkiler hiçbir şeylerini kurtaramadan İzmir’e kaçmışlar. 3-4 dükkanları varmış, ev eşyaları, paralar, her şey... Babam bir fayton bulmuş ve o esnada büyükannem evde tavuk pişiriyormuş. O tavuğu almışlar ve Manisa’dan bir tek kızarmış tavukla İzmir’e gelmişler. Sonradan babam burada iş gücü sahibi oluyor tabi ama Varlık Vergisi ona dokunmuyor. Tabi sıkıntımız oldu ama normal sıkıntılar ve herkesin sıkıldığı kadar. İkinci Dünya Savaşı; kolay değil yani. Ekmeğin karneyle dağıtıldığı yıllardan bahsediyoruz. Yalnız biliyorum ki komşularımızın Aşkale’ye gitmesini babam engellemiş. Onların borcunun bir kısmını üstlenmiş. Ama ne yapsın insanlar? Geliyorlarmış, beş kuruşun varsa sana on kuruş vergi yazıyorlarmış. Nereden bulayım? O zaman doğru Aşkale’ye... Hakikaten rezil bir şey.

6-7 Eylül Olayları ile ilgili bir tanıklığınız var mı?

Çok gençtim o zaman. Tabi İzmir'de fazla bir şey görmedik ama duyduk tabi. O yıllarda çok gençtim ve o zamanlar böyle politik konularla ilgilenmezdi gençler. Eşim o zamanlar İstanbul'daymış ve görmüş, korkunç şeyler tabi.

İzmir'de kaç Yahudi yaşıyor?

Bence 1500'den fazla değil.

Bu nüfus niye azalıyor?

İstanbul'a gidiyor gençlerimiz. Yoksa öyle İsrail'e bir göç yok tabi. Okumak amaçlı gidiyorlar ve orada evleniyorlar. ABD'ye ve İngiltere'ye de gidiyorlar. İzmir'in ekonomisi düzeler ve burada bir canlılık nüfusun azalması durabilir. Çocuklar iş bulamıyorlar ki. Burada 500 milyon alan, orada 5 milyar alıyor; farazi söylüyorum. Orada bir de eğlence var. Burada sıkılıyor çocuklar.

Cemaat kendi içinde dayanışma halinde mi?

Tabi, her bakımdan dayanışma var. Bakın bir Yahudi cemaati varsa, orada hemen bir teşkilat kurulur. Bizim mesela Yahudi Cemaati Yönetimimiz var, bu gayriresmidir ama aramızda bu yönetimi kurmuşuz. Bu yönetim kurulu her şeyi denetliyor. Nelerimiz var? Örneğin mezarlıklarımız var. Bir Mezarlık Kurulu oluşturuluyor ve her türlü işlemi gönüllü olarak bu arkadaşlarımız üstleniyor. Yönetim de bunları denetliyor. Hastanemiz var ve sadece Yahudilere hitabetmiyor; bütün İzmirli'lere hizmet veriyor. Sonra o hastanenin içerisinde ihtiyarlar yurdu var. Yahudilerin yaşadığı yerde ihtiyarlar yurdu olmazsa olmaz. Sonra gençlerimize kültürümüz aşıladığımız bir Liga'mız var, yani Kültür Derneği. Burada gençler birbirlerini tanıyor, kaynaşiyor; folklor yapıyor, eğleniyorlar. Bu Liga'nın bir lokali var ve o lokalde haftanın bir günü ihtiyarları topluyoruz, sonra hanımlar olarak da toplanıyoruz. Çocuklar için bir Fun Club'ımız var ve yine küçük çocukları haftada bir gün topluyoruz ve onlara bayramları, dinin temel prensiplerini öğretiyoruz. İşleri bozulmuş kişilerimiz var. Bunların isimlerini bilmeyiz ama bir grup hanım organize oluruz ve bu kişilerin evlerine her ay erzak gider, doktor gider. Ayrıca yine 40 küsur çocuğa burs veririz. Cemaat olarak hiç kimseyi aç bırakmayız. Yahudi yaşamının en önemli özelliği budur. Hiçbir Yahudi aç ve eğitimsiz kalmaz. Adam yemek yemiyor, yeri geliyor aç kalıyor ama çocuğunu en iyi okulda okutuyor. Biz Yahudiler eğitime müthiş düşkünüz. Dediğim gibi belli kurallarımız vardır ve bizi bunca sene ayakta tutan bu kurullar ve bu kurumlardır. Bakın bu kurumlar olmasa dağılır gideriz. Çünkü bize yardım eden, el uzatan başka kimse yok. Biz Türk vatandaşız ve normalde her haktan istifade etmemiz gerekir ama olmuyor. Sonra havralarımız var, bakın onları söylemeyi unuttum. Düşünebiliyor musunuz bu kadar havranın bakımı nasıl oluyor? Hep biz yapıyoruz. Bütün bunları sadece 1500 kişi ayakta tutuyor. Bu sene 50 kişi öldü, düşünebiliyor musunuz? 50 ihtiyar öldü. 1500 kişilik cemaat için bu büyük bir rakam. Bu bir rekor ve daha yolda olanlar da var bakın duyacaksınız. O kadar ihtiyar var ki.

İzmir'de kaç ihtiyaç sahibi aile var?

30-40 kadar aileye düzenli yardım yapılıyor. Bu kadar küçük bir cemaatte büyük bir orandır.

Aynı mahallelerde oturma eğilimi devam ediyor mu?

Ediyor tabi ama gençler şimdi birazcık açılmaya başladılar. Onlar şimdi İnciraltı'nı tercih ediyorlar ama yine orada da beraberler. Biri gidiyor, arkadaşı da onun yanına gidiyor.

Niye beraber oturuyorlar?

Eskiden şu nedenle oluyordu: Bir; beraberlik kopmasın. İki; kaşer. Şimdi kaşere uyan yok ama o zaman mecburiydi. Kaşer et yemek için kaşer kasap lazım. Onun yaşayabilmesi için kaşer yiyen cemaat olması lazım. O cemaat olursa ancak kaşer kasabı olabilir. Bunlar hep birbirine bağlı. İşte o dönemde kaşer yüzünden insanlar birarada yaşamaya mecburdu. Şimdiki sebep ise başka. Açık söyleyeyim herkes evladının kendi dininden kimselerle evlenmesini ister. Ama bu artık hiç kimse için mümkün değil. Çocuk üniversiteye gidiyor ve kimi isterse onunla evleniyor. Eskiden böyle değildi ama. Kız 16-17 yaşına geldiğinde pat buluyorlardı bir tane, evlendirip gönderiyorlardı. Eskiden böyleydi bu işler, babalara kabul ettirmek mümkün mü? Tabi aynı muhitlerde oturunca birbirlerini daha sık görüyorlar ve evliliklerin de cemaat içinde olma ihtimali artıyor. Bakın Liga'nın da amacı budur aslında. Gençleri orada bir araya getirmek ve birbirleriyle tanıştırmak. Ama emin olun

ki ters tepiyor. Orada çocuklar doğduğu günden beri beraber büyüyorlar, aşık olamazlar ki birbirlerine. Binde birdir belki, Liga vesilesiyle tanışıp da evlenen. O nedenle çocuklar hep İstanbul'a kaçıyorlar. Buna rağmen mix evliliklerin oranı %50-%50. Bu evliliklerde çok problemler çıkıyor.

Cemaatin birbirleriyle ticaret yapma eğilimi var mı?

Hayır, hiç öyle bir şey yok. Yahudi arkadaşımın iyi koşullarda yaşamasını isterim ama muhakkak onunla ticaret yapacağım diye bir şey yok.

Cemaatin kolektif hareket kararı alması şahsi tercihlerinizi etkiler mi?

Hayır. Asla öyle bir şey olamaz.

Cemaate ait yapıların durumu nasıl?

Bizim cemaat gördüğümüz gibi küçülüyor ve çoğu ihtiyarlardan müteşekkil. Bu binalar bir kere ihtiyarları hiç ilgilendirmez. "Bana ne?" derler. "Ben ölüyorum o da ölsün" derler. Tabi ki bilinçli olarak sahip çıkanlar da oluyor ve günden güne tarih bilinci yükseliyor ama yine de yeterli değil. Bakın ben 11 sene önce cemaat yönetimine girmiştım. 7 sene çalıştım, sonradan ayrıldım ve dışarıdan gönüllü olarak çalışmaya devam ettim. O dönemde hatırlıyorum, hep para problemi vardı. Oraya borç, buraya borç ve bu yükü kaldıracak para bulmakta zorluklar. Sonra duyduk ki Hevra Havrası'nın çatısı çöküyor. "Paramız yok." dediler ve ilgi gösteren olmadı. Ben o toy halimle biraz uğraştım, "Yapalım, onaralım" dedim ama beni susturdular ve "Sonra yaparız" diye geçiştirdiler. Şimdi o Havra yok oldu. Gözümüzün önünde harabeye döndü. Hem de İzmir'deki en güzel havralardan biriydi. İçinde çok güzel tarihi eserler vardı, bari onları çıkaraydık. Onları da çıkarmadık ve kaderine terk ettik. Ben bunu asla unutamam ve şimdi kafamı taşa vuruyorum. Keşke kocama baskı yapsaydım ve ufak bir parayla o çatıyı onarsaydım. Çünkü bu tarz eserlerde çatı her şeydir. Su almaya başladı mı, tehlike var demektir. En fazla para da çatıya gider. Şu an büyük havramızın, Bet İsrail'in çatısı onarılıyor. Paramız olsa içini badana yaptırmak da isterdik. Tarihi severim, tarihi eserleri severim, dokunulmasına bile kıyamam. Burada bir tarih var ve insanların umrunda bile değil. Musevi olsun, müslüman olsun; bu tarihe herkesin sahip çıkması gerekir.

Devlet bu yapıların yaşatılması için maddi yardımda bulunuyor mu?

Hayır. Bakın bütün camiler boyanır, restorasyon görür. Bir tane havraya bir şey yok. Bu insanın kalbini kırmaz mı, incitmez mi bu? Kötek olmuyorlar ama. Yani onarım, restorasyon yapmaya kalktığımız da zorluk çıkartmıyorlar. O konuda haklarını yemek istemem. Esnaf da çok yardımcı oluyor. Hele Havra Sokağı'nın çevresindeki esnaf bu konularda çok bilinçli. Onlar tabi eski İzmirli. İşi biliyorlar.

Yapıları sayarken Yahudi okulundan bahsetmediniz. Ona ne oldu?

Biz kendimiz kapattık. Okulu da kiraya verdik ve geliriyle çocuklara burs veriyoruz. Türkiye 8 yıllık eğitime geçince 3 senelik tedrisatı mümkün kılacak masraflar gerekti. Zaten zorlukla ayakta duran, 100 tane öğrencisi olan bir okuldu. 100 tane öğrenciye orta kısım olarak eğitim verecek öğretmen, teknoloji, araç-gereç lazım. Hem de en iyisi lazım. 100 çocuğun ailesi bunu nasıl finanse edebilir? O 100 çocuk kalsıyadı yine 3 sene eklenecekti ama çocukların aileleri istemedi bunu. Cemaat çocukların ailelerini topladı ve sordu: "Biz bu okulu 8 sene yaparsak çocukları burada okutacak mısınız" dediler. Aileler de "Hayır" dedi. Anneler dediler ki "Biz çocukları kendi adetlerimizi ve dini kuralları öğretiler, biraz İbraniceye aşına olsunlar diye ilkokulda böyle ayırıyoruz. Ama ondan sonra bir ayırım istemiyoruz. İstiyoruz ki bir dönemden sonra çocuklar toplumla entegre olsunlar." Bence anneler doğru düşündüler. Çocukları böyle ayırmakla bir şey kazanılmıyor. Bakın Fatih Bey, zaten bizim amacımız kendi kimliğimizi bir yere kadar korumak ama nihayetinde mutlaka toplumla entegre olmak. Bakın ben öyle yaşıyorum mesela. Benim Yahudiden çok müslüman arkadaşım var.

Kadın cemaat başkanı olabilir mi?

Olabilir. Bana zamanında teklif edildi ama ben kabul etmedim. Seçimlere girmem istendi. Şimdiye kadar olmadı ama bir kadın da Yahudi cemaatine başkanlık edebilir.

Annenin Yahudi ailesindeki yeri için ne söylenebilir?

Annenin ailede çok önemi vardır. Ailenin reisi her ne kadar babaysa da evin efendisi annedir. Çocukları yetiştirme görevi anneye verilmiştir. Dinimiz kadınları dualara katılmaya mecbur tutmamıştır. İsterlerse katılırlar

tabi ama mecbur değillerdir. Çünkü kadınların vazifesi dua etmek değil, iyi evlatlar yetiştirmektedir. “Yahudi anne” diyince akan sular durur ve hatta bunun esprisi bile yapılır. Çünkü çocuğuna çok düşkündür Yahudi annesi. Onun istikbalini düşünür. şimdi çocuklara her türlü imkan sunuluyor. Eskiden aileler çok daha katıydı.

Yahudi kadını iş yaşamında yer alıyor mu?

Analarımız mutfakta. Benim jenerasyonum da mutfakta diyebilirim. “Mutfakta” derken, yani ticari hayatın dışında. Eskiden kadınlar çok fazla okumazdı ve ev hanımlığı yaparlardı. Ama yeni jenerasyon yarı yarıya çalışıyor. Mesela benim kızım Ege’de doçenttir. Bu aslında Türk toplumundaki modernleşmenin bir neticesi. Yahudi kadınına özgü bir değişim yok. Müslüman Türk kadını da eskiden mutfaktaydı ama artık iş yaşamının içinde de gayet tabi yer alıyor. Size de önerim evleneceğiniz zaman çalışan bir bayan tercih etmenizdir. Yoksa bu hayatı belli bir standartta yaşamak mümkün değil.

Devlet memuru olmak ister miydiniz?

Bilmiyorum; bu konuyla ilgili ne olumlu, ne olumsuz bir fikrim var. Olmak isterdim belki ama böyle bir başvurum olmadı. Kızım devlet memuru; üniversitede yükseldi, kariyer yaptı. Belki ben de öğretmen olmak isterdim. Bankalarda çalışan, memuriyet yapan Yahudiler de oluyor diye biliyorum.

Dininiz nedeniyle iş ve müşteri kaybı yaşadığımızı düşündünüz mü?

Ben kaybetmedim, kazandım. Ama bu son olaylarda bazı arkadaşlarım iş kaybı yaşadılar. Bazı dükkanların önüne “Yahudilerden alışveriş yapmayın” diye yazılar asıldı ve bu yazılar uzun süre orada durdu.

Devlet dairelerinde farklı muamele gördünüz mü? Somut dışlama ile karşılaştınız mı?

Hayır. Böyle şeyler görmedim.

Türkiye’den göç etmeyi hiç düşündünüz mü?

Gençken bir kere düşündüm ama kocam istemedi. Çok yerinde bir karardı. Bu son olaylar olduğunda çocuklarımın ve torunlarımın bir gün gitmeye mecbur kalacaklarını düşündüm, endişelendim. Kendim için değil endişem, bana artık bir şey olmaz. Ama onlara bir şey olmasından korkuyorum. Çünkü bu olanlar, olacak şeyler değil. Bize ne İsrail’den? O bir devlet. Sen onunla istediğini yap, kavga et, tartış; “One minute” de, “Two minute”de. Ben Türküm, benden ne istiyorsun? Biliyor musunuz bu süreçte dinimize ne küfürler edildi? En çok üzüldüğüm, en kötü gördüğüm olay bu. Burada doğrudan doğruya ben hedef alındım. İsrail’e saldırımları, ona hakaret etmeleri beni etkilemiyor. Orada akrabalarım, arkadaşlarım var, bu nedenle üzüldüğüm oluyor ama bunları hiç üstüme almıyorum. O bir devletse ben de bu ülkenin vatandaşıyım. Burada bize vatandaş gibi değil, İsraili gibi davranıldı.

Son olaylar derken Davos’u kastediyorsunuz zannediyorum.

Bakın Davos beni ilgilendirmiyor. Beni ilgilendiren sonradan yapılanlar. O asılan panartlar, hakaretler, söylenen sözler, bizlere birer sığıntı gözüyle bakmalar, havralara atılan boyalar, yazılan yazılar... Bunlar beni çok etkiledi. Aklımı oynattım, iki ay hasta yattım. Müslüman arkadaşlarım benim için toplandılar ve gönlümü aldılar. Benim için özel toplantı yaptılar ve özür dilediler. Tabi burada onların özür dileyeceği bir durum yok ama bu yapılanlara karşı çıktıklarını, yanımda olduklarını, benim gibi düşündüklerini söylediler. Hatta içlerinde ağlayanlar da oldu. Özel dostlarım bunu yapmalıydı, yanımda olduğunu hissettirmeliydi. Sadece özel dostlarım değil, mesafeli olduğum ve hatta tanımadığım bazı insanlardan da destek gördüm, ilgi gördüm. Hiç tanımadığım bir doktor, beni aradı ve “Yanımdayız, bu yapılanlar için üzgünüm, ne sıkıntıya düşerseniz ben buradayım, adresim şu, telefonum şu” dedi. Komşularımızdan da destek gördük. Kızıma komuşusu bir buket çiçek getirmiş, gönlünü almış, “üzülmeyin” demiş. Bunları niye anlatıyorum. Bazı şeyler oluyor ama bir yandan da bu toplum birlikte, bir arada yaşama kararlılığı içerisinde. Bu olaylar hep siyasi mahiyettedir ve ülkenin gençlerini alıyorlar, uyutuyorlar, beyinlerini yıkıyorlar, yanlış yerlere yönlendiriyorlar. Siyasi amaçlarla toplumdaki bütünlüğün ve ahengin bozulması çok tehlikeli.

İzmir’de Yahudi olmak daha kolay denebilir mi?

İzmir’de Yahudi olmak çok kolay ve hiçbir problemimiz yok. Ben İzmir’e aşığım zaten ve bana “Git başka yerde yaşa” deseler ölebilirim. Bu kentin güzelliğini de, çirkinliğini de seviyorum. Burası benim şehrim, benim yuvam ve benim her şeyim. Burada hiçbir zorlukla karşılaşmadım.

Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl?

Çok güzel, çok çok iyi. Havra Sokağına bir girelim sizinle. Esnaf çocuklar hep dükkanlardan çıkarlar, elimi öperler. Hiçbirini ayırmam. Kürdü, fakiri, dilencisi, balıkçısı, manavı... Benim insan ilişkilerim çok iyidir. Bu işleri iyi bilirim.

Müslümanların kutsal günlerini kutluyor musunuz?

Tabi tebrik kartı atıyorum, telefon ediyorum. Hepisini ziyaret etmem mümkün olmuyor ama ziyaret ettiklerim de oluyor. Onların çok azı benim bayramımı kutlar ama. Aklına gelmiyor. Belki de önemsemiyorlar. Söylediğin zaman, hatırlattığında kutluyor ve kendiliğinden kutlayan çok azdır. Ben onları tebrik etmesem güçlerine gider. Aradaki farkı anlatabildim mi? En yakınları bile böyle. Biz alıştık bu şeylere, artık normal karşılıyoruz.

Müslüman erkek arkadaşınız oldu mu? Bir müslümanla evlenmeyi düşündünüz mü?

Müslüman flörtüm olmadı. O zamanlar böyle bir şey mümkün değildi. Bir kere kız okulunda okudum. Amerikan Koleji’nde arkadaşlarımın hepsi kızdı. Bir müslümanla evlenmek aklıma bile gelmezdi. 16 yaşında tanıdım zaten eşimi. Ama torunlarımın müslüman kızlarla flörtleri oluyor. Oğlumun da müslüman kızlarla flörtleri oldu.

Çocuğunuzun bir müslümanla evlenmesine nasıl bakarsınız?

Açık söyleyeyim size; böyle bir şeyi istemiyorum. Olacak problemlerden korkuyorum. İslamı küçümsediğimden yahut kızı küçük gördüğümünden değil; lütfen bu manayı çıkarmayın. Benim bir çok arkadaşım, ağabeyimin oğlu ve ablamın kızı müslümanla evlilik yaptı. Açık söyleyeyim bizimkilerin evliliklerinden çok daha başarılı oldu. Bunu saklayamam ama yine de istemiyorum işte. Bizim kurallarımız var ve uyuşmak çok zor. Ama kabullenirim. Sevinç duymam ama kabullenirim ve sonunda anlaştıklarını görürsem başıma da basarım. Mesela yiğenlerimin mix evlilik yapacaklarını duyduğumda irkildim. “Eyvah! Problemler başlayacak!” dedim. Sünnetten başlar problem, gerisi gelir. Hele anne Müslüman olunca çok daha büyük problemler... Şunu yine belirtirim mix evlilik yapmış çok güzel aileler de var. Hatta bizimkilerden daha başarılı çocuk yetiştiren mix evlilikler var. Pırıl pırıl çocuklar var. Bazen bizimkilere nasıl kızıyorum. “Nasıl çocuk yetiştiriyorsunuz?” diyorum.

Sizinkiler mix evlilik yapmadı zannediyorum.

Oğlum evlenmedi ama hep Müslüman kızlarla flört etti. Oğlumun yaşı ilerledi ve artık Musevi bir kızla evlenme şansı olduğunu düşünmüyorum. Şimdi ona açıkça “Müslüman kızla evlen ama bana sakın Hıristiyan gelin getirme.” Diyorum. Niye biliyor musunuz? Çünkü biz Müslümanlarla çok haşır neşiriz. Dinlerimiz de birbirine çok benziyor. Hıristiyanlıkta ise çok büyük fark var. Bir kere İsa’nın Tanrı olarak kabul edilmesi ve her şeyin İsa’nın etrafında döndürülmesi o dine putperest bir karakter vermiş. Müslümanlığın inanç sistemi bizimkine daha yakın geliyor.

Ailenizin geleneksel olarak oy verdiği bir siyasi parti ya da sahip olduğu bir siyasal eğilim var mı?

Babalarımız DP’ye verirdi ve Halk Partisi’ne hiç vermezlerdi. Bu Varlık Vergisi’nden sonra büyük bir korku yaşandı ve İnönü’ye yönelik bir soğukluk oldu. Sonra da bir süre AP’ye verdiler. Ama bunlar bilinçli şeyler değil. Sadece CHP’ye karşı olunsun diye. Bugün aile olarak ne yapıyorsunuz dersiniz, belli bir parti söyleyemem ama sağa vermemeye çalışırım. Çünkü korkuyorum. Bakın sağ olunca neler oluyor, neler yapıyor?

Yahudi bir adaya partisine bakmadan oy verir misiniz?

Yok, hayatta vermem. Partisine de bakarım, kendisine de bakarım. Doğru düzgün bir adam değilse Yahudi olsa da vermem.

Yahudi bir belediye başkanı yahut milletvekili olsun ister miydiniz?

Hiç fark etmez. Ama ayırım olmamalı. Farklı grupları temsilen insanlar Meclis’te yer alabilmeli.

AB'ye uyum sürecinde devletle ve müslüman Türklerle diyaloglarınızda belirgin bir yumuşama oldu mu? Yoksa hissedilir bir değişim yok mu?

Devlet daha esnek diyebilirim. Ama toplum çok daha radikal. AB süreci benim standartlarıma etki eden bir sonuç doğurmadı. Aslında bana göre kimsenin hayatında değişen bir şey olmadı. Aynen devam ediyor.

Yahudilere yönelik bir “açılıma” ihtiyaç var mı? Yahudilere yönelik nasıl bir “açılım” yapılabilir? (Örneğin Yahudilerin kursal günlerinde TRT özel yayın yapmalı mı?) Yahudiler için ayrı bir TV kanalı yahut radyoya ihtiyaç var mı?

Devletten iki talebim var. Bir; eşit görsünler, eşit davransınlar ve bize de eşit pay versinler. Bu miras, bu eserler bize ait değil; Türkiye'ye ait. Onlar restore edilse biliyorsunuz ne kadar turist gelecek İzmir'e? El atılmıyor ve bu benim gücüme gidiyor. “Demek biz Yahudiyiz diye böyle oluyor” diyorum. İkincisi; bu olayların olamaması. Devlet sürekli olarak çalışma yapmalı ve toplumu bilinçlendirmeli. Ülkenin dışı beni ilgilendirmez, başka ülkelerin ne yaptığı benim umrumda olmaz. Ülkenin içinde, okullarda, televizyonlarda, camilerde, devlet büyüklerinin yaptığı toplantılarda... Topluma sağduyu aşılmalı ve ırkçılık dizginlenmeli. Şimdi bakın bir yerde olumlu konuşmalar oluyor yirmi yerde aleyhte konuşmalar oluyor. Bunlar olmamalı. Olmayacak şeyler mi istiyorum. Olmayacak şeylerse bile çabalarını görelim, uğraştıklarını görelim. Bırakın çabalamayı körikleyenler oluyor. Körikleme olmasaydı bunlar olur muydu? Köriklendi de oldu bunlar.

İsrail'le ilişkinizi nasıl tarif ediyorsunuz?

İsrail Yahudilerin kurmuş olduğu bir devlet. Ben Türküm ama mensup olduğum dinin bir devleti var ve o devlette benim akrabalarım, arkadaşlarım yaşıyor. Dolayısıyla orayla hissi bir bağlantım var, diyebilirim. Orada teyzem var, teyzemin çocukları var, arkadaşlarım var. Şimdi Türkiye ile İsrail maç yapsa ben Türkiye'yi tutarım. Çok net. Bir kere çarpışsınlar, karşı karşıya gelsinler istemem ama eğer musabaka yapıyorlarsa Türkiye kaybetsin istemem. Ben bu tarz musabakalarda muhakkak Türkiye'yi tutarım. Geçenlerde İspanya ile bir maç vardı. Böyle durumlarda Türkiye kazanmasa aklımlı oynatırım. Bu sevgi değildir de nedir ve ben bunu söylemek, ispat etmek durumunda olmamalıyım. Birkaç sene önce eşimle Fiyordlara seyahate gittik ve torunmu da götürdüm. O zaman 8 yaşındaydı ve orada son gün özel bir gece yaptılar. Bütün ülkelerin bayrakları vardı. Torunum Türk bayrağını görünce öyle bir koşturdu ki, bütün gece Türk bayrağını salladı ve masamıza Türk bayrağı koyduk. Ne koyacaktık oraya? İsrail bayrağı mı koyacaktık? Ben Türküm. Ama ne yazık ki Türk halkı bizi kabullenemedi ve hala birer yabancı olarak görüyor. Bireysel olarak dışlanmıyorum ama geniş toplum bizleri yabancı görüyor. Mesela esnaf. Çok iyi davranır ama bir yabancıya davrandığı gibidir. Bir Türk gibi benimsemez hiçbir zaman. Sizler – bizler... Onu hala aşamadık. Biz olamadık. Toplum aşamayınca biz de aramızda topluyoruz, dayanışma gösteriyoruz. Ne oluyor o zaman? “Sizler” oluyor işte. Nasıl anlatsam? ABD'de böyle olmuyor işte. Mesela Amerika'da Yahudi olan, “Ben Yahudiyim” diyor ve kapısına iki bayrak asıyor; bir Amerikan, bir İsrail bayrağı. Hele biz bunu yapalım, bakın neler oluyor? Asmadığımız halde böyle, assak neler olur?

EK-16: İZMİR MUSEVİ CEMAATİ BAŞKANI JAK KAYA İLE GÖRÜŞME (01.07.2009, ALSANCAK)

-Kaç zamandır İzmir Musevi Cemaati Başkanlığı görevini sürdürüyorsunuz?

-2004 yılının sonundan bu yana görev yapıyorum. Üç yılda bir seçim yapılmakta ve ben 2007'de ikinci kez seçildim, 4,5 yıldır görev yapıyorum. 2010'un sonunda yeniden seçim olacak ve yeni bir yönetimi seçilecek.

-Seçimler hangi usule göre yapılıyor? Kimler oy kullanıyor?

Aslında biz İzmir Musevi Cemaati olarak hükmi tüzel kişiliği olan bir kurum değiliz. Bir dernek yahut vakıf statüsünde değiliz. O nedenle bir kurala bağlı olarak değil, eskiden alışlagelmiş şekilde genel kurulumuzu yapıyoruz. Genel Kurul zamanı İzmir'deki 1500 kişiyi haberdar ediyoruz. 1500 kişi demek 450-500 aile demektir. Ailelere mesaj gönderiyoruz ve bu ailelerin yetişkinlerini en büyük havramız olan Bet İsrail'de topluyoruz. Önce onlara yaptığımız işlerin hesabını veriyoruz ve daha sonra demokratik yollarla 11 kişiden oluşan bir yönetim kurulu ve denetim organı seçiyoruz. Her ne kadar tüzel kişiliğimiz olmasa da tüm bunların fiili geçerliliği oluyor. Dernek ya da vakıf statüsünde olmadığımızdan hazırladığımız raporları İçişleri Bakanlığı'na da sunmuyoruz. Biz kendi kendimize, yıllardan beri alışageldiğimiz usulle yöneticilerimizi demokratik yollarla seçiyoruz. 100 yıldan daha uzun zamandır işleyen bir geleneğimiz var ama tabii 1992'den bu yana daha bir ön plana çıktığı doğrudur. Çünkü 1992, bizim 500. göç yılımız olarak özel bir anlam ifade eder ve

hatta onunla ilgili bir vakfımız ve müzemiz de vardır. 1992'den üst düzeyde verilen bazı resepsiyonlara da davet ediliyoruz. Devleti temsil eden mekanizmalarla sürekli ilişkimiz var.

-Hahambaşılıkla ve İstanbul'daki Türk Musevi Cemaati ile organik bir ilişkiniz var mı?

Hahambaşı bizim dini liderimiz ancak onun temsil görevlerinde bizlere müdahale yetkisi yok. Cemaatin yönetimiyle ilgili işlere karışmaz ve seçilecek kişilerle ilgili olarak "O yapsın, bu yapsın" gibi bir düşüncesi, ifadesi ve telkini olamaz. İstanbul Cemaatinin aynı zamanda bizlerin de temsilcisi ve sözcüsü olduğu söylenebilir. Türkiye'deki Yahudi cemaatinin sözcülüğünü, Türkiye Musevi Cemaati yapıyor. Zaman zaman gazeteciler benimle de görüşüyor ama biz istiyoruz ki Türkiye'deki Yahudilerin sözcülüğünü tek bir örgüt yapsın. Herkes ayrı beyanat verirse ifadelerde çelişkiler olabilir. Yoksa bu durum bir hiyerarşiden ziyade oranın nüfus büyüklüğünün daha fazla olmasından kaynaklanıyor. Biz böyle bir durumda Türkiye Musevilerinin bir alt grubu oluyoruz. İstanbul Musevi Cemaatinin de aslında bir tüzel kişiliği yoktur ama böyle bir cemaat vardır ve üstelik oldukça etkilidir. Bizim de tüzel kişiliğimiz yok ama fiili olarak tanınıyoruz. Valiyle, belediye başkanıyla ve emniyet müdürüyle sürekli temas halindeyiz. Bütün merciler tarafından tanınıyor ve kabul ediyoruz. Yeni vali yahut emniyet müdürü gelince ziyaretine gidiyoruz. Büyükşehir ve ilçe belediye başkanımızla yakından tanışıyor ve görüşüyoruz.

-Tüzel kişiliğinizin olmaması sizi rahatsız ediyor mu, yoksa bu durumdan memnun musunuz?

Tüzel kişiliğimizin olmaması elbette bize bir eksiklik getiriyor. Tüzel kişiliğimiz olsa, örneğin; gayrimenkullerimize daha iyi bir şekilde sahip çıkar ve bunlar üzerinde hak iddia ederdik ve tabii pek çok başka olanaktan da yararlanırdık. Ama o konuda da çalışmalarımız var. "İzmir Musevi Cemaati Hahambaşılığı Vakfı" olarak tanınmayı talep ediyoruz ve önümüzdeki günlerde bu talebi iletmek üzere Ankara'ya gideceğim ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde temaslarda bulunacağım.

-Tüzel kişiliğiniz yoksa sizin mallarınız kimin üzerine kayıtlı? Tapularda ne yazıyor?

-Tapularda "İzmir Musevi Cemaati" yazıyor, "İzmir Hahambaşılığı" yazıyor, bazılarında bir şey yazmıyor, boş. İşleyen havraların bir yönetimi var ve bunlarda resmi yönetimler değil tabii. Mesela Bet İsrail'in 3-4 arkadaştan oluşan bir yönetimi var. Bu kişiler oranın görevlisi, gönüllüsü. Orada bir tamirat olduğunda hemen ilgileniyorlar. Örneğin Alsancak'taki havramız da sürekli faaliyet halinde ve orayla ilgilenen arkadaşlarımız da var. Ama Havra Sokağı'ndaki yapılar sürekli çalışmadığı için onların sorunlarıyla yönetimlerimiz ilgileniyor.

-Sizin döneminizde havraların bir kısmının elden geçtiğini öğrendik bunlar hangileri?

-2004'ten 2007'ye restore edilen havralarımız; Şalom, Sinyora Giveret, Bikor Holim ve Algazi. Bunlar restore demeyelim de bakım, onarımı ve tamirat diyelim. Baştan aşağı restore edilmiş değil çünkü. O diğer saydıklarımız, o şekilde duruyor. Ets Ha Hayim, Portekiz, Forestoros, La Hevra ve Bet Hilel; Sara Hanım'ın 2007 tarihinde yayımlanan kitabında yazdığı gibi, bakıma ihtiyaç duyar halde duruyor.

Peki bu bakıma ihtiyaç duyan havralarla ilgili olarak devletin ve belediyenin bir yardımı olmuyor mu?

Hevra Havrasıyla ilgili olarak 2002'de – Ecevit Hükümeti döneminde – **Kültür** Varlıkları Ve Müzeler **Genel Müdürlüğü** ve Kültür Bakanlığı ile görüşmeler yapıldı ve restorasyonla ilgili olarak yardım istendi. Bakan İstemihan Talay da ilgi gösterdi ve aramızda bir protokol yaptık ve restorasyon için ihale düzenlendi. Sonra hükümet değişince bu ihale kaldı, gereken işlemler yapılmadı ve konu hukuki bir mecraya döküldü. Şöyle ki oranın tapu durumu biraz sorunlu. Sorunu da şu; tapu da malik hanesi boş. Hevra'nın maliki kimdir, tapu kayıtlarında "boş" görünüyor. Onu Kültür Bakanlığı, Maliye Bakanlığı'na yazmak ve Hazine adına tescil ettirmek istedi ve biz de bu duruma itiraz ettik. Çünkü bu bizim mülkümüz ve yüzyıllardır biz bu mülkü kullanıyoruz. Şahitlerimiz var, kanıtlarımız var ama kadastro geçerken maliklik hanesini boş bırakmış. Tabii dava uzadı, 2004'ten bu yana sürdü ve biz bu davayı kaybettik. En son Yargıtay'dan Gayrimenkulün Hazine adına tescili keyfiyeti onaylandı. Şimdi biz konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürmeyi düşünüyoruz ve bu konuda hukukçularla çalışıyoruz. Dolayısıyla bu soruya cevabım şudur: Biz burada yardım beklerken, mülk de elimizden gitti. Çok üzüldük tabii. Onun dışında şu anda Büyükşehir Belediyesi yakın bir geçmişte yangın geçirmiş olan Bet Hillel'i, Agora'yı gün ışığına çıkarma projesi kapsamında restore etmeyi planlıyor. Bir de Konak Belediyesi, Hahambaşı evimizi planlamak ve projelendirmek istiyor ama şu anda harekete geçilmiş bir durum yok. Biz bu tarihi mirası elimizden geldiğince korumaya çalışıyoruz ama bizim de imkanlarımızın bir sınırı var. Biz imkanlarımızın üstünde paralar harcadık, bu tarihi ayakta tutmaya gayret ettik, ediyoruz. Dağılmakta ve küçülmekte olan bir cemaatin gücü restorasyon bekleyen eserleri ayağa kaldırmaya yetmiyor. Bu

konuyla ilgili olarak yurt dışıyla da bağlantılarımız oluyor. Mesela Amerika'ya başvurduk, acaba destek alabilir miyiz diye. 2004 yılında küçük bir destek aldık.

Mallar üzerinde serbest tasarruf hakkınız var mı? Mesela kaynak bulduğunuz durumda da önünüze engel çıkartabilirler mi?

Bunlar tabii tescilli eski eser ve bunları restore edeceğimiz zaman Anıtlar Yüksek Kurulu'na projenizi sunmak zorundasınız. Onların projeyi onaylamasının ardından, belediyeden de izin almak gerekir. Biz 2004-2007 arasında yaptığımız tadilatlar için "tamirat izni" almıştık ve orada bir zorluk yaşandığını söyleyemem. İster Müslümanlara, ister Yahudilere ait olsun; bu tarz eski eserlerin belli kuralarla göre elden geçmesi normaldir. Yahudilere bu konuda zorluk çıkartılır, diye bir şey söz konusu değil.

-İbadete açık olan havraların giderleri konusunda devletin bir desteği var mı?

-Devlet sadece aydınlatma masraflarımızı karşılıyor. Yasaya göre mabetlerin elektrik giderlerini Diyanet İşleri Başkanlığı ödüyor ama bu da sadece aydınlatmaya ilişkin giderler oluyor. İki tane elektrik saatimiz var ve klimanın bağlı olduğu saatin faturasını biz ödüyoruz.

-Din adamlarının maaşlarını kim ödüyor? Onlar devlet memuru statüsünde mi? Sigortaları var mı?

-Tüm dini görevlilerin maaşlarını cemaat kendisi karşılıyor ve gönül ister ki bunu devlet üstlensin. Türkiye laik bir ülke ise Müslüman din adamlarının maaşlarını karşılayan devlet; Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının da maaşlarını karşılamalı. Din adamlarımız devlet memuru statüsünde değil ve sigorta dahil tüm maddi giderlerini cemaat karşılıyor.

-İzmir'deki din adamlarının sayısı yeterli mi?

-Şu an için bir din adamı sıkıntımız yok. Amatör ve profesyonel şekilde hizmetlerini sürdüren değerli arkadaşlarımız var. Ama yaşıyor bu insanlar ve genç din adamı yetişmiyor. O nedenle din adamından ziyade yaşlıların yerini dolduracak gençlere ihtiyacımız var. Biz hocalarımıza "haham" deriz, okuyuculara ise "hazan." Bir de "rabi" dediğimiz, eğitim görmüş hahamlar oluyor. Bugün İzmir'de "rabi" yok. Bir rabimiz var ama artık çok yaşlandı ve evinden çıkamayacak hale geldi.

-Cemaatin nüfusu azalmaya devam ediyor mu?

-Evet. Geçen yüzyılın başlarında bu cemaat 20-25 bin kişilik bir cemaat idi. İsrail'in kurulmasının ardından yeni bir hayat kurma düşüncesiyle büyük bir göç yaşandı. Onun öncesinde de Güney Amerika ve Avrupa'ya göçler oluyordu. Son yıllarda cemaat nüfusunun azalma nedeni; liseyi, üniversiteyi bitiren gençlerin daha iyi tahsil yapabileceği ümidiyle İstanbul'a ve yurtdışına gitme ve hayatlarını orada sürdürme arzularıdır. İzmir'de büyük şirketler kalmadı; bir iki tane parmakla gösterilecek sayıda. Var olanlarsa merkezlerini İstanbul'a taşıdılar. Bu nedenle donanımlı gençlerimiz İzmir'de tatmin edici işler bulamıyor ve göç ediyorlar. İstanbul geniş bir finans merkezi haline geldi ve gençleri çekiyor. Sadece Yahudi gençleri değil, tüm İzmirli gençleri çekiyor ve bu beyin göçü aslında İzmir'in önemli bir sorunu. İstanbul dışında yurt dışına gidenler de oluyor. Örneğin benim 4 yeğenimden üçü Amerika'da çalışıyor.

-Nüfusun azalmasını önleme maksatlı teşvik edici bir politikanız var mı?

-Bunun engellenmesi mümkün değil. Bu bireysel bir karardır ve "Ben ABD'de okuyacağım", "İstanbul'da çalışacağım" diyen bir genci teşvik de etseniz, durdurmanız mümkün değil. Demokrasi var ve isteyen istediği yerde çalışıyor, yaşıyor. Cemaat yönetiminin görevleri arasında, küçülmeyi engelleyecek politikalar izlemek yoktur. Görevimiz cemaatin yaşantısını olumlu yola sevk etmek, kültürel bütünlüğü sağlamak. Zaman zaman buna yönelik organizasyonlarımız oluyor. Bayramlarda ve başka bir takım vesilelerle bir araya geliyoruz. 2007'de Bet İsrail Havrası'nın 100. kuruluş yıl dönümünü değişik etkinliklerle kutladık. Bu tarz etkinlikleri devam ettiriyoruz.

-Geçmişte izlenen azınlık karşıtı politikaların İsrail'e yönelik göçte büyük etken olduğu söylenebilir mi?

-Tabii. Yahudiler zamanında devletin bazı politikalarından kaynaklanan mağduriyetler de görmüşler. Varlık Vergisi denilen adaletsiz ve hiçbir şekilde savunulamayacak bir vergiye maruz bırakılmışlar. Adamların paraları alınmış ve hiçbir biçimde itiraz hakları olmamış. Bugün devlet sizi haksız bir vergiye muhatap tutsa; siz İdare

Mahkemesi'ne, Danıştay'a gider ve derdini anlatırsınız. O vergiye itiraz etmek mümkün olmamış ve ödemeyenler toplama kamplarına götürülmüş. Tabi 1942'de yapılmış bir uygulamadır bu ve bunu unutanlar olmuştur ama hatırlayanlar bunun üzüntüsünü hala yaşıyor. Ona keza Trakya Olayları, 6-7 Eylül Olayları hep hazin hadiselerdir. Mesela Avrupa Birliği özellikle azınlıkların kendi kültürlerini ve dillerini muhafaza etmelerini önemser. Türkiye'de ise "Vatandaş Türkçe konuş, başka bir dil konuşma" diye kampanya yapmışız ve bu nedenle insanlarımıza kötü muamele etmişiz. Hep bunların o göçlere neden olduğunu düşünmek gerekir.

-Bu uygulamalardan sonra, AB sürecinde devletle ilişkilerinizde bir değişim oldu mu?

-Üyelik sürecinde Avrupa Birliği, azınlık haklarının tanınması ve yüzeyle çıkartılması konusunda hassasiyet gösterdi ve bu konuyla ilgili olarak yasal düzenlemeler oldu. Yani geçmiş yıllarda devletin el koyduğu taşınmazların iadesi konusunda bir takım düzenlemeler yapıldı. Peki iade ediliyor mu? Henüz tam değil, ama bu konuda çalışma var. İlerleme raporlarında da insan haklarının yanı sıra azınlık haklarının durumu da mutlaka yer alır. Tabi bizim İzmir'de el konulan malımız yok ama karşımıza çelişkili bir durum çıktı: Hevra Havrası. Azınlıkların mülklerini iade etmeye yönelik düzenlemeler yapılırken devlet bizim malımıza el koydu ve bu son derece tuhaf. Ama bir yandan da hukuk işliyor. Hakim önüne gelen davayı yasaya göre yorumluyor ve sonuçlandırıyor. Bu konuda hakim kararını verirken "AB var, azınlık hakları tanınsın" diyemezsiniz. Yargı bağımsızdır ve netice yine yargı yoluyla alınacak. Ama Hevra'ya el konulması çelişkili bir durum ve cemaatimizi çok üzdü.

-Yahudilerin devlet memurluğunda istihdam edilmediği bilinir. AB sürecinde bu ayrımcılık aşılabildi mi?

-Devlet memuru hiç yoktur çünkü devlet bir Yahudiyi memur etmeye pek heves etmez. Bunun böyle olduğunu bilen bir Yahudi de devlet memurluğuna yönelmez. Mesela hiçbir Yahudi vatandaş kalkıp geçen günlerde yapılan o KPSS'ye girmez. Sadece devlet memurluğu konusunda değil askerlikte de Yahudiler bazı eşitsizlikler yaşadı. Mesela 1960'larda üniversiteyi bitiren Yahudilerin yedek subaylık yapma hakları vardı. Yedek subaylık kurasında Genel Kurmay Başkanlığı çıkan kardeşimi oraya değil de başka bir yere gönderdiler ki kardeşimin yabancı dili ve tercümanlığı da vardı. Yani şöyle bir düşünce ile: "Bunlar bizden değil, bunlar Yahudi, bunlar yabancı. Biz bunları Genel Kurmay Başkanlığına sokmayalım, casusluk yapabilirler." Düşünce bu. Yani şöyle söyleyeyim. Devlet de talep etmiyor, bizimkiler de heves etmiyor. Münferiden olabiliyor ve AB sürecinde devlet memurluğu konusunda bir değişim olduğunu düşünmüyorum.

-AB'ye uyum sürecinde azınlık olmayan bazı gruplara yönelik açılım yapıldı. Yahudilerin devletten beklediği bir açılım yahut jest var mı?

-Genel olarak ben pozitif kayırmalara karşıyım. Bu bence tercih edilir bir şey olmamalı ama söylediğiniz doğru; bazı etnik gruplara avantajlar, kolaylıklar ve imkanlar tanındı. Azınlıklar için henüz bu aşamaya gelinmedi ve böyle bir işaret verilmedi. Mesela İstanbul'da bir ruhban okulu var ve yıllardır sürüncemede durur. "Devlet bize şunu yapsın, bunu etsin" diyemiyoruz, isteyemiyoruz şu arada. Kürtlere verdiği ayrıcalıkları azınlıklara da vermesi doğru olur diye düşünüyorum tabi. Denilebilir ki "Yahudice televizyon serbesttir." Biz onu kullanırız, kullanmayız ama böyle bir hakkımız olmalı. Unutulmamalı ki Kürt toplumu milyonlarla ifade edilebilir ama Yahudi toplumu 20-22 bin kişilik ufak bir kitledir. Böyle olunca büyük etnik grupların bu anlamda önceliği oluyor ve tabi onlar oy potansiyeline de sahipler. Devlet bize televizyon hakkını verse ne olur, vermese ne olur? Ben kaç bin kişiye yayın yapacağım ki? Bir televizyon veya radyo dünyanın masrafı bir olay. Dinleyici kitleniz azsa onu finanse etmek de mümkün olmaz, rantabl değildir. Başka ülkelerde var mı? Var. Mesela Fransa'da haftanın 1-2 saatinde değişik din mensuplarına devlet televizyonunda program yaptırılıyor. Papaz da, haham da çıkıp konuşuyor ve cemaatlerine mesaj verme olanağı buluyorlar. Bu şekilde bir dönüşümlü yayımla devlet kültürleri tanıtmayı üstlenebilir. Unutmamak gerekir ki bizler de bu ülkede vergi ödüyoruz. Gerçi Yahudi düşmanı kitleyi çevirmek, onlara beraberlik kültürünü aşlamak çok kolay değil ve bu Yahudi düşmanlığı Türkiye'ye özgü bir olay değil ama bu yayımla Yahudi kültürünün tanıtımı da mümkün olabilir. Tanıtım faaliyeti son derece önemli ve çok büyük bütçe gerektiren bir olay. Bunu İstanbul Cemaati çok iyi yapıyor ve çeşitli vesilelerle Yahudi toplumunu geniş topluma tanıtmaya gayret ediyor. Zaman zaman bizim de tanıtım faaliyetlerimiz oluyor. Mesela Bet İsrail Havrası'nın 2. katına İzmir Yahudileri Müzesi kurduk. Zaman zaman konser ve konferanslarımız oluyor, onlara eş dostu davet ediyoruz ve kendimizi tanıtmaya gayret ediyoruz.

- İzmir'de Yahudi olmak İstanbul'da Yahudi olmaktan daha mı kolay?

İsrail'in Gazze saldırısı nedeniyle oluşan tepkiler için şunu söylemek isterim: Bir kere bizim İsrail'le bir organik bağımız yok ve biz Türk vatandaşıyız. Ama bu olaylar Türkiye'de bir Yahudi düşmanlığına sebebiyet verdi, yorumu doğrudur. Bu bir gerçek ve biz bu yüzden üzüntü duyuyoruz. İsrail'e yönelik bir tepkiyi anlayışla

karşıyoruz ama Yahudi düşmanlığına yönelik ırkçı tepkiler bizi çok üzüyor. İstanbul'da Yahudi karşıtı gösteriler ve düşmanlık İzmir'e kıyasla daha çok oldu ve yüzeye çıktı. Sahibi Yahudi olan bazı dükkanlara "Buradan alışveriş etmeyin, bunlar düşmandır" şeklinde yazılar asıldı ve İzmir'de de bazı havralarımızın duvarına "Katil İsrail" diye yazıldı. Şimdi halkımız İsrail'le Yahudileri karıştırıyor ve bizi İsrail'le eşdeğer tutuyor. İsrail'e olan tepkisini Türk Yahudilere yansıtıyor. Bu tabi hiç adil bir davranış değil. Biz istiyoruz ki anayasal çerçevede sizin ne hakkınız varsa bizim de o hakkımız olsun. Şöyle yorumlar oldu: "Yahudilere daha toleranslı davranalım çünkü onlar bizim 300-500 yıllık komşumuzdur, hemşehrimizdir." Konu bu değil. Biz tolerans beklemiyoruz. Biz istiyoruz ki nasıl Hakan Bey, Fatih Bey anayasanın koruması altında iseler Avram Bey ve Moiz Bey de anayasanın ve yasaların koruması altında olsun. İstanbul'daki bu tepkiler İzmir'e çok sirayet etmedi. Çünkü İstanbul'daki Yahudi nüfusu 20 binlerde, İzmir'inki 1500'lerde. Dolayısıyla oradaki tepki daha büyük oldu. O dönemde İzmir Emniyet Müdürlüğü bize çok destek verdi. Bir tatsız olay ve terörist bir saldırı olmasın diye havralarımıza daha fazla görevli gönderdi ve bizi polisler eliyle korudu. Tabi onlara müteşekkirimiz ama bunlara ihtiyaç duyulması da üzücü. Havralara Allah'a çok şükür bira atak, bir saldırı olmadı ve mülki amirlerimize o anlamda müteşekkirimiz. Bu tabi sosyolojik bir olay ve ırkçılık akımı yükseldiğinde ilk hedef alınan hep Yahudiler olmuştur. Tabi ırkçılığa sonuna kadar karşıyız ve aklı başında herkesin karşı olması gerekir.

O dönemde artan ve zaman zaman görülen Yahudi karşıtı yayınlar için İzmir cemaati olarak bir tepki koyuyor musunuz?

İstanbul Cemaati'nin bir Basın ve Halkla ilişkiler birimi var ve onlar Yahudi düşmanı ve Yahudi dostu tüm yayınları izliyorlar. Bu Yahudi karşıtı yayınlarda suç unsuru varsa gerekli mercilere başvuruluyor. Son zamanda özellikle "Yahudi asıllı" tabirinin eskisi kadar kullanılmadığını siz de görüyorsunuz ama tabi bazı yayın organları ısrarla Yahudi aleyhtarı kampanyalar sürdürüyor. Hepsini engellemek mümkün olmuyor.

-Niye son dönemlerde Yahudi siyasetçiler çıkmıyor? Niçin siyasete ilgi duymuyorsunuz? Geride durmak sizin mi tercihiniz, partiler mi size teklif getirmiyorlar?

-Biraz daha öğrencilik döneminiz bitip hayata atıldığımızda politikanın ne kadar acımasız ve menfaate dayalı bir alan olduğunu ve işin sonunda oya dayandığını göreceksiniz. Bugün İstanbul'da bir Yahudi milletvekili adayı tüm Yahudilerin oyunu alsa, alabileceği oy 10-12 bindir. Onu partiler niye aday gösterebilirler ki? Seçilemeyecek birini partiler aday göstermezler. Demokrat Parti zamanında her dönem gayrimüslim mebuslar oluyordu ama o zaman daha değişikti durum. Bir kere nüfus genişti ve belli bir oy potansiyelleri vardı. Bir de DP, "Biz CHP'den farklıyız" imajı yaratmak istiyordu. Bir de tabi tayinle oluyordu o işler. Zannediyorum o zaman tüm Yahudiler birleşince bir kişi seçebiliyorlardı. Şimdi hepsi birleşse bile bir kişiyi seçemezler. Tabi böyle ufak bir cemaatin siyasi konularda taraf olması pek doğru ve gerçekçi değil. Sonucu değiştirecek bir etki ortaya koyamıyorsanız taraf olmanız abes olur. Biz o nedenle çok uzun yıllardır seçimlerde tarafsız oluruz. Diğer tüm vatandaşlar gibi sandığa gider ve oyumuzu kullanırız.